ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక

సంపుటము ౧౮. శుక్ల నామసంవత్సరము
చైత్ర వైశాఖమాసములు.

స్వవిషయము

విభవసంవత్సరముతోఁ బరిషత్పత్రికకుఁ బదునేఁడువత్సరములు నిండినవి. పత్రికాప్రకటనమును మేము నిర్విఘ్నముగఁ గొనసాగించుటకుఁ గారణభూతులైన పరిషత్సభ్యులకును, పత్రికాపాఠకులకును, వ్యాసకర్తలకును మా వందనము లర్పించుచున్నాము. విభవసంవత్సరసంపుటములో, కాళిందీకన్యాపరిణయ ప్రథమభాగమును, ధాతుమాలయుఁ బూర్తియైనవి. పదునెనిమిదవ సంపుట మీశుక్లసంవత్సరముతోఁ బ్రారంభమగుచున్నది. సభ్యులును, చందాదారులును, వారివారిచందాలను సకాలమునఁ బంపి యథాప్రకారము మాకుఁ దోడుపడుటకై వేఁడుచున్నాము. ఈసంవత్సరమునఁ గాళిందీకన్యాపరిణయము ద్వితీయభాగము ప్రకటింపఁబడును. మఱియు నితరాముద్రితగ్రంథములం బ్రకటించుటకై యత్నించుచున్నాము. ఇదివఱకెచ్చటను బ్రకటింపఁబడియుండని కదిరీపతిశుకసప్తతిక్కృత్యాదిపద్యములు ప్రకటింపఁబడుచున్నవి. భాషాభిమానులు తామెప్పటియట్లు సభ్యులును బత్రికాపాఠకులు నగుటయే కాక తమమిత్రులఁగూడఁ బ్రోత్సహించి పరిషదభిమానులం జేయఁగోరుచున్నాము. రామరాజురంగప్పరాజుసాంబోపాఖ్యానమునకుఁ బ్రతియొక్కటి సంపాదించి భాషాభిమానులు పంపినచో మాప్రతితో సంప్రతించుకొని ముద్రితప్రతితోఁగూడ వారిపుస్తకము వారికిఁ బంపెదము. (వ. అ)

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు—అధ్యక్షోపన్యాసము.

— జనమంచి శేషాద్రిశర్మగారు, కడప —

శ్రీమంతం బగునీయాంధ్రదేశంబునఁ జెలువారు నాంధ్రభాషాయో
షం బోషింప శేముషీవిశేషభూషితు లగుభాషాభిమానులచే నించుమించుగా
నిరువదిసంవత్సరములపుడు చెన్నపురియం దుత్సాహసాహిత్యం బరుదార నెల
కొల్పఁబడిన యీయాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తునకు సంప్రదాయానుసారంబుగఁ
బ్రతివర్షంబునఁ బ్రహర్షంబున నిర్వర్తింపఁబడుచుండఁ బున సీవిభవవత్సరం
బున నతివిభవంబుతో జరపఁబడు వార్షికమహోత్సవసభకు నగ్రాసనాధిప
త్యంబు వహింపఁ గోరినయేతత్సభాకార్యనిర్వాహకులు మున్నగునధికారపదవీ
సమారూఢుల కే నెంతయుం గృతజ్ఞుఁడ నై యభినందనంబులు గావించుచు
న్నాఁడను. ఈపదవిని నింతకుమున్ను నాకన్న సమర్థతములు పెక్కండ్రు వహిం
చి జయప్రదంబుగఁ గరణీయంబులు నిర్వర్తించియున్నా రని యే నెఱుంగు
దుం జేసి దీనికి నే నిపు డీయకొనుట సాహసం బనియు నే నెఱుంగుదు. అయిన
నీయాంధ్రదేశంబున నొకమూలలోఁ జేరియుఁ జేరనట్లు లొత్తిగిలి యున్నదత్త
మండలంబున నుండుపండితులను నొకకొన్నిసారు లేని బహూకరింపఁ దలంపు
గొని పరిషత్కార్యనిర్వాహకులు మున్నొకసారి దత్తమండలాంతర్గతకడపపురం
బున జరగినవార్షికమహాసభకు దత్తమండలాంతర్భూత బళ్ళారిపురవాస్తవ్యులు
నిపుడు కీర్తిశేషులు నైనకోలాచలము శ్రీనివాసరావుగారి నగ్రాసనాధిపతిం గా
నియమించి యీసంవత్సరమునఁ గడపపురనివాసి నగునన్ను నియమింపఁబూ
నుటచే నీగౌరవము దత్తమండలవాసుల కొనరింపఁబడినదియే కాని సామా
న్యుండ నగునాకుఁ గా దని తలంచి యస్మన్మండలవాసులకుఁ గలిగెడుగౌర
వంబు పరమాదరణీయం బనియుఁ నవశ్యాంగీకర్తవ్యం బనియు భావించి యి
ప్పదవి కే నీయకొంటి. ఇక్కార్యంబు నెఱవేర్చుటయందు నాదెస న్యూనాధి
క్యంబు లుండునేని వానిని సరకుసేయక నన్ను మన్నింతు రని యీసభ్యుల
నెల్లరం బ్రార్థించెద. ప్రతివర్షంబున జరపఁబడు నీమహాసభయం దితఃపూర్వ
మగ్రాసనాధిపతు లెల్లవిషయములం గూర్చి యుపన్యసించియే యుంటచే నే నే
మిచెప్పినను నయ్యది చర్వితచర్వణమే యగుం గాని క్రొత్తదిగా నుండఁబోదు.

యినను భాషాపోషణంబునకును భాషాభివృద్ధికిని నెవరెవ రెన్నిమాటలు నుడివిన నది యుపకారకారకంబుగ నుండు ననియే నాతలంపు. ఇఁకఁ బ్రకృత మనుసరింతము.

— ♦ ఇప్పటియాంధ్రభాషాస్థితి ♦ —

ఈశీర్షికను వ్రాయునపుడే మత్తరంబు ముత్తరంబులుగాని వాక్యంబులు వ్రాయవలసి వచ్చెనే యని ప్రకంపనసముచ్చలిత లలితవిటపంబు చందంబునఁ బ్రకంపమానం బగుచున్నది. పరమేశ్వరీమాయ యెట్టిదో యద్దేవిసంకల్ప మెత్తెఱంగున నున్నదో కలిమాహాత్మ్యం బెప్పగిది నొప్పునో చెప్పలేను. Italian of the East అని పాశ్చాత్యు లగుహూణవాణీవిచక్షణులు పేర్కొను శ్లాఘ్యంబై పొంపారు మనయాంధ్రభాష నన్నయ, తిక్కన, యెఱ్ఱాప్రెగడ, లో నగు మహాకవీశ్వరులకాలంబున మహోన్నతదశం జెంది యది మొదలు రాజమహేంద్రవరము కొండవీడు రాజధానులయందు రాజ్యపాలనంబు సేయుచుండిన విద్వత్కవిసమాదరణపరాయణు లైన రెడ్డిమహీపతులకాలంబునను బిదపఁ గవితాసామ్రాజ్యపట్టభద్రుండును నాంధ్రభోజుండును నగు కృష్ణదేవరాయలకాలంబువఱకును గ్రమంబున ననేకభంగుల నభివృద్ధిం గాంచుచు వచ్చినది. దానికిఁ బిమ్మటను నాంధ్రవాఙ్మయమును బ్రభుసమాదరణం బున్నను లేకున్నను నచ్చటచ్చటఁ గవినాథులు సద్గ్రంథములను రచించుచుఁ బోషించుచు వచ్చిరి.

అధునాతనకాలంబునను నాంగ్లేయప్రభుత్వమువారు దేశభాషలయెడ ననాదరంబుసేయక చేయూఁత యొసఁగి వీనిని గాపాడుచువచ్చిరి. ఇటులుండ మనయాంధ్రవాణి చేసినదురితం బేమియో కాని యిప్పటికిఁ గొన్నిసంవత్సరములనుండి మనము చూచుచుండఁగానే దీనికి దుర్దశ వాటిల్లినది. అద్దేవిని నిజమాతనుంబోలె భక్తితాత్పర్యంబున నుపచరింపవలసిన తత్పుత్రు లగునాంధ్రులలోనే కొందఱు ధీమంతు లుప్పతిల్లి యప్పడఁతికిఁ బలుదెఱఁగుల నొవ్వ గలిగింపఁ దొడంగిరి. వారిం జూచి వల్లె యని ప్రశంసించుచు మఱికొందఱు కుతర్కములు సేయుచు నాసతిని హింసింపఁ జొచ్చిరి. వెండియుం బలువురు వాడమి యాదేవిని వికృతాకృతిం గావించి రూపుమాపం బాల్పడిరి. ఆంధ్రసరస్వతికిఁ దా మిట్లు కైంకర్య మొనర్చుట భాషాసేవ యనియు నది యభివృద్ధిహేతు వనియు నెవ్వరైనను నిక్కరణిని జల్లుఫనగునా యని హితోక్తు లా

డసాహసించిరేని వారితో దుర్వాదంబులు గావింపఁ దొడంగి త్వంశుంఠేత్యా
దివచనంబుల నుపాలంభింతురు. తాము చెడుటయే కాక యితరులకును నందును
ముఖ్యముగాఁ దరుణవయస్కు లగు బాలురకును దమమతంబులను స్వాయము
కలుపుటయే కాక ప్రభుత్వమువారు నెలకొలిపియుండు విద్యాశాఖాధ్యక్షుల
మూలముగ వానిని బ్రచారమునకుఁ దేర భగీరథప్రయత్నములు సేయుచు
నెమ్మాడ్కి నేని తమపట్టినచలంబును సాధించి పేరుగాంచ బద్ధకంకణులై యే
పారుచున్నవారు. అట్టివారు సేయు ఘోరకృత్యములవలన సురుచిరరూపలావ
ణ్యవిలాసవిభాసమానురాలుగాఁ బ్రముదంబునఁ జెన్నారుచు సొగసుగులుకు
చుండినయాంధ్రవాణి యిక్కాలంబునఁ బ్రేమపురస్సరపోషితనిజకుమారవర్గంబు
లు నిర్దయులై కావించు కశాఘాతంబులవలనను కృపాణధారాహతులవలనను
గంఠపాశనిర్బంధబంధనంబులవలనను నొడ లంతయు వ్రణాంకిత మై చెప్పరాని
నొప్పియొదవ నీముప్పుఁ దప్పింప నితరసుతు లొనర్చుజతనంబులు వితథంబు
లగుటకుఁ బెల్లుగ దురపిల్లుచు నకటా యని సొమ్మసిల్లుచు వెండియుఁ దెప్పి
రిల్లుచుఁ బలవించుచుఁ బ్రాణమాత్రావశిష్టయై కడు దీనతం బొరసి యున్న దని
వాక్రువ్వ నోరాడకున్నది. దీనిం దలంప నొడలు గడుంగడు వడంకుచున్న
యది. ఉల్లము జల్లనుచున్నది. మాతృసేవాపరాయణు లీకలికాలంబునను
నింకను గొంద ఱున్నారు. కావున మాతృహింసకు లగుతమసోదరుల పాపకృ
త్యంబులఁ గాంచి వారు సైరింపనేర్తురే? ఇప్పు డున్నటులుండి మాతృహింస
కులు తెలివిఁదెచ్చుకొని పశ్చాత్తప్తులై తమయకార్యంబుల నుజ్జగించి యా
సతీతిలకంబునకుఁ దముకావించిన వ్రణంబుల నార్పను, నెగులును మాన్ప
ను, నుచితచికిత్సలుగావింపను దొడంగిరేనియు నీబాధ లుపశమించి యాదేవి
స్వస్థతం బొరయుటకుఁ బెద్దకాలము పట్టును. ఆహా! యిట్టులును వారు మాఱు
దురా? అది మదీయాశాజనితభ్రమయే కాని నిక్కముగా నగునొక్కొ? ఇఁకఁ
బర్యాయోక్తివచనంబులు మాని ఋజుసరణిని గొండొక వాక్రుచ్చెద. నవీను
లగు ప్రజ్ఞాశాలులు కొందఱు పాడినదే యేలరా పాడవలయు ననుసామెత కైవ
డి నవీనమార్గంబుల భాషాసేవ సేయఁబూని వ్యాకరణసూత్రనిర్ణీతనియమం
బులకు లోనగుట మనకుఁ బరమేశ్వరుఁడు పుట్టుకతో నొసంగిన స్వాతంత్ర్య
భావమును స్వీకరింపమి యని యన్నియమంబు లను శృంఖలలఁ ద్రెంపి పాఱ
నైచి విచ్చలవిడి యిచ్చకు వచ్చినచందంబునఁ గబ్బంబులుఁగూర్ప మొదలిడిరి,

ఒకయూరిలోఁ "గలరా" యనంబడు విషూచివ్యాధి ప్రబలి పెక్కండ్ర నాహుతిగాఁ గొనుచుండ నొకఁడు వీథిం జనుచున్న యొకవైశ్యుంగాంచి నీవూరికిఁ బోయి రావలయు నంటివే నిలిచినట్లున్నదే యని యడుగ నావైశ్యుఁడు దానిపేరుం జెప్పనొల్లక యయ్యా! యచ్చటఁ 'గ' యున్నదని సన్నని యెలుంగునఁ జెప్పి నాపయనంబు నాపితి నని చెప్పెనయొప్పిదంబున నాతెగవారు వ్రాయుశైలిని "గ్రా" యనిమాత్రము వక్కాణించుచున్నారు. దానింగాంచి కొందఱు యతిప్రాసంబులను నిర్బంధములు రచనాసౌలభ్యంబున కంతరాయములని యుగ్గడించుచు వానిం ద్యజించి పద్యములు రచనసేయఁదొరఁకొనుచున్నారు. ఇంకను గణముల నేలపాటింపవలయు నని వీనినిం దొలఁగింపఁ బ్రయత్నింతురు కాఁబోలు. వ్యాకరణనియమములను మనము స్వతంత్రించి యుల్లంఘింపఁ దగునా యని యేరైన నడిగిన వారు మనపూర్వు లెన్నియో యేండ్లకు మునుపు వ్రాసియుంచిన తాటియాకుపొత్తములలో నుండియు శాసనములనుండియుఁ బ్రయోగములను, బండితు లగుబ్రాహ్మణులు సంభాషణంబులందు వ్యవహరించుప్రయోగములను నెత్తి చూపుచు నుచ్చైర్ఘోషంబున నుత్తరంబు లొసంగుచు ధన్యంమన్యు లగుదురు. వీరికిఁ దో డిక్కాలంబున నకారద్వయము తలసూపి యచిరకాలంబుననే యెల్లయెడలను నెల్లవారియుల్లంబు ఝల్లసిల్ల నల్లిబిల్లిగా నల్లుకొని యేపు సూపెడు. నకారద్వయ మనెద్దియో దాని యాకృతి యెట్టిదో యరయవలయు నని మాచిత్తంబులు కౌతుకాయత్తము లై యుల్లలనాడుచుండును. కావున దానిం దడవుసేయక వ్యక్తీకరించెద. నకారద్వయ మనఁగా నవలయొకటి, నాటకమొకటి. ఓహో! నగము తెలిసినదిగాని మొదటిపద మాంధ్రభాషలో మేముచూచినంతలోఁ గానంబడదే. దాని కర్థమేమి? నవలాయనుపదము వనితార్థమున నున్నది. అదిప్రకృతమున నన్వయింపదే. "టీకా టూ కా మపేక్షతే" యన్నటులున్నదేయని కేవలప్రాచీనశుష్కపండితు లెవరైన నుందురేని వారడుగవచ్చును. వారికి దానిం దెలియఁజెప్పెద. నవల యనఁగా నేదేని యొక కల్పనాకథ. ఆంగ్లభాషయందు "Novel" అని చెప్పఁబడును. తెనుఁగున నవలలను హూణభాషయందలి నవలలవలెనే ప్రణాళికలు కల్పించి వ్రాయవలయును. గ్రంథాదియందు మనప్రాచీనులవలెఁ గాక "రామయ్య- భీమయ్యా! నేను నీతో యేమి చెప్పాను. నీవు చేశావు కావుగ," భీమయ్య- ఔను రామయ్యా! నీవు సెప్పా

వుగాని వోడు సూస్తుండాడు గనక నేను యెట్లా దాన్ని తీసుకొనివోస్తును."
అని యివ్విధంబున మనముసం దున్నది యేదియో యెఱుఁగనీయకయు రా
మయ్యా భీమయ్యా లెవ్వరో తెలియరాకయు వ్రాయుట నవలరచయితల మహా
సంప్రదాయము. ఆవివరములు గ్రంథములో నలువదియేఁబదిపుటలకుఁ గాని
గోచరింపకుండునట్లు వ్రాయుట గొప్పనేర్పు గా నెన్నంబడు- నాటకములం
గూర్చియు దఱకును దెలిసియేయున్నది. "నాటకాంతం సాహిత్య" మ్మను ప్రాచీ
నాభియుక్తోక్తి యిప్పుడు "నాటకాదిసాహిత్య"మ్మని మాఱినది పాఠశాలలోఁ
జదువు (అనఁగా నింగ్లీషు మొదలగు విషయములు ప్రధానముగాను నాంధ్ర
మానుషంగికముగాను జదువు) విద్యార్థులును దొలుదొల్త నాటకములతోనే
గ్రంథరచనకుఁ దొడఁగుదురు అట్టియుద్గ్రంథములను ముద్రింపించుటకును వాని
పైసదభిప్రాయములను వ్రాసి యిచ్చుటకును బలువురేదు నేనని సిద్ధముగా నుం
దురు. "ఏనకేనా ప్యుపాయేన ప్రసిద్ధపురుషో భవ" అని మనప్రాచీనులగునా
ర్యులే చెప్పియున్నారుగదా? ఇదియుఁ గాక ఛందోవ్యాకరణనిబంధనంబులకు
లోఁగియే యీకాలంబునఁ బద్యము లల్లువారు కొందఱు భావకవిత్వ మని
యొకతెఱంగు క్రొత్తకైత సేయుచున్నారు. అందు భావమేప్రధానముగా నుం
డునఁట ఏది వ్రాసినను నెక్కరణిని వ్రాసినను గ్రొత్త త్రోవనుండియుండుటయే
యిట్టివారికి నియమము. ప్రాచీనరీతుల ననుసరించి వ్రాయఁబడునది గద్యమైనను
బద్యమైనను బనికిరాదు. పనికిరాదని యేలచెప్పితిని మీరెఱుంగుదురా? అట్టి
పుస్తకములను బ్రాయికముగా విద్యాశాలలోఁ దదధ్యక్షులు పాఠ్యగ్రంథములు
గా నిర్ణయింపరు. సంస్కృతపదము లెక్కువగా నుపయోగించి వ్రాసినచో
దీనిలో సంస్కృతరచనలే కాని తెలుఁగు చాలఁదక్కువయని నిరసింతురు. అచ్చ
తెనుఁగుపదములును జాతీయము లగుమాటలును గూర్చి సలక్షణంబగు శైలిని
నెవ్వఁడేని యొకపొత్తమును వ్రాసిప్రకటించునేని యది "Chaucer's English"
(ఛాసర్స్ ఇంగ్లీషు) వలె దురవగాహ మగుమహాప్రాచీనకవులు వాడినవిస్మృ
తిభాషలో వ్రాయఁబడినదనియు నేతత్కాలపువారి కవి మనోరంజకంబులును
నుపయోగకారులును గావనియుఁ దూలనాడుచుఁ దద్గ్రంథనిర్మాతల నిరుత్సాహు
లనుగాఁ జేయుదురు.

కట్టా! మనయాంధ్రభాష కెట్టిదురవస్థ పాటిల్లె? దీనిఁ దొలఁగించి దా
నిం బోషించుటయే ముఖ్యోద్దేశముగాఁ గొని పోటుమాసినుల యేటులకు వె

నుదీయక పాటుపడునది యీయాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తని నేఁ జెప్పవలయునే? భాషకిక్కాలంబున ఘటిల్లెడు పూర్వోక్తసంకటంబుల నివారింపఁ బూనిన యిప్పరిషత్తున కిక్కాలంబున నభినవకృష్ణరాయ లనఁబరఁగుచు నిష్ఠాములై వలయునంత సాహాయ్యంబొనర్చుచుఁ బ్రధానపోషకులై యున్న శ్రీపిఠాపురము మహారాజాగారు ప్రాచీనమతావలంబు లగు విద్వజ్జనంబుల కెల్లరకును గణుంగను సంస్తవనీయులై యలరారుచున్నకతంబున నాంధ్రవాణి పోలియ దనియు నచిరంబ లబ్ధసంజ్ఞారోగ్యయై మునుపటి యందముం జెంది శాశ్వతంబుగ జీవించుననియు నేను నెమ్మదిం దిరమ్ముగ నమ్ముచున్నాఁడను.

ఇఁక భాషారక్షణోపాయముంగూర్చి నాలుగుమాటలు చెప్పఁదలంచితిని.

—: భాషాస్వరూపము :—

మానవుని బుద్ధిస్వభావసంయోగకారిణి భాష. ఆంధ్రభాషయన నాంధ్రునిబుద్ధిస్వభావధర్మమును బోధించు శబ్దబృంద మనియే సారము. భూతభవిష్యద్వర్తమానాత్మక కాలత్రయమునందును నాంధ్రసంఘ మేలాగున నుండెను? ఎటు లుండఁగలదు? ఎట్లున్నది యనువిషయములనుబోధించుటయే భాషకుం గలఫలము. మన మేసంఘమును బరీక్షించిన నాసంఘమున కేవి స్వభావధర్మములో వానిని వారిభాషయే సువ్యక్తముగాఁ దెలుపుచుండును. ధనమునుఁ బ్రాపంచికసుఖమును నధికారము నీమొదలగువానియం దొక్కదానినో రెండింటినో లేక యన్నింటినో యాశించు జాతివారిభాషను మనము పరీక్షించిన నాయూహాలనుస్థిరపఱుచుచుఁ దదుపాయములఁ దెలుపుచుఁ దదనుగుణోదాహరణముల వ్యక్తీకరించుచు నాభాషాగ్రంథసముదాయ ముండును. ఆగ్రంథములను మన మాదృతిం బఠించి యంతతో సంతృప్తినొందక స్థాలీపులాకన్యాయమునఁ గాక స్తనశల్యపరీక్షాన్యాయము ననుసరించి పరికించితిమేని యాజాతి భావము లెట్టి వని మనకుఁ బొడకట్టకమానవు. ఈనియమము ననుసరించి మనకు ముందున్నవారి భావము లెట్టివి? వారిసుగుణసంపద యెట్టిది? వారుచేయు కర్మములెట్టివి? అవి యేకరీతిగా నుండినవా? లేక కాలానుసారము మార్పు నొందినవా? పరీక్షించితిమేని మనపూర్వుల గంభీరభావములు, మతధర్మాచరణాదిధర్మనిబద్ధములగుసద్గుణగణములు, ఐహికాముష్మికములనఁబడుఫలముల వేని గోరి యాచరించిరో ఆకర్మములు, కాలానుసారముగ నెట్లు మార్చుకొనిన శాస్త్రవిరుద్ధముకాదో అట్లు చేసిన మార్పులు, వేనిని మార్చినఁ బ్ర

థమసూత్రమే నశించునో అట్టివిషయములను వారింపకేని మార్పకుండుట యు మున్నగు ననేకవిషయములు మనకు మణిదర్పణమునం బ్రతిబింబమువలె గ్రంథబృందమునుండి స్పష్టములగు. మన మేగ్రంథమును బఠించి సారమిం దేది యని వేసారక పలుసారులు విచారించితిమేని మనపూర్వులమనోవృత్తు లాముష్మికసుఖసంపత్సమృద్ధినే యాశించునవి యని తేటపడియెడిని. ఇట్టివిషయములను దెలుపుటయే భాషోద్దేశము. మఱియు దేవభాషాప్రతిచ్ఛాయయే యాంధ్రభాష యనియు స్పష్టమగు.

దేశమహోన్నతి భాషాభివృద్ధిచేఁ గలుగును గాని వేఱుకారణమునఁ గలుగ దనవచ్చును. ఈవిషయము నందఱంగీకరింతురో లేదో యెఱుంగను గాని ఐక్యంద్ర భావ మని మాత్రము నుడువఁగలను. భాషయే మానవులకు గూడిక కల్పించును. క్రొత్తదేశమునకుఁ బోయితిమేని యం దాంధ్రుఁడు కనఁబడినచో వానిం గూడ మనస్సు కోరును. అప్పటియానందము వర్ణనాతీతము. ఆకాలమున నందఱమాటలలో నాంధ్రునిభాషానిస్వనము—

క. వీనులవిందై యమృతపు, సోనలపొందై యమందసుమచలదళినీ
గానము క్రిందై యాస్వన, మానందబ్రహ్మమైన నధిపతిపలికెన్.

అను రామరాజభూషణుని హృద్యమగు పద్యమును స్మరింపఁజేయక వదలునా? అట్టియానందమును గలిగించినది భాష గాని వేషముగాదు. అట్టి భాష యత్యున్నతిఁ గాంచినచో నాదేశ మున్నతస్థితిని గాంచి యుండుననుట సముచితమే యని తలంచుచున్నాఁడను. భాషామూలముననే జాతీయం దభిమానము గలుగును. అది సాంద్రమైనచో నైకమత్య మనంబడును. ఆయైకమత్యమే దేశాభివృద్ధికాలవాలము. కాఁబట్టి భాషయే మనదేశాభివృద్ధికిఁ బ్రధానకారణమని విన్నవించుచున్నాఁడను.

—♦ ఇతరభాషాసంయోగము ♦—

ఏదేశభాషయం దైనను నితరదేశభాషాపదములు చేరియున్నవనుట నిర్వివాదాంశము. ఒకదేశస్థుఁడు కారణాంతరమున దేశాంతరమున కరిగి యటఁ గొలఁదివత్సరములు నివసించి మరలి స్వస్థానమున కరుదెంచినపు డాతఁడు క్రొత్తదేశపుభాషాపదములను వాడుచుండును. అవి కొందఱ కలవడును. అందుఁ గొందఱు కవులుందురు. ఎట్లో కవిత్వమునం దవి చేరును. తరువాతివా రాపదములు మనభాషవే యనుకొందురు. అట్లుగాక యాంధ్రభా

షాపదము లివి యని తెలుఁగు నిఘంటువు వ్రాసియుండినఁ దక్కిన యన్యదేశ్యము లని కనుఁగొనుట సులభముగ నుండును. అపని సాగనందున మనభాషలో నిమిడియున్న పదము లివి యని యెఱుంగుట సామాన్యులకుఁ గష్టముగ నున్నది. ఈవిషయము నేకాంతమునఁ గూర్చుండి విచారించితిమేని మన భాష యెన్నియో దేశములం దిరిగి యెన్నియో మార్పుల నొందియున్న దని తోఁపకపోదు. అంతియగాక యేభాష యెప్పు డుత్పత్తిల్లెనో చెప్పుటయు నశక్యము. దీనికిం గలకారణము భాషాప్రాచీనత్వ మనవలయును. పెక్కుశబ్దములు కల్పింపఁబడియుండును. ఎందువలన నన్న ప్రశ్న మసంబద్ధము. ఆకాలపువారి యూహలు తెలుపుట కప్పుడు శబ్దము లుండకుండవచ్చును. అవసరమును బట్టి కల్పింపఁబడి యుండవచ్చును. కొంతకాలముక్రిందట విశాఖపట్టణప్రాంతముల సిష్టాలాపము లాడుకొనుతఱిఁ జమత్కారముగా నొక్కఁ డొకమాట పలికినఁ దక్కినవారు "మతాబా కాల్చెను" అని యనసాగిరి. ఇప్పు డామాట యామండలమున వాడుకయైనది. "రంజుగా నున్న" దనఁగా శ్రుతిహితముగా నున్నదను నర్థమందుఁ బైమండలమున నున్నవారిలోఁ గొందఱు రసికు లుపయోగింతురు. అది గ్రంథములఁ జేరిన నదియు నాంధ్రభాషయే యనఁబడును గదా? ఇట్లే పెక్కుపదములు కల్పింపఁబడియుఁ బెక్కుపదము లన్యభాషలనుండి చేర్చుకొనఁబడియు నీయాంధ్రభాష వృద్ధియైన దనవచ్చును. తోఁచినట్లెల్ల నన్యభాషాపదములను జేర్చుకొనుటయుఁ బాడిగా దని నాయుద్దేశము. భాష వృద్ధికావలదా యన్న దేవభాష మనకు నిధివలె నున్నది. అందుఁ గలపదము లెందును లేవని పెక్కండ్రు నొక్కి వక్కాణించు చున్నవారు. కావున నింకనైన నితరదేశభాషాపదములను జేర్చుకొనక దేశభాషనుండి చేర్చుకొనుచు నీవఱకిన్ని చేరిన వనియు, వాని వ్యుత్పత్తు లివి యనియును దెలిపి భాషను జక్కనలంకరించుట యీపరిషత్తునకు విధియైయున్నది.

వ్యాకరణము

ఆంధ్రభాషాభివృద్ధికి వ్యాకరణము ప్రధానాంగ మనవలయును. ఇప్పుడుండువ్యాకరణములు చాల వనియుఁ గ్రొత్తగాఁ బెద్దవ్యాకరణము వ్రాయుట యత్యవసర మనియుఁ గొందఱు పలుకుచున్నవారు. కాని యిప్పు డుండువానినే పఠించువారి సంఖ్యయే తక్కువగ నున్నది. వ్యాకృతిగ్రంథసంఖ్య కొఱంత గాంచలే దని నే నెంచుచున్నాఁడను. ఇపుడు క్రొత్తవ్యాకరణమును వ్రాయు

టకనేకాంతరాయము లున్నవి. క్రొత్తయక్షరములు కల్పింపవలసి యుండు
నేమో? ఆయక్షరములు గలపదము లెంతదనుక నిలుచునో యేక్షణమున
నశించునో మన మిపుడు నిర్ణయింపఁజాలము. భాషానియమముల నొక్కెత్తుగ
వణఁగఁద్రొక్కి గ్రామ్యభాషగనో వ్యవహారభాషగనో యగ్రామ్యభాషగనో
మార్పవలయు నని రామరావణయుద్ధము పద్ధతిగాఁ బోరాడుచుండువారు పె
క్కండ్రు గల యిక్కాలంబున నియమముల నేర్పఱుచుటయే సారముగాఁగల వ్యా
కరణమును వ్రాయఁబూనుట పరిహాసాస్పద మగునేమో యని యూహించు
చున్నాఁడను. లేనిగౌరవమును గాంచ నెంచుటకన్న నున్నదాని నూడిపోకుం
డఁగాపాడుట సముచిత మని తలంచుచున్నవాఁడను. పూర్వమహాకవుల
మర్యాదయే పూర్ణానుస్వార మగుచుండ నిఁక నిప్పటివ్యాకృతికర్తల కెంత
మాత్రము మర్యాద నిలుచునో తెలియఁజాలను. ఈవాదములు తుదముట్టి
భాష నియమబద్ధముగ నిలుచునన్న యాశ పొడము నంతదనుక నీప్రయత్నము
నిలుపుటయే శ్రేయస్కరము. అట్లని నిరాశఁ జెందరాదు. ఉన్ననియమముల
సడలింపక వానిని సమాశ్రయింపవలయు. తద్విరుద్ధప్రయోగములు ప్రాచీన
గ్రంథరాజములయం దున్నచో "ప్రమాదో ధీమతా మపి" అన్నసూక్తి కుదా
హరణములుగాఁ గైకొనవలయునే కాని "తదేవాహం సాధయామి" అన్నట్లు
మొండిపట్టును బట్టరాదు.

— ♦ గ్రంథరచన ♦ —

ఇఁక గ్రంథరచనం గూర్చి యించుక తెలిపెదను. భాష కాధారము
గ్రంథసముదాయమే. నాడింధముఁడు సూత్రమునకు రత్నసంతతులఁ గూర్చు
ను. అట్లే కవి ఛందస్సూత్రమునందు మృదుమధురతమపదరత్నసముదయము
ను గూర్చును. తొలిది కంఠభూషణము. రెండవది వాగ్భూషణము. అయ్యా
ది యపహార్యము. ఇది యనపహార్యము. కవితాశిల్ప మనల్పకల్పనాతిశయ
మనోహరము అనన్యసామాలంకార మట్లు దీని కిదియే సాటి. కావుననే "కవి
తా యద్యస్తి రాజ్యేన కి" మ్మని భర్తృహరి భాషించెను. కవితాశిల్పమునకు
సుమతియే పరికరము. లోకవిజ్ఞానముకూడ నొకయంగ మనవచ్చును. కవి
మనస్సునకు బ్రహ్మాండములు గోష్పదీకృతము లగునన్నఁ దక్కిన వొకలెక్క
యా? ఆశిల్పము సాధుమనోరంజకము గావలయు. దీనికి ఫల మదియే. కాఁ
బట్టియే కదా, "యు" స్సన్మానసగమనాయై వేదం మమతు పాథేయమ్" అని

యొకమహాకవి వాక్రుచ్చెను. కవిత యైహికాముష్మికసుఖంబుల నొడఁగూర్చు
నని ప్రాజ్ఞులు పలికియున్నారు. అది యెల్లరయంగీకారమును బడసినది. ఎంద
ఱకో మార్గదర్శకము కూడ నగు. కావునఁ గవిత భాషకాధారము; వాగర్థ
ములవలె నివి పరస్పరాశ్రయము గలవి చతుర్విధపురుషార్థదాయిని కవిత
యని కొందఱు పలికిరి. ఇంద ఱిన్నివిధములఁ బొగడుట బట్టియే కవిత నియ
మబద్ధురాలు కావలసివచ్చెను. కవితాకారము నలంకరించునపుడు వర్ణరము
లఁ జక్కఁగా శోధించి మనోహరవర్ణములఁ బొందుపఱిచి సకలాలంకారములఁ
గూర్పవలయును. భావము సద్భావముగా నుండినఁగాని ఫలము లేదు. ఈ
కార్యమునఁ గవి కడు జాగరూకుఁడై మెలఁగవలయుఁ గాని తనకుఁ దోఁచి
నట్లు మెలఁగి నియమముల నుల్లంఘింపరాదు. అట్టికవిత పతివ్రతరీతి దశదిశ
లఁ దననిర్మలయశస్సుధాకరకరములు పరఁగ నొప్పారును. అట్లు కానిచోఁ
బుంశ్చలివలెఁ గ్రమక్రమముగాఁ గుందుఁ బొందిడిందును.

సత్కావ్యము నొనరించి కవి యశఃకాయమున నిరంతరము ప్రకాశించు
చుండును. కావ్యము వ్యంగ్యప్రధానముగా నుండవలయు నని పెద్దలభావము.
అట్టి కావ్యమే యుత్తమకావ్య మనియు వారిసిద్ధాంతము.

శ్లో. చతుర్వర్గఫలప్రాప్తి స్సుఖా దల్పధియా మపి,
కావ్యాదేవ యత స్తేన తత్స్వరూపం నిరూప్యతే.

అని విశ్వనాథకవిరాజు నిర్వచించెను.

"శ్లో. వాచ్యాతిశాయి వ్యంగ్యం య దుత్తమం తద్ధ్వనిశ్చ సః,
వీక్ష్య రామం ఘనశ్యామం సీతా జాతా నమన్మథీ."

అని రాజచూడామణి దీక్షితుఁడు కావ్యదర్పణమందు వ్రాసెను. అట్టి
కావ్యములను మహాకవులు రచించి తమజననము సార్థకముగాఁ జేసికొనిరి.

మన మెల్ల నిపు డేభూభాగమున నిలువఁబడి యున్నవారమో యాభూ
భాగమే నాగనుశాసనునిచేఁ బవిత్రీకృతమయ్యెను. ఈమండలమే సకలకవికుల
తిలకపోషకుఁడై ధర్మపాలనాధురుం డగు శ్రీరాజరాజనరేంద్రపరిపాలిత
ము నాఁటినుండి నేఁటివఱకు నాగనుశాసనుని లెక్కించిన యంగుళియందు ని
లుపఁదగిన పేరు గలకవి యెవ్వండేని కలఁడా? గంగాప్రవాహశీతలవిమల
సలిలశీకరములంబోలె శబ్దవిసరమును వెదఁజల్లినవాఁ డొక్కఁడేని కలఁడా?
ఆమహాత్మున కామహాత్ముఁడే సాటి యని చెప్పుట యతిశయోక్తి యని యెవ్వఁ

డనగలఁడు ? వారిపద్యము నొక్కదానిం బఠించి జన్మము పవిత్రతమముగాఁ జేసి కొనెదను.

చం. దళితనవీనకందళకదంబకదంబకకేతకీరజో
మిళితసుగంధబంధురసమీరణుఁ డన్ సఖుఁ డూఁచుచుండఁగా
నలియుచు మొల్లగుత్తులను నుయ్యెల లొప్పఁగ నెక్కియూఁగె ను
ల్లలదళినీకులంబు మృదులధ్వనిగీతము విస్తరిల్లఁగన్.

ఇందలిపదలాలిత్య మనుపమానము. అర్థచమత్కృతి వర్ణింపఁ దరము గానిది. ఇట్టికావ్యముల మూలమున నాకాలపుమతనియమాదులు స్పష్టము లగుచుండును. అట్టిమహాకవులప్రాపున నట్టిమహారాజులయండ నీయాంధ్రభాష పెంపునొందెను. నవనవాలంకారముల విరాజిల్లెను.

ఇపుడు కావ్యరచన యడుగంట నున్నది. మొదలు కావ్యరచనయే వ్యర్థ మని కొందఱు వాదించుచున్నారు. నియమములఁ బాటింపకుఁ డని యుద్ఘోషించుచున్నారు. మఱికొందఱు ప్రాచీనాంధ్రగ్రంథములయం దతిశయోక్తులు గాని స్వభావవర్ణనము గనుపట్ట దందురు. అట్టిమహాత్ములు,

సీ. పాలుపారఁగా బోరగిలి పాన్పునాల్గుమూలలకును వచ్చును మెలఁగి మెలఁగి
లలిఁ గపోలంబులు గిలిగిలింతలుపుచ్చి నవ్వింపఁ గలకల నవ్వినవ్వి
ముద్దులు వోలఁ గాడ మ్రోఁకాలఁ గేలను దడవుచు నెంతును దారితారి
నిలుచుండఁ బెట్టి యంగుళు లూఁత చూపఁగాఁ బ్రీతిఁ దప్పడుగులు పెట్టిపెట్టి
యన్నఁగంటిఁ దండ్రినిఁగంటి నయ్యఁగంటి, నిందు రావయ్య విందులవిందవనుచు
నర్థిఁ దన్నుఁ బిలువఁగ నడయాడి మూఁపి, యుల్లసిల్లెఁ గృష్ణుఁడు శైశవోత్సవముల

సీ. చాఁకలఁ బడి నీరు వలియఁ బాఱఁగ మిట్టులొండొండ బలసితృణోత్కరముల
తుదలు *పచ్చఁదనంబుతోఁ దలచూపంగఁ దీఁగలొయ్యనఁ గొంకు దేఱి కొనలు
మొగమెత్తమెత్తన యిగురాకు దోఁపంగఁ దరువ్రులు తనిగాడ్పుసోఁకసరుచులు
గాంచి సప్రాణించి క్రమ్మఱఁ గొమ్మలు గదలించి నర్తనక్రమ మొసర్ప
నెలవులేర్పడి క్రమ్మఱ నెలవులెఱిఁగి, మృగకులంబులు బ్రదు వాసి మెలఁగఁ జొరఁగ
నాటవికకోటితమజాడలరసి తిరుగ, నడవు లొప్పారెఁ జండవర్షాత్యయమున.

అను నెఱ్ఱాప్రెగడ రచించిన హరివంశమునఁ గల యీపద్యములను బఠించి నివృత్తసంశయు లగుదురుగాక ! ఈసునఁ నొండె, శక్తిహీనతనొండె, పూర్వ

---

*. నిశ్చదనంబుతోఁ-అనిమార్పఁబడినది.

లఁ దిరస్కరించిన లాభ మేమి గలదు ? పద్యకావ్యములు విశేషించి వృద్ధికా వలయును. గద్యకావ్యములు నిస్సారము లని నాభావము కాదు. మనస్సమ్మోదము నుత్పాదింపఁ బద్యకావ్యము లే మిన్న లని సన్నుతింగాంచిన వని నే నెన్నెద. శాస్త్రము లన్నియు నాంధ్రమునఁ బరివర్తనము చేయునపుడు గద్యము హృద్యముగ నుండును. నియమబద్ధముగను మృదుతమముగను నుండుభాష గ్రంథములయం దుండఁదగినది. పరస్పరసంభాషణమున వ్యాకరణమును బాటింపనంతమాత్రమున నట్టిభాష గ్రంథములఁ జేర్పఁదగను దాన రసమొదవదు.

భావకవిత్వము

ఇఁక భావకవిత్వమును గుఱించి నాలుగుమాటలు వచించెదను. భావకవిత్వ మనఁగా నర్థమేమో, వా రేయర్థమునం దిమిడించిరో తెలియదు. భావప్రధానకవిత్వ మని మన మూహింపవచ్చును. ప్రాచీనగ్రంథములయందు శబ్దాడంబరమే గాని భావము లేదని వారియూహ యైనట్లును దోఁచెడి. ఇంతకన్న నసంగత మగుమాటకలదా ? ఏభావము లేకున్నఁ గవిత చెప్పుటెట్లు ? పూర్వోదాహృతపద్యమునందు నన్నయభట్టారకుని భావ మేమని పరికింతము. వర్షర్తువును వర్ణించుచున్నాఁడు. ఆకాలమునందుఁ గుసుమపరిమళభారమును వహించి వాయువు వీచుచుండు ననియు, నటవీమల్లికలు పూచియుండఁగా నాగుత్తులయందుఁ దుమ్మెదలు ఝంకారము లొనరించుచు నూఁగుచుండె నని భావము. దీనిచేఁ బాండవులు శ్రీకృష్ణాగమనమునఁ గుతూహలస్వాంతులు కాఁగల రని ధ్వని. ఇందు గంభీరభావము లేదా ? వ్యంగ్యకావ్యము ప్రశస్త మని పూర్వులసిద్ధాంతము. భావము వాచ్య మగుచో మధ్యమకావ్యమే యగు. ఎంత తఱచిన నంతభావము వెల్లివిరియుచున్నది ఎట్టివారు వినినను జదివినను మనస్సున కేవగింపక శబ్దముల భావము కూడ నలరారుచుండవలయు. ఇట్లు మనగ్రంథములు వేలకు వే లుండఁగా భావకవిత్వ మని క్రొత్తదారి యిది యని త్రొక్కఁజూచుట భావకవిత్వమునకే కాని వేఱొండు లాభము కానరాదు. భావము లేని కవిత్వ మొకటియు నునా ?

కొందఱు భావముమాట మాకేల గాని ఛందోనియమముల సడలింపవలయు నని పెనఁగులాడుదురు. యతిప్రాసము లేలయని ప్రశ్నింతురు. శ్రుతి, తాళము, సంగీతమునకేల యని ప్రశ్నించినట్లే యీప్రశ్న గనఁబడుచున్నది.

అట్టినియమము లున్నదే పద్య మగును. ఆనియమములు వలదనువారు యక్ష గానముల రచింపవచ్చును గద్యమును వ్రాయవచ్చును. నిష్కారణవైరమును ఛందోవిషయమునఁ బూననేల? గీర్వాణభాషయందు లేనినియమము లిందే లయని ప్రశ్నింపరాదు. ఒక్కొక్కభాష కొక్కొక్కపద్ధతి హెచ్చుగా నుండవచ్చును. అది సొంపడనివా రాజోలికిఁ బోక తొలఁగుట మంచిది. అంతియ గాని దానిని నవరింపఁ బూనరాదు. దాన మేలు లేదు. మఱియుఁ గీర్తి కలుగఁబోదు.

— నాటకములు —

ఇఁక నాటకములస్థితి యెట్లున్న దని విచారించు టనవసరము కాదు. నాటకనియమములకుఁ దిలోదకము లొసంగి చాలకాల మైన దనవచ్చును. ఎవ్వరైన వ్రాసిన దాని నెల్లరుఁ బ్రాఁతపద్ధతి యని తూలనాడుదురు. నాటకములు భాషాభివృద్ధికి మూలములనక తప్పదు. నాటకదర్శనమే పాపమను వారు కొందఱు గలరు. నటుల దుర్వృత్తిఁ గాంచి వారట్లు బెదరియుందురు. నాటకములు ప్రాచీనులమతాచారములను, మర్యాదలను రాజప్రజలపరస్పర సంబంధములను, నింక ననేకవిషయములను బోధించుచు నీతిని బోధించుటకే యుద్భవించినవి. శ్రుతి స్మృతులఁ బరిశీలించిన పెద్దలు కూడియుండుసభలకుం జని తెలిసికొనుట యొకపద్ధతి. నాటకములఁ జూచి నేర్చుకొనుట యొకపద్ధతి. ఈరెండుపద్ధతులయందు జనసామాన్యమునకు రెండవపద్ధతియే యనువగునది. ఇట్లు లోకమున కుపకరించునాటకములు లక్షణవిరుద్ధములయ్యె నేని చెప్పవలసి న దేమి? "మంత్రీ! భోజనమునకు వేళయైనది. పోవుదము రమ్ము" అని రాజు నోటఁ బలికించినచో సద్దానిం జూచి రాజమర్యాద యెట్టి దని నేర్చుకొందురో చెప్పవలయునా? నాందీపద్యము నాటకార్థమును సూచించునది గా నుండవలయు నన్న నియమ మేనాఁడో త్యజింపఁబడినది. స్వేచ్ఛగా రచించుట యాచారమైనది. అంకములుగ విభజించు నాచారము గలిగియుండెను. ఇపుడు తోఁచినన్నిరంగములుగా వ్రాసి ముగించునాచారము క్రొత్తగా వచ్చిన ట్లొక నాటకము పరిశీలించుచుఁ జూచితిని. ఇట్లు నియమముల నుల్లంఘించి నాటకకర్తను బహిష్కరింపక యుండఁ గాపాడుట భాషాభిమానులకు విధియైయున్నది. ఇట్టిస్వేచ్ఛయు భాషాభివృద్ధి కొక కొఱంత యని తలంచుచున్నాను. రాజభక్తి, దేశభక్తి, మతాభిమానము మొదలగువానిని వృద్ధిచేయునది గా నాటకము వెలయ వలయు ననుభావము నాంధ్రులు మఱవరాదు. దానినిబోషించునా

టకముల వ్రాయించునూహాలను గల్పించుట యీమహాపరిషత్తునకు విధియై యున్నది.

—♦ నా ట క భా ష ♦—

ఉత్తమమధ్యమాధమపాత్రములకుఁ దగినట్లు భాష యుండవలయు నని, తుడుము మొదలు దేవతార్చనమువఱ కన్నట్లు రాజు మొదలు సేవకునివఱకు నొక్కరీతిగా భాషయుండరా దని, కొందఱిమతము ఎట్లుండిన బాగుగనుండునో నిర్ణయించుట శక్యముగు పనికాదని యొక్కకొందఱిమతము. పండితాఖండలు లందు నీమహాపరిషత్తి భారమును గూడవహించి సిద్ధాంతము చేయునెడల సమంజసముగా నుండు నని నే నాశించుచున్నాఁడను.

— విమర్శనగ్రంథములు —.

భాషాపరిపూర్ణజ్ఞానమునకు విమర్శనగ్రంథములు మహోపకారకములని కొంద ఱూహింతురు. ఆయూహ రసికజనాదృతికిం దగినదియే. మనపూర్వు లట్టిగ్రంథముల రచింపలేదనువారు కొందఱు కలరు. అది యొకలోపమనువారుకూడఁ గొందఱు కలరు. విమర్శనగ్రంథము లుండవలయు నన్నమాట సమ్మతమే గాని పూర్వులు వ్రాయలేదనుట పొరపాటు. ఔచిత్యవిచారచర్చ లోనగునవి యట్టివే కదా. క్షేమేంద్రునికంటె మిన్నయగువాఁ డొక్కవిమర్శకుఁ డుండునా. తెలుఁగునం దట్టిగ్రంథములు లేవే యనవచ్చును. తెలుఁగునఁ గవిత్వ మారంభించి యించుమించుగా నేడెనిమిదివందలవత్సరములకంటె మించలేదు. నన్నయభట్టారకున కాదికవి యని యిచ్చుతాంబూల మిపు డూఁగులాడుచున్నది. నన్నెచోడుని పరిసరమునకు జరపఁబడుచున్నది; అంతకుముందుఁ గవు లుండరా. వారిం బరిశీలింతము. వీలతొందఱపడవలెను. కొట్టులో నాతాంబూలమును బెట్టింపుఁ డని కొంద ఱనుమతి యిచ్చుచున్నారు. ప్రథమకవి యెవ్వఁడని నిర్ణయింపఁబడునో యూహింపఁ జాలకున్నాఁడను. ఆవాద మాబ్రహ్మకల్ప ముండుదనుక నుండవలసినదే. ఎవ్వఁ డెవ్వనిపేరు చెప్పి యీతఁ డాదికవి యన్నను వానికి ముం దుండరా యన్నప్రశ్నము రాకమానదు. ఇది యనవస్థాప్రసంగమునఁ బర్యవసాన మగును. తుదకు నన్నయభట్టారకునకే చేరఁదగు ననియు, నామహాత్ముని మించినవాఁడు లేఁ డనియు నేనూహించువాఁడను. భాషాభివృద్ధికిఁ దగినన్నిగ్రంథములే లేనపుడు రచించినవారిగ్రంథమును విమర్శింపఁబూనుకొన్నచో మనకేల యీచిక్కని వారుకూడ మానుదురేమో యను

భీతినూరకుండు రని యీవిషయమున నా భావము. లేకయున్న నీపాటి పాండి
త్యము వారికి లేకుండునా.

మనము మహాభారతమును బరమపావనగ్రంథరాజమునుగా భావించు
చున్నవారము. వ్యాసాదులను భగవంతునివలె భావించుచున్నవారము. అనుది
నము వారియుపదేశములు వేదవాక్కు లని నమ్మియున్నవారము. అట్టిభారత
మును విమర్శింపఁబూనినపు డందుఁగల ధర్మవిశేషము లేవి? తరణోపాయము
నెన్నిరీతుల బోధించిరి? ఎంతవలన నందుఁ గొందఱు జగద్వినుతికిఁ బాత్రు
లైరి? అను మొదలగు విషయముల నడఁగఁద్రొక్కి యస్మదాదులకుం గలభక్తిశ్ర
ద్ధలను నశింపఁజేయఁబూని వ్యాసాదులు కుభ్రష్టులు వారిమాటలు పరి
గ్రాహ్యములు కావు, ఆకాలమునఁ గలనాగరకత యత్యంతమునీచము, అను
నీచపుభావముల వెల్లడించుచు విమర్శనగ్రంథము వ్రాయుట వ్యర్థము. పా
మరులకుం గలభక్తి నందుఁగల యొక్కశ్లోకమే పెంపొందఁ జేయును. చతుర్వి
ధపురుషార్థముల తత్త్వముఁ దెలుపునట్టియు శ్రేష్ఠగ్రంథరత్నమును దూషిం
చుట బాగుగాదు. ఆస్తికుల నాస్తికులనుగాఁ జేయఁబూనుటకే యీప్రయత్న
మని కొందఱు తలఁతురు. ఖండాంతరవాసులు వ్రాయునిందు, నాస్తికాభాసులు
దానిం దలదాల్పరెందు. భగవంతుఁడు భావనామాత్రసంతుష్టహృదయుఁడు.
భారతము వేదమనియే భావించి యందలినీతుల నేర్చుకొన్నఁ దరింపఁగూడ
దా. అట్టి గ్రంథరత్నము నామూలాగ్రము, సమన్వయము చేయఁజాలని మన
మాక్షేపించి లోపములనుజూపి యున్నవిశ్వాసముంగూడ నూడఁగొట్టుట మం
చిపనియే కాదని నాయూహ. ఇట్టిపుట్టగొడుగులవంటి గ్రంథము లెన్నిలక్షలు
పుట్టినను దానినాదరించువారు కోట్లకొలఁదిగ నుందురనుట సత్యము. సూర్యు
నిపై నుమిసినట్లు భారతమును దూషించినందున వేఱొకలాభ మేదియుఁ గాన
రాదు. కావున నట్టి ప్రయత్న మొనరించి యపూర్వఖ్యాతిని గాంచ నెంచక
క్షీణింపనున్న భక్తిని బెంపొందించునట్లు విషయముల నుద్ధరించి వ్రాయుచు
భవిష్యద్గ్రంథకర్తలకు మార్గదర్శకులుగా విమర్శకు లుందురుగాక యని వారిని
వేఁడుచున్నాఁడను.

విమర్శనగ్రంథకర్తలయం దొక్కదోష మారోపింపవచ్చును. వారు
విశేషించి లోపములనే చూపఁబూనుదురు. మఱియు గ్రంథకర్తను దూషిం
పఁ దలపెట్టుదురు. తుదకు నది వ్యక్తినిదూషించుటతో సమాప్తమగును

విమర్శనగ్రంథకర్తకంటెఁ గవికి మిత్త్రుఁడు వేఱొకఁ డుండఁ డని నా తలంపు. గుణదోషములఁ జూపి యందును దోషములఁ దెల్పునపుడు నాతికఠినముగఁ బలికి గుణవిమర్శనమునం దధికప్రసంగము చేయుట సరసము. లేనిచో విరసమే. ఎట్టివారికేఁ బ్రమాదము లుండకమానవు.

శ్లో. తేనాభిఘాతరభసస్య వికృష్య పత్రీ వన్యస్య నేత్రవివరే మహిషస్య ముక్తః
నిర్భిద్య విగ్రహమశోణితలిప్తపుంఖ స్తం పాతయాం ప్రథమమాస పపాత పశ్చాత్

అని కాళిదాసమహాకవి-(రఘు ౯-౬౧)ఇందలి ప్రమాదమును గొప్పగాఁ బలికి పెద్దగ్రంథము చేసి,

శ్లో. స్థితాః క్షణం పక్ష్మసు తాడితాధరాః పయోధరోత్సేధనిపాతచూర్ణితాః
వలీషు తస్యాః స్ఖలితాః ప్రపేదిరే చిరేణ నాభిం ప్రథమోదబిందవః.

అని కాళిదాసు రచించిన (కుమా. ౫ స) శ్లోకమునందలి భావగాంభీర్యమును విమర్శించునపుడు నాల్గుమాటలతోఁ జల్లఁగా జాఱవిడిచిన నాతఁడు విమర్శకుఁడు కాఁడు. అది యొకవిమర్శనగ్రంథము కాదు. ఆంధ్రభారతమును విమర్శించుచు భారుణి, జీవగఱ్ఱ, లోనగువాని నాక్షేపించి యాక్షేపించి,

సీ. సహకారమత్ప్రియసహచరుఁ బున్నాగ పున్నాగుఁ దిలక భూభువనతిలకుఁ
జందన బుధహరిచందనుఁ బుష్పితాశోక సుహృజ్జనశోకదమను
వకుళ కులైకదీపకు విభీతక భయభీతార్తిహరు నలుఁ బ్రీతితోడఁ
గానరే కానరే కాన లోకోత్తరు ననిమ్రాఁమ్రానికి నరుగు నరిగి- మొ॥

అను మొదలగుతావులఁ గలచమత్కృతిని వినుతింపక యున్న నదేటి విమర్శము ? కొంతకాలముక్రింద నొక్కపండితుని గ్రంథమును వేఱొకపండితుఁడు విమర్శించెను. నే నద్దానిం జదివితిని. చమత్కారముగా దూషించుటెట్లో తెలిసికొనఁగల్గితి. అందు సత్యము లే దని నాభావము కాదు. వ్యక్తిని దూషించుట సరసము గా దని నుడివితిని. సావధానముగా నాలోచించి గుణదోషవిమర్శనమునందుఁ గవి తన చాతుర్యమును జూపవలయు ననుటయే యీనామాటలం గలసారము. అట్టిగ్రంథము లుప్పతిల్లినం గాని యిప్పటిగ్రామ్యభాషావాద మడుగంటదు. ఇప్పట్టున గ్రామ్యభాషం గూర్చి నాలుగుమాటలు పలికెదను.

— గ్రా మ్య భా ష . —

గ్రామ్యభాష ప్రతిదినము వింతరూపములు గలదిగా మాఱుచుండును.

కొన్నిమండలముల నుండువారు "గుఱ్ఱమెక్కె" నన్నమాటను గల్లుత్రాగె నను నర్థమున వాడుదురు. వేఱొకమండలమున నశ్వము నధిరోహించె నను నర్థము నందే దాని నుపయోగింతురు. ఇట్టి వెన్నియో కలవు. కళింగాంధ్రదేశ సంయోగస్థలములఁ గొన్ని గ్రామ్యభాషాపదములు గలవు, అవి కర్ణాటకము తెలుఁగుదేశము గలియుతావులను, ఆసమీపభాగములయందును నించుకంత యుఁ దెలియఁ దరముగాకయుండును. తెలుఁగు, ఆంధ్రము కలియుప్రదేశములఁ గలపదములు మఱొకచోట విపరీత మగునర్థము నిచ్చుచుండును. ఒక్కమండలముననే యొక్కమూల నున్నపదములు వేఱొకమూల నున్నవారికి విరుద్ధార్థములు గలవిగాఁ దోఁచును. కావుననే గ్రంథములయం దట్టివానిని జేర్ప రాదని మనవా రూహించిరి. ఆంధ్రము, తెలుఁగు ననుదేశములు పూర్వము వేఱుగా నుండెను. ఏకాలమునందో, ఒక్కటిగాఁ జేరినవి. ఇపు డాంధ్ర మన్నను దెలుఁ గన్న నొక్కటియే. ఆదినుండి యట్లు లేవు.

శ్లో. జగన్నాథా దూర్ధ్వభాగ మర్వాక్ శ్రీభ్రమరాత్మికాత్
తావదంధ్రాభిధో దేశ స్సారాష్ట్రం శృణుసాదరమ్
శ్రీశైలంతు సమారభ్య చోళేశా న్మధ్యభాగతః
త్రైలంగదేశో దేవేశి ధ్యానాధ్యయనతత్పరః॥ అపశబ్దకల్పద్రుమము.

నన్నయభట్టారకుఁడు తెలిఁగించెదననియు, తిక్కనసోమయాజి ఆంధ్రీకరించెద ననియు. ఆనాఁటికే యవి రెండు నేకరూపత నొందియుండె నని యూహింపవచ్చును. తెలుఁగురాజు లాంధ్రదేశముపైకి దండెత్తి వేఁగినాఁడు చేరిరని యొకచో నున్నయు ట్లొకరు వ్రాసిరి. ఆంధ్రరాజులు నర్మదానదివఱకు దిగ్విజయ మొనర్చిరని యుదాహరణము లున్నవి కదా! ఈరెండు నేకాలమున నేకరూపమును దాల్చెనో సిద్ధాంతము చేయఁ బూనుఁ డని పరిశీలనమున దక్షులగు మం. రా. శ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులుగారి నభ్యర్థించుచున్నాఁడను. ఆంధ్రమనుదానికిఁ దెలుఁగనునది పర్యాయపదముగాఁ బూర్వము లేదని నే నూహించుచున్నాఁడను. దీసతత్త్వము నెఱుంగఁగోరుచున్నాఁడను. గ్రామ్యపదములు చొప్పించి వ్రాసినపుస్తకములు శ్రుతికటువులుగ నుండుటయే గాక విద్యార్థులకు ననర్థావహము లనఁదగి యుండును. ఆపదములం గూర్చి వ్రాసినగ్రంథ మెట్లుండునో యిపుడు చెప్పనక్కఱలేదు. దానికి వ్యాకరణమక్కఱలేదు. ఎవరికిఁదోఁచినట్లు వారర్థముచేసికొనవలసియుండును. అట్టిస్థితి మన

యాంధ్రభాషకు సంభవింపక యుండుఁగాక యని వారక కోరుచున్నాఁడను. ఇది భాషకు విపత్కాలము. ఆపదుద్ధారకులు నిలువంబడి హాహారావహారిగాఁ బోరాడి భాషను రక్షింతురు గాక. ఇఁకఁ బ్రబంధవిషయము:—

పైనింగూర్చిన విషయము గ్రంథరచన యనుదానియందే చెప్పఁదగి యుండియు నిట చెప్పుటకుఁ గారణము గలదు. పురాణములు తెలిఁగించుకాలము సాగఁగాఁ బ్రబంధముల నారంభించిరి. తొలుదొలుతఁ గల్పనాప్రధానములుగా నుండుట బాగుగనే యుండిన వనకతప్పదు. కాలము జరిగినకొలఁది వెఱ్ఱియావేశము కవులకుం గల్గిన దనవచ్చును. దానికిఁ బ్రతిఫల మసమంజసముగా వర్ణనాదులు పెంచుటయే యనవలయును. చదువరుగూడ మనస్వాప్నని విధముగా వ్రాయఁబూనిరి. యథామాతృకాన్యాయానుసారము మార్పించుక గావించి ప్రాఁతకల్పనలనే చేర్చుచువచ్చిరి. కావున గ్రంథపఠనమునకు ఫలము విసుగనియే మన మూహింపవచ్చును. ఏప్రబంధము చదివినను వరుసతప్పని వర్ణనములు కన్నులకు భారమును గల్పించుచుండును. కావున లోకజ్ఞానము విశేషించి కలవా రిట్టిగ్రంథములవలన లాభము లేదని యూహింపఁజాలిరి. ప్రబంధము నీతిదాయకముగను బూర్వపద్ధతులఁ దెల్పునదిగనుండవలయును. కేవలశృంగారముమాత్రమే వెలిపుచ్చునదిగా నుండరాదు. ఈకాలమునఁ బ్రబంధములు రచించువారు తక్కువయగుచున్నారు. ఒకవేళ నెవ్వరైనంబూనిన గడు జాగరూకత గలిగి పూర్వసదాచారములఁ దెలుపఁజాలి విసుగును గల్గింపక యుండునట్లు రచియింతురుగాక! అందందుఁ గఠినపదములఁ బ్రయోగించినను గాలము ననుసరించి నిఘంటువులఁ జూడఁజాలనంత యలసు లుందురు, గాన సులభరీతి నాశ్రయింతురుగాక! వర్ణనములే పనికిరావనియుఁ బ్రాచీన లక్షణములఁ బాడొనరింపవలయుననియు నాభావమని గ్రహింపకుఁడు. చేష్టలు రూపాంతరమును దాల్చినవి! సంభాషణవిశేషములు తాఱుమాఱైనవి. గజహయరథవర్ణనము లిపుడు పనికిరావు. బాష్పశకటముల వర్ణింపవలయును. కావున నామార్గమునే వదలి యుచిత మగురీతి వర్ణనములఁ గనఁబఱిచి కథాభాగమునఁ దమకుఁ గలచమత్కృతిజనకపాండిత్యవిశేషమును జాటింతు రని యభ్యర్థించుచున్నాఁడను. సంస్కృతమునఁ గలయలంకారముల కెల్ల నుదాహరణములు దొరకునట్లు ప్రబంధములు రచింపఁ గవితల్లజులం బతిమాలుచున్నాఁడను. ప్రాయికముగాఁ బూర్వప్రబంధముల యందుఁ గొన్నియలంకారము

లకే యుదాహరణములు లభించును. సూక్ష్మాద్యలంకారముల కుదాహరణము
లు దొరకునా యనుసందియము నన్ను బాధించుచున్నయది. ఘనకాలముననే
యాంధ్రభాషాయోషామణి దైన్యము గాంచక యుండ నెల్లభంగులఁ గాపా
డుట న్యాయ్యము కావున భాషను రక్షింప నడుము కట్టవలయును. తీసుక
పెట్టుక యిత్యాదిశ్రుతికటువులు నిషిద్ధములు నగు ప్రయోగముల మానవల
యును. ప్రాచీనగ్రంథములయం దున్నవే యని శంకింపరాదు. వారిహృద్యతమ
కవిత్వమునం దిట్టి వెందో యుండినను బ్రమాద మని యుపేక్షించుట వానిని
సేవించినట్లే యగు నని నేనెంచుచున్నాఁడను. ఇపుడే క్రొత్తవ్యాకరణము లుప్ప
తిల్లంజూచుచున్నవి. వానికి నుదాహరణసమృద్ధిం గల్గింపఁ బ్రయత్నింపక
ప్రాచీనప్రమాదప్రయోగప్రకరణమునకుఁ జేయూఁత యొసంగక మనకుంగల
యత్యల్పపాండిత్యము నాధారముగా మహాత్ముల నాక్షేపింపక సాధుమా
ర్గమున గ్రంథరచన యొనర్చి భాషాదేవి నుపాసింతు రని నేఁ బ్రార్థించు
చున్నాఁడను.

—♦ పరిషద్వృద్ధి ♦—

ఇప్పటి భాషాదుర్దశను దొలఁగించుభార మీపరిషన్మూర్ధముననున్నది.

శ్లో. దశావరావా పరిషద్యం ధర్మం పరికల్పయేత్
త్ర్యవరావాపి వృత్తస్థా తం ధర్మం నవిచాలయేత్.

అను మనుస్మృతిప్రమాణము ననుసరించి పరికించితి మేని పెక్కండ్రు
పండితాఖండలులు చేరియున్న యిమ్మహాపరిషత్తు భాషారక్షణము గావింపఁ
గంకణము కట్టుకొన్నది గాన నేది నిశ్చయించినను దాని నెల్లరు శిరసావహింప
వలయును. పత్రికాప్రకటనకార్యము చాలదు. పురాణగ్రంథము లెన్నియో
మూలలఁ బడియున్నవి. ముద్రించిన మహాభారతాదులయందే ముద్రాక్షరశాలా
స్థానపండితులు స్వేచ్ఛగా నెన్నియో పాఠభేదములఁ గల్పించినారు. పుస్త
కాంతరములఁ జూచినట్లే కొందఱు పల్కుచున్నారు. భారతాదులలో నిట్టి
ప్రమాదములఁ బరిశీలింపకుండిన చో నిఁక గతియేది? మునుముం దట్టిపాఠ
ములఁ బరిశీలించి బహుగ్రంథములం బరికించి యందుత్తమపాఠములను దెల్పి
పుస్తకముల బాగుచేయవలయును. అది చేయకయున్న నావంటియల్పమతులు
పెక్కండ్రు స్వతంత్రించి ప్రయోగించుపదములే వ్యాపించును. నిఘంటుకార్య
మపారముగనున్నది. దానిని సత్వరముగాఁ బైకిఁ దేవలయును. కాని గొడ్డలి
నానవేసినట్లు చేయరాదు. ఈపరిషదుత్సవము గుంటూరునందు సాఁగినది మొద

లీసిఘంటువును వీక్షింప వేడుకపడుచున్నాఁడను. దానిసందర్శించుటయే యీ జన్మమునకు ఫలమని తలంచుచున్నాఁడను. ఆపుణ్య మెప్పుడు లభించునో తెలియఁజాలకయున్నాఁడను. మహాకార్యమును దలపెట్టినపుడు ప్రతిక్షణవిలక్షణముగాఁ బని కొనసాగింపవలయును గాని యాలసించుట మంచిదిగాదు. కార్యమో కడుం గడుఁ బెద్దది. సముద్రమున కేఁతము వేసినట్టిది. ఐనను మానవులము గావున నశ్వత్థామవలె బ్రదుకఁజాలము. కొఱంత లున్నఁ దరువాతి వారు తీర్చుకొందురుగాక యని బయలుపఱుపవలయునే కాని మీనమేషము లెంచుచుండరాదు.

శ్లో. ఆదానస్య ప్రదానస్య కర్తవ్యస్యచ కర్మణః
క్షిప్ర మక్రియమాణస్య కాలః పిబతి సంపదః.

అన్నసూక్తి ననుసరింపక తప్పదు. లేకున్నను నెన్నియో యంతరాయములు రావచ్చును. కావున భగవంతునిమీఁద భారమువైచి దానిం బూర్తిచేసి యాంధ్రమహాజనులయెదుటఁ బెట్టవలయు నని మఱిమఱి వేఁడుచున్నాఁడను. శ్రీమత్ పిఠాపురమునజరిగిన యీపరిషన్మహోత్సవమునని దగ్రాసనాధిపతిగారు ముచ్చటించియున్న యట్లు సత్కవుల యోగ్యతలను బరిశీలించి బిరుదముల నిచ్చుచుండవలయు నని నేనును గోరుచున్నాఁడను. ఇంతకుముం దెవ్వరును దీని నేల ప్రస్తావింపలేదో యని ప్రశ్నించుకొని తగినకారణమును దానిని వారే తెల్పిరి. ఎల్లరును బిరుదముల నీయ వెనుదీయుటలేదు. తుదకవి గౌరవమును గోల్పోవుచున్నవి. ఏతన్మహాపరిషత్ప్రదత్తబిరుద మట్టిది కాదు. కావుననాపని యొనరింప నీపరిషత్తు వెనుక ద్రొక్కుడుద్రొక్కరా దని విన్నవించుచున్నాఁడను. భాషోద్ధరణమే ముక్తియని భావించు నీమహాసభ యట్టి కార్యములఁ గొనసాగింపకయున్న నిఁక దీనిం బూనుకొనువా రెవ్వరు గలరు ?

మహాశయులారా ! నాయీవాక్యములు నిస్సారములు; వీనిం జెప్పుచు నమూల్యమగు మీకాలమును వ్యర్థముగ జరగఁజేసితిని. పండితోత్తము లుపన్యసింప నాతురతఁ జూపుచున్నవా రని యే నెఱుంగుదు. నేనును దదుపన్యాసామృతమును గ్రోలి సుఖింపఁదలంచెదను. న న్నింతదనుక మాటలాడ ననుజ్ఞయొసంగి యాదృతిఁ జూపిన మీకెల్లరకు నమస్కరించుచు నేతత్పరిషత్ స్థాపక మహాశయులకుఁ గృతజ్ఞుఁడనై యుండువాఁడను.

సాహిత్యపరిషత్తుల కృత్యములు.

— పప్పు మల్లికార్జునరావుగారు. బి. ఏ. కోరంగి —

మానవపురోవృద్ధికి నీతిచట్టము లెట్లో భాషాపురోవృద్ధికి వ్యాకరణశాసనము లట్టివి. నీతిచట్టములు కృత్రిమములుగాఁ గాన్పించుచుండినను ప్రకృతిసౌందర్యమును బోషించుటకుఁ దోడ్పడినట్లు వ్యాకరణశాసనములు భాషాసౌందర్యమును బోషించుట కాధారము లగుచున్నవి. మానవాంతఃకరణప్రవృత్తులను బ్రకృతిచిత్రములను బాగుగాఁ బరిశీలింప నేర్పుగలమహాకవులు భాషాప్రపంచమందలి మనోహరశబ్దరూపములనుగూడ లెస్సగాఁ గనిపెట్ట వలంతు లనియే మనము నమ్మవలసియున్నది. కావుననే మహాకవులధారాళప్రయోగములు వ్యాకరణస్థములై సర్వజనానుకరణీయము లగుచున్నవి. భాషాసౌందర్యమును జెడఁగొట్టుకొనకుండఁ గోరుదుమేని వ్యాకరణశాసనముల నుల్లంఘింపకుందుము గాక! అట్లుల్లంఘింపక వ్రాసినవారిభాషను కృతకభాష యనుట పొరపాటని నాయభిప్రాయము. కృతకత్వ మెచ్చట నున్నది? భాషలో లేదు. భాషాపదములు ప్రకృతినుండి గ్రహింపఁబడినవే. మన మెన్నుకొనుటలోఁ గృతకత్వము కలదా. అంతమాత్రముచేఁ గృతకభాష కాఁజాలదు. ప్రకృతిసిద్ధము లగునరణ్యములందు వృక్షము లే క్రమమును లేక జీకాకుగాఁ బెరిఁగియుండఁగా వానిలోఁ గొన్నిటిని మనోహరమైనవానిని సేకరించి యుద్యానవనము నిర్మించినచో నందలివృక్షములు కృతకము లగునా? మనము వాని నెన్నుటలోను నాటు క్రమములోను గృతకత్వ ముండును గాని యవి పెరుఁగుటలోను వాంఛితఫలంబు లొసంగుటలోను బ్రకృతిధర్మమునె యనుసరించును గాని లక్కవస్తువులవలెఁ గృతకములు కాఁజాలవుగదా. అటులే వ్యాకరణమున స్వీకృతములైన పదములును భాషాప్రకృతిలోనివియే గాని కృతకములు కాఁజాలవు. భాషాప్రపంచమందలి మనోహరపదార్థములను మేధావంతు లగుమహాకవులు సర్వకాలములయందును గ్రహించి భాషను స్వాభావికమైనపెంపును బొందించుచున్నారే కాని యస్వాభావికముగా నొక్కమాఱు వృద్ధిచేయ సమకట్టి వికృతరూపములు గలపదములఁ దూర్చి భాషాస్వరూపనాశనమున కెన్నఁడును బూనుకొని యుండలేదు. ఇప్పుడు మన పట్టి

యత్నములలోఁ బ్రవేశించితి మేని భాషాస్వరూపమును నాశనముచేసి శాశ్వత మగునపకారము మాతృభాష కొనర్చినవార మగుదు మని కావ్యకర్తలకును వ్యాసరచయితలకును ప్రబోధము చేయుచున్నవాఁడను. మార్పులభివృద్ధి కవసరము లనుమాట సత్యమే కాని రాజకీయవిషయములలో నొక్కొక్క జాతి కనుగుణ మగురీతిని సాంఘికవిషయములలో నొక్కొక్క సంఘమున కనుగుణ మగురీతిని మార్పులు చేయుట సమంజస మని బుద్ధిమంతు లెట్లు తలఁచుచున్నారో యట్లే భాషావిషయములోఁ గూడ నొక్కొక్క భాష కనుగుణ మగు రీతిని మార్పు లొనరించుట భాషాసంప్రదాయానుసరణ మగునభివృద్ధియే యగును. ఒ అనునక్షరమున కిన్ని వంకర లెందుకు? ఆంగ్లేయభాషలో సున్న చుట్టిన "ఒ" యగుచున్నది. కావున మనము సున్నవంటిసులభరూపమునే పొందుద మని కాని దానితో బాలురవిద్య నారంభింత మని కాని యసాంప్రదాయికముగ యత్నించుట మతిభ్రమణసూచకము గాని మేధాస్ఫురణము కాదు. కావున సంప్రదాయానుసరణముగ భాషాపరిణామములఁ గావింప నిచ్చగించుట యొకకర్తవ్యము.

వాఙ్మయమందు సద్రుచి కలిగియుండుటయు నితరులకుఁ గలిగించుటయు రెండవకార్యము. "కవితాయ ద్యస్తి రాజ్యేన కి'మ్మనువార్యోక్తికిఁ బాత్ర మగు కవితాపటిమను గొందఱు తుచ్ఛవిషయంబులను దుచ్ఛవర్ణనలందును వినియోగించుచున్నారు. అట్టివానిని సద్గ్రంథములుగఁ బరిగణించి త్యజింపుచుఁ బాఠకులకుఁ బ్రోత్సాహము కలిగింపకుండవలెను. గ్రంథపఠనము కేవలవినోదమునకే కాక జ్ఞానాభివృద్ధికిని నవసర మని యెంచెడుపక్షమున సదసద్గ్రంథవిచారణ మత్యావశ్యకమై యున్నది. ప్రస్తుతకాలమున నవలలు నాటకములు కుప్పలుతిప్పలుగ బయలుదేఱుచున్నవి. భూభారమునుఁ దొలఁగించుటకై పరమేశ్వరుని యవతార మవసర మైనయట్లు భాషాభారమును దొలఁగించుటకై సదసద్గ్రంథవిచక్షణ మనుశాసించుట యవసరమై యున్నది.

తరువాత, పాఠశాలలలో బాలురు పఠించుటకై యేర్పడుగ్రంథములు ప్రస్తుతము విశ్వవిద్యాలయమందలి విద్యాశాఖోద్యోగులవలనఁ గాని కొండొకయుపసంఘమువలనఁ గాని నిర్ణయింపఁబడుచున్నవి. భాషాగ్రంథములు సాహిత్యపరిషత్తు నిర్ణయించుట కధికార ముండవలెను. ఏగ్రంథకర్త "ఎక్కువ

కమీషన్ " యిచ్చునో యాతనిగ్రంథములు పాఠశాలలలోఁ బెట్టుపద్ధతి మాఱవలెను. బాలురమనసులు కోమలములై లక్కవలె నుండి తొలుదొల్త నేవిషయముల గ్రహించునో యవియే భావిజీవితంబులం దాదర్శప్రాయము లగును. రామాయణభారతవీరుల చరిత్రలత్యాసక్తితోఁ జిన్నతనమున వినిన శివాజి భారతదేశమునం దొకముఖ్యమైనరాజ్యమును స్థాపింపఁగలిగినవాఁ డాయెను. కావునఁ జిన్నతనమున మంచియాదర్శముల బాలురకుఁ గనఁబఱుచుగ్రంథములఁ బఠింపఁజేయవలెను అట్టిగ్రంథముల నిర్ణయించుపనికి సాహిత్యపరిషత్తు పూనుకొనవలెను.

తరువాత, అముద్రితగ్రంథముల పరిశీలన మొకకార్యము. తాళపత్రగ్రంథము లెన్నియో పల్లెలయందును బట్టణములందును గూడ లభ్యమగుచున్నవి. వానిలోఁ గొన్నిముద్రితగ్రంథములై యున్నను పాఠభేదములఁజూపు ప్రతులుగా నుండును. వానిని బరిశీలించి యేపాఠములు న్యాయమైనవో నిర్ణయింపవలసి యున్నది. దీనివలన ననేకాంశములు బయలుపడును. ముద్రణకాలమున కేదోయొకప్రతి దొరికి దానఁ దమయూహలకుఁ బ్రమాణము కలుగునట్లుగా సవరించి ప్రకటించిన వారి దొంగతనము బయలుపడును. ప్రక్షిప్తముల నిర్ణయింపవచ్చును. ఇఁక నముద్రితములుగా నున్నగ్రంథములవిషయములో సరసములగు గ్రంథము లేవో ప్రామాణికములుగా గ్రహింపఁదగుగ్రంథములేవో విమర్శించి చూచి వానిని సాధ్యమైనంతత్వరలో ముద్రింపించవలసి యున్నది. ఈకార్య మీసాహిత్యపరిషత్తు కొంత యిదివఱలోఁ జేసియున్నది. కాని యెంతయో యింకను జేయవలసియున్నది. "ధనమూల మిదం జగత్తు"ను నట్టిట్టికార్యములు ద్రవ్యైకసాధ్యములై యున్నను విద్యావంతులు చేయవలసిన పని పూర్తి గావించి కార్యక్రమ మేర్పఱిచి యుంచుకొన్నచో ద్రవ్యవంతుల సమీపించి వారియౌదార్యమునకుఁ దగినదేశకాలపాత్రములు గలవని నివేదింపవచ్చును. సత్కార్య మనునమ్మిక గలదేని నెంతధనమైనను విరాళ మొసంగఁగల దాతలు మనయాంధ్రదేశమున లేకపోలేదు.

మఱి యొకముఖ్యమైనపని శిలాశాసనాన్వేషణము. ఇది దొరతనమువారియం దొకశాఖ పనిచేయుచున్నది. అయినను మనము గూడఁ దోడ్పడినచో భాషావిషయమున మంచిఫలములఁ బొందఁగలమని చెప్పఁగలను. మనదేశపరిపాలకుల కాలాదిక మగుచరిత్ర యెంతయో శాసనరూపముననున్నది

అది లెస్సగాఁ బరిశీలించినచో నాంధ్రకవితాకన్యక యెప్పు డుద్భవించి యెట్లు వృద్ధినందినదియుఁ దెలిసికొనఁగలము. దానికిఁగాను మొట్టమొదట యేయే గ్రామముల నేయేకట్టడములపై శాసనములు లిఖింపఁబడియున్నవో వానిపట్టిక నొకదానిని దయారుచేయింపవలెను. పిమ్మట వాని ప్రతులను దెప్పించి విమర్శించి చూచి ప్రస్తుతకాలపు భాషతో లిఖించి యుంచవలెను. తరువాత వాని నన్నిటిని ముద్రింపించి గ్రంథరూపమునఁ బ్రకటింపవలెను. కవికాలాదికముల నిర్ణయింపఁగోరువారి కివి యెంతయో యుపయోగకరము లనుట నిర్వివాదాంశము.

ఇట్టికృత్యముల సాహిత్యపరిషత్తుమూలమున నెఱవేర్చుకొనఁగోరుదుమేని నయ్యది యొకయధికారము గలసభగా నుండవలెను. దీని కధికారమెవ రిచ్చెద రని మీ రనుకొనవలదు. మన మందఱమే యీయవలెను. ప్రతివిషయమునను సంఘపరిపాలనము గోరు నీదినములలో భాషావిషయమునఁ గూడ నది యేలవర్తింపఁగూడదు? భాషకు సంబంధించిన సర్వవిషయములు నిర్ణయించుట కొకప్రామాణికసభ యుండుట భాషాభివృద్ధికి నెంతయో యవసరమే. చట్టముల నిర్మించుటకును వ్యవహారమందుఁ బ్రయోగింపఁజేయుటకును శాసనసభలు రాజకీయమం దెట్లవసరములై యెట్టి యధికారగౌరవములఁ బడయుచున్నవో యట్లే భాషావిషయమునఁ గూడ సాహిత్యపరిషత్తులు ప్రవర్తిల్లినఁగాని భాష సద్రూపమునను నూర్జితసత్త్వమునను బ్రకాశింపనేరదు. భాషావిషయికకృత్యము లన్నియు సాహిత్యపరిషత్తునకు సంక్రమింపఁజేయునెడల నయ్యది యొకవిశాలమైన సభగా నుండవలెను. అనఁగా నన్నియాంధ్రమండలములవారి ప్రతినిధులను గలిగి యుండవలెను. మండలమున కిద్దఱు పండితులు చొప్పున నెన్నుకొనఁబడవలెను. వారు చందా నిచ్చినను నీయకపోయినను సరే మండలప్రతినిధిత్వమున కర్హులైనచోఁ బరిషత్తున నుండవలెను. సంవత్సరమునకు నాలుగుసార్లైనను వారందఱు సమావేశమై ప్రకటితగ్రంథములలో సదసద్గ్రంథవిచారణచేసి నిర్ణయింపవలెను. వారిచే నిరాకరింపఁబడినగ్రంథములు పాఠశాలలలోఁ బఠనీయగ్రంథములుగా నుండకుండుటకై విశ్వవిద్యాలయమువారి కొకవిజ్ఞాపనము పంపవలెను. ప్రకటితగ్రంథముల ప్రతి నొకదానిని పరిషత్తునకుఁ బంపునట్లు దొరతనమువారిని గోరవలెను. వారికి విమర్శననిమిత్తము ప్రతిముద్రాశాలనుండియు రెండుప్రతులు

పంపఁబడుచుండును, గనుక, యొకప్రతి పరిషత్తునకొసంగినచో వారివిమర్శ నకుఁ దోడ్పాటుగా నుండును గావున నట్లుచేయుటకు నభ్యంతర ముండఁగూడదు. ప్రతిచందాదారునకును ప్రతినిధి నెన్నుకొనునధికార ముండును గాన భాషాభిమాను లెల్లరు చందాదారులుగఁ జేరునట్లు ప్రోత్సాహింపఁబడవలెను. చందాధనములును, విరాళములును గాక స్థిరరూపక మగువసతులుగూడ సాహిత్యపరిషత్తునకు సమకూర్ప యత్నించవలెను. ఈప్రకార మధికారములతోడను నైశ్వర్యముతోడను సాహిత్యపరిషత్తు వర్ధిల్లున ట్లచిరకాలమున నీశ్వరుఁడు ప్రసాదించుఁగాక.

కపిలగడ్డము, కఱకంఠుఁడు నన్నయ ప్రయోగించె ననవచ్చునా ?

—♦ చంద్రాభట్ల రామమూర్తిగారు—రాజమహేంద్రవరము. ♦—

విభవసంవత్సరశ్రావణభాద్రపదమాసములందుఁ బ్రకటింపఁబడిన యాంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్త్రికలో బాలవ్యాకరణసంజ్ఞాపరిచ్ఛేదమున 'నార్యవ్యవహారంబుల దుష్టంబు గ్రాహ్యం' బనెడుసూత్రమున నుదాహరించిన కఱకంఠాద్యనింద్యగ్రామ్యములం గూర్చి నాకుఁ దోఁచినయభిప్రాయములను వ్రాసియుంటిని.

అందుమీఁద మ॥ రా॥ శ్రీ॥ జాస్తి శ్రీరాములు చౌదరీగారు చాలఁ బ్రయాసపడి యాశ్వయుజకార్తికమాసములందు వెలువడిన తత్పత్త్రికలో విమర్శించియుండిరి.

వారివిమర్శనము కేవలము పక్షపాతసూచకముగా నుండుటచే సమాధానము వ్రాయుచున్నాను.

“సూరిగారు ప్రాసభంగమును గుర్తింపఁజాలనట్టి యవిమర్శకులుగా”రని శ్రీచౌదరీగారు వ్రాసిరి. అవిమర్శకు లని నే ననలేదు. కాని ప్రమాదపడి యుండవచ్చు నని నాతలంపు.

“వారు ఋవప్రాసము నంగీకరించియు ‘కపిలగడ్డము’ మొదలగురూపముల నొప్పుకొని వాని ననింద్యగ్రామ్యములలోఁ జేరిచి” రని లిఖించిరి

పూర్వలాక్షణికు లెవరును నీ ఋవప్రాస మంగీకరింపలే దనియు నీవిషయమున సూరిగారు ప్రమాదపడి రనియు నాయభిప్రాయము. ఇట్లు నేను మాత్రమే తలంచుటలేదు.

“చిన్నయసూరిగారు కపిలగడ్డము కపిలజడ లుదాహరించుట ప్రమాదముననే, కవిలగడ్డము కవిలజడ లనియే భారతమునందుఁ బ్రయోగింపఁబడె” నని యాంధ్రవాల్మీకి నాఁబరఁగు వావిలికొలను సుబ్బారావుగారు తమసులభవ్యాకరణమునఁ దెల్పియుండిరి. వావిలికొలను సుబ్బారావుగారు భారతకవులకు ఋవప్రాస మిష్టమో యనిష్టమో గ్రహింపఁజాలని యవిమర్శకులా ?

దీనింబట్టి భారతమందుఁ గవిలగడ్డము కవిలజడ లనియే ప్రయోగింపఁబడె ననియు, సూరిగారు ప్రమాదపడి రనియు స్పష్టముగాఁ దేలుచున్నది.

“కపిలశబ్దభవము కవిలశబ్దం బొండు గానంబడెడి. ఉ. అక్కర. అవన రజ్జుండయి.............కవిలగడ్డంబును...............దవినయన్నవ.............. యువిదకన్నుంగవ............ ౨.భార ఆది ౮ ఆ ” అని శబ్దరత్నాకరాదినిఘంటునిర్మాతలును బహుగ్రంథపరిశోధకులును నగు బహుజనపల్లి సీతారామాచార్యులవారు తమ త్రిలింగలక్షణశేషమందు వ్రాసియున్నారు. ఇప్పొత్తమును శ్రీసీతారామాచార్యులవారు బాలవ్యాకరణమందలి ప్రమాదములను జూపెట్టుటకును నందు విడువఁబడిన విషయములను విపులపఱిచి తెలుపుటకును నుద్దేశించి వ్రాసిరి. ఇట్టిసీతారామాచార్యులవారు సూరిగారు ప్రమాదపడి రని గ్రహించియే గదా తమ వ్యాకరణమందు “కవిలశబ్దం బొండు గానంబడెడి” నని సూత్రించి యుదాహరించియుండిరి. ఇట్టివారు భారతకవులకు ప,వప్రాస మిష్టమో యనిష్టమో గ్రహింపఁజాలని యవిమర్శకులా ?

గవురుగడ్డం బని తమయొద్ద నున్న భారతప్రతిలోఁ గలదనియు గౌరుశబ్దభవము గవురు కావచ్చు ననియు, “గారోఽరుణే సితేపీతే” యని యమరమనియు 1903 సంవత్సరము ఫిబ్రేవరు నెలలో వెలువడిన యముద్రితగ్రంథచింతామణియందు 18 పుటలో నొకవిలేఖకుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు. ఆవిలేఖకుఁడు భారతకవులకు ప,వప్రాస మిష్టమో యనిష్టమో గుర్తింపఁజాలని యవిమర్శకుఁడా ?

వారిమాట యటుండనిండు “వారిపొపు పరీక్షింపమొ” (వసు ఆ 3 ప౯) యనుచోఁ వికృతిశబ్దప్రథమకుఁ బరమైన సాంస్కృతికపకారమునకు వకారము ప్రయోగింపఁబడినది. ఇది ప్రాసస్థలముగాన నచ్చుత ప్పనుటకు వీలుపడ” దని చౌదరీగారి గురువర్యు లగువజ్ఝల చినసీతారామస్వామిశాస్త్రిగారు తాము రచించినవసుచరిత్రవిమర్శనగ్రంథమున 108 పుటలో లిఖించియుండిరి. *దీనింబట్టి శ్రీచౌదరీగారిగురువర్యులును ప,వప్రాసమున కనిష్టు లనియే ప్రకటిత మగుచున్నది.

సూరిగారు భారతకవులకు ప,వప్రాస మిష్ట మని మెచ్చుటను ముచ్చటించి యుండలేదు. వారు పద్యము వప్రాసముతోఁ బ్రారంభింపఁబడిన దని

*వసుచరిత్రవ్యాఖ్యాతయైన సోమకవి ‘పెంపునితర్కింపమొ’ యనుపాఠము నిట దెల్పినాఁడు. అక్కవి ప,వప్రాసము నిర్దుష్టమని తలంచినయెడల నక్లేశ సవరించును ?

గుర్తింపక ప్రమాదమున కపిలగడ్డము మున్నగున వనింద్యగ్రామ్యము లని వ్రాసియుండిరి.

అట్టిప్రమాదమును సమర్థించుటలో చౌదరీగారును భారతకవులకు ప,వప్రాస మిష్ట మని పొరబడిరి.

మఱియు శ్రీచౌదరీగారు "కవదోనలును గాండీవము, నవల నిడంబ నుపు ముందఱ రరదముడిగు మే, నుపిదప డిగియెద శుభకర, మవు నివ్విధ మిట్లు సేయు మనుచు నతండున్" (శల్యపర్వము) అను మొదలగు భారతపద్యోదాహరణములవలనను భారతకవు లీప,వప్రాస మంగీకరించినట్లు తెలియుచున్న" దని యొకయపూర్వవాదమునకుఁ గడంగిరి.

అప్పకవి యిప్పద్యమును సంధిగతప్రాసమున కుదాహరించి "ఏనువిదప" యని ప్రాసస్థానమున వకారముంచి యే వ్రాసెను. ఇఁక సముద్రితగ్రంథచింతామణి యనెడు మాసపత్రికలో శ్రీవేదము వేంకటరాయశాస్త్రులవారు "ఏన విదప" యని ప్రాసస్థానమున వకార మనియే సమర్థించిరి. వేమూరివారిచేతను వావిళ్ళవారిచేతను ప్రకటింపఁబడిన భారతప్రతులలో "ఏనవిదప" యని ప్రాసస్థానమున వకారము పెట్టియేయున్నారు. పైఁగా వారు వ్రాఁతప్రతులలో "ఏను విదప" యనియున్నట్లుకూడ వ్రాసిరి. కాని చౌదరీగారు వ్రాసినట్లు 'ఏచు పిదప' యని యెక్కడను లేదు. వీరివ్రాఁత నిరాధారము.

దీనికై చౌదరీగారి కింతగొడవ యేల? 'ఏను వెనుక' యనిన నిర్బాధముగదా.

"కలము మనచేతిలోనిది గాన నిచట కూడ ఏచు బిదప యని దిద్దిన, వలకభేదప్రాసము చెప్పకొనరాదా? యని శంకింప వీలులేదు. స్వత్వము మీఁద సరళాదేశము చేయఁబడ" దని స్వకపోలకల్పితరాద్ధాంత మొకటి చౌదరీగారు కల్పించిరి.

ఏచు బిదప యని దిద్దఁగూడదంట. ఎందువలననో?

"ద్రుతప్రకృతికములమీఁది పరుషములకు సరళములగు (సంధిపరిచ్ఛేదము. సూత్రము ౧౬ బాలవ్యాకరణము) పూచెను.....కలువలు........ పూచెనుగలువలు. అని యెవరియం దింత యభిమానమునకు లోనై చౌదరీగారీవ్యాసము వ్రాసిరో యట్టిచిన్నయ్యసూరిగారే పైని పేర్కొన్నరీతిని సూత్రించి స్వత్వముమీఁద ,సరళాదేశ ముదాహరించియున్నారు. వా రిచ్చిన

యిట్టియుదాహరణము లింకను గలవు. గ్రంథబాహుళ్యభీతిని వాని వదలితిని. వానినెల్ల బాలవ్యాకరణమునఁ జూడనగును.

దీనినిబట్టి 'యేను బిదప' యని దిద్దిన దోసమేమో చౌదరీగారు దెల్ప వలసియున్నది.

మఱియు నాసూరిగారే "దాను నేను పదంబులద్రుతంబునకు సంశ్లేషం బు లేదు. (సంధిపరిచ్ఛేదము. సూత్రము ౨౩.) తాను......చదివె......తాఁ జదివె, తానుజదివె" యని వ్రాసి. ఇక్కడఁ దానుజదివె నని విస్పష్టముగా స్వత్వము మీఁద సరళాదేశము చేసి యుదాహరింపఁ బడియున్నది.

దీనింబట్టి ఏను బిదప యని దిద్దిన దోసమేమొ (శ్రీ)చౌదరీగారు దెల్ప వలసియున్నది.

ఇంకను "ఏను నేను తాను పదంబులద్రుతంబునకుఁ బూర్ణబిందుసంశ్లేషం బులు లేవు........ఏనుపలికితి........ఏనుబలికితి, ఏఁబలికితి" అని సులభ వ్యాకరణకర్త 'ఏనుబలికితి' నని స్వత్వముమీఁద సరళాదేశముచేసి యుదాహ రించెను. దీనింబట్టి ఏనుబిదప యని దిద్దిన దోసమేమొ చౌదరీగారు దెల్పవల సియున్నది. ఇంతెందుకు? పరిషత్పత్రికలో చౌదరీగారివ్యాసమందే వారుదా హరించి వ్రాసిన యక్కరలో "కపిలగడ్డంబును, గపిలజడలును, గపిలకన్నులు ను......దీర్ఘపుదనువును జూచి" యని స్వత్వముమీఁద సరళాదేశముచేసి వ్రాసినారు. దీనింబట్టి ఏనుబిదప యనిదిద్దిన దోసమేమొ వీరుదెల్పవలసియున్నది.

వీరుదూరమాలోచింపక స్వకీయవాదసంరక్షణార్థమై 'కలము మనచేతి లోనిదిగాన" యని యితరులను దా మాక్షేపించినరీతిని వ్రాసిరి. తాము వ్రా సినరీతి నొరులెవరును వ్రాయరాదనుచున్నారు. ఒరులెవరునునట్లు సాహసించి వ్రాయఁజాలరని విన్నవించుచున్నాను. 'ప్రాసస్థానములందు స్వత్వముమీఁద సరళాదేశము చేసినరూపము లగపడకుంటయే దీనికిఁ గారణ" మని చౌదరీగా రొకక్రొత్తవింతహేతువును గల్పించిరి. ప్రాసస్థానములందు స్వత్వముమీఁద సరళాదేశము చేయఁగూడదనియాంధ్రవ్యాకరణకర్త లెవరును నిషేధించి యుం డలేదు. చౌదరీగారు నగపడకుంటయే దీనికిఁ గారణ మనిరి గాని నిషేధించి యుండలేదు. అట్లగపడకుంటచే నిషిద్ధమెట్లగునో దెల్పవలసియున్నది.

"మఱియు సులక్షణసారమున నున్న 'బవయోరభేద మనియెడు, నెప మున పఫబభలు వాకు నిలిచినయెడలం, దపమింపవచ్చుఁగృతులం, దాపనిష

దుచితార్థసూక్తి యొనరుటవలనన్' అను పద్యమును పవప్రాసమునుజూపట్టి యీయభిప్రాయమును దృఢపరచుచున్న" దని వ్రాసిరి.

సులక్షణసారమం దీపద్యము చౌదరీగారు వ్రాసినరీతిని లేదు, సరికదా, యది వడికొఱకుఁ జెప్పఁబడియున్న ది గాని ప్రాసము కొఱకుఁ జెప్పఁబడియుండ లేదు. ఆనందరంగరాట్ఛందములో నీపద్యము గనఁబడు చున్నది. కస్తూరిరంగ కవి యం దభేదయతి కుదాహరించినాఁడు. నన్నయభట్టు లక్షణసారములోని దని చెప్పినాఁడు. వపయోరభేదమని వ్రాసినాఁడు గాని బవయో రభేద మని వ్రాయ లేదు. సులక్షణసారములోని దని చెప్పియుండ లేదు.

వపయోరభేదమనియున్నదానిని బవయోరభేద మని మార్చి అభేద యతి యనుశీర్షికను దీసివైచి నన్నయభట్టులక్షణసారములోని దని చెప్పిన దానిని పాఠకప్రతారణము నిమిత్తము సులక్షణసారములోని దని శ్రీచౌదరీ గారు వ్రాసి 'యీపద్యము రంగరాట్ఛందమున వ, పయోరభేదమనియెడు నెప మున' అని ముద్రింపఁబడినది. అది తప్పు. ఉపనిషదుక్తి బవయో రభేదః' యని కాని 'వపయోరభేదః' అనికా దని ౧౮౯ పుటయం దడుగున వ్రాసిరి.

పూర్వలాక్షణికు లెవరైన నీప, వ ప్రాసము పనికివచ్చు నని సిద్ధాంతీ కరించిరా? సిద్ధాంతము లేదు. సరికదా పైఁగా నిషిద్ధముగాఁగనఁబడుచున్నది.

ఎందు బవయనుటకు వపయని తప్పుగా ముద్రింపఁబడిన దని చౌదరీ గారు భ్రాంతిపడుచున్నారో యా యానందరంగరాట్ఛందములో నుండియే ప, వప్రాసము నిషిద్ధ మని తెల్పిన యుదాహరణములను నీక్రిందనిచ్చెద.

కవిరాక్షసచ్ఛందమున:—క॥ లళలకు లడలకు నొకటొక, టలవుగఁ బ్రాసంబు యతియు నొ వపలకున, వ్వల దడలకు రళలకు యతి, వెల యుం బ్రాసంబు తగ దభేదమిది యగున్." అని వపలకు దడలకు రళలకుఁ బ్రాసము నిషేధించెను.

ఉత్తమగండచ్ఛందంబున:—క॥ లడలు లళలు నొండొంటికి, వడిప్రా సముచెల్లు రలలు వపలును దడలున్, వడిఁ జెల్లుఁ బ్రాస మమరదు, కడున రయ నభేదసంజ్ఞఁ గను నివి యెల్లన్" అని రలలకు వపలకు దడలకుఁ బ్రా సము నిషేధించెను.

అట్టి కస్తూరి రంగకవి నన్నయభట్టులక్షణసారములోని "బవయో రభే దమనియెడు" పద్య ముదాహరించె ననియు ప, వప్రాసమును జూపెనైననియు

చౌదరిగా రూహించుట పొరపా టగుటతప్పదు. ఆతఁడు వపయో రభేదమని యెడ-అనియున్న పద్యమునే యుదాహరించె ననియే చౌదరిగా రొప్పుక తప్పదు. అది ముద్రణమునఁ దప్పుపడిన దని తోఁపింపఁజేయుట కిఁకఁ జౌదరి గారు ప్రయత్నింప కుందురుగాక. కస్తూరిరంగకవి యతికొఱ కా పద్య ముదా హరించెను గాని ప్రాసమునకై యిచ్చియుండ లేదు. ఇఁక వీరికి నన్నయమీఁద నెట్టిగౌరవము కలదో యీక్రింద వారుచూపినయుక్తులవలనఁ దెలియఁగలదు.

> "అవసరజ్ఞుండయి వ్యాసుఁ డేతెంచె నంత నత్తపసి
> కపిలగడ్డంబు, గపిలజడలును, గపిలకన్నులును
> తపసియున్నవు నల్లనైన దీర్ఘపుఁదనువును జూచి
> యువిద కన్నుంగవ మొగిచి తెఱవక యుండె భయమున"

అని గపిలగడ్డమును సమర్థించుటకు నన్నయ యుక్తర యీరూపము కల దని నిరూపించుచున్నారు. వీరు నిజముగా నన్నయకవిత్వమం దాదరము కలవారేనా. ఇందు మొదటిపాదము వకారప్రాసమునఁ బ్రారంభింపఁబడినది. ద్వితీయ తృతీయపాదము లన్ననో పకారప్రాసము గలవి. ఇఁకఁ జతుర్థపాద మన్ననో మొదటిపాదమువలె మరల వకారప్రాసమైనది.

భిన్నాక్షరప్రాస మంగీకరించినచోట్ల మూఁటనొకటిగాఁ బ్రాసస్థలమున నుండునుగాని సరిసంఖ్యగా వాల్లులు ప్రామాణికప్రయోగములందుఁ గాన రావు. అట్టిసందర్భములలో సరిసమానసంఖ్య గలపవప్రాసముతోఁ గూడిన పద్యము నన్నయ రచించియుండె నని వాదించుట నన్నయకుఁ గళంక మాపాదించుటకే ప్రయత్నించిరని నాయూహ.

ఇంతియెగాక ప్రథమపాదాంతమున నత్తపసి యనిప్రయోగించె నని యు, తృతీయపాదప్రారంభమున మరల తపసియని ప్రయోగించెననియు జూ పెట్టి పునరుక్తిదోషమునకు నన్నయను పాల్పడఁజేసిరి. ఇట్టివారా నన్నయ మీఁద నాదరము కలవారు?

మఱియుఁ దవిన యున్నవ యనిన సారస్యము చెడిన దనియుఁ దపసి యున్నవలో నేమో సారస్య మున్నదనియుఁ దలంచి వీరు కొంతప్రసంగము నకు దిగిరి. కాని తవినయున్నవకంటెఁ దపసియున్నవు అనిన సారస్య మేమిక లదో యర్థమేమొ వివరింపక దాననే వీరివాదదౌర్బల్యము తెల్లమగుచున్నది.

చౌదరీగారు వారిగురువర్యులు వ్రాసిన అక్కర లను వ్యాసము చూడు మనిరి. నే నీరాజమహేంద్రవరమున నెంత ప్రయత్నించినను నా కది లభింప లేదు. తమరికడనున్న దానిని నాకుఁ బంప వేఁడుచున్నాను. అది చూచిన పిమ్మట నీవిషయమై విరివిగా వ్రాయఁదలంచితిని గాన నిప్పటి కీవిషయము విర మించుచున్నాను.

"మిశ్రబహువ్రీహి గనుక యియ్యది గ్రామ్య మని బాలవ్యాకరణము తద్భవ మగుదీనియందు సంస్కృతవర్ణ ఠకార ముండుటచు గ్రామ్య మని ప్రౌఢ వ్యాకరణకర్త" యని కఱకంఠశబ్దమును గుఱించి లిఖించిరి.

పరికించిచూడ వీరినిశ్చయము మిశ్రబహువ్రీహియనియో తద్భవ మనియో తేలుటలేదు. కాని గ్రామ్యమనిమాత్ర మంగీకరించిరి. అంతియెచాలు.

వీరియూహ ననుసరించి యాంధ్రశబ్దచింతామణి నన్నయకృత మే యైన "అనియమా ద్గ్రామ్యంహి యత్త్వపభ్రంశ" యని యందుఁ దెల్పిన యిమ్మహా కవి కఱకంఠుఁ డనునట్టి యపభ్రంశగ్రామ్యప్రయోగ మొనర్చియుండునా?

"కఱకంఠుఁడు బహువ్రీహి (చూ సంజ్ఞా- ౯) దీని నహోబలపతి పండితుఁడు మిశ్రబహువ్రీహి యనె గాని య దట్లగుట దుర్ఘట" మని ప్రౌఢ వ్యాకరణమునఁ దెల్పఁబడియున్నది.

"శకటరేఫము తద్భవతత్సమములందు లే" దని చిన్నయసూరిగారు వ్రాసిరి. "తద్భవములందును నలఘురేఫము కల" దని సీతారామాచారిగారు వ్రాసిరి. కఱశబ్దము తద్భవమో దేశ్యమో చౌదరీగారు నిర్ణయింపరైరి.

ఎట్లయినను గఱశబ్ద మాచ్ఛిక మని యొప్పుకొనవచ్చును కాని కంఠ శబ్దము కంఠము పట్టుకొనుచున్నది. తద్భవములందు సంస్కృతవర్ణ ఠకారము లేదు. కఱకంఠుఁడు బహువ్రీహి యని సీతారామాచార్యులు వారు చెప్పి నారు. ఏబహువ్రీహియో నిర్ణయింపలేదు సరికదా మిశ్రబహువ్రీహి యగుట దుర్ఘట మని పైఁగా నిరసించిరి. సీతారామాచార్యులవారిమతము ననుసరించి మిశ్రబహువ్రీహి కాదని తేలుచున్నది. అంతియె గాని సాంస్కృతికబహువ్రీ హియో యాచ్ఛికబహువ్రీహియో తేలుటలేదు. ఏమన శకటరేఫము సంస్కృ తమున లేదు. తద్భవములందు ఠవర్ణము లేదు.

ఇఁకఁ జిన్నయ్యసూరిగా రన్ననో మిశ్రబహువ్రీహి యని యెచ్చటను దెల్ప లేదు. చౌదరీగారు మాత్రము కఱకంఠుఁడు మిశ్రబహువ్రీహి యని సూరి

గారితలం పైనట్లువ్రాసిరి. వీరు సూరిగారితలం పెట్లుగ్రహించిరో నాకుఁ దెలియకున్నది.

ఎట్లయిన నేమి సూరిగారును సీతారామాచార్యులుగారు నేఁగూడఁ గటకంతుఁ డను ప్రయోగము నింద్య మని విశ్వసించియే గ్రామ్యమునఁ జేర్చిరని నిశ్చయింపకతప్పదు.

చింతామణియందలి "అనియమాద్గ్రామ్యంహి యత్త్వపభ్రంశ" యనెడు సూత్రమే నన్నయభట్టిట్టి ప్రయోగము చేసియుండఁడని తెల్లముచేయుచున్నది.

కావున నిట్టిదుష్టప్రయోగమును నన్నయభట్టునకంటఁగట్టి దానిని సమర్థించుటకు నిరర్థకప్రయాసము పడుటకంటె చౌదరీగారు మూఁటి కొకటిగా లఘ్వలఘురేఫప్రాస మంగీకరించి గరకంతుఁడను సిద్ధశుద్ధసమస్తపదమును నన్నయమహాకవి ప్రయోగించె నని యంగీకరించుట నిర్వివాదాంశము.

పూర్వలాక్షణికులలో నిట్లు రేఫద్వయప్రాస మంగీకరించినవారు గలరు.

క. కరుణాకర నినుజూచిన వెఱుతురు రక్కసులు సురలు వేఁడుదు రెపుడున్
మురహర భవహర యనియనఁ బరఁగును రేఫమునకిట్లు ప్రాసం బగుచున్"
అని అనంతచ్ఛందము.

గీ. పరఁగ రేఫకు రేఫయే ప్రాస మగు ఱకారమైన ఱకారంబె గలుగుఁ గృతులఁ, గలితరేఫఱకారసంకలితముగను, జెల్లదిట మూఁటికొక్కటి చెల్లుఁ గృష్ణ." అని కవిరాట్ఛందము.

ఇఁకమీఁద నైన వీరుపూర్వలాక్షణికులు కొందఱు మూఁటి కొకటిగా గురులఘురేఫప్రాస మంగీకరించినవారు కల రని గ్రహించి నన్నయమహాకవి కూడ నామతమువాఁడే యనియు, నాతఁడు గరకంఠుఁ డని సంస్కృతసమాసమునే ప్రయోగించి యుండు ననియు నొప్పుకొందురుగాక.

"రామమూర్తిగారు చింతామణి నన్నయకృతము కాదని వాదించువారైన నన్నయభారతభాగము రేఫఱకారములకు నొకప్రాసమున మైత్రి గలిపిన వేఱొండుపద్యమును జూపుబాధ్యత వారియం దున్న"దని చౌదరీగారు ప్రకటించిరి.

అట్లయిన మిశ్రబహువ్రీహిసమాస మైనకఱకంతుఁడువంటి ప్రయోగముగల వేఱొకపద్యమును, సమానసంఖ్యాక,వప్రాసమును జూపెట్టుచుఁ దాము

వ్రాసిన యక్కరఫక్కిగల మఱొకపద్యమును, నన్నయభారతభాగమునఁ గనఁ బఱచు బాధ్యత శ్రీచౌదరీగారియందును గలదు.

తాముదాహరించిన "కవదొన"లనుపద్యము తిక్కనమహాకవి విరచితమనియు నన్నయవిరచితము కా దనియు వీరికీసందర్భములో విశదము చేయవలసివచ్చినది.

(I) 1-క. కాఱడవిఁ బఱచుమృగముల, నూఱడకం దిగిచి డస్సియున్న తని శ్రమం, బాఱఁగ నెదఁబరితాపము, దీఱఁగఁ బైపైచె నన్నదీపవనంబుల్. (భారతమాదిపర్వము)

2 క. కౌరవులు చేయు నవమతి, కారణముగఁగోపమెత్తుకర్ణుని వదనాంభోరుహము గనుంగొన శ్రమ, మాఱున్నావశముగాక యాతనిబుద్ధిన్." (శాంతిపర్వము)

మొదటిపద్యములోఁ శ్రమంబాఱఁగ యనుచోట ఆఱుధాతువు గురురేఫముగాఁ బ్రాసస్థానమునఁ జెప్పఁబడినది.

రెండవపద్యములోఁ 'శ్రమమాఱున్' అనుచోట ఆఱుధాతువు రేఫముగాఁ బ్రాసస్థానమునఁ జెప్పఁబడినది.

ఆఱుధాతువు ను శ్రీచౌదరీగా రలఘురేఫముగా నిశ్చయించినయెడలఁ దిక్కనమహాకవి భారతమున మూఁటి కొకటిగా రేఫఱకారప్రాస మంగీకరించె నని నిశ్చయింపవలసివచ్చును. అట్లు కాదని లఘురేఫముగా నిశ్చయించిన యెడల నన్నయమహాకవి భారతమున మూఁటికొకటి గా లఘ్వలఘురేఫప్రాస మంగీకరించె నని నిశ్చయింపవలసివచ్చును.

(II) 1-క. ధరణిం గాశ్యపవైశ్యా, వరమార్కండేయులోలి నజగద్ధితవాక్పరులై రొక్కెడ వారొకమఱిగోష్ఠి నిరతినుండి మనుజాధీశా." (అను- ఆ ౮)

2-క. ఉఱుముచు మెఱుముచుఁ బిడుగులు, వఱలఁగ నల్గడలఁ బడ నవారితవృష్టుల్, గుఱుకొని కురియఁగ బంచెను, మఱియును నయ్యనలుమీఁద మఘవుం డలుకన్." (ఆది ఆ ౮)

మఱి మొదటిపద్యమున రేఫముగాను రెండవపద్యమున శకటరేఫము గాను భారతమున ప్రయోగింపఁబడినది.

ఇట్లే ముందర మొదలగుమాటలు బండిరాగాను రేఫముగాను గూడఁ బ్రయోగములందుఁ గలవు

వీనికి రెండురూపములును గలవని రేఫద్వయప్రాసనిరోధకులు వాదిం చెదరు గాని వారివాదము నిరాకరము రెండురూపము లెట్లు వచ్చినవి ? వారు రేఫద్వయప్రాసము తనికిరా దని తలంచుటయే యిందులకుఁ గారణముకాని వేఱుకాదు.

పోనిండు రెండురూపములును గలవని వాదించువార లట్టిప్రయోగము లను మూఁటికొకటి గాక సరిసంఖ్యగలవిగా నొక్కపద్యమునందు భారతమున గనఁబఱుపఁగలరా ?

కావున భారతకవులు మూఁటికొకటి గా రేఫద్వయప్రాస మంగీకరించి చెప్పినపద్యములలోఁ దమకు బాధకములు గా నున్నపదములకు స్వవాదోప బలార్థము రేఫద్వయప్రాస మంగీకరింపనివారు కొందఱు రెండురూపములను గల్పించి రనియు సిద్ధసమాస మైనగరకంఠుఁ డనుదాని కట్లు కల్పింప వీలు లేక దానిని గఱకంఠా యని దిద్ది నన్నయయందు దోషారోపణము చేసి రనియు నమ్మహాకవి యిట్టియపభ్రంశగ్రామ్యప్రయోగమును జేసియుండఁ డని యును మొదట సిద్ధశుద్ధసమస్తపదముగా నే గరకంఠుఁ డని యాతఁడు ప్రయో గించి యుండు ననియు నానమ్మకము.

కావునఁ బేరెన్నికఁగన్న యాంధ్రమహాకవుల ప్రయోగములు కూడ మఱికొన్ని నిందుఁ దార్కాణముగాఁ జూపెదను.

కం. మాఱాడినఁ గోపింతువు, నీఱుగ శపియింతు రేము నీబోంట్లకు నీ
శూరతములు వెఱతురె మఱి, గాఱియఁగా నిట్లు పలుకఁగలరే యన్యుల్.

(హరివంశము. ఉ. భా. 6. ఆ.) ఇందు మూఁటి కొక్కటి రేఫద్వయ ప్రాస మంగీకరింపఁబడి యున్నది.

కం. పోరామిచుట్టి మితఁ డని, కూరిమి చెలికాఁ డనంగఁ గొం వరుసగో, త్రా
రి హరిబాంధవుల వేశ్వేరన్ గుశలంబు లడిగెఁ బ్రియము లరారన్.

(హరివంశము. ఉత్తరభాగము) వేశ్వేరన్ అని నప్పుడు ప్రాసస్థానమున వచ్చిన యీ రేఫము శకటరేఫము. రేఫముగా వ్రాయుట అచ్చుపొరపాటు కాన నిట మూఁటికొకటి రేఫద్వయప్రాస మంగీకరించి వ్రాయఁబడినది.

శబ్దరత్నాకరమందు "కౌరవులసేమ మెల్ల వేశ్వేర నడిగె"నని భార తోద్యోగపర్వము రెండవయాశ్వాసమం దున్నట్లు చెప్పఁబడినది. ఇక్కడఁ బ్రా

నయతికి రేఫద్వయ మంగీకరింపఁబడెను. వే ఱలఘురేఫముగానే వాడఁబడు చున్నది గాని లఘురేఫముగా వాడఁబడుచుంట లేదు.

కం. పెరజనులయందు విభునకు, నరయంగ వినోదమాత్ర మనురాగమెదం
బొరసిన యప్పుడు పలువురు, తరుణుల యెడ రాగ మొకఁడు తాల్చుట తరుణీ.

(మార్క. ఆ ౫) పెర పరశబ్దభవము శకటరేఫయుతము ఇట ముఁటికొకటి రేఫద్వయప్రాస మంగీకరింపఁబడినది. దీని నన్నయ "చఱచి యొక చేతఁగూర్మముఁ బెఱచేతగజం"బని శకటరేఫముగానే యాదిపర్వమున వాడెను.

మఱియును శ్రీచౌదరీగారు "కవదొనలును గాండీవము నవలనిడంబను పు ముందర రదముడిగు"మని యిందు ముందర అలఘురేఫముగా వ్రాసిచూపెట్టిరి. శబ్దరత్నాకరమందు గురురేఫముతోఁ గూడిన ముందఱ కర్థములు వ్రాయుచు "౩ మొదలు క. ముందఱరదముడిగుము భార. శల్య. ౨" అని యలఘురేఫముగా నుదాహరింపఁబడినది. ఇట్టి పరస్పరవిరుద్ధమునకు గారణమేమో?

శబ్దరత్నాకరమందు "క. ధరణిఁ గడుఁ బేద వారును బురిటికి ఘృతతైల ధాన్యములఁ జెచ్చెరముం దరసంగ్రహింతు రవి మున కరుదుగ నతిదుర్లభంబు లర్థము లేమిన్. భార. అర. ౩ ఆ.

చ. చిఱుతతనంబునం దగవు చిత్తమునం దలపోయ లేకముం
దఱ నటువోవ నిచ్చితి— భార ఉద్యో. ౩ ఆ" యుదాహరణపద్యములు.

దీనినిబట్టి యెనఁ బైరీతిని రేఫద్వయప్రాసమును భారతకవులు భారతము దక్కడక్కడఁ బ్రయోగించినపద్యములు కల వనియు, దరువాత లఘ్వలఘురేఫప్రాసమైత్రి నంగీకరింపనివారు కొందఱు బయలుదేఱి తమ వాదము నెట్లులైన నిలువఁబెట్టికొనుటకై సాహసించి వానిని రెండురూపములు కల వానినిగా దిద్ది రనియు సిద్ధసమాసమైన గరకంఠుఁ డనుచోట నట్లు సాధ్యపడమిఁ గఱకంఠుఁ డని దిద్దిరనియు చౌదరీగారు తెలిసికొనవలయును.

ప్రాణశబ్దభవము పాన మని శబ్దార్థచంద్రికలోను లక్ష్మీనారాయణీయములోను చెప్పఁబడియున్నది. తూర్పుదేశమున పానాలనియు వాడుక గలదు. కుట్టుక శబ్దభవము గొడ్డ మగును గాని ప్రాణకుట్టుక శబ్దభవము ప్రాణగొడ్డము కాదు. ఇందు రెండుపదములు కలవు. ఏకపదము కాదు. కాన ప్రాణశబ్దభవమైన పానశబ్దముతో కుట్టుకశబ్దభవమైన గొడ్డమును జేర్చి సమాసముచేయుట

నిర్బాధకము. పాసగొడ్డము నాచ్ఛిక మనవచ్చును. ఇట్లని నే ననుటవలన దోస మేమికలదో వారు నిరూపింపరైరి.

జీవగఱ్ఱను సాధింపక విడిచితి నని శ్రీచౌదరిగారు న న్నధిక్షేపించిరి. కవిత్రయమువారి భారతమున నీప్రయోగము నాకుఁ గాన్పింపలేదు. అందువలన దానిని గూర్చి వాదించుట నిరర్థక మని యూరకుందురుగాక.

"అంతియె గాని చంద్రాభట్ల రామమూర్తిగారు వ్రాసినటుల నన్నయభట్టు మొదలగుకవీశ్వరులకుఁ గళంకము వాటిల్లఁజేయుటకై 'ఆర్యవ్యవహారంబుల దుష్టంబు గ్రాహ్యంబు' అను సూత్రమును సూరిగారు వ్రాసియుండలే"దని చౌదరీగారు వ్రాసిరి. నేను సూరిగారు నన్నయభట్టు మొదలగుకవీశ్వరులకుఁ గళంకము దెచ్చిపెట్టుటకై ప్రయత్నించి రని యెచ్చటను వ్రాసియుండలేదు. కాని, వీరివాక్యములను బట్టి యీవిషయ మిట వ్రాయవలసి వచ్చినందులకు విచారించుచున్నాను. సూరిగారు వ్రాసినయీసూత్రమువలనను దాత్పర్యమువలనను మనయాంధ్రకవులకును భాషకును గళంకము వాటిల్లుచున్నది.

"పెద్దలు వ్యవహరించినమాట గ్రామ్యం బయిన గ్రహింపఁదగు నని తాత్పర్య"మని సూరిగారు వ్రాసిరి. పెద్దల ప్రమాదములు ప్రామాణ్యము లని సూరిగారీసూత్రమును రచించి రని స్పష్టము. కఱకంఠుఁడు మున్నగు నుదాహరణములు గ్రామ్యము లైనను గ్రాహ్యము లనియు నట్టివి ప్రయోగార్హము లనియు నిందువలనఁ దేలుచున్నది. ఇట్టియపభ్రంశప్రయోగములను జేసినవా రెవరు? నన్నయభట్టాదులు. ఇట్లనుటవలన నన్నయాదులకుఁ గళంకము వాటిల్లునా వాటిల్లదా యని చౌదరీగారి నడుగుచున్నాను.

ఇట్టివి గ్రాహ్యము లగుటచే భాషకుఁగూడఁ గళంకమే భాషలో నిప్పుగిదివి చేర్పవచ్చు నని తేలుచున్నది. అపభ్రంశప్రయోగములు పనికిరా వనువారు భాషోద్ధారకులా? పనికివచ్చు ననువారు భాషోద్ధారకులా?

ప్రమాద మెన్నఁడును బ్రమాణము కాదు. హేయమని నాయభిప్రాయము. అట్టి హేయము లగుగ్రామ్యములు సూరిగారిసూత్రతాత్పర్యములను బట్టి గ్రాహ్యము లని భ్రాంతిపడవల దనియు గ్రామ్యప్రయోగములను గావ్యములందు రానీయకుండనియు చౌదరీగారిని పాఠకమహాశయులను బ్రార్థించుచున్నాను. ఇఁక నీసూత్రోదాహరణములను గూర్చి విచారించి చూచినయెడలఁ బ్రాఁతగొడ్డ మనిద్యగ్రామ్యములలోఁ జేర్పవలసినంత యావశ్యక మేలవచ్చెనో

కారణము గ్రహింపఁజాల మని వీరు సూరిగారితలంపును ద్రోసిపుచ్చిరి. కపిల గడ్డము మున్నగునవి సూరిగారు ప్రమాదమున నుదాహరించినట్లు సులభప్రౌఢ వ్యాకరణములనుబట్టి తేలుచున్నది. ఇఁకఁ గఱకంఠుఁ డను ప్రయోగము నిం ద్యమనియు మిశ్రబహువ్రీహియగుట దుర్ఘట మనియు మూఁటికొకటిగా గురు లఘురేఫప్రాస మంగీకరించిన ద్రష్టయగుగరకంఠుఁడను బ్రయోగమునే నన్నయ చేసియుండెననియు, దేలుచున్నది. ఇఁక జీవగఱ్ఱసూత్రమే సూరిగారిచ్చినయుదా హరణములలో నున్నది. దీనిని గవిత్రయమువారు భారతమునఁ బ్రయోగించి నట్లు కనఁబడుచుండుట లేదు. అందువలన నీయుదాహరణమునకుఁ బ్రాముఖ్య ము లేదు. కావున సూరిగారివ్యాకరణమున "ఆర్యవ్యవహారంబుల దృష్టంబుగ్రా హ్యం"బనెడు సూత్రమును దానివృత్తియునుదీసివైచినచో సూరిగారికిగాని న న్నయభట్టు మున్నగుమహాకవులకుఁ గాని భావకుఁగానికళంకము వాటిల్ల దని యు మీఁదుమిక్కిలి వన్నె హెచ్చు ననియు నాయాశయము.

శ్రీరస్తు.

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్ప్రశంస.

పండితారాధ్యుల నాగభూషణము, ముమ్మిడివరము.

శా. శ్రీసంపన్నులు సద్బుధుల్ సుకవితాశ్రేష్ఠుల్ సుధీశాలురున్
దానత్వంబు భజింపసాంపెసఁగు నీదర్బారు నేత్రోత్సవ
శ్రీసంధిల్లఁగఁ జూడఁగల్గె బరిషత్సీమంతినీ నేటికిన్
వాసింగాంచెను గోనసీమయు భవద్భద్రాగ మప్రాప్తిచేన్.

ఉ. పండితులున్ గవీశ్వరు లపారసుధీఘనులున్ విమర్శనో
ద్దండకళాధురంధరు లుదారులు దాతలు నేతలండగా
నుండి భవద్యశంబున కనూనవికాసము గూర్చుచుండి ర
జ్జాండమునిండ నోపరిషదంబ! భవత్సుకృతంబవర్ణ్యమౌ.

చ. ఘనుఁడలపీఠికానగర కాంతుఁడు పోషణభారమూని నా
డనఘుఁడు రామయాభిధుఁ డహర్నిశలున్ బనిబూనిసేయుచున్
గనుఁగొనుచున్నవాఁడు; కవినాథులు పండితులెల్ల దాసులే
మని గొనియాడుదుర్ బరిషదంబరో! తావకభాగ్యమేనికన్.

చ. ఎచ్చటనుంటివో తెలుఁగరెవ్వరు మున్నటిదాక నేటికిన్
వచ్చితి వాంధ్రదేశమున వాసముగైకొన నింకమీఁదటన్
హెచ్చిన దీక్షనీదు సుతులెల్లరచే బనిగొంచు సద్యశం
బచ్చుపడంగ సుస్థిరతనందెద వారవితారకంబుగన్.

సీ. ప్రకటించుచున్నావు ప్రాచీనకవివర, గ్రథితంబులౌ మహాగ్రంథములను
వెలయించుచున్నావు విధివశంబుననేల, పాలైన శాసన ప్రతతినెల్ల
ఖండించుచున్నావు గ్రామ్యవాదంబులఁ, దలయెత్తకుండ భూతలమునందు
సాగించుచున్నావు సర్వశ్రమలకోర్చి, ఘనమైన యాంధ్రనిఘంటురచన
గీ. జరపుచుంటివి దేశదేశములకేగి, యాంధ్రవాఙ్మయ మభివృద్ధినందసభల
ప్రతిసమంబును విమతదుర్వాదభూరి, గిరినికరశంబ! సాహిత్యపరిషదంబ!

ఉ. మున్ను చళుక్యభూవిభుని పోషణమందున, రెడ్డినాఁడు, వి
ద్యోన్నతుఁడైన కృష్ణవసుధావరు పాలనమందుఁ గన్నయా
వన్నెయు వాసియున్ దెనుగుబాసకు నెన్నటికైన నీదయా
భ్యున్నతి చేత నేగలుఁగునో పరిషజ్జనయిత్రి క్రమ్మరన్.

మ. తెలుఁగన్నన్ మొనమొన్నదాఁక మిగులన్ ద్వేషించుచున్ వాదముల్
సలుపంజొచ్చిరి పెక్కుమంది యిపుడా సంరంభముల్ వీగి య
త్యలఘుప్రాభవమందెనో పరిషదంబా! యాంధ్రమీ నీకుమా
రుల దీక్షాఫలితంబుగా; ననమశూరుల్ గారె నీపుత్త్రకుల్.

సీ. శ్రీమంతులార! మీచిరయశఃప్రదమైన, వితరణావేశంబు వెలయఁజేసి
కవిరాజులార! మీఘనకార్యనిర్మాణ, కౌశలప్రాశస్త్య గరిమఁజూపి
విద్వాంసులార! మీవివిధవిద్యాసార, వేతృత్వమెల్లను వెల్లడించి
సద్విమర్శకులార! విద్వన్నుతంబైన, భవదీయ బుద్ధివైభవముఁజూపి
గీ. కాలవశమునఁ దొల్లింటిగౌరవ ప్రశస్తులం గోలుపోయి మీపాలఁబడిన
యాంధ్రభాషాలతాంగి సాయఁబొసంగి, బ్రోవఁగదరయ్య మీరెల్లరనుగడంగి.

శా. బాలాగిష్టము లెల్ల బాసె; బడుచుం బ్రాయంబు బ్రాప్తించె; భూ
పాలాలంబనమునుం ఘటిల్లె; నటుపై స్వస్థాన మాంధ్రావనిన్
గాలుం బెట్టితివింక నీవు పరిషత్కళ్యాణి! సౌభాగ్యశో
భాలాలిత్య విలాససంపదలచే వర్ధిల్లు మేకాలమున్.

(2) జయంతి స్వామినాయనగారు — ముమ్మిడివరం.

సీ. శ్రీపీఠికాపురీభూపాలశేఖరుం డుర్వి కై దండ నీ కొసఁగుచుండఁ
గార్యనిర్వాహణదీక్షాదక్షుఁ డౌ రామయాఖ్యుండు నీసేవ మరయుచుండ
షడ్దర్శనీయునీపాఠశాలలు బుధుల్ సద్భక్తి శుశ్రూష సలుపుచుండఁ
గవిరాజు లెల్ల నీఘనయశశ్చంద్రికల్ నిఖిలదిక్తటముల నింపుచుండ
నాంధ్రదేశంబున నల్గుననఘులెల్ల, వివిధరీతుల నీ యభివృద్ధికొఱకుఁ
బాటుపడుచుండ నీకులోపంబి కేమి? యాంధ్రసాహిత్యపరిషదబ్జాయతాక్షి!

సీ. రాజన్మహారాజరాజేంద్రునాఁటివైభవము రాకుండునే? పరిషదంబ!
తొలిరెడ్డిభూపాలకులనాఁటి యసదృశప్రతిభ రాకుండునే? పరిషదంబ!
అలకృష్ణదేవరాయలనాఁటిమేటి యాదరణ రాకుండునే? పరిషదంబ!
శ్రీతిమ్మజగపతిక్ష్మాతలేంద్రునినాఁటి పగువు రాకుండునే? పరిషదంబ!
కాల మొకరీతి నేరికిఁ గడవఁబోదు, నేఁడుగాకున్న రేపైన నిశ్చయముగ
మంచిదినములు నీకుఁ బ్రాప్తించితీరు, బ్రవిమలయశఃకదంబ! యోపరిషదంబ!

సీ. సంతానకాంక్షి యైజలజసంభవుకృపాకలనచేతను నిన్నుఁ గాంచినాఁడు
కాంచుటాదిగ నీకు మించువేడుకతోడ ఘనసంప్రదాయముల్ గఱపినాఁడు
కఱపుటయేగాక కవిబుధాగ్రణులచే వివిధశాస్త్రముల నేర్పించినాఁడు
నేర్పించుటయెగాక నిఖిలదేశాధీశ దివ్యసభలఁ గీర్తి దెచ్చినాఁడు
చేయవలసిన దంతయుఁ జేసినాఁడు, వృద్ధుఁడై నాఁడు రామయాభిధుఁడు నేఁడు
ప్రాజ్ఞవీవును; దగినభూభర్తనెనసి, సౌఖ్యముల నందుమీ! పరిషచ్ఛుభాంగి!

గీ. కోవిదారామసీమ, మా కోనసీమ కరుగుదెంచితి మాదుభాగ్యంబుకతనఁ
గైకొనఁగదమ్మ మాయిచ్చు కాన్కలివియె భవ్యపద్యప్రసూనముల్ పరిషదంబ!

గీ. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషదబ్జాయతాక్షి! నీకు నినుఁ గొల్చు సద్బుధానీకమునకు
నిఖిలశుభములనొసఁగి నిర్ణిద్రకరుణ, నెలమి రక్షించుఁగాత మాత్రీశ్వరుండు.

(౩) దువ్వూరి కామేశ్వరరావుగారు — శానపల్లిలంక.

శ్రీమత్పండితమండితం బగుచు వాసిం గాంచి పుణ్యావగా
స్తోమానూనమహానిధాన మగుచున్ సొంపారు నేసీమ ని
స్సీమశ్రీ నలకోనసీమ యిటు సన్ సేవింపఁగాఁ గల్గె భ
వ్యామేయోన్నతి నందుచుం బరిషదంబా! యింక వర్ధిల్లుమా.

సీ. రాజితశ్రీమహారాజరాజనరేంద్రు నాస్థానమున మహాయశము నంది
యనవేమభూపాలుఁ డాదిగాఁగల రెడ్డిరాజులచే నాదరణ వహించి
యాంధ్రభోజఖ్యాతి నధిగమించిన కృష్ణరాయలచేత గౌరవము వడసి
యానందగజపతిక్ష్మానాథుపోషణంబున బెంపుసొంపును బొందఁగల్గి
దినదినాభివృద్ధి దీపింపఁగా నేఁటి, దనుక గీర్తితోడఁ దనరుచుంటి
వంది రింకఁ జేతి కనుకూలు రౌసుతుల్, ప్రణుతకవికదంబ! పరిషదంబ!

చ. దినదినగండ మన్న గతి తేటపడంగ నదేమిపాపమో
దినమున కొక్కగండ మయి దీప్తినసింపఁగఁ జేయఁబూననీ
కను ప్రతిభావిశేషకవికుంజరు లైనభవత్తనూజు లా
ఘనతరదుర్దశల్ దొలఁచి కావరొకో పరిషత్సతీమణీ!

సీ. పట్టినకార్య మేపట్టున జయముచేఁ బెంపారు నన నింటిపేరె సాక్షి
మాతృభాషాసక్తి మహితమంచు వచింప నాంధ్రవిజ్ఞానమే యధికసాక్షి
సంస్కృతభాషావిశాలపోషణసమానసక్తి కీపురపాఠశాల సాక్షి
సకలవిద్వత్పరీక్షానాదరణచే నెసంగు ననంగ నీసభయె సాక్షి

గీ. యట్టియనఘాత్ముఁ డైన జయంతిరామ
యార్యుఁ డిటఁ బెద్దకొమరుఁడై యలరుచుండ
నెందు నభివృద్ధియే కాని యేమిలోటు
వఱలఁగల దమ్మ నీకు నోపరిషదంబ!

చ. జననము నందినందులకు సార్థకమౌ జననీపదాబ్జముల్
మనమున నిల్పి సేవలు సమంచితభక్తిఁ బొనర్చుచుంట గా
వున భవదీయగర్భమునఁ బుట్టినయర్భకుఁ డైననేను నీ
కిను దగఁ బంచరత్నములు గూర్చెదఁ గైకొను మమ్మ నెమ్మిమై.

భాషాయోషాస్తవము.

— క్రొత్తపల్లి సుందరరామయ్యగారు, ఏలూరు. —

ఉ. ప్రాణము లైదిటం బిగియఁబట్టి, యిటట్టును లాగు నర్థపుం
బ్రాణము లొక్కరెండు నడుమం గలియం గనువంగి తూలుచుం
జేసెడు మష్టమొత్తు గలచెవ్వాలతోఁ దలబర్వ వెల్లనా
నాననసీమతోఁ బలుకు నాంగ్లకళాలలనం గనుండదే! 1

చ. స్థిర మని నీదు లేఖివి రచించుపదంబులయందుఁ గల్గు న
క్షరములు నీదునోటఁ బలుకంబడ వాంగ్లకళావధూటి! య
క్షరములు కావు కా వవి భృశంపుతుఱంబులు గాని, ఋత్వమున్
సరియని రేఫఁ జేసి కొన సంస్కృత మాదువె! యెన్నిభంగులన్. ౨

గీ. ఊరియందటిదొక దారి యులిపిసెట్టి, దొక్కదారి యు నన్నట్టు లుర్వినొరగి
పుట్టచేయువాటంబుగాఁ దఱ్ఱునుచుఁ జాఱుసులకవలుకునవలారతనము

క. పలువంకరటింకరనడ, కలును, నొడలిమచ్చలును, వికారాకృతియుం
దలమున్నజలుఁగుదుప్పటి తొలిచూపులుఁ దురకబాసతొయ్యలికె తగున్.

గీ. మంటిక్రిందికి యవలగపడకయుంట
నోయనుచు మాటమాటకు వాయిఁ దెఱచి
యఱచుచుం బికిరమ్మెత్తు నతివఁబోలె
నుత్కళకళావరారోహ యొఱపుఁ జూపు. 5

చ. పలుకఁగ వ్రాయ గష్ట మగువర్ణముతోడఁ గళంబు దాఁటి గుం
డెలకును నాభికిం గలసడిన్ బిగదట్టుచు వర్ణభేదముం
దెలియని గంద్రగోళము ప్రతిశ్రుతులం దొలి వేయునేమొ నాఁ
బలుకుచు వచ్చు నీయఱవబాసపడంతియలంత వింతయా. 6

గీ. కృష్ణకుం గ్రిష్ణయంచు మాతృపదశుద్ధిఁ
దొలఁచి నాల్క చివరపల్లుతోడ హృదయ
గతముఁగానీక యఱవాయి నతుకువెట్టి
యఱవఁ నఱవంబు నాఁబడె నఱవబాస. 7

క విడువని జడముడి తలయును, నడువడి వ్యత్యస్తమునుఁ గణఁతబొట్లుఁ గడు
న్నడయాడుగోచిగల కన్నడబాసపొలంతి తీరు 'నాఁ' గనఁ దెలియున్. 8

గీ. ఆంధ్రభాషావధూటి యొయ్యార మింత, పూననె చి చరించునుగాని దానఁ
దనకుఁ దలవంపు లంచును దలఁపఁబోదు
బాగు! భళిర! కర్ణాటభాషావధూటి. 9

చ. అవయవసౌష్ఠవంబు నిడు నక్షరమాలలఁ గంఠమందుఁ దా
లువులను దంతసీమ నెదఁ గోపల నోఁదల నూష్మనాసికో
ష్ఠవితతి వెల్వరించు చనిశంబును దత్సముహూత పయ్యెదన్
హావణిలలాగుచుం దిరుగు నాంధ్రకళారమణి న్నుతించెదన్ 10

శా. ప్రాయంజాలిన వారలుండినను ద్వ్యర్థశ్లేషకావ్యంబు లెం
తేయోగ్యక్రియఁ బల్కనేర్చెదవు, సాధ్వీ పాకమందైనఁ బ్ర
జ్ఞాయుక్తంబుగ నీవచస్సరణి విశ్వస్తుత్య మో యాంధ్రభా
షాయోషామణి! మాతృభక్తి యరయ న్సర్వంబు నీసొమ్మగున్. 11

ఉ. నాల్కఁ గదల్పకుండ రదనచ్ఛదరక్తిమ ముద్దులొల్కఁగాఁ
బల్క నిరోష్ఠ్యపద్ధతిని బల్కిన నేకలిపి న్వచించినం
బల్కిన పల్కె యర్థమును భావము భేదము నొందఁ బల్కినం
బల్కొక వేయియాఁ దెనుఁగుబాసపడంతుక యెంతదానవే! 12

ఉ. వాసిని గన్న నీదగుసువర్ణశరీరమునం దొకించుకే
దోసము గల్గు నన్న కనుదోయిది దోసముగాక నీదియే
బాసలయందునం దెనుఁగుబాసయె లెస్సని నీముఖంబునన్
వ్రాసినవాఁడు బ్రహ్మ యనవచ్చు నిజంబుగ నాంధ్రసత్కళా! 13

ఉ. పుట్టిననాఁటఁగోలె బహుభాషులఁ గ్రుమ్మరి ప్రౌఢవై యు నీ
విట్టులు పుట్టినింటఁ బను నేడవయేటి జయంతి వేడుకం
జుట్టము లుబ్బఁజేయఁగను జూచితె! యాంధ్రకళాసభాసతీ!
పెట్టుము ముక్తిభిక్షను గవిప్రకరంబుల కందు వీఁగఁగన్. 14

క. తుణముక్తీశ్వరమునసిన్, బ్రణుతించిన వేఱచెప్పవలయు నెవి ద్వ
జ్జనములభాగ్యము, విశ్రుతిఁ, గణియింపరుగాక! నుడువఁగా శక్యంబే? 15

ఉ. నీవరయంగ దేవతవు నీదుజయంతి సమంబు లెన్నఁగా
దేవసమంబు లీతెలుఁగుదేశము నీయది యాంధ్రరామ! నిన్
బావనఁ గాంచి పెంచెదు భవజ్జనయిత్రి కవంగవృద్ధ, భా
షావిషయోపచార మిఁక సర్వము నీవ యొసంగి చేయుమా! 16

ఁడు

జయంతి రామయ్యపంతులుగారు. బి. ఏ. బి. ఎల్.

"డు, ము, వు, లు ప్రథమ" యని మనము బాలవ్యాకరణములోఁ జదివి యున్నాము. ఇందు డువర్ణకము మహదర్థకప్రథమావిభక్త్యేకవచనప్రత్యయము. అనుస్వారపూర్వకమును. అనుస్వారము పూర్ణ మనియు, ఖండ మనియుఁ దెలుఁగులో రెండువిధములు. నిండుసున్న పూర్ణానుస్వారరేఖ. అరసున్న యర్ధానుస్వారరేఖ. తాటియాకులపుస్తకములలోఁ గాని పూర్వశాసనములలోఁ గాని యర్ధానుస్వారరేఖ యెక్కడను గనఁబడదు. నిండుసున్నయే కనఁబడుచున్నది. దానిని సందర్భోచితముగా నొకచోటఁబూర్ణముగానునొకచోట ఖండముగాను నుచ్చరింపవలయును.

క. "ఆకరికాలనరేంద్ర ప్రాకటవంశమునం బుట్టి భాస్కరకులర
త్నాకరచంద్రుండు రిపునృప ! భీకరుం డధికుండు చోడబిజ్జన విభుఁడై"

ఈపద్యములో 'వంశమునం బుట్టి' 'చంద్రుండు' ననుచోటుల రెండవ యనుస్వారమును 'భీకరుం డధికుం' డనుచోట మొదటి యనుస్వారమును దేల్చి పలుకవలయును. అట్లు పల్కనిచో ఛందోభంగ మగును.

ఇంతకంటెను బ్రాచీనము లగుశాసనములలో బిందువునకు బదులుగా ననునాసికాక్షరములే కనఁబడుచున్నవి. అనఁగా ననుస్వారమునకుఁ బరముందున్న వ్యంజన మేవర్గములోనిదో యావర్గములోని యంత్యాక్షరము కనఁబడుచున్నది. కట్టిఞ్చి, తమ్ముణ్డు, అన్తయేనియు, అశ్వమేధమ్బుల ఫలమ్బు-ఇత్యాది రూపములు కానవచ్చెడిని. ఈరూపములను వీనిపౌర్వాపర్యమును బట్టి చూడఁగాఁ దెలుఁగులో ననుస్వార మని వాడఁ బడుచున్నది వర్గాంత్యానునాసికాపరరూప మనియు, అది తొలుత ననునాసికాక్షరముగానే వ్రాయఁబడుచుండి కొంతకాల మైనపిదప సౌకర్యార్థము బిందురూపముగా వ్రాయఁబడియె ననియు నాబిందువు తొలుతఁ బూర్ణముగానే యుచ్చరింపఁబడి రాను రాను లాఘవార్థము దీర్ఘముమీఁద నిత్యముగాను హ్రస్వముమీఁద వైకల్పికముగాను దేల్చి పలుకఁబడసాగె ననియు, దీనివలననే పూర్ణార్థానుస్వారభేద మేర్పడె ననియుఁ దేలుచున్నది. వర్ణక్రమములో ననునాసిక మేస్థానమం దుండెడిదో దాని కాదేశముగా వచ్చినబిందువు కూడ నాస్థానమందే తొలుత

నుండెడిది. వాడు యను చోట డువర్ణము నెత్తిమీఁద నుండెడిది కొంతకాలము నకుఁ గొంచె మెడమ ప్రక్కకు జరిగి యుండి మఱికొంతకాలమునకు నిప్పు డున్నట్లు పూర్వాపరాక్షరములు రెంటికి నడుమఁ బ్రవేశించినది. వాణ్డు వాడు, వాడు, వాండు. ఇది యనుస్వారరూపావతారక్రమము. మఱియుఁ బూర్ణానుస్వారరేఖ తొలుత నాగరలిపియందువలెఁ గేవలబిందు (బొట్టు) రూపముగా నుండి పిదప నిప్పటి సున్నగా మాఱినది. ఆసున్న నడుమను నిలు వుగీతగీసి రెండుసమానభాగములుగాఁ జీల్పఁగా నందలి యెడమభాగ మర్ధా నుస్వారరేఖ యైనది.

దీనినంతను బట్టి చూడఁగాఁ దెలుఁగులోని యనుస్వారము నిజముగా హల్లుగాని యచ్చు కాదని స్పష్టపడుచున్నది. బిందుయుతులు, అనుస్వారసం బంధియుతులు, అనునాసికాక్షరయుతులు ననువ్యంజనాక్షరయుతు, లీయర్థము ను దృఢపఱుచుచున్నవి. ఇది యిట్లుండఁగా నిటీవలి లాక్షణికులు అనుస్వార మును స్వరముగాఁ బరిగణించుట రూపమునం దిది సంస్కృతములోని యనుస్వా రమును బోలియుండుటవలనఁ గలిగిన ప్రమాదముచేత నయి యుండవచ్చునని యూహింపవలసి యున్నది. ఇంతియ కాక అర్ధానుస్వారమే ప్రథమరూప మని యనది హ్రస్వముమీఁద వైకల్పికముగాఁ బూర్ణమగు ననియుఁ జెప్పెడి లాక్ష ణికమతము గూడఁ బొరపాటని తేలుచున్నది. ఇది యనుస్వార విచారము.

ఇఁక డువర్ణకస్వరూప మెద్దియో చూతము. పుస్తకములలో నేమి శా సనములలో నేమి యీయక్షర మిప్పటివలె డువర్ణకముగానే కనుపట్టుచున్న ది. కాని, కొంతకాలముక్రిందట, కడపమండలములోఁ గనిపెట్టబడిన యతిప్రా చీనాంధ్రశాసనములు కొన్నింటిలో డకారమునకు బదులుగా శకటరేఫము వంటి మఱియొక యక్షరమును దానికిఁ బూర్వము తృతీయానునాసికమునకు, బదులుగాఁ జతుర్థానునాసికమును, అనఁగా న్ఱ అనురూపము గనుపట్టుచున్న వి. ఉదాహరణములు.

౧. దీని లంచ్చువాన్ఱు పఞ్చమహాపాతకస(ంయుక్తు) న్ఱగుఁ (క)

౨. (దీ) ని రక్షిఞ్చి కట్టి (పి) వాన్ఱు అస్వమేధమ్బున పల్లమ్బు కాఞ్చున్ (క)

(క) నాయొద్దనున్న యొకశిలాశాసనప్రతిబింబము, దీనిపైఁ గ్రామముపేరు లేదుగాని కడపమండల ములోఁ, బ్రొద్దుటూరుతాలూకాలోని, అరకటవేముల గ్రామములో నీశాసనము దొరకినట్లు జ్ఞప్తి కలదు.

3. దీనికి వక్రంబు వచ్చువాన్రు పఞ్చుమహాపాతకస(ం)యుక్తన్రగు౯ (చ)
౪. దేవస్వంబులఞ్చంబు గొన్నవాన్రు వారివాశ్రివచ్చినపాపంబుగొన్నవాన్రు(ట)
౫. నూఱియెణుబొన్ర ఇడ్డసమయంబున (త)
౬. యన్తయేయు ఱొగొణ్ణవాన్రు నిచ్చినవాన్రు చెఱువాన్రు (త)
౭. శత్యాదిత్యున్రు (సత్యాదిత్యుండు.)(ప)

ఈశాసనములు చాళుక్యరాజులనాఁటి శాసనములకంటెను బ్రాచీనములయి యిప్పటి కించుమించు పదునాలుగువందలసంవత్సరములనాఁటివని చెప్పఁదగియున్నవి. ఇవి యచిరకాలములోనే ప్రకటింపఁబడును. దీనిస్వరూపము నిర్ణయించుట కితరభాషాసంప్రదాయము లేమైన నుపకరించునేమో యని విచారింపఁగా ద్రావిడభాషలోఁ గొంతయాధారము దొరకినది. ఈభాషలో రెండు రేఫలుగలవు. ఒకటి మనలఘురేఫమువంటిదే- అదికాక గురురేఫ మొకటి గలదు. ఇది యరవభాషకు విలక్షణమైనదనియు, దీనికి సరియగునక్షరము తెలుఁగులోఁ గాని కన్నడములోఁ గాని లేదనియుఁ దెలుగులోనివి సాధారణముగా డకారముగా మాఱుననియు కాల్డువేల్ (Caldwell) గారిసిద్ధాంతము.

"Neither the Telugu nor the Canarese possesses the Tamil ṛ".

"The same Consonant which is ṛ in Tamil, is generally ḍ in Telugu and always ḷ in Canarese."

అరవములో రెండు నకారములుకూడఁ గలవు. అందొకటి యీగురురేఫకుముందే వచ్చును, గాని దానికి అన్నగరము (అకారనకారము) అని పేరు. ఈ నకారఱకారములు కూడినప్పుడు వాని సంయుక్తోచ్చారణములో డకారో

(చ) కడపమండలములోని అరకటవేములలో విష్ణ్వాలయములోనున్న యొక ఱాతిమీఁదిశాసనము (1906 సంవత్సరములో శాసనాధికారులు సంపాదించిన శాసనములలో 474 సంఖ్యగలది)

(ట) కడపమండలములోని పెద్దముడియనుగ్రామమున శివాలయములో నొక శిలాస్తంభముమీఁద నున్నశాసనము (1905 వ సంవత్సరములో శాసనాధికారులు సంపాదించిన శాసనములలో 351 సంఖ్యగలది)

(త) ట సంజ్ఞశాసనముగల ఱాతి యడుగుభాగమునఁ జెక్కఁబడి యున్నది.

(ప) కడపమండలమునందలి మాలెపాడుగ్రామము పడమటనూతిసమీపమందున్న యొకఱాతిమీఁద నున్నది. Epigraphia Indica. పత్రిక ౧౧ సంచికలోఁ బ్రకటింపఁబడినది.

చ్చారణ మొకటి యంతర్భూతమై వచ్చును. ఒన్ఱు, పెన్ఱి యనునవి సరిగా నుచ్చరించునప్పుడు ఒన్డ్ఱు, పెన్డ్ఱి యగును: వాండు అను మన తెనుఁగు సర్వనామమునకు ద్రావిడరూపము అవన్ అని వర్ణప్లుతిన్యాయమున మొదటి అకారము వకారమును దాఁటి యీవలకురాఁగా వాన్ అను రూప మేర్పడినది. దానికి నకారయుక్తగురురేఫమును జేర్చినచో వాన్ఱు అను రూపము సిద్ధించును. ఈశబ్దముకొంతకాలమీరూపమునుండి క్రమక్రమముగా నందలి రేఫోచ్చారణము లోపించుటయు డకారోచ్చారణము స్ఫుటపడుటయు, దాని కనురూపముగా దంత్యనకారము మూర్ధన్యణకారముగా మాఱుటయుఁ దటస్థింపఁగా వాణ్డు అనియు, తేల్చిపలుకుటచే వాఁడు అనియు రూపము లేర్పడినవి. ఇట్లే ఎనమండ్రు రూపముగూడ సాధించునది, వాన్ఱులోని చివరిహల్లు డకారమే యనుకొనరాదా యని కొంద ఱనవచ్చును. ప్రస్తుతశాసనములు కొన్నింటిలో విలక్షణమైన డకారరేఖ వేఱుగ నుండుటచేతను, రేఫకు ముం దున్న నకారము దంత్య మగుటచేతను నట్లనుట కవకాశము కనఁబడదు. ఈయక్షరము బండిఱాను గొంతవఱకుఁ బోలియున్నను రెంటికి నాకారమందు భేదము కొంత యగపడుచున్నది. ఎణుబోన్ఱ యనునప్పు డీవింతయక్షరమును శకటరేఫయుఁ గలిసియున్నవి. కాని వాని యుచ్చారణములు వేఱు. కావున నీయక్షరములు రెండును వే ఱని చెప్పఁదగియున్నది. ఈరెం డక్షరములయొక్కయు డకారముయొక్కయు శాసనస్థరూపము లీక్రిందఁ జూపఁబడుచున్నవి.

ఆంధ్రమందలి మహదర్థక ప్రథమావిభక్త్యేకవచనప్రత్యయ మగు బిందుపూర్వకడువర్ణకముయొక్క ప్రథమరూపము ద్రావిడభాషలోని అన్నగరపూర్వకగురురేఫ మనియు, ఆ నకారరేఫల యుచ్చారణములతో డకారోచ్చారణముకూడ సమ్మిళితమైయుండె ననియుఁ గ్రమముగా నీమూఁడుచ్చారణములలో రేఫోచ్చారణము లోపించి డకారోచ్చారణము స్ఫుటమగుటవలనఁ జతుర్థాంతస్థమైన నకారము తృతీయాంతస్థముగా మాఱిన దనియు, నీయంతస్థము లేఖనసౌకర్యార్థము బిందురూపము ధరించినది యనియు నీబిందువును దేల్చిపల్కుటచేత నర్ధానుస్వారోచ్చారణము కలిగిన దనియు, దీనివలన వాన్ఱు అనునది క్రమముగా వణ్డు, వాండు, వాఁడుగా మాఱిన దనియుఁ దెలుఁగులోని యనుస్వారము నిజముగా హల్లుగాని యచ్చుగా దనియు నీవ్యాసము ఫలితము.

సంస్కృతదూతకావ్యోత్పత్తివికాసములు.

యీయుణ్ణి వేంకటవీరరాఘవాచార్యులుగారు.
(ఆన్ధ్రగీర్వాణసాహిత్యపరిషదధ్యక్షులు ; విజయనగరము.)

విజ్ఞప్తి.

సంస్కృతసాహిత్య పరిషత్కార్యద్రష్టలును గావ్యతీర్థోపాధిధారులును, వంగగీర్వాణాంగ్లేయ సాహితీసంపన్నులును, మన్మిత్రసత్తములు నగు శ్రీ చిన్తాహరణచక్రవర్తి (M. A.) గారు "భారతీయేతిహాసత్రైమాసికపత్త్రిక" ("Indian Historical Quarterly" Vol. III. No. 2. June 1927 Calcutta) లో "Origin and Development of Dutakavya Literature in Sanskrit" అను శీర్షికతోడను, సంస్కృతసాహిత్యపరిషత్పత్త్రికలలో (Vol. VIII. No 10; Vol. X No. 4. August 1927) "దూతకావ్య"మను శీర్షికతోడను సర్వోత్కృష్టవ్యాసములం బ్రచురించియుండిరి. నావ్యాస మావ్యాసములకు (ముఖ్యముగా నాంగ్లవ్యాసమునకు) నాంధ్రీకరణము. వారియనుజ్ఞననుసరించియే నేనీవ్యాసమును వ్రాసియున్నాను. ఈవ్యాస మొక్క రసికునకైనను సారస్వత పిపాసను గొంతవఱకైనం దీర్పఁజాలినచో నీయనువాదకర్త ధన్యుఁడు.

'*' ఇట్టులు గుర్తింపఁబడిన వ్యాసభాగములు శ్రీచిన్తాహరణసూరియాంగ్ల వ్యాసమున లేవు. అవి యనువాదకారునిచే నిందుఁ జేర్పఁబడినవి.

*దూతకావ్యములు(సన్దేశకావ్యములు) సంస్కృతసారస్వతమునఁ బ్రధానస్థానము నలంకరించును. ఈసన్దేశకావ్యములు, పంచకములు, అష్టకములు, దశకములు, శతకములవలెనే గీర్వాణసారస్వతరత్నాకరమున నిట్టి రసోద్రేకపూరితకావ్యరత్నముల (Lyric) వైరళ్యముం జాలవఱకుఁ బూరించును. కాని యీ లఘుకావ్యము లన్నిటియందును "దూతకావ్యము" లే యత్యున్నతపదము నలంకరించును. ఏలన, నివి యత్యున్నతకవితాభావభాసురములై, నాయి

*ఉత్తరహిందూస్థానమున మేఘసందేశమువంటి కావ్యయముల ప్రతులన్నియు "దూత" పదయుక్తము లగుటచే నీకావ్యములకు "దూతకావ్య" నామ మొసఁగఁబడినది. దాక్షిణాత్యప్రతులలోఁ బ్రాయికముగ నీకావ్యములు సందేశశబ్దసంయుక్తములు. ఉదా. హంససందేశము, మేఘసందేశము. సందేశకావ్యములనియే యిట్టికావ్యములు వ్యవహరింపఁబడుచుండెడివి. ఉదా. "విద్వత్ప్రీత్యైబహురససుధాస్యన్దిసన్దేశకావ్యమ్." సుభగసన్దేశము- కడపటి శ్లోకము.

కానాయకవిప్రలంభశృంగారవర్ణ నాత్మకము లగుటచే నతిమాత్రమనోహరకవితాసౌరభసంపన్నము లై యలరారుచున్నవి. ఇందు విరహవేదనాదోదూయమానమానసులగు నాయికానాయకుల హృదయవేదన గుండె నీరై పోవునట్లు వర్ణింపఁబడెను. ఇట్టి కమనీయకవితాసుధనే కదా రసికాళి యాస్వాదించును! మఱియు నీదూతకావ్యములలో నాఁటిభారతవర్షమునందలి యాయాపట్టణము లభివర్ణింపఁబడియుండుటచే నీకావ్యములప్రాధాన్యము మఱింత యతిశయించుచున్నది. అందుచేనీకావ్యములయుత్పత్తిపరిణామచరితము నించుక యరయుట యవసరము.

అనేకవిద్వాంసులు వారికిఁ దెలిసిన దూతకావ్యముల ప్రణాళికలను వ్రాసిరి. మహారాజరవివర్మ మలబారుదేశమున రచింపఁబడిన *యాఱుదూతకావ్యములం గూర్చి యుల్లేఖించెను. ఆఫ్రెట్ అంతర్వాణి (Prof. T. Aufrecht) వీనికంటె భిన్నములగు †పది దూతకావ్యములఁ జేర్కొనెను. పండితమనోమోహనచక్రవర్తి యీరెంటిని గలిపి ‡పదునాఱు దూతకావ్యములఁ జేర్కొనెను. బహుకాలగవేషణాఫలముగ నాకు లభించిన యేఁబదిదూతకావ్యములఁగూర్చి యిట ముచ్చటించెదను. మఱియు మన తీక్ష్ణపరిశోధనాతీతములై, యసూర్యంపశ్యము లగుకొన్ని దూతకావ్యము లుండియుండు నని మున్ముందు గోచరించెడిని.

— సముపలబ్ధ దూతకావ్య పరిగణనాభివర్ణనములు —

దూతకావ్యముల యుత్పత్తికి నిదాన మేదియో, యవి యే యేమార్గముల నభివృద్ధి నందినవో యరయుటకుఁ బూర్వ మీవాఙ్మయశాఖయొక్క యితిహాసమును సింహావలోకనన్యాయమున యథామతి నరయుట సమంజసము. ఇందుఁ బెక్కుకావ్యముల కాల మిదమిత్థ మని నిశ్చయింపఁబడమి నీకావ్యనామములఁ గాలక్రమానుసారముగఁ గూర్చుట దుశ్శకము; అందుచే నిట నీకావ్యనామము లకారాదిగాఁ గూర్పఁబడినవి. కావ్యములోని వృత్తవిషయము వ్రాయఁబడనియెడల నాకావ్యము "మన్దాక్రాన్తా" వృత్తమయ మనియే యెఱుంగునది. నామమాత్రావశిష్టము లగు కొన్నికావ్యములయెడ నిది వర్తింపదు.

* Journal of the Royal Asiatic Society. 1884—401 పుట.

† Z. D. M. G. Vol. 54. p 616.

‡ Journal of the Asiatic Society of Bengal, 1905. p 42.

I. ఇన్దుదూతము*:—వినయవిజయగణికృతము.

తద్విరచితేతరగ్రంథములు:—కల్పసుబోధిక, హైమలఘుప్రక్రియ † (1710 V. S.) లోకప్రకాశము [*బృహత్కథామంజరి, కవికంఠాభరణము, పద్యకాదంబరి మొదలగు ననేకకావ్యములకు నిర్మాతయగు క్షేమేన్ద్రకవీన్ద్రుని కంటె భిన్నుఁడు, కాశ్మీరదేశోత్పన్నుఁడు షాహజహాను సమకాలీనుఁడు నగు క్షేమేన్ద్రకవిచన్ద్రకృతమగు "లోకప్రకాశము" మఱియొకటి కలదని యెఱుఁగునది. చూ. నిర్ణయసాగరయన్త్రాలయముద్రితమగు "కథాసరిత్సాగర" పీఠిక. 3 వ పుట*] ఇన్దుదూతమునందు 131 శ్లోకములుగలవు. జైనుఁడును యోధాపుర (Jodhpur) నివాసియు నగు నీకవి, సూరతునగరమున నున్న తన మతాచార్యునకుఁ దా నతిమాత్రభక్తిశ్రద్ధలతోఁ జేయుచుండు మతప్రచారవృత్తాంతమును జన్ద్రుని సందేశహారునిగాఁ జేసి యభివర్ణించుట యిందలి యితివృత్తము. యోధాపురమునకు సూరతునగరమునకు నడుమనుండు జైనదేవాలయములు, జైనపుణ్యస్థలములు నిందత్యంతమనోహరముగ వర్ణింపఁబడియున్నవి.

II. ఉద్ధవదూతము‡:—మాధవశర్మనిర్మితము.

ఇందు 141 శ్లోకములు గలవు. శ్రీకృష్ణుఁ డుద్ధవుని గోపికలయొద్దకు దూతగాఁ బంపుట, ఉద్ధవుఁడు తన్ను గోపికలకుఁ దెలిపికొనుట, వారు తమ దుర్భరవిరహావేదనము నాతనితోఁ జెప్పికొనుట, ఆతఁడు శ్రీకృష్ణసందేశముం జెప్పి వారి ననునయించుట యిం దభివర్ణితములు. ఈయితివృత్తమే భాగవతమునఁ (10 స్కం. 47 అ) గూడఁ జూడనగు.

* మాధవశర్మ క్రీ. శ. 17 వ శతాబ్దాంతమున విలసిల్లి యుండెను. 'ఉద్ధవదూత' లిఖితప్రతులలోఁ బ్రాచీనతమము తలితనగరము (Talita) న నున్నది. ఇది 1742 వ శకవత్సరమున లిఖితము. ఈకావ్యము కాళిదాసమేఘ

---

* కావ్యమాల. 14 వ గుచ్ఛము. 40—60 పుటలు. (బొంబాయి) † Dr. Belvelkar) 'Systems of Sanskrit Grammer,' p. 79.

‡ i Dr. John Haeberlin's काव्यसंग्रह (A 'Sanskrit Anthology being a collection of the best smaller poems in the Sanskrit language) pp. 348 ff. W. Thacker & Co., Calcutta. 1847; (ii) "కావ్యకలాపము" హరిదాస హీరచన్ద్ర ప్రకటితము. (బొంబాయి, 1864), pp. 59 ff; (iii) "కావ్యసంగ్రహము" భావనచన్ద్రబసక్ ప్రకటితము (కలకత్తా, 1874) pp. 145 ff., (iv) "కావ్యసంగ్రహము" (ప్రథమగుచ్ఛము) జీవానన్ద విద్యాసాగరభట్టాచార్య ప్రచురితము (కలకత్తా; 1888.) పుటలు 581—595.

దూతకునీచానుకరణము.("It is a slavish imitation of the Meghaduta")
—Vide Sriman M. Krishnamacharya's (M. A., B. L.,) "The Classical Period of Sanskrit Literature." p. 127.

III. ఉద్ధవసన్దేశము*:—శ్రీరూపగోస్వామికి నారోపితము.

ఇది 138 శ్లోకపరిమితము. ఇందుఁగూడ మధురానగరమునుండి శ్రీకృష్ణుఁడు, గోకులవాసినులగు గోపికలయొద్ద కుద్ధవుని దూతగాఁ బంపుట వర్ణింపఁబడియున్నది. ఈకవి క్రీ. శ. 16 వ శతాబ్దిలో జీవించియుండెను. వంగదేశీయుఁడును, వైష్ణవమతసంస్కర్త యగు శ్రీ చైతన్యస్వామియొక్క సన్నిహితశిష్యులలో నీతఁ డొకఁడు. వైష్ణవమతము నవలంబించుటకుఁ బూర్వమీతఁడు గౌడదేశాధీశుని (Allauddin Hussain Shah) సంస్థానమున రాజకీయోద్యోగిగా నుండెను. నూతనమతస్వీకరణానన్తర మీతఁడు తన యాచార్యుని మతము నత్యంతాభినివేశముతో నందఱకు బోధించుచుఁ దన్మతప్రతిపాదకము లగు ననేకగ్రంథరాజముల నిర్మించెను. ఈతని గ్రంథము లన్నియుఁ బరస్పరవిలక్షణము లగు కావ్య, నాటకా, లంకార, నాట్యశాస్త్ర, శబ్దశాస్త్ర వేదాన్తశాస్త్రరూపము లయ్యు, నేకసూత్రగ్రథిత వివిధసుమములం బోలి, యాతని నూతనమతతత్త్వములం బ్రబోధించును. ఈవిషయమున నీ కవితల్లజుఁడు, సర్వతంత్రస్వతంత్రులును, కవితార్కికసింహులును, వేదాన్తదేశికులు నగు వేంకటేశ(వేంకటనాథ)విద్వచ్ఛిరోమణిం దలఁపించుచున్నాఁడు. అప్రతిమ ప్రతిభాభాసురులును, సర్వంకషప్రజ్ఞాధురంధరులు, నగు నీవేదాన్తదేశికమహాశయులు తమయావద్గ్రంథముల విశిష్టాద్వైతవేదాన్తశాఖ యగు "వడగలసాంప్రదాయప్రతిపాదకములుగా విరచించి తన్మతము నుద్ధరించెను. ఇట్టులే శ్రీరూపగోస్వామి గ్రంథము లన్నియు వైష్ణవమతప్రబోధకములు.

* "Rupa is a true poet and his verse is always of an unstrained construction. Long compounds do not mar the effect of easy intelligibility. Not unfrequently his poetic fancies are good and fresh, and his lines have an air of simplicity around them."* ("A History of the Classical Sanskrit Literature" by Mr. M. Krishnamacharya, M. A., B L., pp. 105—1906)

* (i) Haeberlin's "Sanskrit Anthology," 323—47; (ii) 'కావ్యసంగ్రహము' జీవానన్దవిద్యాసాగర ప్రకటితము (కలకత్తా), III సం 315—75 పుటలు; (iii) 'కావ్యసంగ్రహము' భువనచన్ద్రబసక్ ప్రకటితము (కలకత్తా, 1874), 120 పుట.

శ్రీరూపగోస్వామికృత గ్రంథరాజిలో నీక్రిందివి ముఖ్యములు:— (i) ఉజ్జ్వలనీలమణి, (ii) ఛందోష్టాదశకము, (iii) దానకేళికౌముది. (iv) నాటకచన్ద్రిక, (v) పద్యావళి, (vi) భక్తిరసామృతసిన్ధువు. (vii) లలితమాధవము, (viii) హంసదూత, (ix) ఉద్ధవదూత, (x) విదగ్ధమాధవము*, (xi) ముకున్దముక్తావళి. (చూ. xiii) హంసదూత)

iv. కీరదూతము:†—రామగోపాలకృతము. ఇందు 104 శ్లోకములు గలవు. ఈనడుమ వాచార్య (Doctor of Literature) బిరుదము నందిన శ్రీమహామహోపాధ్యాయ హరప్రసాదశాస్త్రి పాదులవారి యభిప్రాయ ప్రకారము, పైకవి నవద్వీపాధినాథుడును, (Nuddea in Bengal) "వివాదార్ణవసేతువు‡"ను నిర్మించినవారిలో నొకఁడునగు కృష్ణచంద్రుని యాస్థానములోని రామగోపాలకవి యని తెలియుచున్నది. బృందావనమునుండి గోపికలు మథురానగరముననున్న శ్రీకృష్ణునకుఁ గీరము (చిలుక)ను దూతగాఁ బంపుట యిందభివర్ణింపఁబడెను.

v. కోకిలసన్దేశము§:—ఉద్దండకవికుంజరకృతము. ఈతఁడుత్తరార్కాటుమండలవాసి, రంగనాథరంగదేవీసూనుఁడు; గోకులనాథుపౌత్త్రుఁడు; క్రీ. శ. 15 వ శతాబ్దారంభమున జీవించియుండెను. (Indian Historical Quarterly Vol III part i, Page 223.) వాసుదేవకవి యనునతఁడు "భృంగసన్దేశము"ను రచించి (చూ. xxiii) యుద్దండకవిదండకుఁ బంప నీతఁడు దానికిఁ బ్రత్యుత్తరముగఁ "గోకిలసన్దేశము"ను రచించె నని తెలియుచున్నది. ఈకావ్యమునఁ గాంచీపురవాసుఁ డగునొక కాముకుఁడు (Lover) కేరళదేశముననున్న తనప్రియురాలియొద్దకుఁ గోకిలచేఁ బ్రేమసన్దేశ మంపుట వర్ణితము.

* ఈయుద్దండకవియే "మల్లికామారుత" ప్రకరణప్రణేతయగు నుద్దండకవియని తోఁచెడిని. ఇందుకుఁ గొన్ని ప్రమాణములఁ బ్రదర్శించెద:—

---

* శ్రీమద్భాగవతదశమస్కంధమునకు రూపగోస్వామి సోదరుఁడు సనాతనగోస్వామి (జీవగోస్వామి?) "వైష్ణవతోషిణి" యను వ్యాఖ్యానమును రచించెను వ్యాఖ్యానాంతిమశ్లోకములలో నిజవంశానువర్ణనావసరమున నాతఁడు రూపగోస్వామికృతకృత్యుల ప్రణాళిక నొసంగెను. (Rajendralal Mitra, op. cit. Vol. VI No. 2125.)

† ఈగ్రంథముయొక్క వ్రాఁతప్రతి కలకత్తా సాహిత్యపరిషత్తులోనున్నది.

‡ "Notices of Sanskrit Manuscripts" Mahamaḥopadhyaya Haraprasadasastri Vol. I Preface. P. XXXIX.

§ "A Descriptive catalogue of Skt. Mss. in the Gov. Oriental Library"—Madras; Vol. XX No. 11835 (page 7914.)

ఆచార్య బెరిడేల్ కీత్ మహాశయుఁడు తన "సంస్కృతనాటకచరిత్ర (పుట 257) లో నిట్లువ్రాసియున్నాఁడు:—

"The Mallikamaruta (Ed. Calcutta 1878) of Uddandin or Uddandanatha, who has had the quite undeserved houour of being taken for Dandin, but who was really no more than the court-poet of the Zamindar of 'Kukkutakroda' or Calicut, in the middle of the 17th century. The plot follows that of Bhavabhuti's "Malatimadhava" almost slavishly.

Dr. A. B. Keith's, Sanskrit Drama. P. 257.

మద్రపురప్రాచ్యలిఖితగ్రంథాలయపట్టికలో నిట్లున్నది.

"The author is Uddandakavi, son of Bhatta Ranganatha and grandson of Gokulanatha and a native of Ladapura, a village on the banks of the Palar in the North Arcot Dt. This poem (Kokilasandesa) is said to have been written in response to a similar poem named भृङ्गसन्देश written and sent to the author by Vasudevanambudri, a poet in the court of Ravivarma and Godavarma who ruled at Calicut."

D. C. S. Mss. (Vol. XX No. 11835; P. 7914.)

ఉద్దండకవియొక్క జన్మాదికములకు గ్రంథాలయపట్టికలోఁ 'కోకిలసన్దేశము' నుండి యేమియుఁ బ్రమాణములు చూపఁబడియుండలేదు. ప్రమాణములు చూపఁబడక యిట్లేల లిఖింపఁబడెనో ? "మల్లికామారుతము" నుండి ప్రకృతోపయోగములగు ననుకృతులం జూపెద:—

"తత్రచాముష్యాయణస్య ఆపస్తంబశాఖాధ్యాయినో వాధూలకులతరుపల్లవస్య కవితావల్లభస్య పంచమో౽ఙ్కితకీర్తే రుపాధ్యాయ గోకులనాథపౌత్త్రస్య కృష్ణసూనోః పుత్త్రో రంగనాథస్య ఉద్దండకవిరిత్యుదారమభిజన్మ"

ప్రథమాంకాంతిమశ్లోకము:—

"శ్లో. ఉద్దండం రంగనాథ స్సుతమలభత యం రంగదేవీ తథాంబా
త్రైవిద్యేశో మహర్షి ర్నిరవధిమహిమా యద్గురూ జాగరూకః
తస్య శ్రీవిక్రమాజ్ఞాబహుమతిరచితే మల్లికామారుతేస్మిన్
ఆద్యః ప్రాగాత్ దశానాం ప్రకరణతిలకే నిష్కలఙ్కో౽యమఙ్కః!"

ఈకవి యాపస్తంబశాఖాధ్యాయి; వాధూలకులతరుపల్లవుఁడు; ఇతని జన్మస్థలము కాంచీపురనికటస్థమగు లాటపురము. దక్షిణహిందూదేశమునందలి యనేకవిద్యాపీఠములలోఁ దనకవితాగానముం జిమ్ముచు నీకవికోకిలము

పిమ్మట మలబారుదేశమునందలి 'శాక్తమానవిక్రమ' పండితపారిజాతము నాశ్రయించెను. ఈకవి తన "మల్లికామారుతము" లోఁ గుక్కుటక్రోడము (ప్రకృతము, కాలికట్టునగరము)ను, స్థాలీశ్వరమును సూచించి యుండుట యీతఁడు 'జమోరిన్' (Zamorin) రాజధానిలో నుండియుండె ననుటకత్యుజ్జ్వలనిదర్శన మగుచున్నది. (చూ. కృష్ణమాచార్యకృత "సంస్కృతసారస్వతేతిహాసము" పుట. 107) పైగ్రంథమునుండి కొన్నివాక్యముల నుటంకించెద:—

"Tradition says he (Uddanda) was a contemporary of Narayana Bhattasri, the renouned author of the lyric 'Dasavata--rastava' For the present the 16th cy. A. D. must be accepted as the proboble date of Uddanda's literary activity. His 'Mallika-maruta' is a 'prakarana' in ten acts and *the only work extant* of our poet. The drama follows in strict detail the plot of the Malati–madhava. But the wide learning of Uddanda tended to improve upon Bhavabhuti's construction in various details of development. * * * Uddanda's touches are not always original" (Mr. M, Krishnamacharya's "A History of the Classical Period of Sanskrit Literature." p. 107)

కోకిలసన్దేశమల్లికామారుతనిర్మాతల యైక్యముం గూర్చి విద్వాంసులు విమర్శింపఁ బ్రార్థితులు.

కోకిలసన్దేశమునుండి గ్రంథాలయపట్టికలో నుదాహరింపఁబడిన శ్లోకములం జూపెద:—

కావ్యప్రారంభము:—

శ్లో. సాధేతుఙ్గే సహదయితయా కోఽపిసంక్రీడమానః
ప్రాపస్వాపం పరమపురుషః శేషభోగే శ్రియేవ
చిత్రా ద్వైపీగతి రియమసౌ శైలజామణ్డితాయాం
కాఞ్చ్యాం కమ్పాతటభువి తయాన్వితో బుధ్యతే స్మ.

* * *

శ్లో. తత్ర ద్విత్రాన్ ప్రియసహచరీవిప్రయోగాతిదీర్ఘాన్
కామార్తోయం శివశివసముల్లఙ్ఘ్యమాసాన్ కథంచిత్
చైత్రారంభే సముదితమధుశ్రీకటాక్షాభిరామం
చూతాఙ్కూరాస్వాదనరసికం కోకిలం సన్దదర్శ.

* * *

శ్లో. గన్తవ్యస్తే త్రిదివవిజయీ మఙ్గలాగ్రేణదేశః
ప్రాప్తః ఖ్యాతిం విహితతపసః ప్రాగ్జయన్తస్య నామ్నా
పారేచూర్ణ్యాః పరిసరసమాసీన గోవిన్దపక్షో
లక్ష్మీపీయూషవివలితసుధాశీతలః కేరళేషు.

* * *

"శ్లో. ముక్తాజాలైర్ధవలపులినం వీచిమాలావికీర్ణైః
కూలాధ్వానం కుసుమితకు (త) రుస్నిగ్ధమాలంబమానః
దేశాద్దేశం వ్రజసి కుతుకాత్ప్రాసముగ్ధాఙ్గనానాం
వామాక్షీణాం నయనపులకైః సాదరం పీయమానః
శ్లో. కుర్యాత్ప్రీతిం తవనయనయోః కుక్కుటక్రోడనామ
ప్రాసాదాగ్రోల్లిఖితగగనం పత్తనం తత్ప్రతీతం
యద్దోర్వీర్యప్రథిమకరదీభూతరాజన్యవీరాః
శూరాగ్రణ్యశ్శిఖరిజలధిస్వామినం (నః) పాలయన్తి.

కావ్యోపసంహారకశ్లోకములు:—

శ్లో. ఏతత్కృత్యం ప్రియసఖ మమభ్రాతురార్తస్య కృత్వా
నాసీరఃస్యా జగతికరుణాశాలినాం సంవిభాగే
శంసన్తిత్వాం ననుపరభృతం శైశవే యద్భృతోఽన్యైః
పత్రివ్రాతైర్భరణభరణే నాద్యసత్యం పరేషామ్.
శ్లో. ఏవం తస్యా విరహవిధురం జీవితం స్థాపయిత్వా
గచ్ఛ స్వేచ్ఛావిహారణ యథాప్రార్థితం దిగ్విభాగమ్
పన్యశ్రీఃస్యాన్మధనన్నృపతేః కోకిలాతేఽనుకూలా
భూయాన్మైవంసకృదపి తయావిప్రయోగప్రసఙ్గః."

D. C. S. Mss. Vol. XX No. 11835; Page 7915—6.

vi. కోకిలసన్దేశము*:—నృసింహకవినిర్మితము.

vii. కోకిలసన్దేశము†:—తాతయతనూభవుఁడగు వేంకటాచార్య రచితము.

viii. చకోరసన్దేశము‡

* "A Preliminary List of Skt. & Prakrt MSS. in the Adyar Library"—Madras. P. 128.

† Burnell—"A Classified Index to the Skt. MSS. in the Palace Library" Tanjore, 157.

‡ Burnell—Op. Cit. P. 158.

శ్రీరస్తు.

శుకసప్తతి—కృత్యాది.

— పాలవేకరి కదిరీపతి నాయకుఁడు. —

ఉ. శ్రీకమలాక్షి యై మెలఁగుసీత తటిద్రుచి నొందఁ లక్ష్మణ
శ్రీకరబాహుదండమునఁ జేర్చుధనుర్లత యింద్రచాపశో
భాకృతిఁ దాల్ప మేరుశిఖరాశ్రయనీరదలీల సింహపీ
ఠికమనీయుఁ డౌ జయపటిష్ఠుని శ్రీరఘురాము నెన్నెదన్ ౧

మ. వరవామాంకమృగేంద్రపీఠి నెలమి న్వర్తించి ప్రాంచత్కృపా
కరవీక్షాంకురచంద్రిక న్సకలలోకశ్రేణి నీడేర్చుచున్
వరసౌభాగ్యధురీణ యౌ జనకరాడ్వంశాబ్ధిజాత న్సువ
ర్ణరుచిస్ఫూర్తిసమేత సీతఁ ద్రిజగన్మాతం బ్రశంసించెదన్. ౨

మ. మును శేషత్వముఁ బారతంత్ర్యమహిమంబుం దాల్చి లక్ష్మీప్రియుం
గని సేవించి యతండు రాముఁ డయి జోకన్ ధాత్రి నుండంగ నిం
పున శేషత్వముఁ బారతంత్ర్యమహిమంబుం దాల్చి సేవించి మిం
చిన శ్రీలక్ష్మణదేవు నాత్మఁ దలఁతున్ శ్రీవాక్ప్రభావాప్తికిన్. ౩

మ. సిరు లొప్పంగ రఘూద్వహుండు సుజనక్షేమంకరోద్వృత్తిమై
నరుదార న్మణిభద్రపీఠమునఁ గొల్వై యున్నచో ఛత్రచా
మరముల్ వ్రేల వహించి చిత్త మలరింపం జాలి భక్తాలి బం
ధురపాపౌఘభయఘ్ను లౌ భరతశత్రుఘ్ను ల్ననుం బ్రోవుతన్. ౪

సీ. పరిపక్వసహకారఫలమా నముద్దండమహనీయమార్తాండమండలంబు
తూలికాఘటితకందుకమా నభశ్చుంబి దృఢతరద్రోణధాత్రీధరంబు
బిసకాండవిసరమా యసమత్రిలోకవిద్రావణాసురమహారాజబలము
క్రీడానివాసమా కృతశాంబరీభయంకరనక్రవరగర్భగహ్వరంబు
బళిర యీలీల యని సురల్ ప్రస్తుతింప
నలరి శ్రీరామచంద్రపాదారవింద
వందనానందరససుధాస్పందహృదయుఁ
డగుసుధీమంతు హనుమంతు నభినుతింతు.

క. వాణి న్వీణాపుస్తక, పాణిన్ శుకవాణి విపులభాసురపులిన
శ్రోణి న్బలభిన్మణిజి, ద్వేణిం గమలభవురాణి వినుతింతు మదిన్. ౬

ఉ. ముద్దులుగుల్కు శైలసుతముందఱ శైశవలీల నాడుచో
నొద్దికనున్న తండ్రి తలయూఁచ జటామకుటాభ్రరేఖపై
నిద్దపుసజ్జమోహమున నెమ్మిఁ గరాగ్రము సాఁచు వేలుపుం
బెద్ద గణేశుఁ గొల్తు మదభీప్సితకావ్యకళాసిరూఢికిన్. ౭

మ. కవితాకన్యకల న్సువర్ణసదలంకార ప్రయుక్తిన్ యథా
ర్హావరప్రాప్తి నమర్చి కీర్తినిధులై యాచంద్రతారార్కమై
భువి వర్ధిల్లఁగఁ జేయుపుణ్యుల మదిం బూజింతు వల్మీకసం
భవులన్ వ్యాసులఁ గాళిదాసముఖుల న్సత్కావ్యసంసిద్ధికిన్. ౮

గీ. ధృతి దురాచారమతి నేకదృష్టివలన, బహుపదార్థపరిజ్ఞానపటిమలేక
కర్ణకటువుగ వదరెడు కాకవులను, గాకవులటంచు నెంచి తృణీకరించి. ౯

వ. ఇవ్విధంబున నిష్టదేవతానమస్కృతియును సకలసుకవిజనపురస్కృతియును గావించి సముంచిత సకలరసానుబంధబంధురం బగునొక్కమహాప్రబంధంబు సకళంకశాకానిశాకర కరనికరానర్గళగళిత సుధారసధారా మాధురీధురీణ వాగ్ధోరణీనిబంధనంబుగఁ జెప్పంబూని యున్నసమయంబున నొక్కనాఁటి శుభావహాగరీయం బైనవిభావరీతుర్యయామంబున. ౧౦

సీ. మరకతంబులయొప్పు మైనుప్పతిలనొప్పుగోమువాఁ డెలనవ్వుమోమువాఁడు
వనజాతములబింక మెనయుకన్నవపొంక మమరువాఁ డొకవింతకొమరువాఁడు
చికిలిక్రొంబగడంపు జిగిగుంపురవణంపుమోవివాఁ డెనలేనిఠీవివాఁడు
మిసిమిబంగరుచేల పసమించుకటిలీలఁ జెలఁగువాఁడుశుభాప్తిమెలఁగువాఁడు
దివ్యకోదండశరకాండధృతకరాబ్జయుగమువాఁ డెన్నరానిసోయగమువాఁడు
జానకీలక్ష్మణులతోడ స్వామి రాముఁ, డెలమిఁగలలోన నాచెంతనిలిచెనంత.

క. కని విస్మయసమ్మోదము, లెనయ న్భయభక్తియుక్తిహృదయుఁడనగుచున్
వినయస్థితి నల్ల జగ, జ్జనకున కే నతులొనర్చి సంప్రీతుఁడనై. ౧౧

* * * * *

క. ఈవిధమున మాయనుమతిఁ, గావించితివేని సకలకవిబుధజనసం
జీవన మై నీవంశము, పావన మై వెలయు మత్కృపామహిమాప్తిన్.

వ. అని యద్దేవుం డానతిచ్చిన మహాప్రసాదం బని యంగీకరించి యత్యంత
భయభక్తి కరకమ్రనమ్రశిరస్కుండ నై సాష్టాంగనమస్కృతులు గావించి
యానందబాష్పంబులు చిలుక పులకాంకితగాత్రుండ నై మేలుకాంచి యమం
దకందళితానందనిష్యంద హృదయారవిందుండనై ప్రభాకరప్రభావిభాసు
రం బగుప్రభాతంబున సౌశీల్యాదిమాంగల్యహేతుకాల్యకరణీయంబులు
నిర్వర్తించి నిరంతర నితాంతతంతన్యమాన కాంతికాంత దంతురిత ద్వార
బంధసంధానితగంధసింధురకరాసీతశాతకుంభకుంభసంభృతాంభోవిజృంభ
మాణ ధారాభిషిక్తాంభోజవాసినీ సంవాసితంబును నిశాత్యంతాసమాన
వసవాసమాగత రోలంబకదంబ విలంబమాన ప్రసూనమాలికా లలిత
నానాసూన వర్ణనీయవర్ణవిచిత్ర చిత్రాంబరవితాన విద్యోతమానంబును
బృందావనాళిందకళిందనందనీ నందనోద్యానవల్లవసుందరీసందోహానంద
విహారమాణముకుందక్రీడావిలాస చిత్రితభిత్తిప్రభాభాసితంబును వినూ
త్నరత్నకంబళాస్తరణోపరిభాగవిన్యస్తప్రశస్తనిస్తులగాంగేయ విస్తీర్ణోదీర్ణ
సూర్యపుటోపధాన శయ్యారమణీయంబును నటనటీ గాయనగాయనీ
నాట్యసంగీత సందర్శనాకర్ణనోత్కంఠాయాత పురందరపురసుందరీ సందో
హావిభ్రాంతికృత్సాలభంజికాపుంజ రంజితవలభీప్రదేశ ప్రభూషితంబును
వేదవేదాంగాద్యనేక శాస్త్రరహస్య విజ్ఞానధురీణ విపశ్చిన్మౌహూర్తిక
సుకవి గాయక మంత్రిపురోహిత విలసితంబును భరతమతంగదత్తిలకోహ
లాంజనేయశార్ఙ్గదేవమతాది వివిధభరతశాస్త్రవిశారద కుశీలవలలితం
బును గమలరాగోపల ఫలకాయమాన చూతనూతనపల్లవోల్లసిత తోర
ణాలంకృతంబును హిమవాలుకాచూర్ణ రంగవల్లీ విరాజమాన ప్రాంగణ
దేశదేదీప్యమానంబును సముచితానవరతాగురుధూపవాసనా వాసితం
బును నై విరాజిల్లు నాస్థానభవనరాజంబు వందిమాగధబృందంబు లందం
ద కైవారంబు సేయం బ్రవేశించి బంధుహితామాత్య సామంతజనంబు
లభ్యర్ణప్రదేశంబున వసియింపం బేరోలగంబున నుండి సముద్భట వీరభట
రాహుత్త సంఘంబుల కొల్వుగైకొని భూసురాశీర్వాద భాసురమంత్రాక్ష
తంబు లుత్తమాంగంబునఁ ధరియించి విద్వజ్జనంబులకు నమస్కరించి స్వ
ప్నప్రకారంబు విన్నవించిన విననవధరించి వార లిట్లనిరి. నీలనీరదశ్యా
మాకృతియగు రఘుపతి ధనుర్బాణపాణియై మ్రోలనిల్చుటం జేసి దిగ్విజ

యంబు సకలజగన్మాత యగు సీతసందర్శనంబువలన నిరంతరసంపత్పరంప
రావాప్తియగు నిజాగ్రజన్మ సేవాశుభలక్ష్మణుం డగు లక్ష్మణవిలోకనంబు
కతన గురుభక్తి యుక్తియును గలుగు నీస్వప్నంబు వివిధశోభన ప్రయత్నం
బులు దెలుపుచున్నయది. నీయట్టికృతార్థున కిట్టిమహత్త్వంబు లబ్బుట
యాశ్చర్యంబె? మహావంశసంభవుండవు ధైర్యస్థైర్యశౌర్యౌదార్యగాంభీర్య
లతాలవాలంబగు భవద్వంశావతారం బభివర్ణించెద మాకర్ణింపుము.

గీ. సారమై శౌరికేళికాసారమైన, పాలమున్నీటివలన సంభవమునొందెఁ
గువలయామోదకారియై కుటిలచక్ర, హారియైనసత్కళాధారియైనరాజు.

క. ఆయమృతాంశుఁడు త్రిజగ, ద్ధేయుండగు రోహిణేయుఁ గిల్విషహరణో
పాయున్ సంశ్రితనికరవి, ధేయు న్బుధనామధేయు ధీయుతుఁ గాంచెన్.

క. అతనికిఁ గల్గె బురూరవుఁ, డతఁ డాయువుఁ గాంచె నహుషుఁ డాపుణ్యునకున్
సుతుఁ డతఁడు కనియెఁ దనయుం, దతవిభవోన్నతి యయాతిఁ దద్వంశమునన్

మ. భువనాధారవిహారియైనహరి యాపుణ్యాత్మనామంబుచే
భువి భాసిల్లు కులంబునన్ హరిహరాంభోజాసను ల్మెచ్చ సం
భవుఁడై ధాత్రి నరాతిజాతిభయకంపంబెల్ల వారించి సం
స్తవనీయుండన నొప్పె నాతఁడు యదుక్ష్మాభర్త పొల్చన్ మహిన్

ఉ. ఆరసికావతంసకుల మాత్మసముద్భవహేతుభూతమై
ధీరతఁ జాలవెల్లి జగతిం దగెఁ దన్మహిమం బపారగం
భీరఘనాఘసంభరణభీమబలప్రతిభాప్తిఁ గాంతు సం
చారయఁ జాలవేకరికులాఖ్య వహించె ముదంచితోన్నతిన్. ౯

ఉ. ఆమహితాన్వవాయ వసుధాధిపు లచ్యుతగోత్రపాత్రు లు
ద్దామభుజాపరాక్రమ విదారితఘోరమదారివీరులై
భూమి భరించి రానృపుల భూతి మహోన్నతినేలె భోగసు
త్రాముఁడు తాడిగోళ్ళ పురధాముఁడు శ్రీపెదయాబళుండిలన్. ౧౦

సీ. తనమాట శకయుగంధర లాటనృపవరు ల్వినయోక్తిఁ గడుగారవించిమెలఁగఁ
దనకీర్తి దశదిగంతరపూర్తి నేవేళ నిండారు పండువెన్నెలలు గాయఁ
దనధాటి రిపుమహీధవకోటి కద్రిగంహ్వరకుటీరములఁ గాఁపురము మన్పఁ
దనదాన మర్థిలోకనిదాన మనఁ గర్ణఖచరామరాగవైఖరులఁ బొసఁగఁ

దనమహోగ్రప్రతాప ముద్దండచండ, భానుమండలి నారయసాభాగ్యవిభవ
రాజ్యలక్ష్మీసహాయుఁడై ప్రబలెరూప, భావజనిభుండు పెద్దయాబళవిభుండు

సీ. రాయదత్తాశ్వవారణరత్నవరత్నహారాంబరంబు లేయధిపుఁడందె
నళిరామరాజేంద్రబలవద్రిపులఁద్రుంచు కలసి కేధీసుండు కర్తయయ్యె
(?)ˣదెరాకమున తెక్క మొదలుగల్గు బహురాజ్యమేశౌర్యచుహితుఁడేలె
గురుదేవతాపాదసరసీరుహార్చనాపరత నేనిపుణుండు ప్రార్థిగాంచె
నతఁడు వెలయు సముగ్రమహాహవోగ్ర, సప్తకసహస్రచాపభృత్సైన్యజితము
దాహితెంగాగనుద్రుండు(?)తాడిగోళ్ళ, జలధిచంద్రుండు పెద్దయాబళవిభుండు.

చ. పరచక్రేశుల నెంచిచూడ హనుమన్నాగారి చిహ్నధ్వజై
పరబాణాసనచాతురిం గపిరి తత్ప్రాగల్భ్య మెంతంచుఁ దా
నరచక్రేశత రాయదత్త హనుమన్నాగారి విహ్నధ్వజుఁడై
పరబాణాసనచాతురిం దనరె నోబక్షోణిపాలుం డిలన్. ౨౩

సీ. క్రోడుగ ల్మోదలైన గురుతరగ్రామము ల్మహిమఁ జెన్నగు భోగమండపములు
సరస గుబాళించు వరధూపవాసన ల్వివిధరాజాన్ననివేదనములు
కట్టాణిముత్యాలగట్టిచౌకట్లజో డరుదైన నవరత్నహారలతలు
కడుదీప్తి మెఱయు నఖండదీపజ్యోతు లనుపమ సుప్రసూనార్చనములు
మొదలుగాఁ గల్గుకైంకర్యములసమర్చె, శ్రీకరుండైన ఖాద్రినృసింహమూర్తి
కెనయఁ బ్రహ్లాదుఁ డీతఁ డోయనఁగ భక్తిఁ, గలిగి పెదయాబళేంద్రుడు వెలయజగతి

క. ఆపెద్దయోబనృపతికిఁ, గోపకసద్భావ్యవదంశుకుముదీభవదా
ఘోపాలసముదవవరి, క్ష్మాపాలకుఁడైన నారశౌరి జనించెన్. ౨౪

సీ. సలుపఁ డనుచు
జీవనంబొసఁగి రక్షింపఁ జాలుఘనుండు చంచలాత్మకతగర్జించుననుచుఁ
దాభోగియై యనంతాభిధానుఁడు జగత్ప్రాణాపహారియై
ణ్యాజనవృద్ధికోర్వఁ డనుచు
జలజరిపుమేఘశేషసూర్యులహసించి, కాంచెనతచక్రభరణమూర్జించెధైర
మవనిఁ బాలించె నిర్జించె సఘుజనాళి ౨౫

చ. యోబనిభు నారనృపాలుని యోలగంబునం
గలితసుగంధమాల్యవసనంబులతో నెలవైచవక్షలా
కులె యొకరాయు ఘన్నదొర
త నుతింప ఫణీంద్రునకైన శక్యమే. ౨౬

సీ. తొలఁగినఁ గడుసూతుదొరలవనాయాసవర్ధితమహఃఖాశ్రువర్షములకుఁ
గొలిచినసరి
ములకు
నాశ్రయించిన భూసురాగ్రేసరులు సేయఁదొడగినసవనాగ్నిధూమములకు
నిడిన సత్త్రముల నభీష్టమృష్టాన్నభోజనజనజయజయశబ్దములకు
నేమిటి కిందని తెలిసి దాఁటె
నేడువార్ధులు గడవెళ్ళఁ దాఁడిగోళ్ళ, నారవిభునియశఃకాంత నడతవింత ౨౮

క. మేరుగిరిస్థైర్యనిధియౌ, నారనృపాలకు
హారులఁ దొమ్మండ్రసుతుల నతులితమతులన్ ౨౯

క. ఆరమణీయయశోవి, స్తారులలో వినుతిఁ గాంచె సకలధరిత్రీ
భూరితర భారవహ ౩౦

సీ. వరదానవాగ్వైభవముల నీడనవచ్చుఁ గర్ణుతో శేషదృక్కర్ణుతోడ
నంగసౌందర్యశౌర్యముల జోడనవచ్చు మారుతో గిరిజాకుమారుతోడ
భవునితోఁ గమలసంభవునితోడ
కలితసాహిత్యకీర్తుల సరి యనవచ్చు భోజుతో నిర్జితాంభోజుతోడ
ననుచుఁ దను గీ
స్నానదాన
ధర్మగుణముల శోభిల్లు తాడిగోళ్ళ, నారనరపాలు నౌబళనాయకుండు. ౩౧

చం. వననిధిమేటిదానము
లకునాఃపతి విరాజు సముద్రవారివా
హానకమత్తేంద్రసైంధవుల కబ్జుఁడు మిక్కుటమౌ పగాధిరా
డ్వ్యానధర పాశభృజ్జ ౩౨

సీ. ఘనములై ముక్తిసాధనములై మానిపావనములై పొలుపొందు వనములలర
శ్రుతులై పదార్థసంగతులై విలసదలంకృతులై విరాజిల్లు కృతులు దనర
మురువులై మున్నిటివారువులై చూడనచ్చెరువులై వెలయుబల్చెఱువులొనర
నయములై మణిహేమమయములై యుత్సవాలయములైమనుసురాలయము
లమర
ధరఁ బ్రతిష్ఠించి వెలసె సంగరధరోగ్ర, బహుళహాళహాళనిభకోపగహనదహన
భీమరిపుభూమివిభుమనోభీకరుండు, నారభూవరు నౌబళనాయకుండు. ౩౩

క. అవసుధాధిపుపట్టపు, దేవులలో సకలజలనిధిప్రాకృతగో
తావలయదీనరక్షా, స్వావిజ్ఞకళా ష్ఠిఁ గాంచె బాలమ ధాత్రిన్. ౩౪

సీ. మగనికి సకలసంపదలు గల్గ మెలంగి కమలవై నెగడె నీకంబుకంఠి
ప్రజల సత్పుత్రులవగిదిఁ గన్గొని యన్నపూర్ణవై తనరె నీపుష్పఁబోఁడి
యోర్పుగల్గి యొకింతయును గోపమెఱుఁగ ధాత్రివై వెలసె నీతరళనయన
సుచరిత్రధర్మమెచ్చోఁ బాయ కలయరుంధతివై రహించె నీ నలినవయన
యనుచుఁదనతోడిసకులెల్లసభినుతింపఁ, బరఁగుఁబరమపతివ్రతాభరణమగు
చుఁ దాడిగోళ్లబళకుమాధవునిరాణి, భవ్యసద్గుణనికురుంబ బాలమాంబ.

క. ఆరమణీమణివలనఁ, గారవమున నోబవిభుఁడు గనియెఁ గుమారున్
ధీరుని నవమన్మథశృం, గారునిఁ గరెమాణిక్యేంద్రుఁ గరుణాసాంద్రున్. ౩౬

మ. కరెమాణిక్యనృపాలుకీర్త్యదధికిం గంజారితారాసము
త్కరము ల్ఫేనము లింద్రదంతి జలనాగం బీశతాలాంకని
ర్జరమాన్యావళి నీరుపాపగమి భాస్వద్రత్నసాన్వాదిభూ
ధరము ల్రత్నము లబ్జజాండములు మత్స్యాండంబు లయ్యెన్ ధరన్. ౩౭

సీ. ఏవదాన్యుఁడు రామదేవరాయలసరిగద్దియ నోడ్డోలగమున నుండె
నేమనుజాధీశుఁ డితరనృపాలరాజ్యస్థాపనాచార్యుఁడై చెలంగె
నేపరాక్రమవంతుఁ డెదిరిన శత్రుభూపాలుర నడవులపాలుపఱిచె
నేమహామహుఁడు శ్రీరామనామధ్యాననిష్ఠాగరిష్ఠప్రతిష్ఠఁ గాంచె
నతఁడు చతురబ్ధివలయితకుతలభార, భరణవిభవప్రచురబాహుబలవిహారి
తాడిగోళ్లబళనృపాలతనయమౌళి, నీతిగీష్పతి కరియమాణిక్య నృపతి.

క. అలకరెమాణిక్యేంద్రుని, బలుధాటికి నల్కి యవనపతు లందఱు న
వ్వలయాచలపశ్చాత్స్థలి, నిలువఁగఁ బాశ్చాత్యు లనెడునియతి ఘటిల్లెన్.

సీ. తాళి చౌకళి కుంచె కాళాంజి చామరద్వయముముత్తెపుఁదురావాహనమును పి
రంగికత్తిమొదలౌ రామరాయకృతమావరదత్తబిరుదాంకవార మంది
కదనభూతలభయంకరకరాగ్రసమగ్రకరవాలహతరిపూత్కరుఁ డనంగఁ
దాడిగోళ్లన్వయోదధినిశాకాంతుండు కరియమాణిక్యభూకాంతుఁ డలరు
నభయదానార్థనతవినుతావనీశ, పాకభిల్లోచనానందబాష్పకణము
రందబంధురపాదారవిందుఁ డగుచుఁ, జక్రవాళావృతాచలచక్రమునను.

క. ఆకరెమాణికరాయు, క్ష్మాకాంతునికాంత లమిత కమనీయశుభ
శ్రీకాంతలు సంపత్ప్ర, జ్ఞాకాంతలు నల్గు రెన్నఁ దనరుదు రెలమిన్. ౪౧

గీ. అందు లచ్చమ్మ లచ్చమ్మయగు గుణమున, వలపురాచమ్మ రాచమ్మ కలిమిఁ గలన
ధృతకురంగమ్మ రంగమ్మ పతిహితమున, నాసుభద్రమ్మ భద్రమ్మయాదరమున.

శ్రీకృద్ధికరెమాణికేంద్రుఁ డీనధారేయుండు తేజోఘనుం
డాకాంతామణులందుఁ గాంచెను వసంతాధీశు రామాధిపుం
బాకారప్రతిమాన వైభవయుతు న్నారప్రభు న్నారదా
శ్రీకంఠాభయశోవిశాలుఁ గదురోర్వీపాలు లీలాంగజున్. ౪౩

అందగ్రజుండు వెలయుఁ బు, రందరభోగాఢ్యుఁ డమలరమణీయయశః
కందళజితముక్తాహారి, చందనమందారుఁ డనవసంతేంద్రుఁ డిలన్. ౪౪

సమరదిలీపుఁ డైతగు వసంతనృపాలుని కీర్తిశౌర్యముల్
సమరసధర్మమార్గణ విశాలవితీర్ణిమ నంటి జంటగాఁ
గమలభవాచ్ఛభానుకరకాంతిత యొంతని సంతగించె నా
క్రమకలధౌతభూధరవికస్వరరూపము లేపుమీఱఁగన్. ౪౫

అధన్యనకును సంభవుఁ, డై ధాత్రిభరించి భీకరాకృతి రిపురా
డ్భూధరసంఘాతేంద్రా, ణీధవుఁ డన రామమేదినీధవుఁ డలరున్. ౪౬

సమరక్షోణిని రామభూవిభుఁడు భాస్వల్లీల ఖండింపఁ ద
ద్విమతాధీశ్వరకంఠరక్తతటినీవేగాహతిక్షుబ్ధవా
ర్ధిమహారావచరత్తటిద్రుశుకముల్ ద్వీపక్షమాపాలనా
ర్థము గట్టించిన తోరణంబు లనఁగా రంజిల్లు సల్లిక్షులన్. ౪౭

ధాత్రి తనకీర్తి రంజిల్లు తాడిగోళ్ల, రామభూపతి శ్రీరంగరాయదత్త
మత్స్యమకరధ్వజాఢ్యుఁడైవ ధురధర్మ, భరణాతరహించురతిమనోహరునికరణి
తనగుణలతికాకదంబకంబునకు లోకాలోకనగముపఘ్నంబు గాఁగఁ
దనశౌర్యచండభానుని కరాతిధరాధినాథులు ఘూకసంతతులు గాఁగఁ
దనదానసంతానమునకు శుభ్రాంశుధామములు భాస్వత్ప్రసూనములు గాఁగఁ
దనకీర్తిబాలకు వనజజాండకటాహ మెల్లప్పటికి బొమ్మరిల్లు గాఁగఁ
బరఁగు రణరంగరంగదభంగజవతు, రంగసారంగయోధ శతాంగధుతప
రాగపరిభూతభీతారిరాజచయుఁడు, తాడిగోళ్లాపురీరామధరణివిభుఁడు.

ధర రామక్షితిపాలు సెల్వున వసంతత్యాగకాలంబునన్
వరమాణిక్యపురాసు లెల్ల భటవిద్యాద్యాచకు ల్వచ్చి యం
దఱు నొక్కుమ్మడిఁ గొల్లలాడి కొనిపోఁ దచ్ఛేషముం దానిజో
దరమం దుంచుక రత్నగర్భ యను ప్రోద్యత్సంజ్ఞచే మించదే. ౫౦

క. ధామనిధి తేజుఁ డగునా, రామనృపాలకుఁడు శరపరాభూతమహా
భీమరిపుస్తోమవపుః, స్థేముని రఘునాథవిభుఁ జెల్వుగఁ గాంచెన్. ౫౧

సీ. తనసదాచారంబు తనసదాచారంబు సరణి నానాఘనోత్సవము నర్పఁ
దనశుభాలోకంబు తనశుభాలోకమ ట్లతిలోకబాంధవోన్నతి ఘటింపఁ
దనకళావిభవంబు తనకలావిభవంబు మాడ్రిని సర్వజ్ఞమౌళి నెనయఁ
దనసన్నిధానంబు తనసన్నిధానమ ట్లనవద్యతర నిరంజనత వెలుఁగఁ
బరఁగు యుద్ధధరిత్రీద్ధ పటుపటహావి, జృంభణార్భటీ దళితదిక్సింధురాళి
కుంభముక్తాఘగుంభితకువలయుండు, రామభూపాలురఘునాథభూమివిభుఁడు

చ. నరనుతమూర్తి యైన రఘునాథనృపాలుని కీర్తిసంఘ మా
హారిశరజన్మ హంసభవ హారివిలాసము, తత్ప్రదాన మా
హారిశరజన్మ హంసభవ హారివిలాసము, తత్ప్రతాప మా
హారిశరజన్మ హంసభవ హారివిలాసము, ధాత్రి నెన్నఁగన్. ౫3

ఉ. ఆరఘునాథభూమివిభుఁ డంబరభూజసమీభవత్తన
ద్దారవకీర్తియై కొలువఁ గంసహరాంశభవుండు రామధా
త్రీరమణుం డనేకజగతీపరిపాలతఁ బూనె సద్గుణా
వారణలీల సర్వజనవర్ణితదానకళాకలాపుఁడై. ౫౪

క. ఆరామశౌరితమ్ముఁడు, నారనృపాలకుఁడు వెలసె నక్షత్రశర
ద్ధారాధరతారావర, హారామరతరుహిమాచలాంచద్యశుఁడై. ౫౫

మ. అరిపద్మంబులచే మహోత్పలకళోద్యద్వృద్ధిచిత్తంబులం
బరమాహ్లాదముఁ జెందవచ్చు మదిలోఁ భావించి రేఱేఁడు భా
స్వరతేజుండగు నారభూవిభుని సచ్ఛత్రాకృతిం దాల్చి తా
నరిపద్మంబుల మైత్రి గన్గొనియె నాత్మాలోకమాత్రంబునన్.

సీ. సురసరిత్పురహారస్థిరశరద్ఘనవయశ్శరనిధిచ్ఛవికనచ్చటులకీర్తి
ఘనరటత్పటహానిస్వనవినిర్దళితశాత్రవపురప్రకటవప్రనికరుండు
రణవిఖండితరిపుప్రభుగళస్రవదసృక్తతరసప్రకరపూరితపయోధి
సలిలభృజ్జలజభిజ్జలధికల్పకవికర్తనసుతస్తవనీయదానయుతుఁడు
మన్నెమాత్రుండె నిజపాదమంజుకటక, ఘటితపటురత్నపటల విస్ఫుటవిదృశ్య
మానమత్తారిరాజన్య మస్తకుండు, నారభూపాలుఁ డమితసన్నహావబలుఁడు

శా. ఆపృథ్వీపతిసోదరుండు కదురక్ష్మాధీశవర్యుండు యో
షాపంచాస్త్రుఁ డనంతభూషణవిశేషస్ఫూర్తియుం బ్రాప్తల
క్ష్మీపాలత్వముఁ గల్గి సజ్జనగణశ్రేయస్కరోద్యోగుఁడై
దీపించెన్ శివకేశవాంశజుఁ డనన్ దివ్యప్రభావోన్నతిన్. ౫౮

సీ. పద్మాప్తపద్మాప్త పద్మాప్తతుల్యుఁ డేఘనుఁడు సంపత్కృపాకలితరుచుల
హరిణాంకహరిణాంకహరిణాంకసముఁ డేరసానాయకుఁడు బలైశ్వర్యకళల
హరిరాజహరిరాజహరిరాజనిభుఁ డేనృపాలుండు శౌర్యోక్తిభక్తిరతుల
మకరాంకమకరాంకమకరాంకసదృశుఁ డేఘనుఁడు దానాకార గౌరవముల
నతఁడు గుణధాముఁ డభిరాముఁ డర్థధాముఁ
డమితజయభీముఁ డుద్దాముఁ డరివిరాముఁ
డతులవైభవసుత్రాముఁ డనఁగ భద్ర
నాముఁ డలరారుఁ గదురభూనాయకుండు. ౫౯

క. సంగరజయుఁ డగుకదురనృ, పుంగవువాక్కీర్తులలరె భూస్థలిఁ హరజూ
టాంగనటద్గాంగరట, ద్భంగాభంగోద్ధనినదధవళద్యుతులన్. ౬౦

చ. హరనరవాహవహ్నిహరు లాకదురేంద్రుని కీర్తిదానశౌ
ర్యరసకృపావిశేషముల కల్కి కృశించి కురూపిమై సదా
మొరయుచుఁ జాల నల్లనయి భూమిధరంబున మూలచట్ల సా
గరమున విశ్రమింప నొదుగం దిరుగం బడియుండఁ జూడరే. ౬౧

క. ఆమహామాత్యునకుఁ బురంధ్రీమణియగు కదురమాంబ దీనావనయై
శ్రీమెఱయ మహిని వర్ధిలు, తామరసాక్షునకు వార్ధితనయ యనంగన్.

సీ. తారత్నగర్భాభిధానయయ్యును విభు నవ్వల తాయి మోయంగఁ జేసెఁ
దాఁ గల్మి యొసఁగెడు తరుణియయ్యును నిజప్రాణేశుఁ బసులకాపరిగఁ జేసె
దా జనకజయయ్యు ధవునిఁ గారడవిలో జనకవియోగార్తి నెనయఁ జేసెఁ
దా హైమవతియయ్యుఁ దనమనోనాథుని బునుకపేరులు దాల్చువానిఁగఁ జేసె
నని ధరాదేవి నిందిర నవనికన్య, నచలజాతను నిరసించి యాత్మపతికిఁ
గీర్తితాభీష్టవైభవస్ఫూర్తులొసఁగు, వదనజితపూర్ణశశిబింబ కదురమాంబ.

గీ. పరమగుణశాలికదురనృపాలమౌళి, కదురమాంబికయందు శృంగారనిధుల
నందనులఁ గాంచెఁ గదురభూనాథు వినుఁ, వేంకటాగణపతిదాసవిబుధమణిని.

చ. ఇనని భ తాడిగోళ్ల కదురేంద్రుని శ్రీకదురావనీశ సీ
తనుజుని వేంకటక్షితివరాగ్రణి నెన్నఁదరంబె ధాత్రిపై
ననయముఁ దత్ప్రతాపజలజాప్తునిచే వలయాద్రిరాడ్వలం
ఘనమగు శత్రుభూభుజులు గాంతురు సత్పథసౌఖ్యసంపదల్. ౬౪

సీ. అనిమిషావాససంప్రాప్తిఁ జెందనివారి కనిమిషావాస సంప్రాప్తియొసఁగ
విషధరస్థలినుండ వెగటైనవారికి విషధరస్థలినుండ వెఱఁగుమాన్ప
స్వస్థానవిహరణాసహ్యులౌ వారికి స్వస్థానవిహరణాసహ్యముడిపెఁ
దతమహాబిలపదస్థలి లేనివారికిఁ దతమహాబిలపదస్థితిగడించ
నారతోలుదో ర్దండ సిఁజొమ్మదిమిగదిమి, చించిచెండాడి గాసిఁ జేసినది యయ్యొ
వినుతతతిపట్ల కదురభూవిభుని వేంక, టాగ్రణికరాసి యెంతదయాంబురాశి.

చ. సరసతఁ దాడిగోళ్ల పురశాసనుఁడై తగు వేంకటప్రభుం
డరివిజయప్రయాణ సమయానకనాదవిఘూర్ణితారకాం
బరమున శాత్రఖడ్గహరిమర్దిత శాత్రవహస్తిమస్తకో
ద్ధరుచిరమౌక్తికప్రతతి తారలపెక్కు ఘటించు నిచ్చలున్. ౬౭

సీ. నవనవాగతశీతపవనవారమహోగ్రదవలవావళిచేత దర్పముడిగి
తలతలావృతసుకోకిలకులానవగళోత్కలకలారభటిచేఁ గడుఁ గలంగి
ప్రసవసారసితసారసరసాళనమత్త భసలసాధ్వసముచే భంగ మంది
స్మరశరాననసముద్ధుర శరాంకులమనస్సరసరాగముచేత శయ్యనొరగి
ధరణి నెఱిఁగింతురీరీతిఁ దాడిగోళ్ళ, కదురవిభు వేంక టేంద్రుని కదనధాటి
కలికి దుర్గమకాననస్థలులఁ బడిన, యాత్మనాథులపైతమి నహితసతులు. ౬౮

ఉ. శ్రీనిధి తాడిగోళ్లకదిరీపతి నాయుని వేంకటక్షమా
జాని జయప్రయాణపటుసంభ్రమసంభృత భూరిభేరికా
ధ్వాన మమర్త్యలోకవనితా జనము ల్విని నూతనప్రియా
నూనసుఖోన్నతుల్గలుగునో యని యెంతురు సమ్మదంబునన్. ౬౯

ఉ. ఆయనుజుం డఖండవిభవాఢ్యుఁ డమందముదం బొనర్ప నా
రాయణపుణ్యమూర్తి వయి రంజిలితీవు శుభైక శాశ్వత
శ్రీయుత తాడిగోళ్ళకదిరీపతినాయక వేంకటాంబ యు
త్కాయతకీర్తి పూరితదిగంతర పట్టపుదేవి మైతగన్. ౭౦

చ. అమితయశఃపయోధి కదురాధిపు శ్రీకదురక్షితీంద్ర చి
త్రము విను మొక్కసారి సమరస్థలి దుర్మదవద్విరోధిరా
ట్సముదభవద్భయంకరభుజప్రవిభాసికరాసిసంహతి
న్స్రమితులకంఠరక్తము స్రవించి ద్రవించు మనంబు రంభకున్. ౭౧

సీ. మేఘంబు లేనిక్రొమ్మెఱుఁగులు కుముదారి లేనియెండలు వార్ధి లేనిబాడ
బములు సురాద్రి లేని మణిసానువు లరణ్యము లేని దావానలములు కొలను
లేని కెందమ్ములు మ్రాను లేనిచివుళ్లు గని లేని కెంపులు మనసిజారి
లేనికన్మంటలై లీల నిండెను ధరాస్థలి నౌర యుష్మత్ప్రతాపరుచులు
దహనసహకారకారాజదర్పహరణ, రణమహాభీమభీమాబ్జరమ్యకీర్తి
కీర్తితాలోకలోకైకకీర్తనీయ, ఘనగుణకలాప కదురేంద్రుకదురభూప. ౭౨

క. తతరణమున నీవిమత, క్షితినాథు లనంతధనముఁ? జెందరె భయసం
యుతులై నతులై హతులై, గతకల్మషతాడిగోళ్ల కదురనృపాలా. ౭౩

చ. అమృతము శీతభానుగత మన్నది కాదు తృణాస్థితం బటం
చమలమతి న్వచింతురు మహాత్ములు కాదని రేని నీపుల్
రనుణఁ దవాప్తిమాత్రమున రక్షితులై మనుబ్లు ధాత్రిభూ
రిమహిత తాడిగోళ్ల కదిరీపతినాయక లోకపాలకా. ౭౪

సీ తనపేరురంబుఁ ద్రొక్కినవాఁడు సిగ్గుచే సరిగాక తలలెత్తవెఱవలేదొ
తనతలఁ దన్ని నిల్చినవాఁడు సామ్యంబు. జెందలేక కృశత్వ మొందలేదొ
తన వాలుజడలనిండి నది దీటుగురాక బెట్టుగాఁ బెరుమొఱ్ఱవెట్టలేదొ
తనుమోదితురగఁజొచ్చినదితుల్యముగాక ఘనభయంబునఁ బూరెగలవలేదొ
తానుసరిచనఁదలఁచి నీధవళకీర్తి, కెనయఁగాలేక సగమయ్యె నీశుఁడతఁడు
వసుధ సర్వజ్ఞుఁడెట్లు సర్వజ్ఞమౌళి, కంజశరరూప కదురేంద్రుకదురభూప.

క. ధర్మగుణకలితమార్గణు, లగ్గిలి నీచర్యలెంచ నలరితివారా
ధర్మగుణకలితమార్గణ, నిర్మథితవిపక్ష కదురనృపహర్యక్షా. ౭౬

సీ. కావ్యనైపుణిశబ్దగౌరవప్రాగల్భ్య మర్థావనాసక్తి యతిశయోక్తి
నాటకాలంకార నయమార్గసాంగత్య సాహిత్యసౌహిత్య సరసముద్ర
సకలప్రబంధవాసన సునాక్రౌఢిమాన్వితచతుర్విధసత్కవిత్వధాటి
లక్ష్యలక్షణగుణశ్లాఘ్యతాపటిమంబు నైఘంటికపదానునయనిరూఢి

గనినసీమునసాధ్యం బెగణుతిసేయ, ధాత్రి శుకసప్తతి యొనర్పఁ దాడిగోళ్ళ
ఘనకులకలాపకదురేంద్రకసురభూప, చెలఁగి వాక్ప్రౌఢిచేఁ గృతిసేయుమవని.

వ. అని విద్వజ్జనంబు లానతిచ్చిన నేను సముదానందరసభరభరిత హృదయా
రవిందుండనై. ౨౮

క. కుంభిన్యాత్తభవాకుచ, కుంభపరీరంభణాత్తకుంకుమపంకో
జ్జృంభితసంకుమదాగురు, శుంభద్వక్షునకు భానుసుతరక్షునకున్ ౨౯

క. బంధురదశకంధరగ, ర్వాంధనజిద్గంధవాహహితునకుఁ బటుద
ర్వాంధకహారబంధునకుఁ, గబంధాసురనిబిడతిమిరభాస్వంతునకున్. ౩౦

క. చండద్యుతినిభమణిమయ, కుండలునకజాండభాండ కోదండకళా
మండలఖండితదనుజా, ఖండలఖండనసమర్థునకాండునకున్. ౩౧

క. భర్గేష్వాసనదళనా, నర్గళదృఢబాహువిద్యునకుఁ బూర్వవచో
మార్గచరిష్ణుమునీశ్వర, వర్గప్రణుతానివార్యవరచర్యునకున్. ౩౨

క. షడ్వదనజనకసుమనో, రాడ్విమతచరిత్రునకును రాజద్గాత్ర
త్విడ్విజితాదిత్యునకు వి, రాడ్విగ్రహధామునకును రఘురామునకున్. ౩౩

గ్రంథవిమర్శనము.

---

1. క్రీడాభిరామము.

కర్త:—వినుకొండ వల్లభామాత్యుఁడు (?)

ప్రకాశకులు:—గంటి సూర్యనారాయణశాస్త్రి అండుకో.

Post Box No. 110 మదరాసు.

వెల రు ౧-౦-౦

ఈగ్రంథము తొలుత నిరువదిసంవత్సరముల క్రిందట మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు ప్రకటించినారు. అశ్లీలములని కవిగారు విడిచిపెట్టిన భాగములం జేర్చి వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిలుగారీప్రతిని సమకూర్చుటయే కాక దానికి విపులమైన పీఠికనుగూడఁ జేర్చినారు. ఈరెండుప్రతులకునుగూడ, తంజావూరు సర్ఫోజీమహారాజా సరస్వతీ భాండాగారమునందున్న వ్రాఁతప్రతియే మాతృక. మాతృకలోఁ గొన్ని గ్రంథపాతము లున్నవఁట. అవి ముద్రితప్రతులయందును గలవు.

ఈగ్రంథము వీథి యనురూపకము లక్షణమునకు సరిపోవుచున్నది. కార్యరంగము ప్రతాపరుద్రదేవునినాఁటి యేకశిలానగరము. గోవిందమంచశర్మ యను బ్రాహ్మణుఁడును వానిని చెలికాఁడగు టిట్టిభసెట్టియను వైశ్యుఁడు నుగలసి యోరుగంటి రాజవీథిలోఁ దము కగపడిన విషయముల నన్నింటిని వర్ణించుకొనుచు సంచరించినట్లున్నది. కోడికూఁత, కోడిపందెములు, మేష యుద్ధము, వల్నాటివీరులు, సాములవాఁడు, మైలారభటులు మొదలగు విషయము లనేకము లిందు వర్ణింపఁబడినవి. ప్రస్తావవశమున శ్రీకాళోశము తిరునాళ్ళుకూడ వర్ణింపఁబడినవి. వర్ణనములు హాస్యరసప్రధానములుగను హృద్యములుగ నున్నవి. ఆకాలమునాఁటి యాంధ్రదేశాచారవ్యవహారములనుగూర్చిన పెక్కువిషయము లీగ్రంథమునఁ దెలియుచున్నవి.

ఈగ్రంథము కర్ణాటాధీశ్వరుండగు హరిహరరాయల కోశాధ్యక్షుఁడైన తిప్పనమంత్రికుమారుఁడు వల్లభామాత్యునిచే రచియింపఁబడినట్లు గ్రంథావతారికయం దున్నది. ప్రథమముద్రణపీఠికలో, "పైకారణములచే నిది శ్రీనాథరచిత (మే)మోయని సందేహించుచున్నాను." అని రామకృష్ణకవిగారు వ్రాసినారు. శ్రీనాథుఁడును వల్లభమంత్రియు నేకకాలమువారే. తెలినిబట్టి యీ

గ్రంథము శ్రీనాథకృతమనియే పండితలోకములోఁ బలువుర యభిప్రాయము. వ్యతిరేకాభిప్రాయము గలవారు లేకపోలేదు. ఆయభిప్రాయమును ఖండించుటకే ప్రభాకరశాస్త్రిులుగారి పీఠికలో నధికభాగము వినియోగపడినది. శాస్త్రిులవారి సిద్ధాంతము సరియైనదే యనియు శ్రీనాథుని వీథినాటకమని వాడుకగల గ్రంథ మిదియేకాని యీపేరఁ బ్రకటింపఁబడుచున్న చాటుపద్యమంజరి కాదనియు మామతము. రావిపాటి త్రిపురాంతకదేవ విరచితమగు ప్రేమాభిరామమను సంస్కృతనాటకము ననుసరించి యీ తెలుఁగునాటకము రచింపఁబడినట్లీ గ్రంథమందున్నది. సంస్కృతమాతృక దొరకినట్లు లేదు.

మూలగ్రంథమునందును టీకయందును అశ్లీలభావములుగల పద్యములుగలవు. అశ్లీలపద్యములఁ బ్రకటింపనేకూడ దని కొందఱి యభిప్రాయము. అది మాయభిప్రాయము కాదు. అశ్లీలగ్రంథములవలనఁగూడఁ దెలిసికొనఁదగినవిషయము లనేకము లున్నవి. కావున నట్టిగ్రంథముల నాశనముచేయుట యుచితముకాదు. విద్యాగంధములేని సామాన్యజను లీనాటకమును జదివినచో వారికి విపరీతమనోవృత్తులు పుట్టవచ్చును, గావున, విద్యాధికులకుమాత్రమే గ్రంథము లభ్యమగునట్టి యుపాయము చేయుట యుచితము. ఈయుద్దేశముతోడనే పుస్తకమునకుఁ బదిరూపాయలు వెలపెట్టి పండితులకుమాత్రమే యమ్మఁబడునని ప్రకాశకులు నియమము చేసికొన్నారు. పదిరూపాయలవెల యత్యధిక మని మాయభిప్రాయము. అంతసొమ్ముపెట్టి పుస్తకము కొనఁగల పండితులరుదు. పండితులకుమాత్రమే యమ్మఁబడునను నియమమునుంచి వెల తగ్గించుట మంచి దని యెంచెదము.

"ఎల్లనృపులుఁ గొలువ నెఱుఁగవే బాసాడి, దేశభాషలందుఁ దెలుఁగులెస్స"

అని యాముక్తమాల్యదయం దుండుటచేత నీరెండవగీత పాదములోని వాక్యమును కృష్ణరాయలే తొలుత రచించెనని యింతవఱకు లోకము గ్రహించుచున్నది. కాని కృష్ణరాయల కాలముకంటెఁ బూర్వముపుట్టిన యీక్రీడాభిరామములో—

"జననిసంస్కృతంబు సకలభాషలకును, దేశభాషలందుఁ దెలుఁగులెస్స."

ఇత్యాదిపద్యమం దీవాక్యము మిక్కిలి యుచితముగాఁ బ్రయోగింపఁబడినది. ఈగ్రంథమునుండియే రాయ లీవాక్యమును గ్రహించియుండునేమో యని యూహింపఁదగియున్నది. జ॥ రా॥

2. ఆంధ్ర మీమాంసాపరిభాష.

కర్త:—కూచిమంచి గోపాలకృష్ణమ్మగారు. ఎం. ఏ. ఎల్. టి.

ప్రకాశకుఁడు:—కూచిమంచి రామమూర్తిగారు. అమలాపురము, తూర్పుగోదావరి జిల్లా.

వెల రు ౧—౦—౦

ఇందలి విషయము "పూర్వమీమాంసాపరిభాష." వేదమునందు ముందు వెనుకలుగా నుండు నర్థములకుఁ బరస్పరవిరోధము లచ్చటచ్చట భాసిల్లుచుండుటం జేసి యీ వేదమునకు వాస్తవమగు నర్థ మేది యను నాకాంక్ష కలుగఁగా దీని నుపశమింపఁ జేయుటకొఱకే మీమాంసాశాస్త్రము రచియింపఁబడినది." అని గ్రంథోపోద్ఘాతమునం దీ శాస్త్రమునకుఁ బ్రయోజనము చెప్పఁబడినది. ఈ శాస్త్రమునకు ముఖ్యవిషయము వేదమే యైనను నిందలి కట్టుపాటులు న్యాయములు నవైదికశాస్త్ర సమన్వయమునకుఁగూడ నుపకరించును. ప్రకృతమం దీశాస్త్రమునకు ద్రావిడదేశమునందుఁ గల వ్యాప్తి యాంధ్రదేశమునందు లేదు. ఈ శాస్త్రమునకు సంబంధించిన గ్రంథము లింతవఱకుఁ దెలుఁగులో బైలుదేఱి యుండలేదు. ఈనడుమ శ్రీపీఠికాపురాధీశ్వరుని యాజ్ఞానుసారముగ, కీర్తిశేషులయిన శ్రీ పురాణపండా మల్లయ్యశాస్త్రులుగారు ఉత్తరమీమాంసాశాస్త్ర మగు బ్రహ్మసూత్ర శాంకరభాష్యమును దెలిఁగించినారు. ఇప్పుడు గోపాలకృష్ణమ్మగారు పూర్వమీమాంసా శాస్త్రవిషయములను సంగ్రహముగాఁ దెలిఁగింపఁగోరి ముందుగా నీచిన్న గ్రంథమును బ్రకటించినారు. ఆంధ్రమీమాంసార్థసారము, ఆంధ్రమీమాంసాన్యాయదీపిక యను మఱి రెండు గ్రంథము లచ్చగుచున్నవఁట ఈ మూఁడు గ్రంథములను జదివినవారి కీశాస్త్రములోని ముఖ్యవిషయములు చక్కఁగాఁ దెలియును.

గోపాలకృష్ణమ్మగారి యాంధ్రవచన రచనాపద్ధతి చక్కగా నున్నది. భాష సలక్షణము. శైలి సులభము. శాస్త్రగ్రంథరచనకీశైలి యాదర్శముగాఁ గొనవచ్చునని మా యభిప్రాయము. విషయము క్లిష్టమైన దగుటచేతను గొన్నితావుల నర్థస్ఫూర్తి వెంటనే కాకపోవచ్చును. అది రచనాశైలిదోషముగాదు.

ఆంధ్రమునందు శాస్త్రప్రతిపాదకగ్రంథము లత్యల్పముగా నున్నవి. అట్టిగ్రంథములు పెక్కులు పుట్టినఁగాని యాంధ్రవాఙ్మయము సర్వాంగసుందర మనిపించుకొనఁజాలదు. గోపాలకృష్ణమ్మగారి గ్రంథములు పండితాదరణీయములై యాంధ్రసరస్వతికిఁ గంఠాభరణము లగుననుటకు సందేహము లేదు. జ॥ రా॥

శ్రీరస్తు.

కాళిందీకన్యాపరిణయము.

ద్వితీయభాగము.

— చతుర్థాశ్వాసము —

క. శ్రీమద్భార్గవరామవి, రామశరస్తోమధామ రమ్యభుజబలో
ద్దామామాభిరామ నుతసు, త్రామా సాకేతధామ దశరథరామా. ౧

వ. మహాత్మా దివ్యచిత్తంబున నవధరింపుము. ౨

—॥ వసంతర్తువర్ణనము ॥—

క॰ అంతట విమలక్షీరత, సంతతసుమనఃకదంబసంజీవనతం
బొంతై సురభికి మిక్కిలి, వింతై *యేతెంచె సురభి విరహులు †బెగడన్.

గీ॰ ఉదయరాగచ్ఛదంబు మైనూనికొనఁగ, దలఁచి వనలక్ష్మిజీర్ణచ్ఛదంబువిడిచె
మాధవునిరాక కని వృక్షమండలంబు, దాల్పఁగనుబట్టుజీర్ణచ్ఛదంబు‡రాలె.

సీ॰ నిఖిలాగమాంతనిర్నిద్రశోభ నొసఁగు నిరుపమమహిమచే §నెసఁగువాఁడు
శుకముఖద్విజరాజిచూపులకింపైనఫలములు చేకూర్పఁ గలుగువాఁడు
బలుజడిచేనైనయలజడి సహియించు మానుల మధురోక్తి మనుచువాఁడు
తెలిపువ్వునీటిచే దేహయాత్ర ఘటించు మాధుకరశ్రేణి మంచువాఁడు
సాధుసుమనోనిరంతరసౌఖ్యవైక, మూలకారణమైనట్టి మేలువాఁడు
మాధవుఁడు వచ్చె నవ్వేళ మధురలీల, వనరమాంగనయామోదము నమెలంగ

సీ. తనరు దక్షిణజగత్ప్రాణున కేవేళఁ జెడనిమాంద్యగుణంబు సేయుకతన
నతిరక్తపల్లవప్రతతి వర్ధిలఁజేయు నభ్యుదయంబుచే నడరుకతన
నఖిలనిస్సంగుల నాయాసపడఁజేయు నీలదేహుల కుక్తి నేర్పుకతన
సురుచిరాకృతి జాతిసుమనోవిలాసంబు కొదవకు నొడిగట్టుకొన్నకతన
నప్రసాదత కాటపట్టైనకతన, నధికసాంద్రరజోవ్యాప్తి నందుకతనఁ
గలుగునయశోవితానంబుకరణిగనుచు, నళులుచరియించునామనినాళిగనుచు.

చ॰ అలరులచే జగద్విజయ మందె మరుండన యుక్తిభూషణం
గలుగును లక్ష్యమన్న నది గాదు జగజ్జయసాధనంబులై
మెలఁగెడు చాపబాణములు మేలుగ నిర్మితి చేసి మాధవుం
డల మరు నంగహీను విజయాన్వితుఁ జేయు ననంగ లక్ష్యమా. ౭

---

* యేతెంచు-మా. †పొగడన్ మా. ‡వోలె. § వెసగువాఁడు-అనుటమంచిది.

మ. ధరఁ బాదంబులు నాటి ప్రాప్పడుచు వంధ్యత్వంబు పోఁగోరి య
త్తరురాజు ల్వడు మాధవుం గొలువఁగాఁ దద్వంధ్యతోత్పాదన
స్ఫురణోద్యత్ప్రసవాభిరామఫలసంభూతు ల్ఘటింపించు త
చ్ఛత్ర(ర)దత్తారుణమంత్రితాతుతలనం గానంగనయ్యె న్ననల్. ౮

క. ఫలగర్భిత గొను లతికా, కలకంఠలకుసుమగుచ్ఛఘనవక్షోజం
బుల మిగుల నొప్పు గైకొను, నలిశోచిశ్యామచూచుకాంచితరోచుల్. ౯

గీ. పంబురసమునసుమనఃకదంబకంబు, కాలగతి(?)దువ్వకాంతలఁజాలఁగూడెఁ
దత్సమాయాతమైనపాతకముకతన, విరిసెఁ గాఁబోలు నన నద్ది విరియుచుండెఁ.

చ. అరయఁగఁ బుష్పవత్యభిధ నంటి రజోవతు లన్న పేరిచేఁ
బరఁగులతాలతాంగులయభంగురసంగతిఁ బొంగి సమ్మద
స్ఫురితనినాదము ల్గొనుట చోద్యమె మత్తమధువ్రతాళికిం
గర మురవైన యవ్వృజినకాళిమ మేనున నంట నబ్రమే. ౧౧

క. గిజకపడి కొనలు సాఁగక, యొఱలులతాంగనలఁ బెనిచి యొప్పఁగఁ బుష్పం
బఱఁ బువ్వు మొగ్గగుబ్బలు, వఱల ఫలం బెసంగఁజేసె వలపుబుతు వౌగిఁ.

క. మాధవవిభవముఁ దెల్పుచు, సాధుకవిప్రీతి యొసఁగు సర్వాగమముల్
మాధవవిభవముఁ దెల్పుచు, సాధుకవిప్రీతిదములు సర్వాగమముల్. ౧౩

క. మును వృద్ధికి ఘనులొసఁగిన, ఘనఋణ మొగిఁదీర్పఁ దరులు కప్రసుమపుటం
బునఁ బొదిగి ఋణముఁ దీర్చెను, గనదళిదంభంబు దాల్చుఘనదూతలకుఁ.

గీ. బంధురము లైనయలవనస్పతుల కెల్ల, సౌమనస్యంబు విఘటిల్ల భూమిజాత
భావమాకులపాటొందఁబరఁగు*మర్య, శంబునానటమధువ్రజంబుమిగిలె

చ. వరవనమాలికాకలితవాసన లూనుచు మాధవీమనో
హరరుచి కాస్పదం బగుచు నాత్తమహాగముఁడై కుజాతివి
స్ఫురణము మాన వర్తిలుచు భూరికవిప్రజమాననీయుఁడై
వరఁగెను మాధవుం డపుడు భవ్యఘనాకృతి మాధవాకృతిఁ. ౧౬

గీ. యోగుల భరించి యరిచక్రయుక్తి మించి, భోగిసంసేవితాకృతిస్ఫూర్తిఁగాంచి
మాధవుఁడు మాధవుండగుమదిఁ దలంప, నలయుపాంసులతాగుణం బరుదు గాని

సీ. పంజరగుహాలలోపల నున్నిఁ గైకొని శర్కర మెక్కెడుజంతువితతి
నతివృష్టి కోరిచి యుశనంబు గానక గాసిల్లు ఘనాఘనసంఘాతములను
నరసులలో నుండి జలవాసవృత్తిచే వర్తిల్లు వరహంసవారములను
నలరునీ రక్కడనక్కడఁ ద్రావుచు వసియించు చేతనవ్రాతములను

*ఘర్యకలబనా-మూ.

సత్పురిగ్రహాలాభంబు సంభవిల్ల, సుకుతరామోద మందెను యోగితతుల
మన్ననయొనర్చెఁ దావచ్చి మాధవుండు, కామితార్థంబులవ్వారిగాఁగనిచ్చి.

గీ. దీర్ఘవిశ్రుతశబ్దవృత్తిప్రకాశ, మాశ్రితాంచితమాధుర్య మధికతప్ర
సాదమైయొప్పెనపుడువసంతఋతువు, సుహితకావ్యప్రకాశకృత్సన్మతనువోలె.

క. పల్లవపేశలశయ్యా, వేల్లద్గీతులకుఁ దనిసి విపులధ్వనులం
బెల్లెనయుచుఁ బుంస్కోకిల, తల్లజులు వసంతవేళఁదనరిరి మిగులన్. ౧౦

చ. తెలిపువ్వునీటివర్షము లుదీర్ణములై యొనరంగ నత్తఱిన్
మలయఁగఁజొచ్చెఁ బుష్పాడికుమారము లెల్లెడల న్నిరంతరా
కలనవహించి దట్టమయి కానఁగనయ్యెను యోగదూరతం
గలఁగెను దంపతిప్రతతి గాంచుమహామ్మపుటాస్యగాడ్పులున్. ౧౧

సీ. ఉవిదపుక్కిట సుర యుమిసిన నొక్కఁడుతరువు పాదాబ్జఘాతముల నొకటి
చెట్టు, వేఱొక్కటి తిట్టుచు జూసిన నామోదసంపద నంది వెలయు
ముద్దుల నగవుల మురిపెంపుఁబాటలఁ గౌఁగిలింతలఁ బ్రేమఁ గనుఁగొనుటల
నడుగుట నూర్పుట హస్తసంస్పర్శలఁ గొన్నిమహీజముల్ చెన్నుగొనియె
నవనియందు నచేతనతానుభూతి, గనినన్నా కుఱ కామినీఘటితగౌర
వావమానంబులొకటిగానరసికు, లలరుచుంతయుహాళివింతయతివపొంత.

గీ. చెలువుమీఱినయవ్వేళఁ జిత్రమొనవ, నమ్మిగైకొనె మెలఁగెను నెమ్మిరొదలు
నెపుడుఁ బాయని నైజాత్య మిరవుకొన్న, యట్టివయ్యును సాజాత్యమాశ్రయించె.

సీ. అరసానుభూతుల నరసానుభూతులై మెలఁగుచుండఁగఁజేయు మేలుశక్తి
లేఁగొమ్మపొంకములు లేకయుండెడువానిఁ దద్వృత్తనందింపఁ దనరునేర్పుఁ
బ్రసవవాసనలేక బడలుచుండెడువానిఁ బ్రసవాప్తిసమకించు ప్రబలమహిమ
పల్లులింపులు మీఱఁ బలుకనేరనివానిఁ బలుకదిద్దినయట్టి పాటవంబుఁ
గలిగినవయోగిజనములఁగడుమదమున, ననయఁ జేయువసంతయోగీంద్రుఁగన్న
యోగరహితజనంబులయుల్లములను, బెల్లువర్తిల్లకుండునె పల్లటములు.

క. సురభీరయమార్గచరా, స్థిరమాశస సమ్మదశ్రుతే ర్భవతి కుహూ
పరిహార్తా నేత్యేవం, పరవాక్కుల నవిరళముగఁ బలుకుం బికముల్.(?) ౧౨

ఉ. పంకజకోశపుష్పపుటభాసిమిళిందనిలాసవాసనై
యంకురసూచికావినిహతాహితమండలజీవితంబునై
శంకిలఁజేయు నాభరతశాస్త్రము నామని దానిజూడఁగా
నంకురమూను మోదభర మవ్యనిరీక్షణఁ గల్గ నేర్చునే. ౧౩

— గ్రీష్మఋతువర్ణనము —

క. అంతట వేసవి దోఁచె దు, రంతమహోష్మానుగతనిరంతరమిథ్యా
దంతాభ్యర్హితమతదృ, ష్టాంతమరీచీనిమీలితాశాంతంబై. ౨౮

క. వరసుమనోజీవిత మగు, సురభిం బలిపంగ భువనశోషకతిగ్మా
కరసనుజుఁడు వడిగఁ దదా, కరవిపినంబులనుమిగులఁ గాఁక దహించెన్. ౨౯

క. ఆమెడ దక్షిణదిగ్భవ, వాయుపదత్రయికి నెన్న వరుణాలయది
గ్వాయువు సపాదసప్తా, ధ్యాయి యనం దగు నటంచు నడరు న్నుడువుల్.

మ. ప్రతికూలుం డగుచంద్రుఁ గూడి విరహివ్రాతంబు నేఁచంగనో
యతిగాఢచ్ఛదశాఖితావనుల ధ్వాంతారాతి డాపంగనో
యతికోపోగ్రత నవ్వసంతుఁబయిఁ దా నందెం జుమీ నాఁ బదా
హతి దూరోన్మత లోకబాంధవునియం దారూఢమై వర్తిలెన్. ౩౦

మ. సతవాహంబులు మచ్చరం బొదవఁగా సప్తాశ్వము న్వెంట న
ప్రతిమం బౌ రథమూన వంతిడఁగ నాభావంబుచే శీఘ్రపుం
గతి నయ్యశ్వము గాంచలేమి జడిచుం గాంచెం బ్రయాణంబు భా
పతికిన్ నా దివసంబు లాయతము లై పాటిల్లె నవ్వేసవిన్. ౩౧

సీ. నాదగు దాహగుణంబు కారణగుణప్రాప్తంబుగా జగత్ప్రాణుబాహ
సక్తిసంపత్తికి సంశయింపఁ బనేమి నీచుఁ డొక్కఁడు గంధనిలయగోత్ర
మంది తద్ధర్మంబుఁ జెంది స్వధర్మంబు విడిచిన నేఁ బోవ విడుతు నెట్లు
జడత గైకొనుట నే జలముతో మైత్రికిఁ జొరఁజిచ్చు హరియింతు శరధిఁ జొచ్చి
యనుచుఁ బశ్చిమజలనిధియందు మెలఁగు, భీకరాటోపబడబాగ్ని వెడలె ననఁగ
నఖిలజనములు భీతి నిట్టట్టు గాఁగఁ, బట్టుచాలక పడమటివెట్ట దోఁచె. ౩౨

క. పుడమి విరియంగఁ గొలుకుల, తడి కొలఁకులతడులతోడఁ దరలఁగ జంతుల్
కడు బడలి నీళ్లగాళ్లం, బడి గొంతులుదడుప ముంద్రు(?)పడమరసాగెన్. ౩౩

సీ. బలిసెను బహుదూరపదవి ప్రపలతోడ భూరిసరిన్మధ్యపులినవితతి
మెండసాగెను మార్గగేహితకూపంబు లమితపాంథాళికంఠములతోడ
దీర్ఘత గైకొనె దినములు మతిమతి యతిపృథుజలరజ్జుతతులతోడ
మించెను మిత్రోపలాంచదగ్నిశిఖాళి చటులదవానలచ్ఛటలతోడ
సంతతాన్నప్రదాతకు సాధుకర్మ, శీలునకు నీళ్లవలసలుసేయవలసె
నతులపశువృద్ధి గలిగిన యట్టివాని, కైన నర్థాంబు వబ్బుట యరిదియయ్యె.

గీ. కూటిపేదఱికంబు గైకొనిరి మిగుల, నాతరము చేత బ్రతికెడునట్టివారు
ఖనన మొనరించితనుయాత్ర గడుపువారు, కూలిగలుగుట నవ్వేళ గూటఁబడిరి

గీ. తల్లి *పదమునందు ధార్మికమనముల, (సుకవి)కవితయందు సొబగుమిగులు
గుబ్బలాండ్ర పీనకుచమధ్యసీమల, నిలుచు శైత్య మరుచు నిలుచు బుద్ధి.

క. కూటిరుచి పానమొందెను, బాటిల్లెను నీళ్ళయుక్కు పవనంబునకున్
మేటిసురతములకూరిమి, గాటపుటుపగూహనములఁ గదలక నిలిచెన్. ౩౭

గీ. చూడకయుఁ జూచికొన్నింటిపీడ నాఁడి, యరసియొకకొన్నిరూపంబు లాఁగికొను
చుఁ, బురుషులింతులు వేర్వేఱ బురదసేయు, కడవ వెలితిగఁ గైకొనికడుబడలిరి.

క. హరఘాసోద్ధతవహ్నియె, తిరుగం గ్రాఁపంగఁ దలఁచి దీపించె నటం
చురవడి వెట్టకు వెఱచుచు, మరుఁడురుకుచశిశిరదుర్గమధ్యముఁ జేరెన్.

క. బలుబీటల వెంబడిఁ జనఁ, గల (జల)జంతువులు మొనటఁగల పదనంబుం
జెలువబలుగుబ్బ చలువల, నెలవుగఁ గైకొను మగండు నేర్పున బ్రతికెన్.

సీ. ఇతఁడు దాక్షిణ్యంబు నెనసి మున్ లోకబాంధవుఁడనఁదగి యనుద్ధతకరత్వ
మనువుగఁ దనకు జీవనసిద్ధి గావింపఁ దనలోనిజాంశుసంతతులతోడ
ముదము గైకొనె నదీపదము లంతటఁ గాలగతిచేత నక్షయ్యకరతఁ బూని
యతఁడు దాక్షిణ్యంబు గతముగా దినదినంబును నాత్మదత్తజీవనము నెల్ల
గాఁకఁ గైకొన జంతుజాఁకటికి లేక, మలమలను మాఁడఁ ఖిన్నతగలయఁగ్రమ్మ
నం దఱుల్లంఘనముసేయు నమితవంక, భావమోదవంగ నెంతయు బయటఁబడియె.

క. పట్టపగ లెనయుభానుఁడు, బెట్టగు కాఁకల జగంబు బెదరింపఁ హారుం
డట్టియెడఁ గాన సెకక, న్దట్టపుజిగి మెఱపె ననెడుతలఁ పునయుంచెన్. ౪౨

గీ. పవలధఃకృతరేఖభావప్రచండ, ఘటనపటువృత్తి దీక్షితాచటుల మగుచు
దివ్యతేజోగుణంబున దీప్తిగాంచి, సుకవిశ్రుతిరీతిఁ గననయ్యెఁ జూపరులకు.

క. పడమటిసెక నుడుకఁగఁ బడు, పిడికిటివస్త్రంబు తెల్ల బెట్టాటంగాఁ
గుడికరమునందు నిలిపిరి, కడు బూతం బనుచు వానిఁ గర్మారూఢుల్. ౪౪

గీ. చిత్రచిత్రరుచివ్యాప్తిఁ జెంది యరస, భావనిత్యాస్పదంబని పలుకఁ దగుచు
భీకరనిదాఘసమయంబు పెంపుగొనియె, జరమ కావ్యంబు గొన్న సౌష్ఠవము గాంచి

క. పంకరుహాజాండభాండము, పంకజహితతిగ్మకాంతి పటువహ్నిశిఖం
బొంకమఱ గ్రాఁగునపటిని, రంకుశధూమంబనం బరాగము వొడమెన్. ౪౬

---

*పద గునర్చు-వ్యూ.

గీ. భూరిరవిరోచిఁ గాలెడు పుడమి వెడఁద, పెనముపైఁ బంచు వెన్నెలపేరి యట్టు
మంటమీఁటిన యాఁకట మఱియు మఱియుఁ బొట్ట నిండించె రేఁజేని పుఁగుఁదుటుము

చ. ఖరకరయుక్తితప్తదృఢకంజదళాంతఘటాంతరంబునం
గరము చెలంగి క్రాఁగుచును గాంతవిభావృతము జకోరముల్
వరఁగు(గుటా)గుటార్భటులఁ బానముచేసెను నోరు పొక్కఁగాఁ
బర మధురత్వమై మిగులఁ బాటిలు దప్పికి వేఁడి వాఁడియై ౪౮

గీ. అతులమాధుర్యమకలంకమును చలిబుధ, సమునమృతంబు వెన్నజగతిఁ బ్రశస్తిగాంచు
నక్కళాభృదుదంచదవామృతంబు, గ్రోలి సుఖియించెఁ జాలఁ జకోరసు*కవి ౪౯

క. చిమ్మనరి పగటి కాఁకల, నిచ్చట జక్కవలు సుఖితవిలిచెను గాఁకల్
హెచ్చెను వెన్నెల వానికి, మచ్చికజవరాండ్ర †రేలు మఱుగుచుఁ బగటన్

చ. తొలుత హిమాంశుమంజురుచితోయసహోత్తరప్రతప్తతన్
మెలఁగెడు చంద్రకాంతముల మీఁదటఁ బర్వఁ ఘటచ్ఛటార్భటీ
మిళితపుటాపురుల్ దిశల మించెను బిమ్మట రాలు మెత్తనై
నిలిచె ద్రవంబుజాలు బలునిర్ఝరముల్ గలిగెం గ్రమంబునన్. ౫౧

గీ. చంద్రుఁడమ్యానుదయనుండు చక్రవాక, దంపతులకెల్ల నవ్వేళఁ దపనుఁ డయ్యెఁ
జందమామ యుఁదలఁపనీచందమునదె, యోగతదభావహేతువులూర్జితముగ.

క. భోగులకు రాత్రివేళల, బాగుగ రుచియించె మధురపానకరసముల్
బాగై రుచించె నంతకు, బాగా నిజసతులమోవిపానకరసముల్. ౫౩

ఉ. వేసవిరాత్రులందు నరవి దరిపూపలవారి నిర్ఝరో
ల్లాసముఁ జేసెఁ బ్రోషితవిలాసివధూ ‡రుదితోత్థబాష్పముల్
గాసిగ వీచునట్టి బలుకాఁకల వారుణదేశవాయువుల్
భాసిలఁ జేయఁజాలెఁ దదపారముఖోదితతిగ్మవాతముల్. ౫౪

క. వ్యాకోచమల్లికాకుసు, మాకృతులవ్వేళఁ గాననయ్యెనుఁ జంద్రా
లోకపరిలీన మగుచున్, వ్యాకీర్ణోద్దీర్ణపరిమళాంచితమహిమన్. ౫౫

—♦ వర్షఋతువర్ణనము ♦—

గీ. అమితభూతాపవినివారణాశ్రయంబు, భువనసస్యౌఘసంతతస్ఫూర్తిబీజ
మార్తచాతకసంజీవనౌషధంబు, నంతఁ గృష్ణాభ్రము ప్రకాశ మధిగమించె.

క. తనబలు జీవనధనములు, గొని జగముల నేఁచు గ్రీష్మఘోరాసురునిం
దునుమాడ నెత్తె వరుణుఁడు, ధను వన నపరాశ నింద్రధను వుదయించెన్.

---

*కవిశబ్దము పక్షిపర్యాయముగా వాడుచున్నాఁడు †మరదలిపడుచుకొమ్మా-మూ- ‡గదపాదబాష్ప-మూ

సీ. చంచలారోచిష్మద్వైశ్వానరశిఖ లొప్పఁ జిత్రధనుర్లతాస్ఫీతు లెనయు
మేదురగర్జానినాదంబు లెసఁగంగఁ గరకామహాశిలగతులు మిగుల
నాశుగోద్ధతవృష్టు లవిరళంబులుగాఁగ హరిగోపరుక్ప్రతాపార్చు లడర
వాహిను లెంతేసి వడి మించి నిగుడంగ నశేషఘోరాస్త్రవిహార మెనయ
నలమయూరాదికవివరు లతిముదమున, ఘనతరస్తుతులొనరింపఁగా ఘనుండు
అఖిలసంతాపకారి గ్రీష్మాపకారి, కడక మాయించె సర్వోపకారి యగుచు.

క. * వార్షికమహాభ్రపటలా, కర్షణపటుమంత్రవిద్య ఖరఖరఖరతా
ధర్షణకారణ మగులే, ఖర్షభదిగ్వాయు వపుడు కడు దీపించెన్. ౫౯

చ. పడమటిగాలి దా జగముప్రాణము నుగ్రకరుండు గాంచునే
వెడఁగగులోకబాంధవత వేదనసేయు నటంచు రోయుచుం
గడు నల(రె)క్ బలారిదెసగాడ్పు వదాన్యఘనుండు దోడుతక్
నడువ జగంబుప్రాణ మనునామము లోకములో విరాజిలన్. ౬౦

క. జలధిం జులుకంబునఁ గొను, బలు నేర్పరి కుంభయోనిఁ బ్రార్థింపుచుఁ ద
జ్జలముగొను † నేర్పు గన నన, జలదంబులు జమునతోడ చాయకు నడచెన్

గీ. పగలు రేయి దివాకరుఁ బద్ధవైరి, బొడివి వీక్షింపఁగను విరహిదళనంబ
నేమమునఁ జేయఁబూనుచు నెగడెమింట, విపులతరమైన(యాకృష్ణ)విషధరంబు

క. ధారాధరగళదురురస, ధారానిర్ఝరమునంచుఁ దత్త్వజ్ఞులకున్
దూరించెను సమవిషమా, కారజ్ఞానములు రూపకం బొక్కటిగాన్. ౬౩

క. స్థలజలభేదము మానఁగ, జలదము వర్షం బహర్నిశంబు ఘటించెన్
విలసల్లక్షణవృత్తికి, బలుశాబ్దికు లాత్మవృత్తి ప్రతిసేయంగన్. ౬౪

ఉ. అందము గాంచు నెట్టెజవరాండ్రను బెండిలియాడుచో మదిం
జెందు కలంకతో వడిగఁ జేరు స్రవంతివధూటుల న్నిజా
మందతరంగహస్తముల మంచి నెదుర్కొని కౌఁగిలింపుచున్
డెందములోని యక్కలఁక దీర్చుచు దక్షిణవార్ధి నిత్యమున్. ౬౫

సీ. ఆహితాగ్నుల కెల్ల నాత్మవైశ్వానరరక్షయే కార్యసర్వస్వ మయ్యె
భోగికైనను రాత్రి భోజనం బెచ్చట నన్నమాత్రము కాని యబ్బదయ్యె
సారమంత్రోపాస్తిచతురుల కిశనంబు వార్తగల్గుట గాని వావియయ్యెఁ
బ్రతిగృహంబున కేగి ప్రార్థింప(బ్రార్థింప)శిఖ యొకింతొసఁగిసఁ జిత్రమయ్యె

* వర్షుక—మూ. † నొప్పుగనళన—మూ.

జఁబుగూడలకలువులు డంబుమిగిలెఁ, గలికసంపాదనంబులు ఘనతగాంచె
నన్నదాతకు నేనియు నతిథికోటికి, కైన నన్నంబు గలదను టరిది యయ్యె.

మ. చటులోద్యద్ఘనగర్జితధ్వనులు చంచచ్చంచలారోచు ల
ద్భటవృత్తిన్ ఘటియిల్ల భీతి మదిఁదోఁపన్ భీరురంభోరువుల్
పటుమానంబులు మాని తమ్ము బలుగుబ్బల్ గాఢసంఘర్షఁ జ
ప్పటలౌనట్లుగఁ గౌఁగిలింప రమణుల్ ప్రాపింతు రానందమున్. ౬౭

సీ. భూప్రజాసంతాపభూరివైశ్వానరజ్వాలతో దావాగ్నికీల యడఁగె
నూర్జితమేదురగర్జితార్భటులతోఁ గండళీసంపదల్ గ్రమ్ముకొనియె
నవిరళఘనసాంకురారూఢరుచులతో గోక్షీరరుచులు పొంగులువహించెఁ
గర్షకపాదజాఖండమోదంబుతోఁ గాసరామోదంబు వాసిగాంచె
జాతికుసుమ(జ)పరిమళభాతి కేకి, జాతికేకారవంబుతోఁ జాలనెగడెఁ
జాతకవ్రాతమదతమిస్రములతోడఁ, గలయ దిక్కులఁ గటికిచీఁకటులు బలిసె.

గీ. దినదినంబును శుచికాత్మతేజ మిచ్చి, మగుడఁగైకొన రోఁతనిమానె నేమొ
తరణికిరణంబులన్నియుఁబరఁగె నేమొ, ఘనములగుచును గాకున్న నినునిగనరె

చ. జలధిమథింపఁగాఁ బొడమెఁ జంద్రమయుం బగు నుర్వముద్ద దా
బలుఘనమండలంబు వడిఁబర్వఁగఁ జేయు మహాంబుధారలోఁ
గలియుచు నీరమయ్యె నని గట్టిగఁదోఁచెను బుద్ధికాసిచో
జలరుహవైరి సత్తఁజెఁ బ్రజల్ గనరేల యొకప్పు డేనియున్. ౭౦

క. నిర్జరులలోన నాదిమ, నిర్జరుఁ డగునీటిచూలి నిరతస్ఫురితా
త్మ్యార్జితవృష్టి న(ని)ర్జర, తార్జితదుష్టి స్థితియయ్యె నని ప్రజ నుడువున్. ౭౧

గీ. ఆటవెలఁది యనఁగ నమరెను దద్వృష్టి, యురుపయోధరత్వమిరవుకొనుచు
శ్యామభావ మొదవ సంతతమన్మథ, వికృతిమహిమ కెల్ల వి త్తనంగ. ౭౨

గీ. ఉరుతరంబగువృష్టిసూర్యోదయాస్త
మయములెంతేనిసందిగ్ధమయిన యపుడు
సోమపుల కగ్నిఁ బ్రణయించుచోట నొదవు
ననమయాయత్తసష్ఫృతియహరహంబు. ౭౩

గీ. అఖిల మన్మయ మగునట్టు లాచరించి, మువ్వెలుంగు విలాసంబుముంచితాన
యద్వితీయతఁ గైకొని యభ్రపటల, మాదిమబ్రహ్మ మన విస్మయంబొసంగె.

ఆవాసః కిలికిఞ్చితస్య—

నెల గాయఁజెంత సఖి వృత్తిలఁ బికములు మ్రోయఁ గవి నుతింప సిగందం
డలుచుట్టి చైత్రమున జన్మ, దలఁతు న్వెల్లూరి వేంకటాచల రమణా. ౪౪

పాన్థస్త్రీవిరహానలాహుతికళా—

విరహానలాహుతికళా, స్ఫురదురుమంజరులు పికవ*ధూహితములు నై
మరుదంకురములు మధువున, నరుదగు వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౪౫

ప్రథితః ప్రణయవతీనాం—

మలయపవనములు చల్లఁగ, వెలయుచుఁ జైత్రమున పీవ విరిఁబోఁడులకుం
బొలయలుక లుండ నేర్చునె, యలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౪౬

సహకారకుసుమకేసరనికరభరా—

ధరఁజాతకుసుమపరిమళ, భరితము లగువనములందు భ్రమరమ్ములు ఝాం
కరణ మొనరించు మధువున, నరయఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౪౭

అచ్ఛాచ్ఛచన్దనరసార్ద్రితరామృగాక్ష్యః—

సురభిని దెలిమేడలు గంధరసార్ద్రార్ద్రకుచలైన తరుణులుఁ బువ్వుల్
మరునిమది వృద్ధిసేయును, హరసఖ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౪౮

స్రజోహృద్యామోదాః—

తెలిమేడ వెన్నెలను జెలు, వలు సిగవిరులేయు వలిపవల్వలుఁ బూదం
డలుఁ దాల్చి సురభి ధన్యం, డలరును వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౪౯

సుధాశుభ్రంధామ—

తెలిమేడలు నెల చెలిమో, మలరులు చందనముఁ గలఁచు ననురక్తుని ని
శ్చలు గ్రీష్మమున భ్రమింపవు, కలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా.

తరుణీవేషోద్దీపితకామా—

ధర నుద్దీపితకామయు, నరుజాతిసుగంధి ధృతపయోధర యై సుం
దరివలె వర్షర్తు మనో, హరమగు వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౫౧

వియదుపచితమేఘః—

విను సఘనము కందళభా, వసికుటజకదంబవాసి కవనమ్ము శిఖి
ధ్వనివని సర్వజనోత్తమం, తనరు వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౫౨

* యతిప్రమాదము- వధూహిత మన వచ్చును.

ప్రకారాంతరము—

జ. దళితగగనము కంద, ళవిలసితభూమి కుటజతరుపవనములుం
గలఁచు సుఖి నసుఖి నెల్లర, నలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౯౩

ఉపరిఘనం ఘనపటలం —

ఇల కందళసితరుచి నగ, ములు నర్తితకేకు లభ్రమును ఘనయుతమౌ
నల పాంథుఁడెచటఁ జూచునో, యలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా ౯౪

ఇతో విద్యుద్వల్లీవిలసిత మితః—

ఉఱుములు మెఱుపులుఁ గేతకి, పరిమళములుఁ గేకిరవము భాసిల్లంగాం
విరహిణు లేగతిఁ దాళుదు, రరయఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౯౫

అసూచీసంచారే—

ఇల సూది మోపునంతెడ, గలుగని చీఁకటి మెఱుపులు గర్జనలును జి
న్కులుఁ బడఁ గులట చరించును, నలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా.

ఆసారేణ నహర్మ్యతః—

చలిగాలికి జడికెటు సన్, కిల సీతున కలికి చెలువ లెదఁ జేర్పఁగ భో
గులకు సుదినమై దుర్దిన, మలరును వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౯౬

అర్ధం సుప్త్వా నిశాయాః—

శరదర్ధరాత్రి మేడల, సురగొని పవళించి లేచి సురతశ్రమ పో
గరితలు దే నుదకము గ్రో, లరుదుగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౯౭

హేమన్తే దధిదుగ్ధసర్పిరశనా—

పెరుఁగు నెయిద్రావి లోమం, దిరమునఁ జలి విడెము నలిపి ధృతవరలేపాం
బరులై స్త్రీరతి నుందురు, రరయఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. *

చుమ్బన్తో గణ్డభిత్తీ—

వలిగాలి సీత్కృతులు పుల, కలు గలుగఁగఁ జేయు నంశుకములు దిగుచుఁ జె
క్కులు నొక్కు విటులవలెఁ దా, య్యాలియును వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా.

కేశానాకులయన్—

వలిగాలి మగనివలెఁ గుం, తలచలనము వణఁకు సీత్కృతము రోమాంచం
బులు చేలాకర్షణ సల్పలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧౦౧

ధన్యానాం నవపూగపూరిత—

చలి విడెము లానఁగఁ గ్రీడలు, నలుపుజనుల కరుగు వేగఁ జలిరాతిరి ప్రే
దలకు నిసిఁ జింతఁ దపవగు, నలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧౦౨

* ప్రోద్యత్తైలప్రియంగు—అను శ్లోకమునకుఁ బద్యములేదు.

3. వైరాగ్యశతకము.

చూడోత్తంసితచన్ద్రచారుకళికా—

శశిరుచిశిఖమునఁ శ్రీయో, దశధామము కామశలభదగ్ధము మోహం
ధశమము నగుశివదీప, మ్మశరణ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧

భ్రాన్తం దేశ మనేకదుర్గవిషమం—

పలుబూము లరుగఁ గాకము, వలె దుష్టాన్నము భుజించు ఫలమందక హీ
నులఁగొల్వఁ దృష్ణచేనరుఁ, డలరును వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨

ఉత్ఖాతం నిధి శఙ్కయా క్షితితలం—

ఇలఁద్రవ్వ నోడబేరము, సలుపఁగ హేమింప రాజసత్కృతి మంత్ర
మ్ములు గలుగ గవ్వదొరకునె, యలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. 3

ఖలాలాపాస్సోఢాః—

కనుల నీరుంచు నగుఁ దిట్టిన నూరకయుంచు బడిబడిగ ధనికున కం
జలిచేయుఁ దృష్ణచేనరుఁ, డలరును వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౪

అమీషాం ప్రాణానాం—

నలజలతుల్యప్రాణ, మ్ములకై యకు ధనాంధులకడ మూఢులు పాప
మ్ములనక తముఁదామెన్నుదు, రలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౫

క్షాంతం నక్షమయా—

క్షమలేక శాంతి సంతోషము లేక విరక్తి యోగచరితము లేకన్
హిమసూర్యాతపసహనం, బమరదు వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౬

భోగో నభుక్తా వయమేవ—

ఇలభోగకాలతృష్ణ, ములు భుక్తమె శిథిలజీర్ణములె తప్తములే
ఫలభోక్తలు మనుజులె కా, కలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౭

వళిభిర్ముఖ మాక్రాన్తం—

తల నరసిన మోమున వళు, లలరినఁ గాయంబు శిథిలమైనప్పుడు మ
ర్త్యులతృష్ణ వాయ దేమన, నలవడు వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౮

నివృత్తా భోగేచ్ఛా—

కనులఁ బొర గప్ప బహుమతి, చనఁ జేతికిఁ గోలరాఁగ సఖులరుగ సుఖం
బణఁగ మెయితృష్ణ చనదే, మనవలె వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౯

ఆశానామనదీ—

ధృతికుజహారము మనోరథ, తతికము తృష్ణోర్మికము వితర్కఖగము రా
గతిమగు నాశానది * దాఁటతరమె వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. † ౧౦

అవశ్యం యాతారః—

నిలువవు విషయసుఖము లవె, తొలఁగిన దుఃఖంబుతానె తొలఁగించిన ని
శ్చలసుఖ మపరిమితం బై, యలరును వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧౧

బ్రహ్మజ్ఞానవివేకనిర్మలధియః—

అనఘుఁడు లభించుభోగము, లను రోసి త్యజించుఁ బరుఁడు లభియింపని వై
నను గోర్కులుడుగఁజాలం, డనువుగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧౨

ధన్యానాంగిరికన్దరేషు—

పులుఁగులు తోడ నాడశ్రువు, లొలుకన్ ధ్యానించు గుహాలయోగివరుఁడుమే
డల వనిక్రీడల నెప్పటి, కలరున్ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧౩

భిక్షాశనం తదపి నీర—

ఇల సజ్జగ నుండియుఁ జిం, పులబొంతయుఁ గప్పి బికిరపుంగూడుదిన
య్యలు నైతము మోహముడుగ, రలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧౪

స్తనౌమాంసగ్రన్థీ—

ఇలఁ జీమిడిబుఱ్ఱలు మోములు రోఁతలు కటుఁ పాలసుద్దలు కుచముల్
నెలకరిఘటములు వసుకుం, డలగునె వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧౫

ఏకోరాగిషు రాజతే—

గిరిజ మెయిఁ గలుగుహరుఁడొ, క్కరుఁడే రాగియు విరాగి గతకాముఁడే
వరు లుభయభ్రష్టులు గద, యరయఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧౬

అజానన్ దాహాత్మ్యం—

శలభము లగ్ని దుముకుఁ జేఁ, పలుగాలముమ్రింగుఁ దెలివిపాసి మనుష్యుల్
తెలిసియు మోహముడుగరే, రలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧౭

తృషా శుష్యత్యాస్యే—

మనసిచ్చయించ వనితల, నెనయుం దప్పైనఁ ద్రావు నీరాఁకలికిం
దిను భక్ష్యాన్న మిదిసుమా, యను శ్రీ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧౮

---

* దాఁటఁదరమె- యనినఁబ్రాసభంగము- ఇట్టివిందుఁ బెక్కు కలవు.

† దీనికిఁ బిమ్మట-"నసంసారోత్పన్నం" అను దానికిఁ బద్యము లేదు.

తుఙ్గం వేశ్మ సుతాస్సుతాం—

ఇలు దార యౌవనము తన, యులుఁ దిరమని మోహకార నుండజ్ఞుఁడు జ్ఞా
నులు నిత్యము గాదనియెద, రలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧౯

దీనాదీనముఖైః—

తనయులు క్షుధ నవ్వాబు, వ్వని జీర్ణపటంబు దిగువ నడిగని దేహీ
యనుఁగాని ఘనుఁడుతనకొలఁది కనునా వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా ౨౦

అభిమతమహామానగ్రన్థి—

ఘనగుణవలచంద్రిక ప్రీ, వనివరశుద్ధ మానహరణపటువు కడుపు నిం
డనిబాన యెవరి నెటుసే, యనిదవు వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨౧

పుణ్యేగ్రామే వనేవా—

నరివారి నడుగుకంటెను, వరపుణ్యస్థలముచేరి పాఱులయిండ్లం
దిరిశ మడిగి కుడుచుట మే, లరయుఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨౨

గఙ్గాతరఙ్గకణశీకరశీతలాని—

చలిమలనెలవులు గంగా, జలశీతల మునివనములు చనెనె బుధులు దు
ష్టులఁజేరి కూటికడిగెద, రలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨౩

కిం కన్దాః కన్దరేభ్యః—

ఫలకందమూల జలవ, ల్కలములు లేవె ధనగర్వకచలదృచ్ఛా
పులనృపులఁగొల్వఁగా మది, మలరునె వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా* ౨౪

ఫలం స్వేచ్ఛాలభ్యం—

కొలఁకులఁ జల్లనిజలములు, ఫలములు వృక్షములు పల్లవతతిశయ్యల్
గలుగ ధనికు కొలువేమిటి, కలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨౫

ఏవర్తన్తే ధనపతిపురః—

మనుజేంద్రాశ్రయముఃఖం, బున భోగసుఖముల దినము వోయెనని నగుల
వని ధ్యానాంతంబున బుధుఁడనయము వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨౬

యేసన్తోషనిరన్తరప్రముదితాః—

పరితుష్టులేమిగోరరు, ధర లుబ్ధులు మేరుభూమిధర మగపడినం
బరితోషముఁజెందరు పుర, హరసఖ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨౭

భిక్షాహారమదైన్య మప్రతిమ సుఖం—

దురితహార మభయ మక్షయ, కరమప్రతిహతము యోగికామితము శం
కరసత్రముభిక్షాశన, మరయుఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨౮

* పుణ్యైర్మూలఫలైః-అనుదానికిఁ బద్యములేదు.

భోగేరోగభయం—

బలభోగవిత్తవిద్యా, కులములకుభయ మరిరోగకుప వాదిహాతం
బులు నభయము వైరాగ్యం, బలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨౯

ఆక్రాన్తం మరణేన—

జర వయసుకు నస్థైర్యము, సిరి నాశము దోషణంబు చిలువ వనము సుం
దరిశము సొంపరంజే,యరయఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా* ౩౦

భోగాస్తుఙ్గతరఙ్గభఙ్గతరళాః—

తరుణత్వ మస్థిరము కాఁ, పురములు తుచ్ఛములు విభవములు వీచులు వా
నర మప్పుమని బుధుఁ డసుఖ,మరయును వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౩౧

భోగా మేఘవితాన—

పవనచలితాభ్రకము నా,యువు తుచ్ఛలు స్త్రీలు మెఱపులు కభోగములం
చవని బుధుఁడు చిత్సాధకుఁ,డవు శ్రీ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౩౨

ఆయుః కల్లోలలోలం—

మెఱపులు భోగము లర్థము చిర మాయువు వీచి చెలులచెలి మధ్రువమా
నరులకని యోగితత్త్వం, బరయును వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౩౩

కృచ్ఛ్రేణా మేధ్యమధ్యే—

జననికు క్షిష్ఠనిర్భా, ధన మబలాసంగచింతనము వార్ధక్యం
బును నీ దీనసుఖములే, దనువుగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౩౪

వ్యాఘ్రీవ తిష్ఠతి జరా—

పులివలె జర తెవు లరిగతిఁ,గలఁప జనులబ్రతుకు భిన్నఘటజలమువలెం
దొలఁగ నహితముడుగని దయ,దలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. †

బ్రహ్మేన్ద్రాది మరుద్గణాః—

కమలజుపదవి తృణప్రా,యము త్రిభువనరాజ్యలక్ష్ము లతితుచ్ఛము లం
చు ముని విభవముల గోరం, డమరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౩౬

సా రమ్యా నగరీ మహాన్—

పురములు రాజులు తరుణులు, పరివారము భోగ మెవరివశమున నుండుఁ
ధరనా కాలమె దైవం, బరయఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౩౭

---

* అధివ్యాధిశతైః - † భోగాభఙ్గురవృత్తయ. అనువానికిఁ బద్యము లేదు.

యత్రానేకః క్వచిదపిగృహే—

ఒకటి పది పదొకటిగఁ గా, లకితవుఁ డిలఁ బలకఁ బ్రాణులన్నారెలపా

సికలు రేఁబగలుగా నా, టకలరు వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౩౯

ఆదిత్యస్య గతాగతైః—

అనుదిన మినుని గతాగత, మున నాయువు నిత్యకృత్యములఁ గాలము పో

మనుజుఁడు మోహాసుర భ్రమిం, చనయము వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా.

రాత్రిః సైవపునస్సఏవ—

ఇనుఁడుదయించెనుగ్రుం కెను, దినమురజనియనుచుఁ బనులఁదివురు నరయో

జనులిందేమిఫలము లే, దనువుగ సంకటాచలరమణా. ౪౦

నధ్యాతం పద మీశ్వరస్య—

మనసిజవైరిధ్యానము, ఘనధర్మము స్త్రీసుఖంబు గనలేనిజనుల్

జననీయౌవనఘాతుకు, లనవలె వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౪౧

వాభ్యస్తాప్రతివాదిబృన్దదమనీ—

చెలి నెనయక నరుఁడసి విద్యలఁ బరుల జయింపక నె వృథాప్రాయముపో

నల పాడిలు దీపము వలె, నలరును వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౪౨

పక్షద్వయనిరూపణము—

వనితాసుఖమందరు విద్యను గత్తినిఁ బరుల గెల్చి యశమందనియా

జనులు పాడింటి దీపము, లనువుగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౪౩

విద్యానాధిగతా కళఙ్కరహితా—

తలిదండ్రుల మనుపక విద్యల దొరచే ధనముగొనక యతివ నెనయకం

బలుకూళ్ల కాకివలె నరుఁ, డలరును వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౪౪

వయం యేభ్యో జాతాః—

తనపెద్దలు సములు హితులుఁ, జనఁ గర్మము వెంటనంట నైకతవనిరీ

తిని నుండఁ బ్రమద మెట్లగు, ననువుగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౪౫

ఆయుర్వర్షశతం—

సమశత మాయువు సిద్రస, గము గొదవది బాల్యవార్ధకములభయదరో

గములఁ జను జనులకునుసుఖ, మమరునె వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా.

క్షణం బాలోభూత్వా—

బాలుఁడగు దరుణుఁడగు నర, పాలుఁడగు దరిద్రుఁడగు నటుఁడగు పటుఁడౌ

లీల నరుఁడు నటుగతి శర, దాలక వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౪౭

త్వం రాజా వయమ ప్యుపాసితగురుః—

కలదు సిరి ధారకు నే విద్యలఁగలగురుభటుఁడ నతఁ డనాదృతి సేయ

న్నిలనే మగునను నిస్పృహుఁ, డలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా*

ఫలమల మశనాయ స్వాదుపానాయ తోయం—

ఫలములు దినఁ ద్రావఁగ జలములు వలువలు గట్టఁ దల్పముగ నిలయుండం

గలుద్రావుధనికులకు బుధుఁ, డళుకునె వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౪౯

అశీమహేవయం భిక్షాం—

ధరఁబవ్వళించి హరి దంబగులై భిక్షాన్నమెత్తి భక్షించెదు భూ

సురులు ఖలనృపులమెత్తురె, హరనుత వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౫౦

నటా నవిటా నగాయకాః—

కులుకుఁగుచంబులు గలచెల్వల నట విట గాయకులను బలురజ్జులమ

ర్యులఁగాక కనఁడు బుధమండలి దొర వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా.

విపులహృదయై రీశైః—

తగఁ గొన్ని పల్లెలకు దొరలగు నల్పుల కేలగర్వ మధిపు లనేకుల్

జగ మేలి గెలిచి విడుపరె, యుగధర వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౫౨

అభుక్తాయాం యస్యాం—

ధర నెంతయు నేలిన భూవరతతి కేలాభ మబ్బె నాంశతాంశ

స్థిర నేలి గర్వపడియెద, రరసులు వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. † ౫౩

సజాతీః కోప్యాసీత్—

హరుఁ డాత్మకపాలము తల ధరియింప మను నటువ దొర తను బ్రోవను న

ల్గురు మ్రొక్కమదింప నితరుఁ, డరసా వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౫౪

పరేషాం చేతాంసి ప్రతిదివసం—

పరహిత మొనర్చి నరుమది, స్థిరమై యుండ దది గలుగఁ జింతామణిచే

కుఱుగతి సిద్ధము లీయదె, యరయఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౫౫

పరిభ్రమసి కిం ముధా—

మనసు వెతఁ జెంద నేల యు, యిన దాఁ గాని దిల గాదు ధృతివిబుధుఁడువ

చ్చినఁ గొను లేకూరకెయుం, డనువుగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౫౬

---

* అర్థానామీశిషేత్వం- వయమిహాపరితుష్టావల్కలై-అను శ్లోకములకుఁ బద్యములులేవు.

† మృత్పిండో జలరేఖయా వలయితం - అను శ్లోకమునకుఁ బద్యము లేదు.

విషయసూచిక.

పరిషత్ప్రయోజనములు.

తెనుఁగుభాషను, వాఙ్మయమును, అభివృద్ధి నొందించుటయు, ఆవిషయమునఁ బరిశ్రమ చేయువారలకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుటయు నీపరిషత్తుయొక్క ప్రయోజనములు. ఈపనిని నెఱవేర్చుటకై యవలంబింపఁదగు మార్గములలోఁ గొన్ని యీక్రిందఁ బొందుపఱుపఁబడు చున్నవి :—

i తెలుఁగుభాషలోని పదములకు వ్యుత్పత్తి మొదలగువానిని నిరూపించుచు లక్ష్యసహితముగ నర్థమును వివరించు సర్వంకష మగునిఘంటు వొకటి రచించి ప్రచురించుట;

ii తెలుఁగుభాషకు సజాతీయేతరభాషలతోఁ గలసాదృశ్యములను సాకల్యముగ నిరూపించుచు నొకవ్యాకరణము రచించి ప్రచురించుట;

iii ఆధునికశాస్త్రగ్రంథరచనయందుఁ బ్రయోగించుటకునై పారిభాషికపదములను నిర్ణయించి వివరించు నొకశబ్దకోశమును సిద్ధముచేయుట;

iv ఆంధ్రదేశప్రాచీనచరిత్రాంశపరిశీలనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుటయు, లభ్యములైన వానిలో మిక్కిలి విశ్వసనీయములైన యాధారముల సాహాయ్యమున సవిస్తరముగాఁ దెలుఁగు దేశముయొక్కయుఁ బ్రజలయొక్కయుఁ జరిత్ర మొకటి రచించి ప్రచురించుటయు;

v సర్వవిషయములనుగుఱించి చేయఁదగు గ్రంథరచనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుట;

vi ఆంధ్రభాషలోని మంచిగ్రంథములఁ బండితపరిష్కారము చేయించి నిర్దుష్టముగఁ బ్రచురించుట;

vii తెలుఁగుభాషకును వాఙ్మయమునకును సంబంధించిన విషయములను జర్చించు నొక పత్రికను బ్రకటించుట;

viii తెలుఁగువాఙ్మయమునకు సంబంధించిన విషయములను గుఱించి చర్చించుటకుఁగాను సాంవత్సరికసభల నేర్పాటుచేయుట;

ix తెలుఁగు సాహిత్యవిషయమునఁ బరీక్షలఁ గావించి పారితోషికములను, సాహిత్యపట్టములను, యోగ్యతాపత్రికలను నొసంగుట;

x ఒక పుస్తకభాండాగారమును స్థాపించి సాగించుట ఇందు బ్రధానముగాఁ దెలుఁగు గ్రంథము లుండవలయును; వ్రాఁతప్రతులుగూడ నుండవలయును;

xi తెలుఁగుభాషయొక్కయు వాఙ్మయముయొక్కయు నభివృద్ధికి నుపచరించు నన్ని కార్యములను జేయుట

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

సంపుటము ౧౮. | శుక్ల నామసంవత్సరము జేష్ఠాషాఢమాసములు. | సంచిక ౨.

హర్షవర్ధనుని చరిత్రము.

శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకట రమణాచార్యులుగారు—విజయనగరము.

నవనీతాపజిహీర్ష(గుంభమున విన్యస్తాత్మహస్తాబ్జుఁ డా
నవలోకించి సుదామ మొందు గొని రోషావిష్టయై వచ్చు మా
తవెసం జూచి చలత్పదుం డగు మఁ దద్ధామంబున న్నిల్వఁగా
నవలం బాఱఁగలేక కంపయుతు మాయాచోరుని న్గొల్చెదన్.

మనసంస్కృతవాఙ్మయములో నున్నపురాణములు, కావ్యములు, ఇతర గ్రంథములు మాహాత్మ్యపరము లైనవర్ణనలు, ఉత్ప్రేక్షలు, అతిశయోక్తులు, అత్యుక్తులు మొదలగువానిచే నిండియున్నవి గాని వాస్తవచరిత్రమును దెలియఁజేయునవి కావు. వాస్తవచరిత్రమును జెప్పుగ్రంథము లతివిరళముగా నున్నవి. కల్హణుని రాజతరంగిణి- ఇది కాశ్మీరదేశము నేలినరాజులచరిత్రము- బిల్హణుని విక్రమాంకదేవచరిత్రము- ఇది చాళుక్యవంశపురాజులచరిత్రము- హర్షచరిత్రము- బాణకవివిరచితము. ఇదిసప్తమశతకమం దుత్తరహిందూస్థానము నేలిన హర్షవర్ధనునిచరిత్రము. దీనికి గద్యకావ్యములలో నాఖ్యాయిక యనిపేరు. బాణునిరెండవగ్రంథ మయినకాదంబరికిఁ గథయని పేరు.

'కర్తృవంశప్రశంసాస్యాత్ యత్ర గద్యేనవిస్తరాత్
కన్యాహరణసంగ్రామవిప్రలంభవిపత్తయః
భవంతియత్రదీప్తాశ్చ రీతివృత్తిప్రవృత్తయః

ఉచ్ఛ్వాసైశ్చ పరిచ్ఛేదో యత్ర యాచూర్ణకోత్తరా
"వక్త్రం వా పరవక్త్రం వా యత్రసాఖ్యాయికాస్మృతా"

అని యాఖ్యాయికాలక్షణము.

శ్లోకై స్స్వవంశం సంక్షేపా త్కవి ర్యత్ర ప్రశంసతి
ముఖ్యస్యార్థావతారాయ భవేద్యత్రకథాంతరమ్
పరిచ్ఛేదో నయత్రస్యా ద్భవే ద్వాలంబకైః క్వచిత్
సా కథానామ తద్గర్భే నిబధ్నీయా చ్చతుష్పదీమ్.

ఆఱవశతాబ్దమం దున్నసుబంధునివాసవదత్తను జూచి యాశైలి ననుసరించి తనప్రతిభావిశేషముచే విపులముగా, కాదంబరీహర్షచరిత్రములను రచించెను. మఱికొంతకాలమున కీగ్రంథముల ననుకరించి వాదీభసింహుఁడు గద్యచింతామణిని ధనపాలుఁడు తిలకమంజరిని వ్రాసిరి. కాని యవి బాణుని ప్రబంధములవలె నంతరసవంతములై యుండలేదు.

హర్షచరిత్రము గ్రంథకర్తను గుఱించి గ్రంథనాయకుఁడైన హర్షవర్ధనుగుఱించి కొంతసత్యమైనవృత్తాంతమును దెలుపుచున్నది. మొదటిమూఁడుచ్ఛ్వాసములయందు బాణుఁడు స్వీయచరిత్రను యథార్థముగా వ్రాసెను. మిగిలినయుచ్ఛ్వాసపంచకమందుఁ దనకుఁ బ్రభువు పోషకుఁడు నైనహర్షవర్ధనుని వంశోత్పత్తి, వంశచరిత్రము, ఆతని జననము, పట్టాభిషేకము, దండయాత్రలు రాజ్యపరిపాలనక్రమము, ఆతనియేలుబడిలో భరతఖండముయొక్క యుచ్ఛస్థితి మతము, విద్య, సంఘస్థితి మొదలగుననేకవిషయములను బ్రతిపాదించెను. బాణుఁడు హర్షచరిత్రలో వ్రాసినహర్షునివృత్తాంతము చీనదేశపుయాత్రికులగు హుయాన్‌థసాంగు, యువాన్‌చంగ్, ఇత్సింగు మొదలగువారు ఆకాలమందీదేశమునకుఁ గష్టములకోర్చి వచ్చిచూచి చైనాభాషలో వ్రాసిన వృత్తాంతముతో సంవదించుచున్నది. ఈగ్రంథము పూర్వకాలమందు భరతఖండము నేలిన మహారాజులలో ముఖ్యతముఁడగునీహర్షునిచరిత్రమును వ్రాసిన చరిత్రకారుల కమితసహాయము నొనరించెను.

ఈకవి తనవంశమున కుత్కర్షము నాపాదించుటకు సరస్వతీసంబంధనివేదక మగునొకకథను గల్పించి గ్రంథాదియం దుంచెను. అదియెట్లనఁగా:—

ఒకకాలమందు బ్రహ్మ సత్యలోకమందు సరస్వతీసమేతుఁడై దేవతలు బ్రహ్మర్షులు సిద్ధులు సాధ్యులు మొదలగువారు తన్నుఁబరివేష్టించి యుపాసింపఁ

గాఁ బేరోలగంబున నుండె. అప్పుడు సభలోనున్నవా రనేకవిధములఁ బరమేష్ఠిని నుతించిరి. వారిలో నతికోపశీలుఁ డగుదుర్వాసుఁడు సామములఁ బాడుచు స్వరముఁ దప్పెను. అది విని సరస్వతి పక్కున నవ్వెను. అందుపై దుర్వాసుఁడు కుపితుఁడై మర్త్యలోకమునకుఁ బొమ్మని సరస్వతి శపించెను. అంతఁ జతుర్ముఖుఁడు సరస్వతి యొకపుత్రుఁడు లభించువఱకు భూలోకమం దుండవలయు ననియుఁ దరువాత మరలఁ దనలోకమునకు రావచ్చు ననియు నాదుర్వాసుని శాపమును మార్చెను. సరస్వతియు మునిశాపమును మన్నించి సావిత్రితోఁ గూడి మర్త్యలోకమును బ్రవేశించి శోణనదీతీరమం దున్నయరణ్యములో నొక యాశ్రమమును గల్పించుకొని యచట నివసించియుండెను. ఇట్లుండగా నొక దినమందు ప్రాతఃకాలమున నశ్వహేషాధ్వని వినఁబడెను. ఇట్టివిజనారణ్యమందు గుఱ్ఱపుసకిలింత వినవచ్చుటకుఁ గారణం బేమి యని విచికిత్స గలదియై సరస్వతి విపినమధ్యంబునఁ గొంతద వ్వరిగి చూడఁగా నాశ్వికబృందానుయాతుం డున్నతహయారూఢుండు రూపజితమారుండు నగునొకఋషికుమారకుని, వాని వెనుకఁ జనుదెంచుచున్న యొకవృద్ధుని గాంచెను. వారుభయులు సావిత్రిసరస్వతులను జూడవచ్చిరి. వారిరువురికి వనవాసోచితమగు నతిథిసత్కారమును జలిపి సేమం బరసి యావృద్ధు నుద్దేశించి సావిత్రి "ఆర్యా! ఈకుమారుం డెవ్వఁడు? ఇతనితలిదండ్రు లెవ్వరు? ఎచటినుండి యెచటికిఁ బోవుచున్నాఁ" డని యడుగ నాస్థవిరుండు "ఇతఁడు చ్యవనఋషికి శర్యాతిమహారాజపుత్రిక యగుసుకన్యయందు జనించిన సుపుత్రుఁడు. ఇతనిపేరు దధీచి. పుట్టినది మొదలుకొని యాచిన్నవాఁడు మాతామహునియింటనే యుండెను. సకలవిద్యాపారంగతుఁడై యౌవనవయస్సులోనున్న వీనిఁ జూడవలె నని తండ్రి కోరఁగాఁ బితృసదనంబునకుఁ బోవుచున్నాఁడు. నే నాతని కానుయాత్రికుఁడను. నాపేరు వికుక్షి. చ్యవనాశ్రమ మిచటి కాసన్నమే యని పలికెను. కొంతసేపుండి దధీచి వికుక్షులు సరస్వతీసావిత్రులయభ్యనుజ్ఞ వడసి యథాభిలషితదేశంబునకుఁ బోయిరి. అంత సరస్వతి దధీచి రూపలావణ్యాదులను వీక్షించి యాతనియం దనురక్తచిత్తయయ్యె. దధీచియు సరస్వతీసక్తమానసుం డయ్యె. ఇట్లు వారిద్దఱు సంజాతపరస్పరానురాగులై యొకసంవత్సర మొకచోట సుఖముగా నుండిరి. సరస్వతిగర్భవతియై యొకపుత్రుని గాంచెను. వానిపేరు సారస్వతుఁడు. సరస్వతి యాతనయుని దనప్రభావముచేఁ జతుర్దశవిద్యావిశారదుని

జేసి దధీచి కొప్పగించి సావిత్రి బ్రహ్మలోకంబునకుం జనియె. దధీచియు సర
స్వతీవియోగసంతప్తహృదయుండై తనకుమారుని తమ్మునిభార్య యయిన అక్ష
మాలయను దాని కొప్పగించి తపశ్చర్యారతుఁడై యరణ్యంబున కేగె. అక్ష
మాలయు నాసారస్వతుని జన్మదివసమందే యొకసుతుని గనెను. వానిపేరు
వత్సుఁడు. కొంతవయస్సు వచ్చినతరువాత సారస్వతుఁడు తనసోదరుఁడైన
వత్సునికి సమస్తవాఙ్మయము సంక్రమింపఁజేసి తప స్సొనరించుబుద్ధితోఁ దండ్రి
యొద్దకుఁ బోయెను.

ఆవత్సుని వలన నొకపరిశుద్ధబ్రాహ్మణవంశ ముత్పన్నమయ్యె. కాలక్ర
మమున నావంశమందు కుబేరుఁ డనునొకద్విజశ్రేష్ఠుండుపుట్టెను. వాని కచ్యు
తుఁడు, ఈశానుఁడు, హరుఁడు, పశుపతి కొడుకులు. వారిలో పశుపతికి
అర్థపతి యనువాఁడు తనయుఁడు. ఆయర్థపతికి భృగువు, హంసుఁడు, శుచి,
కవి, మహాదత్తుఁడు, ధర్ముఁడు, జాతవేదుఁడు, చిత్రభానుఁడు, త్ర్యక్షుఁడు, అహి
దత్తుఁడు, విశ్వరూపుఁడునని పదునొకండ్రు తనయులు కలిగిరి. వారిలోఁ జిత్ర
భానుఁ డనువానికి రాజదేవియను బ్రాహ్మణియందు బాణుఁ డుదయించెను.
ఇతనిశైశవమందే తల్లి మృతినొందెను. కొంతకాలము తండ్రియే యితనిని సం
రక్షించి వార్ధకము రాకమున్నె యతఁడును గాలధర్మము నొందెను. బాణుఁడు
బాల్యమందు వేదములను శాస్త్రములను జదివి మహావిద్వాంసుఁడై యున్న
ను యౌవనదశలో స్వైరవిహారము గలవాఁడై మిత్త్రులఁ గొందఱిని వెం
టఁబెట్టుకొని దేశాటనముఁ జేయ నారంభించెను. హర్షచక్రవర్తి సోదరుఁడైన
కృష్ణరాజితనికి రాజదర్శనము కొఱకు రమ్మని వార్తనంపఁగా వెళ్ళి చక్రవర్తి
ని జూచి మరల నిజనివాసంబున కేతెంచె. ఈ బాణుని కనేకులు మిత్త్రులుం
డిరి. వారిలోఁ గొందఱు విద్వాంసులు, కవులు, పౌరాణికులు, గణకులు,
మఱికొందఱు గాయకులు, నర్తకులు, ఇంద్రజాలికులు, చిత్రకారులు. వీరితో
నెల్లపుడుఁ గలిసియుండెను.

ఒకనాఁ డీతనిమిత్త్రులలో నొకఁడైన సుదృష్టి యనువాఁడు రక్తకంఠము
తో వాయుపురాణమును జదువుచుండఁగాఁ దక్కినవా రందఱుఁ గుతూహలము
తో వినుచుండిరి. అపుడు సూచీబాణుఁ డనువంది-

"తదపి మునిగీత మతిపృథు తదపి జగద్వ్యాపి పావనం చరితమ్
హర్షచరితా దభిన్నం ప్రతిభాతి హి మే పురాణమిదమ్"

అని యొకశ్లోకమును జదివెను.

అది విని బాణునిమిత్రు లందఱు హర్షునిచరిత్రమును దమకుఁ జెప్పుమని ప్రార్థించిరి. అందుపై బాణుఁడు హర్షచరిత్ర మిట్లు వారికిఁ జెప్పఁ దొడంగె.

స్థాణ్వీశ్వర మనునొకదేశవిశేషము కలదు. దానిలో శ్రీకంఠ మను జనపద మొకభాగము. దానిని పుష్పభూతి యనురాజు పాలించెను. అతఁడు బాల్యమునుండి పరమమాహేశ్వరుఁడు. అతనిమంత్రులు సచివులు భృత్యులే కాక యతనిదేశమం దున్నప్రజ లందఱు శివభక్తులు. ఆకాలమునందు భైరవాచార్యుఁ డనునొకద్రవిడదేశపు సన్న్యాసి సకలశైవతంత్రవిశారదుఁడు శివభక్తుఁ డుండెను. అతనిప్రసిద్ధి లోకమంతట వ్యాపించెను. పుష్పభూతియు శివభక్తుఁడు గావున నాభైరవాచార్యుని జూచుటకుఁ గుతూహలము గలవాఁ డై యుండెను. ఇట్లు కొంతకాలము గడచినపిమ్మట నొకనాఁ డాతనిశిష్యుఁడు వచ్చి భూపతికి భైరవాచార్యునిరాక నెఱింగించెను. రాజు భైరవాచార్యుని జూడఁబోయెను. మఱియొకసమయమందు భైరవాచార్యుఁడు రాజుసన్నిధి కేతెంచి కొంతసేపు సంభాషించి మహారాజా తొల్లి నేను మహాకాళీహృదయ మనుమహామంత్రమును కృష్ణవస్త్రమాల్యానులేపనధరుండ నై శ్మశానమందుఁ గల్పోక్తవిధిగాఁ గోటిజపముచే నుపాసించియున్నాను. వేతాళసాధనముచేఁ గాని జపసిద్ధి లభింపదు. అసహాయు లగువారు వేతాళమును సాధింపఁజాలరు. ఈపనికి మీరు సమర్థులు. మీ రఖిలకార్యభారమును వహింపఁగా నాశిష్యులు మఱిముగ్గురు నాకు సహాయు లగుదురు. ఆగామికృష్ణచతుర్దశినాఁటి రాత్రికి మీ రాయుధద్వితీయులై శ్మశానమునకుఁ దప్పక రావలయు నని ప్రార్థించెను. రా జియ్యకొనెను. యథాప్రతిజ్ఞాతముగా నాఁటిరాత్రి భూకాంతుఁడు శ్మశానమునకుఁ బోయి కర్మ చేయుచున్న భైరవాచార్యుని గలిసికొనెను. తక్కినముగ్గురు కూడవచ్చిరి. వీరిసహాయముచే భైరవాచార్యుఁ డతిభీషణం బగుకర్మ నాచరించుచుండఁగా, కర్మవిఘ్నము సలుపుటకు వచ్చినభూతప్రేతపిశాచాదులు విఫలప్రయత్నములై తొలఁగి పోయెను. అంతలో రాత్రి యామమాత్రావశిష్టమై యుండఁగా నరపతియున్నదిక్కున భూరంధ్రమునుండి ఘోరరూపుఁ డైనయొక నాగుఁడు బయలువెడలి రాజువైపుఁ జూచి ఓరీ దురాత్ముఁడా! ఈక్షేత్రాధిపతి నైననన్నుఁ బూజింపక యిట్టిపని చేయించుచుంటివా? నాపేరు శ్రీకంఠుఁడు. ఈదేశము నాపేరుచేతనే వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. ఇట్టిన న్నలక్ష్యముచేసెదవా యని రాజు నెదిరించెను. అంత నారాజు వానితో బాహుయుద్ధముఁ జేసి

నేలఁగూల్చెను. ఇంతలో కమలగంధ మాఘ్రాణింపఁబడెను. నూపురధ్వని వినఁబడెను. మహాతేజస్సుతో నొకస్త్రీవ్యక్తి కానవచ్చెను అది గని రాజు ధైర్యముతో "అమ్మా నీవెవ్వతెవు? ఈయపరరాత్రమం దీప్రేతభూమి కేల వచ్చితివి" అని యడుగఁగా "నేను విష్ణువక్షస్థలారూఢ నగుమహాలక్ష్మిని, నీపరాక్రమముచే మిగుల సంతసిల్లితిని. నీకిష్టమైనవర మడుగు" మని పలికెను. రాజు స్వార్థనిరభిలాషుఁడై భైరవాచార్యునికి గర్తసిద్ధి నొసంగు మని ప్రార్థించెను. మహాలక్ష్మి దానికి సమ్మతించి "రాజా నీవు చంద్రసూర్య వంశములతో సమానమగుగొప్పప్రసిద్ధినొందిన రాజవంశమునకుఁ గర్తవు కాఁగల" వని వరమిచ్చి యంతర్ధానము నొందెను. శ్రీకంఠుఁడును వినీతుఁడై రాజునొద్ద సెలవు పుచ్చుకొని తాను వచ్చినభూవివరమును జొచ్చెను.

ఇది యంతయు హర్షచరిత్ర మూఁడుచ్ఛ్వాసములలోని కథ. మూఁడవ యుచ్ఛ్వాసము కొనను పుష్పభూతికి లక్ష్మి దర్శనమొసంగి నీవువంశకర్తవు కాఁగల వని చెప్పుట గ్రంథనాయకుని వంశమునకు గొప్పతనము నారోపించుటకు బాణుఁడు కల్పించెనని నాయభిప్రాయము. బాణునిస్వీయచరిత్ర మంతయు వాస్తవముగా నున్నట్లు తోఁచుచున్నది.

పైనఁ జెప్పఁబడిన పుష్పభూతి యీహర్షవర్ధనుని వంశమునకు మూలపురుషుడు- వానినుండి గొప్పరాజవంశ ముత్పన్నమైనది. తగినగ్రంథప్రమాణము గాని శాసనములు గాని లేకపోవుటచే నాకాలపురాజులపేర్లు గాని చరిత్రలు గాని మన కేమియుఁ దెలియవు. రాధాకుముదముఖర్జీయను పండితుఁడు వ్రాసిన (Rulers of India Series) హర్షచరిత్రలో నుదాహరించిన మధువన శాసనము హర్షునితండ్రిని, తాతను, ముత్తాతను, వానితండ్రిని జెప్పుచున్నది.

నరవర్ధన—వజ్రిణీదేవి.

|

రాజ్యవర్ధన—అప్సరోదేవి.

|

ఆదిత్యవర్ధన—మహాసేనగుప్తాదేవి.

|

ప్రభాకరవర్ధన— యశోమతి. (మాళవరాజైన యశోధర్ముని కూఁతురు.)

—♦ హర్షునిజననము ♦—

ఆ పుష్పభూతివంశమునందు ప్రతాపశీలుఁ డనునపరనామము గల ప్రభాకరవర్ధనుఁ డనుమహారాజు పుట్టెను. అతఁడు హూణహరిణకేసరి, సింధు

రాజజ్వరము, గూర్జరప్రజాగరము, గాంధారాధిప గంధద్విపకూటపాకలము, లాటపాటవపాటచ్చరుఁడు. మాళవలక్ష్మీలతాపరశువు నని ప్రసిద్ధి కెక్కెను.

ప్రభాకరవర్ధనుఁడు సంతానప్రాప్తికొఱకుఁ జిరకాలము సూర్యోపాసన చేయుఁగా సూర్యుని ప్రసాదమువలన నిద్దఱుపుత్రులు నొకపుత్రిక కలిగిరి. పెద్ద కుమారునిపేరు రాజ్యవర్ధనుఁడు, చిన్నకొడుకుపేరు హర్షవర్ధనుఁడు. ఇతఁడు క్రీ. శ. 590 సం॥ జ్యేష్ఠమాసములో జనించెను. రాజ్యశ్రీ యనునది పుత్రిక. యశోవతీసోదరుఁడు భండియను పేరుగల తనకుమారుని రాజపుత్రులకు సేవకునిగాఁ జేసెను.

ఈరాజపుత్రు లిరువురికి వయస్సువచ్చినతరువాత మాళవదేశాధీశ్వరుఁడు మాధవగుప్త కుమారగుప్తు లనుతనకొమాళ్ల ననుచరులఁగా నొసర్చెను.

ఇట్లు కొంతకాలము నడచినతరువాత ప్రభాకరవర్ధనుని జతురంగసైన్యమును సహాయ మిచ్చి హూణులను జయించుటకుఁ బంపెను. అట్లు దండయాత్రకుఁ బోవుచున్న వానివెంబడి హర్షుఁడును గొంతదూరము వెళ్ళి కైలాసప్రాంతమున నున్నయరణ్యములో మృగయావినోదము సలుపుచుఁ గొన్నిదినంబులుండెను. అచ్చట వేటాడుచున్న దినములలో నొకనాఁటిరాత్రి వేకువజామున మహాసింహ మొకటి ఘోరదావాగ్నిజ్వాలలచే దహింపఁబడినట్లును, పిల్లలను విడిచిపెట్టి యాఁడుసింహము కూడ నామంటలో దుమికినట్లును స్వప్నమందుఁ జూచెను. తెలివివచ్చినది మొదలుకొని తనకుటుంబములో నేమియనర్థము సంభవించునో యని శంకించుచుండె. అనేకదుర్నిమిత్తములనుజూచెను. ఇంతలో కురంగకుఁ డనుభృత్యుఁడొకఁడు విషణ్ణవదనుఁడై వచ్చి దేవా మహారాజు ఘోరమైన దాహజ్వరముచేఁ బీడింపఁబడుచున్నాఁడు. మీరు శీఘ్రముగా రావలె నని చెప్పెను. అపుడు హర్షుఁడు తీవ్రశోకావిష్టుఁడై పరివారమును వెనుకనుండి రమ్మని చెప్పి హయారూఢుఁడై యాహారనిద్రలు లేకుండ మూఁడుదినములు ప్రయాణముచేసి రాజధానిని జేరెను. అభ్యంతరమునకు బోయి మరణవేదనతో బాధపడుచున్న తండ్రినిజూచి ధైర్యమును గోల్పోయెను. భావిభర్తృమరణదుఃఖమును భరింపఁజాలక హర్షునితల్లి సరస్వతీతీరమం దగ్నిలోఁ బడి దేహమును బరిత్యజించెను. మఱిరెండుదినములకు హర్షునికిఁ జెప్పవలసినబుద్ధులను జెప్పి మహారాజుకూడఁ గాలధర్మము నొందెను.

హర్షుఁడు పితృమరణమునకు శోకించుచుండఁగా నింతలో రాజ్యవర్ధనుఁ

డు యుద్ధమందు హూణులను జయించి నిజపురంబుఁ బ్రవేశించెను. పితృనిధన దుఃఖోద్విగ్నమానసుఁడై తనకు రాజ్య మక్కఱలే దనియు విరక్తుఁడనై కాషాయము గట్టుకొని తపశ్చర్య కరణ్యంబునకుఁ బోయెద ననియు నిశ్చయించెను. అంత హర్షుఁడు సోదరుని బతిమాలి దుఃఖోపశామకము లగుమాటలఁ జెప్పి యెట్టకేల కతికష్టముతో రాజ్యమేలుటకు సమ్మతింపఁ జేసెను.

ఆసమయమందు హర్షునిసోదరి యయిన రాజ్యశ్రీయొక్క భర్తను గ్రహవర్మను మాళవదేశపురాజు శిలాదిత్యుఁడు వధించెననియు, రాజ్యశ్రీ కాన్యకుబ్జమందు జెఱసాలలోఁ బెట్టఁబడె ననియు రాజ్యశ్రీ భృత్యులలో ముఖ్యతముఁడైన సంవాదకుఁ డనువాఁడు వచ్చి హర్ష రాజ్యవర్ధనులకుఁ దెలియఁజేసెను. ఆదుర్వార్త విని రాజ్యవర్ధనుఁ డతికుపితుఁడై భండిని వెంటఁబెట్టుకొని తా నొక్కఁడె మాళవరాజు నెదిరింపఁబోవుదు నని నిశ్చయించి హర్షుని రాజధానిలో నుండి పొమ్మని నిర్బంధించి మాళవదేశముపైకి దండెత్తి వెళ్ళెను. కొన్ని దినములు గతించినతరువాత నొకనాఁ డాకస్మికముగా రాజ్యవర్ధనుని కత్యర్థప్రియుఁడైన కుంతలుఁ డనువాఁ డతిదైన్యముతో వచ్చి "మీయన్నరాజ్యవర్ధనుఁడు మొదట మహాపరాక్రమముతోఁ బోరాడి మాళవరాజసైన్యము నోడించి విజయమునుగొన్నవాఁడై యుండఁగా నానాఁటిరాత్రి రహస్యముగా నాతని జంపె నని చెప్పెను.

అందుపైని హర్షుఁడు కోపోద్దీపితుఁడై తొల్లి పరశురాముఁడు పితృవధామర్షచేఁ గార్తవీర్యునికుటుంబమునే గాక లోకములోనుండు సకలక్షత్రియజాతిని నిర్మూలముచేసినట్లు తనసోదరుని జంపిన గౌడరాజునేగాక భరతఖండములో నున్నరాజుల నందఱిని వధించి తనరాజ్యమును విస్తరింపఁజేయుదు ననియు, కారాగృహనిబద్ధయైన సోదరిని విడిపించెదననియుఁ బ్రతిజ్ఞం బూని యొకశుభదినమందు దిగ్విజయార్థమై బయలుదేఱెను. హర్షునికి బితృసఖుఁడైనసింహనాదుఁ డను సేనాధిపతి యీపనికిఁ బురికొల్పెను.

ఇట్లు హర్షుఁడు చతురంగసైన్యసమేతుఁడై బయలుదేఱి మొదట సరస్వతీనదీతీరమందు విడిసెను. ఆస్థలమందు కామరూప (Assam) దేశాధీశ్వరుఁడగు భాస్కరవర్మ యమూల్యము లగువస్తువుల నుపాయనముగాఁ బంపి యుద్ధమందు హర్షునికి సహాయము నొసఁగెద నని వాగ్దానము చేసెను. హర్షుఁడాకానుకల నతిహర్షముతో బరిగ్రహించి యెడతెగని ప్రయాణములతో

బద్ధదీక్షుఁడై పోవుచుండఁగా రాజ్యవర్ధనునిచే జయింపఁబడిన మాళవరాజు సైన్యమును వెంటఁబెట్టుకొని వచ్చుచున్న భండి మధ్యమార్గమందు హర్షునికిఁ గానవచ్చెను. రాజ్యవర్ధనుని రహస్యవధప్రకార మంతయును జెప్పెను. రాజ్యశ్రీవృత్తాంత మేమయ్యె నని యడుగఁగా రాజ్యవర్ధనవధానంతరము కనోజ రాజ్యమును గుప్తుఁడను వాఁడు వశకఱచుకొనఁగా రాజ్యశ్రీ కారాగృహము నుండి తప్పించుకొని తనపరివారముతో వింధ్యారణ్యమును జొచ్చె నని పలికెను. అపుడు హర్షుఁడును గుఱ్ఱము నెక్కి వింధ్యాటవికిఁ బోయి వెదకి యందొక చోట నగ్నిప్రవేశముచే దేహత్యాగమును జేసికొనుటకు సిద్ధముగా నున్న సోదరిని మరణమునుండి తప్పించి తనతోఁ దీసికొనిపోయెను. హర్షుఁడు తన సోదరుని భగినీభర్తను జంపిన రాజులను ఘోరసంగ్రామమందు సంహరించి వారిరాజ్యములను స్వాధీనపఱిచికొనెను అంతతో విరమింపక వలభిరాజును జయించి వానిని సామంతరాజునుగాఁ జేసికొని వానిరాజ్యమును వానికి విడిచి పెట్టెను. ఆనందపురము, కచ్, సౌరాష్ట్రము మొదలగు దేశముల నాక్రమించె నని యువన్‌చాంగు వ్రాసియున్నాఁడు.

హర్షుఁ డిట్లవ్యాహతపరాక్రమముచే నానాదేశములను జయించి స్వరాజ్యమును బెంచుచుండఁగా నాకాలమందు మహారాష్ట్రదేశము నేలుచున్న చాళుక్యవంశపురాజైన రెండవపులకేశి యితనికి లొంగలేదు. 634 సం॥న నీపులకేశి యాస్థానమందున్న మహాకవి రవికీర్తి వ్రాసిన అహిహోల్ శాసనమందు పులకేశిచే హర్షుఁడు పరాభూతుఁ డయ్యె నని చెప్పఁబడియున్నది. పారశీకదేశపురాజు రెండవకస్రు అనువాఁ డితనితో సంధిఁజేసికొనెను. సంయుక్తరాష్ట్రము (United Provinces) బీహార్, బంగాళాదేశము, రాజపుత్రస్థానము, ఒరిసా, పంజాబులోఁ గొంతభాగము, పశ్చిమహిందూస్థానము, మధ్యహిందూస్థానము మొదలగు దేశములు హర్షునియేలుబడిలో నుండెను. ఇతనిరాజ్యము దక్షిణమందు రేవానదివఱకు వ్యాపించినది. దక్షిణహిందూస్థానపు శాసనములలో హర్షుఁ డుత్తరాపథమునంతను నేలె నని చెప్పఁబడియున్నది.

రాజ్యపరిపాలనము.

హర్షునిరాజ్యపరిపాలనపద్ధతిని బాగుగాఁ దెలిసికొనుటకుఁ దగినయాధారములు లేవు. తనరాజ్యములో నేమూల నేమి జరుగుచున్నదో యెచ్చట వివాదములు పుట్టుచున్నవో యేప్రదేశమందు ఈతిబాధలు కలవో దానినంతయుఁ

గనుంగొనుట రాజ్యపాలకునికి ముఖ్యమైన కర్తవ్యము. ఈవిషయములో హర్షుని మించిన రాజు లెవ్వరును లేరు. ఏదో యొకమిష గల్పించుకొని తఱచుగా నీతఁడు స్వరాష్ట్రమందు సంచారము చేయువాఁడు. ఇతనిరాజ్యమందు భుక్తి యని, విషయ మని, గ్రామ మని మూఁడువిభాగము లుండెను. గవర్నరు-గోప్త, భోజకుఁడు, భోగపతి యనియు, వైస్రాయ్ (Viceroy) రాజస్థానీయుఁడని యు నుద్యోగస్థులు నియుక్తు లని యు, మహాసామంతు లని యు, మహారాజులనియు దౌస్సాధనికు లని యు, విషయపతు లని యు, ఉపరికు లని యు వ్యవహరింపఁబడిరి.

పట్టణముల కధిష్ఠానము లనిపేరు.

పుస్తపాలుఁడు=Record Keeper

అక్షపటలము=Record office

కరణములు=Documents

కరణికుఁడు=Registrar

అధ్యక్షమహామాత్రుఁడు=Superintendent of the inner apartment

సేనాపతి, మహాసేనాపతి, బలాధికృతుఁడు- సేనాధిపతికిఁ బేళ్ళు.

భటస్వపతి=పదాతిసైన్యముల కధిపతి

బృహదశ్వవారపతి=గుఱ్ఱపుదండున కధిపతి

మహాదండనాయక=Chief Justice

దండపాశిక=Police man

యామచేటిక=రాత్రిపారాయిచ్చు స్త్రీ=Woman watcher of the night.

మతము, విద్య.

హర్షుని రాజ్యపరిపాలనకాలమందు భరతఖండమునకుఁ గలిగినవిద్యాధనాభివృద్ధులను గుఱించి యువఁ చాంగు తెలియఁజేసిన వృత్తాంత మత్యద్భుతముగాఁ గానవచ్చుచున్నది. ఈచీనాయాత్రికుఁ డుదరపోషణము కొఱకు దేశాటనముచేయు సన్యాసులవంటివాఁడు కాఁడు. ప్రపంచకములో నున్న దేశము లన్నింటిలో భరతఖండ మొక్కటియే మోక్షసాధన మగు జ్ఞానసంపత్తిని గుత్తగొన్న దేశ మగుటచే నట్టి దివ్యజ్ఞానమును సంపాదించుట కొఱకే యీదేశమునకు వచ్చెను. కనిష్కునికాలము మొదలుకొని వంగదేశపు రాజైన ధర్మపాలుని కాలము వఱకు సుమారు పదిశతాబ్దము లవిచ్ఛిన్నముగా చీనదేశ

పువిద్యార్థు లాకాలమందు భరతఖండములో నున్ననలాందా మొదలగు ప్రసిద్ధవిద్యాలయములలోఁ గొంతకాలముండి విద్యల నభ్యసించి పండితులై స్వదేశమునకుఁ బోయిన ట్లనేక గ్రంథనిదర్శనము లున్నవి.

అట్టివిద్యార్థులలో ఫాహియన్ (Fa-hie) యువన్‌చంగ్- (Yuan-chewang) ఇత్సింగు (It- sing) అనువారు ముఖ్యులు. ఆకాలమందు బౌద్ధమే గాక వైదికమతముగూడఁ బ్రబలముగా నుండెను. అన్నివర్ణములలోను పరిశుద్ధతములైన బ్రాహ్మణులచే భరతఖండ మంతయు నిండియుండె ననియుఁ బండితులైన బ్రాహ్మణు లందఱు సంస్కృతభాషనే వ్యవహరించుచుండి రనియు బౌద్ధమతగురువులు కూడఁ దమమతగ్రంథములను సంస్కృతభాషలోనే వ్రాసి రనియు, యువన్‌చాంగు వ్రాసియున్నాఁడు. మధ్యహిందూస్థానమందు వ్యవహరింపఁబడు సంస్కృతభాష పరిశుద్ధమై మృదుమధురమై యుండెను. దానికిఁ బైగానున్న దేశములందు వాడఁబడు భాష వికృతినొంది సంస్కారహీనమైయుండెను. కృష్ణుని గొల్చెడువారు, కాణాద, వైశేషికమతస్థులు, కాపిలులు, లోకాయతికులు, ఆర్హతులు కూడ నాకాలమం దుండి రని బాణుఁడు వ్రాసెను.

హర్షవర్ధనుఁడు మతభక్తుఁ డనియేకాక విద్వత్పోషణరతుఁడనియు స్వయముగా విద్వాంసుఁడుఁ గవియు ననియుఁ బ్రసిద్ధినొందెను. అతని యాస్థానమం దున్నకవిగావున బాణుఁడు హర్షుని కవితాచాతుర్యము వర్ణింపశక్యముగా దని వ్రాసెను. పోషకు నిట్లు స్తుతించుట యాశ్చర్యము కాదు, గాని, యీయంశమును సమర్థించుటకు మఱియొకసాక్ష్యము కలదు. హర్షుని మరణానంతరము (క్రీ. శ. 679- 687) సంవత్సరములలో నిండియాకు వచ్చిన ఇత్సింగు హర్షుఁడు మహాకవి యనియు నతనియాస్థానమం దున్నకవు లయిదు వందల కావ్యములను రచించి యతనికిఁ గృతి యిచ్చి రనియు నివి యన్నియు బుద్ధునిచరిత్రమును దెలుపునవి యనియు వ్రాసెను. ఇట్లు రచింపఁబడిన కావ్యములలో నార్యసూరుఁడు రచించిన జాతకమాల యొకటి.

ఆకాలమందు బ్రాహ్మణు లందఱు వేదములను శాస్త్రములను గృషిచేసిరి. ప్రథమపాఠపుస్తకమునకు "సిద్ధిరస్తు" అని పేరు. వర్ణసమామ్నాయమునకు నలుబదితొమ్మిది యక్షరములు. విద్యార్థులకు వ్యాకరణప్రవేశమును గలిగించుట కొకచిన్నవ్యాకరణమును నేర్పెడివారు. క్రమముగా వారిజ్ఞానము పెరిఁగినతరువాత జయాదిత్యవిరచితమైన కాశికావృత్తితోఁ బాణినిసూత్రము

లను, పిదప శబ్దవిద్య, శిల్పస్థానవిద్య, చికిత్సావిద్య, హేతువిద్య, ఆధ్యాత్మవిద్య యను నయిదువిద్యల నభ్యసింపఁ జేయువారు. నలాందాపాఠశాలలోఁ జదువు చున్నపుడు ఇత్సింగు పాలీభాషలో ననువదించిన సుహృల్లేఖయను కావ్యము, అశ్వఘోషుని బుద్ధచరిత్రము, జాతకమాలమొదలగునవి విద్యార్థులు చదువు సాహిత్యగ్రంథములు. వైదికవిద్యార్థులు బౌద్ధవిద్యార్థులుకూడఁ బూర్వోక్త మైన విద్యాపంచకమును జదివినపిదప వారివారిమతగ్రంథములను జదువవల వని యేర్పాటు. ప్రతివాఁడును ప్రత్యేకముగా నేదో యొకశాస్త్రమందు విశే షజ్ఞానమును సంపాదించి యుండవలెను. అందుకు వ్యాకరణశాస్త్రమందు చూ ర్ణియనునామాంతరముగల పతంజలిమహాభాష్యము, వాక్యపదీయము, చదు వవలసినగ్రంథములు- యోగశాస్త్రమందు యోగాచార్యశాస్త్రము, అసం గుని మెనిమిదిగ్రంథములు తర్కశాస్త్రమందు జినుని యెనిమిదిగ్రంథములు ధర్మశాస్త్రమందు షట్పాది- ఆగమములయందు నికాయచతుష్టయము- చదు వవలెను.

సంస్కృతవాఙ్మయచరిత్రతో సంబంధించిన కొందఱుగ్రంథకర్తలు హ ర్షునికాలమం దుండిరి. జయాదిత్యవామనులు, ధర్మపాలుఁడు, నలాందాపాఠ శాలాధ్యక్షుఁడు శీలభద్రుఁడు, సుబంధుని వాసవదత్తతోను, సర్వదర్శనసంగ్ర హమందుఁ బేర్కొనఁబడిన ధర్మకీర్తి, తామ్రలిప్తి విహారాధిపతి, రత్నకూట సూత్రప్రణేతయునగు రాహులమిత్రుఁడు, నలాందాపాఠశాలయం దుపాధ్యాయు లైన జినప్రభువు, జ్ఞానచంద్రుఁడు, మహాపండితుఁడు మహాకవియు నగు బాణ భట్టుఁడు. భారవి, జానకీహరణమును రచించిన కుమారదాసుఁడు, మాఘుఁ డు, బాణునికంటెఁ గొంచెము ముందువాఁడైన సుబంధువు- హర్షునికిఁ బ్రతి పక్షుఁడైన రెండవపులకేశియాస్థానకవి యగురవికీర్తి, సూర్యశతకమును వ్రా సిన మయూరుఁడు మాతంగదివాకరుఁడు మొదలగువారు

హర్షుని యవసానము.

చైనాదేశపుశకమైన (Yung Hui) యంగ్‌హూయిశకాంతమం దనఁ గా క్రీ- శ. 655 సం॥లో హర్షుఁడు స్వర్గస్థుఁడాయెను. 648 సం॥ మని మఱి కొందఱు చరిత్రకారులు నిశ్చయించిరి.

"సోయం సుజన్మా సుగృహీతనామా తేజసాంరాశిః, చతురుదధికేదార

పరమేశ్వరో హర్షః, ఏతేన ఖలు రాజన్వతీ పృథ్వీ- చిత్ర మిద మత్యమరం రాజత్వమ్. అపిచాస్య త్యాగస్య అర్థినః ప్రజ్ఞాయాశ్శాస్త్రాణి, కవిత్వస్య వాచః సత్త్వస్య సాహసస్థానాని, ఉత్సాహస్య వ్యాపారాః కీర్తేర్దిఙ్ముఖాని, అనురాగస్య లోకహృదయాని, గుణగణస్య సంఖ్యా, కౌశలస్యకళాః, నపర్యాప్తో విషయః." అని యీతని చరిత్ర కారుఁడైన బాణుఁ డీతని ప్రభావమును వర్ణించి యున్నాఁడు.

నానావిధమైన శక్తు లతనియందు విచిత్రముగాఁగలిసియుండెను. మహా పండితుఁడు, పరమైశ్వర్యసంపన్నుఁడై యున్నను దీనులయందుఁ బరమకారుణికుఁడు, సార్వభౌముఁడైన సతినన్నుఁడు, మొదట తనసోదరుని బావమఱఁదిని జంపిన రాజులపై పగఁదీర్చుకొనుట కౌద్ధత్యమును, ప్రతాపమును జూపించినను గొనకతిప్రశాంతుఁడై బౌద్ధధర్మముల నవలంబించి స్వసిద్ధాంతమును స్వకృతి యగునాగానందమునందు దాను కల్పించిన నాయకుఁ డగు జీమూతవాహనునిద్వారా ప్రకటించెను.

శ్లో॥ "స్వశరీర మపి పరార్థే యః ఖలు దద్యాదయాచితః కృపయా
రాజ్యస్యకృతే సకథం ప్రాణివధక్రౌర్య మనుమన్యే"

1 నాదా కించి ద్భనతి నియతం యచ్ఛ పశ్చాన్నకించి
న్మధ్యేఽకస్మా త్సపదిఘటయ యత్యస్థిదార్ఢ్యానురోధమ్
స్త్రీర్ణాంఘ్రి ర్నట ఇవ ముహుః కోపిజంతు ర్నటిత్వా
నోజానీమో భవయవనికాంతర్హితః క్వప్రయాతి.

2. కోన్యః కాల మతిక్రాంతుం నేతుంప్రత్యక్షతాంక్షమః,
కవిప్రజాపతీం త్యక్త్వా రమ్యనిర్మాణ శీలినమ్.

విరూపాక్షరాయ లెవ్వరు?

వఝల చినసీతారామస్వామిశాస్త్రిగారు — విజయనగరము.

తుంగభద్రానదీతీరమున విజయనగరసామ్రాజ్యమును స్థాపించి ప్రజాపాలనము చేసిన సంగమవంశపు గిరీటధారిచక్రవర్తులలో విరూపాక్షరాయలు తుదివాఁడు. ఈయన ప్రౌఢదేవరాయలపుత్త్రుఁడనికొందఱును పౌత్త్రుఁడనికొందఱును నభిప్రాయపడియున్నారు. ఈవిషయమును విమర్శించుటకు ముఖ్యముగా రెండుశాసనములాధారములయి యున్నవి. అందొకటి విజయనగరచరిత్రాధారములనెడి (Sources of Vijayanagar History) గ్రంథములోని డెబ్బదవపుటయందలి శ్రీరంగముప్లేటు లనెడిశాసనము. వేఱొకటి, ఎపిగ్రాఫియా కర్ణాటికా III వాల్యము మళవళ్ళితాలూకా 121 నెంబరు శాసనము. శాసనవిమర్శకులకు వీనిలో రెండవది మొదట లభించియుండెను. అద్దానిలోని విరూపాక్షరాయలను సంబంధించిన భాగము నిటఁ జూపుచున్నాను.

“..............విజయభూపతేః । సత్యనారాయణీ దేవ్యాం । ప్రాము రాసీ ద్యశోధనః । ప్రౌఢప్రతాపవిభవ । ప్రతాపాఖ్యో మహీపతిః । గుణైరనేకై రవనీతలేస్మిన్ । విరాజమానః సుకృతాప్తకీర్తిః । నిజాగ్రజాప్రాప్తమనాదిరాజ్య । సాధీకృతార్థివ్రజపారిజాతః । తస్యసింహళదేవీతి । భార్యాసర్వగుణాశ్రయా.............తస్యాం శివః ప్రాదురభూ ద్గుణాఢ్యో । నామ్నా విరూపాక్ష ఇతి ప్రసిద్ధః ।..............నిజప్రతాపా దధిగత్య రాజ్యమ్............దివ్యం సింహాసనం ప్రాప్య పాలయన్ ధరణీ మిమామ్ ।...............శాలివాహననిర్ణీత శకవర్షక్రమాగతే । ఋతురంధ్రగుణక్షౌణ్యుక్తే । విధునాయుతవత్సరే (1396), *విజయాఖ్యే ('సజయాఖ్యే' అని యుండవలెను.) సంక్రాంత్యాం మకరాఖ్యాతే ।...............”(ఎపిగ్రాఫియాకర్ణాటికా III వాల్యము. మళవళ్ళితాలూకా. 121 నెంబరు.)

ఈశాసనములో నున్న ప్రమాదములనేమియుఁ బరిగణింపకయే రైసు

* “1396” అను శాలివాహనశకసంఖ్యచే గుఱుతింపఁబడు వత్సరము జయ యగును గాన 'స, జయాఖ్యే' అని శాసనపాఠ ముండియుండును. శాలివాహనశకమున గతాబ్దసంఖ్యతోనే యాయావత్సరములను గుఱుతించుట జ్యోతిషగ్రంథములందే గాక శాసనములందును సంప్రదాయ మయి యున్నది.

దొరగారు యథాశ్రుతముగా నందలి "అగ్రజా" అనుశబ్దమును జూచి ప్రతాప రాయలు జ్యేష్ఠభగిని (Elder Sister) నుండి ప్రాప్తమయిన యనాదిరాజ్య మనఁగా విజయనగరరాజ్యము గలవాఁడని యర్థముచేసి యా ప్రతాపరాయలు ప్రౌఢదేవరాయలే యనుకొని చక్రవర్తి యగువిరూపాక్షరాయలు ప్రౌఢదేవ రాయలకుమారుఁ డని వ్రాసిరి.

"విజయనగరరాజులకుఁ బురుషసంతతిలోనె వరుసగా రాజ్యము వచ్చి యుండుటచేతను, ప్రౌఢదేవరాయలకుఁ దనజ్యేష్ఠసోదరి నుండి రాజ్యము వచ్చె ననుసది నిరాధారమగుటచేతను, బయిరీతి నర్థముచేయుట యసంగతము. అచట "నిజాగ్రజాత్" అని శాసనపాఠమై యుండును; కాఁగాఁ బ్రౌఢ దేవరాయలును బ్రతాపదేవరాయలును సహోదరు లగుటచే నచట నర్థము కుదురును. విరూపాక్షరాయలు ప్రౌఢదేవరాయపుత్త్రుఁ డగుమల్లికార్జునదేవరాయల కుమారుఁడు" అని యిట్లు హెచ్. కృష్ణశాస్త్రిగారిచే వ్రాయఁబడినట్లు విజయ నగరచరిత్రపుఁ జిన్నభాగము" (A Little known chaper of Vijayana_ gar History) అను గ్రంథమున వ్రాయుచు డాక్టరు, యస్. క్రిష్ణస్వామి అయ్యంగా రద్దాని నీక్రిందిరీతి నిరసించిరి.

"శాసనపాఠమును సవరించుట సాహసము. మఱియు నట్లు దిద్దవలసిన యావశ్యకతయు లేదు. అట్లు దిద్దినను బ్రతాపరాయలకు రాజ్యప్రాప్తియే లే కుండుటం జేసి యాతనికిఁ దనయన్న యగుప్రౌఢదేవరాయలనుండి యనాది యగు రాజ్యము వచ్చిన దని లభించెడునర్థము కేవలము నసంగతమె యగును. మఱియు నట్లు దిద్ది యావాక్యమును ప్రౌఢదేవరాయలతమ్ముఁ డగు ప్రతాపరా యలపరముగా నన్వయించునపుడు తర్వాత నున్న "తస్య సింహాళదేవీతి భార్యా ...." అనుభాగముచే సింహాళదేవి ప్రతాపరాయలకు భార్యయనియు విరూపాక్షరాయ లాదంపతులకుఁ బుత్త్రుఁ డనియు నర్థము లభించును గాన నది విరూపాక్షరాయలు మల్లికార్జునరాయలకుఁ బుత్త్రుఁ డని వాదించెడి కృష్ణశా స్త్రిగారి వాదమునకు సంగతము కానేరదు." అని యిట్లు కృష్ణశాస్త్రిగారి వా దమును డాక్టరు యస్. క్రిష్ణస్వామి అయ్యంగారు నిరసించిరే గాని మెట్టియ ర్థము చెప్పుట కయినను బయిశాసనము సమన్వితమె యయియుండలే దనియు నాశాసనపుఁ బ్రతిబింబము తీయుటలోఁ గొన్నిచోట్ల బ్రమాదములు పడినవని యు గ్రహింపరైరి. మీఁద వివ్రాసిన దంతయు సవరణము చేయుట సాహసమని కూడ

నాక్షేపించిరి. అట్లు పయిశాసనమునం దేమియు నవరింపనపు డందలి "సాధీకృతార్థివ్రజపారిజాతః" అనుదాని కేమియర్థము గలదని శాసనవిమర్శకు లనుకొనిరో తెలియకున్నది. మఱియు ప్రతాపాఖ్యో మహీపతిః" అనుదానికి విశేషణము లయియున్న "విరాజమానః సుకృతాప్తకీర్తిః" అనువానికిఁ దరువాతను, "సాధీకృతార్థివ్రజపారిజాతః" అనుదానికి ముందును గల "నిజాగ్రజాప్రాప్తమ్" అనుద్వితీయాంతమునకును "అనాదిరాజ్య" అను ప్రాతిపదికమునకును నన్వయ మెట్లు లభించు ననుకొనిరో తెలియరాకున్నది. పయిరీతి ననర్థకమును ననన్వితమును నైయున్న శాసనభాగమును బట్టికొని యొక్కొక్క రొక్కొక్కవిధముగ నర్థాని నన్వయింపఁబూను టెల్ల గగనారవిందసౌరభ్యమును బరిశీలించునట్లు పరిహాసనీయమై యున్నదని సంస్కృతభాషాజ్ఞానము గలవిమర్శకులకుఁ దోఁచకమానదు గదా!

తుదికదృష్టవశమునఁ బయిశాసనమునకు మూలమై యున్నదగు శ్రీరంగము ప్లేటు లను శాసనము లభించుటచే వెనుకటిశాసనమునందలి ప్రమాదముల రూపుమాపుట కవకాశము గల్గినది. కాన నిట శ్రీరంగము ప్లేటు లనెడి శాసనములోని విరూపాక్షరాయలను సంబంధించిన భాగము నిటఁ జూపుచున్నాను.

"………విజయభూపతిః । తస్యనారాయణీ దేవ్యా ముత్పన్న శ్శుభలక్షణః । ప్రతాపరాయ ఇత్యాఖ్యా మగమ త్పార్థివోత్తమః । గుణై రనేకై రవనీతలే స్మిన్ విరాజమానః సుకృతాప్తకీర్తిః । నిజాగ్రజాత్ప్రాప్త ఘనాద్రిరాజ్యః । సాధీ ("సార్థీ" అని యుండియుండును) కృతార్థో జనపారిజాతః । తస్యసిద్ధలదేవీతి భార్యా లక్షణసంయుతా । ………తస్యాం శివః ప్రాదురభూ ద్గుణాఢ్యో । నామ్నా విరూపాక్ష ఇతి ప్రసిద్ధః ।………నిజప్రతాపాదధిగత్య రాజ్యమ్………పిత్ర్యం సింహాసనం ప్రాప్య । పాలయన్ ధరణీమిమామ్ ।………*వస్వష్టగుణభూయుక్తే (1388) పార్థివాఖ్యేచ వత్సరే ।

* '1388' అను శాలివాహనశకసంఖ్యచే గుఱితింపఁబడు వత్సరము పార్థివ కానేరదు. కాన పార్థివకు సరిపడునట్లుగ శాసనమున "మన్వష్ట" అని గాని "మున్యష్ట" అని గాని పాఠ ముండియుండునని గ్రహింపవలెను. (మనుశబ్దము వైవస్వతమనువాచకముగాన సప్తసంఖ్యను బోధించును) పై శాసనమం దిట్టిసవరణము చేయ నగునని యే ఆనరబుల్ దివాన్ బహదూరు యల్. డి. స్వామికన్ను పిళ్ళగారు కూడఁ దలంచినట్లు డాక్టరు యస్. కృష్ణస్వామిఅయ్యంగారి యాక్రిందివ్రాఁతవలన విశదమగుచున్నది.

"I am obiliged to the Hon'ble Diwan Bahadur L. D. Swamy kannu Pillai for the equivalent Christian date which is Friday 8th November A. D. 1465…………………"

కార్తికాఖ్యే చ మాసే........" (విజయనగర చరిత్రాధారములు శ్రీరంగము ప్లేటులు_70 పుట)

ఈశాసనమును, పెనుకటిశాసనమును, సరిచూచువారి కీశాసనములోని శ్లోకములే చాలవఱకు పెనుకటిశాసనములోఁ జొనుపఁబడిన వని తోఁచక పోదు. అక్కారణమునఁ జాలవఱకుఁ బరిశుద్ధముగ నున్నదీనినిబట్టి పెనుకటి శాసనములోని పాఠప్రమాదములను సవరించుట సాహసము కానేరదు. కాఁగా పెనుకటిశాసనములో హెచ్. కృష్ణశాస్త్రిగారు దిద్దినదిద్దుపాటే గాక మఱి కొన్నిసవరణములు సైతము కర్తవ్యములే యనియు నట్లు సవరించుట డాక్టరు యస్. క్రిష్ణస్వామి అయ్యంగారు చెప్పినట్లు సాహసకార్యము కా దనియు నీ శాసనము శాసించుచున్నది.

చాలవఱకుఁ బరిశుద్ధముగ నున్న యీ శ్రీరంగపుశాసనము లభించినను డాక్టరు క్రిష్ణస్వామిఅయ్యంగారు పెనుకటిశాసనపరిశీలనమువలనఁ గల్గినసంస్కారమును వీడఁజాలక యిందలి ప్రతాపరాయలు ప్రౌఢదేవరాయలే యనియు విరూపాక్షరాయలు ప్రౌఢదేవరాయల రెండవకుమారుఁ డనఁగా మల్లికార్జున రాయలతమ్ముఁ డనియు వీరు తలంచిరి. వీరు తమయీయభిప్రాయమునకు శాసనములోని "నిజాగ్రజా త్ప్రాప్తఘనాద్రిరాజ్యః" అను వాక్యము సందర్భపడుటకయి "ప్రౌఢదేవరాయల కెవరో పేరులేని యన్నగా రుండి రనియు నాతఁడు ఘనాద్రి యనఁగాఁ బెనుగొండరాజ్యమును జయించి చక్రవర్తియుఁ దమ్ముఁడును నగుప్రౌఢదేవరాయల కొసంగె ననియు నావాక్యమున కర్థము చేసికొనిరి. కాని ప్రౌఢదేవరాయలకు జ్యేష్ఠసోదరుఁడు గలఁ డనుటకు శాసనాధార మెచ్చటను లేదు. శాసనాధారమె యననేల ? ఏయాధారమును లేదు. ఇఁకఁ బ్రౌఢదేవరాయల కన్నగారె యుండునపు డాయనకుఁ బిత్ర్యమగువిజయనగరరాజ్యము సంక్రమింపక తమ్ముఁడగు ప్రౌఢదేవరాయలకు వచ్చుటెట్లు ? అట్టి జ్యేష్ఠసోదరుఁ డనామకుఁడై రూపుమాయు టెట్లు ? మీఁదుమిక్కిలి యట్టియనామకుఁడు చక్రవర్తికి సాధ్యముగాని పెనుగొండరాజ్యమును జయించి తనరాజ్యము నాక్రమించిన తమ్మునకుఁ బ్రసాదించు టెట్లు ? అట్టియన్నగారి రాజ్యము నాక్రమించిన ప్రౌఢదేవరాయలు నాపెనుగొండరాజ్యమును జయింప నేరమి యెట్లు? ఇట్టి నిరాధారవిరుద్ధాంశములకు లోనయిన యర్థము విమర్శకాగ్రగణ్యులయియున్న డాక్టరు క్రిష్ణస్వామిఅయ్యంగారిచే నెట్లంగీకరింపఁబడెనో తెలియకున్నది.

పయిరీతిని కేవలము నసంగతమై యున్నయర్థమును విడిచి పైరెండుశాసనములలోని ప్రతాపరాయలు ప్రౌఢదేవరాయలతమ్ముఁడనియు, నాతఁడన్నగారివలనఁ బెనుగొండను జాగీరుగఁ బొంది యుండె ననియు నట్టిప్రతాపరాయలకు సిద్ధలదేవి, లేకసింహళదేవి యందు జన్మించిన యాతఁడే విరూపాక్షరాయలనియు, నతఁడు ప్రౌఢదేవరాయలపుత్త్రుఁడగుమల్లికార్జునదేవరాయలయనంతరమున రాజ్యము నాక్రమించుకొని చక్రవర్తియయ్యెననియు మల్లికార్జునరాయలసంతతినుండి రాజ్యము నాకర్షించుటచేతనే యాతని దానశాసనములు పైరెండిటిలోను, మహాప్రసిద్ధుఁడగుప్రౌఢదేవరాయలు సైతము పేర్కొనఁబడలేదనియు నర్థము చేసికొనుట యెంతయు సమంజసముగ నుండునుగదా? ఈపక్షమునకు "నిజాగ్రజాత్ప్రాప్త ఘనాద్రిరాజ్యః" అను శాసనద్వయస్థవాక్యము ప్రబలాధార మగుచుఁ జక్కఁగా సమన్వితమగుచున్నదిగదా! ప్రౌఢదేవరాయలకుఁ బ్రతాపదేవరాయ లనెడి తమ్ముఁడు గలఁడనుట క్రిందిశాసనసాక్ష్యమగుపడుచున్నది. "వీరో విజయ భూపతిః । ...... దయాసిధే రభూత్తస్య । దేవీనారాయణాంబికా......పుత్రరూపం తయోశ్శ్లాఘ్యం । పూర్వజన్మతపఃఫలం । దేవరాయమహీపాలో । దాతా విజయతే భువి। ...... ప్రతాపదేవరాయేణ । ప్రఖ్యాతేనానుజన్మనా । మహేంద్రస్యేవ యస్య(శ్రీ) ।రుపేంద్రేణ ప్రకాశతే......"

(ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా, III వాల్యుము. సత్యమంగళముప్లేటులు. 35 పుట)

పయిసందర్భమును బట్టియు వెనుకటి శాసనద్వయములో నున్న "నిజాగ్రజాత్ప్రాప్తఘనాద్రిరాజ్యః" అను వాక్యమును బట్టియుఁ, దచ్ఛాసనద్వికములోని ప్రతాపరాయలు ప్రౌఢదేవరాయల తమ్ముఁడగు ప్రతాపదేవరాయలే గాని ప్రతాపదేవరాయనామాంతరము గలప్రౌఢదేవరాయలు కాఁడని సిద్ధాంతిత మగుచున్నది. కాఁగాఁ గిరీటధారి యగువిజయనగరచక్రవర్తి విరూపాక్షరాయలు ప్రౌఢదేవరాయలతమ్ముఁడగుప్రతాపదేవరాయలపుత్త్రుఁడని నిశ్చితమగుచున్నది.

త్రిలింగము-తెలుఁగు-తెనుఁగు.

—♦ విద్యాప్రవీణ, బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు, రామతీర్థము ♦—

మనము నివసించుచున్న యీయాంధ్రదేశమునకును, వాడుకొనుచున్న భాషకును "ఆంధ్రము-త్రిలింగము-తెలుఁగు-తెనుఁగు" అనువ్యవహారములు వాడుకలోను మాత్రమే గాక గ్రంథములయందును గన్పించుచున్నవి. ఈవ్యవహారములను విమర్శించుచుఁ జాలమంది విమర్శకులు తలకొకరీతి నభిప్రాయము లిచ్చియున్నారు. అందు "త్రిలింగము-తెలుఁగు-తెనుఁగు" అనువ్యవహారముల యాథార్థ్యమును దెలియఁజేయుటయే యీవ్యాసరచనమునకుఁ గల ముఖ్యాభిప్రాయము.

మూఁడుశివలింగములు మూఁడెడల సరిహద్దులు కల దగుట నీయాంధ్రదేశము త్రిలింగదేశ మని వ్యవహరింపఁబడుచున్న దని యు, "తెలుఁగు, తెనుఁగు" లీత్రిలింగముయొక్క వైకృతము లనియుఁ (అనఁగాఁ ద్రిలింగము నుండి తెలుఁ గుత్పన్నమైన దనియుఁ, దెనుఁగు తెలుఁగు యొక్క రూపాంతర మనియు) జాలమంది యభిప్రాయపడియున్నారు. ఆమూఁడులింగములఁ దెలియఁజేయుచు శబ్దరత్నాకరకారులు "శ్రీశైలదాక్షారామకాళేశ్వరములనడుమఁ గలదేశమగుట నియ్యది త్రిలింగ" మని చెప్పుచు—

క. శ్రీక్షితిధరకాళేశ్వర, దాక్షారామంబు లనఁగఁ దనరారెడు నీ
 త్రిక్షేత్రంబులలింగము, లీక్షితిని ద్రిలింగసంజ్ఞ నెన్నికకెక్కెన్.

అని త్రిలింగనిర్వచనము చేసినయప్పకవిని

"శ్రీశైలదాక్షారామకాళేశ్వరమధ్యవర్తిత్వే నాంధ్రదేశస్య త్రిలింగదేశ ఇతి ప్రసిద్ధిః" అని వివరించిన యహోబలపండితుని బ్రమాణభూతులనుగా నిచ్చియున్నాఁడు. సంస్కృతమునఁ బ్రతాపరుద్రయశోభూషణ మనునలంకారగ్రంథమును రచించిన విద్యానాథమహాపండితుఁడు కూడ-

యై ర్దేశ స్త్రిభి రేష యాతి మహతీం ఖ్యాతిం త్రిలింగాఖ్యయా
తేషాం కాకతిరాజకీర్తివిభవైః కైలాసశైలాః కృతాః
తే దేవాః ప్రసరత్ప్రసాదమధురాః శ్రీశైలకాళేశ్వర
ద్రాక్షారామనివాసినః ప్రతిదినం త్వచ్ఛ్రేయసే జాగ్రతు.

(ప్రతాపరుద్రీయమ్-నాటకోదాహరణమ్. 5 అంక 22 శ్లోక)

అని వర్ణించి పై యభిప్రాయమునే సూచించియున్నాఁడు. బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థప్రకాశికాకారులు నైరీతినే చెప్పుచు నీశ్లోకముయొక్క వ్యాఖ్యను గూడ గ్రంథస్థము చేసియున్నారు. త్రిలింగమునుండి తెలుఁ గుత్పన్నమైన దనియుఁ, దెనుఁగు తెలుఁగు యొక్క రూపాంతర మనియు గుప్తార్థప్రకాశికాకారులు కూడ వ్రాసియున్నారు. మఱికొందఱు త్రిలింగమునుండి తెలుఁగుపుట్టలేదనియు ఉత్కలింగమునుండి యుత్కళము పుట్టినట్లే తలకళింగమునుండి తెలుఁగు పుట్టిన దనిచెప్పుచున్నారు. కానిదానినివిశ్వసింపఁదగిన ప్రమాణములులేవు.

ఇందు శ్రీశైలద్రాక్షారామములు ప్రసిద్ధము లగుటచే వానివిషయమై వివాద మక్కఱ లేదనియుఁ, గాళేశ్వరమనఁ బెద్దతిరుపతిచేరువఁగల సుప్రసిద్ధక్షేత్ర మగు కాళహస్తియా, లేక మఱివేఱుగ నున్నదా! యని సందేహము కలుగవచ్చు ననియు నెంచి, "నామైకదేశే నామగ్రహణ"మ్మను న్యాయంబునఁ గాళహస్తీశ్వరుఁడే కాళేశ్వరుఁ డనియు, గాళహస్తియే కాళేశ్వర మనియు శబ్దరత్నాకరకారులును, గుప్తార్థప్రకాశికాకారులును సిద్ధాంతీకరించిరి, కాని, నిజాంరాష్ట్రమునఁ గలచాలభాగము తెలుఁగుదేశ మగుటచే దానింగూడఁ ద్రిలింగమునఁ జేర్చుట యుక్త మనియుఁ, ద్రిలింగవ్యవహారము దానింబట్టియే వచ్చిన దనియు నిశ్చయించి నిజాంరాష్ట్రమునందలి మంథెన సమీపమునఁ గలకాళేశ్వరమునే కొందఱు గ్రహించిరి.

"మీఁద బేర్కొనఁబడిన మూఁడులింగముల నడుమఁ గలదేశమే త్రిలింగ (తెలుఁగు) దేశ మనియు, నందు వాడుకొను భాషయే తెలుఁగనియుఁ జెప్పినచో, నీయెల్లలలోఁ జేరనట్టియు, గోదావరిజిల్లాలోని కొంతభాగమును, విశాఖపట్టణముజిల్లాయును, గంజాముమండలములోని కొంతభాగమును, జెంగల్పట్టుజిల్లాయందలి కొంతభాగమును, అనంతపురముజిల్లా బళ్ళారిజిల్లాలలోని సగము భాగమును, ఇంక నిట్లే చిన్నచిన్న తెలుఁగుభాగములు పరిమితికలిగినట్టియుఁ దెలుఁగుభాష వ్యవహరింపఁబడుచున్నట్టియు, భాగములు తెలుఁగుదేశమునఁజేరకపోవచ్చును మఱియుఁ ద్రిలింగమనుపదము నన్నయభట్టారకాదిప్రాచీనులగ్రంథములలోఁగనుపింపక కేవలము పదునాల్గవ శతాబ్దపువాఁడగువిద్యానాథుని గ్రంథముననే గన్పడుటచే నిదివిద్యానాథునికల్పితసంజ్ఞయే యనిచెప్ప నొప్పును. ఓరుగంటిరాజ్యమున మూఁడుదిక్కులయందు మూఁడులింగము లుండి యుండవచ్చును. దానింబట్టియే యీనడుమఁ గలదేశము త్రిలింగమని విద్యా

నాథమహాకవి కల్పించి యుండవచ్చును. కావునఁ బైకారణములచేతఁ ద్రిలింగమునుండి తెలుఁగు పుట్టినదని చెప్పరాదు. మనయాంధ్రదేశమునకుఁ దెలుఁగు దేశమని తొలుతనుండియు వ్యవహారము కలదు. ఆవ్యవహారము సంస్కృతములోనికి వచ్చునరికి త్రిలింగమై సంస్కృతగ్రంథములలోని కెక్కినది. కాఁగా తెలుఁగునుండియే త్రిలింగము పుట్టినదని చెప్పవలె" నని సుప్రసిద్ధవిమర్శకులును, చరిత్రకారులునగు, కీ. శే. కొమఱ్ఱాజు వేంకటలక్ష్మణరావుపంతులుగారొకవ్యాసమును వ్రాసియుండిరి.

శ్రీలక్ష్మణరావుగారిసిద్ధాంత మన్నివిధముల నూహకు సరిపడియున్నది. కాని విద్యానాథుఁడే త్రిలింగమనువ్యవహారమును గల్పించె ననుటకు మాత్రము ప్రబలప్రమాణము కానరాదు. నన్నపార్యాదులు కేవల వేంగీమండలాధీశ్వరులు మొదలగువారి యాస్థానములం దుండుటచేఁ ద్రిలింగము మొత్తము విషయమై వారు ప్రస్తావించి యుండకపోవచ్చును. నేఁటివఱకు వెలువడిన వాఙ్మయ మంతయు మనకు లభించియుండదు గదా! లభింపని గ్రంథములలోఁ ద్రిలింగవ్యవహార ముండిన నుండవచ్చునుగదా! మఱియు విద్యానాథుఁడు "యైర్దేశస్త్రిభిరేష యాతి మహతీం ఖ్యాతిం త్రిలింగాఖ్యయా" అని త్రిలింగమను వ్యవహారము చాలదినములనుండి వచ్చుచున్నదిగా నిరూపించుటచే నావ్యవహారము విద్యానాథకల్పిత మనియే చెప్పవలను పడదుగదా!

ఇంకను బ్రహ్మాండపురాణమునందలి

"శ్రీశైలభీమకాళేశ మహేంద్రగిరిసంయుతమ్ ।
తత్కాలప్రభృతిక్షేత్రం త్రిలింగ మితి విశ్రుతమ్"

అను శ్లోకముంబట్టి త్రిలింగవ్యవహారము చాలకాలమునుండి వచ్చుచున్నట్లు తెలియుచున్నది. పురాణము లనేకము లగునసంగతములతోఁ గూడియుండుటచే వానిని బ్రమాణముగ గ్రహింపఁగూడ దనులక్ష్మణరావుగారును బ్రహ్మాండపురాణము A. D. 14 వ శతాబ్దముకంటెఁ బ్రాచీనమైనదని యొప్పుకోవలెను. పురాణము లన్నింటిలోను బ్రహ్మాండపురాణమే ప్రాచీనతమమైనదని శ్రీలక్ష్మణరావుగారి సిద్ధాంతము కూడను. కావునఁ దెలుఁగుదేశమునకుఁ ద్రిలింగదేశ మనువ్యవహారము విద్యానాథునికిఁ జాలపూర్వమునుండియు నుండినదని చెప్పవలెను. కాఁగా "త్రిలింగమునుండి తెలుఁగు పుట్టిన" దనుటకొక యాధారము లభించినది.

ఇట్లు త్రిలింగమునుండి తెలుఁగుపుట్టిన దని యంగీకరించినను త్రిలింగము లనునవి యీరీతిని శ్రీశైల ద్రాక్షారామ కాళేశ్వరములే యైనచోఁ దక్షిణతెలుఁగుదేశపు టుపపత్తి యాలోచనీయమే యైయున్నది. కాన నాత్రిలింగము లనునవి యేవో ప్రకారాంతరమున నిర్ధారణ చేయవలెను. అట్లు నిర్ధారణ చేయుటలో మిక్కిలిగా నుపకరించు తెనుఁగును విమర్శించినచోఁ ద్రిలింగములయంశమును దేటపడును కావునఁ దొలుత దానిని విమర్శింతము.

త్రిలింగభవ మగుటవలనఁ దెలుఁగు దేశ మనుట సరియగును. కాని, విలక్షణముగఁ దెనుఁగను వ్యవహారము కనుపించుటచేఁ దెనుఁగునకుఁ గూడ నొకప్రకృతి యుండవలెను. త్రిలింగము తెలుఁగైనరీతిఁ ద్రినగము తెనుఁగగుట యుక్తియుక్తముగ నున్నది. మఱియుఁ ద్రిలింగతద్భవ మగు తెలుఁగుయొక్క రూపాంతరమే తెనుఁగనుటకంటెఁ ద్రినగశబ్దభవమే తెనుఁ గనిన లాఘవము కలదు. ఈరీతివాదము లిదివఱ కున్నట్లు గుప్తార్థప్రకాశికాదిగ్రంథములంబట్టి తెలియుచున్నది.

తెలుఁగులో వలెనే తెనుఁగు నందును బిందువు కనుపించుటచేతను, త్రినగములో లేని (ప్రకృతి) బిందువు వికృతిలోఁ గన్పింప నవకాశము లేకుండుటవలనను, త్రిలింగోత్పన్న మగు తెలుఁగు రూపాంతరమే తెనుఁగనుట పాడియే యగునని కొందఱు వాదింపవచ్చును. కాని యదియుక్తిదూరము. వికృతియందు బిందు వున్నచోఁ బ్రకృతియందును బిందు వుండవలె నను నియమము లేదు. అట్లు ప్రకృతిలో బిందువు నొందక, వికృతియందు బిందువును బొందు రూపము లనేకములు కనుపించుచున్నవి.

ప్రకృతి - నిరనుస్వారము.	వికృతి - సానుస్వారము.
పీఠము	పీఁట
పూగము	పోఁక.
వ్యాఘ్రము	వేఁగి.
వైశాఖము	వేసఁగి.

కావునఁ ద్రినగశబ్దమునుండియే తెనుఁగుపుట్టిన దని చెప్పవచ్చును. ఇఁకఁ దెలుఁగు, తెనుఁగులు పరస్పరపర్యాయపదము లగుటచేఁ ద్రిలింగ, త్రినగములు రెండింటికిం గూడఁ బరస్పరసంబంధ ముండవలయును. అనఁగాఁ ద్రిలింగములుండుచోటఁ బ్రసిద్ధము లగుమూఁడుకొండలు కూడ నుండితీరవలె

ను. ఇదివఱకుఁ ద్రిలింగము లనివ్యవహరింపఁబడు వానిలో ద్రాక్షారామమునఁ బ్రసిద్ధికెక్కిన పర్వత మేదియును లేకపోవుటచేఁ ద్రిలింగములలో నది యొకటనిచెప్పవీలుపడదు. ఇంకను ద్రాక్షారామమును సరిహద్దుగా నంగీకరించినచో గోదావరిలోసగము, విశాఖపట్టణము, గంజాములోనిసగము మండలములు తెలుఁగుదేశము కాకపోవచ్చును. కావున నీకారణముచేతం గూడ సరిహద్దును బొడిగింపకతప్పదు. అట్లు పొడిగింపనెంచిన మీఁద—

“శ్రీశైలభీమకాళేశ మహేంద్రగిరిసంయుతమ్ ।
తత్కాలప్రభృతిక్షేత్రంత్రిలింగమితివిశ్రుతమ్॥”(బ్రహ్మాండపురాణము)

అనువచనప్రామాణ్యమునఁ ద్రిలింగములలో గంజాముమండలము నడుమఁగల మహేంద్రగిరియొకటి యని నిశ్చయింపవచ్చును. మహేంద్రగిరికూడఁ బ్రసిద్ధికెక్కిన శివక్షేత్రము. శివరాత్రి మొదలగు గొప్పయుత్సవములకు వేనవేలు యాత్రికులు నింగినంటు నామహేంద్రగిరి నెక్కి దేవదేవుని దర్శింతురు. కాఁగా మహేంద్రగిరి త్రిలింగములలో నొకటి యని నిశ్చయింపవచ్చును. కానఁ బ్రసిద్ధ మగుపర్వతమును, శివక్షేత్రమును గలచోటే త్రిలింగములలో లెక్కకు రావలెను. తక్కిన శ్రీశైల- కాళేశ్వరములు ప్రసిద్ధపర్వతములును, శివలింగములును గల వనుట నిర్వివాదాంశము.

ఆత్రిలింగములఁబట్టి తెలుఁగను వ్యవహారమును, త్రినగములంబట్టి తెనుఁగను వ్యవహారమును గలిగిన దని తుట్టతుదకుఁ దేలిన సారాంశము.

తారానాథుఁ డనుబౌద్ధగ్రంథకర్త తెలుఁగుదేశమునకుఁ ద్రిలింగ మను నామధేయము కలదనియుఁగళింగము దానిలో (తెలుఁగు) నొకభాగ మనియుఁ జెప్పియుండుటచేఁ గళింగము తెలుఁగులోఁ జేర్చుట దోస మని భ్రమింపరాదు. కాళేశ్వర మనఁగా నిజాంరాష్ట్రమునందలి దనియే చెప్పవలెను. కావున నిజాంరాష్ట్రమునందలి తెలుఁగుదేశము త్రిలింగములోఁజేరఁగలదు. కర్నూలుజిల్లాలోని శ్రీశైలమును గ్రహించుటచే నించుమించుగ నదితెలుఁగు దేశమున కొకచివర యని చెప్పవచ్చును. హద్దుదాఁటినపిదపఁ గొంచెము తెలుఁగు దేశముండవచ్చును. హద్దనఁగా నించుమించుగా హద్దనియే తాత్పర్యము. కావున బల్లారిలో సగముభాగముకూడఁ దెలుఁగులోఁ జేరవచ్చును. ఇంచుమించుగా హద్దని గ్రహించుటచేతనే గంజాముమండలములోని ఛత్రపురపర్యంతము తెలుఁగుదేశమే యని గ్రహింపవలయును.

ఇఁక విద్యానాథకవిసార్వభౌముని యుక్తిని విమర్శింపవలెను. శ్రీలక్ష్మణరావుగారు వ్రాసినట్లు కాకతీయసామ్రాజ్యమునకు మూఁడునైపులఁగల క్షేత్రములను హద్దులుగా నిర్మించుకొనెను, గాని, యుపపత్తి నాలోచించి కాదు. అతనిమతమే నిశ్చయమని యంగీకరించినచో నం దంతర్భవింపని తెలుఁగుదేశము తెలుఁగుదేశమే కాకపోవలసివచ్చును.

కావున నీపైకారణములవలనఁ ద్రిలింగమునుండి తె·ఁగు, త్రినగమునుండి తెనుఁగు పుట్టినవనియుఁ, ద్రిలింగత్రినగములకు సంయోగసంబంధము కలదనియుఁ, లింగ, నగము లొకచోట ప్రసిద్ధము లగునవి యుండుస్థలములే త్రిలింగదేశపుటెల్లలను నిశ్చయింప నుపయోగించు ననియు నాయాశయము ను దెలియఁజేయుచున్నాను.

జయాశీర్వాదము.

— కావ్యకళానిధి శతావధాని చిదంబరశాస్త్రిగారు, పిఠాపురము —

ఉ. సత్యమునందు నిల్చి నిజసత్త్వముఁ బాదుకొనంగఁ జేసి దా
ర్మత్యము రూపుమాపి మతిమంతుల శ్లాఘల కెల్లఁ బాత్రమై
నిత్యము ధర్మనిర్వాహణనీతి నెసఁగుచునుండు నాంధ్రసా
హిత్యసభాసతీమణికి నీశ్వరుఁ డభ్యుదయం బొసంగుతన్.

సీ. గ్రాంథికభాషాపరంజ్యోతి నెలుఁగ నాంధ్రనిఘంటుబోధ మేర్పఱిచినావు
గ్రామ్యవాదకుభృన్నికాయంబు నడఁగింపఁ బత్త్రికాభిదుర మేర్పఱిచినావు
ప్రజ్ఞావిలోకనప్రాభవం బొదవ సద్గ్రంథాంజనంబు లేర్పఱిచినావు
విద్యాభిరుచిసుధావిర్భావ మెసఁగ నుపన్యాసవార్ధు లేర్పఱిచినావు
ఆంధ్రదేశక్షేమాభ్యుదయంబుకొఱకు, నిజకృపాసారమును గరుణించినావు
నీకుఁబూర్ణాయువిడుఁగాత లోకసాక్షి, యాంధ్రసాహిత్యపరిషదార్యామతల్లి.

సీ. ప్రాచీనధర్మసంరక్షణక్రమమందుఁ బూర్ణమైనవ్రతంబుఁ బూనినావు
భాషావిశేషానుపాలనంబునయందుఁ గంకణంబును గేలఁ గట్టినావు
ఆంధ్రదేశమహోదయాపాదనమునందు నెనలేని దీక్ష వహించినావు
గ్రామ్యభాషానిరాకరణకార్యమునందు దిట్టమైనప్రతిజ్ఞ పట్టినావు
ఆంధ్రమసిరెడివామమే యంతరించు, కాలమునకడ్డుపడి నిల్వఁజాలినావు
నిత్యకళ్యాణివై నీవు నెగడుమమ్మ, యాంధ్రసాహిత్యపరిషదబ్జాయతాక్షి!

బేరీజు పద్యములు.

— విస్సాప్రగడ కామరాజకవి. —

ఉ. శ్రీ వెలయంగ హస్తమున జింక చెలంగ శిరంబుమీఁదఁ దా
రావిభుఁ డింపెసంగ నగరాజతనూభవ మై వెలుంగ రా
జీవభవాబ్జలోచనులు చెంగట మ్రొక్కులిడంగ నొప్పు న
ద్దేవుఁడు భక్తరక్షణుఁడు తెల్లనివేలుపు మమ్ముఁ బ్రోవుతన్. ౧

మ. కరపద్మంబునఁ బుష్పబంతివలె శంఖం బుప్పతిల్లంగ నా
సిరి మాణిక్యమురీతి వక్షమున భాసిల్లంగఁ బైమీఁద బం
గరునిగ్గు ల్గలవల్వ కేలుకరణిం గ్రాలంగ శోభిల్లుఁ దా
మరసాక్షుండు దయాసముద్రుఁ డగుచు న్మమ్ముం గటాక్షించుతన్. ౨

చ. అమరనుతప్రసంగునికి హంసతురంగునికి న్సరస్వతీ
కమలముఖీమణీహృదయకంజపతంగునికి న్మహోజ్జ్వల
ద్విమలదయాంతరంగునికి దివ్యశుభాంగునికి న్గరారవిం
దములు మొగిడ్చి మ్రొక్కెద ముదంబున ధాత్రిఁ జిరాయు వొందఁగన్. ౩

చ. కరకమలంబు లెత్తి యొడికంబుగ మ్రొక్కి నుతింతుఁ బార్వతీ
శ్వరులతనూజునిం గనకసన్నిభతేజునిఁ బద్మసంభవాం
బురుహనిభాక్షముఖ్యసురపూజితపాదపయోజు నుజ్జ్వల
త్పరమదయాకటాక్షపరిపాలితభక్తసమాజు నర్మిలిన్. ౪

చ. కవులకుఁ బాదభక్తులకుఁ గల్పమహీరుహవల్లి కేకిసైం
ధవునికిఁ గన్నతల్లి గిరిధన్వికిఁ బద్మముఖీమతల్లి కే
శవునివెలందికి న్నలువసారసగంధికి నల్లిబిల్లి యై
యవని వెలుంగు గౌరి యనయంబు మముం గృపఁజూచి ప్రోవుతన్. ౫

చ. విరివిలుకానియమ్మ యరవిందదళాక్షునిముద్దుగుమ్మ క
ర్బురగిరికార్ముకాంబురుహభూతపయోధరవాహముఖ్యని
ర్జరులను బ్రోచుకొమ్మ బహుసంపద లిచ్చు పసిండిబొమ్మ స
త్కరుణవహించి మాభవనకంజమునందు వసించుఁగావుతన్. ౬

చ. అతికరుణాలసన్మతికి హాటకశైలధనుర్ధరాది దై
వతనుతసద్గుణోన్నతికి వారిజపుస్తకవల్లకీకళా

రతికి సరస్వతీసతికి రాజపటీరతుషారహారగో
పతితరుసన్నిభాకృతికి భారతి కంజలి చేసి మ్రొక్కెదన్. ౭

క. రామునిశిష్యుం డగు నా, రామునికథ లుర్వి మీఁద రంజిల శ్రీమ
ద్రామాయణంబు చెప్పిన, యాముని వల్మీకభవుని నాత్మఁదలంతున్. ౮

ఉ. దాంతతరప్రభావిజితశక్రమణిం గలుషప్రభంజన
క్రూరఫణిన్ సుపర్వమునికుంజరనేత్రచకోరపూర్ణనీ
హారఘృణిం బరాశరసమాఖ్యమునీంద్రతనూభవాగ్రణిం
గూరిమితోడ నాహృదయకోకనదంబున నిల్పి మ్రొక్కెదన్. ౯

ఉ. భాసురకీర్తిశాలి యగుభారవికిన్ భవభూతికాళికా
దాసమయూరచోరులకు దండికి బాణునకి ప్రియంబున
వ్యాసునకా మనోబ్జమున వందనము ల్పదివేలొనర్చి నేఁ
జేసితిఁ బద్యమాల్ రసికజిహ్వాలయందు నటింపుచుండఁగన్. ౧౦

క. మున్నెన్నఁబడినకవులకు, నన్నయ్యకు శంభుదాసునకుఁ దిక్కనకుం
జెన్నొందు భాస్కరునకు, సన్నించి నమస్కరింతు మత్కృతి వెలయన్. ౧౧

ఉ. కొన్ని తెనుంగుఁగబ్బములు గూర్చినవారల కల్లసాని పె
ద్దన్నకు సింగసానినరసన్నకుఁ బిల్లలమఱ్ఱి చిన్నవీ
రన్నకు నందితిమ్మనకు హర్షమెలర్పఁగఁ గూచిమంచి తి
మ్మన్నకు జగ్గనార్యునకు హస్తసరోజము లెత్తి మ్రొక్కెదన్. ౧౨

ఉ. మన్ననచేసి మ్రొక్కి పలుమాఱు మదిం బ్రణుతింతు భాగ్యసం
పన్నుని వీరరాఘవునిపట్టి యశోజితపూర్ణచంద్రు వి
ద్వన్నుతశీలు ముద్గురు నుదారగుణాఢ్యుని జేటరాతి ల
క్ష్మన్నను రాజపూజితుని నాంధ్రకవిత్వకళాధురీణునిన్. ౧౩

సీ. మున్నుజమీందారిమొగలాయిపాకుల యందంబులెఱిఁగి వ్రాయంగ నేర్చి
పొగడొందు(నట్టి)యా భాసురోత్తములకు నాగవరపు వేంకటాహ్వయునకు
వినుతశీలుఁడు కంచి వేంకటరామన్న కలరావికంటిజగ్గప్పమణికి
భాసిల్లు తుమ్మలపల్లియంతన్నకు శ్రీకాశిభానయ్యశేఖరునకు
ధీసమన్వితకూరాడతిరుపతియకుఁ, జిత్తమునహస్తకమలంబులెత్తి మ్రొక్కి
ప్రతిదినముఁ గొతుకఁ బునఁ బ్రస్తుతింతు, వారికృపచేత నాకవిత్వము వెలుంగ

చ. బకములు హంసముల్గగనభాగమున న్విహరించుకైవడిం
గుకవులు సత్కవీశ్వరులుఁ గూడుకురా సభయందుఁ గావునం
గుకవులకుం గవీంద్రులకుఁ గూరిమితోడ నమస్కరించెద
న్సకలజనాభిరమ్యముగఁ జల్పినమత్కృతి విస్తరిల్లఁగన్. ౧౫

గీ. మీఁదఁగలజీడిదీసినమామిడిఫలంబు, రసముగ్రోలెడుచందాన రసికజనులు
తప్పువిడలించి నాకవిత్వమునఁగల్గు, సుగుణసముదాయమెంతుసుచోద్యమలర

వ. అని యిష్టదేవతానికరంబునకుఁ గవిజననికరంబునకు దండంబున వందనంబు గావించి శ్రీమదీయమందిరంబున స్వేచ్ఛావిలాసంబుల విహరించుచున్న నొక్కనాఁడు రాత్రి సంధ్యాకాలంబునఁ బాదప్రక్షాళనంబు చేసి ధౌతపరిధానం బవలంబించి పద్మాసనంబునం బ్రాఙ్ముఖుండనై యాచమనంబొనరించి సంధ్యావందనంబు దీర్చి నామనఃపద్మంబునఁ గొంతసేపు మహేశ్వరధ్యానంబు గావించి మృష్టాన్నంబులు భుజియించి యంతట లేచి హస్తాబ్జంబు నీరార్చి గండూషంబు లొనర్చి శుద్ధాచమనంబు గావించి యంతఃపురంబున కేఁగి కాన్పనమాలికాతల్పంబున నత్తమిల్లి కర్పూరతాంబూలభాసురవదనారవిందుండనగుచు సుఖగోష్ఠిం గొంతప్రొద్దుపుచ్చి యున్మీలితలోచనుండనై యించుక నిద్రించుసమయంబున, ౧౭

సీ. వజ్రపుసరిఫేషునలె మస్తకంబునఁ గలువలపాసాకళ వెలుంగ
సొగసైనకుంకుమచుక్కతెఱంగున సుక్రుండు నునుటిపై శోభిలంగ
బలభేదినీలంబుపగిదిఁ గంఠమునందు డంబైనగరళకూటంబెసంగ
విరిసినమల్లెక్రొవ్విరిదండకైవడి ఫణిరాజు బొజ్జపై భాసిలంగ
మించువెలియాలరా తేజి మీఁదనెక్కి, సకలకల్మషహారుండు శంకరుండు
శీతలగ్రావపుత్రీసమేతుఁ డగుచు, నవ్వుమనువచ్చినాస్వామి నివ్వటిల్లెగ

క. మినుసికదారయివ్విధమునఁ, గనుపట్టినఁ గేలఁదమ్మిగవ ముకుళింప
న్ననుఁ జూచి యానతిచ్చెను, మనమునఁ గౌతూహలంబు మఱియుంపొంతన్.

గీ. సుజనహితుఁడగు మాతండ్రిజోగిరాజు, పూజగావించెమత్పదాంభోజయుగళి
చేడియలుమెచ్చ మాతల్లి చెల్లయాంబ, పార్వతీపూజగావించెఁ బ్రతిదినంబు.

క. మీయన్న యెపుడు మిక్కిలి, మాయందుఁ భక్తికలిగి మానసపూజల్
చేయుచును బైఁడిపువ్వులు, చేయించెను భక్తజనులు సేబాసనఁగన్. ౨౧

క. కావున నను మీామందిర, దేవుఁగా మదిఁ దలంచి ధీయుతు లెన్న
న్నీవొనరించెదు కబ్బము, గావింపుము కాన్క నేఁడు గైకొందుఁగృపన్. ౨౨
క. తలిరువలె నువ్వక్రొవ్విరి, వలె నవనీతంబువలె దవనమార్దవమై
విలసిల్లు నీకవిత్వము, చెలువము మాకర్ణనంబు సేయుకుమారా. ౨౩
చ. అన విని మేలుకాంచి హృదయాబ్జమునందు నమస్కరించి స
జ్జనులకు నిత్తెఱంగు రభసంబునఁ దెల్ప దయాంతరంగుఁడై
నినుఁ గరుణింపవచ్చు నలనీలగళుం డని వారు వల్కినన్
మనమున సంతసిల్లి కృతినాథునిఁ జేసితి విశ్వనాథునిన్. ౨౪
వ. అనంతరంబ మదీయ వంశావతారం బభివర్ణించెద. ౨౫
క. వనజభవసముఁడు కశ్యప, మునికులమునఁ బుట్టెఁ బాలమున్నీటను గ్రొ
న్ననవిల్తుమామకైవడి, జనమాన్యుఁడు జోగిరాజు సద్గుణమణియై. ౨౬
చ. సకలనృపాలపూజితుఁడు చంద్రసమానయశోధనుండు పా
వకరవిసన్నిభప్రభుఁడు వైరిపయోజగజేంద్రుఁ డబ్జసా
యకరిపుపాదపంకజసమర్పితకోమలచిత్తపద్ముఁడై
సుకవులు మెచ్చ రంజిలెను జోగయమంత్రిపురందరుం డిలన్. ౨౭
సీ. తెలివేల్పుసన్నిధి దీపము ల్వెలిఁగించుఁ గుటిలచిత్తులమీాఁదఁ గోపగించుఁ
బెద్దలపట్లఁ జెప్పినమాట జరిగించు బీదవారలలేమి పెల్లగించు
సరవి బంధువులింట సంపద ల్గలిగించు శివకథల్ హరికథల్ చిత్తగించుఁ
గడువేడ్క బహురాజకార్యము ల్పొసఁగించుఁ బగరైననృపులపైఁ బంతగించు
నరులు గొనివచ్చి తనచేని కప్పగించు, నర్థి కావదరాకుండ నడ్డగించు
భూసురులనెల్ల నేప్రొద్దుఁ బుజ్జగించు, సుజనులెన్నంగ వెలుఁగొందు జోగిరాజు.
క. రసికుఁడగు జోగిమంత్రికి, బిసరుహారిపుబింబవక్త్ర పేరాంబికకుం
గుసుమశర సన్నిభాంగుఁడు, బసవామాత్యుండు గలిగె భాగ్యాన్వితుఁడై
చ. శుభచరితుండు నిర్మలయశోజితచంద్రుఁడు సూర్యసన్నిభ
ప్రభుఁడు సుధీమరుద్గురుఁడు బంధుచకోరవిధుండు సత్కళా
విభవచతుర్ముఖుండు పృథివీవరకార్యధురంధరుండునై
యభినవలీల నొప్పె బసవాహ్వయమంత్రిసురేంద్రుఁ డిమ్మహిన్. ౩౦
సీ. కనికరంబున నుపాకన్యాధిపునితాత భాసిల్లుమాతాత బసవరాజు
క్షితి శూరతకుఁ బరీక్షిన్నరేంద్రునితాత భాసిల్లుమాతాత బసవరాజు

అసమానధృతికి నవ్వసుసృపాలునితాత భాసిల్లుమాతాత బసవరాజు
నలువొందు తేజంబునకు యుధిష్ఠిరతాత భాసిల్లుమాతాత బసవరాజు
భూరిగాంభీర్యమునకు సద్బుధునితాత, బుద్ధికలితకు జాంబవత్పుత్రితాత
కడుమహాభోగములకు నంగదునితాత, పరిఢవిల్లెడి మాతాత బసవరాజు.

క. బసవామాత్యశిఖామణి, యసమానగుణాన్వితాత్మ నన్నమ్మను బెం
పెసఁగఁ గరగ్రహణంబై, వసుధాధిపు లెన్న వెలసె వడిగలవాఁడై. ౩౨

సీ సోమశేఖరునైనుమోములతెఱఁగునఁ గల్పభూరుహపంచకము విధమున
నబ్జముఖిరత్నమగు నన్నమాంబకు శ్రీబసవామాత్యశేఖరునకుఁ
గూర్మినందను లైదుగురు జనించిరి వధూపంకజాతశరుండు శంకరుండు
సుగుణవారిధిరాజు జోగిరాజు విభావరాజితగ్రహరాజు రామరాజు
పృథువచోజితఫణిరాజు పేరరాజు, కలితధీరత్వగిరిరాజు గంగరాజు
సుజనమిత్రులు వారిలో జోగిరాజు, రాజుచేనిమ్మపం డనఁ దేజరిల్లు. ౩౩

చ మతికిఁ జతుర్ముఖుం డనఁగ మాటలకున్ ఫణిరాజనంగ ధీ
రతకు గిరిప్రభుం డనఁగ రమ్యతరాకృతికిన్ హరిప్రియా
సుతుఁ డనఁగన్ గభీరతకుఁ జుక్కలతేనిగురుం డనంగ భూ
పతులసభాంతరాళముల భాసిలు జోగయ మంత్రిరత్నమై. ౩౪

సీ ఏసుందరాంగి ధాత్రీసురాంగనలకు నొసలఁ గుంకుమబొట్టు లొసంగుచుండు
నేపద్మగంధి గౌరీపదాబ్జములకుఁ జిత్తాబ్జమునఁ బూజ సేయుచుండు
నేమీనలోచన యొలమి నోములు నోఁచి విప్రుల కన్నంబు వెట్టుచుండు
నేబాల చేడియల్ చేబాసనంగను గాటంపు పతిభక్తి గలిగి యుండు
నేజలజపాణి శ్రీభావ (మెసఁగ) నరవ, రాజమంత్రికిఁ బుత్రియై తేజరిల్లు
నట్టిశుకవాణి జోగయ్యయనుఁగురాణి, చెలఁగు సద్గుణనికురుంబ చెల్లమాంబ

సీ. ఉదయాద్రి రవిచంద్రు లుదయించుకైవడి జలజాక్షునకు సరోజాతభవుఁడుఁ
గమ్మవిలుతుఁడును గలుగువిధమ్మున రాజమాన్యుఁడు జోగిరాజునకును
మానవతీలలామము చెల్లమాంబకు భ్రాజితగ్రహరాజు బసవరాజు
కామరా జనుపేరు గలవాఁడ నగు నేను బురవైరిపదభక్తిపుంగవులము
చారుసద్గుణమాణిక్యసాగరులము, సుజనహితులము సత్కళాశోభితులము
శ్రీసమన్వితరాజపూజితుల మగుచుఁ, గలిగితిమి తల్లికన్నుల కఱపుదీఱ.

క. రాజశ్రీ బిరుదాంకుఁడు, రాజీవనిభాననుండు రజతాద్రిమరు
ద్భూజకవినమనసమాఖ్యుఁడు, రాజిలు మాయన్న బసవరాజాహ్వయుఁడై.

ఉ. అందమెఱింగి పాకెఱిఁగి యందఱి కింపొనరించుకల్పనల్
పొందుగ నెక్కఁ బ్రాయఁగలపూజ్యుఁ డితం డని మేదిని న్నరు
ద్బృందముచే మహీవరుల బృందముచే నుతికెక్కి మించె స
న్మందరధీరుఁడుం బసవమన్మంత్రిశిఖామణి యివ్వసుంధరన్. ౩౯

సీ. సోయగంబునకు నచ్యుతుతలోదరి యన్న భాసిల్లు మాయన్న బసవరాజు
సత్యంబునకు నభస్వత్కుమారుని యన్న భాసిల్లు మాయన్న బసవరాజు
నలువొందువిభవంబునకుఁ గుబేరునియన్న భాసిల్లు మాయన్న బసవరాజు
కలితసత్కళలకుఁ గార్తికేయునియన్న భాసిల్లు మాయన్న బసవరాజు
ప్రబలబుద్ధికి నలవీరభద్రునన్న, మహితదాతృత్వమునకు ధర్మజునియన్న
ధీరతకు శూలిపట్టపుదేవి యన్న, పరిఢవిలుచున్న మాయన్న బసవరాజు.

క. శివపాదకమలభక్తుఁడు, నవనీరజముఖుఁడు చంద్రనగధీయుఁడ నేఁ
గవివిద్వద్వదనాంబుజ, రవి విస్సాప్రెగడ కామరాజాహ్వయుఁడన్. ౪౦

— షష్ఠ్యంతములు —

ఉ. రాజకళావతంసునికి రమ్యయశోజిత కౌముదీమరు
ద్భూజఫణీంద్రహంసునికి భూరికృపారసదృష్టిపాలిత
భ్రాజితభక్తవర్గునికి భర్గునికిన్ ముఖనిర్జితాబ్జసం
కేజునికిన్ నతార్జునికిఁ గిల్బిషహర్తకు లోకహర్తకున్. ౪౧

చ. వరకరుణాంతరంగునికి వార్ధినిషంగునికిం దరస్విక
ర్బురభుజగర్వభంగునికి భూసితాంగునికిన్ సమస్తని
ర్జరనుతపుణ్యసంగునికిఁ జారుపదాబ్జసమర్చితాష్టది
క్పరివృఢచిత్తభృంగునికి గపర్దికిన్. ౪౨

ఉ. ఈశునికి న్సమస్తభువనేశునికిన్ శతకోటిసూర్యసం
కాశునికిన్ గిరీశునికిఁ గర్వవినాశునికిం గచీకృతా
కాశునికి న్సుకేశునికి గ్రావనివేశునికిం గృతాంతకీ
నాశునికిన్ హతప్రమదనాగపలాశునికిం ద్రిశూలికిన్ ౪౩

చ. వనజదళాక్షుమిత్రునికి వారిజనేత్రునికిన్ సుభద్రప
త్రునికి నదీకళత్రునికి దుర్భరదోషవనోగ్రవీతిహో

త్రునికి ననంగశత్రునికిఁ దోయజసంభవముఖ్యదేవతా
వినుతలసచ్చరిత్రునికి విస్మయగాత్రునికిం బురారికిన్. ౪౩

చ. హరునకుఁ ద్రి   భిదాదినిలింపచిత్తమం
దిరునకు దివ్యకాంతిజిత దేవనదీకుముదాబ్జభార్గవీ
గురునకు శ్రీమహేశ్వరునకున్ మునిపుంగవలోచనాబ్జభా
స్కరునకు వేడ్కనర్పణము సల్పెద మత్కృతి తేజరిల్లఁగన్. ౪౪

చ సురుచిరశోభనాకృతికి సూనృతవాక్తతికి న్మనోజ్ఞపు
ష్కరనయనాంఘ్రిజారతికిఁ జారులసద్ధృతికి న్మహాకవీ
శ్వరనుత సద్గుణోన్నతికి శత్రుపయోజగజేంద్రకాశికా
పురపతి విశ్వనాథునికి భూతసనాథునికిన్ హితంబుగన్ ౪౫

చ. సలలితమైన కాగితము పాకు తెలుంగు లెఱింగి వ్రాయఁగా
వలయునటంచు మీకడకు వచ్చితి మిర్వ్యగమంచుఁ జిత్రగు
ప్తులు వలుక న్వినాయకుఁడు భూరికృపారసదృష్టిఁజూచి వా
రల కెఱిఁగించె నవ్విధము రంజిలఁజేసెద నివ్వసుంధరన్ ౪౬

చ. వలగొని లెక్కపత్రములు వ్రాయుటకున్ బహుమార్గము ల్మహిం
గల వనుమాట నేనెఱిఁగి కల్పన చేసితి నొక్కపద్ధతిన్
సులభముగా సుధీజనులు చూచి గ్రహింప ననేకమార్గముల్
గలుగఁగ జాతివారిపుడు కాశికిఁ జేసినత్రోవకై వడిన్. ౪౭

సీ. ముద్దుగుల్కెడు జింకె ముసదరు బింతీలు నవ్యశాఖావితానములుగాఁగ
విరివిగా నచ్చోట విలసిల్లు తబిసీళ్ళు దట్టమై తనరిపత్రములు గాఁగ
విబుధు లెన్నం దగు విశదాంకురంబులు వికసించునట్టి క్రొవ్విరులుగాఁగ
లక్షలకోలఁదిఁ జెలంగును నెలబారు పరిపక్వఫలకదంబములుగాఁగ
ధరణిలోపల మందారతరువువోలెఁ, గాగితపులెక్కపత్రంబుపాకెఱింగి
వ్రాయఁగాఁదగు నదివ్రాయ వారికెల్ల,నీప్సితార్థంబుబొనఁగూర్చునిదినిజంబు.

సీ. దొరగారినామంబుతో నుల్లసిల్లంగ సంవత్సరంబుతో సంధిలంగఁ
దగుమాసతిథివారతతులతోఁ జొనుపంగఁ దులలేని మద్దులతోఁ జెలంగ
గాముగానాలతోఁ గడు విరాజిల్లంగఁ దొడరి యూసామీలతో నెసంగఁ
దోరంపు తబిసీళ్ళతో నివ్వటిల్లంగ లావు బేరీజులతో వెలుంగ

సొగసుపెనుకొద్దిగట్లతో శోభిలంగ
వ్రాయవలె లెక్కపత్రంబు వ్రాసిరేని
నృపులు గని మెత్తు రదియెంత నిఖిలసురలుఁ
జూచి మది నగ్గడింతురు సొంపుగులుక. ౪౯

చ. మనదరు మస్తకం బగుచు మద్దు కరాబ్జములై జిలేలుపెం
పెసఁగు దుచక్క కన్నులయి యింపెసలారు రకాన లంఘ్రులై
యసదృశమైనబిందు నడుమై తగు నంకెలు మంజులోక్తులై
పొసఁగును లెక్కపత్ర మనుపూర్ణసుధాకరసన్నిభాస్యకున్. ౫౦

చ. సిరులు లభించుఁ బుణ్యములు చెంతవసించు నృపాలకోటిస
త్కరుణఘటించు శత్రుజనదర్పము లెల్ల హరించు సౌఖ్యముల్
విరివిగ సంభవించుఁ గడు వేడ్క మనోరథము ల్ఫలించు నా
వరుసను లెక్కపత్రములు వ్రాయుసమర్థుల కివ్వసుంధరన్ ౫౧

సీ. సిరి యనుకల్వక్రొవ్విరికిఁ బున్నమనాఁటి పరిపూర్ణచంద్రబింబం బనంగఁ
దగుమనోరథమిళిందములకుఁ బాకశాసనభూజపుష్పగుచ్ఛం బనంగ
నిబిడదరిద్రతానీరేజపాళికి రాణించుమదకుంజరం బనంగ
వితతవిపత్తిదర్వీకరశ్రేణికిఁ గమలలోచనతురంగం బనంగఁ
దేజరిలు లెక్కపత్రంబు దీనిమహిమ, నలువ కైనను వర్ణింప నలవి గాదు
చెప్పఁబూనితినాకుఁ దోఁచినవిధంబు, రసికజనులార మీదయారసమునొంద

ఉ. ఎన్నికఁ జెందినట్టిఘను లెన్నితెలుంగు లెఱింగియుండినం
గొన్నితెలుంగు లేర్పఱచి కొన్నితెలుంగులు దెల్పుకున్న వా
రన్నితెలుంగులందు నసమర్థు లటన్నప్రసిద్ధివచ్చు నం
చున్నతెలుంగు లన్ని విబుధోత్తము లెన్నఁగ నేర్పరించెదన్. ౫౩

ఉ. కొందఱు పాకపద్ధతియుఁ గూర్మి నెఱుంగ రెఱింగిరేని వా
రంద మెఱింగి వ్రాయవలె నంచు నెఱుంగ రెఱింగిరేని మె
చ్చం దగినట్టి కల్పనలు సల్పనెఱుంగరు వానిపద్ధతుల్
పొందుగ నెల్లవారలకు బోధపడన్ రచియింతు నిమ్మహిన్. ౫౪

కం. అందము లెఱిఁగినకల్పన, చందము లెఱిఁగినను పాకసరియ విరామిన్
డెందమున బుద్ధిమంతులుముందుగ పాకెఱుఁగవలయు మొదలిదిగనుకన్ ౫౫

సీ. సితమయూఖు ల్మున్న రంజిలుచున్న... మొగలాయి పాకు లెఱిఁగి
నిపుణులు వ్రాసిన నెలజమాఖర్చులు తెప్పించి వానిలోఁ దేజరిల్లు
బహుకల్పనలసొంపుఁ బరఁగుమద్దులయింపుఁ బెనఁగొన్నతబిసీళ్ళ పెంపుఁ జూచి
కడుసంతసిలి యందుఁ గలిగి వెలుఁగు చమత్కారములు కొన్నిమదిగ్రహించి
వన్నె మీఱఁగఁ దమలెక్క వ్రాయుకొఱకు
ముందుఁ బొగడొందు పాకులు చెందియున్న
యందములు కొన్ని గొని యిందుఁ బొందుపఱిచి
ఫారమును పాసుగల్పింపఁ బ్రబలమయ్యె. ౫౬

సీ. ఫరదరబందనా బందులో సగమొప్ప బందనంగను రెండు ఫరదులనఁగ
నలువొందుతాబులో నాల్గవపాలొప్పఁ దాబులో సగ మరతాబు రెండు
బందులనంగఁ జెన్నొందుచుండుతుతాబు దనరారు రెండరతాబులనఁగ
నాలుగు బందులనంగ ఖాసిలు మూఁడు బందు లనంగ ముబ్బందులనఁగ
బందుతక్కువయగుతాబు పరిఘవిల్లుఁ
జాలఁ దబిసీళ్ళు వచ్చిన సమయమందు
నందమైయుండుఁ దాబు ముబ్బందనంగ
(నీవిధంబును) మతిమంతు లెఱుఁగవలయు. ౫౭

సీ. ...బైనయరబందు చెన్నొందు ఫరమనా ఫరదులు రెండొక్కబందనంగ
ఖాసిల్లు నవి రెండు బందులు జతగూర్ప నరతాబనంగ సొంపలరుచుండు
మూఁడుబందులుగూర్ప ముబ్బందనఁగ నొప్పుఁ దగు నాల్గుబందులు తాబనంగఁ
దాబులిర్వది నాల్గు దస్తాయనంగను దళుకొత్తుఁ బదిరెండు తాబులైనఁ
దనరు నరదస్తయని యాఱు తాబులైన, బావుదస్తాయనంగను బరిఘవిల్లు
నలువు మీఱంగ నొకబందు నాల్గుగదులు, చేయఁగాఁ జెల్లునదిరకానాయనంగ.

సీ. దుగరకానాలు పొందుగ జతేయననొప్పు మూఁడురకానాలుముసదరనఁగఁ
జెలువొందు మొదటను జివరనున్నవిమూని నడుమనుండినరకానాలు రెండు
బింతియనంగను బెంపొందు బింతిలో నర నిమేబింతి నానంద మొందు
ఖాసిల్లుముసదరులో సగంబేప్రొద్దు ముద్దుగుల్లును నిమేముసదరనఁగ
లోకులెన్నంగఁ దగు జితేలో సగంబు, నవసి మీఱఁ దనిమేజితే (యనఁగ నెంచుఁ)
బరఘవిలుకానలోపల సగంబు, నాడెమైన నిమేరకానాయనంగ. ౫౮

చ. పనివడి తాఁబుదెచ్చి నలుబారులుగా నొనరించి బందు వే
ర్వడనుగొని నాల్గువైపులను గత్తెరచే సవరించి పొంకమై
తనరెడు బందుపట్టు ప్రముదంబున నల్గకుశెల్పు జేఁచి యిం
పొనరఁగ లెక్కవ్రాయవలయున్ మతిమంతులు దానిమీఁదటన్. ౬౦

సీ. లేమఁలు కడకొత్తు లెక్కపత్త్రము వ్రాయు మున్ను తురుష్కులు వన్నెకెక్కు
కణపకలంబు యోగ్యమటంచు నెంచిరి జాతివారలు సీమబాతుకలము
క్షేమంబటంచు నంగీకరించిరి నృపుల్ విలసిల్లుఁ గివిరెండు విధములైన
కలములఁజూచి మిక్కిలి పసందొనరించి గణుతించి రదిగాన కణపకలము
సీమబాతుకలమ్ము ప్రసిద్ధిఁజెందె, వానితో లెక్కవ్రాయంగవలయుఁ గాని
కడమ కలములుదెచ్చి ముఖ్యములటంచు, వసుధనెవ్వరుఁ జేపట్టి వ్రాయరాదు

చ. గణపతియిచ్చు సత్కళలు కంజభవుండు చిరాయువిచ్చు ష
ణ్ముఖుఁడగు పద్మలోచనుఁడు కోరిన కోరికలిచ్చు నాగభూ
షణుఁడు విభూతులిచ్చు శరజన్ముఁ డుపేంద్రుఁడు శక్తులిచ్చు నా
గణపకలంబు హస్తమునఁ గైకొనివ్రాయు సుధీజనాళికిన్. ౬౨

ఉ. ధాతవెలంది సత్కృపకుఁ దానకమై శరదిందుచంద్రికా
జాతవిభాసమానములు శత్రుమనోజ్జ్వదేభహస్తమై
వ్రాఁతకుమూలమై సకలవైభవముల్సమకూర్పఁ బూతమై
బాతుకలంబు పెంపెసఁగఁ బట్టుచుఁ గైకొని వ్రాయమేలగున్ ౬౩

ఉ. కమ్మనివింటి జల్దొరను గన్నవజీరు కృపారసంబు చొ
క్కమ్ముగఁ దాల్చెనంచు నొడికంబుగ హస్తమునందునిల్పి నె
య్యమ్ముగ వ్రాయునక్షరములంచు మహీదివిజు ల్నుతింపఁగా
నెమ్మికలమ్ము భాసిలెను నెమ్మి జనంబులు వ్రాయమేలగున్. ౬౪

చ. కణపకలంబు బ్రహ్మకనికారముఁ నెమ్మికలంబు పంకజే
క్షణుని దయారసంబు రభసంబున బాతుకలంబు నాగభూ
షణు కృపగల్గి మించెనని సర్వజనుల్ ప్రణుతింప మానవా
గ్రణులు కరారవిందములఁ గైకొని వ్రాయుదురక్షరంబులన్. ౬౫

చ. జిగిగలపెంకులో మలను జేరెఁడు బియ్యముపోసి తెచ్చి చ
క్కఁగఁ బొయిమీఁద నుంచి యొడికంబుగఁ గ్రింద దృఢాగ్నిఁజూపి పొం

దుగ నవి తప్తమైనతటిఁ దోయము లోఁ దగినట్లుపోసి యొ
ప్పుగ నది తెల్లగుడ్డ వడపోసినఁ జాకమునంగఁ జెల్వగున్. ౬౬

సీ. పరికించి తెల్లని పావసన్నగుడ్డముక్కలో బెత్తెఁడుముక్కఁదీసి
ముకురవిభాస్వచ్ఛ నొకవత్తిచేయుంచి ప్రమిదె గోపలనుంచి చముఱుపోసి
దీపంబువెలిఁగించి తెల్లసున్నమ్మునఁ బూతఁబెట్టిన పెంకుమూఁతవేసి
పెంపొందదానిపైఁ బేఁడముద్దయుమర్చి దివ్వెవన్నెక్కులఁ దేజరిల్లి
యున్నఁ గన్గొని కొంతసేపూరకుండి
యొక్కగడియకు మిక్కిలి యుంచకపుడు
పెకుఁదీయంగ దానిలోఁ బెరసియున్న
యమ్మసి వెలుంగుఁ గాటుకయున మహేశ. ౬౭

ఉ. చేరెఁడు గుడ్డలో మిసిమిఁజెందినకాటుక తెచ్చియుంచి బ
ల్హారిమి నాల్గుచెంగులును గూర్చికరంబునఁ బూని లోఁతు వి
స్తారములేని పళ్ళెమునఁ జల్లని పాకముపోసి రుద్దినన్
మీఁటి సిరాయునాగ నది మేదినిపైఁ జెలువొందుఁ బూజ్యమై. ౬౮

చ. తెగువగలట్టి చాకుఁగొని తెల్లని బాతుకలంబుచెక్కి క్రొం
జిగి దళుకొత్త సూది మొనఁజేసి సమత్వముఁ గాఁగనొక్కి కొ
ద్దిగఁ దగుపాళియొత్తి యిరుదిక్కుల రెండవమూఁటు చెక్కినన్
సొగసుగవ్రాయు మేల్కలముచూడి నృపుల్మది నెంతు రక్కలిన్. ౬౯

సీ. కమలాక్షువక్త్రకంజమునందు నొక్కటి యనలుని నేత్రములందు రెండు
డంబైన శక్తిపీఠత్రయంబున మూఁడు నలువ నెమ్మొముదమ్ములను నాల్గు
వలరాజువగవాని వదనాబ్జములనైదు శరజన్మునెమ్మోముఁ దామరలనాఱు
మఱువొందుసప్తర్షిముఖపద్మములనేడు వసుముఖాబ్జములందు నవలుదచ్చి
సరవిసిద్ధులందుఁదొమ్మిదిజననమందె, బిదపనోంకారమునయందుబిందువొకటి
యుదయమైసంఖ్యబింబువు నుర్విమీఁద, గణనదుర్లభమైయొప్పి కానఁబడియె.

గీ. సన్నుతింపఁగఁ దగినట్టి సున్నయందుఁ
గలమహాత్మ్యంబు చెప్పశక్యంబుగాదు
చెప్పఁబూనితి నాకుఁ దోఁచిన విధంబు
దొరలు నుతియింప బుద్ధిమంతులు గ్రహింప. ౭౧

ఉ. చేవ శిలాశిలోపలను జెన్నువహించినరీతిఁ బుష్పలోఁ
దావి వెలుంగుమాడ్కిఁ గలధౌతములోపల వన్నె మిక్కిలిం
దావిలసిల్లునట్టివిదితంబుగఁ గొబ్బరికాయలోపలన్
జీవనమొప్పచందమునఁ జెల్వగుఁ దొమ్మిది సున్నలోపలన్. ౭౨

చ. తనజతఁగూడి నివ్వటిలుదాని ఘనత్వము నొందఁజేసి తా
ఘనతవహించుఁ దానొకతెగాఁ జెలువొందిన సర్వశూన్యమై
తనరెడు నర్థమిచ్చు విదితంబుగ సున్న మహత్త్వమెన్నఁగా
వనరుహగర్భురాణియగు వాణికిఁ గాదది నాకుశక్యమే. ౭౩

గీ. రూపుమీఱఁగఁ దనలెక్క చూపఁబడుచు
నెంతమట్టుకు సంఖ్య పెంపెక్కియుండు
ముద్దుగుల్కుచు నన్ని తొమ్మునులుదాల్చు
నుప్పతిలు సున్నమహిమంబుఁ జెప్పఁదరమె. ౭౪

నగదుజమాఖర్చు

సీ. నగదుచిఠ్ఠాప్రాయఁదగురీతి జమ ఖర్చు వేర్వేఱ నావర్జు వేయుదారి
నెలజమాఖర్చు నగ్గిలి ప్రాయుపద్ధతి వేక్షఁజెందిన పద్దు వేయుసూటి
పరికించి మునరపుబాకీసేము తెలుఁగు సాలుజమాఖర్చు సలుపువిధము
పరఁగజమా వసూల్బాకీ జమాఖర్చు వరుసవసూలాదిప్రాయునేర్పు
లోకు లెన్నంగఁదగు చెల్లుబాకి సరణి
యవని జమకట్టి ఫైసాసేయునట్టిక్రమము
చెప్పఁబూనితి నాకుఁ దోఁచినవిధంబు
రసికజనులార మీఁదయూరసము నొంద. ౭౫

చిఠ్ఠాప్రాయుపద్ధతి

సీ. నాడెంపుబుదులు నలుగడల్ కత్తిరించి కడుబందుబందు సల్గములుచేసి
వలసినబందులు వరుసగా సమకూర్చి సీమబాతుకలంబు చేతఁబూని
తగినసాయీకలందాను చెంతనునిల్పి సాటిముసద్దీలు సన్నుతింప
నందమైతగు మీఁదిబందుపై ముందుగా మవ్యంపు ముసదరు మద్దుసలిపి
నలువొందు పరగణానామంబు లిఖియించి పిమ్మటయజమానుపేరు వెనుక
రాణించు సంవత్సరముపేరు తరువాతఁ బెంపొందు మాసంబుపేరు వ్రాసి
దీనికి బెత్తెఁడు దిగువ జిలేగొని వన్నెమీఱఁగరోజువారముంచి
తబిసీళ్ళతోనొప్పుతాలూక ధేహాయయ్యాస్వామివారితో భాసిలంగ

వ్రాసి యాతర్వాత వచ్చు జుల్మానాలు వట్టముల్ రుసుములు వాజుగుస్తు
కజ్జలు మొదలుగాఁ గలవస్తు జమకట్టి వేరోజు మజుకూరు వెరసి చేసి
పరఁగ రోజుకుజస్తు బాకి విలోకించి యున్నచోకట్టు రెం డొకటిచేసి
దీనికి బెత్తెఁడు దిగువ జిలే గొనిఖర్చును(?)
మద్దుగొని తబశీళ్ళతో నొప్పకొమరుమిగుల(?)
దాఖలు సర్కారు తౌజీవినాములు భత్యఖర్చుఁబు బరాతముబురద్దు
ఖర్చులు మొదలైన ఖర్చులు...వేర్వేఱ లిఖియించి వెరసిచేసి
కూర్మి జమయందు నీఖర్చు కొట్టివేసి, పైకిఁ దేలిన శేషంబు బాకిదించి
యములు జరిగెడు పద్ధతి ననుసరించి, వ్రాయుచుంపాఁడునగదుచిట్టా యనంగ.

జమ ఆవర్జా వేయుపద్ధతి

సీ. తనరారు నొక్క తెల్లని తాబుగైకొని చెలువైన కత్తెరచేతఁబూని
వన్నె మీఱఁగ నాల్గువైపుల కత్రించి యొనిమిది గడులుగా నేర్పరించి
తురుమగావ్రాయు బాతుకలంబు చేపట్టి నిడుపాయి యాబుడ్డి దండనునిచి
చెలువొందు దాపుపై చిట్టాకులిఖియించి బారామునద్దిఁబు ప్రస్తుతింప
నాడె మై చెన్నొందు నగదు చిట్టాఁజూచి కూరిమిరోజుమజ్కూరు వేసి
తొలిగదియందుఁ బొందుగ బారు గావించి కడువేడ్కమిగిలిన గదులయందుఁ
దెలియంగ తాలూకు దేహాయ ఖర్చులు వట్టముల్ రుసుములు బాజుగుస్తు
లోదవు జుస్మానాలు మొదలుగాఁ గలవస్తు బత్తబిసీళ్ళతో బారుచేసి
వాని బేరీజు లన్నియు వన్నెఁగూడి, దేని బేరీజు దానికిఁ దేటపఱిచి
మొత్తు బేరీజు గల్పినరి కిట్టియున్న(?) నదివసుంధర నావర్జు యని వెలుంగు.

ఖర్చువెరసి-ఖర్చు ఆవర్జా వేయుపద్ధతి

సీ. తనరారు నొక్క తెల్లని తాబు గైకొని నల్గడల్ కత్రించి నాల్గురెండు
గదులుగా నొనరించి పిదపనా తాబుపై రాణించు చిరునామ వ్రాసి వెనుక
నాడెమై చెన్నొందుఁ నగదు చిట్టాఁజూచి కడువేడ్క ప్రతిరోజు ఖర్చువెరసి
తొలిగదియందుఁ బొందుగ వ్రాసి మిగిలిన గదులలోపలను సర్కారుచెల్లు
తలజులు రద్దు ఖర్చులు భత్యఖర్చులు తౌజిబరాతముల్ ధర్మఖర్చు
లాదిగాఁ గలఖర్చు లన్ని విమర్శించి బత్తబిసీళ్ళతో బారుచేసి
వాని బేరీజు లన్నియు వరుసఁ గూడి, దేని బేరీజు దానికిఁ దేటపఱిచి
మొత్తుబేరీజుకలిపినరికట్టియున్న(?) వఱలుచుండును ఖర్చునావర్జయనఁగ. ౭౮

—♦ ఫర్దువేయుపద్ధతి ♦—

సీ. గొనబైనఫరుదులు గొని మీఁద సిరినామ సరగున వ్రాసి ఫేషాణినిలిపి
భవ్యమై తగు మీఁది ఫరుదుపై ముందుగా మవ్వంపుమునదరు మద్దుదెచ్చి
ఖరదారు నిల్పి యాక్రింద బింతీగొని తాలూకుదేహాయ గీలుకొలిపి
దానిక్రిందను మునదరులుగా పరగణాల్ లిఖియించి వాని జిలేల యందుఁ
దగుగ్రామములువ్రాసి తరువాత నొకబింతి మళ్ళిగైకొని తత్తిమ్మా లిఖించి
తనరారు దానిక్రిందను గొన్ని మునదరుల్ దొరకొని బాజుగుస్తులు శివాయ
కర్చు మొదలుగాఁగఁ గలవికతాయించి మేలైన వానిజిలేలయందు
వ్రాయంగఁ దగు నెవ్వి వానిపేరులు వ్రాసి బారాముసద్దీలు ప్రస్తుతింప
మూఁడుతొమ్మిదిమాసముల జిలేఖర్చులఁ గన్గొని యాజమాఖర్చులందు
మురువొంద దేహాయ మొదలైన జమలెల్ల బత్తబిసీళ్ళతో బారుచేసి
వెనుక జమకట్టి శహాదెచ్చి వేడ్కఁ గలిపి, వాని బేరీజు లన్నియు వరుసఁగూడి
దేని బేరీజు దానికిఁ దేట పఱిచి, మొట్టు బేరీజు పైదాని మీఁదనిలుపఁ
బరిఢవిల్లుచునుండు మొఫర్దనంగ. ౨౯

—♦ మాసరపువేయుపద్ధతి ♦—

సీ. పాటించి తెల్లని ఫరుదులుగైకొని వానిపై సిరునామవ్రాసిక్రిందఁ
బెంపొంద సొగసుగాఫేషాణి లిఖియించి భవ్యమైతనరుమైఫరదు మీఁద
మవ్వంపుమునదరు మద్దుగా ఖరదారు నిల్పి యాక్రింద బింతీ యమర్చి
సరగున దాఖలు సర్కారు గీల్కొల్పి దానికిందగులుదెచ్చి(?)
వాతౌజీబరాతముల్ తైనాతి దారా...నిలుకసాల్మొదలైన వెంచివ్రాసి
వానితర్వాతను వానిజిలేలవ్రాయఁగనొప్పు భాసిల్లునామముల్ పాదుకొల్పి(?)
మూఁడుతొమ్మిదిమాసముల జమాఖర్చులు గన్గొని యాజమాఖర్చు లందు
సంధిల్లుదాఖలు సర్కారు మొదలుగా బత్తబిశీళ్ళతో బారుచేసి
వెనుక జమకట్టు శహాదెచ్చి వేడ్కఁ గల్పి, వాని బేరీజులన్నియు వరుసఁగూడి
దేని బేరీజు దానికిఁ దేటపఱిచి, వ్రాయుమసరభనంగ బాగై మెసంగు. ౩౦

శ్రీరామార్పణమస్తు.

[ఈపద్యము లింకను గొన్నియుండునో యింతటితో సరియో తెలియరాదు. ఇది శ్రీపిఠాపురము మహారాజావారి పుస్తకభాండాగారములోని ప్రతి నుండి ప్రకటింపఁబడినవి.]

కీర్తిశేషులైన వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు.

మహామహోపాధ్యాయ కళాప్రపూర్ణ బిరుదాంచితు లగు వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు గొప్పపండితులు. ఈపండితులు చెన్నపురిలో 1853 సం॥ రము డిసెంబరు నెల ది 21 తేదికి సరియైన ప్రమాదీచనామసంవత్సర మార్గశీర్ష బ ౬, బుధవారమున జన్మించిరి. వీరికుటుంబము పండితకుటుంబము. వీరిపితామహులు వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు తాతగారిపేరే మనశాస్త్రిగారికిఁ బెట్టఁబడినది. తండ్రిగారు వేంకటరమణశాస్త్రిగారు. వీరు నర్సాపురము విశాఖపట్టణము మున్నగుతావుల నుపాధ్యాయులుగా నుండిరి. సహస్రమాసజీవి. ఎనుబదిమూఁడుసంవత్సరములు జీవించిరి తల్లి లక్ష్మమ్మగారు. శతంజీవినియని చెప్పవచ్చును. తొంబదియెనిమిదేండ్లవయసున మొన్న మొన్ననే పుత్త్రులచేతుల లోఁబరమపదించిరి. వీరి యొక్క తమ్ములు వేంకటాచలయ్యగారు, బి. ఏ. బి. యెల్. నెల్లూరిలో వకీలు వీరివంశమునం దందఱు దీర్ఘాయుష్మంతులు. కావుననే వీరును డెబ్బదిమూఁడువత్సరములు భూలోకము నలంకరించిరి. వీరిద్వితీయసతీమణి శేషమ్మగారు. ఈయిల్లాలికి సర్వసాధారణస్త్రీసహజమైన వైధవ్యము వార్ధకదశలో సంప్రాప్తమగుట శాస్త్రిగారిమరణముతోపాటు మాకు దుఃఖహేతువైనది. వీరికుమారుఁడు మాత్రము కౌమారవయస్సుననే తల్లిదండ్రులకుఁ బుత్త్రశోకమును గలిగించిరి, గాని, యౌదార్యవశఁ బౌత్రులను శాస్త్రిగారికప్పగించిరి. ఈయన ప్రసిద్ధవిద్వాంసులగు ప్రొఫెసరు శేషగిరిశాస్త్రిగారియల్లుఁడఁట. శాస్త్రిగారు పుదూరుద్రావిడశాఖాబ్రాహ్మణులు, చాలకాలము నుండి యీశాఖాబ్రాహ్మణతల్లజులవలననే సంస్కృతాంధ్రభాష లభివృద్ధినొందుచున్నవి. వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిగారు, వీరియల్లుఁడగు చదలువాడ సుందరరామశాస్త్రిగారు, వీరిబంధువు లగుదండిగుంట సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు, వేంకటరాయశాస్త్రిగారివలెనే యాంధ్రభాషకు సంస్కృతభాషకు నెట్టిసహాయముచేసిరో జగద్విదితము. మాటమాత్రమునకె వీరు ద్రావిడులుగాని యాంధ్రభాషాపోషణమే వీరివ్యాపారము.

వేదము వేంకటరమణశాస్త్రిగారు చెన్నపట్టణమునుండి వచ్చి గోదావరి, విశాఖపట్టణము జిల్లాలలో నుపాధ్యాయులుగానుండిరి. అపుడు వేంకటరాయశాస్త్రిగారిది బాల్యము. నర్సాపురములో విద్యాప్రారంభ మని చెప్ప

వచ్చును. విశాఖపట్టణములో మెట్రిక్యులేషను, ఎఫ్. ఏ. పరీక్షలకుఁ జదివి గెలిచి కలక్టరుకచేరిలోఁ గొంతకాల ముద్యోగము చేసిరి. తర్వాతను రాజమహేంద్రవరము టౌనుహైస్కూలులో ప్రధానోపాధ్యాయులైరి. పిమ్మట చెన్నపురి ముత్యాలపేఁట స్కూలులో హెడ్‌మేష్టరుగా నుండిరి. అనంతరము క్రిస్టియన్ కాలేజీలోఁ బండితులుగా నియమింపఁబడి సమర్థి రంగయ్యచెట్టిగారి యనంతరము వారిపదవి నధిష్ఠించిరి. ఆకళాశాలనుండి విశ్రాంతిపొందినపిమ్మట 1911 సంవత్సరములో ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు స్థాపింపఁబడినపుడు దానికిఁ గార్యదర్శిగానుండిరి. శ్రీసూర్యరాయాంధ్రనిఘంటుకార్యము ప్రారంభింపఁబడినపుడు వీరు దానికి 1915 సంవత్సరము నవంబరునెలనుండి ముఖ్యసంపాదకులుగానుండిరి. నెల 1 కి రు 225 రూపాయలజీతముపై వీరాపనిని 1918 సం॥రము జనవరినెలవఱకుఁ గావించిరి. నెల్లూరిలో జరగిన యెనిమిదవపరిషద్వార్షికసభకు 1919 సంవత్సరము జూన్ నెలలో నధ్యక్షులైరి. 1929 సంవత్సరము జూన్ 18 తేదీని వీరు మరణించువఱకుఁ బరిషద్గౌరవసభ్యులుగా నుండిరి. ఈపదునెనిమిదియేండ్లును శాస్త్రిగారు పరిషత్తు ననేకవిధముల గౌరవించిరి.

వీరు కొంతకాలము జ్యోతిష్మతీముద్రాక్షరశాలను స్థాపించిరి. అందు ముద్రింపఁబడిన గ్రంథములు సుందరముగాను నిర్దుష్టముగా నుండెననుట యెల్లరకు విశదమే. పరిషత్పత్రికకూడఁ గొన్నినా ళ్ళాముద్రాలయముననే ముద్రింపఁబడినది.

శాస్త్రిగారిపాండిత్యము సంస్కృతాంధ్రములయందుఁ గూలంకషమైనది. దానికిఁదోడు మాతృభాషయగు నఱవమును, రాజభాష యగునింగిలీషును వచ్చినవారగుటచే మిగుల వారి పాండిత్యము రాణించినది. ఆకొండి వ్యాసమూర్తిశాస్త్రిగారు, పురాణపండ మల్లయ్యశాస్త్రిగారు, కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రిగారు, కస్తూరి శివశంకరశాస్త్రిగారు మున్నగుపండితులు వీరితోఁదుల్యులు నధికులు నుండిరిగాని రాజభాషాదిసహకారము వారికిఁ దక్కువ. ఒక్క యింగ్లీషునే వీరు పాఠశాలలో గురువులయొద్ద నేర్చిరిగాని సంస్కృతాంధ్రములు స్వయంకృషిచేతనే సంపాదించి వృద్ధిచేసికొని రనిచెప్పుదురు. సమయానుగుణముగ నాయాగ్రంథములు విశేషవిమర్శతోఁ జదివియుండిరి. వీరి శాస్త్రపాండితి శృంగారనైషధము, ఆముక్తమాల్యదల వ్యాఖ్యానములం దిలకించినను, నితరగ్రంథములం గాంచినను దెలియవచ్చును.

వీరనేక సంస్కృతాంధ్రగ్రంథములను ముద్రించి ప్రకటించి యుండిరి. వాని వివరము కొంత యీ క్రిందఁ జూపుచున్నాము.

1. పూర్వకవుల సంస్కృతగ్రంథములు.

రఘువంశము, కుమారసంభవము, మేఘసందేశము, వీనికి సంస్కృత వ్యాఖ్యయుఁ బూర్ణాంధ్రటీకాతాత్పర్యములును.

అమరుకము, పుష్పబాణవిలాసములకు వ్యాఖ్య, టీకలు.

భర్తృహరిశతకత్రయమునకు, సం. వ్యా. తెనుఁగుటీకాతాత్పర్యములు.

హితోపదేశపంచతంత్రదశకుమారచరిత్రలు- మూలము.

విక్రమార్క-భోజచరిత్రలు - బిల్హణీయములకు, టీకాదులు.

రసమంజరి - తెనుఁగుసంపూర్ణటీక.

ప్రియదర్శికానాటిక సం, తెనుఁగు.

శబ్దమంజరీతిజంతమంజరులు.

2. పూర్వకవుల యాంధ్రగ్రంథములు.

శృంగారనైషధమునకు సర్వంకష వ్యాఖ్య

విజయవిలాసము సారంగధరచరిత్రములకు టీకలు టిప్పణులు.

ఆముక్తమాల్యదకు సంజీవనీవ్యాఖ్య

విన్నకోట పెద్దన కావ్యాలంకారచూడామణి 1-7 ఉల్లాసములు.

ముక్కుతిమ్మన్న పారిజాతాపహరణము-మూలము.

మడికి సింగన్న జ్ఞానవాసిష్ఠ రామాయణము.

గౌరన హరిశ్చంద్ర ద్విపద - సటిప్పణి.

ఆంధ్రబిల్హణీయము - మూలము.

3. శాస్త్రిగారు రచించిన గ్రంథములు.

రత్నావళి, ప్రియదర్శిక, నాగానందము, విక్రమోర్వశీయము, ఉత్తర రామచరిత్రము, మాళవికాగ్నిమిత్రము, అభిజ్ఞానశాకుంతలముల కాంధ్రీకరణంబులు గావించిరి. ప్రతాపరుద్రీయము, బొబ్బిలియుద్ధనాటకము, ఉషానాటకము, నివి వీరిస్వతంత్రనాటకములు. హితోపదేశము, భోజచరిత్రము, బేతాళుని యద్భుతకథలు, కథాసరిత్సాగరము, దశకుమారచరిత్రము అను నాంధ్రీకృతవచన కావ్యములు.

తిక్కనవిజయము, ప్రసన్నరాఘవనాటకవిమర్శనము, విమర్శవినోదము మొదలగు విమర్శగ్రంథములు.

అలంకారశాస్త్రసంగ్రహము.

స్త్రీపునర్వివాహదుర్వాదనిర్వాపణము- మతవిషయము.

భగవద్గీతలు- సాహిత్యదర్పణము- కాదంబరి మున్నగునవి యముద్రిత ములు నసంపూర్ణములును గలవని వదంతి.

వీరికి మహామహోపాధ్యాయబిరుదమును వీరివిద్వత్తకు మెచ్చి నెల్లూరిలో నొక పీఠాధిపతులిచ్చిరి. అప్పు డేమోమో శాస్త్రిగారికి శాశ్వతధనసహాయ ము చేయఁబడినట్లు చెప్పుకొందురు గాని యిప్పటియాందోళనము గాంచిన నది యున్నట్లు కనఁబడదు. కళాప్రపూర్ణ బిరుదమును బెజవాడ, ఆంధ్రవిశ్వకళాపరి షత్తువా రిచ్చినది.

ఇంతటి గొప్పపండితునియింట లక్ష్మీసరస్వతుల తగవులాట జరిగినది. ముసలిదియగు నత్తను కోడలు నిలువనీయలేదు. కావుననే లక్ష్మాధికారులగు రెడ్డిమిత్రులు, సర్వాధికారములు గలయున్నతోద్యోగు లగుశిష్యులు ధనికులగు బంధువులును గలశాస్త్రిగారియింట నన్నివిధములను సరస్వతీవిజయధ్వజమే లేచినది. పోరునష్టము- అత్తగారితోఁ బోరినదికావుననే, శాస్త్రిగారి శారద, తనకాంచిక కాలుకిఁకిణులతంటె నెక్కువఁగాఁ జేయించుకొనలేక పోయినది.

ఈవిద్వద్వర్యుని మృతి యాంధ్రభాషకు గొప్పనష్టముం దెచ్చినది. ఆంధ్రభాషకు మహోపకార మొనర్చియు, నొనర్చుచును, నొనర్పఁబోవుచు ను, నాంధ్రలోకమును విచారమగ్నముచేసి స్వర్గస్థులయిన వీరియాత్మశాంతికిఁ బలువురు పత్త్రికాధిపులు సూచించినట్లు గా వీరిగ్రంథములను గొనియు నచ్చు వేయించియు, వీరికుటుంబమునకు సాయపడుట తప్ప నితరమార్గము లేదు.

కవిగజాంకుశము.

(భైరవకవి)

క. శ్రీయుత్పరమసితానన, తామరసవికాసలీలఁ దగిలి భ్రమరాం
బామధుమత్తభ్రమరిక, నామనసరసీరుహంబునన్ భ్రమియించున్. ౧

వ. అని యిష్టదేవతాప్రార్థనంబుఁ జేసి, ౨

క. నిరుపమమతివిస్ఫురణం, బరఁగినసత్కవులఁ దొల్లి బహువిధముల న
చ్చెరువొందఁ జెప్పవలసిన, వరనుతసాహిత్యలక్షణగ్రంథములన్. ౩

క. సందడిపడు లక్షణకును, బొందుగ ధవళించి జాగు వోవిడిచి సుధీ
బృందంబు మెచ్చ నేనొక, చందమ్మునఁ గవిగజాంకుశమ్మను పేరన్. ౪

గీ. లక్షణగ్రంథ మొనరించి లాగుమీఱ, దానిఁ గొని యేను సుకవిమాతంగములను
మదము దూలంగ గీపెట్టిమలపువాఁడ, నని ప్రతాపించి పలికినపలుకు వినుఁడు.

క. భ్రమరాంబికామహేశ్వర, సముదితనిరవద్యహృద్యసాహిత్యకళా
శ్రమవిమలప్రతిభాచం, క్రమణక్రమశాలినైన గౌరనసుతుఁడన్. ౬

క. భైరవుఁడ నుభయభాషా, పారీణుఁడ లోభిభవనభవభూమివ్యా
పారనివారదుష్ట వి, ఘోరపిశాచముల నదల్చుకొను భైరవుఁడన్. ౭

క. నక్షత్రగ్రహగణభూ, తాక్షరగుణదోషనిర్ణయం బొనరింపన్
దక్షుఁడగా నిది గాదని, శిక్షించినఁ గన్నులెఱ్ఱఁ జేతురు కుకవుల్. ౮

క. కిఱుకుచు లక్షణమెఱుఁగక, కొఱుకుచు వడిఁ బ్రాసయతిని గూడకమిన్నుల్
వెఱుకుచుఁ బదసంధులు చెడ, నదుకుచు నరకవిత చెప్పునతఁడుఁ గవియే.

క. నెఱయదు గురులఘువివేకము, తెఱఁగని నసగూఁటు లెఱుఁగ నెమ్మిఁ గవిత
ల్లాఱగెడు కుకవులఁ బద్యపుఁ, దఱటులఁ గొని వ్రేయువలదె శబ్దజ్ఞులు సభలన్.

క. సేవించిన ధనపతిఁగా, దీవింప నహంకరించి తిరిగిన భిక్షుం
గావింప లక్షణజ్ఞుఁడ, భావింపఁగ నన్ను నెన్నఁ బవిలే డిఁకన్. ౧౧

వ. లక్షణంబు లెవ్వియనిన, ౧౨

సీ. అవనిగణాళి గణాళికి నధిదేవతలు గ్రహంబులు గ్రమంబులును వాని
కులములు ఫలములు గూఁకుమర్యాదలు మిక్క పొంతువులు నచ్చువులు నెఱిఁగి
పిదపమహాభూతి బీజచింతనమును వర్ణవర్ణగ్రహనిర్ణయంబు
లక్షరవేధయు నరిమిత్రశోధనక్రమముఁ దత్ఫలవిచారమును దెలిసి

తమకు నెదురులేక దర్పించినసుమతీ, విభులసభల బుధులు వివిధవిధులఁ
జెలఁగిపొగడఁ గవితసెప్పెడివారు సత్కవులపేరుపాటుకవులుగలరె. ౧౩

క. ఈయెన్నినలక్షణములు, మే యుప్రతిభన్ రచింతు మృదుతరకావ్య
శ్రీయెసఁగఁ బొసఁగనది బళి, రేయనుచు న్సుకవులాదరించి నుతింపన్.

క. జగతీజలానలానిల, గగనసుధాకరవరోష్ణకరవరమూర్తుల్
మగణాదుల కధిదేవత, లగజావల్లభుని మూర్తులవి యెనిమిదియున్. ౧౪

క. రవితురగరజతవిద్రుమ, కువలయహారినీలశకలకురువిందసుధా
నవకనకనికషరేఖా, ప్రవిమలకాంతులఁదనర్చు బహువడిగణముల్. ౧౬

క. రజనికరతనయభార్గవ, కుజతరణిజదితిజరాజగురుగురుగ్రహముల్
నిజముగ మయరసతలకును, భజలకు నెన్న న్నిజాధిపతులు గ్రహంబుల్.

క. నలితయలును నగ్రజకుల, ములు రజలవనీశసుకులములు భగణము వి
ట్కులజము మగణము నాలవ, కులముది నగణమ్ముహీనకులముదితలఁపన్.

క. సరసాన్నరుచిరభూషణ, పరితాపస్థానచలనబహుదుఃఖరుజా
పరమాయురచలలక్ష్మీ, కరములుయమరసతభజనగణములు వరుసన్. ౧౯

క. సన్నుతగణాధిదేవత, మున్నగణగ్రహము సత్త్వమా బలిమిఁగదా
మున్నుఁ గవిభానుఁడనియెను, పన్న మతింగినిసి ఆయువగులం దిట్టన్. ౨౦

క. మహి వేల్పులు నెరసినశిల, లహితహితంబుల నొనర్చు నాగతిగణముల్
మహితశ్లోకముఖంబున, గ్రహవశమున మేలుఁగీడుఁ గడువడిఁజేయున్. ౨౧

క. తొలుతగణగ్రహమైత్రులు, తలపోయని దుడుకుఁగవుల తరమే హర్షం
బొలసిన మన దీవింపఁ, గలుషించిన బద్యవహ్నిఁ గాల్పఁగఁ దిట్టన్ ౨౨

గీ. ఏయవస్థనుండి యేవేళ నేగ్రహం, బేశుభాశుభంబు లిచ్చుచుండు
నాయవస్థనుండి యావేళనాగణం, బాశుభాశుభంబు లందఁజేయు ౨౩

గీ. గ్రహము ములికి గణము గరి యక్షరముపింజ, పద్యమెసఁగుకోలచోద్యమైన
జిహ్వావిల్లు మనసు శింజిని లక్ష్యంబు, ధూర్తజనుఁడు సుకవి వార్తజోదు. ౨౪

క. మగణాదిగణంబులకును, బగయును మైత్రియును నెఱుకపడు సుకవులకున్
జగమునఁ దత్తద్గ్రహముల, పగయును మైత్రియును శాస్త్రపద్ధతిఁ గనినన్

గీ. గ్రహముపొత్తుకలిమి గలగణసంగతి, నుండిదుష్టగణము నొసఁగుశుభము
గ్రహముపొత్తులేని గణముతోఁ బద్యాదిఁ, గూడి మంచిగణముఁ గీడుసేయు.

వ. గ్రహమైత్రిప్రకారం బెట్టిదనిన, ౨౫

క. తొలుగణము గ్రహము మిత్రులు, దలపఁ ద్రికోణాధిపతులఁ దత్తద్గ్రహరా
సులగణము లాదిగణములకుఁ, గలసినయట్టంబు లివియె గ్రహగణమైత్రుల్.

క. మించు గిరిగొన్నమూత్తెము, కాంచనమునఁ గదిసినట్టిగతి నలయగణం
బాచితముగఁ దనుగూడిన, మంచిపద్యై లక్ష్మి నొసఁగు నగణము పతికిన్.

క. మగణముతోఁ బద్యాదిని, రగణము గదిసినను జావు రయమున వచ్చున్
తగణముడాసినఁ గృతిపతి, పగఱకు వెన్నిచ్చి మానభంగముఁ బొందున్.

క. ముందటనిలిపిన మగణము, క్రిందట జగణంబుఁ గదియఁ గీలించిన మే
లొందును నగణమునటువలెఁ, బొందించినవిభుఁడు రిపులఁ బోరజయించున్.

క. యగణముతోఁ బద్యాదిని, మగణముగదియింప ధరణిమండలమెల్లన్
బాగడొందనేలుఁ గృతిపతి, నగణము గదిసినను (కీర్తి) చదలకు నెక్కున్.

క. ఉదకగణంబును రగణము, నదవదవడిచెడి కృతీశుఁ డవలందిరుగన్

* * * * *

క. శంకింపక యగణముతోఁ, బంకజహితగణముగూర్చి పద్యముచెప్పం
బొంకముచెడి విభుఁడరులకు, లెంకంబడి కూలి దిక్కు లేక చరించున్.

క. ఇంగలపుగణము జగణము, సంగతముగనొంది తగణసంగతినొందన్
మంగళకరమని సుకవులు, ముంగల నిలుపుదురు పద్యములకుం గృతులన్.

క. యగణము గూడిన నిప్పుల, మగు మగణము గదియఁ బ్రాణహాని యొనర్చున్
రగణము నగణముఁ బొందై, భగభగయని పతిగృహంబు భస్మము సేయున్.

క. మారుతగణంబు సంప, త్కారణ మంభోగణంబు గదిసినయపుడం
గారకగణంబు గదిసినఁ, జోరులచేఁ బతిగృహంబు చూఱంబోవున్. ౩౭

క. నేరక దుష్టపు లల్లుదు, టారపుఁ బద్యముల మొదల డాసినఁ దనలో
నారవిగణంబు గూడిన, మారుతగణ మధిపు బ్రదుకు మట్టము సేయున్. ౩౮

క. తగణము మగణము గదిసిన, వగపగు నగణంబు గదియ నైరిభమంబు
న్నగణము గదిసినఁ దేజము, రగణముగదిసినను గర్తరాజ్యము సేయున్.

క. మొగవాఁడు, తగణముండఁగ, వగపగు యగణంబు దానివడిగడి కిరుకం
దెగి తన్నుఁ జంపఁగడఁగెను, పగవానికినైనఁ జమునె పద్యము చెప్పన్.

గీ. ఆదితగణ మొప్పు నధిదేవతా ఫలం, బరసి చూడ దాని కమరగురుఁడు
గ్రహముగానఁ బద్యగద్యముఖంబుల, మంచి దనుచు భీముఁ డెంచినాఁడు.

క. ఆరోగ్యప్రదుఁడగు నినుఁ, డారయ జగణమున నొడయఁ డది మొదలిడఁగా
నేరోగము గైకొన దా, చేరువచుట్టంబు గణముఁ జేర్చినఁ జాలన్. ౪౨

క. రవిగణమును గగనగణము, కవి మొదలిడి పద్యమొసఁగఁ గఱచిన నేలా
భువిజెదరములు (?) గతమును, శివశివనరులిట్టి తపము సేయురు మొదలన్

క. రాజులకు జగణరగణము, లోజం గదియించి సుకవి యొసఁగిన పద్యం
బాజుల జయోవిరాఁజాలదె, తేజులు నేనుఁగులు భటులుఁ దేరులు నేలా ౪౪

చ ఉడుపతి యేగ్రహంబు పది నున్నను దానును వానివన్నెయై
నడచి శుభాశుభంబుల నొనర్చును లోపల నేగణంబునం
గడి భగణంబు నిచ్చునధికంబగు నాఫలమిచ్చు నవ్విధుం
డొడయఁడు గాన దానికదియుక్తమె యెన్న పృథోక్తులేటికిన్. ౪౫

గీ. శుక్రశశులు తెలుపు... వర్ణులు, తరణికుజులు బుధుఁడు సురగురుండు
పసిఁడివన్నెవారు భానుజరాహులు, సజలజలధరంబుచాయవారు. ౪౬

ఉ. వారిజమిత్రసూనుఁడును వారిజమిత్త్రుఁడు భూమిపుత్త్రుఁడుం
గ్రూరులు వారిఁ జేరునెడఁ గ్రూరుఁడు చంద్రతనూభవుండు బృం
దారకరాజమంత్రియును దైత్యగురుండును సౌమ్యు లవ్విధుం
డారయఁ గృష్ణపక్షతిథులందు శుభప్రదుఁ డెన్నిచూచినన్ ౪౭

గీ. శ్వేతచంద్రుఁడైన సేమంబుచేకూరు, రక్తచంద్రుఁడైన రణము చేయుఁ
గృష్ణచంద్రుఁడైనఁ గెడయించు భగణంబు, పీతచంద్రుఁడైనఁ బ్రియము సేయు.

క. చందనతరుసంగతిఁ బిచు, మందంబులు పరిమళించు మాడ్కిన్ముందా
నందము ... గణము, పొందున దుష్టగణవర్ణములు ప్రియమొసఁగున్. ౪౯

క. రగణముతో రగణంబును, సగణముతో సగణమును జగణముతోడన్
జగణంబును దగణముతోఁ, దగణంబును గూర్చి చెప్పఁ దగ దెల్లెడలన్

క. శత్రుగణంబులు నొప్పవు, మిత్రసమగణంబులైన మేలొకజోకై
మిత్రగణంబులు మనుపును, శత్రుగణంబులు కృతీశుఁ జయ్యనఁ జంపున్.

క. శతమఖజలపావకమా, రుత జీవాద్యమతుపాకరుక్తారలు స
న్నుతముగ మగణాదిగణ, ప్రతతికిఁ దారకలు గ్రహములా గణుతింపన్.

క. హరిణజబలిముఖమేషీ, వరసైరిభధేనుమహిష వాతాశనముల్
వరనమయరసతభజలకు, నరుదుగ నక్షత్రయోనులై విలసిల్లున్. ౫౩

క. ఉరగంబుకు ముంగిసయును
హరిణంబుకు కుక్కుటంబు నావును బులియుం

దరుచరమును మేషంబును
దురగము మహిషమును జెలిమిఁదొరయును మఱియున్. ౫౪

క. నరగణము లర్యమాంభో, ధరరసతారకలు శక్రదహనర్క్షము లా
సురగణము లనిలగురుహిమ, కరనక్షత్రములు దేవగణములు వరుసన్. ౫౫

క. సురరజనీచరగణములు
కరకరిపమదనుజమనుజగణములు మఱియు
న్నరసురగణములు వొరయును
సరిఁ బ్రీతుమొనరించు నొక్కచందపుగణముల్. ౫౬

క. కమలహితుఁడున్న నక్షత్రము మొదలుగ నేఁడుదోషతమములు నఘము
బ్రమదప్రదములు పంద్రెం, డమరఁగ శుభములు తొమ్మిదింటంబద్యాదిన్(?)

క. మొదల సజీవగణంబిడఁ, గొదలేకకృతిశుభ్రతకు కొనసాఁగు మది
న్నొదకక నిర్జీవగణం, బిడికినయప్పుడు భయంబు నాయువు దరుగున్.

క. కృతిమొదలి దగ్ధతారక, పతి నతిదారిద్ర్యుఁ జేయుఁ బ్రజ్వలితము దు
ష్కృతి నొందించును మఱి దు, ర్గితనక్షత్రంబు సుజల మొయి నలయించున్.

క. పతితారకుఁ బద్యముఖ,స్థితతారకుఁ గీడుమేలుఁ జింతింపక దు
ర్మతిఁ గవితఁ జెప్పఁ దొడఁగెడు, నతఁడుచు మీఁకవిపిశాచ మూరయనుర్వీన్.

ఉ. వర్ణము నిర్ణయించి కృతివక్త్రమునం గదియింప నాయకుం
డర్ణవవేష్టితావని సమస్తము నేలుఁ గవీశ్వరుండు నా
పూర్ణమనోరథుం డగుచుఁ బొల్చు సుఖస్థితిఁ గావ్యముల్ బుధు
ల్వర్ణన సేయనొప్పు దిశలన్వసుధేశసభాంతరంబులన్. ౬౧

మ. క్షితిబీజంబులు సంపదల్పొదలఁ బోషించుం బయోబీజముల్
సతతంబుం బ్రమదంబొనర్చు శిఖిబీజంబుల్ మృతింజేయు మా
రుతబీజంబులు శోకవారిధిఁ బడంద్రోచు న్నభోబీజముల్
పతి నత్యంతదరిద్రుఁజేయు వరుసం బద్యాది నొందించినన్. ౬౨

వ. తత్ప్రకారం బెట్టిదనిన, ౬౩

సీ. అఇఉఋలేనును నాదీర్ఘవర్ణంబు లైదు నేకారంబు నైదునవల
వరుసం గవర్ణాది వర్గపంచకమును యామలైదును షాదు లైదుఁగూడఁ
బదివర్గములు వర్ణపంక్తులు నొంటొంటి క్రిందఁ బొందుగనిల్పనందులోనఁ
బ్రథమాక్షరంబులు పవనబీజంబులు నవలివి దహనబీజాక్షరములు

అవని బీజాక్షరంబులకుఁ దృతీయాక్షరములు, వారిబీజంబులాంతరవాతిలిపులు
గగనబీజంబు లైదవకడలవెల్ల, వాని మేలునుగీడును వలయుఁ దెలియ.

క. పొందొందు నంశచక్రము, నందలి తారాపదాక్షరావలి వెడలం
బొందుగ నుండఁ గవీంద్రులు, ముందట నిడవలయుఁ బద్యముఖమున నిలువన్.

గీ. అక్షరంబునుండి యైదవది గ్రాహ్యగ్రహ, వేధఁ బొంది గుణము విడిచి చెఱచు
నక్షరంబు దక్షమైన సౌమ్యగ్రహ, వీక్షణమునఁ గీడు విడిచి మనుచు. ౬౬

వ. అది యెట్టిదనిన. ౬౭

సీ. అశ్విని పాదాక్షరాదిగా నఖిలతారాపదాక్షరములు క్రమముతోడ
నింద్రుని దెసనుండి యిరువదియైదేసి నలుదిక్కులందును నిలిపి వాని
నవపంచరాశివర్ణములతో నాగ్నేయనాగ్నేసి రేఖలం దగులొనర్చి
నడుముల మిగులు వర్ణములకు... నేడింట రేఖలు గూడఁదీసి
అర్కాద్యాదిగాఁగ నంశచక్రంబుల, రాసులందు సుస్థిరముగ నిలిపి
వేధ దెలిసి చూపు వివరించి వర్ణంబు, వలయు నిలుపఁ బద్యవక్త్రములను.

చ. ఉరుతరసిద్ధకావ్యముల నున్న సమంచిత వర్ణసంకులం
బరుగును సిద్ధకావ్యములఁ బ్రస్తుతికెక్కిన యక్షరంబులుం
గరకరి లేకకూడి కవికర్తల కభ్యుదయంబొనర్చు నే
వెరవుననైన శత్రువిధ బృందముఁ జంపక తక్క దెక్కడన్. ౬౯

వ. మిత్రారివర్ణశోధనక్రమం బెట్టిదనిన. ౭౦

సీ. చదుము లైపదియారులు చౌకపిండ్లుగల యాదియుషోడశచక్రమందులోన
మొదలింట మూఁటను బదునొకంటను దొమ్మిదింట రెంటను నాల్గింటఁ బదియు
రెంటను బదియు నాఱింట నెనిమిదింట నలిఁ బదాఱిటఁ బద్నాలుగింట
నేనవ తావున నేడవింటను బదియేనింటఁ బదుమూఁట నిట్లుగలయ
నక్షరంబులుగలయంగ నైదు పదులు, నిలిపి వడి కావ్యమున నుండి వలయముగను
సిద్ధసాధ్యసుసిద్ధాది చింతవెలయఁ గాంచి లిపు శోలి నమవంగ నెంచవలయు

వ. మఱియును, ౭౧

క. ఇలనకచటతపమాఖ్యలఁ, గలిగిన లిపివర్గసప్తకమున కధీశుల్
జలజహితభౌమబుధకవి, కులిశాయుధసచివసౌరికులవలయమిత్రుల్. ౭౩

క. బహుసంశోధితవర్ణ, గ్రహమునకుఁ బ్రసిద్ధపద్యగద్యాదిగణ
గ్రహమునకుఁ గర్తరాశి, గ్రహమునకును మైత్రి వెలయఁగలుగఁగవలయున్

వ. గ్రహంబు లెట్టివనిన. ౨౫

సీ. విభుఁడు మేషమునకు వృశ్చికరాశికి నుగ్రస్వభావుఁ డంగారకుండు
నాథుఁడు మిథునకన్యారాసులకు జనానందవర్తనుఁ డిందునందనుండు
అధిపతి మీనబాణాసనరాసుల కతులప్రభావుఁ డయ్యమరగురుఁడు
రాజు తులావృషరాసులు రెంటికిఁ బరమతపోనిధి భార్గవుండు
మకరకుంభములకు మార్తాండసూనుఁడు, పతి త్రివేదమూర్తి భాస్కరుండు
కర్త సింహమునకుఁ గర్కటరాశికి, నఖిలలోకవంద్యుఁ డమృతకరుఁడు ౨౬

వ. అని యివ్విధంబున. ౨౭

మ. గణవర్ణాదుల మేలుఁ గీడు వెలయంగాఁ జెప్పె సాహిత్యల
క్షణదీక్షాగురుఁడైన గారససుధీసత్పుత్రుఁ డత్యుల్లస
ద్గుణరత్నాభరణుండు *భైరవకవీంద్రుం డొప్పుఁ దద్జ్ఞుల్ దనుం
బ్రణుతింపం గవిరాడ్గజాంకుశము భూప్రఖ్యాతమై మించఁగన్. ౨౮

---

* రత్నపరీక్షయు, శ్రీరంగ మాహాత్మ్యమును రచించినకవి
ప్రతికిమూలము మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారిచ్చినది.

గ్రంథస్వీకారము.

1 పెద్దాపురముముట్టడి.

ఇది సమవాకారము. మూఁడంకములు చిరకాలము పెద్దాపురములో నివసించి ప్రస్తుతము కాకినాడలో నివాసముచేయు మ॥ ఊద్ధవరపు పట్టాభిరామయ్యగారిచే రచింపఁబడినది 1714 సం॥ నుండి పెద్దాపురములో శ్రీము దుద్దండరాయ జగపతిరాజుగారిపట్టమహిషి శ్రీరాగమ్మదేవిగారు పరిపాలనము చేయుకాలములో నాసంస్థానమున జరిగిన యుద్ధము ముట్టడి యిందు వర్ణింపఁబడినవి. కథ చరిత్రములలోఁ బ్రసిద్ధమైనది ఈసమవాకారమునకు మ॥ విస్సా అప్పారావుపంతులు ఎం. ఏ. గారుపోద్ఘాతము వ్రాసిరి. అవతారికలోఁ గథాభాగము, (పూర్వభాగము నుత్తరభాగము) వివరింపఁబడినవి కథానుకూలములగు చిత్రపటము లందందుఁగలవు. దీనిం జదువువారి కాహ్లాదము నుద్రేకమును గొన్నితావులం బుట్టుచుండును.

"మఱియు నేటిపాఠకులకు గాని ప్రయోక్తలకు గాని చదువరులకు గాని యక్కరలేని యర్ధానుస్వార నియమమును పాటింపక ధ్వని ప్రధాన మగు పట్టులమాత్ర ముపయోగించితిని." అని కవిగారు లిఖించినారు. అక్కఱలేని వారు పాటింపరు. తామేల మానవలయునో? నాటక మందఱకుఁ గావలయునా. వలసినవారు చదువుకొందురు. తక్కినవారు మానుదురు.

"చిన్నపామునైనను పెద్దకఱ్ఱతో కొట్టవలయును."

"పరాజితులజేయజాలినను పెద్దాపురమునం దడుగుపెట్టినచో ప్రాణములతో బోగలరా, పన్నవలసినతంత్రముల్ బన్నినాము" ఇట్టితావుల వీరి యర్ధానుస్వారనియమము పాటింపఁబడకపోయినను సంధిసలుపుటలోను మానుటలోను వీరియభిప్రాయమేమో ?

ఇతరమెఱుంగక, మాఱెఱుంగక, యొండెఱుంగక, దక్కటేమి బోఱబడి ఇట్లు పలుతావుల ఆకార ముపయోగింపఁబడినది, యిది యిప్పు డెవ్వరుకోరుచున్నారో? ప్రేక్షకులకుఁ బ్రదర్శనకాలమున నర్ధానుస్వార మెవ్వరికిని గనఁబడదు. అది ధ్వనిప్రధానముగనుక దాని నచటఁ బెట్టినా రని సంతోషించువారుండరు. చదువువారికే కావలయును. "కవులకును ముద్రాశాలలవారికినిఁ

గూఢ నక్షత్రములేని యర్ధానుస్వారశకటరేఫములు" అని కూడనుండిన మేలు. ధ్వనిప్రధానభాగము తెచ్చుటనో తెలిసికొనలేకపోయితిమి.

పృథ్వీశ్వరుండు—పృథ్వీశ్వరుఁడు అనిశుద్ధపత్రములోఁ జేర్చినారు. ఈకడపులో బొట్టిరిష్టా డెవ్వరికిఁ గావలసివచ్చినది. భీభత్సుఁడు – బీభత్సుని దిద్దలేదు. పైనియమవాక్యములను కవిగారు సూచింపవలసిన యవసరము కనఁబడదు. ప్రసిద్ధులగు కవులే యిట్లు తిరస్కరించిన నింకనెవ్వరు వాని నాదరింతురు ?

రంగాంతములలో "తెరపడును" అని సూచించుట యనవసరము.

ఆదిలోఁ దెర యెత్తఁబడినట్లు సూచించినారు గారుగదా?

"నాటిమొదల శిలతవఱకు నిష్ఠితప్రతిక్రి-ఒకవంకన్ మహారాష్ట్రనాయక రిపువ్యూహంబు" - ఇట్టిచో "నాఁడుమొదలు," "మహారాష్ట్రనాయక" యని యుండుట యుక్తము. "రాజమహేంద్రవరము సర్కారునకు మర్‌లష్కర్‌గా నియమించుచున్నాను (ఆజ్ఞాపత్రమును వ్రాసియిచ్చి)" ఇచ్చట "నొకయుద్యోగిచే వ్రాయించియిచ్చి" యనిన నుచితముగా నుండును "తోటపల్లినుంచి గూఢచార్దూవార్దూ." ఈవాక్యములో గూఢచార్దు పాత్రోచితముగా నుండదు. నైజామునుగారి సేవకుఁడు—అచ్ఛా, అని నిష్క్రమించును. అంతకంటె—హుజూర్—జోహుకుమ్——ఇట్లని నిష్క్రమించుట యుచితము.

ఇవి మేముచూపుస్వల్పవిషయములు—పద్యగద్యములు హృద్యములుగా ధారాళములుగానున్నవి.

ఉ. చూచెదరేమి చిచ్చుపడి చోద్యముగా నరిసేనమీఁద నా
రాచపరంపరల్ విడిచిరాలగగొట్టుదు శత్రుశీర్షముల్
రాచబలంబు, వెల్మలపరాక్రమముం గనఁబోయసేనపై
శాచికవిక్రమంబు నొకసారి విజృంభణమొందనీయరే.

ఉ. నాడట సీతశీలము ననంతదయన్ బ్రకటించి యాపెగా
పాడిన వాడపీవు కడుపావనమూర్తివి మమ్ము నింకగా
పాడెడువేళవచ్చె నిక వత్సవయాన్వయగౌరవంబుగా
పాడుము నిన్ను జొచ్చెద మపారముదంబున పావకేశ్వరా.

వెల రు 1—0—0   కవిగారియొద్దఁ గాకినాడలో దొరకును.

2 ఈ క్రిందివి భోగరాజు నారాయణమూర్తిగారిచే రచియింపఁబడినవి.

(1) భారతనీతికథలు:—1, 2 భాగములు. బెజవాడ వెంకటరామ్ అండ్ కో వారు ప్రకటించిరి. ప్రతిభాగమునందును 24 చొప్పునఁ జిన్నచిన్న భారతకథలు:- ఉదంకుఁడు- గురుభక్తి; అగ్నిభట్టారకుఁడు- సత్యవ్రతము; కద్రువ-మచ్చరము; అని యిట్లు శీర్షికలతోఁ గలవు. ప్రతివిషయముచివరను భారతములోని నీతిపద్య మొక్కటి చేర్పఁబడినది. పెద్దతరగతులబాలురకు బడులలోను జదువుకొనుట కర్హములుగ నున్నవి. వెల 1 కి రు. 0—6—0

(2) కృతజ్ఞత- (కిళాంబి రామానుజాచార్య నిర్యాణతారావళి) ఆణాగ్రంథమాలలోఁ బ్రకటింపఁబడినది. రెండుమచ్చుపద్యములు-

1. కవితాతత్త్వము తావకీనఘనసాంగత్యంబున న్నేర్చితిన్
గవితాశక్తి మదీయవృద్ధిపరుపం గాఁగల్గితిన్ వ్రాసితిన్
నవకావ్యంబులు భావభాసురరసానందంబునందిల్ల మ
త్కవితాచార్యుఁడ వీవ నీకిదె నమస్కారంబు రామానుజా.
2. కవు లెవ్వా రెటువంటి మేటికృతులం గల్పించి విన్పించినన్
సవరింపందగుచోట్లు తెల్పెదవు విస్పష్టంబుగా నీవు నా
కవితన్ మాత్ర మొకప్పుడే నిది యిటుల్ గాదంచుఁ బల్కావ వెం
తవిశేషం బగుపక్షపాతమతియో నాయందు రామానుజా.

(3) విమలాదేవి :—దీనిని వెరుక విజ్ఞానచంద్రికాగ్రంథమండలివారు ప్రకటించిరి. ఇది ద్వితీయముద్రణప్రతి. మూలకథ యబలాసచ్చరిత్రరత్నమాలలో నుండి గ్రహించిరి. కీ॥ శే॥ కొమర్రాజు లక్ష్మణరావుగారు మరాటీలోనున్న విమలాదేవి యనునవలనుండి తెలుఁగుచేసి చెప్పినందున నింకమూలకథకు మరాటీగ్రంథమునుండి విశేషాంశములు చేర్చి యక్కన్న మాదన్నగార్ల చరిత్రాదికమును స్వయముగఁ జేర్చి వన్నెగలిగించియున్నా మని కవిగారు తెల్పుచున్నారు. 336 పుటలు 40 ప్రకరణములుగల నవల. వెల రు 1—2—0

(4) పండుగకట్నము- ఇయ్యది సాంఘికవిషయపద్యకావ్యము- హాస్యరసప్రధానము. హాస్యరసప్రధానములగుపద్యకావ్యములు మృగ్యము లని తలంచి దీనిని కవిగారు రచించిరి.

క. “పొన్నాడ కామరాజని, యున్నాఁ డొకచిన్నవాఁ డయోగ్యుఁడు కాఁడే
మన్నను నొక్కఁడె; తమ్ములు, నన్నలు లే రాస్తి యెల్ల నతనిదె సుమ్మీ.”

క. "పదిగరిసెలరాఁబడి గల్పదిగా శైత్యాలు వేల కధికము గగను
న్నది యఁట........కట్నము మగఁడఁట కాసైన౯."

క. "పలువదియేండ్లవయ స్సని, పలికెదరే కాని మూఁడుపదులకు దాటం
గలయీతఁ డన్నటు లోఁచదు, కలిపించినమాట నమ్మఁగారాదుకదా."

పాలకొండ, రాజేశ్వరీబుక్కుడిపో వారు ప్రకటించిరి. హాస్యరసప్రధానముకావున నేయుపోద్ఘాతము చివరను వేసినారు. 80 పుటల గ్రంథము వెల అ-౧

(౫) నానోజా:—ఐదంకముల చరిత్రాత్మక మగు స్వతంత్ర నాటకము. కవితాకల్పనతాప్రచురములం దొండవది. సంపాదకులు పసుమర్తి వీరభద్రస్వామి గారు బి. ఏ. విజయనగరము. చిత్తూరుముట్టడియే యిందలికథ. "రాజపుత్రులలో ప్రతాపసింహుని తలమానికము, మహమ్మదీయులలో "అక్బరు" విశ్వజనీనుఁడుగ నెన్నఁబడుచున్నాఁడు ఆత్మీయమహాపురుషులకుఁ గలపరస్పరవైషమ్య మెన్నఁడును హింసాపరమును ద్వేషజన్యమును గానేరదు. వారిహృదయముల నేవో మహత్తరావేశము లావరించుకొని యుండును. అవి తుదకు సఖ్యముతోడను. హిందూమహమ్మదీయైక్యముతోడను బరిసమాప్తి చెందినట్లు లీనాటకము సూచించుచున్నది" అని యుపోద్ఘాతములో రా. పి. రామచంద్రరావు ఎం ఏ ఎల్. టి గారు వ్రాసిరి. "నాటకములో సూచింపఁబడిన ప్రత్యాంశమును చరిత్రయొక్క గీటురాతికి కరికుకు నిల్చునా?......ప్రముదాక్బరులవివాహము చరిత్రచే నామోదింపఁబడునా......మొదలగు ప్రశ్నల కన్నిటికి నొక్కటియే ప్రత్యుత్తరము. ఈయది సారస్వతసంబంధమైన నాటకము గాని చరిత్రభాగమున కుపయోగింపఁబడు వాచకము కాదు." అని యుపోద్ఘాతములో నున్నది. సారస్వతసంబంధమున గీటురాతి కెంతవఱకు నిలుచునో సారస్వతాభిమానులు పరిశీలింతురుగాక. కవిత్వశైలికై కొన్ని పద్యములు.

చ. పలుకులలో మృదుత్వమును భావమునం గృప రాజ్యకార్యముల్
సలుపునెడ౯ వివేకము స్వశత్రులమేలిగుణంబు లేనియున్
దలపున మెచ్చికొంట నిజధర్మమునం దనురక్తి యిన్నియు౯
వెలసెను సార్వభౌముఁడు లభించుట దుర్ఘట మెట్టివారికి౯.

ఉ. మాజనకుం దురుష్కభటమధ్యమునుండి నృపాలపుత్రిక
వ్రాజము లబ్బురంపడఁగ వాడనిపూనటలు దేఁగల్గాడ, నేఁ

డా జయచంద్రుఁ గావ వెలయుస్వలయుఁ గగనంబుననుండి ఘో
రాజి మురారిచక్రమొ పురారిత్రిశూలమొ, వజ్రివజ్రమో.

దీనివెల రు 1—0—0.

3. శ్రీబాలాత్రిపురసుందరీస్తవమ్,

ఎఱ్ఱమిల్లి ప్రకాశకవిగారిచే రచింపఁబడిన సంస్కృతము

54 ఆర్యావృత్తములు- కడపట-

గంగాధరరామమహీపతిహితకృత్త్రిపురసుందరీకృపయా
భవ్యమిదం దేవ్యాస్తాదార్యాశతకం ప్రకాశకవ్యుదితమ్.

అనియున్నది. కాఁబట్టి యీకవి పిఠాపురసంస్థానపోషితుఁడు- గతసంచికలోని హనుమచ్ఛతక మీకవిరచించినదే- ఈస్తవములోని యొక్కశ్లోకము.

అంబ తవకంఠహారాచ్ఛలసత్స్ఫుటికాయితాబ్జజాండతతే
కేనా కల్పేనాహా మనల్పా మిహ కల్పయామి తాం ప్రీతిమ్. వెల ౦-౩

4. సుందరి-(నవల.)

గ్రంథకర్త—చెన్నపురిలోని పెంటిక్ హైస్కూలు సీనియర్ తెనుఁగు పండితుఁడు; విద్వాన్ మంకాల శ్రీపతిగారు- ప్రకాశకులు- టి. వి. చెల్లప్ప శాస్త్రి అండు సన్సు (మదరాసు) వారు. వెల 0—10—0

కథ-గ్రంథకర్తగారు వ్రాసినట్లుగా సత్త్వవికల్పనావిశేషావహాపూర్వావృత్తము. పీఠికలో "నిందలికథాప్రణాళిక శ్రుతపూర్వ మయ్యు-నశ్రుతపూర్వస్వకపోలకల్పనంబుల నియ్యది యొకనూతనగ్రంథ మని పాఠకమహాశయు లెఱుంగఁగలరు" అనిచెప్పిరి. నిజమే, షేక్స్పియర్ మహాకవి "టెంపెస్టు" నాటకము కథననుసరించి- ఇక్కాలమునసర్వజనాదరణీయమైన పరిశోధకనవలక్రింద మార్చి గ్రంథకర్త శుద్ధమైనభాషలో దీనిని సమకూర్చెను. క్రౌనుసైజు 159 పుటలు- ఇరువది యధ్యాయములు- శైలిసర్వసాధారణ మగునవలలశైలికంటె బిగువుగ నున్నది కావున నిది పెద్దతరగతులలోఁ బాఠ్యపుస్తకముగా నియమించుటకుఁ దగియున్నది. భాషావిమలకుఁ జదువుకొనుటకు మనసుపుట్టునట్టి కల్పనలుకొన్ని గలవు. అన్నినవలలలోవలె నిందును సందేహములు కొందఱకుఁ గొన్ని కలు వచ్చును. ఉదా.

"సుందరీమణిచేత నొకభూతదర్పణమున్నది. దూరముగా నున్నవస్తువుల నయ్యది దగ్గఱనున్నట్లు కనఁబఱుచును. తననేత్రములకు సరిగా దాని నుంచుకొని యామె సముద్రమునే చూచుచుండెను. నీట మునుంగుచున్న యోడను

జూచెను. జనులయార్తరావము వినెను." వాన, గాలి, తుఫానులలో భూతదర్పణము పనిచేయునేమో! ఆర్తరావమువినఁబడునేమో!

264.-(డిటెక్టివునవల) 1-2 భాగములు.

ఆంధ్రప్రచారిణీగ్రంథమాల ౫౮-౫౯ పుష్పములు. గ్రంథకర్త కొమరవోలు నాగభూషణరావుగారు. ఇది యేయితరభాషలకును భాషాంతరీకరణముగాక నాగభూషణరావుగారి కపోలకల్పితమే కావచ్చును. "రెండువందలయిఱువదినాలుగు" అను నీనవల మేము ప్రకటించిన పరిశోధకనవలలన్నిటికంటెను విలక్షణమై యడుగడుగునకు నత్యద్భుతసంఘటనలతో నిండి నిమిషనిమిషమునకుఁ బాఠకులయుత్సాహమును అభిరుచిని వర్ధిల్లఁజేయఁగల దని విశ్వసించుచున్నాము......ఈ గ్రంథమునందలి విశేషములను మేమే యుగ్గడించుటకంటె పాఠకులే గ్రహించి యానందింపఁగల్గినచో మాయుద్దేశము చరితార్థము కాఁగలదు." అని ప్రకాశకులగు వేంకటపార్వతీశ్వరకవులు వ్రాయుచున్నారు.

వెల ౧ కి ౧-౮-౦

6. మోక్షసోపానములు.

కర్త- కాకినాడనివాసులు ఎ. వి. కామేశ్వరశర్మగారు. ప్రకాశకులు, కాకినాడ రాధాకృష్ణ అండు కో వారు- సమర్పితము శ్రీకృష్ణసేవానిరతులగు భావరాజు లక్ష్మీనారాయణరావుగారికి-　　వెల ౦-౧-౦

ఇందు సత్యమేవజయతి 2 సత్యముఁగొప్పదైవది. ఇట్లు 50 జ్ఞానసూత్రములుగలవు. మఱియుసద్గుణాభ్యాసోపాయములు, మాతృభక్తి, పితృభక్తి యిట్లని బహుశీర్షికలక్రింద విషయములున్నవి. "కంటిరా మనజీవిత మెట్లు వ్యర్థమైపోవుచున్నదో- తుద కీశరీరమును మృత్యుదేవత కర్పించునంతటి వెఱ్ఱులమైతిమి. కాలసర్పము మృత్యుముఖము తెఱచుకొని యున్నది." ఇట్లిందలివిషయము బోధించును. "శ్రద్ధగలిగి యిందుఁజెప్పినవానిని! ప్రేమతోడ నధికభక్తితోడ! నలుపుచున్నమీకు సౌఖ్యంబులొదవును! మోక్షమబ్బు సత్యమయ్యవినుఁడు" అని యీరామభక్తుఁడుగీతముపాడుచుఁ దన్మయత్వమున యతిభ్రంశమైనది యు నెఱుఁగడయ్యెను. 36-వ పుటలోనిసీసపద్యమును ముఖపత్రము 4-వ పుటలోనిసీసపద్యమును గూడఁ జాలఁదప్పులతోనిండియున్నవి.

7. శ్రీపమిడిపాటిమహాలక్ష్మీశతకము.

సచ్చిదానందగ్రంథమాల- ౯ అనుబంధము. కర్తలు- (1) గౌరావఝుల రామకృష్ణశాస్త్రిగారు, (2) సీతారామశాస్త్రిగారు- వీరు శతావధానులు, ఆశుకవిచక్రవర్తులు, అభినవబాణకవులు, నైయున్నారు. కర్నూలుజిల్లా గజ్జలకొండపోస్టు అనంతరవరాగ్రహారనివాసులు, ఒంగోలుతాలూకాలో

ఉప్పుగుండూరు రైలుస్టేషనుకు సమీపమున నున్న పమిడిపాడు గ్రామములోని మహాలక్ష్మి యను దేవతపై నీశతకమును రచించిరి.

“ఈశతకము త్వరితముగా వ్రాయుటచేతను చిత్తువ్రాసిన కాగితములే ముద్రణ కిచ్చుటచేతను ప్రూపుదిద్దుటలోను కొన్ని ప్రమాదములు బడినవి...... ప్రమాదములు మన్నింపఁ జదువరులు ప్రార్థితులు” అని కవులు వ్రాసికొనిరి. కావున నేమనుటకును సందు లేదు. గ్యాసులైట్లు, బోట్లు మొదలైన యన్యభాషా ప్రయోగము నచ్చటివారు కోరిరఁట కాఁబట్టి “ఉల్లాసంబివ్వను, ౧౦౩-మును గుంబో ? తిరణాలలో జనుఁడు ౧౦౮ ఇష్టాగోష్టి ౯౯-మాట్లాడ! దీరదు-౧౦౯ మొదలైనపదములను ప్రమాదములక్రిందఁ జేర్చవచ్చును. ఇరువురుకవులు రచించుచు “కవితాపట్టాభిషేకంబు మాకొదవెన్ దల్లి శతావధానముల నెన్నో చేసితింగాని-౯ పద్యము- సెలవామా కిఁకఁ బోయివచ్చెదము......పోఁగాలాడదయ్యోన్ నతుల్ సలుపంగఁగలఁ బైడిపాటి-౧౧౩ పద్యము-ఇట్టివానిని త్వరితముగా వ్రాయుటలోఁ జేర్పవలయునా. ఆశుకవిచక్రవర్తులు త్వరితముగా వ్రాయుటచేతఁ బ్రమాదములు గలిగినవని చెప్పుట తగియుండలేదు. ప్రతిపద్యమునందునఁ జతుర్థపాదాదిని లకారము రానూహించి చెప్పుపద్యములు త్వరలో నూహించి చెప్పిన వౌట కష్టము. మచ్చుపద్యములు.

మ. యతియేతప్పునో ప్రాసమే చెడునో శబ్దార్థంబులే దోఁచవో
గతిభంగం బగునో యటంచు వెనుకం గన్వేయ కీరీతిగా
శతకంబున్ రచియింపఁ బూనితిమి నీసాయంబు లోనమ్మి మే
ల్గతి చేకూర్పుము పైఁడిపాట్పురమహాలక్ష్మీ త్రిలోకావనీ. ౧

మ. తొలిజన్మంబునఁ జల్లిగవ్వయిన సాధుశ్రేణి కర్పింపనం
దులకేమో యిటులయ్యె నాబ్రదుకు చేతుల్ రెండు పైకెత్తి మొ
క్కులనర్పించెద నాదునేరములఁ గైకొకుండ నన్నేలుమా
లలితాలంకృత పైఁడిపాట్పురమహాలక్ష్మీ త్రిలోకావనీ. ౧౦౯

శతకముపేరు కూడ పైఁడిపాటిమహాలక్ష్మీశతకమనియున్న హానియేమో తోఁపదు. ఈశతకమును శ్రీపమిడిపాటి అప్పయ్యగారు, రావినూతల కోదండయ్యగారు, పిన్నక నాగయ్యగారు, పల్లబోతు వీరయ్యగారును నూజిళ్ళపల్లె కండ్లగుంట గ్రామస్థులును ధనసహాయ మొనరించి ముద్రింపించిరఁట- దీని వెల ౦-౨-౦- ఇది యేకాక యనేకగ్రంథము లీకవులయొద్ద దొరకఁగలవు. సూచీపత్రమునకై వ్రాయుఁడు.

సంస్కృతదూతకావ్యోత్పత్తివికాసములు.

(పూర్వప్రకాశశేషము)

శ్రీయుత యాఙ్ఞి వేంకటవీరరాఘవాచార్యులుగారు.

(అన్ధ్రగీర్వాణసాహిత్యపరిషదధ్యక్షుఁడు; విజయనగరము.)

IX చన్ద్రదూతః — 1

గోపీకాన్తభట్టాచార్యసూనుఁడగు కృష్ణచంద్రతర్కాలంకారకృతము. శ్రీరాముఁడు లంకాలంకారమగు జానకియొద్దకుఁ జంద్రుని దూతగాఁ బంపుట, యింతలో నితఃపూర్వమే ప్రేషితుఁడగు హనుమంతుఁడు జానకీసందేశమును జానకీజానియొద్దకుఁ దెచ్చుట యిం దభివర్ణింపఁ బడియున్నది.

X చన్ద్రదూతః — 2

జమ్బూకవినిర్మితము. ఇందు 23 మాలినీవృత్తములు గలవు. ప్రతిశ్లోకము సంత్యయమకాలంకారము నుదాహరించును.

XI చన్ద్రదూతః — 3 వినయప్రభువిరచితము.

XII చాతకసన్దేశము: — 4

ఇందు 141 శ్లోకములు గలవు. ఒకానొక భూసురుఁడు తిరువనంతపురాధిపతి యగు రామవర్మమహారాజునొద్దకుఁ జాతకమును (Cucculus Melanoleucus) దూతగాఁ బంపుట యిం దభివర్ణితము. ఈవిప్రుఁ డుత్తరమలబారులో నివసించుచుండి, మలబారుమీఁద 'టిప్పుసుల్తాను' దాడి రానచ్చుటి ప్రజలతోపాటితఁడును జన్మస్థలమును వీడి తిరువనంతపురమునకు వచ్చెను. అట నాతనికి మహారాజసందర్శనభాగ్య మబ్బెను. కాని కొలఁదికాలమున కా బ్రాహ్మణుఁ డాకస్మికముగ రుజాగ్రస్తుఁడై ప్రభువు నాజ్ఞం గొనకయే జన్మస్థల

అధోజ్ఞాపిక — 1. "Notices of Sanskrit Manuscripts." Haraprasada Sastri Vol. II. p. 153.

2. "A Third Report of operations in Search of Sanskrit Manuscripts" Bombay Circle (Peterson, April 1884—March 1886) page. 292.

3. "Report on the Search for Skt. MSS. during the years 1884-85, 1885-86, 1886-87-R. G. Bhandarkar, No.354.

4. "Journal of the Royal Asiatic Society" 1884, P. 451.

పునర్గమనోత్కంఠచే వెడలిపోయెను. రోగముక్తుఁడైన పిమ్మట నాతఁడు ప్రభుక టాక్షపునః ప్రసారమునకై యీకావ్యమును రచించె నని తెలియుచున్నది.

XIII చేతోదూత:— 5

ఈ కావ్యమున 129 శ్లోకములు గలవు, సంపూర్ణముగా నున్నది. ఆచార్యునియొద్దకు నంతేవాసి నిజచేతస్సును దూతగాఁ బంపుట యిందలివస్తువు. కవి యిందు నిజసమస్యాపూరకప్రజ్ఞాద్యోతకముగఁ గాళిదాసీయ "మేఘదూత" యందలి తురీయపాదములఁ దనశ్లోకములకుఁ దురీయపాదములుగాఁ జేసికొని పైమూఁడుపాదములఁ దాను రచించెను. ఈకృతిచమత్కృతి యీక్రింద వివరింపఁబడు విక్రముని "నేమిదూత" (సంఖ్య XVI) యందును, మేఘవిజయుని "మేఘదూతసమస్యాలేఖ" (సం. XXXIII) యందును, చారిత్రసున్దరగణికృత మగు "శీలదూత" (సం. XXXVI) యందును, జినసేనుని "పార్శ్వాభ్యుదయము" నందును గూడఁ జూడనగు.

XIV జైనమేఘదూత:— 6

మేరుతుఙ్గకృతము; ఇతఁ డచ్చలగచ్ఛనివాసి. క్రీ. శ. పంచదశశతాబ్దిలో విలసిల్లియుండెను. "ప్రబన్ధచిన్తామణి" (Translated into English by Prof. Tawney in the Bibliotheca Indica Series') మొదలుగాఁ గలగ్రంథముల రచించిన (Vide J. B. B, R. A. S. Vol. IX. P. 147) మేరుతుఙ్గాచార్యకవివర్యునికంటె నీతఁడు భిన్నుఁ డని యెఱుఁగనగు. ఇరువది రెండవ జైనతీర్థంకరుఁ డగు 'నేమినాథుఁడు' సంసారవిముఖుఁడై, తపోనిరతుఁడై యూబూపర్వతారణ్యములకు వెడలిపోయెను. దుర్భర మగుయావజ్జీవవిరహవేదనచే స్రుక్కి యాతనిసతి, పతి నైహికసుఖసుముఖుఁ జేసి తీసికొనివచ్చుటకై మేఘుని దూతగాఁ బంపుట యిందలియితివృత్తము. ఇందు నాలుగుసర్గలు గలవు; అందుఁ గ్రమముగా 50; 49; 55, 42, శ్లోకములు గలవు.

XV తులసీదూత:— 7

వైద్యనాథభట్టాచార్యునిచే, శా. శ. 1706 వ సంవత్సరమున రచింపఁబడెను. ఇందు 54 శ్లోకములు గలవు. మధురానగరమున నున్న శ్రీకృష్ణుని

5. "ఆత్మానన్దగ్రన్థమాల"—సంఖ్య, 25, ప్రకాశకుఁడు:- వల్లభదాసత్రిభువనదాసగాంధి, కార్యదర్శి—'జైనాత్మానన్దసభ'-భావనగరము. 1924.

6. "శ్రీజైనాత్మానన్దగ్రన్థమాల" సంఖ్య-76; భావనగరము. 1924

7. ఈకావ్యముయొక్క వ్రాఁతప్రతి కలకత్తా "సంస్కృతసాహిత్యపరిషత్తు"లో నున్నది.

సన్నిధికి, బృందారణ్యములోని గోపికలు, (శ్రీమహావిష్ణువనకు) శ్రీకృష్ణున కత్యంతచేతోమోదప్రదాయక మగుతులసీదళమును దూతగాఁ బంపుట యిట వర్ణితమైనది.

XVI నేమిదూతః— 8

విక్రమకవికృతము. పూర్వోపవర్ణిత "జైనమేఘదూత" యందలి యితివృత్తమే యీకావ్యమునఁగూడ వర్ణితము. ఇందు 123 శ్లోకములు గలవు. పూర్వోల్లిఖిత "చేతోదూత" (నం. XIII) వలెను, మేఘవిజయుని "మేఘదూతసమస్యాలేఖ"వలెను (నం. XXXIII) చారిత్రసుందరగణికృత "శీలదూత" వలెను (నం. XXXVI) జినసేనుని "పార్శ్వాభ్యుదయము"వలెను "నేమిదూత" యందుఁగూడ కాళిదాసీయ "మేఘదూత" యందలి చతుర్థపాదములతో సమస్యాపూరణచమత్కృతి చూపఁబడినది. ఇట నేమినాథుని యొద్దకు నాతనిసతీతిలకము పర్వతమును దూతగాఁ బంపుట వర్ణితము.

*Sriman Krishnamacharya opines in his "History of the Classical Sanskrit Literature" pp. 128-29:—

"Vikrama was the son of Sangama. He flourished in the square of our modern Ceded Districts about the first half of the 17th cy. His Nemiduta is a beautiful little poem of 124 (126?) stanzas. 'Nemi' of the 'yadu' race, longing for salvation, gave up his riches and in his wanderings, took shelter in an 'Asrama' the same as was the resort of the forlorn 'Yaksha' of Kalidasa. His wife followed him and seeing her husband entirely imbibed ascetic tendencies, asked a mountain to carry a message. The story keeps close pace with the 'Meghaduta' and what is most wonderful is that every last line of the latter work is kept unhandled and the three other lines are framed to suit the meaning and the context. The poet had apparently an exercise in समस्यापूरणम्."

—॥ ఈకావ్యమునుండి కొన్నిశ్లోకముల నుదాహరించెద ॥—

౧ శ్లో॥ ప్రాణిత్రాణప్రవణహృదయో బన్ధువర్గం సమగ్రం
హిత్వా భోగా న్సహపరిజనై రుగ్రసేనాత్మజాం చ
శ్రీమన్నేమి ర్వనమతివశీ మోక్షకామ శ్చకార
స్నిగ్ధచ్ఛాయాతరుషు వసతిం రామగిర్యాశ్రమేషు. ౧

8. బొంబాయి "కావ్యమాల" II. గుచ్ఛము సంఖ్య. 7

౨ శ్లో. సిద్ధే స్సజ్జం సమభిలషితః ప్రాణనాథస్య నేమేః
సా తన్వఙ్గీ విరహవిధురా తచ్ఛిరోధిస్థితస్య
తత్సంమోహా ద్ద్రుతమనునయం శైలరాజం యయాచే
కామార్తా హి ప్రకృతికృపణా శ్చేతనాచేతనేషు. ౫

౩. శ్లో. ఏతత్తుఙ్గం త్యజ శిఖరిణః శృఙ్గ మఙ్గీకురుష్వ
ప్రాజ్యం రాజ్యం ప్రణయమఖిలం పాలయ స్వర్గ్యవర్గే
రమ్యేష్వాస్త్వ చిర మనుభవ ప్రాప్య భోగా నఖణ్డా
న్స్వోత్కణ్ఠాని ప్రియసహచరీసంభ్రమాలిఙ్గితాని. ౨౩

౪. శ్లో. అస్మా దద్రేః ప్రతిపథమధః సంచర న్దానవారేః
క్రీడాశైలం విమలమణిభి ర్భాసురం ద్రక్ష్యసిత్వమ్
అన్తఃకాన్తా రతరసగలద్భూషణ ర్త్రైర్గ్య యుద్మానా
ముద్దామాని ప్రథయతి శిలావేశ్మభి ర్యౌవనాని. ౨౮

౫ శ్లో. తస్మిన్నుద్యన్మదనసిజరసాః ప్రాంశుశాఖావనామ
వ్యాజాదావిష్కృతకుచవలీ నాభికాఞ్చీకలాపాః
సంధాస్యన్తే త్వయి మృగదృశ స్తాస్విచిత్రా న్విలాసాన్
స్త్రీణా మాద్యం ప్రణయవచనం విభ్రమో హి ప్రియేషు. ౩౦

XVII పదాఙ్కదూత—9.

మహామహోపాధ్యాయ కృష్ణ (చన్ద్రకవి) సార్వభౌమప్రణీతము. ఈకవి సుగృహీతనాముఁడును, నవద్వీపా(Nuddea in Bengal)ధినాథుఁ డగు కృష్ణచన్ద్రమహారాజుయొక్క జనకుఁ డగురఘురామరాయమహోదయుని యాస్థానపండితుఁడు. ఈకావ్యము శా. శ. 1645 లోఁ బూర్తి చేయఁబడెను. బృన్దావనవాసిను లగుగోపికలు మధురాపురమున నున్న శ్రీకృష్ణునిసన్నిధికి శ్రీకృష్ణపదాఙ్కము (పదచిహ్నము; Footprint) నభ్యర్థించుట యిందలియితివృత్తము. కాళిదాసమేఘదూతకుఁ బిమ్మట వఙ్గదేశప్రాచీనపండితు లీకావ్యమునే యతిమాత్ర మామోదింతురు.

9. (i) "కావ్యకలాపము" —హరిదాసహీరచంద్రప్రకటితము. (బొంబాయి;) 1874)
పుట 53,

(ii) "కావ్యసంగ్రహము"—భువనచంద్రబసక్ ప్రచురితము. (కలకత్తా; 1874.)
పుట. 197.

* (From "AD. C. S. MSS. in the Madras Got. Or. Mss. Library Vol. XX. No. 11859, page 7935.)

"Padankadutam is a small poem by Mahamahopadhyaya Krisna Sarvabhauma. Contains 46 stanzas. Apparently composed in imitation of Magha. The substance of the poem—a certain Gopi finding Srikrsna absent from her, sends to him his footmark as a messenger."

మద్రపురప్రాచ్యలిఖితగ్రంథాలయపట్టికనుండి "పదాఙ్కదూతము"లోని కొన్ని శ్లోకముల నుటంకించెద —

ప్రారంభశ్లోకములు —

"శ్లో. గోపీభర్తుర్విరహ(మ)విధురా కాచిదిన్దీవరాక్షీ
ఉన్మత్తేవ స్ఖలితకబరీ నిశ్వసన్తీ విశాలా
అత్రైవాస్తే మురరిపురితి భ్రాన్తిదూతీసహాయా
త్యక్త్వాగేహం ఝటితి యమునామఞ్జుకుఞ్జం జగామ. ౧

శ్లో. అప్రాప్యైవ వ్రజపతిసుతం తత్ర కాలం కియన్తం
మూర్ఛాప్రాణా ప్రియతమసఖీ సజ్గతాసజ్గమధ్యే
తస్యోపాన్తే కులిశకమలస్యన్దనాంగాదియుక్తం
పద్మాకారం మురహరపదశ్చారుచిహ్నం దదర్శ. ౨

శ్లో. తస్మిన్నుద్యన్నవజలధరధ్వానమాకర్ణ్య భూయః
కన్దర్పేణ వ్యథితహృదయోన్మత్తతుల్యా యయాచే
ప్రజ్ఞాహీనం వచనరహితం నిశ్చలం శ్రోత్రహీనం
దౌత్యం కర్తుం మురహరపదో లక్షణా పక్ష్మలాక్షీ. ౩

శ్లో. రమ్యం యావన్మురహరపదే శోభతే తావదేవ
త్వయ్యస్యాస్తే కులిశకమలస్యన్దనాంగాఙ్కుశాది
గోపీదౌత్యప్రకటనభియా సన్నిధౌ చక్రపాణే
ర్న్యాసే ధీరప్రముఖముఖరో నూపురో నప్రహీతః. ౪

---

iii. "కావ్యసంగ్రహము"—I సంపుటము- పండితజీవానన్దవిద్యాసాగర భట్టాచార్య ప్రకటితము (కలకత్తా; 1888) పుటలు 507—530.

iv. "కావ్యసంగ్రహము" జాన్ హైబెర్లిన్ పండితప్రకటితము (కలకత్తా; 1847)

v. మఱియుం గవిరత్న శ్యామచరణనూరి దీనిని బెంగాలీలిపిలో, సంస్కృతవ్యాఖ్యానముతో వంగభాషానువాదముతోఁ బ్రత్యేకముగఁ బ్రచురించెను.

(Bengal Medical Library—Calcutta. Saka, 1826.)

కావ్యోపసంహారశ్లోకములు—

శ్లో. మూర్ధ్నా ఏవ కుశిక మనిశం విశ్వమాహు ర్నధీరాః
ఖేదోఽస్మాకం హరివిరహజః సోఽస్త్వదైవాస్తి చిత్తే
నాన్యః శబ్దో వచన మపి యత్ప్రాదృశం తస్యకిన్తు
ప్రేమైవాస్య ప్రియతమకృతం తచ్చగోపాఙ్గనాసు.

శ్లో. శాకే సాయక వేదషోడశ (1645) మితే శ్రీకృష్ణశర్మార్పయ
న్నానంద ప్రదసద్గ సద్గ సదద్వద్వారవిన్దం హ్యాది
చక్రే కృష్ణపదాబ్జదూతరచనం విద్వన్మనోరఞ్జనం
శ్రీలశ్రీయుతరామజీవనమహారాజాధిరాజావృతః

XVIII. పవనదూత—10ధోయీకవిరాజకృతము. ఇతఁడు గౌడ(వంగ) దేశాధీశుఁడు నభినవవిక్రమార్కుఁడు నగులక్ష్మణసేనుని యాస్థానము నలంకరించిన పండితరత్న మర్కటము(పంచకము)లో నొకఁడు. * ఉమాపతిధరుఁడు (పారిజాతహరణనాటకనిర్మాత?), జయదేవుఁడు (గీతగోవిన్దనిర్మాత), శరణుఁడు, గోవర్ధనుఁడు (ఆర్యాసప్తశతీకారుఁడు), శ్రుతిధరుఁడు, ధోయీ యనుకవిపండితమర్కటము లక్ష్మణసేనునిసభ నలంకరించెను. కాని శ్రీచిన్తాహరణచక్రవర్తి నిర్మిత "పవనదూత" పీఠికవలన శ్రుతిధరుఁడని 'ధోయీ'కి బిరుద మనియు, లక్ష్మణసేనుని యాస్థానములో నయిదుగురుకవులు మాత్రము విలసిల్లి రనియుఁ దెలియుచున్నది.(Vide Pandit Chintaharana Chakravarti's 'Introduction to the Pavanadutam'—Pp. 2—4

జయదేవమహాకవి "గీతగోవిన్దము"లో "వాచఃపల్లవయ" తీత్యాది శ్లోకములో "ధోయీకవిక్ష్మాపతిః" అని వ్రాసియున్నాఁడు.

"పవనదూతి" గద్యములో "ఇతి ధోయీకవిరాజవిరచిత"మ్మని యున్నది.

ధోయీకవి తన్నుఁగూర్చి "కవిక్ష్మాభృతాంచక్రవర్తీ" అని 101 వ శ్లోకములోను, "కవినరపతి" యని 103 వ శ్లోకములోను, "పవనదూత"లో

10 మొదటనీ కావ్యము "వంగదేశీయాసియసమ్మేళనపత్త్రిక"(J. A. S. B., 1905, pp. 53—68) లోఁ బ్రచురితము. పిమ్మటఁ బ్రత్యేకముగా శ్రీమత్పండితచిన్తాహరణచక్రవర్తి చే, సవిమర్శక, చారిత్రకభూమికతోడను, సంస్కృతలఘుటీకతోడను, పాఠభేదములతోడను, "సంస్కృతసాహిత్యపరిషద్గ్రంథావళి"లోఁ (సంఖ్య 18) ప్రకటింపఁబడెను. 1926.

వ్రాసికొనియున్నాఁడు. అందుచే ధోయీ "కవిరాజ" బిరుదాభిధానుఁ డని నిశ్శంకనీయముగఁ జెప్పవచ్చును.

బాలకవి, కవిరాజబిరుదభాజి యగు రాజశేఖరమహాకవి "కావ్యమీమాంస" యందు దశవిధకవుల నిట్టులు నిర్వచించెను. (9 వ పుట)

"దశచ కవే రవస్థా భవన్తి. తత్రచ బుద్ధిమదాహార్యబుద్ధ్యోస్సప్తతిస్రశ్చ ఔపదేశికస్య తద్యథా 1. కావ్యవిద్యాస్నాతకః 2. హృదయకవిః 3 అన్యాపదేశీ 4. సేవితా. 5. ఘటమానః 6. మహాకవిః 7. కవిరాజః — 8. ఆవేశికః 9. అవిచ్ఛేదీ 10. సంక్రామయితాచ. * * * యోఽన్యతర ప్రబన్ధే ప్రవీణః స మహాకవిః. యస్తు తత్ర తత్ర భాషావిశేషే తేషుప్రబన్ధేషు తస్మింస్తస్మింశ్చ రసే స్వతంత్రః స కవిరాజః।

ఇందు దశవిధకవులలో సోపానక్రమమున నాఱవవాఁడు మహాకవి. ఏడవవాఁడు "కవిరాజు" బహుభాషానిష్ణాతుఁడు, వివిధప్రబన్ధప్రణేత, రసభావనిరంతరకవితాదక్షుఁడే "కవిరాజ" బిరుదార్హుఁడు. "కవిరాజు" మహాకవికంటె నధికుఁడు ధోయీ, రాజశేఖరోక్తకవిరాజలక్షణలక్షితుఁ డని మనమూహింపవచ్చును.* శ్రీచిన్తాహరణచక్రవర్తి మహాశయులు "పవనదూత" పీఠికలో ధోయీకవి కవితావైభవమును గూర్చి యిట్లు వ్రాసియున్నారు.

* "Judging from the available remnants of the works of Dhoyi, we can safely conclude that he was a poet of no mean order. In his 'Pavanaduta we find him using an elegant and easy going language interspersed occasionally with beutiful figures of speech. Though an imitation of Kalidasa's 'Meghaduta,' it still exhibits a good deal of poetic skill and in it, we meet with a good many specimens of really good poetry. .... The verses attributed to Dhoyî in the 'Saduktikarnamrta,' testify to his uncommon poetic talents and amply justify his title...............However, to do justice to ourselves, it ought to be stated here that Dhoyì, not unlike the multitude of Indian poets, is not free from conventionalism which sometimes seems to mar the beauty of his com-position. In the pathetic description which we get here of the heroine separated from her lord, we meet with a full display of poetic conventions. We have here the description of lotus-stems, sandal-paste, and all those usual things which poets have made a rule to describe as objects intended for the pacification of love.

fever. But he is found to have possessed the not very common power of being able to create quite a new and beautiful situation with the help of the most common place poetic conventions, which is apt to reveal the poet in him. Hence it is that the description of the love-pangs of the heroine to which thirty-one verses(63-94) are devoted by the poet,can surely be regarded as one of the finest products of Sanskrit Literature. The description is vivid, life-like and is full of pathos and does not consist merely of a useless jargon words. ....His imitation of Kalidasa goes to the extent of his incorporating sometimes some of the very expressions used by the latter...............But it must be said to the credit of Dhoyì that he is by no means a slavish imitator in as much as even in cases where there are palpable traces of his indebtedness to Kalidasa, he introduces something new and relishing which alone can entitle him to the rank of a great poet. *

లక్ష్మణసేనుఁడు ప్రాపంచికదిగ్విజయార్థము బయలుదేఱి, దక్షిణాపథముపై వెడలినపుడు, మలయాచలమున నివసించు 'కువలయవతి' యనుగంధర్వకాంత యాతనియం దతిమాత్రబద్ధానురాగయై, వసంతకాల మాసన్నము కాఁగా విరహవేదనను సహింపనోపక లక్ష్మణసేనునియొద్దకు వాసంతపవనుని దూతగాఁ బంపుట యీ కావ్యమున నభివర్ణింపఁబడెను.

దూతకావ్యములలో నీకావ్యము ముఖ్యస్థానము నలంకరించుటచే దీనిం గూర్చి విశేషముగా వ్రాయఁబడినది.

*రసికాస్వాదనమునకై యీకావ్యసుధాబ్ధినుండి కొన్నిబిందువు లొసంగఁబడుచున్నవి—

1. శ్లో. అస్తి శ్రీమత్యఖిలవసుధాసున్దరే చన్దనాద్రౌ
గన్ధర్వాణాం కనకనగరీ నామ రమ్యో నివాసః
హైమైః క్రీలాభవనశిఖరై రమ్బరం వ్యాలిఖద్భి
ర్ధత్తే శాఖానగరగణనాం యః సురాణాం పురస్య. ౧

2. శ్లో. తస్మిన్నేకా కువలయవతీ నామ గన్ధర్వకన్యా
మన్యేజత్రుం మ్యకుసుమతో ఽప్యాయుధం యాస్మరస్య
దృష్ట్వా దేవం భువనవిజయే లక్ష్మణం క్షోణిపాలం
బాలా సద్యః కుసుమధనుషః సంవిధేయా బభూవ. ౨

క. భూరిప్రసాదమధురిమ, ధారాగుంభ(ము)ల నంతతస్ఫురదోజ
స్సారముల నభ్రమండలి, గారించు న్ననవరతప్రకాశపుఁ గవిశౌ. ౨౫

ఉ. జీవనమున్ హరించియును, జెల్వుని బాపియు, జన్యకోటికిం
గేవలహానిఁ జేసియును, గేరు నినుం డరుగన్ ఘనాఘనా
జీవనవృద్ధి గైకొనుచుఁ జెల్వుని గూడుచు జన్యసంతతుల్
బ్రోవ వహించు రాజసము పట్టిమ తాఁ గాంచె నదీవిలాసినుల్. ౨౬

గీ. పటుఘనాఘనమండలి ప్రసరదసమ
వర్షధారానిరస్తసంజ్వరత గాంచుఁ
జాతకుఁ(డు)తద్గుణముఁ జెందు జగమునందు
విమలభావంబు గైకొను విస్ఫుటముగ. ౨౭

క. నవరసబంధుర మేదియు, నవిరళకర్ణాతికటురవాన్విత మయ్యున్
*అవగతరసావకర్షం, బవునే యుత్స్పృష్టరసమహత్త్వంబు మొగుల్. ౨౮

క. ఘనమండలి యత్యున్నతి, గనుఁ†దొల్తం బిదపఁ గరకకలితకుసుమజా
లనవజలసేకములఁ దా, మొనయుం పుడు నీలకంఠముద మొనరించున్. ౨౯

చ. సరసఘనానుషంగమున సంతతతాపము మాని భూమి దు
ర్భరతరపంకమగ్నతనుఁ బాల్పడి మొలకించ నద్ది యే
కరము నిదానమౌ జగదఖండసుఖంబున కాదిమూలమై
పరఁగు నపారసాధుఫలభారసమృద్ధికిఁ జిత్రమెంతయున్. ౩౦

చ. పడమటిపెట్టుచేఁ గడు పభంగురవేదన గాంచఁ జూచి తాఁ
జిడిముడి(పా)టుమై నిదురఁ జెందక నందకపాణి యప్పు డా
కడు సెకపేరడంగఁ దనకాన్పు సుఖంపఁగ రెండుకన్నులున్
బడలికదీఱ చెల్వుగొన వారిధిఁ గూర్చు ఫణీంద్రశయ్యపై. ౩౧

క. ఉరుగర్జితవాద్యధ్వని, సురుచిరకేకానినాదశుభ(గీ)తంబుం
దరుణమయూరీనృత్యము, పరఁగ న్నాట్యంబు మిగుల భాసిలుచుండున్. ౩౨

గీ. ఘనతగల్గె జగద్రక్షకత జనత్వ
మార్ద్రిత ఘటిల్లెఁ గావున నచట భక్త్వ
ముత్త్వపరమార్థ‡ముచితమన్నయొఱపు మీఱఁ
బొదలి వర్షాభువులు చాల రొదలు సేయు. ౩౩

సీ. నిర్ఘాతగర్జితనిరుపమకోపప్రసాదచిహ్నోక్తులు చాలఁదొలుక
విద్యున్నటీలాస్యవిలసనంబులు మీఱ నాపారకారుణ్య మతిశయిల్లఁ

---

*అవితరసావకర్షం-మూ. †దొల్తటిపిదప-మూ. ‡ముచితకన్నయొఱపు-మూ.

జాతకబహ్వర్థిణచతురార్థు లలరంగ జాతు లాభోవవిస్తార మెనయ
ఫలహేతుధర్మసంభరణశక్తి చెలంగ సంతాపవార్తలు శాంతిగొనఁగ
రాజహంసవిలాసంబు రాణదొలఁగ, సమతవర్తిల్లు చున్నతస్థాన మెనసి
ధరణిపాలించె ఘనుఁడుచిత్రంబుగాఁగఁ, బాక మొక్కటి యొక్కు వైపరఁగెఁగ నిఁ
గీ. మానకృతమైనవిరహంబుఁ బూనన య్యెఁ, దరళనయనల కవ్వేళ ధరణిగోన
ఖనకసంపాదితద్రవ్యగౌరవంబు, సాధికరణంబు కర్ణధాకాళి నయ్యె. ౮౫
క. కట్టువడె నటికాల్నడ, బెట్టగువర్షములఁ గొనెను బేరముతోడన్
మిట్టమిఱ్ఱాటుపల్లెలు, గట్టిగ మొనచూపసాగెఁ గఱ్ఱులతోడన్. ౮౬
ఉ. కాలువలెల్ల బల్నదులకైవడిఁగాంచె నదీలలామముల్
గేలి యొనర్పఁగాఁగడఁగెఁ గేవలమబ్ధి నతండు నీరమా
త్రాలయుఁడైనఁ దావిక్రృతినందక యుండు వికారహేతువుల్
చాలమెలంగినన్ విక్రృతిసంగతిఁ గాంచునె ధీరచిత్తముల్. ౮౭

—। శరదృతువర్ణనము ।—

క. తరువాత శరత్సమయం, బరుదుగ ఘటియిల్లె నంబుజాక్షుస్వాపా
పరనామకబహిరంగము, హరియింపఁగఁజాలు నంతరంగం బనఁగన్. ౮౮
గీ. వారివాహరసారంగవర్ధమాన, బహునదీపంకబాహుళ్యపాటనక్రి
యాతిదక్షిణరామనామాభిరాము, నై శరత్కాల మామోదములరనమరె. ౮౯
సీ. కాలవశాగతఘననీలతా స్థాయిభావభిదాదేశభద్రమూర్తి
సర్వసరిన్నీరసంపదనచ్ఛతాద్వ్యాకవాల్మీకిదీవ్యదుక్తి(?)
రుచిరకేకివచోవిరుద్ధధిక్కృద్ఘోషసముసభినైష్కసంశ్రయంబు(?)
సరసిజాహితబింబసత్కావ్యశోభాతిశయహేతుహితపరిష్కారమహిమ
మూర్జితహరిప్రబోధగురూపదేశ, మఖిలహంసగణాకర్షణాఢ్యమంత్ర
మంబుజాతప్రభావ్యంజితాంజనంబు, దనరె నంతయు శరదభిధానఋతువు.
క. సరసతకల్మిఁ బ్రసాద, స్ఫురణంబున నదులుమెలఁగఁ జోద్యంబగు నే
విరసితభావము నందియు, నరుదారఁ బ్రసన్నభావ మందె నరుదుగన్. ౯౧
క. కలుమతఁ గడపెనుశరదృతు, వాలయుఁగ సుఖపారవశ్య మొదువ న్నదికాం
తలపులినకటితటంబుల, నలరారఁగఁ బూని రమలహంసకగణముల్. ౯౨
గీ. అలకళాధగు నలరించి యువనిపంక, పటిమ వారిఁచి యుద్యోగిబంధ మెడపి
శరము విడువక యాశరత్సమయ మొనయు, నేటిభోటులకలుషతమీఁ బెమటియు.

క. ఆతతి నంతయు విమలం, బై తనరెఁ బ్రోషితాంగనాంబర మొకఁడున్
శ్రీతరుణితోడుమై వి, ఖ్యాతిన్ వర్తిల్లునోక్షయాంకము గాదగన్. ౯౪

క. జీవన మంతయు లోకో, జ్జీవనమున కిడుచుఁ గార్యసిద్ధి వడసి మై
కేవలఫలితంబుగఁ దాఁ, బోవదె ఘనపాళి యతుపుంగవుదిశకున్. ౯౫

మ. పటుసంరంభవిలాస మొప్పఁగ జగత్ప్రాణుండు ప్రేరేప ను
త్కటగర్జాకృపణోక్తు లప్పతిల లోకత్రాణకై జీవనం
బటు వోవైచి యసారుఁడై ఘనజనం డాహా వెలంబోయి దా
నటునిట్టున్ భ్రమియించు నబ్బులకు సౌఖ్యం బబ్బునే స్వార్థ్యతిన్. ౯౬

క. రాజధనుస్సులు నిర్జర, రాజధనుస్సుల మెలంగు*రాణాంభాఁథ
శ్రీజనచంచలహ్రాదయుఁ, భోజంబుల సీటికలఁక పూని వసించెన్. ౯౭

చ. నెలయను మోము లక్ష్మణను సిద్ధపుఁగస్తురిబొట్టుఁ జెంద ని
స్తులఘనకేశపాశము ప్రసూనవిభాసితమై మెలంగఁగా
విలసదనూనతారకలవింతరుచుల్ దిశలం జెలంగఁగా
వెలయుచు నభ్రలక్ష్మి యతివేల మొనర్చు ముదంబు చూడ్కికిన్. ౯౮

గీ. మధురరసము ప్రసన్నత మాన కూని
మధ్యవృత్తులుగొనుచు నిమ్నగలు కృతుల
చెలువు గైకొని మోదము సేయఁ బూనె
ఘనము గఁ బత్త్రపకర్షంబు గలుగునేని. ౯౯

గీ. నీరసం బౌచు జాడ్యైకదూర మగుచు
సుప్రసన్నత గైకొని దీప్రవిష్ణు
పదమునందు మెలంగునప్పటిజలదము
పుణ్యపురుషునిభావంబు పొందు గొనియె. ౧౦౦

క. నెల ధీరలలితుఁ డయ్యెడు, నలనిర్జరపదవి రంగ మనదగుఁ దచ్ఛ్రీ
వెలుఁగునటియగును దారలు, లలితతదంజలివినిస్సరన్మృదుసుమముల్. ౧౦౧

గీ. లలితమైతోఁచునట్టి కళాపదంబు, వింతమైతోఁచు† నేల యమాంతమైనఁ
దలఁపఁ జిత్రంబుగాదె ద్రుతప్రకృతికి, నిష్కమై యుద్ధి మిక్కిలి వెలయుచున్న.

క. మధురరససాధకంబై, యధిరాజమహారణక్రియాబోధకమై
యధిగతరససంకరవా, క్ప్రథిమం గొని యాశరత్తు ప్రౌఢిమ మెఱసెన్. ౧౦౩

క. ప్రకటితకాశాకాశా, వికలసవర్ణత శరత్తు విదితం బయ్యెన్
వికృతికిఁ బ్రకృతిత్వము గొని, ప్రకృతికి వికృతిత్వ మొందు భావన్నగుచున్

---

* రాణగానుంబాం। ధారాచంచల - మూ† నె   రమాంతమైన-మూ.

హేమంతఋతువర్ణనము

క. సర్వజగద్విజ్ఞానా, ఖర్వనిదానాబ్జమిత్రఘనరుచివిద్యా
సర్వస్వహృత్యవిద్యా, ఘూర్వహమై మించుమంచు దూకొనెఁ బిదపన్. ౧౦౫

ఉ. తమ్ములదాయ మేల్గనఁగఁ దాళక తమ్ములనేఁచ మంచుచి
చ్చు మ్మరియాదమీఱ వడిఁజొన్పఁగఁ దమ్ములతోడ నాత్మ స
ఖ్యమ్ము భరించు కల్వలును గాఱియఁ జెందెను మిత్రవర్గమా
తమ్ము నెఱుంగఁడయ్యె నుచితస్థితిఁ గాంచ జడుండు నేర్చునే. ౧౦౬

క అహతాకారతఁ *గైకొనె, మిహికాసమయంబునందు మిగుల నెగడుచున్
మిహికాసముదయ మంతట, రహి†స్సంస్మృతియనఁగ‡వింత వ్రాయఁగనగునే.

ఉ. నింగికిముట్టి తోడుతన నీటుతొలంచెడు వింధ్యశైలముం
జెంగఁగఁజేయ మంచుమల చిత్రముగా వడి రోదసుల్ గడుం
బొంగుచుఁ గ్రమ్మెనో యనెడుబుద్ధి జగంబుల కావహిల్లఁగా
భంగము లేక యెల్లెడలఁ బర్వె హిమాని నిరంతరంబుగన్. ౧౦౮

క. మంచు గిరితరుల ముంచఁగ, వంచకభిల్లుండు వెదకు వలిమలతోన్
ఎంచుకొనఁగడఁగి రమరులు, దంచితనిజనిలయనివసదామరతరులన్. ౧౦౯

క. ఆరూఢహిమ మడంపఁగ, నేరుపు గానఁడయ్యె నినుఁడు నెఱిఁబగటను నీ
'హారమివభాస్కర ఇతి', స్ఫారోపమ యొనర మిగుల జతనంపడియెన్.

క. పదవర్ణస్ఫోటంబులు, గదియింపుచు ముఖపదముల ఘటియించఁ గడుం
బదిలముగ ధ్వనులు శాబ్దిక, భిదురధరస్ఫూర్తి హిమము పెంపుమిగులఁగన్.

గీ. ముఖపదోచ్ఛ్రయమున ధ్వనుల్ మొనయఁజేయఁ
జాల నెనయించు రూపకమీలనముల
హిమకవి యొనర్చు దృష్టాంతకములగరిమ
నమజగత్ప్రతియధరవ్రణములుగాని. ౧౧౨

శిశిరఋతువర్ణనము.

గీ. దాసిపిమ్మట మార్తాండభానుచండ, భావసంస్తంభనౌషధప్రాభవంబు
సంగతవసంతికాదృఢాలింగనైక, ఘటనచేటంబు నగుశీతకాల మొదవె.

చ. చలి యిడువేదనం బడఁగఁజాలక పద్మజశౌరిశంకరుల్
మెలఁతల నాననాబ్జమున మించునురంబున సామిమేనున

---

*కైకొని- †సంస్మృతి-‡వింతరాయనడగునే మా-

న్నిలుపుచు నవ్వేతం గడవ నేటికిఁ బాయరు తత్ప్రదేశముల్
చెలువలు గారవం బరుగఁ జేయఁగ న*ద్దశకోర్వ నేర్తురే. ౧౧౪

గీ. అగ్నిదివసాంతసమయవిద్యస్తమిహిర, పటుమహఃపూరసంపూర్ణబలుఁడుగాన
సంతతాత్మీయకేవలసన్నిధాన, కలన శీతంబు వారించుఁగా యొకింత.

ఉ. శీతముచేత బాధపడు చిత్రజగంబు భరింపఁగా జగ
త్త్రాత దినేశుఁ డీశ్వరతఁ దాల్చుచు నంబరమధ్యసీమఁ దాఁ
జాతురి నేగుచు న్నిటలచంచదచంచలదృష్టి కించిదు
న్నీతము చేసెఁ గావలయు నెమ్మి ఘటిల్ల హరించు శీతమున్. ౧౧౬

క. కాంతభృశాలింగితధృఢ, కాంతాకుచకుంభమధ్యగతసూక్ష్మబిలాం
భ్యంతరము గని యనంగత, కెంతయు నలసుచును మదముఁ డెడ ముంజలికిన్

చ. అరమెయినుండ నద్రిసుత యందపుఁ గౌఁగిలి లేక చిచ్చు క
న్నర కడు శీతలింపఁ జలి కడ్డము సేసెను గ ర నాళము
ర్భరగరవహ్ని మంచుమలరాయనియల్లుఁడు దేటచందమా
మరసిగలో విషాతిఖరమా బలుకుండలి లోఁగఁగట్టుచున్. ౧౧౮

క. †చలికిన్లోఁగక నిలిచిరి, వలివెలుఁగులు పెదలుచల్లువాఁ డొక్కరుఁడున్
విలసత్త్రాలాగరువా, వలిగుబ్బల నండగొన్నవాఁ డొక్కరుఁడున్. ౧౧౯

క. అప్పప్ప యేరికైనఁ, జెప్పంగా శక్యమా నె శీతముమహిమల్
నిప్పుల కప్పులకుం దాఁ దప్పక యన్యోన్యసదృశతను ఘటియించున్.

గీ. మూర్తికౌటిల్య మెంతేని మొనయఁ జేయు, నధరశబ్దప్రచారంబు లడరఁ జేయు
శీతలరసాతిదూరతఁ జెందఁ జేయు, శిశిరకాలంబు దలఁప విచిత్రమయ్యె.

శా. ఈరీతిన్ ఋతువుల్ విరాజిలఁగ నయ్యేణాక్షి పద్మేక్షణా
కారధ్యానరసానుభూతి ఘటితాఖండప్రమోదప్రవా
హారజ్యన్నిజవృత్తియౌచు హృదయం బన్యక్రియాజ్ఞానమా
ధ్యారూఢం బయి యొప్ప నక్కజపునిష్ఠం బూని యుండెంగడున్. ౧౨౨

క. జగదండమండనోజ్జ్వల, భగవత్పదవాచ్యనామ ప్రణమజ్జనతా
సుగమ నిగమాంతమానస, ఖగరాజారవితనూజకల్పమహీజా. ౧౨౩

గద్య ఇది శ్రీమద్రామచంద్రచరణారవిందమిళిందాంతఃకరణ పోలూరి మాధవ
యజ్వసముజ్జ్వలత్కృపోత్కీలితకటాక్షప్రసాదిత పాండిత్యాభరణ ప్రభంజనవం
శాబ్ధిరాకాశశాంక నిరంతరారాధితవిచక్షణశశాంక అభినవనన్నయభట్టా
రక అహోబలపత్యాహ్వయకవి మహోపాధ్యాయభట్టారక ప్రణీతంబై
న కాళిందీకన్యాపరిణయం బను మహాప్రబంధంబునందుఁ జతుర్థాశ్వాసము.

---

*నద్దెస-మూ. †చలికిలోబడక నిలిచిరి- మూ.

శ్రీరస్తు.

కాళిందీకన్యాపరిణయము.

— పంచమాశ్వాసము —

క. శ్రీపార్వతీసతీపతి, చాపవిలోపనపటిష్ఠ జలదాభలస
ద్రూపక జగత్త్రపదీపక, భూపకవరసార్వభౌమ పురుషలలామా. ౧

వ. దేవా దివ్యచిత్తంబున నవధరింపుము. ౨

— కృష్ణుఁడు ధర్మరాజుం జూడఁబోవుట —

చ. జగములఁ బ్రోవఁగా మనుజజన్మముఁ జెందు పురాణపూరుషుం
డగణితభక్తి సత్యకసుతాదికయాదవు లంటికొల్వఁగాఁ
దగిలినప్రేమచేఁ దరలెఁ దన్నొకపెన్నిధిగాఁగ నెప్పుడున్
మిగిలెడుభక్తిచేఁ దలఁచుమేటి యమాత్మజు సానుజుం గనన్. ౩

క. ఇంద్రారివైరి చనుచు మ, హేంద్రప్రస్థంబుచూచె నింద్రమహీభూ
సాంద్రసుమవిసరవిగళిద, తంద్రమరందైకపూరితస్ఫుటసరసిన్. ౪

సీ. సర్వభాషావచస్సంపన్నిధానంబు, సాధ్యసిద్ధవచోవిచారితంబు
శూరసేనాధారతారుచిమంతంబు, వ్యత్యయకారోర్వపవత్యనుగత
మనుసృతభవికలాపాయోగసిద్ధంబు, రేఫోపహతదృఢోల్లేఖితంబు
అన్యథాభావప్రహాణనిరూఢంబు, సప్తాంగరూపప్రశస్తమహిమ
మైవిరాజిల్లు చష్టభాషావిశేష, సముదయముస్ఫూర్తి హాసియింపఁ జాలునట్టి
పురవరంబు హరిప్రస్థపుణ్యనామ, మచ్యుతానందమునఁగాంచె నచ్యుతుండు.

గీ. అపుడు శ్రుతులకు నెప్పుడు నబ్బఁబోని
యసమబాణమహావీరు నబ్బగాని
సవినసంప్రాప్తి యతిథివైభవము గాంచె
సుభగమహిమంపునమవర్తిసుతుశ్రుతులకు. ౬

గీ. వెన్నునాగమనంబుఁ దా విన్నయపుడ, ధర్మతనయుఁ డెకుర్గొనఁ దరలఁబనిచె
ఘనతరానంద మగుతనమనసుతోడ, వాసవసుతాదిహితుల సేనాసహితుల.

ఉ. కూరిమిమీఱఁ దన్నెదురుకోఁ బవనాత్మజు నాత్మవత్సుమం
జేరిసుఖించు పుణ్యములఁజేరిచి నమ్రనిజోత్తమాంగుఁడై

ధీయుల నింద్రనందనుని దేవభిషక్తనుజన్ములన్ శుభా
ధారవచస్సుధం జిలికి ధన్యులఁజేయుచు నేగి యంతటన్. ౮

మ. ఒకచోఁ మాధురిఁ గుల్కు పల్కుగనుఁ లింపొందఁగ వేఁబొక్కచోఁ
బ్రకటప్రౌఢవచోనిగుంభనలఁ దీవ్రస్ఫూర్తివర్తిల్ల నే
కకదోషంబును లేక కావ్యమణి శోకంగాంచు నాస్థానిలో
వికచన్నాయకరత్నమై యనురుష్మద్భీకాంతు నీక్షింపుమా. ౯

చ. నతు లొనరించు పుణ్యులకు నారతసౌఖ్యవిధానదక్షమౌ
గతి ఘటియించునప్పరమకారణతత్త్వము ధర్మమూర్తికి
న్నతి యొనరించెఁ బ్రాక్స్వజనినమ్రత సంప్రతి తన్నిరంతరో
న్నతి కగుఁ గారణం బని జనప్రకరంబు నుతుల్ ఘటింపఁగన్. ౧౦

క. చాఁగిలి మ్రొక్కినయప్పర, యోగీశ్వరు గ్రుచ్చి యెత్తి యోగీశహృదా
భోగసమనిజభుజాంతర, యోగింగా ధర్మతనయుఁ డొనరించెఁ గడున్. ౧౧

మ. అలవేదాంతసరస్వతీసముపగూహం బెంపుగైకోని య
బ్బలు తేజంబు తనంతఁ దానె నిజదోర్గ్రంథంబు గోఁ జిక్కను
త్కలితానందపయోధిఁ దేలుచు నజాతద్వేషి నన్బ్బలు పు
ణ్యులు తేరంచు మదిన్ గణింపుము వరేణ్యుల్ శౌరిఁ బల్లెం దగన్. ౧౨

గీ. జనజనయున యిహాముత్ర ఫలవితానకు, మూలకారణ మని మదిఁ జాల నమ్మి
నీకు పదభక్తి చేకొని నిలిచినాఁడ, నితరము నెఱుఁగఁగద యిట నీవె సాక్షి.

ఉ. అట్టిఁడివాఁడ నేనెటుల నంతటిదాత కవాప్తకామునిన్
గట్టిగఁ గొన్న నీకు శుభకల్పనసేసెద నూరకుండఁగాఁ
గిట్టను గాన నాదికవి(?) గేరెద దుష్టుఁడ్రుంచి శిష్టుఁన్
దిట్టముగాఁగఁ బ్రోచికొనుదేవర వై జగ మేలుమంచొగిన్. ౧౪

ఉ. లెక్కకు నిక్కుజన్మముల లేఁతకుఁదక్కినభక్తి నే నతుల్
మిక్కిలి నీకొనర్చితి సమిద్ధగుణాకర తత్ఫలంబులై
దక్కెను *నాయనమ్రతయుఁ బావకనమ్రతయున్ సమానులన్
నిక్కము ధిక్కరించితిరి నిస్తులపుణ్యయశస్సమృద్ధులన్. ౧౫

గీ. తమము హరియించి వస్తుతత్త్వంబుఁ దెలుప
నీవకా కన్యదేవత నేర్పుఁగనదు
దురితసంహార జగతి ఖద్యోతుమహిమ
యొనరు నేరీతిఁ దలఁప ఖద్యోతమునకు. ౧౬

---

* నాధనమ్రత యుం-మా.

వ. ఇట్లుచితాశీర్వచనరచనాపురస్సరనిరస్సర ద్విపీతసూనృతామృతంబుల శ్ర
వఃపుటంబులు పూరించుచు నుదంచితరోమాంచకంచుకితసర్వాంగుండై
సర్వమంగళాయుతననిజాంగసంగసంగతాభంగురసుఖం బెట్టకేలకు సడలి
యమునతోఁబుట్టువుగాఁ గాఁబుంబట్టి వేల్పుగాక్కట్టు దిట్టఁపుటాసనంబు వె
ట్టింప నం దధివసించి బ్రహ్మాండభూలోకజంబూద్వీపభూపాలపురహరిప్రస్థత
న్నిలయతత్సభాతత్సింహాసనాశ్రయోత్తరోత్తరోత్కర్షనిష్కర్షతత్పరు లగు
తత్రత్యకవులవాక్ప్రసారంబులు ససారంబులై వెలయ నుత్తరోత్తరసూక్తు
లం దత్కృతప్రశ్నప్రయత్నంబు సఫలంబుగా ననుగ్రహించి సహభోజన
సహశయ్యాసహాసనసహసంభాషణాదిక్రియల యమునాత్మజ సానుజుం గృ
తార్థుం గావించె నిట్లు కతిపయదివసంబులు గడువ నంతట నొక్కదివసంబు
న దివసేశ్వరునిమనుమని యనుమతంబున మృగయావిహారవిలాససమాలింగి
తాంతఃకరణుండై సత్యభామారమణుండు సత్యకాపత్యప్రముఖయాదవ
వీరులు చేరికొల్వ బలారినందనుం డనుసరింప గుణవృద్ధిసమాశ్రయత్వం
బున సమాదేశవిషయత నిక్షిప్తాహారవర్ణసవర్ణత మెఱయు శూరాగ్రసరు
లగ్రసరులై నడచేర సమానశబ్దప్రతిషేధ నిష్ఠాధారత "నిష్ఠాసంజ్ఞాయాం
సమానశబ్దప్రతిషేధః" ఇతివార్తికోక్తి ననుసరింపుచుఁ దద్గుణవిషయతం గృ
తసర్వాదినిపాతనతవహించుట సర్వప్రాతిపదికంబు నపహసింపుచు(?) ద్వితీ
యవక్రతను ద్వితీయక పవర్గచతుర్థవర్ణప్రతిపాదితనాదమేదురీకృత రోదసీ
కుహరంబు లగు కోలేయకతల్లజంబులు మదికి నుల్లాసంబుగా వెన్నాడ వా
గురజాలప్రముఖప్రధానసాధనసామగ్రిసము దగ్రు లగు నగణితమృగయాప్ర
కాండు లండ గొన నామలింగానుశాసనంబుకైవడి సింహాదివర్గ సంమిళి
తంబై మహారాజాస్థానపగిది నానావిధకవిప్రౌఢోక్తిసంకులంబై ప్రాకృతం
బుకైవడి వల్మీకభవనిదానంబై తర్కంబుచెన్నున నతికర్కశప్రమేయంబై
ఛందంబుభాతి మత్తేభశార్దూలవిక్రీడిత లక్షణలక్షితంబై భరతంబురీతి సిం
హవిక్రీడితహారిణప్లుతకరిహస్తప్రసర్పితాకలితంబై యుత్తమకావ్యంబువడు
వున నవాచ్యమహిమంబై యలంకారంబు తెఱంగున ససమవిషమవిన్యా
సంబై మీమాంసకవిధంబున నానాగమప్రభూతశాఖావైఖరీప్రకాశంబై
పాణినీయంబువడువున వృద్ధాంగగోత్రాశ్రితంబై త్రిలింగభాషానుశాసనం

ఏతస్మాద్విరమేన్ద్రియార్థగహనాత్—

భవరతి విషయస్పృహ లేక విమమసుఃఖావహాము సుఖము సుశ్రేయం
బనుస్వానుభవముఁ బొందఁగ, నవు శ్రీ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౫౭

మోహం మార్జయ—

హరుఁగొలువక మమతను మది, సిరిగోరునకులునురుగులు చిలువలుజ్వాలల్
వెఱపులు తరగలు తిరములె, యరయఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా.

పక్షుద్వయనిరూపణము—

మనసు శశిధరుని గొలువక, ధనమేలొకొ కోరు బుద్బుదము లూర్ములు మె
ర్పునదులు చిలువలు తిరములె, యనువుగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా.

చేతశ్చిన్తయ మారమారం—

నరవభ్రూకుటి వేశ్యగు, సిరిఁ గోరక బొంతగప్పి చేతని కాశీ
పురి భిక్షాన్నము దిన మే, లరయఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౬౦

అగ్రేగీతం సరసకవయః—

వెనుక నెకుటఁ బార్శ్వములఁ, గన పీచోళులును గాణకవులుంత సుఖం
బనవలె లేదె తపముసే, యనవలె వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౬౧

ప్రాప్తాః శ్రియః సకలకామదుఘాస్తతః కిం—

కలిమి గలిగి మిత్రుల ధని, కులఁ జేసి విరోధిసిరులు గొన నేమగు మ
ర్త్యులతనువు లనిత్యము లై, యలరుచు వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౬౨

భక్తిర్భవే మరణజన్మభయం—

జనుఁడు మమకార ముడిగియు, ధనవికృతులు విడిచి శివుని దలఁచివనముఁ జే
రిన నింద్రపదవి నేమిటి, కనువుగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౬౩

తస్మాదనన్త మజరం పరమమ్—

హరిహరులుముఖపదవులు పే, దటికము లజరము వికాసిత మనంతంబై
పరఁగెడు బ్రహ్మము సుకర, మ్మరయఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౬౪

పాతాళమావిశసి—

హాదిదంతరము లతల మం, బర మిలఁజపలమునఁ దిరుగు మనుజులమనసే
మఱి నైన న్నినుఁ దలఁపదు, హరసఖ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౬౫

కిం వేదైః స్మృతిభిః పురాణపఠనైః—

మనుజులు కోమటిబేరం, బున వేదపురాణశాస్త్రము లనుచు యాగా
లవి బ్రమతురు నినుఁదెలియక, యనిశము వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా.

యతో మేరు శ్శ్రీమాన్—

శరధులింకుర మేరువు పడ, ధరసనఁ గరికర్ణచపలతనువులు తిరమా
నరులేల మోహముడుఁగరో, హరనుత వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౬౭

గాత్రం సఙ్కుచితం—

వినక పలువడలి లాలై, కనరా కంగంబు వంగి గతిచెడి వృద్ధై
జను సఖసుతసతులొల్లరు, ననువుగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౬౮

వర్ణంసితం శిరసివీక్ష్య—

తలనరసిన వృద్ధుల నెమ్, కలుగలచండాలబావిగతిఁ జెల్వలు ద
వ్వులఁ గాంచి పాసి పాయుదు, రలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౬౯

యావత్ స్వస్థమిదంశరీరం—

ఇల జర రుజ లేకింద్రియ, బలము గలిగి నపుడె తత్త్వభావజ్ఞుఁడుగా
కిలు గాల బావి త్రవ్విన, నలరునె వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౭౦

తపస్యన్తస్సన్తః—

పలుచదువులు చదువఁదపము, నలుపవదాన్యులను గొలువ జనులకుఁబ్రొద్దే
దిల హాయి వల్పతరమై, యలరును వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౭౧

దురారాధ్యాశ్చామీ—

దొరలు చపల చిత్తులుమ, మ్మరుఁడుయుయుఁడు జరనివారకము సుఖములు దు
ర్భరములు జ్ఞానము మేలౌ, నరయుఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౭౨

మానే మ్లాయిని ఖణ్డితేచ—

సిరిలేక యర్థిఁగడపుచుఁ బొజనరహితుఁడయి (న్పు) ప్రాలేయమహీ
ధరమాశ్రయింపఁగాఁ దగు, నరయఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౭౩

రమ్యాశ్చన్ద్రమరీచయః—

చెలిమోము వనము కావ్యము, నెలతల్పులు హితులనాక నిర్వాణమెదం
దలఁచినదనుకను రమ్యము, లలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా ౭౪

రమ్యంహర్మ్యతలం—

విగరుదనిలచంచల దీపము, పగిది యనుచు గాని చెలులపాటల మేడల్
దిగవిడిచి వరులనిలుతురె, యగధర వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౭౫

ఆసంసారాత్త్రిభువనమిదం—

వినఁగన లేదేనాఁడై, నను విషయవశా*వివశమనఃకరికిలుపం
† గను నాలానం బెవ్వం, డనియును వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౭౬

---

* గృహీత–మనఃకరి మా † ఘనముగ నాలానంబెవ । ధనవలె–మ్మా

యదేతత్స్వచ్ఛందం—

కలుగు సుగోష్ఠింబుణ్యపు, ఫలమెన్న వశంబు గాదు స్వైరగుఁడా ని
శ్చలవిద్య శమము జ్ఞానికి, నలవడ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౭౭

జీర్ణాఏవమనోరథాశ్చ—

తలఁపులు వయస్సు సుగుణ, మ్ములు వ్యర్థము పోవఁగా యముఁడు రాఁగా మ
ర్త్యులకు శివుండే దిక్కగు, నలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౭౮

మహేశ్వరేవాజగతామధీశ్వరే—

జగదంతరాత్మకుఁడు హరి, జగదీశుఁడు శివుఁ డిరువురు సములైన శివుం
దగ భక్తి గొలుతు నను నొకఁ, డగధర వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౭౯

స్ఫురత్స్ఫారజ్యోత్స్న—

కనదిందురుచిధవళసుర, ధునిపులినములందు బాష్పతోయాంబకుఁడై
ఘనుఁడు నిసి బలుకు శివహర, యనుచును వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౮౦

వితీర్ణేసర్వస్వే—

ధీరులు సాత్త్వికులై సం, సారముడిగి సంపదల విసర్జించి వసన్
శారదనిశ నెన్నుదు రహి, హరున్ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౮౧

కదావారాణస్యాం—

ధరఁ గౌపీనధరుండై, కరములు ముకుళించి కాశి గంగాస్థలి శం
కర పార్వతీశ యనుబుధుఁ, డరయఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౮౨

పక్షద్వయనిరూపణము—

ఇలఁ గాశిని గంగాతట, ములఁ గోఁచి ధరించి కేలు మోడ్చి గిరీశా
యళికాక్ష యని దినము గడ, పలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౮౩

స్నాత్వాగాఙ్గైఃపయోభిః—

ఇల గంగోదకముల సుమ, ఫలముల శివపూజ చేసి భక్తి నగములన్
నిలిచి భవ మెడలు నెపుడను, నలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౮౪

ఏకాకీ నిస్పృహశ్శాన్తః—

కరపాత్రుఁడు నిస్పృహుఁడై, హరుఁ దలఁచుచు శాంతుఁడై దిగంబరుఁడై క
ర్మరహితుఁడెపు డౌనని బుధుఁ, డరయును వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౮౫

పాణింపాత్రయతా—

భిక్షాన్నము కరపాత్రల, భక్షించి జగము తృణముగ భావించియు ఫా
లాక్షుదయఁ జిత్సుఖముగను, నక్షయ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౮౬

కౌపీనం శతఖణ్డజర్జరతరం—

ఖిలకంథాకౌపీనుం, డిలభిక్షాశి వనిశయుఁ డభీష్టగుఁ డౌని
శ్చలమతికి రాజ్యమేమిటి, కలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౮౭

బ్రహ్మాణ్డమణ్డలీమాత్రం—

ఘనుఁడు బ్రహ్మాండమాత్ర, మ్మున కేలాసపము మత్స్యములు గంతులిడన్
వన రాసులు చలియించునే, యనువుగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా *౮౮

మహీశయ్యావృధ్వీ—

నెల దివ్వె వితానము దివి, యిల తల్పము కేలు దిండు నీద సురటిగాఁ
జెలిముక్తిగ దొరవలె యతి, యలరును వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౮౯

పశుద్వయనిరూపణము—

ఇల శయ్య దివ్వెశశి కరు, వలి చామర దిండు చెయిగఁ బాగ్గిఫువలె ము
క్తిలలనఁ గూడి యతికర, మ్మలరును వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా.† ౯౦

చణ్డాలఃకిమయం—

యతియో (మాలఁడో) శూద్రుఁడో
మతిమంతుఁడో ద్విజుఁడో యనుచు మనుజులు పలుకన్
మతిభేదము నొందఁడు యతి
యతిపతి వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౯౧

హింసాహీనమయత్నలభ్యమశనం—

జగతినహింసాసాధ్యము, లగుతృణవా(తాది)మెసఁగి యవనిఁ బరుండున్
మృగఘణులవలెను యతి యల, రగధర వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౯౨

గఙ్గాతీరేహిమగిరి—

తలఁపు శివుఁజేర్చి(హిమగిరి), శిలయోగి సమాధినిద్రఁ జెందినమైపు
ల్గులురాచుకొనఁగ సుదినము, లలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౯౩

పాణిఃపాత్రం పవిత్రం—

కరపాత్రభిక్షుమన్నము, ధరతల్పము దిక్పటంబు దైన్యమసంగం
బిరకొన యతికివి ధర్మము, లరయఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా ‡ ౯౪

క. ధరభర్తృహరిగ్రంథంబై, పరఁగినశ్లోకములు కందపద్యంబులుగా
§నరసింగకవిరచించెను, నరుసుగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా.

---

* మాతర్లక్ష్మి భజస్వ— అను శ్లోకమునకుఁ బద్యము లేదు. † భిక్షాశీజనమధ్యసఙ్గరహితం— అను శ్లోకమునకుఁ బద్యము లేదు. ‡ మాతర్మేదినితాతమారుత— అనుశ్లోకమునకుఁ బద్యము లేదు. § వెల్లాల కవినరసింగయ్య— జటుపోలు— కొల్లాపురము అని యముద్రితగ్రంథ చింతామణియందు కలదు.

శ్రీరస్తు.

భద్రగిరిశతకము.

భల్లా పేరకవికృతము.

సీసపద్యములు.

శ్రీజానకీమనోరాజీవషట్పద పదపంకజాశ్రితపద్మగర్భ
గర్భనిర్భేదసంగరబాణతూణీర నీరజబాణసన్నిభశుభాంగ
యంగజవైరిశరాసనభేదన దనుజవిద్వేష సుందరముఖాబ్జ
యజ్ఞబాంధవకులాధ్యక్ష నీరదవర్ణ వర్ణితామరపూనివరకలాప
పవననందనసన్ముఖభక్తపాల, పాలకడలిని విహరించుపద్మనాభ
భద్రగిరివాస శ్రీరామభద్రదాస, పోషబిరుదాంకరఘుకులాంబుధిశశాంక.

పద్మభవస్తోత్ర పావనచారిత్ర పంకజదళనేత్ర బహుపరాకు
దైతేయశిక్షణ ధర్మవిచక్షణ భక్తసంరక్షణ బహుపరాకు
వారిధిబంధన వరభక్తచందన భరతాదివందన బహుపరాకు
తాటకభంజన తాపసరంజన పరమనిరంజన బహుపరాకు
భద్రగిరినుండి వచ్చునీపౌరుషంబు, విశ్వవిఖ్యాతిసేయక విడువశంక
భద్రగిరివాస శ్రీరామభద్రదాస, పోషబిరుదాంక రఘుకులాంబుధిశశాంక.

పదియురెండేఁడుఁ ప్రాయంపువాఁడవై మించి తాటక నెట్లు ద్రుంచినావొ
రణశూరు లగుదైత్యగణములఁ బరిమార్చి కౌశికుసవ మెట్లు కాచినావొ
తరములఁబట్టి యెత్తఁగరాని హరువిల్లు చెఱకు కైవడి నెట్లు విఱిచినావొ
సంగరరంగవిశారదుఁ డైన భార్గవరాము నేరీతిఁ గడపినావొ
కాని తెలియదు యప్పటిక్రమముఁ దలఁపఁ
దురకదొర లన్నభీతిలి యుఱుకుదొరవు
భద్రగిరివాస శ్రీరామభద్రదాస
పోషబిరుదాంక రఘుకులాంబుధిశశాంక. 3

కాకంబుగాదు వేగమె బాణమెక్కించి కావుకా వనిపించి కాచి విడువ
నుదధిగా దవసిపై నుప్పొంగఁగాఁ జూచి బాణాగ్రమున నిల్పి భక్తిఁ బ్రోవఁ
జిత్రమృగముగాదు సీతమెప్పులకు నై వెంటాడి వనవీథి నంటితుముఁ
బుడమి నెన్నంగబంధుఁడుగాఁడు భుజలతల్ నఱికిపాఱఁగనైవ సరకుగొనక
నవనిఁ దురకల నెదురరా దనితలంచి, వలసపోతిరి మీసరివారునవఁ, భ. ద.

ఖరదూషణాదుల ఖండించితి నటన్న యామిక మదిలోన నడఁచివైచి
మాయామృగంబును మర్దించితి నటన్న గర్వంబు మనసులోఁ గట్టిపెట్టి
వాలి నొక్కమ్మునఁ గూలనేసితి నన్న సాహసోక్తులు మదిఁ జక్కవిడిచి
రావణకుంభకర్ణనిశాచరులఁ బరిమార్చితి ననుప్రజ్ఞ మదిని విడిచి
యోడపై నెక్కి తురకలజాడఁ గాంచి
యణుకఁదగునయ్య మీవంటి దొరలకెల్ల, భద్ర. ౫

సున్నతీలాగిఁ జేయఁ జూతురో యని వేగ మేలుకొంటిరి యింతమేలుగలదె
గడుగడీపాగలు పైకొనఁ జూతురోయని వలసపోతిరి సరివారు నగరె
మును పలావును దిను మనియందురోయని పాఱిపోయితిరింత పాటిగలదె
లుడిపీ యఁకీమూదు లిడఁ జూతురోయని యోడయెక్కితిరి మీరొగి ధరిత్రిఁ
గులము గలిగిన నెందైన స్థలముగలద
టనుచు భక్తులిదిగనాడి చనఁగఁ దగునె, భద్ర. ౬

చెప్పినట్టులు వినఁజేయు నోపిక కొండచఱియలయందుండు చరియ దుంప
తూఁడులు దినుశక్తి వాఁడికోఱలు గల తులువమృగాలలోఁ మెలఁగుయుక్తి
జడలు దాలుచు నేర్పు జడదారులనుగూడి యుషమఁ బడుతాల్మి పసులందుఁ
బండుకష్టతరంబు పర్ణశాలలయందుఁ గాఁపురములు సేయు క్రమము తొల్లి
తల్లి కోరికి చెల్లింప ధరణిలోన
నేర్చితి మటన్నఁ బలుమాఱు నెఱపఁదగునె, భద్ర. ౭

రఘువంశమున కెంతరట్టడి దెచ్చితి వనుచుఁ బోలవరంబు వలసపోయి
సుకుమారకల కెంతచులకన నైతివి వనుచుఁ బోలవరంబు వలసపోయి
భక్తవితతి కెంతభయము పుట్టించితి వనుచుఁ బోలవరంబు వలసపోయి

* * * * *

దశరథునిగర్భమునఁ బుట్టి దశశిరస్కుఁ
దునిమినటువంటి దొరకిది దొడ్డతనమె, భద్ర. ౮

కైకవరము జ్ఞాపకము వచ్చెనో మళ్ళ వనములఁ జరియింప వసుధలోన
నీలాద్రిపతిఁ జూచి నేరిచికొంటివో వలసలుపోవ నీవసుధలోనఁ
బట్టినపతికిఁ జెప్పఁదలంచి పోతివో వలసపేరిడుకొని వసుధలోన
రామలదేవు కారణజన్ముఁ డని తోఁచి పరమీయఁబోతివో వసుధలోన
లేక యిది యేమి యింత ముల్లోకములను
జడిసి వేంచేసితి వటన్న జడుపుగాదె, భద్ర. ౯

సౌమిత్రికైనఁ దోఁచకపోయెనా యిల్లు పోవరాదని నీకు బుద్ధితెలుప
సీత నైయెనను మీకుఁ జెప్పలేదాయెనా యిల్లు వెళ్ళుట మహాహీనమనుచు
హనుమంతుఁ డిపుడు మీయాజ్ఞకు వెఱచెనా యపుడు గాదని మిమ్ము నడ్డగింప
శిష్టరాజగు మీవసిష్ఠుఁ లేఁడాయెనా యిది బుద్ధి గాదని యెఱుఁగఁ జెప్పఁ
భద్రగిరినుండి శ్రీవీరభద్రగిరికి, వలసపోవుట యిది యేమి వాంఛయయ్య, భద్ర.

హనుమంతు నెచ్చోటి కనిపితిరో మీకు జడుపుపుట్టినయట్టిసమయమునను
సుగ్రీవుఁ డేఘనాఁ జొచ్చియుండెనో మీకు జడుపుపుట్టినయట్టిసమయమునను
అంగదుఁ డేవంక కల్గిపోయెనో మీకు జడుపుపుట్టినయట్టిసమయమునను
జాంబవదాదు లెచ్చటనుండిరో మీకు జడుపుపుట్టినయట్టిసమయమునను
కపులు మీయొద్ద నుండిన రిపుల కేల
యోడి వేంచేతురో మీర లోడయొక్కి, భద్ర. ౧౨

పట్టాభిషేక సంభవవియోగము జటావల్కలములు వనవాసములను
యతిపూజ గొనుటలు యతిగతిఁ దిరుగుట లాలిఁ గోల్పోవుట లడవులందు
సంచరించుటలు నిశాచరబాధలు చెంచుయుద్ధముల నెంచ మొండె
మునుగూల్చుట యుదానవవిముక్తి గోయుట క్రోతి నేయుట బ్రహ్మకుల జంపు
టిల్లు వెళ్లుట లాదిగా నినకులమున
నెనయ మీనాఁడె ధరఁ గల్గెననరె జనులు, భద్ర. ౧౩

భరతశత్రుఘ్నులు వరశంఖచక్రముల్ సౌమిత్రి శేషుఁడు జనకతనయ
యిందిర కపులెల్ల బృందారకులటంచు స్మృతులెల్లఁ గొనియాడ నతివినోద
లీలలు గల్పించి జేలనై కేవలమానుషచర్యలు పూనె దకట
వలసలు మీకేల వనవాసము లవేల వైకుంఠవాసివి వసుధ నోడ
మీబలపరాక్రమము లెల్ల మీ రెఱుఁగక
తొలఁగి పోవచ్చునే తురకలకు జడిసి, భద్ర. ౧౩

ముసలిమానులతోడ ముచ్చటాడఁగ లేక తురకల కెదురుగా నడుగలేక
మ్లేచ్ఛుల మన్నించి మెప్పు లీయఁగ లేక పారసీకుల బాధ పడఁగలేక
యచ్ఛిద్రకర్ణుల యాజ్ఞ నుండఁగ లేక యపసవ్యలిపుల తెన్నరయలేక
చేరిఖానులకుఁ దాజీము లీయఁగలేక యును నమాజుధ్వనుల్ వినఁగలేక
పాఱిపోవుట యిది యేమి ప్రజ్ఞ గొఱుగు
నైఱఁగి యేమొండ కాయుండ నిడఁగవలయు, భద్ర. ౧౪

తెలివి తెచ్చుకయుండఁ డెన్నువీక్షింపక వాహనంబులమీఁద వాంఛ లిడక
ద్వారపాలకులకు దారి చెప్పక భక్తగణముల కెల్లను గనులఁబడక
సొమ్ములచందుగల్ చూడ నొల్లక కపి బలముల నెల్లను బిలువనీక
సౌమిత్రి కరిగెడి జాడ చెప్పక వేగ సీత నెత్తుక యతిశీఘ్రమునను
గలుమపై నెక్కి మీవంటిఘనులు తొలఁగి
పోవఁ జేసెనె వలస లీపోలవరము, భద్ర. ౧౫

సొమ్ములు బీబీలసొగసు కప్పన చేసి వాహనంబుల నశ్వవాహనులకుఁ
బంచపాత్రలు సురపానవర్తనులకుఁ బళ్ళెరంబులు మాంసభక్షణులకు
శరకోపములు విప్రశఠులకు బంగారుతబుకులు బలుదునేదారులకును
గిన్నెలు వరుస నెంగిలిముచ్చులకుఁ బట్టుపీతాంబరంబులు పింగళాక్షు
లకు నొసంగియు భక్తుల వికలపఱుపఁ
బాఱిపోతిరి మీరున్నయూరు విడిచి, భద్ర. ౧౬

సంచరించిరిగదా సమదాపసవ్యులు విమలబృందావనవేదికలను
పీటఁబుచ్చిరిగదా విరులచేఁ జెన్నొంద ఘనమల్లికాపుష్పవనచయంబు
గళుచేసిరిగదా కళ్యాణమండపాగారవాహనగృహాంగణము లెల్లఁ
గొల్లలాడిరిగదా కోమలనవవీచికల నొప్పు దివ్యగంగాఝరములఁ
జూఱపట్టిరి పురమెల్లఁ జొచ్చి విప్ర
మందిరము లన్ని తురకలు మత్తులగుచు, భద్ర. ౧౭

సంస్కృతాంధ్రోక్తులసారంబు లుడివోయె నపసవ్యభాషల నమరె జగము
పౌండరీకాదులఁ బశుబంధనము దప్పి కటికిమేఁకల జపాల్గలిగెనూళ్ళు
కర్పూరచందనాగరుధూపములు వాసి గంజాయిపొగలచేఁ గప్పెకళ్ళు
వేదశాస్త్రంబులు వెలయు బాఁపలపట్ల మొల్లాఖురానులు మ్రోగెనహహ
యేమి చెప్పుదు మీమాయ లెవ్వరెఱుఁగఁ
గలరు బ్రహ్మాదులకు నైన నలవి గాదు, భద్ర. ౧౮

భద్రపేఁటనివాసు ధైర్యంబు విడనాడె వేఁటగోపాలుఁడు మాటలుడిగెఁ
బాలవంచపురీశు బలహీనత వహించెఁ గృష్ణసాగరపయ్య క్రిందుఁ జూచె
రామానుజవరపురాము లూరక యుండఁ బిరివెడిసామి యుబ్బురముగదిరెఁ
బర్ణశాలేశుండు బహుభంగులఁ దపించె శ్రీరామగిరివాసుఁ జింతనొందె
భద్రకడనుండి శ్రీవీరభద్రుకడకు
వలసవేంచేయుదలఁచినవార్త వినియు, భద్ర. ౧౯

తురకలతో మైత్రి నెఱపలేవైతివి లోకత్రయము నెట్లు సాఁకఁగలవు
గఁర్నేలుగుండ్ల డాకా కోర్వలేవైతి పరుసుబలంబు నెట్లోపఁగలవు
నీస్థలంబున నీవు నిలువలేవైతివి భక్తులనెట్లు కాపాడఁగలవు
మానవాధీశ్వరు మరువు సొచ్చినవాఁడ వమరారులను నెట్టులభయమొసఁగ
దకట నిను మనమున నమ్మి పట్టిజనులఁ
దోలఁగివేంచేసితివి తురకలకుజడిసి, భద్ర. ౨౦

(శ్రీ)రామముద్ర లీక్షితివి నీరసము దె "ఆచ్ఛద్బఖై"రను నచ్చులమరె
గోవిదశబ్దములల్ గుఱి మాలి "బాహసీణ యాహసీ"ననుపల్కు లావహిల్లె
గరుడాశ్వగజరథవరవాహనములచే బరఁగువీథుల పీర్ల ప్రభలఁ జెఁదె
సత్రశాలాంగణల్ చలువపందిరులు బబ్బరచి ఖాసాలచప్పరములయ్యె(?)
మత్స్యమాంసాదికముల నమరెను గోద
రేవు తెచ్చుటఁగన్న గోలీలనమరె, భద్ర. ౨౧

హనుమంతు ముట్టి సర్వాంగ మొంగిలి చేత మిరి పట్టెల మాయఁజమిరెనొకఁడు
గరుడాళువారి తెక్కలు ముక్కు జెక్కులు నొక్కి మండపముపై నెక్కెనొకఁడు
ఎంబెరుమన్నారు నింటిలోన మాజు చదివి తా దసిబిసి సలిపెనొకఁడు
వరుసఁ బన్నిద్రాళువారి నొక్కుమక్కి డీక్కులాడించి డీకె నొకఁడు
మిగిలి పరికించి శాంతమేమిటికిఁ దలఁప
వరుస మీరలు తిరుపల్లెపట్టు నెడల, భద్ర. ౨౨

అతిరసంబులు గావు నారగించి వయారి కోరమీసంబులకొనలుదులుపఁ
దిరుపేనములు గావు తీరుగా భుజియించి పొరలి యాడుచుఁ జిన్నిబొజ్జనిముర
దధ్యోదనముగాదు తగినంత భక్షించి గబ్బునఁద్రేన్చి బాగాలనమల
వడలుగావు నయోధ్యవాసులతోఁగూడి ముచ్చటదెలుపుచు మొనసి మెసవఁ
జేయు పణ్యారములు గావు చిత్తగింపఁ
గినియుజాల్దుంగు...జంగీబలములు, భద్ర. ౨౩

పుట్లాది బియ్యంబు పులిహోరలు మెక్కువారికి రసముపై వాంఛగలదె
శర్కర యంగళ్ళఁ జనిగొన్న వారికిఁ బ్రాణంబుపైఁ నిచ్చపర్వకున్న
వైష్ణవసద్గోష్ఠి వర్తించువారలు తురకవీష్మరులపై నుఱుకఁ గలరె
ఉభయవేదాంతసద్మాహానుండెవరు మంత్రాంగశక్తుల మలుపఁ గలరె
దేవమానవశక్తుల తెరువు వదలి
తగకఁదాఁకఁగన్న భీతిలియుఁలుకుదోరవు, భద్ర. ౨౪

సొగసుగా శంఖచక్రగదల్ ధరించుట తడఁబాటు చతురహస్తమున వెలయు
ఘనతగా శరశరాసనములు దాల్చుట పురజనంబులకు నద్భుతముగాఁగ
హావుసుగా సూర్యపుత్త్రాదులౌ కోఁతిసేనల నేలుటలు సూర్యకులములోనఁ
బ్రజ్ఞగా పతితపావనబిరుదాంకంబు చూపుట లెల్ల బలోపేద్యమాగను
యౌవనబలములు నల్లడ ల్గవిపిమిమ్ము
దోఁచుకొనువేళ శౌర్యంబు దాఁచితేకట, భద్ర. ౨౫

శంఖంబు కడుబీదజంగంబుకడ నున్నఁ *బూరించి తన పొట్టపోసికొనును
చక్రంబు కుమ్మరిసరసనుండిన వేడ్కఁ గూడ్చైనను జేపికొను రయమున
గద సుకాలీవానికడనున్న వేవేగ గోనెలైనను నెత్తుకొను మదమునఁ
దగనాల్గుచేతు లుద్ధంసాకుఁ గల్గిన నిఁక నింతరాజ్యంబు నేలుకొనును
స్వామి మీకేలయివి వృథా సరసముగను
వారివారికి దయసేయు వరుసతోడ, భద్ర. ౨౬

సరసప్రబంధానుసంధానములు గావు మొల్లాఖురానుల మ్రోఁత గాని
మహి మహీసురుల నమస్కారములు గావు మ్సల్లలుసేయు నమాజు గాని
తగ నర్చకులు సేయు తళిహాలుగావు లావు పొలావుడేకిసా ల్పొల్పుగాని
చందనాగరుధూపసమితిగాదు గుడాకుగంజాయిపొగలసంఘంబుగాని
బలసి తిరునాళ్ళకేతెంచు ప్రజలుగారు
ఘనతరంబైన తురకలష్కరులు దెలియ, భద్ర. ౨౭

పన్నీరు నించిన పసిఁడికొప్పెలె మీకు సారాలు నిండు సీసాలబారు
దాసులు తెచ్చు తీర్థపుబిందెలే మీకుఁ బారసీకుల మద్యభాండవితతి
భువి భక్తులొనరించు భోగంబులే మీకుఁ దురకలుసేయు కందూరిచయము
కళ్యాణవేదికాగ్రమునుండు హోమకుండంబులే పీర్లగుండములు మీకుఁ
గాకయుండిన నిల్లేల కాఁకపుట్ట
దవనిఁ దురకలుంచి దుచెండాడునపుడు, భద్ర. ౨౮

గజరథఘీంకారఘంటారవంబులు దగవిన్నఁ జెవులు చిందరలుగొనెనో
కంచుఢిరంగుల ఘనసాదము విన్నఁ బెట్టున గుండియల్ జల్లుమనెనో
యవనాశ్వఖురపుటజవమునఁ దిశలెల్లఁ గదిసిన పెందూళి గప్పుకొనెనో
అరబుసిద్దీల పెద్దాతు గోపఁ జొచ్చి తొలుదొల్తఁ బదములు తొట్రుపడెనో

* పూరయ్యుఁ నుపొట్టము

కలముపైనెక్కితిరి మీరుఘనతవిడిచి
క్రమముచే సంగర స్త్రైనఁ గట్టుకొమ్ము, భద్ర. ౨౯

భరతాదిసహజన్మనయులకు నీపాటి పారసీచెప్పించు పంతముడిగి
వ్యాసాదిమునిగణప్రతతి నెలను ఖురానులుచదివింపఁగాఁ దలఁపుసేయు
పరఁగ నింద్రాది దిక్పాలకశ్రేణికి నెరినమాజులుసేయు నేర్పు నేర్పు
వారింపలేవు నాళ్వారాకులకు వేగ సున్నతీలప్రయత్న మొన్నఁజేయు
చేయకుండినఁ దురకలు చెనుగువాండ్రు
మాన్పవిడి వచ్చి రింకమీరాఁగలేరు, భద్ర. ౩౦

సర్వాంగి తురకలు సవరించినా రింతె నీలికూసపైన నెరిధరింపు
మణికిరీటము మ్లేచ్ఛఘనుని కిచ్చితి వింతె కోపిమైనను దాల్పుమేపుమీఁకఁ
భూషాలు యవనులపాలు జేసితి వింతె ముచ్చటైనం గాళ్ళ కిచ్చగించు
డిల్లీశ్వరునికూఁతు నిల్లాలిఁగా నుందయేలితి వింతె మీ కెగ్గు లేల
మతము విడుచుటలెల్ల సమ్మతము మీకు
కామకులకును బ్రజ్ఞలు గలవెతలఁప, భద్ర. ౩౧

గరుడధ్వజము లన్నకాఁతుచే నుంటిరో డాలైన తగటుజెండాలు సూచి
తమనిత్యసేవవాద్యము లనుకొంటిరో యరబుబాజాల నెయ్యంబుఁ జూచి
తిరునాళ్ళ సంగళ్ళతీ రనుకొంటిరో సరిలేని దండుబాజాగ్నుఁ జూచి
వరుసశోడుత భక్తవరు లనుకొంటిరో దరిలేని బలుసుబేదార్లఁ జూచి
కాక భువి నిభరాహీమ ఖానుఁ డెంత
మేటివాసవులను గెల్చుమేటికరయ, భద్ర. ౩౨

ఆప్రబైరో యని యాదరింతురుగదా తురకలతో మైత్రి నెరపవైతి
రాము రామనుచుఁ దాజీము లిత్తురుగదా యూరినుండిన మిమ్మునూఅసించి
కదదిమిల్హా (?) యని కౌఁగిలింతురుగదా యెదురుగా నేగిన బెదరు లేక
కప్పురవిడెముల్ ఘనత నిత్తురుగదా సజువట్టిన మద్దెసజరుగలిగి
కానిపని చేసితివి పోటు కానివలెనె
వరుసఁ దురకలపై నల్గవలసెనోయి, భద్ర. ౩౩

అరబుసిద్దీలు దివ్యాజ్ఞలోవర్తించి చేరి మేఁకల జపాసేయు లేక
వరుసతో ధరియించు వరభూషణములిచ్చి యుడుకునూనెలఁ జేయుచుండ లేక
సైట్టికల్లియు వారిఁ జేయునిర్బంధంబు పొరిదిమీఁదఁ గనులఁ జూడలేక

తమగుమాస్తా యనఁదగునశ్వరాయుని కరుణమీఱంగనుగాంచలేక
తొలఁగిపోతిరి మీవంటిదొరలనమ్మి
కొలువఁదగునయ్య దీనులఁ గొలఁదిమీఱ, భద్ర. ౩౪

విల్లునమ్ములుఁ గట్టి వెల్గులోఁ జొన్పనా బెదరిపోయెడి దొరబిడ్డలకును
చేతిచక్రము గొల్మిఁ జేర్చనా వెన్నిచ్చి పాఱిపోయెడినరపాలురకును
క్షాత్రధర్మము లెల్ల సరసిలోఁ ద్రొక్కనా తొలఁగిపోయెడి యినకులజులకును
బంటుపంతములెల్లఁ బాథోధిఁ గల్పనా వరుసఁ దప్పిన రఘువంశజులకు
అనుచు ఖేచరులెల్ల మిమ్ముఁ గత్రోల్లె
చెలఁగి సింహాసనంబున స్థిరుఁడవగుము, భద్ర. ౩౫

శంఖంబుకోసమై చౌకీలనిలిపితే నేనీయననిపోవ నీతరంబె
చక్రంబుఁ దెమ్మని స్వార్లను బంపితే యది మల్పుకోను మీయయ్యతరమె
గదఁ దెమ్మనుచు వేగ గరిడీలఁ బంపితే తప్పించుకోను మీతాతతరమె
ఖడ్గంబుకోసమై ఖావందుమళ్ళితే తిరిగి పోరాడ మీదేవ్రుతరమె
వరుసఁ దురకల గతిదెల్సి వలసవోయి
నిల్చితివి క్షాత్ర మీపాటిసీకె చెల్లు, భద్ర. ౩౬

ఈపాటిదొర వాట మెఱిఁగి యామంధర కైకకు నుపమలు గఱపె వేడ్క
నీపాటిదొర వాట మెఱిఁగి మీపినతల్లి వెఱవక మిము నిల్లు వెడలఁగొట్టె
నీపాటిదొర వాట మెఱిఁగి వేగ సుమిత్ర కొడుకును సాయంబు గూర్చి పంపె
నీపాటిదొర వాట మెఱిఁగి శూర్పణఖ రావణుతోడ నీస్థితి వరుసఁ జెప్పె
నెఱిఁగ కవనిజ మీవెంట నేఁగుదెంచి
చెఱనుబడియుండదే దైత్యవరునియిట, భద్ర. ౩౭

శంఖంబులోఁ గీర్తిచంద్రిక లిమిడెనో కనుపట్టవాయె సంగరమునందుఁ
జక్రంబులోన భూచక్రంబు దాఁగెనో బలమీయదాయె నిబ్బరముగదుర
గదలోన క్షాత్రంబు నొదిఁగెనో యరులపై రాణింపదాయె గర్వంబుదక్కి
కత్తిలోఁ గోపంబు నొత్తిగిలుండెనో తురకలపైఁ జొరనుఱుకదాయె
సామి యిదియేమి వింత మీసాహసంబు
లెందు వేంచేసె నరులపై మందగించి, భద్ర. ౩౮

ఈపాటిదొర వాట మెఱుఁగక మిము నమ్మి దేశస్థులెల్లరు దిగులుపడిరి
యీపాటిదొర వాట మెఱుఁగక మిము నమ్మి భక్తులెల్లరు మ్లేచ్ఛబాధఁబడిరి

యీపాటిదొర వోట యెఱుఁగక మిమునమ్మి సెట్టిపల్లియవారు మట్టమైరి
యీపాటిదొరవోటయెఱుఁగకమిమునమ్మి యశ్వరాయఁడు భూపలాయనంబు
నొందె నీపాటిదొరవోట ముందెఱింగి
కదనమునకుఁ దురుష్కుఁడు గదిసెనహహా, భద్ర.   ౩౯

భుక్తాన్నశేషంబు పొసఁగ దాసునకిమ్మి దినములు గడుపుజగ్గన్నఘనుఁడు
తనుగానకుండ గందము మేన నలఁదించుకొని విష్ణుసల్పు నప్పనవిభుండు
బీదసాదల దోఁచి పృథివి...కెన్న(?)పన్నిచ్చు వేంకటపతినృపాలుఁ
డొడయఁ జైమణిదెచ్చిమకుటగోపల జొప్పిదాఁగియుండు నువరదనవరుండు
వార లెల్లను మీపాటివారు గారె
యొదిఁగియుండిరి యొకచర్య లూహచేసి, భద్ర.   ౪౦

శబరివిందయ్యెనే పరభసంబున మీకు భావింప రామలదేవభక్తి
హనుమంతుఁడయ్యెనే యతిసాహసుండగు జోగిపంతులుయుక్తిఁజూడమీకు
సుగ్రీవుఁడయ్యెనే సొరిది గోయందొర కష్టానుఘనుఁడు మీకార్యమునకు
ఘనబుశ్యమూకమయ్యెనె రాజమాహేంద్రవరమెన్న మీమనోవాంఛదీర్ప
గాక యుండిన నిచ్చటిరాకకేమి
కారణంబెన్న మీవంటిఘనుని కరయ, భద్ర.   ౪౧

జోగిపంతులకు మెచ్చులిడ వల్లెఁబోతివో యింగిరీజులప్రాపువిచ్చగించి
తురకరూపము దాల్చి శకజీవద్వనోమ్లేచ్ఛసంహార మొనరింప జగమెఱుఁగ
శాఖామృగంబుల జతగూర్చ బుశ్యమూకముఁ జేరఁబోవుటో క్రమముతోడ
నన్నుధన్యునిఁ జేయ నాచేతఁబద్యము ల్చెప్పింపఁబూనుటో యొకప్పుమీకుఁ
గాక యిదియేమివింత ముల్లోకములను
వలన వేంచేసితిరటన్న వలసుగాదె, భద్ర.   ౪౨

అరయంగ మీకు భద్రాచలంబయ్యెనే పాలుపుమీకుఁగ రాజుపోఁవరము
కోవెలప్రాకారగోపురాలయ్యెనే తలుపులులేని కన్నడకవీళ్ళ
కళ్యాణమండపాగారంబులయ్యెనే నంతమామిళ్ళలోఁ జప్పరములు
భువినెన్నఁగా రథోత్సవమయ్యెనేమీకు హాహానరహితప్రవర్తనంబు
మేలు రాజ్యంబు తురకలపాలు చేసి
హారవృషభమధ్యమున నుండు టర్హమగునె, భద్ర.   ౪౩

గోవిందరాజులు గురులఘుత్వము మదిఁ దలఁపక మీ వెంటఁ దగిలె నెట్లు
రంగనాయకులు శ్రీరంగాధికారంబు నెఱుఁగక యేరీతి నేగుదెంచె
నరసింహుఁ డుగ్రంబు నట్టేటిలోఁ గల్పి పెడఁగుగా నెటువలె వెంట వచ్చె
క్షేత్రపాలకుఁడైన శ్రీరామలింగంబు ప్రమథులతో నెట్లు పాటిపోయె
నహహా సావానగుణము నీకందఱకును
సంభవించెనుగాఁబోలు జగమెఱుంగ, భద్ర. ౪౪

బిబ్బిలసిబ్బెంపుబిగువుగుబ్బల నీకువజ్రాలపతకముల్ వఱలవలెనొ
పారసీకాంతలపావల్లయందు నీముత్యాలచేరులు మురియవలెనొ
తురకబిత్తరులపెందుఱుముల బంగారు మొగలిరేకులువేడ్క ముడువవలెనొ
యవనాబ్జవదనల నవకంపుమేనులఁ బీతాంబరంబులు పెనఁగవలెనొ
కాకయిదియేమి నీసొమ్ములోకమెఱుఁగ
మానవులు వేగహరియించి మనఁగలరె, భద్ర. ౪౫

తూర్పునాఁటితెరుంగుదొరతనంబులుగావు తోమాలెలందిసంతోషపడను
దక్షిణదేశపుఁ దమిళసాములుగారు వినియోగములు గొని వేడ్కఁజెంద
పశ్చిమమహారాష్ట్రప్రభువరేణ్యులుగారు పాదతీర్థంబున మోదమంద
నుత్తరదేశపుటోఢ్రరాజులుగారు దర్శనమాత్రానఁ దనివి నొంద
యవను లర్థాతురు లటంచు నవమెఱింగి
వస్తువాహనవిభవము ల్వదిలి తహహా, భద్ర. ౪౬

ధీమంతు లెల్లను దెప్పించుకోక రారో మీస్థలానకు రూఢిమెఱయఁ
గాలుపంపి పిలచక కదలరో మీమొఖాసాలకెల్లను గడు శాశ్వతముగ
ననములు పుట్టక చనుదెంచరో యగ్రహారికు లెల్లమహాదరణల
వరుసతోడుత వరవానాలు లేక వేంచేయరో భూసురశ్రేణి కెల్లఁ
దురకలెల్లను మీత్రోవ ద్రొక్కకుండ
ధరణి తాఖీదులియ్యక తరలినారు, భద్ర. ౪౭

ద్వాత్రింశదాయుధోద్ధరణంబు గావించి నీఁ దుపాకులు పట్ట నేరవైతి
సకలదానవులను సంహరించుటెఱింగి తురకలతోఁ బోరనెఱుఁగవైతి
కుక్షిలో లోకముల్ కుదురుసేయుటనేర్చి వరుససొమ్ములు దాఁపనరయవైతి
పదునాల్గులోకముల్ పాలించుటయెఱింగి నీకురాజ్యము గావ నేరవైతి

నవనిఁ దెల్లనివెల్లఁ బాలనుచుఁ గమ్మి
మోసపోతిరి గర్వంబు మొదలఁ ద్రొక్కి, భద్ర. ౪౮

అగ్నివర్ణాదివీరాగ్రేసరులకంటె మిక్కిలిసోల్దారు లక్షజముగ
వృశ్చికరోమాదివీరుల కిరుమడే సిఫసాహేరుల సిద్ధిబలము
ఇంద్రజిదాదుల కెక్కుడే తలపోయ ధరణిలోపలఁ గుమ్మందాను లరయ
నవనిరాక్షసమాయ కధికమే లెక్కింప మొగలాయిమర్గంబు మొగిఁదలంపఁ
బోనఁగఁ ద్రేతాయుగంబురక్కసులకంటెఁ
గలియుగమునాఁటితురకలు ఘనమెమీరాకు, భద్ర. ౪౯

కపులచేఁ గలిపింపఁ జపలదైత్యులు గారు జొజరీహుక్కాల చెఱకుదొరలు
ఆళ్ళచే నడిపింప రాక్షసావళిగాదు వడినెన్న బారుజవానుగములు
లగ్గలువట్టింప లంకాపురముగాదు మహిఁజాపరగడీమహాలుగాని
పిలిచికొల్వీయ విభీషణుండిలఁగాఁడు బిగికల్లుఅలియారుబేగుగాని
చేసితివి మ్లేచ్ఛులతో పగచేసి వెఱపు
గలుపఁబూనియు వెఱచినక్రమముదోఁప, భద్ర. ౫౦

పితృవాక్యమునకునై పినతల్లికోరికి గడుపఁగా నేరీతిఁ గడగినావొ
కడఁగినవాఁడవై ఖరదూషణాదిరాక్షససమూహము నెట్లు చదిపినావొ
చదిపినవాఁడవై శాఖామృగశ్రేష్ఠు నేగతి బంటుగా నేలినావొ
యేలినవాఁడవై యెటువలెఁ గపులలంఘన వార్ధినేక్రియఁ గట్టినావొ
కట్టి లంకాధిపుని నెట్లు కొట్టినావొ
యిట్టిధైర్యము గలదొరపట్టి వరయ, భద్ర. ౫౧

సోమకాసురునితోఁ జొచ్చిపాథోరాశి మత్స్యమైసుఖలీల మరగినావొ
కూర్మరూపముచేతఁ గుంభినిఁజొరఁబాఱి వ్రేఁకచే బైటికి వెళ్లలేవొ
వరహా(?)వతారమై వసుధకోరాడిన సిగ్గుచే మూలలఁ జేరినావొ
బాలునిపల్కువెంబడి వేగరా నుక్కుఁగంబంబులోఁదాఁగఁ గడఁగినావొ
కాక నిజరూపమున నున్న ఖలులుసేయు
చేఁతలకు నూరకుందువే చేయుమఱచి, భద్ర. ౫౨

బలిచేత దానంబు ప్రార్థింపఁబోతివో కబ్జరూపముచేతఁ గుటిలబుద్ధిఁ
బరశుహస్తుండవై పార్థివావలి ద్రుంచి ధరయేలఁబోతివో ధర్మరీతిఁ
మునుపటివనవాసమునఁ జొచియా సేనాపుకోఁ బోతివో కుడుపు కొనక
తడయక గొల్లబిత్తరుల నిత్తఱిఁ జేరి కరుణింపఁబోతివో కాముకేళి

నహహా బాధ్యుఁడవై ఖాను లాగడమునఁ
బేయుపను లన్ని చూచెదు సిగ్గులుఁగక, భద్ర. ౫౩

అవనిలో పలఁ గాలయువనునినాఁటి నీపాలుఁబోతుగుణంబు పాయదయ్యెఁ
గోఁచిబాఁపండవై కోరిన బలినాఁటి ముంకబిచ్చపుబుద్ధి మానదయ్యెఁ
బరఁగఁగఁ బితృవాక్యపరిపాలనమునాఁటిదుడుకుకత్తైతనంబుతొలఁగదయ్యెఁ
బండాలచెంత దూర్వాభులాడినాఁటి పుడమిమొండితనంబు పోవదయ్యె
నేఁటికైనను నే నన్నమాట వినక
తొలఁగి యిట్లుండుటకు నేమితోఁచదకట, భద్ర. ౫౪

తాటిపండులుదిని తసినవారికి శాల్యన్నమున్న ముచ్చటను గాదె
దుంపతూండులు దిని దొరనన్నవారికిఁ బరమాన్నమున్న సంబరముగాదె
తప్పుడు రొట్టెలచేతఁ దపము చేసినవారి కతిరసాలన్న నెయ్యంబు గాదె
నారచీరలు గట్టినట్టివారికిఁ బట్టుపీతాంబరము లన్నఁ బ్రియముగాదె
చెంచుపుద్దియువిం దారగించినట్టి
దొరకు రాజులవిందన్న దొడ్డగాదె, భద్ర. ౫౫

క్రూరదానవులను జీరినచక్రంబు మొరవలు వోయెనో మొక్కవడెనో
పగతురశిరములు బ్రద్దలుగాఁ జేయు గద త్రుప్పువట్టెనో కమికె నొక్కొ
రావణాదులమీఁద రవణించు పెనువిల్లు నడిమికి విఱిగెనో నారితెగెనో
శత్రువర్గము నెల్ల సమయించు పెనుదూపు కాకంబు మ్రింగెనో కాడువడెనో
కాక యిదియేమి యవనులు కాకుచేసి
మండపాగారములు మట్టుమసలి రహహా- భద్ర. ౫౬

తాటకపై నగ్రతరముగా వెడలినబాణం బదెక్కడఁ *బాసెనొక్కొ
ఘనసుబాహునిబట్టి ఖండించి వైచిన శరమదెచ్చోటికి నరిగెనొక్కొ
చిత్రమృగముమీఁదఁ జిందుచెండాడిన మార్గణం బెక్కడ మడిసెనొక్కొ
వాలిపై నవలీల వ్రాలి జీవము గొన్న యాశుగం బెచ్చట నడఁగెనొక్కొ
యవని యవనులు మీరాజ్య మాక్రమించి
రేఁగిలఁ గొనుచున్నతఱిఁ బాలుమాలితకట, భద్ర. ౫౭

అంగదసుగ్రీవహనుమదాదులకు లాఘ్నుడతాలు తొడిగించుగ నుతుమీఱ
జాంబవత్ప్రముఖాదిశాఖామృగమ్ముల గరడియాడింపఁగఁ దలంపు

*పాయనొక్కొ-యూ.

విషయసూచిక.

పరిషత్ప్రయోజనములు.

తెనుఁగుభాషను, వాఙ్మయమును, అభివృద్ధి నొందించుటయు, ఆవిషయమునఁ బరిశ్రమ చేయువారలకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుటయు నీపరిషత్తుయొక్క ప్రయోజనములు. ఈపనిని నెఱవేర్చుటకై యవలంబింపఁదగు మార్గములలోఁ గొన్ని యీక్రిందఁ బొందుపఱుపఁబడు చున్నవి :—

i తెలుఁగుభాషలోని పదములకు వ్యుత్పత్తి మొదలగువానిని నిరూపించుచు లక్ష్యసహితముగ నర్థమును వివరించు సర్వంకష మగునిఘంటు వొకటి రచించి ప్రచురించుట;

ii తెలుఁగుభాషకు సజాతీయేతరభాషలతోఁ గలసాదృశ్యములను సాకల్యముగ నిరూపించుచు నొకవ్యాకరణము రచించి ప్రచురించుట;

iii ఆధునికశాస్త్రగ్రంథరచనయందుఁ బ్రయోగించుటకునై పారిభాషికపదములను నిర్ణయించి వివరించు నొకశబ్దకోశమును సిద్ధముచేయుట;

iv ఆంధ్రదేశప్రాచీనచరిత్రాంశపరిశీలనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుటయు, లభ్యములైన వానిలో మిక్కిలి విశ్వసనీయములైన యాధారముల సాహాయ్యమున సవిస్తరముగాఁ దెలుఁగు దేశముయొక్కయుఁ బ్రజలయొక్కయుఁ జరిత్ర మొకటి రచించి ప్రచురించుటయు;

v సర్వవిషయములనుగుఱించి చేయఁదగు గ్రంథరచనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుట;

vi ఆంధ్రభాషలోని మంచిగ్రంథములఁ బండితపరిష్కారము చేయించి నిర్దుష్టముగఁ బ్రచురించుట;

vii తెలుఁగుభాషకును వాఙ్మయమునకును సంబంధించిన విషయములను జర్చించు నొక పత్రికను బ్రకటించుట;

viii తెలుఁగువాఙ్మయమునకు సంబంధించిన విషయములను గుఱించి చర్చించుటకుఁగాను సాంవత్సరికసభల నేర్పాటుచేయుట;

ix తెలుఁగు సాహిత్యవిషయమునఁ బరీక్షలఁ గావించి పారితోషికములను, సాహిత్య పట్టములను, యోగ్యతాపత్రికలను నొసంగుట;

x ఒక పుస్తకభాండాగారమును స్థాపించి సాగించుట ఇందు బ్రధానముగాఁ దెలుఁగు గ్రంథము లుండవలయును; వ్రాఁతప్రతులుగూడ నుండవలయును;

xi తెలుఁగుభాషయొక్కయు వాఙ్మయముయొక్కయు నభివృద్ధికి నుపకరించు నన్ని కార్యములను జేయుట.

సంపుటము ౧౫. { శుక్ల నామసంవత్సరము / శ్రావణభాద్రపదమాసములు. } సంచిక 3.

బ్ర. కీ. శే. వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి స్మృతి.

ఆంధ్రవిద్యావాచస్పతి, దోమా వేంకటస్వామి గుప్తగారు, మదరాసు.

గీ. అస్తమించితివా? సమస్తాంధ్రదేశ
గతబుధమనోంబుజాత భాస్కరుఁడ! యోక
ళాప్రపూర్ణ సద్బిరుదాభిరామ! సుజన
గేయ! వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి!!

సీ. ఆంధ్రగీర్వాణ విద్యామహాంభోరాశి
కలశసంభవుభాతిఁ గ్రాలె నెవఁడు?
శృంగారనైషధ శ్రీనాథకృతిసుధా
వార్ధిమథాన మెవ్వానిప్రతిభ?
వేద మన్వయమున వెలసి, యన్వర్థకు
లాభిధానుండయి యలరె నెవఁడు?
అభినవమల్లినాథాఖ్య గౌరవమంది
వ్యాఖ్యాతృమణియనఁ బ్రబలె నెవ్వఁ?

గీ. ఉమరనాముక్తసూల్యదోదారవస్తు
తారకాచలభిక్షుమూకుమారుఁ డెవఁడు?
మేఘదూతదూతయనంగ మించెనేని
ప్రజ్ఞ? అతఁ డేఁడి? వేంకటరాయశాస్త్రి?

మ. అవురా! "సర్వదిగంత పండితచమూవ్యాహారశుంభద్గతుల్
భవదీయాశయపంకజాత విగళద్వ్యాఖ్యాకరందాదృతిన్
జవినింజెంది, మనోజ్ఞతం బొరయుహెచ్చె" యన్న సత్కీర్తి
రవముల్, వేంకటరాయశాస్త్రి! తగసర్వత్ర స్ఫురద్రీతిఁగం
టివి; త్వద్భవ్యయశశ్శరీరము సదానిల్చుంగదా? యుర్వరన్.

సీ. నీవిమర్శన మహానిపుణతకుఁ బ్రసన్న
రాఘవకృతివిమర్శనము సాక్షి
నీనాటకరచన నిపుణతకుఁ బ్రతాప
రుద్ర సత్కావ్యచిన్ముద్రసాక్షి!
నీదు గీర్వాణవాఙ్నిపుణత కలమేఘ
దూతబోధనసువైదుష్యమెసాక్షి!
నీయాంధ్రవాఙ్మయ నిపుణతకు నైష
ధాదికృతివ్యాఖ్య లలరుసాక్షి!

గీ. నీయుపన్యాస నిర్నిద్రనిపుణతకును
వీనులను నేఁటికిన్నిన్ను వినుచునున్న
నీదు శిష్యనికాయమే నెగడుసాక్షి!
రమ్యసత్కీర్తి! వేంకటరాయశాస్త్రి!!

శా. కాళీదాసముఖాది సత్కవులరంగత్సాన్స్కృతగ్రంథ రా
జీలీలాగతులల్ల వాక్తరుణి సుశ్రీలాస్యముల్; వాని యు
ద్వేలానందము నొంది, పిమ్మట, "స్వయంతీర్ణః పరాంస్తారయేత్"
నాలోకోక్తిఁ జెలంగు రీవిజగతిన్ దన్మోదముల్ గ్రంథముల్
చాలన్ వ్రాసియుఁ బంచిపెట్టితివి ప్రాజ్ఞశ్రేణికిన్; మాట లిం
కేలా? నీవు సమస్తరీతులను నెంతేధన్యతంగాంచి నా
వోలిన్; వేంకటరాయశాస్త్రి! చనినావో స్వర్గసీమంగనన్??

శా. గీర్వాణాంధ్రకవిత్వసారమని సత్కీర్తింబొడంగన్న నీ
యుర్వీమాన్యవిమర్శనప్రతతిపీయూషంబు స్వర్గంబునం
దిర్వొందం దగుతత్సుధారసము గేరింతల్ పొనర్పంగ, ని
య్యుర్వీమండలివీడి నీవు చనినావా? నాకలోకానకున్??

శా. ఘంటాప్రోక్తిగఁ జెప్పవాఁడ, ననఘా! క్ష్మామండలిన్ బూని, యే
లుంటాకుల్ గొనిపోవఁజాలని శుభశ్లోకంబుతో నొప్పు ని
ష్కంటకప్రభ నొప్పుగ్రంథరచనం గన్నావు సత్కీర్తి మి
న్నంటన్; వేంకటరాయశాస్త్రి! యెపుడున్ నాశంబు లేకుండఁగన్!!

శా. ఈమద్రాసున నిన్నినాళ్లుమని, యిస్సీ! పూర్వజన్మాఘపుం
బ్రామాణ్యమ్మున మిమ్ములం దరిసి, మీపజ్జం దగం బొల్చి, వి
ద్యామాధ్యద్భవదీయవాక్యమకరందంబుల్ పడిం గ్రోలలే;
దీమైస్వర్గము నీవు గాంచ, నిటులెన్నేఁ బద్యగద్యంబులే
నీమేకొల్పుట ప్రాణవర్జితతనూ శృంగారమే కాదె? కా
నీ మన్వంతరముఁ జిరంతనముగా నిండారి నాత్వద్యశ
స్సీమంతిన్యుపలాలనంబులు కరంబుల్లంబునం బొంగ నే
తో మమ్ముం గరఁగించు, శాస్త్రిమణి! వేదోదారవంశోదయా!!

శా. శాంతిన్, భూమిసిరీసువారలమతుల్ స్వర్గంబునం గాంచ, సు
స్వాంతుల్ వారిహితుల్ తలంతు; రది యట్లాఁ గాక; నీస్వాంతపున్
శాంతిం గోరియు మేము వేఁడవలెనే చయ్యన్ రమాకాంతు? సి
ద్ధాంతం బయ్యె "భవత్కృతామలకృతివ్యాలోలభావంబు; లే
చింతాదంతురితాంతరంగు నయినన్ జిత్తార్తి నింబాపి యున్
సంతోషంబును జెందఁ జేయు" నని, యాసత్కీర్తి యేపారు; శ్రీ
కాంతాంఘ్రిద్వయపంకజాతమధుపత్వప్రాకయోపేత! నై
రంతర్యాంచితతృప్తి మానిత! మహారాజన్యరాజద్విర
స్వాంతానేకకిరీటరత్ననికరాంచత్పాదకంజాత! భ
వ్యాంతర్వాణివికాయగేయ! విలసత్పాండిత్యశౌండీర్య! యి
ట్లెంతో యొప్పెడుగాని లోకగతి గావ్యప్రదర్శాంత వ్యాప్తి నీ
కెంతేఁ గొల్పెఁగ వేఁడు వారమెగి; ముక్తిందూపమాస్యామనః
కాంతా! వేంకటరాయశాస్త్రి! బుధలోకధ్యేయనారాయణున్!!

మ. సతతస్వీయకవిత్వవైభవజితస్వర్వాహినీ వేగుఁడం
చితదిఙ్మండలమండనామలయశశ్శ్రీమూర్తి శ్రీనాథుఁ డీ
క్షితికిం బాసి, దివి జనంగ 'నట' నర్తింబొంచ్చెఁ గవ్యగ్రణుల్
మతిలోనంగడు భీతిఁజెందియును "గింకత్తద్వ్యతామూఢులై
వితతప్రాభవులై, బృహస్పతికి వేవేవన్నఁ జేరంగనై;
రతుల శ్రీయుతతత్త్వవిప్రభుకృతి వ్యాఖ్యాతృరత్నంబవీ
వుత గన్ బండితమండలీవినమితప్రోద్యన్మహో వైభవ
స్థితి మైనాకముఁ జేర, నాకవులెంతే స్వాంతమందుం గలం
గి, తమోదేశములం గనం జనరె? సత్కీర్తి ప్రభాయుక్తి భూ
షిత! శ్రీ వేంకటరాయశాస్త్రి! కవితాశ్రీమానితోద్యన్నతీ!!

త్రిలింగము—తెలుఁగు—తెనుఁగు—ప్రతివాదము.

శ్రీ విక్రమదేవవర్మగారు.

ఆ: సా: పరిషత్పత్త్రికయొక్క ౧౭ వ సంపుటము ౨ వ సంచికయందుఁ బ్రకటింపఁబడిన విద్యాప్రవీణ శ్రీ బులుసు వేంకటరమణయ్యగారి "త్రిలింగము-తెలుఁగు-తెనుఁగు" అను వ్యాసమునందు "మఱికొందఱు త్రిలింగమునుండి తెలుఁగు పుట్టలేదనియు ఉత్కలింగమునుండి యుత్కళము పుట్టినట్లే తలఃళింగమునుండి తెలుఁగు పుట్టినదని చెప్పుచున్నారు. కాని దానిని విశ్వసింపఁదగిన ప్రమాణములు లేవు." అను వాక్యద్వయము గలదు తలకళింగమునుండి తెలుఁగు పుట్టినదని చెప్పినవారు "మఱికొందఱు" గాక, నేనే యగుటవలనఁ దత్ప్రతివాదరూపముగా నే నీచిన్నివ్యాసమును వ్రాయవలసివచ్చెను. సహృదయులు సత్యము నారయుదురుగాక.

ఇపుడు నా కఱువదియేండ్లవయస్సు. "త్రిలింగభవము తెలుఁగు" "త్రినగభవము తెనుఁగు" అనుపదముల బొబ్బరింత నాచిన్నతనము నుండియు నా చెవిసోఁకుచుండుటవలన నాకించుక చెవుడుగలిగినవచ్చును అట్లుండ విద్యాప్రవీణుఁడుగారు నిజవ్యాసమునందు నుపరికథితపదముల నట్లే నిరూపించుట నూతనవిషయముగాదు. కాని తెలుఁగుదేశముయొక్క దక్షిణసీమ మంథని సమీపమునఁగల కాళేశ్వరమనియు నుత్తరసీమ గంజాముమండలము దలి ఛత్త్రపురమనియు నిరూపించుట నూతనవిషయమే యగును. అట్లెల్లల నిరూపించి తెలుఁగుదేశమును గుఱుచపఱచుట శోచనీయము. ఎల్ల నేర్పఱచుటకు విద్యాప్రవీణుఁడుగారికిఁ గావలసినవి యొకలింగము నొకకొండయును మాత్రమె కనుకఁ జిన్నకొండయును రామలింగేశాఖ్యగల లింగమును గలుగు రామేశ్వరము తెలుఁగుదేశపు దక్షిణసీమ యనియు, హిమాచలమును నందున్న కేదారేశాఖ్యగల లింగమును దదుత్తరసీమ యనియు నిరూపింపఁబడియున్నచోఁ దెలుఁగుదేశము సుదీర్ఘమై యొప్పియుండునుగదా! విద్యాప్రవీణుఁడుగారు బ్రహ్మాండపురాణమందలిదని యుదహరించిన "శ్రీశైలభీమకాళేశమహేంద్రగిరిసంయుతే"మను శ్లోకమునందలి భీమకాళేశులు కేదారేశరామలింగేశు లెట్లగుదురని కొందఱు వింతనొంది యడుగుదురేని, విద్యాప్రవీణుఁడుగారు ద్రాక్షారామభీమేశునకును మహేంద్రగిరిపైనున్న గోకర్ణేశ్వరునకు నభేదమునర్పి సీమనేర్పఱచుటవలన వారి యభేదసాధనమునే చేకొని భీమేశుఁడే కేదారేశుఁడు మఱి కాళేశుఁడే రామలింగేశుఁడని సమర్థింపవచ్చును. విద్యాప్రవీణుఁడుగారు గోదావరీమండలస్థిత భీమేశలింగమునకును గంజాముమండల

మందలి మహేంద్రగిరికిని ముడిపెట్టి యెల్ల నేర్పఱచుట మసిఁబూసి నేరేడుకా
య సేయుటయె.

మహేంద్రగిరిగలదేశము కళింగమని సుస్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడిన "స ప్రతాపం మహేంద్రస్యమూర్ధ్ని తీక్ష్ణం న్యవేశయేత్" అను శ్లోకమును రఘువంశకావ్యమునందును నాయుపన్యాసమునందును విద్యాప్రవీణుఁడుగారు పఠించియుందురుగదా. అట్లయ్యు వారుమహేంద్రగిరిని దెలుఁగు దేశాంతర్గతము సేయుట యతివిచిత్రము! "శ్రీశైల భీమ కాళేశమహేంద్రగిరి సంయుత" మను శ్లోకము బ్రహ్మాండపురాణములోనిదని విద్యాప్రవీణుఁడుగారు సెలవిచ్చిరి. అది తత్పురాణమున నుండునేని, శ్రీశైల భీమకాళేశమహేంద్రగిరుల కూరుపే దానిని బ్రక్షిప్తమని చెప్పక చెప్పుచున్నది.

మన పురాణములలోనున్న పెక్కుశ్లోకములు మాత్రమే కాక, పెక్కుగాథలును బ్రక్షిప్తములనుట సుప్రసిద్ధము. "దేనియందు లేనిది బ్రహ్మాండపురాణమునను౦డు" నను సామెత యుత్కళభాషయందుఁ గలదు. కనుక నుపరికథితశ్లోకము నటుండ నిచ్చెదము.

అప్పకవియు నహోబలపండితుండును సీతారామాచార్యులును "త్రిలింగ" పదము ప్రకృతియనియు దాని వికృతియె "తెలుఁ" గనియుఁ జెప్పినంతనె వారిపలుకులను విజ్ఞులు విశ్వసింపరు. తెలుఁగుదేశమున నెన్నఁడును సంస్కృతము వ్యావహారికభాషగా నుండమిఁ దద్దేశము సంస్కృతసమానయుక్తముగు "త్రిలింగదేశ" మని కాని "త్రినగదేశ" మని కాని వ్యవహరింపఁబడియుండక, "తెలుంగునా" డని వాడఁబడుచుండెననుటయె యుక్తియుక్తము. కనుకఁ ద్రిలింగత్రినగపదములను బ్రకృతులనుట యనుచితము. కొమఱ్ఱాజు వేంకటలక్ష్మణరావుపంతు లూహించినట్లు "తెలుంగు" పదమునె ప్రకృతియనుట సమంజసము. ఆపదమే "తెనుంగు" అయి పిమ్మట "తెలుఁగు" మఱి "తెనుఁగు" అయ్యెను. "త్రిలింగ, త్రినగ" ములను రెండుపదములు నర్వాచీనాంధ్రపండితులు కల్పించిన వికృతులనియె యెఱుంగఁదగును.

"తెలుంగు" పదమునకుఁ బ్రకృతి "తలకళింగ" మయియుండునని

నేనే యూహించితిని; మఱి నమ్ముచున్నాను.

"శ్లో. యేనామ కేచిదిహనః ప్రథయంత్యవజ్ఞాం
జానంతి తే కిమపి తాన్ప్రతినైష యత్నః
ఉత్పత్స్యతేఽస్తి మమకోఽపి సమానధర్మా
కాలోహ్యయం నిరవధిర్విపులా చ పృథ్వీ"

భాషానియమము.

వల్లాది రామకృష్ణశాస్త్రి చయనులుగారు.

వివిధభాషాభిజ్ఞులగునట్టియు ఆంధ్రభాషాభిమానము గలిగినట్టియు నాంధ్రదేశచిరవాస్తవ్యులగు ప్రాజ్ఞులకొక విజ్ఞాపనము.

దేశభాషల కన్నిటికిని వ్యాకరణములు తత్తద్దేశవాసులగు పురాతన పురుషులచే రచింపఁబడియున్నవి. వారికి పూర్వకాలమునఁగూడ నిట్టి నియామకగ్రంథములుండియుండును. భారతకాలమునఁగూడ దేశభాషలున్నట్లు విదుర యుధిష్ఠిరసంవాదమువలన తెలియనగును. తత్తద్దేశవాసులు వ్యవహారదశయందించుమించుగా వ్యాకరణవిరుద్ధశబ్దములను ప్రదేశభేదములబట్టి వ్యవహరించుచున్నను గ్రాంథికముగా భాష నుపయోగించునప్పుడు వ్యాకరణానుసారముగనె వాడుదురు. అట్టిభాషయే పండితగ్రాహ్యమగును. కర్ణాటకభాషయందు మైసూరుప్రాంతమునకు ధార్వాడాప్రాంతమునకు చాలా వ్యత్యాసముకలదు. వ్యాకరణనియమమునకుమాత్ర మందరుబద్ధులగుదురు. కూరుచుండవలెను. అనుమాటకు కూతుకోబేకు అని మైసూరుప్రాంతమునను కూడిబేకు అని ధార్వాడాప్రాంతమునను వాడుదురు. చోళదేశమున కావలెను అను పదమునకు వేండం అనియొక ప్రాంతమునను, వేణుం అని మరియొకప్రాంతమునను వాడుదురు. ఇట్లే అన్నిదేశములందునను ప్రదేశభేదములనుబట్టి యవాంతరభేదము కలదు మనయాంధ్రదేశము.

శ్లో॥ ఆన్ధ్రత్వమాన్ధ్రభాషా చ ప్రాభాకర పరిశ్రమః।
తత్రాపియాజుషీశాఖా నాల్పస్యతపసః ఫలం।
అహోభాగ్యమహోభాగ్యమాన్ధ్రదేశ నివాసినాం।
వ్యత్యస్తవర్ణం గాయన్తిశివనామపదేపదే।

యని దేశాన్తరస్థులగు పండితులచేత, భగవద్భక్తి యందునను భాషాప్రాశస్త్యమందునను వన్నెగాంచినది.

మైర్దేశస్త్రిభిరేవయాతి మహతీంఖ్యాతిం త్రిలింగాఖ్యయా । యేషాం కాకతిరాజకీర్తినివహైః కైలాసశైలాఃకృతాః । తేదేవాః ప్రసరత్ప్రసాదమధురాః శ్రీశైలకాళీశ్వర। ద్రాక్షారామనివాసినః ప్రతిపదంత్వచ్ఛ్రేయసేజాగ్రతు॥

అని ప్రతాపరుద్రీయమందు చెప్పఁబడినవిధమున సుప్రసిద్ధపుణ్యక్షేత్రములెల్లలు గాఁగల త్రిలింగదేశమను నామాంతరముగూడ దీనికి గలదు.

ఇట్టిదేశమందు జన్మించిన మనలోఁ గొందరు భాషానియమములఁ బాటింపక యతిప్రాసనియమముల గమనింపక వ్యాకరణనియమముల నుల్లంఘించుచు వ్యాసముల రచించుటయు, గ్రంథముల రచింపఁబూనుటయు దేశాంతరస్థులకు గూడ హాస్యాస్పదముకాక మానదు. భాషకు నైకరూప్యము స్థిరతనిచ్చును గాని యవ్యవస్థితత్వము స్థిరత నీయఁజాలదు. దేశభాషలందుఁ దెలుఁగులెస్స యని సకలభాషాభిజ్ఞుడగు కృష్ణదేవరాయలు నియమబద్ధయగు భాషను స్తుతించియుండును గాని గ్రామ్యమును స్తుతించియుండఁడు.

గాన ప్రాజ్ఞులందరు నేకాభిప్రాయముతోఁ బ్రాచీననియమబద్ధయగు నాంధ్రభాషయందే దృఢాభిసంధికలిగియుండుట యుక్తము. సకలదేశీయులచేత బాటింపఁబడు దేశీయవ్యాకరణ నియమములను మనముల్లంఘనము చేయఁబూనుట యసంగతము. సంస్కృతభాషయందుగూడ లేని యతిప్రాసనియమములను ఆంధ్రమహాకవులు తెచ్చిపెట్టి పాటించుటకు అతీంద్రియములగు హేతువు లుండితీరును. దేశభాషలందుగూడ సర్పవృశ్చికాది విషనిరాసకములగు మంత్రములు గలవు. వానిని యథానియమముగా నుచ్చరింపవలయును. అన్యథా ఫలజనకములు కావు. అటులనే భాషానియమము పాటింపక రచించిన గ్రంథములనర్థదాయకము లగును. బహుజ్ఞుఁడగు నప్పకవి యట్టి యనర్థముల గొన్నిటి నుదాహరించెను.

వృత్త్యనుప్రాసరూపమున కావ్యశోభ ప్రాసమునకు దృష్టఫలము. యతులకు నక్షరానులోమ్యము సూక్ష్మేక్షికచే గాననగును.

చోళీపయోధర ఇవప్రకటోనకామం నోగూర్జరీస్తన ఇవాతితరాంవిలీనః। అర్థోగిరాం పిహితః పిహితశ్చకించిదాంధ్రీపయోధరఇవాతితరాంనమింధే.

అని ప్రాచీనులు వర్ణించినవిధమున నాయాదేశవాసులవేషములు పూర్వకాలమున నియతములై యుండెను. ప్రస్తుతము విదేశీయవిద్యాభ్యాస ప్రాభవమున నుచ్ఛృంఖలులగుచు నాంధ్రదేశవాసులగు స్త్రీపురుషులు నితరదేశవాసులకంటె నధికముగా శిఖాదులందునను వస్త్రధారణమందునను మార్పుల నందుచున్నవారు.

ఇదియంతయు మన బుద్ధిదౌర్బల్యమువలననే కలిగినది. నాతిప్రయోజనకము. భాషానియమోల్లంఘనముగూడ నిట్టిదే. పురుషుఁడు గాజులు తొడగికొని చీరె గట్టుకొనినయెడల వానిఁజూచి సాటివారలు నగుదురు. అట్లే ఒకదేశమువాఁడు దేశాంతరవాసివేష మనుకరించినను హాస్యాస్పదమగును. పగటివేషమువారలు హాస్యరసపోషకులగుట కిదియేకదా కారణము.

ఇదిగాక శ్రీకృష్ణాద్యవతారములను వ్యాసాదిమహర్షులను వారిగ్రంథములను పరిహసించుచు విపరీతార్థముల వ్రాయు పురుషు లిదివఱకే పుణ్యభూమియగు నాంధ్రదేశమం దావిర్భవించినట్లు తోఁచదు.

చెట్టుచివరకు కుక్కమూతిపిందెలు బుట్టును నను సామెత ననుకరించుచునట్టి యవతారములుగూడ మనదేశమం దావిర్భవించుచున్నయవి. ఇవియన్నియు నుత్పాతములు. అయశస్యములు. సకలలోకశ్లాఘనీయులును అణిమాదిసిద్ధిశాలురును పరమేశ్వరుని జ్ఞానశక్త్యవతారరూపులని యెంచఁబడిన మహనీయుల చరిత్రములందు మనబుద్ధిదోషముచేత నసంగతములున్నట్టు తోఁచినను తద్విద్యసమాగమముచేత నట్టి శంకల నివర్తింపఁజేసికొనుట యుక్తముగాని, వానిం గ్రంథరూపమున వెల్లడించి మతసిద్ధాంతరహస్యరూపముల నెఱుంగని సందిగ్ధచిత్తులగు పామరులఁ జెరుచుట లోకాపకారముగాక మానదు. ఇట్టి వాసనలు మనచిత్తములందు ప్రబలకుండునట్లు తగు విమర్శనముఁజేసికొనుట మన కర్తవ్యము. ఆంధ్రదేశనాయకులు ఆన్ధ్రిభాషాఖ్యాతిని, ఆస్తికత్వప్రయుక్తమగు మతఖ్యాతిని వేషనియమఖ్యాతిని కాపాడుటకై బద్ధపరికరులగుదురుగాక. కొన్నిపత్త్రికలందును పుస్తకములందును ప్రాజ్ఞంమన్యులు చేయు నియమోల్లంఘనముఁజూచియున్నాను. దాని నామోదించువారును కొందఱుగలరట, ఉండియుందురు. గనుకనే (జాతో దైవాదుచిత ఘటనా సంవిధాతా విధాతా) యనునభియుక్తోక్తి కలదు. వారి కందఱకును ఇట్టికృత్యములు న్యాయ్యములు కావని వినయముతో విన్నవించుచున్నవాఁడను.

సర్వశక్తులుఁగల పరమేశ్వరుఁడు వీరికిట్టి స్త్రీబుద్ధి నొసంగి దేశాంతరస్థులవలన వీరికి సద్బుద్ధిఁ బొడమి యీమార్గము నదొలఁగింపుఁగాక.

సంస్కృతదూతకావ్యోత్పత్తివికాసములు.

(గతసంచికావశేషము)

యీయాయాణ్ణి వేంకటవీరరాఘవాచార్యులుగారు.
(ఆన్ధ్రగీర్వాణసాహిత్యపరిషదధ్యక్షులుఁడు; విజయనగరము.)

---

3 శ్లో. బాల్యే ష్వాలీష్వపి మనసిజం సానభివ్యఞ్జయన్తీ
షణ్ణూఢా మా. కతిచిదనయత్ కాతరా వాసరాణి
గన్తుం దేశాన్తర మథముధా వన్యథైవ ప్రవృత్తం
గాఢోత్కణ్ఠా మలయపవనం సప్రణామం యయాచే. 3

కాఞ్చీపురము, చోళసీమన్తినులు, కావేరి యీక్రింది శ్లోకములలో నువర్ణింపఁబడియున్నవి.

4 శ్లో. లీలాగారై రమరనగరస్యాపి గర్వంహరన్తీం
గచ్ఛేః కాఞ్చీపుర మథదిశోభూషణం దక్షిణస్యాః
నక్తం యత్ర ప్రహరిక ఇవోజ్జాగరం నాగరాణాం
కుర్వన్ పాణిప్రణిహితధను ర్జాయతే పఞ్చబాణః. ౧౨

5 శ్లో. అభ్రం లీలావిహసితమివ శ్యావతామభ్యుపేతే
సద్యః ఫేనవ్యతికరమిషా దర్పయ త్యంశుకాన్తమ్
అమ్భః క్రీడాకుతుకరభసభ్రష్టచీనోత్తరీయే
యన్నారీణా మురసి సుబలావీచిహస్తైః సఖీవ. ౧౩

6 శ్లో. మన్యే మోక్షః కఠినసురతాయాసలబ్ధస్య తూర్ణం
దుష్ప్రాపస్తే పవన భవితా చోలసీమన్తినీభ్యః
కేవా తాసా మలకరచనా లీనసీలీసనాథే
గణ్డాభోగే మలయజపయః పిచ్ఛిలేన స్ఖలన్తి. ౧౪

7 శ్లో. హిత్వా కాఞ్చీ మవినయవతీ భక్తరోధోనికుఞ్జాం
తాం కావేరీ మనుసర ఖగశ్రేణివాచాలకూలామ్
కాన్తాశ్లేషా దపిఖలు సుఖస్పర్శ మిన్దుత్విషోఽపి
స్వచ్ఛం భిత్వా ప్రవణమనసోఽకృమ్భయస్యా లఘీయః. ౧౫

ఈక్రిందిశ్లోకములో నంధ్రదేశము, గోదావరి, కళింగనగరియుఁ జేర్పఁ
బడినవి.

8 శ్లో. ఆన్ధ్రాన్ హిత్వా జనపదవధూగాఢగోదావరీకాన్
కాలిఙ్గస్యానుసర నగరీం నామతాం రాజధానీమ్
సమ్భోగాన్తే ముకులితదృశాం తత్ర వారాఙ్గనానామ్
అఙ్గగ్లానిం హర పరిపతన్ కేలివాతాయనేషు. ౨౧

ఈక్రింది 3 శ్లోకములలో భిల్లస్త్రీలు, శబరకాంతలు, కేరళకాంతలు నుపవర్ణింపఁబడిరి.

9 శ్లో. స్వేచ్ఛారమ్యం విహర విహగవ్యాకులోత్తుఙ్గవృక్షే
విన్ధ్యోత్సఙ్గప్రణయిని వనే మానవత్యోఽపి యత్ర
సఙ్గాయన్తే రహసి కరిణాం క్రూరమాకర్ణ్య శబ్దం
భర్తుః కణ్ఠే ప్రణిహితభుజావల్లయో భిల్లయోషాః ౨౪

10 శ్లో. స్వైరక్రీడారసికశబరీసిక్తరోధోనికుఞ్జాం
గచ్ఛే రేవామభినవశుకశ్యామవంశీవనేన
మన్యన్తే యత్పరిసరభువి ప్రాగసీమన్తినీనాం
లీలామానగ్రహమపి రతే రన్తరాయం యువానః. ౨౫

"పవనదూత" యందు నాయికావిరహవేదనము ౩౧ శ్లోకములలో (64-94 శ్లో) వర్ణింపఁబడియున్నది. ఈశ్లోకము లతిలోకకవితావైభవవిలసితములు. ఇట నాశ్లోకరత్నములు కొన్ని విమర్శనికషోపలమునఁ బరీక్షింపఁబడుఁగాక.

11 శ్లో. కీదృక్ కాన్తః కథయ తరలే వర్తతే యస్తవాన్త
ర్యత్నాదిత్థం సుభగ బహుశః పృష్టయాలీజనేన
నిఃశ్వాసోచ్చైః కథమపి తయా స్తమ్భితాశ్రుప్రవాహో
న్యస్తా దృష్టిర్లిఖితమదనే భిత్తిభాగే గృహస్య. ౬౭

12 శ్లో. నోత్తంసత్వం దృశమపి నయత్యుత్పలే బద్ధకోపా
మాల్యైః క్లాన్తా న భుజలతికా మన్యసా సంవృణోతి
చన్ద్రోద్వేగాన్న హృదయసహితా త్తాపనం పత్త్రి హేతో
రాలీహస్తాదపి చ సహసా మీలితాక్షీ బిభేతి. ౬౮

13 శ్లో. ఆదాయాలో నయనపదవీం స్తమ్భయన్ పక్ష్మమాలాం
చుమ్బన్ గణ్డస్థలభువమథో పీతబిమ్బాధరోష్ఠః
కుర్వన్ కణ్ఠగ్రహమపి కుచోత్సఙ్గశయ్యాశయాన
స్తస్యాః ప్రాణాః కిమివ నఖిలు త్వద్వియోగే కరోతి. ౭౪

ఈ క్రిందిశ్లోకములు కవివృత్తాత్మకములు:—

14 శ్లో. దన్తివ్యూహం కనకలతికాం ఛామరం హైమదణ్డం
యోగౌడేన్ద్రా దలభత కవిక్ష్మాభృతాం చక్రవర్తీ
శ్రీధోయీకః సకలరసికప్రీతిహేతో ర్మనస్వీ
కావ్యం సారస్వత మివ మహామన్త్ర మేతజ్జగాద. ౧౦౧

15 శ్లో. గోష్ఠీబన్ధః సకలకవిభి ర్వాచివైదర్భరీతి
ర్వ్యాసో గఙ్గా పరిసరభువి స్నిగ్ధభోగ్యా విభూతిః
సత్సుస్నేహః సదసి కవితాచార్యకం భూభుజాం మే
భక్తి ర్లక్ష్మీపతిచరణయో రస్తుజన్మాన్తరేఽపి. ౧౦౨

16 శ్లో. యావచ్ఛమ్భు ర్వహతిగిరిజాసంవిభక్తం శరీరం
యావ జ్జైత్రం కలయతిధనుః కౌసుమం పుష్పకేతుః
యావ ద్రాధారమణతరుణీకేలిసాక్షీకదమ్బ
స్తావ జ్జీయా త్కృతినరపతే రేష వాచాం విలాసః. ౧౦౩

17 శ్లో. కీర్తి ర్లబ్ధా సదసివిదుషాం శీతలక్షౌణిపాలా
వాక్సన్దర్భాః కతిచిదమృతస్యన్దినో నిర్మితాశ్చ
తీరే సమ్ప్రత్యమరసరితః క్వాపి శైలోపకణ్ఠే
బ్రహ్మాభ్యాసే ప్రయత మనసా నేతుమీహే దినాని. ౧౦౪

XIX పవనదూతః—11 సూరివాదిచన్ద్రనిర్మితము. ఈకవి క్రీ. శ. 17 వ శతాబ్దిలో విలసిల్లియుండెను. ఇందు 101 శ్లోకములు గలవు. ఉజ్జయినీ మహీపతియగువిద్యానరేన్ద్రుఁడు విద్యాధరాపహృత యగుతనసతీమణి తార యొద్దకుఁ బవనుని వార్తాహరునిగాఁ బంపుట యిందలికథాసారము.

ఈ కావ్యకమలమునందలి మధువును రసికాళి యించుక యాస్వాదించునుగాక.

౧. శ్లో. రాజా రాజ్ఞీం ఖగపతిహృతాం నామతః శ్రీసుతారాం
ధ్యాయం శ్చిత్తే జగతి విదితాం శీలసౌభాగ్యభాగ్యైః

---

11 "కావ్యమాల" XIII గుచ్ఛము 2 సంఖ్య; (పుటలు 9—24) ప్రత్యేకముగా "హిందీ జైనసాహిత్యగ్రంథావళి" (సంఖ్య 3) ఉదయలాల్ కస్లీవాల్ చేఁ బ్రకటితము. "హిందీ జైన సాహిత్యప్రసారక కార్యాలయము"—బొంబాయి. 1914

ఇందు 23 శ్లోకములు గలవు. కవి ముక్తికాంతను వలచి యామెయొద్దకు భక్తిని దూతిగాఁ బంపుట యీ కావ్యమునందలి వస్తువు.

XXIII భృఙ్గసన్దేశము:— 15

వాసుదేవవిరచితము. ఈకవి కుక్కుటక్రోడ (Calicut) ప్రభువు లగు రవివర్మ, గోదవర్మలయాస్థానములో నుండెడివాఁడు. ఈతఁ డీకావ్యమును రచించి యుద్దండకవియొద్దకుఁ బంపె ననియు దానికిఁ బ్రత్యుత్తరముగా నాతఁడు "కోకిలసన్దేశము" (సంఖ్య. V) ను వ్రాసె ననియుఁ గింవదన్తి. నిద్రావివశుఁ డగునొకఁ డొకానొక యక్షునిచే నపహృతుఁడై, తనకాంత యొద్దకు భృంగమును సన్దేశహరునిగాఁ బంపుట యీ కావ్యమునందలి యితివృత్తము. ఇది సంపూర్ణముగా నున్నది. ఇందు 192 శ్లోకములు గలవు.

* చిన్తాహరణచక్రవర్తి "సంస్కృతసాహిత్యపరిష"త్పత్త్రిక. (సం. VIII. సంచిక 10; పుట 379) లో నిట్లు లీకావ్యమునుగూర్చి వ్రాసెను.

"భ్రమరసన్దేశః—వాసుదేవకృతః. వాసుదేవోఽయం 'యుధిష్ఠిర'' పురదహ'నాదికర్తా. ''వాసుదేవవిజయ''విరచయిత్రా వా తుల్య ఇతి ననిర్ణీతమ్."

చెన్నపురప్రాచ్యలిఖితగ్రంథాలయపట్టికనుండి యీ కావ్యశ్లోకములఁ గొన్నిటి నుటకించెద.

నినాటకము.' ఇందుబుద్ధి, కీర్తి, ధృతిమొదలగునవి పాత్రములు(Vide, Prof. A. B. Keith's "Sanskrit Drama" P 84) తరువాతఁ గృష్ణమిశ్రమహాకవి (క్రీ. శ. 11 వ శతాబ్ది) యద్వైతవేదాన్తప్రతిపాదకముగఁ "ప్రబోధచన్ద్రోదయ ము"నునాటకమును రచించెను. పిమ్మటఁ గ్రీ. శ. 12 వ శతకములో 3 యశఃపాలునిచే జైనమతప్రతిపాదక మగు "మోహరాజపరాజయము"ను నాటకము రచింపఁబడెను క్రీ. శ 13, 14 శతాబ్దులలో విలసిల్లియుండినవేదాన్తదేశికకవితార్కిక సింహులు విశిష్టాద్వైతప్రతిపాదకముగ "సంకల్పసూర్యోదయము"ను నాటకమును విరచించిరి. క్రీ.శ. 16 శతాబ్దిలోఁ గవికర్ణపూరుఁడు "చైతన్యచన్ద్రోదయ" నాటకమూలమున విబుధలోకమునకుఁ జైతన్యచరితామృతమును బ్రసాదించెను. క్రీ శ. 17, 18 శతాబ్దులలో విలసిల్లిన యానన్దరాయమఖి "విద్యాపరిణయము" "జీవనన్దనము" అనుశైవమతప్రతిపాదకము లగురెండునాటకముల రచించెను. పిమ్మట గోకులనాథోపాధ్యాయుఁడు" అమృతోదయ ము"నునాటకమును రచించెను, ఇట్టి కావ్యములు రూపకాతిశయోక్తిమూలకము లని యాలంకారికాభిమతము.

15. "D. C. S. Mss. in the Madras Oriental Library" Vol. XX No 11865. Page 7942.

1. కావ్యారంభము:—

౧ శ్లో. హార్మ్యే రమ్యే బహులవిలస చ్చన్ద్రికాయాం నిశాయాం
మన్దం సన్ద త్కుముదసురభౌ శీతలే వాతివాతే
లోలాపాఙ్గ్యా మనసిజకలాఖేలనాయాసితాఙ్గ్యా
సాకం నిద్రాం సుకృతిసులభాం కోఽపి కామీ సిషేవే.

౨ శ్లో. తం నిద్రాణం మదనవివశా కాచిదాలక్ష్య యక్షీ
హస్తే ధృత్వా మలయశిఖరే హన్త రన్తుం ప్రయాన్తీ
స్యానన్దారే నిజపతి ముపాయాన్త మాలోక్య భీతా
విన్యస్యైనం క్వచన విమనా స్తేన సార్ధం ప్రయాతా.

౩ శ్లో. మామాసీద ప్రియజనవియోగామయా త్రామయానా
యక్షీ సౌధా దపహృతవతీ ప్రస్వపన్తం భవన్తమ్
కాన్తా శ్రాన్తా పిచ తవసఖే నాపదం ప్రాప దన్యాం
తద్గన్తవ్యం వ్రత మితిదివః శుశ్రువే తేనవాణీ.

౪ శ్లో. ఆకర్ణ్యైషా గిర మమృతనిష్యన్దినీ మాధి మన్దోఽ
వ్యస్తస్థైర్యా జ్ఝురమధివహన్ గన్తు ముద్యుక్తచేతాః
ప్రాప్తాం మూర్ఛద్విరహిమిథునాం మాధవీం వీక్ష్య లక్ష్మీ
మార్తో భృఙ్గం కమపి పురతో వీక్ష్య మన్దం బభాషే.

ఉపసంహారశ్లోకములు:—

౫ శ్లో. ఇత్థఙ్కారం త్వయి వినిహితే సూక్తిపుష్పోపహారైః
దీనా మఙ్క్షు ప్రియసహచరీం భ్రాతరామోదయేథాః
కిన్త్వస్మాకం స(మ)ముపగతం పూర్వ మేకత్రయాత్రాం
నైవేచ్ఛామి ప్రియసఖి నచే దస్తి కార్యాతిపాతః.

౬ శ్లో ఆపన్నిత్రం మమ హరిపదామ్భోజభక్తం దయాలుం
త్వా మారాధ్య వ్యసనవితతిః స్పష్టతాం దూరదూరే
భూయాదేవం ప్రియసఖి పునర్దర్శనాయావియోగః
స్వప్నేఽపి స్యాద్భవతు యువయోః సర్వమాఙ్గల్యలక్ష్మీః

ఈ కావ్యమే "J. R. A. S" 1884; P. 452 లో "భ్రమరసన్దేశ" మను నామముతో వివరింపఁబడినది.

౭ శ్లో. సన్దేశేఽస్మిన్ కథమపి గురు శ్రీపదామ్భోజయుగ్మ
ధ్యానోద్ధూతప్రబలతపసా వాసుదేవేన బద్ధే
పూర్ణైర్దో (ర్ణైదో) షై రపి యదిగుణానాం కణాః సంప్రథేర
న్నైతాన్ ప్రీత్యా మనసి పరిగృహ్ణన్తు సన్తో మహాన్తః

*ప్రాచ్యవిద్యాప్రౌఢసరస్వతి యనఁదగు శ్రీయుత మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు "మీమాంసకాచార్యుఁ" డగు 'పయ్యూరుపట్టేరి' పండితుని కుమారుఁ డగు 'వాసుదేవకవి' 'చకోరసన్దేశ' మనునొక కావ్యమును వ్రాసినట్టు లుల్లేఖించియున్నారు:—

"Vasudeva the son of famous Mimamsaka, Payyur Patteri devotes two lines for the description of the same place (ie. Svetaranya or Terunavay) in his Chakorasandesa"

"The quarterly Journal of the Andhra Histrical Research Society" Vol III. Part I, July 1928 "Literary Gleanings" P. 69.

'భృఙ్గసన్దేశ' కారుఁ డగు వాసుదేవకవికంటె భిన్నుఁడా కాఁడా యను విషయము విమర్శనీయము.

XXIV భ్రమరదూత:— 16

రుద్రన్యాయవాచస్పతివిరచితము. ఈకవి విద్యానివాసపుత్త్రుఁడు, విద్యావాచస్పతిపౌత్త్రుఁడు. ఇతఁడు, నైయాయికగ్రన్థవార్త్తికాకారుఁడును విద్యానివాససూనుఁడు నగురుద్రన్యాయవాచస్పతి యనియే తోఁచెడి. మానసింహసూనునికొఱకు "భావవిలాసము" (కావ్యమాల, ద్వితీయగుచ్ఛము)ను విరచించిన రుద్రన్యాయవాచస్పతిజనకునిపేరు "విద్యావిలాసుఁడు" గాని (చూ. 'భావవిలాసము' 136 వ శ్లోకము) "విద్యానివాసుఁడు" గాదు. అందుచే నీతనికంటెఁ బ్రకృత "భ్రమరదూత" నిర్మాత భిన్నుఁ డని యూహింపవలసి యున్నది. 'భ్రమరదూత' లోని యితివృత్తము 'చన్ద్రదూత' (సం IX) లోని యితివృత్తమువంటిదే; కాని ప్రకృతకావ్యములో సందేశహరుఁడు 'భ్రమరుఁడు'

16. "Notices of Sanskit Mss."—Haraprasada Sastri—Vol. II, p. 153; "A Catalogue of Skt. Mss. in the library of His Highness the Maharaja of Bikaner"—R. L. Mitra—p. 229. Oppert పండితుఁడు పేర్కొనిన "భ్రమరదూత" ("List of Skt. Mss. in the Private Libraries of Southern India," No. 6104) పైఁ బేర్కొనిన (సం. XXIII; XXIV) కావ్యములలో నొకటియో, లేక వీనికంటె భిన్నమో తెలియదు.

సంస్కృతభాష—ఆంధ్రభాష.

శ్రీ విద్యాప్రవీణ, బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు.

ప్రపంచమునఁగల భాషలలో నెల్ల మనభరతఖండమునంబుట్టి భాషలలో మిన్నయై వరలు సంస్కృతభాషయే యతి ప్రాచీనమైన దనియు, నతి పావనమైన దనియుఁ, దక్కినభాషలన్నియు సాక్షాత్తుగాఁ గాని, పరంపరగాఁ గాని సంస్కృతమునుండియే యేర్పడినవనియుఁ, బ్రాచ్యపాశ్చాత్య పండితప్రకాండు లందఱు నంగీకరించియున్నారు. కొందఱు స్వదేశైకాభిమానులు, స్వభాషామాత్రాభిమానులు నగు పాశ్చాత్యవిద్వాంసులు సంస్కృతభాషయే యితరభాషల కన్నింటికిని మూలమని యంగీకరింపక, సంస్కృతమునకును, దదితరభాషలకును గల సంబంధ మేకభాషాజన్యత్వమని (సంస్కృతమునకును దక్కినవానికిని సంబంధము కనుపించుచుండుటచే, నొకదానినుండి మఱియొకటి యుద్భవించిన దని యంగీకరింపనప్పుడు రెండును మఱియొకభాషనుండి యుద్భవించినవని సిద్ధాంతీకరించుట కొంతవఱకు నుచితమేగదా !) నిరూపించి, వీని కన్నింటికిని మూలమగు మాతృభాష (Mother Language) యొకటికల దని సిద్ధాంతీకరించిరి. వారట్లు చేసిననాఁడుకూడ సంస్కృతభాషకు మూలమగుఇండో-యూరపియన్ మాతృభాష(Mother Language of the Indo-European family) యిప్పుడు వ్యవహారమున లేకుండుటవలనను, నాభాషయందు వ్రాయఁబడిన గ్రంథములేవియు మనకు లభింపకుండుటవలనను, దత్స్వరూపమును నిరూపించుటయందు సంస్కృతమే యవలంబ మని దానినే గ్రహించి సంస్కృతమునకును మాతృభాషకునుగల సంబంధము మిక్కిలి సమీపమైన దని యంగీకరించి యున్నారు. కాఁగా ఎట్లాలోచించినను సంస్కృతమే మిక్కిలిప్రాచీనమైన దనియు, భాషల కన్నింటికిని మూలభూత మనియు మన మంగీకరింపకతప్పదు.

భాషాశాస్త్రజ్ఞుల సిద్ధాంతములఁబట్టి సంస్కృతభాష యిండో-యూరపియన్ భాషాకుటుంబము (Family of the Indo-European Languages) లోఁ జేరిన యార్యన్ (Aryan) శాఖలోఁజేరిన దనియు, మనము వాడుచున్న

యాంధ్రభాష ద్రావిడభాషాకుటుంబము (Family of the Dravidian Languages) లోఁ జేరినదనియు మనము తెలిసికొనవలసియున్నది. ఇ ఱ్యాది పాశ్చాత్యసిద్ధాంతము. ఇట్లీరెండుభాషలును భిన్నభాషాకుటుంబములకు సంబంధించియున్నను, మూఁడువంతుల మూప్పాతిక తెలుఁగు సంస్కృతమునుండియే యుత్పన్నమైన దని చెప్పవలసియుండును. మఱియు సంస్కృతమునకును దెనుఁగునకును గల సంబంధము, సంస్కృతమునకును, స్వకుటుంబజన్య మగు మఱియే యిండో- యూరపియన్ కుటుంబభాషకును లేదని నిశ్చయముగఁ జెప్పవచ్చును. ఈసంబంధ మీభాషాద్వయికిఁ గల విశేషసంబంధమును విశదముచేయుచున్నది. తత్సమ-తద్భవ-దేశ్యభేదముల ముత్త్రివిధమగు నాంధ్రమునను దొలిరెండుభేదములును, సంస్కృతమును, దత్సంబద్ధ మగు ప్రాకృతమును మాత్రము సంబంధించి యేర్పడినవి † ప్రాకృతమునకు సంస్కృతము మూలమని యెంచఁబడుటచే ప్రాకృతమువలనఁ గల్గిన భేదములును సంస్కృతసంబద్ధము లనియే యెంచుట న్యాయ మగుచున్నది

1 సంస్కృత ప్రాకృతములకుఁ దెలుఁగు ప్రత్యయములు చేర్చినమాత్రముననే యేర్పడు నాంధ్రము తత్సమము.

సం-	రామః=రాముఁడు	ప్రా-	అగ్గీ=అగ్గి.
”	విద్యా=విద్య.	”	జడా=జడ.
”	వనమ్=వనము.	”	గారవం—గారవము.

తద్భవభాష సంస్కృతప్రాకృతములలోఁ గొంచెము మార్పుఁ గలిగించుకొని యేర్పడునది.

సం-	ఆకాశః=ఆకసము.	ప్రా-	ఇంగాలో=ఇంగలము.
”	సూచీ=సూది.	”	అచ్ఛరా=అచ్చర.
”	కుడ్యమ్=గోడ.	”	అచ్ఛేరం=అచ్చెరువు.

ఈ పైభేదములంబట్టియు, నుదాహరణములంబట్టియు ననేక కారణములచే నాంధ్రమునకు సంస్కృతము మూలమైనదని నిరూపింపఁ బడినది.

మఱియు నన్నపకవి మొదలగువారి మతమునుబట్టి ప్రకృతి సంస్కృతమనియుఁ, బ్రకృతినుండిపుట్టినవి ప్రాకృతములగుటఁ దెలుఁగుకూడఁ బ్రాకృతభాషాభేదమే యనియుఁ దెలియుచున్నది

---

† ప్రాకృతమునకు సంస్కృతము మూలమను ప్రాచీనులసిద్ధాంత మిచట ననుసరింపఁబడినది

తే. గీ. ప్రాకృతాదులు చెడి తజ్జ పదములగుచుఁ,
బలు తెఱంగులఁ దవలోనఁ గలిసియుండు
కతన నీయాంధ్రభాషయుఁ గలిమతంబు
నందుఁ బ్రాకృతభేదంబె యనఁగనొప్పు.
(అప్పకవీయము, ఆశ్వా I పద్య 75)

ఈరీతిని దెనుఁగునకు సంస్కృతమే మూలమై తదుత్తరాధారమైయున్నను, సంస్కృతభాష యొకకొఱగాని భాషయనియు, నర్థముకాని భాషయనియుఁ, గర్ణకఠోరమగు భాషయనియు, మృతభాషయనియు, భావశూన్యమగు భాషయనియు నిక్కాలమున బయలువెడలిన కొందఱు విమర్శకాగ్రగణ్యులు సభలలోఁగూడ వాకొనుట కడుంగడు శోచనీయము. ఈవిమర్శకులు సంస్కృతమెందులకును బనికిరానిదని చెప్పి తెలుఁగునంగల మేలుంగుల నగ్గడించుచుఁ దెలుఁగును మించిన భాష జగతిని లేదని సిద్ధాంతీకరించుట వీరికిఁ గల గీర్వాణవాణీవాసనా లేశశూన్యత్వమును బ్రకటించుచున్నది. సంస్కృతమునే పలుతెఱంగుల నాధారముచేసికొని యుద్భవించి దానిలోని యలంకారములను దాఁ దెచ్చిపెట్టుకొని గుణములను పుచ్చిలి శాస్త్రవిషయములకుఁ బ్రతులను దింపి బయలువెడలిన తెలుఁగునుబట్టి మూలమగు, పూతమగు, దేవభాషను ధిక్కరించుట-గర్హించుట, మాతృగర్భమునం జనించి, మాతృరక్తమాంసములను బీల్చి పిప్పిచేసి జీవికఁ గల్గించుకొని యాతల్లి కుత్తుకనే తఱఁగుటకంటె నీచమైనది కాకపోదని నాతలంపు.

ఆంధ్రభాష సులలితపదబంధ బంధురమనియు, దీర్ఘసమాసరహితమైనదనియు, వారుతలంచి యందులకు "క. జిలిబిలిపలుకులఁ బలుముద్దులు గులికెడి తెనుఁగుబాసతో సరియగునే, తెలిసియుఁ దెలియక పీనుల నలయించెడు వెఱ్ఱిమొఱ్ఱి యరమర బాసల్ — తెలుఁగెఱుఁగని సంస్కృతంబు తెన్నేమెఱుఁగున్?" అను ప్రమాణముల నీయవచ్చును. కాని యాంధ్రభాష మధురభాష కాదని కాని, దేశభాషలలోఁ దీసిపోవునదియని కాని మాయాశయము కాదు. తెలుఁగునకు మూలమగు సంస్కృతముకంటె దెలుఁగు నొక్క యాధిక్యమేమియు లేదనియు, నది సంస్కృతమును మించుట యసంభవమనియునే నాయభిప్రాయము.

సంస్కృతభాషను గీర్వాణులు (అనఁగా దేవతలు) వ్యవహరించుటచే దానికి గీర్వాణభాషయనియు, దేవభాషయనియుఁ బేర్లు కలిగినవనియు నది

యే యాదిభాషయనియు, మన ప్రాచీనులందఱును జెప్పియున్నారు. ఇది యంత యు నిజము కాకపోవచ్చునుగాని యాదిభాషయని యిప్పటివారుకూడ నంగీక రించుచున్నారు. సంస్కృతభాష దేవభాష కాకపోయినను, నంతటి పవిత్రమైన దనియుఁ బ్రఖ్యాతమైన దనియు నగ్రమైనదనియుఁ దెలియకపోదు. గీర్వాణభాషకుఁ గల్గిన యీగౌరవమిప్పటిది కాదు. సంస్కృతమును నిరసించుచుఁ బుట్టినయీ వాదము లీయిరువదవశతాబ్దపు మూఁడవదశయం దుద్భవించినవి కాని యంత కుఁ బూర్వము సంస్కృతమే మాననీయమని ప్రఖ్యాతిఁ బడసియున్నది.

సంస్కృతమునకుఁ గల్గిన యీగౌరవ మొక్క భారతీయుల వలననే గల్గినది కాదు; ఒక్క భారతవర్షమునందే గాదు. అనేకులు పాశ్చాత్యవిద్వత్ప్ర కాండులు సంస్కృతము నెక్కువ గౌరవించి మన భారతీయులకంటె వేయిమడుం గులెక్కువగ సంస్కృత గ్రంథసమూహమును జాగ్రత్తపెట్టుకొని విజ్ఞానమును సంపాదించుచున్నారు. వేయేల? మొన్న మొన్నటివరకుఁ బ్రబంధములను రచిం చిన యాంధ్రకవీశ్వరులందఱును దొలుదొల్త కవిస్తుతిలో సంస్కృతము వారిని బేర్కొనిన పిదపఁ గవిత్రయము వారిని బేర్కొనుచున్నారు. దీనిబట్టి సంస్కృతము నఁదెలుఁగువారికిఁ గల గౌరవాతిశయము విశదము కాఁగలదు.

తెలుఁగునకు సంస్కృతము పెట్టినదే భిక్ష. ఒక్క తెలుఁగునకే కాదు. భా రతీయవాఙ్మయ మంతటికి నని చెప్పవచ్చును. ఆంధ్రవాఙ్మయమునందే భాగ మైనను సరే. సంస్కృతము నాదర్శముగ నుంచుకొనకుండ వ్రాయఁబడియుం డలేదు. తెలుఁగునకు మూలపురుషులగు కవిత్రయమువారు చేసినది సంస్కృ తభారతాంధ్రీకరణము. అది మొదలు మొన్న మొన్నటివరకుఁ గలవన్నియును సంస్కృతాంధ్రీకరణములే.

చూడుఁడు. తెలుఁగునఁ గల పురాణములు సంస్కృతమున కాంధ్రీకర ణములు. పద్యకావ్యములు నట్టివే. ౧౮ వ శతాబ్దపు చరమావస్థవఱకును తె లుఁగున గద్యకావ్యములు † లేవనియే చెప్పవచ్చును. అలంకార గ్రంథములా

† ౧౮ వ శతాబ్దమున సముఖము వేంకట కృష్ణప్పనాయకుఁడను దక్షిణాంధ్రకవి రచి యించిన జైమినిభారతమను గద్యకావ్యము నాంధ్రసాహిత్య పరిషత్తువారు చాలదినములక్రిందట నే ముద్రించియున్నారు. ఇదియొక్కటియే మనకు లభించిన ప్రాచీన గద్యకావ్యము. బు. వేం. రమణయ్య*

ఇది సరికాదు, విజయరంగ చొక్కనాథుని మాఘ శ్రీరంగ మాహాత్మ్యములును, నంజరాజ కృత హాలాస్య మహాత్మ్యమును, వీరరాజకృత భారతమును మొదలగునవి కలవు. Ed.

సంస్కృతమునకుఁ దర్జుమాలు. వ్యాకరణము లునట్టివే. వేయేల సంస్కృతమునుండి భాషాంతరీకరింపఁబడని యాంధ్రకావ్యము మన ప్రాచీన వాఙ్మయమున లేదనియే చెప్పవచ్చును. ౧౯ వ శతాబ్దపు చరమావస్థ నుండియు నాంగ్ల సాంప్రదాయముల ననుసరించి గ్రంథరచనపద్ధతి మారినను సంస్కృతాంధ్రీకరణములు మాత్రము దినదినాభివృద్ధిని గాంచుచునే యున్నవి.

సంస్కృతముయొక్క ప్రాపుఁ గలిగించుకొననిచో నాంధ్రవాఙ్మయ మింతటికంటె వేయిమడుంగులు హీనదశయందుండవలసివచ్చును. భాషకు స్వాతంత్ర్యముగ నుండవలసిన ఛందోవ్యాకరణములు కూడఁ దెలుఁగునకు స్వాతంత్ర్యములైనవి లేక సంస్కృతసంబద్ధములైయే యున్నవి. ఆంధ్రభాషకింతవఱకు సమగ్రమగు వ్యాకరణమే లేదు. ఆంధ్రభాషకింతవఱకు వ్యాకరణము లేదనియే చెప్పవచ్చును. సంస్కృతమునఁ గల యతిప్రాసములు తెలుఁగునం గూడ గ్రహింపఁబడినవి. అట్లు తీసికొనివచ్చుటలోఁ దెలుఁగువారు వానికనుచితపు మార్పులను గల్పించి, యర్థములను బాడుచేసి శోభనుం జెడఁగొట్టి లేనిపోని నియమములను దెచ్చిపెట్టుకొని మిక్కిలి కష్టపడిరి. ‡ ఈవ్రాఁతలనుబట్టి యతి ప్రాసముల క్కఱలేదని నామతమని సహృదయులు తలంపకుందురు గాక యనివేడుచున్నాను.

ప్రభుమిత్ర సమ్మితములగు వేదపురాణముల కంటెఁ గాంతాసమ్మితమగు కావ్యరచనమునకుఁ గల కారణము రసముంగూర్చియే కదా! ఆరసము మనకు శ్రవ్యములకంటె దృశ్యకావ్యములయందే కలుగును గదా? రసమునకాలవాలమగు నాదృశ్యకావ్యములు ౧౯ వ శతాబ్దపు చివఱవఱకుఁ దెలుఁగున రచింపఁబడకపోవుట నేమి యనవలసివచ్చును? దృశ్యపు ప్రపంచమునఁ బేరెన్నికకెక్కిన కాళిదాస మహాకవి శాకుంతలము ప్రపంచమునందుఁ గల యన్నిభాషలలోనికిని బరివర్తింపఁబడియుండఁ (చాల వత్సరములకు మున్నే) సంస్కృతమునే యాధారముగ జేసికొన్న యాంధ్రభాషయందా నాటకమీయిరువదవశతాబ్దమువఱకు లేకుండుటకుఁ గల కతంబెద్ది? పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుడు మొదలగువారు శృంగారశాకుంతలాదులను బద్యకావ్యములలోనికి మార్పుచే

‡ ఈవిషయములం గూర్చియు ముందు వ్యాసములఁ బ్రకటించెదను.

సిరికాని దృశ్యకావ్యము లలోనికి మార్పుఁజాలకపోయిరి. కాన నాకాలమున దెలుఁగున దృశ్యకావ్యములే లేవనవచ్చును.

ఇన్ని విషయములం దసమగ్రమగు నాంధ్ర వాఙ్మయము సంస్కృతవాఙ్మయముకంటె నుత్కృష్టమైనదనుట యెంతటి యుచితమో విచక్షణుల దృష్టికి గోచరము కాకపోదు.

ధ్వని ప్రధానములగు ఖండకావ్యము లాంధ్రమునఁ దీనయుగమున నుద్భవించుచున్నవనియు, నాకవితాకళ నూతనజాతీయతను, వ్యక్తిత్వమును వెలువరించుచున్నదనియు, నందుచే నాంధ్రమున కొకవింతసొగసు సంస్కృతాది భాషాంతరముల కలవడఁజాలనిది కలుగుచున్నదనియుఁ, గొందఱు భావకవులు తలంపవచ్చును. కాని ఖండకావ్యము లాంధ్రమునకుఁ గ్రొత్తలు కాని సంస్కృతమునకుఁ గ్రొత్తవి కావు. ధ్వనిలేని కావ్యము లధమకావ్యములని సంస్కృతాలంకార గ్రంథములన్నియుఁ జెప్పుచున్నవి. ధ్వనిగలకావ్యమే యుత్తమోత్తమము. పండితరాజాది ప్రాచీన కవిసార్వభౌములు రచించిన ఖండకావ్యము లెంతటి రసవత్తరములో, ఎంతటిధ్వని ప్రధానములో గీర్వాణసారస్వతమునందభిరుచిగలవారికిఁ దెలియకపోదు.

భాషాంతరీకరణములఁ గూర్చి కొంచెము ముచ్చటించెదను. ఒక భాషయందుఁ గలగ్రంథమును మఱియొక భాషలోనికిఁ బరివర్తించునపుడు మాతృకకంటెఁ బరివర్తనము రమణీయతరముగ నుండవలయుటయే యుత్తమము. కవియొక యాదర్శము నెదురుగ నుంచుకొను నపుడా మాతృకలోని బాగోగులాతనికి గోచరించు చుండును. కాన నతఁడోగులను మార్చి బాగులను గల్పించి భాషాంతరీకరణమునకు వన్నెతెచ్చిపెట్ట వీలుకలుగును. మాతృకాకర్తకాదర్శమును లేకపోవుటచే బాగోగు లంతటివివరముగా నాతనికిఁ దెలియకపోవచ్చును. కాన భాషాంతరీకరణమున మాతృకకంటె విశేషము లేమియు లేనపు డద్దానివలన నించుకంతయును బ్రయోజనము లేదు. తక్కిన భాషాంతరీకరణముల మంచిచెడ్డలు నాకుఁ దెలియవుకాని సంస్కృతగ్రంథములకుఁ గల తెనుఁగింపులలో నించుమించుగా నన్నియును మాతృకకంటె రసవంతములుగను, సులభశైలికలవిగను లేవని నిశ్చయముగఁ జెప్పసాహసించుచున్నాను. తిక్కన సోమయాజి భారతభాగమును విడిచిపెట్టినచోఁ దక్కిన సంస్కృతాంధ్రీ

కరణములు మూలమంతటి రసవత్తరములుగను లేవని చెప్పవచ్చును. తిక్కన పలు తెలుఁగుల మెఱుఁగుఁ దీసికొనివచ్చి మూలమును యుక్తియుక్తముగ మార్పుచేయుట, అతనికొక యాదర్శముండుటవలననే గలిగినది కాని వేఱుకాదు. తక్కిన యాంధ్రీకర్తలట్లు మార్పులు చేయలేకపోవుట నాతనికంతటి ప్రఖ్యాతిఁ దెచ్చినది. ఇట్లు నేను వ్రాయుట నాకుఁగల యాంధ్రభాషాభిమాన రాహిత్యమును గాని దురుద్దేశమునుగాని ప్రకటింపఁ జాలదని నచించుచున్నాను.

అనేకులగు నాంధ్రపండిత కవివర్యులు నన్నయ మొదలు నేటివఱకును సంస్కృతగ్రంథములను బలు తెలుఁగులఁ దెనిగించుచున్నారు. నిష్పక్షపాతబుద్ధితో నాలోచించినచో మాతృకకంటె భాషాంతరీకరణము బాగుగనున్నదని కాని, రసవిలసితమై యెక్కువశోభ నొనగూర్చుచున్నదని కాని యనవీలు లేదని తెలియకపోదు. అట్లు చూచుటకు ఉభయభాషలయందును గొంత పరిజ్ఞానముకల వారే యర్హులు. నేనుదాహరణముల నిచ్చుటకంటె వానిని విద్వద్వతంసులే చూచుకొనునట్లు యొక్కని యుదాహరణము లీయమానితిని.

తెలుఁగు సంస్కృతముకంటెఁ దక్కువయైనచో "జిలిబిలిపలుకుల" అను నార్యోక్తి కుదురుట దుర్లభమని సందేహింపవీలుకలుగును. కాని యది దేశభాషావిషయకమైన దగుటచేత దేశభాషలలోఁ దెనుఁగే పలుముద్దులుగులికెడిభాషయగుటచే నేమియు భంగము కలుఁగబోదు. అందుచేతనే యాంధ్రసార్వభౌముఁడు నాంధ్రభోజుఁడు నగు శ్రీకృష్ణదేవరాయలు "తల్లి సంస్కృతభాష, దేశభాషలందుఁ దెలుఁగు లెస్స" యని నుడివెను. తెలుఁగు సంస్కృతముకంటెఁ గూడ లెస్సయని యాతనికిఁ దోఁచినచో 'దేశభాషలందు' అని యనక "భాషలందుఁ దెలుఁగు లెస్స" అనియే చెప్పియుండెడివాఁడు. ఇంకను "తెలుఁగుం బోలెడి రమ్యభాషకలదే? దేశీయభాషాళిలోన్" అను సూక్తియుఁ బైసిద్ధాంతమునే దృఢీకరించుచున్నది. "దేశభాషలందుఁ దెలుఁగు లెస్స" యని యనుట కందఱును దప్పక యంగీకరింపవలెను.

"తెలుఁగెఱుఁగని సంస్కృతంబు తెన్నెఱుఁగదు" అను నీసూక్తి గీర్వాణముకంటె నాంధ్రమెక్కువదని తెలియఁజేయఁజాలదు. తెలుఁగుబాస నెఱుంగని గీర్వాణమునకు దారిలేదని దీనియభిప్రాయము కాదు. తెలుఁగు సంస్కృతముకంటె వేలకొలఁది సంవత్సరముల ర్వాచీనమై యున్నది. దేశభాష నెఱుంగని మాతృభాషకు గౌరవహాని కాని, మత్తెహానియుఁగాని కలుఁగ

జాలదు. ఒకవేళ గీర్వాణవాణికి స్థైర్యముగలుగుటకు దేశభాషాసాహాయ్య మపేక్ష
ణీయమేయైనచో దెలుఁగుకంటె ననేకములగు దేశభాషలు ప్రాచీనములైనవి
సంస్కృతమునకు సాహాయ్యముగ నుపకరింపవచ్చును.

మీఁదియంశములబట్టి సంస్కృతము నెఱుంగకుండఁ దెలుఁగునఁ గవనా
దివిషయమునఁ గృషిచేయుట దుస్తరము. ఒక్క సంస్కృతము నెఱిఁగినమా
త్రముననందే గ్రంథములు వ్రాసి వన్నెకెక్కిన మహాకవు లసంఖ్యేయులు.
కావున 'సంస్కృత మెఱుఁగని తెలుఁగు తెన్నె మెఱుఁగున్'' అని విపరీతముగఁ
జెప్పుట యొప్పగును.

ఇకఁ బైసూక్తికిఁ గల యథార్థార్థమేమో గుర్తింపవలెను. ఆంధ్రకవిత్వ
ము చెప్పినపుడు కేవల తత్సమ (సంస్కృత) పదములను నేర్చినంతమాత్రము
నలాభము లేదనియు, నచ్చతెలుఁగునుగూడ బాగుగా నేర్చియుండవలెననియు,
నచ్చతెలుఁగు పదములు లేని సంస్కృతపదము లాంధ్రమున రక్తిఁ గూర్పఁ
జాలవనియు, మీఁది 'తెలుఁగెఱుఁగని సంస్కృతంబు తెన్నె మెఱుఁగున్''
అనుసూక్తికి యథార్థమగునర్థము. కాన తెలుఁగుభాష నెఱుఁగని గీర్వాణము
పయోగింపనేరదని మాత్రము సహృదయులు తలంపకుందురుగాక !

సంస్కృతభాష Dead Language అని పాశ్చాత్యనాగరకతా వాస
నగల కొందఱు మహానుభావుల యభిప్రాయము. మృతభాష యననొకపుడు
వ్యవహారమునఁ గూడ నుండి యిపుడు గ్రంథస్థమై మాత్రమేయుండి వ్యవహా
రమున నశించుభాష. సంస్కృతభాష యొకపుడు వ్యవహారముననుండెడిదని వా
రియాశయమైయుండవచ్చును. కాని సంస్కృతభాష యెల్లపుడును గ్రాంథిక
(గ్రంథస్థ) భాష యేకాని వ్యవహారమున నెప్పుడునుండలేదు. సంస్కృతమొక
పుడును వ్యవహారమున నుండకపోవుటచేతనే యీభాషకు సమగ్రమగు వ్యాకర
ణము వ్రాయవీలుకలిగినది. వ్యవహారము దేశకాలాది భేదములచే మాఱుచుం
డు స్వభావముకలదియగుటచే వ్యవహారమునఁ గూడనున్న భాషకు నియమ
బద్ధముగఁ జేయ నవకాశము లేదు. కావున నేవ్యవహారమునందును, గ్రంథము
లందునుగూడ నున్న భాషలకు సమగ్రమగు వ్యాకరణము లేకుండఁ బోయినది.

వ్యవహారమున నున్న ప్రతిభాషకును లిపి యవసరము. భాషకులిపి లేని
చో వ్యవహారము జరుగుట దుర్ఘటము. సంస్కృతము వ్యవహారమున లేక
పోవుటచేతనే తక్కిన భాషలకువలె దానికి లిపి లేదు. సంస్కృతగ్రంథములన్ని

యు నన్యలిపులలోనే వ్రాయఁబడి ముద్రింపఁబడుచున్నవి. మఱియేవాఙ్మయ
మునిట్లన్య లిపులలో వ్రాయఁబడుచుండలేదు. ఒకపుడు సంస్కృతము వ్యవహా
రమున జీవించియుండినచో నిపుడు వ్యవహారములేనందున నాశముకలిగినదని
చెప్ప వీలగును. కానియొకపుడును వ్యవహారమున నదిలేదే? మొదటినుండి
యును వ్యవహారమునందే లేనిభాషకుఁ జావుపుట్టువు లేమి? కాన సంస్కృత
మెన్నటికిని మృతభాష కాఁజాలదని యెఱుంగవలయును. అది యెల్లప్పుడును
జీవించియుండుభాష. ఇప్పుడు వ్యవహారమున నున్నభాష లెప్పటికైనను వ్యవ
హారమునఁ జచ్చిన నెన్నిశతాబ్దముల కైనను జావ వీలుకలుగును. కాని సం
స్కృతమునకు మాత్రమా చావుకలుగనేఱదు. అనేక వేల సంవత్సరములనుండి
యు వ్యవహారములో లేనిభాష, గ్రంథస్థమై యనేకభాషలఁ గనిపెంచినభా
ష, యింతటి దనుక నెట్టిమార్పును బొందక తొల్లిటిరీతినేయున్నభాష, గీర్వా
ణభాష మున్ముందు నామమాత్రావశిష్టమై యుండుననుట కాధారము లేమి
యు లేవు.

ఒకసభలో నొకభాషావిశారదులు సంస్కృతాంధ్రములకుఁ గలభేద
ములను ముచ్చటించుచు సంస్కృతము దీర్ఘసమాసభూయిష్ఠమై కర్ణకఠోరముగ
నుండుననియు, నాంధ్ర మట్టుకాక సమాసరహితమై వినసొంపుగొల్పుననియు
నుపన్యసించిరి. వారద్దాని కుదాహరణముగ దీర్ఘసమాసభూయిష్ఠ మగునొక
సంస్కృతశ్లోకమును సమాసరహితమగు నొక తెలుఁగుపద్యమును జదివిరి.
తెలుఁగుపద్యమునఁగల పదము లన్నింట మూఁడువంతుల ముప్పాతిక సంస్కృ
తపదము లేకలవు. అందుచే నచ్చతెనుఁగుల యల్లికసమాసరహితమనియు,
సంస్కృతరచన దీర్ఘసమాసయుత మనియుఁ గర్ణకఠోరమనియు వారియభిప్రా
యముకాదనియు, సంస్కృతశ్లోకరచనము దీర్ఘసమాసయుత మనియుఁ, ద్రివి
ధమగు నాంధ్రముయొక్క రచనము సమాసరహితమనియు వారి తలంపని
నేనిశ్చయించితిని. వారీయభిప్రాయమునే గలిగినచో వారియభిప్రాయము యు
క్తమైనది కానేఱ దనిమాత్రము విన్నవించుచున్నాను. పద్యముయొక్క మూఁ
డుపాదము లొక్కసమాసమునఁగలిగి, మధ్యనెయ్యెడను నిలుప వీలులేక చివఱ
నొక తెలుఁగు ప్రత్యయముకల సంస్కృత సమాసములు తెలుఁగునందే కలవు.
లెక్కకుమిక్కిలిగాఁ గలవు సంస్కృతశ్లోకము లందెంతటి దీర్ఘసమాసము
లున్నను రెండుపాదములకంటె మించియుండవు. ఆసమాసములను మొదటి

రెండుపాదములకుఁ గాని, చివటి రెండుపాదములకుఁ గానియుండును. కాని రెండవపాదము, మూఁడవపాదము కలిసి సమస్తములైయుండుట సంస్కృతమునం దెచ్చటను లేదు. తెలుఁగున నిట్టి సమాసములు చాలచోట్లఁ గలవు.

భాషాంతరీకరణములఁ బరిశీలింపుఁడు. మూలమగు సంస్కృతమున సమాసరహితమై సుబోధకముగనున్నను, దానియందలిభావముల నిముడునట్లు దీర్ఘసమాసములఁ బెట్టుకొని సులభముగ నర్థమగునట్లు రచింపక మూలముకంటె భాషాంతరీకరణమే యర్థము చేసికొనుట కష్టతరముగనుండుట సర్వజనవిదితమైయున్నది. "తపనీయదండైక ధవళాతపత్త్రితోద్దండ తేజఃకీర్తిమండలుండు, నిర్మలనిజకథానిమిషకల్లోలినీధౌళితాఖిల జగత్త్రితలుండు..............." (శృంగారనైషధము) అను నీభాషాంతరీకరణము మూలముకంటె దీర్ఘసమాసములుకలదియో కాదో తెలియనగును. భాషాంతరీకరణములకంటె మాతృకలే రసవత్తరములుగ నుండునని యిదివఱకు నిరూపించితిని.

మఱియొక మహామహులు కొన్నిసభలలోఁ దెలుఁగునందుఁ దత్సమమగు సంస్కృతపదగుంభన యుండుటయుఁ బాగులేదనియు, నంతయు నచ్చతెనుఁగు కూర్పేయుండవలయు ననియు, నదియే ముద్దులొల్కుననియు, సంస్కృతము రసహీనమైనదనియుఁ జెప్పుచుండిరి. వారొసంగిన యుదాహరణమును వ్రాసికొంచెము విమర్శింతము. వారు "సహసానఖంపచస్తన దత్తపరిరంభ మామూల పరిచుంబితాధరోష్ఠ" మను మనుచరిత్రమునందలి పద్యభాగము నుదాహరించుచు నిట్టి రచనము మిక్కిలి కష్టతరముగ నున్న దనిరి. వారు చదువునపుడుకూడ నొత్తక్షరములను, తక్కుంగల పదములను నొక్కినొక్కి పలికి తమనైపుణ్యమును జాలవఱకు వినియోగించి లేనికష్టతంగూడ దానియందుఁ గల్పించిరి. ఇవి కొంతకఠిన సమాసములే కావచ్చును. కాని దీనింబట్టి సంస్కృతమంతయు నిటులనేయున్నదని పలుకుట యుచితమా? అచ్చతెనుఁగైనంత మాత్రమున సమాసరహితమై సులలితమై యుండఁగలదా? తద్భవాదికమగు నాంధ్రమున నొకవిశేష నామవాచకమును దెల్పునెడ క్లిష్టత్వదోషము సామాన్యముగ నుండితీరును. చూడుఁడు. కమలాసనః=తెలిదమ్మిగద్దియఁగొలువుండురాయఁడు; హిరణ్యగర్భః=కడుపుబంగారుబొక్కసము చేసినమేటి. ఇట్టియెడ గుణముమాటయటుండ దోషముం గల్గుచున్నదే. వారు "సహసా........" అను దానికి సరియగు నచ్చతెలుఁగు తర్జుమా చేసిరి. అది బాగుగనేయున్నది.

కాని యచ్చతెనుఁ గంతయు నట్లుండుట దుర్ఘటము బ్రహ్మాండభాండ మనుటకుఁ బలుకు వెలందిమగని గుఱ్ఱగమియనుట యెంతటివిరసముగ నున్నదో చదువరు లూహింపకపోరు. ఈశృంగారఘట్టమున "సహసా............"అను దీర్ఘసమాసఘటనము కేవల విరసమనియు, రసాపకర్షకమనియుఁ దలఁపరాదు. శృంగారరసవిషయమునఁగూడ దీర్ఘసమాసములుండవచ్చుననునంశము సర్వాలంకారికాంగీకృతమే. సమాసములకును శృంగారమునకును బాధ్యబాధకభావము లేదు. ఇచటరభసము వర్ణింపఁబడుటచే సమాసము యుక్తమే యగును. సహసా యను పద మావేగ సూచకము కాన సమాసమిచ్చోట రాణించును మాఘుఁడుకూడ

హృదయమరివధోదయాదుదూఢ
ద్రఢిమ దధాతు పునః పురందరస్య
ఘనపులకపులోమజాకుచాగ్ర
ద్రుతపరిరంభః పీడనక్షమత్వమ్॥

అని శిశుపాలవధమున శృంగారము నావేగసహితమును- గోరి సమాసముతోఁ జెప్పియున్నాఁడు. కావున సంస్కృత సమాసము రసవత్తనియే నా తలంపు.

ఇట్లు నాశక్తికొలంది సంస్కృతభాష తెలుఁగుబాసను దీసిపోఁజాలదనియుఁ, దెలుఁగుకంటె నుత్కృష్టమైనదనియు, నిరూపించితిని. కావున భాషాభిమానులెల్లరును యథార్థమును గుర్తెఱిఁగి సంస్కృతభాషను నిరసింపకుందురుగాక! ఆంధ్రభాష పనికిమాలినదని నాతలంపుకాదు. దేశభాషలలోఁ దెనుఁగునుమించిన భాష లేదనవచ్చును. రచనము ముద్దులమూఁట గట్టుచుండును. అక్షరముల నన్నింటిని బలుకుటకు వీలుగల దేశభాష తెలుఁగొక్కటియే. లిపి ముత్యాలకోవ. భావము గంభీరము. కావుననే ఆంధ్రేతర రాష్ట్రములందుఁ గూడ నాంధ్రోద్యమము ప్రబలి మిక్కిలి రాణించుచుఁ, బత్రికలను నెలకొల్పుచు భాషాసేవఁజేయుచు నాంధ్రవ్యక్తిత్వమును గాపాడుచున్నది. ఆంధ్రసోదరులందఱును గలకాలమునుండి వన్నెకెక్కి భాషాప్రపంచమున మేలుచేయువడసిన యాంధ్రవాణికి తదుత్కర్షతకు మూలమగు గీర్వాణవాణిని సేవించుచు విజ్ఞానమును సంపాదింతురుగాక !

తెనుఁగుకవిత.

జాస్తి శ్రీరాములుచౌదరిగారు.
ఉభయభాషాప్రవీణ

మ. విలసద్భావరసాద్యలంకృతులచే విప్వాణిగీర్వాణభా
షలకబ్బంబుల కెన్నిమంచితనము ల్సంధిల్లు నాచందమై
వళియుం బ్రాసము నంత కగ్గలములై వర్తిల్లు సత్కావ్యముం
దెలుఁగంచుం జెవిఁబెట్టవేమియుమపం దేఁగల్గునే మందిలన్.

తే. గీ. తెలుఁగు దేశభాష తెలియుఁబొ మ్మనఁబోక
తెలియవలయు మించు తేటపడఁగఁ
దొంతువుగాక పసిఁడిఁ దొడిఁగిన నొప్పునే
కనక మింట నెంత కలిగెనేని.

విన్నకోట పెద్దయకవి
కావ్యాలంకారచూడామణి.

ఆద్యంతములు తెలియరానిది ప్రకృతి. కాలమును నట్టిదయ. కాలము ముందా! ప్రకృతిముందా! యను ప్రశ్నకుఁగూడ సమాధానము లేదనుకొని యెద. కాలమున కాది ప్రకృతి. ప్రకృతి కాది కాలము. కాలప్రకృతులరెంటికిఁ జెప్పనలవికాని విశేషసంబంధ మున్నది. కాలములేని ప్రకృతియుండదు. ప్రకృతిలేని కాల ముండదు. కాలచక్రము తిరుగకున్న ప్రకృతిరథముసాగదు. ప్రకృతి రథముపైన లేకున్న గాలచక్రము నిలువడదు. కాఁగాఁ గాలప్రకృతులు రెండు నాదిరహితములు నంతరహితము లనిగదా తేలినది. ఆద్యంతములు తెలియరాని యట్టి కాలప్రకృతులలో నే వేళ భాషలుపుట్టెనో ? యందుల వాఙ్మయము బయలుదేఱిన ఘడియయేదో! నిశ్చయించిచెప్పుట కీపాటి యీపాటివారికి నలవిగాని పని యన్నపుడు నాబోటివా రందులకై పనిఁబూని యత్నించుట కూడనిపనియని యనకతీరదు. ఈ నా వ్యాసము తెనుఁగుకవితయను విషయమున నాధారపడియుండుటచే ముస్ముందుగ నీతెనుఁగుకవిత యన నేమియో విచారింపఁబడును. తెనుఁగుభాషలో వ్రాయఁబడిన కవిత్వమునకుఁ దెనుఁగుకవిత్వ మనియుఁ దెనుఁగుకవితయనియు మన మందుము. తెనుఁగుదే

శప్రజులు వ్యవహరించుకొను భాష తెనుఁగుభాష. తెనుఁగుదేశ మననేమి
యో? నేదియో? మనమిపు డాలోచింపవలయును. తెనుఁగుదేశమునకు
సరిహద్దుల నప్పకవి యీక్రిందివిధమునఁ జెప్పియున్నాఁడు.

కం. శ్రీక్షితిధరకాళేశ ద్రా
క్షారామంబు లనఁగ దనరారెడు నీ
త్రిక్షేత్రంబులలింగము లీ
క్షింపఁ ద్రిలింగసంజ్ఞ నెన్నిక కెక్కున్.

తే. గీ. తత్త్రిలింగనివాసమై తనరు కతన
నాంధ్రదేశంబుఁ దాఁ ద్రిలింగాఖ్యమయ్యెఁ
దెలుఁగుచుఁ దద్భవము దానివలనఁ బొడమె
వెనుకఁ గొందఱు దానినే తెనుఁగు నండ్రు

అని త్రిలింగశబ్దమునుండి తెలుఁగు అనునది పుట్టెననియు, తెలుఁగు రూపాంతరమే తెనుఁగనియు, త్రిలింగము లేవియనఁగా శ్రీశైలము, ద్రాక్షారామము, కాళహస్తి యనియు వీని మధ్యదేశము తెనుఁగుదేశమనియు నప్పకవి చెప్పినాఁడు. ద్రాక్షారామము గోదావరీమండలమున నున్నది. కాళహస్తి చిత్తూరుమండలమున నున్నది. ఆప్రాంతముననే పడమటగా శ్రీశైల మున్నది. ఈముచ్చోట్లకు మధ్యనున్నభూమియె తెనుఁగుదేశమని యప్పకవికాలమునకుఁ బ్రసిద్ధియుండినటుల మనకుఁ దెల్లమగుచున్నది. 1350 ప్రాంతమువాఁడగు విన్నకోట పెద్దయకవియు నీవిధముననే తెనుఁగుదేశలక్షణమును జెప్పియున్నాఁడు కాని మనకాలమునకుఁ దెనుఁగుదేశ మేదియని పరికింప నప్పకవి చెప్పినలక్షణమును పెద్దయకవి చెప్పిన లక్షణమును జాలవు. వీనిపక్షమున విశాఖపట్టణమండలివారిని తెనుఁగువారు కాదనవలసివచ్చును. గంజాం మండలములోఁ గూడఁ మన తెనుఁగువారు నివసించియున్నారు. కనుక గంజాంమండలము మొదలుకొని చిత్తూరు నెల్లూరు మండలములప్రాంతముల వఱకుఁ గల భూమిని తెనుఁగుదేశమనియు, నిందలిజనులు వ్యవహరించుకొను భాష తెనుఁగుభాషయనియు మనము లక్షణమును క్రొత్తగా గల్పింపవలసియున్నది. త్రిలింగశబ్దమునుండి గాక త్రినగశబ్దమునుండి తెనుఁగనునదివచ్చినదని కొందఱన్నారు. తెనుఁగుభాషాస్వరూపమును గొంతవఱకుఁ గాంచితిమి. ఇఁకను గవిత్వమన నేమియో తత్త్వ మెఱుంగవలయును.

కవియొక్క ధర్మము కవిత్వము లేక కవిత. అనఁగాఁ గవి చేయవలసిన పని. కవియన నెవఁడు? అప్పకవి చెప్పినలక్షణమును విలకింపుఁడు.

కం. ధరణీసురుఁడు ప్రశాంతుఁడు
గురుభక్తుఁడు శుచియుఁ గల్పకుఁడు పూర్వ కవీ
శ్వర వాక్ప్రయోగదక్షుఁడు
కరుణామతి యెవ్వఁ డతఁడు గవి యనఁబరగున్.

కవులలక్షణములలోఁ గవి బ్రాహ్మణుఁడై యుండవలయునను నియమ మప్పకవి క్రొత్తగా సృష్టించినటులఁ గనఁబడుచున్నది. బ్రాహ్మణులుదప్ప నితరు లెవ్వరును గవులుగా రను నభిప్రాయముగలవాఁ డగుటచేతనే అప్పకవి కృష్ణరాయ రచితమగు నాముక్తమాల్యదను పెద్దన రచితమని చెప్పుటకు సాహసము చేసెను. ఇదియొంతయు నక్రమము. కనుక నప్పకవి చెప్పిననే లక్షణముగాదు. మహమ్మదీయుఁడైననుసరియు మహీసురుఁడైననుసరియు కవితాశక్తిగలవా రందఱు కవులే. కావున నేఁటి ఉమ్రా ఆలీషా మొదలగు మహమ్మదీయసోదరులు నయితము కవు లనంబరగుచుండిరి. అంతాకవులముగామా, అంతంతగ కంద పద్య మల్లగలేమా? యని పెను కెవరో యన్నట్లెట్టో యతులకు జతలు గూర్చి పద్యము లల్లగలవా రందఱుకవులు గారు. సంస్కృతమున నాలుగు నిఘంటువులు తెలుఁగున నాలుగునిఘంటువులు దగ్గఱఁబెట్టుకొని గొప్పకయి యెవ రికిఁదెలియని పదిమారుమూలపదములను గాగితములపై కెక్కించినవారును గవులు గారు. కవు లనఁగా సమస్తశాస్త్రముల నెఱిఁగి యుండవలయును. విద్య లన్నిటియందును పారంగతుఁడై యుండవలయును. అన్నికళలను గుర్తెఱిఁగి యుండవలయును. ప్రకృతితత్త్వమును బాగుగా గనిపెట్టవలయును. అన్నిటను ననుభవశాలియయి యుండవలయును. తనమనోభావములను బాఠకుల మనోఫలకములందు వ్రాసి దిద్దఁగల శక్తియుండవలయును. ముఖ్యముగా కవులైనవారు భావనాశక్తిని జూపించుట నేర్చుకొనవలె. ఉత్తమకవులలక్షణము లివి. ఇందుల కుదాహరణీయులు తిక్కన, పోతన, పెద్దన, శ్రీనాథుఁడు మొదలగు కవి మహాత్ములు. కవులలో మొదట లెక్కింపఁదగినవారు. ఇట్టివారు చేసిన పని యేదియో యయ్యది యుత్తమకవితకు లక్ష్యమని యెఱుఁగవలయును.

తెనుఁగుకవితపుట్టుక.

మొట్టమొదటఁ దెనుఁగుభాష లోకమున వ్యాపించినపిమ్మట నందుఁ గవిత్వముముందుగా పాటలరూపమునఁ బ్రారంభింపఁబడియుండవచ్చునని నాయూహ. అప్పటికి లిపిగూడఁబుట్టియుండకపోవచ్చును. అప్పటి మనవారు కులాసాగా నున్నవేళలలో కూనిరాగములతో నేవియో తమకువచ్చిన మాటలను నాలుగైదు కలిపి లయకుదురునట్లుగా పాడినట్లయిన నియ్యదియు నొకచిన్నపాటగా మారును. అప్పటికి యతిప్రాసముల నిర్బంధము లేదు. అయినను భాషయందు నొకశబ్దమువంటి మఱియొకశబ్దము వెంటనే బలుకుట యుచ్చారణసౌలభ్యము, వినుట కింపునైనయియుండునుగదా ? కనుక నాకాలపువారికిఁ దలవని పనిగా కూనిరాగములతో పాటు తమపాటలయందు యత్యక్షరములు (మొదటఁబ్రారంభించిన యక్షరములే మరల) పడియుండవచ్చును. అట్టి చిన్నచిన్నమాటలను మనవారిండ్లకడఁ గూరుచుండినవేళలలో నొకరి కొకరు చెప్పుకొనసాగిరి. అవియే నానాఁటికిఁ బెరిగి పెద్దలాయెను. తమపాట లట్లు పెద్దవయినను నాకాలమున కింకను యాంధ్రలిపి యుండనందున వారందును వానిని వ్రాసికొనలేకపోయిరి. ఇప్పుడు మన మూఁకుడుకథల (పిట్టకథలు) నొకమారు విని జ్ఞాపక ముంచుకొనువిధముననే యాకాలపువారు పెద్దపాటలను నయితము మరచిపోవక జ్ఞాపక ముంచుకొనెడువారు. ఇందులకుఁ గొంతనిదర్శనము గననగును. మనయిండ్లలో స్త్రీలయందుఁ జదువురాని ముదుసలులు కొందఱు కుచ్చెలకథ, లంకాయాగము మొదలగు పెద్దపాటలనైనను ప్రారంభమునుండి చివరవఱకు వప్పజెప్పఁగల్గుటను జూచుచున్నాముగదా! ఇంతయేల! జంగముపాటలు, వీరగీతములు, మొదలగువానిని దాసరులును పిచ్చుగుంటులును, పొలమునందు వరిమొక్కలనాటునపుడు మాలవనిత లూడ్పుపాటలు మొదలగువాని నారంభమునుండియు నంతమువఱకు వప్పఁజెప్పఁగలుగుటలేదా! వారి కక్షరములుసయితము రావుగదా! అట్టివారిని ప్రతిసంవత్సరమునను మనము చూచుచునే యున్నారము. కనుక లిపిపుట్టకపూర్వమే కవిత్వము లాలిపాట, పెండ్లిపాట మొదలగు పాటలరూపమునఁ బ్రారంభమయి యుండునని తోఁచెడిని. లిపివచ్చినపిమ్మట నిట్టిపాటలు గ్రంథస్థములయి సుస్థిరములగును. లాలిపాట, పెండ్లిపాట మొదలగువాని నప్పకవి ఛందస్సులోఁ గూడఁ జేర్చియున్నాఁడు. కొంతకాలమునకుఁ బాటలరూపముగ నున్న కవి

త్వము మారి మధ్యాక్కరలు మొదలైన యక్కరలలోనికిని సీసపద్యములు మొదలైన జాతులలోనికిని మారినది. ఆనాఁటికే యతిప్రాసముల నిర్బంధము కవిత్వమునకుఁ గల్గియుండవచ్చును. ఆతరువాతి కాలమునఁ గవిత్వము వృత్తములలోనికి మారినది. కనుకనే వృత్తములను జేయుటకంటె జాతులను జేయుట సులువు. జాతులను జేయుటకంటెఁ బాటలను జేయుట మఱింతసులువు. నన్నయకాలమున నాంధ్రవాఙ్మయము వెల్లివిరిసినది పదిమందినోళ్ళఁబడ్డది. నీచెల్లిని నేను నొకదానినుంటినని యాంధ్రభారతి సంస్కృతభారతి మీఁదట తప్పటడుగులు వైచుట సాగించిన దాకాలముననే. ఇంతియకాని నన్నయభట్టునకుఁబూర్వ మాంధ్రవాఙ్మయము లేదనుమాట విమర్శనములేనిది భట్టాచార్యులకుఁ బూర్వమందు వ్రాయఁబడిన యుద్ధమల్లునిశాసన మొండు బెజవాడయందుఁ బరిశోధకులు గాంచిరి. అందు మధ్యాక్కరలుగలవు. మఱియు నన్నయకుఁ బూర్వము నన్నెచోడుని కుమారసంభవము, బద్దెభూపాలుని నీతిసారముక్తావళియుఁ గలవని విమర్శకులు చెప్పుచున్నారు. కనుక నన్నయకంటెఁ బూర్వము చాలకాలమునుండి తెనుఁగు కవిత్వ మారంభమైయుండెననుట నిర్వివాదాంశము. వాగనుశాసనుఁడను బిరుదము నన్నయభట్టున కాంధ్రవాఙ్మయమునకు మొట్టమొదటివాఁడగుటచేత రాలేదు. ఆంధ్రశబ్దచింతామణియను దెనుఁగు వ్యాకరణము చేయుట కారణమున నాతనికాబిరుదము వచ్చియుండవచ్చును.

భారత కవిత్వము.

“తిన్నా గారెలే తినాలి, విన్నా భారతమే వినాలి” అని మనతాతముత్తాతలు చెప్పుకొనుచుండఁగా మన మెల్లరము వినియే యుందుము. నిజముగా గారెవంటిదే భారతము. భారతకవిత్వమువంటి కవిత్వ మిప్పటికిని బుట్టియుండలే దనుట సత్యదూరముకాదు. భావకవిత్వము, భావకవిత్వము అని ఘోషించు పరమాధునిక కవులలోఁ గూడ నెవ్వరును భారతము కవిత్వమువంటిభావకవిత్వమున జెప్పియుండలేదు. విశేషించి నన్నయ, ఎఱ్ఱాప్రగ్గడలకవిత్వముకన్న తిక్కనకవిగారి కవిత్వము మిగుల భావభూయిష్ఠమైనది నిగూఢము. భావకవిత్వమనునది యిపుడు పుట్టెనని మనము తలంచుచున్నారము. కాని యయ్యది మొదట తిక్కనగారిగంట కలముక్రిందనే పుట్టిపెరిగినది. తిక్కన కవిమాత్రుఁడే గాదు. రాజ్యాంగములన్నిట నెఱిఁగినధీశాలి, మంత్రిపుం

గవుఁడు. లోకానుభవముగల సుప్రసిద్ధుఁడు. పాఠకుల మనోఫలకములందు దన మనోభావములను వ్రాసి ప్రకటించువాఁడు. ఆంధ్రకవితావధూటిని బెట్టి పోషించినతండ్రి. ఈతనికవిత్వమందు సంస్కృతభాషకంటెఁ దెనుఁగు భాష యెక్కువగా వాడఁబడినది. తెనుఁగులోనైనను గేవలము కఠినభాషగాక యాకాలపు జను లాడుకొను వ్యవహారభాషయే ప్రయోగింపఁబడినది. మధ్యమధ్య సందర్భానుసారముగ నంద రెఱిఁగియుండిన చిన్నచిన్న లోకోక్తులు చొన్పఁబడి యున్నవి. సంస్కృతాలంకారికులు చెప్పిన కావ్యములందుఁ జేయఁదగిన వర్ణముల నీతఁడు బాటించినట్లగపడదు. వానిఁ బాటించినట్లయిన నిజముగా తిక్కనకవి వంటివాని కవిత్వముగూడఁ గథానుచిత్యము చెడిపోయి యింత ప్రశంసాపాత్రము కాకపోవునేమో ? యని నాసందేహము. తిక్కనయొకఁడే యైనను దనకవిత్వమందన్నిపాత్రములను ధరించివివిధవిధములుగాఁగన్పడును. ఇందులకాతని యుద్యోగపర్వమంతయు సాక్షియే. ఇఁక భారతమునందలి యుద్ధపంచకమునే సంవర్భమున దీసి చదివినను వీరరసావేశముచేఁ బరవశులము గుదుము. మనచేతిలోని భారతము, మనమనస్సులను, గూడ మఱచిపోవుదుము కన్నులయెదుట భారతవీరులు యుద్ధము చేయుచున్నట్లే గాంచెదము. వీరరసమునఁబడి మునుకలువైతుము. రక్తప్రవాహమునఁ దడియుదుము. మేనుజలదరించును. ఒక్కమారుగా నావేశపరవశుల మగుదుము. తరువాత నేమిజరుగునో? యనియుబుకులాట. వీరెట్లుపరాక్రమింతురో? యనియబ్బురము. ఈభావనాశక్తినిఁ గన్నులఁగట్టి భారతవీరులచే యుద్ధముచేయించి చూపునది యెవరు ? తిక్కన మహాకవి. ఈకవికే యిట్టి సంపూర్ణభావనాశక్తిగలదు. కనుకనే తిక్కన మహాకవులకు మొదటివాఁడని మొదటనేఁ బేర్కొనియుంటిని. తిక్కనకవిత్వమందున్న భావగుంభనము నన్నయకవిత్వమందులేకున్నను నాంధ్రవాఙ్మయమున కాదిభూతుఁడుగ గాన్పించుటను నన్నయ, తిక్కనవలెనే పూజ్యుఁడును జెప్పుకోఁ దగినవాఁడును. వీరిద్దఱి మహాకవులమధ్యఁ జేరియుంటచే "తన్మధ్యపతితంతద్గ్రహణేన గృహ్యతే" యనువైయాకరుణులన్యాయమున నెఱ్ఱాప్రెగ్గడయును గౌరవనీయుఁడే యగును. ఎట్లయినను నీముగ్గురి మహాకవుల కవిత్వము ఆంధ్రవాఙ్మయమునకు మొదటఁబెట్టిన బిచ్చము.

శ్లేషకవిత్వము.

శ్లేషయనుశబ్దము మొట్టమొదట నలంకారములలోఁ బుట్టినది. అలంకారములలో శ్లేషాలంకారమని యొకభేదము. ఈశ్లేషాలంకారము శబ్దశ్లేష, అర్థశ్లేష, ప్రకృతిశ్లేష, అప్రకృతిశ్లేష, యని యిట్లనేక యవాంతరభేదములచే నొప్పారినది. సంస్కృతాలంకారికులు శ్లేషాలంకారమును గూర్చి యనేకాభిప్రాయములు పడియున్నారు. వాని కన్నిటి కిదిచోటుగాదు. కవులు మొట్టమొదట నీ శ్లేషాలంకారమును దమ పాండిత్యప్రభావప్రదర్శనమునకయి కావ్యములందుఁ దఱుచుగా వాడసాగిరి. రానురాను గవులు శ్లేషయందు రెండర్థములందును దుల్యబలముంచి కావ్యమంతయు శ్లేషతోనే చెప్పసాగిరి. వీనిని శ్లేషకావ్యము లందుము. ఇట్టిశ్లేషకావ్యములం దొకయర్థము ప్రకృతమనియు, వేఱొకయర్థ మప్రకృతమనియుఁ జెప్పరాదు. రెండును బ్రకృతములే. ప్రతియొక్కొకపద్య మందును రెండర్థములతో రెండుకథాభాగములును నడచుచుండును. ఇట్టి శ్లేషకావ్యములు మొట్టమొదట సంస్కృతమునఁ బుట్టుకఁగొంచినవి. 9 వ శతాబ్దమువాఁ డగు కవిరాజను నాతఁడు రాఘవపాండవీయ మను శ్లేషకావ్యమును వ్రాసెను. వేములవాడ భీమకవి దానిని జూచి తెనుఁగున రాఘవపాండవీయమను కావ్యము రచించెను. అయ్యది యాంధ్రులనిర్భాగ్యవశమున నాంధ్రలోకమునకు లభింపదయ్యె. ఈవిషయమునే మరల రాఘవపాండవీయమును రచియింపఁ దలఁచిన పింగళి సూరనకవి తనగ్రంథపీఠికయం దిట్లు చెప్పెను.

ఉ. "భీమనతొల్లి చెప్పెనను పెద్దలమాటయె గాని యందునొండేమియు నేయెడన్నిలుచు టెవ్వరుగాన రటుండనిమ్ము.................................."

తెనుఁగులో శ్లేషకావ్యములకు ముందుఁబెట్టిన భిక్ష యీరాఘవ పాండవీయము. దీనిరచయితపింగళి సూర్యనార్యుఁడు. కృష్ణరాయ యాస్థానకవి యగుట నీతనికాలము 1500 వ ప్రాంతమనినిర్ధారితము. కవితయందు భావనాశక్తిని జూపుటలో నీసూరనార్యుఁడు తిక్కనగారి యవరావతారుఁడని జెప్పవచ్చును. పాలకైరాలు మోసెడు విధమున రెండర్థముల కావ్యమును జేయవలయునను నియమమును బెట్టుకొనినవాఁడగుటచే నీరాఘవపాండవీయమున మాత్రము కవి భావనాశక్తిని జూపలేక పోయెను. కానియీాతని కళాపూర్ణోదయకవితయందు మాత్రము భావనాశక్తి సంపూర్ణముగ గలదు. ప్రకృతి

వర్ణనము కన్నులఁగట్టిన ట్లగపడును. అట్లని రాఘవపాండవీయమునఁ గవిత్వ
ము బొత్తిగా నీరసమును జెందియుండలేదు. కథాసుబిత్వము చెడనీయలేదు.
రాఘవపాండవీయమునఁ గవిత్వము కఠినము, నిగూఢమును గాక సరళ
ముగా సుధాప్రవాహమువలెఁ బరువెత్తినది. రామాయణభారతార్థములలో
నే దాని మన ముద్దేశించి చదువుదుమో స్పష్టముగా నాకథార్థమే స్ఫురించు
చుండును. అందుల కుదాహరణము స్థాలీపులాకన్యాయమున నీ పద్యమును
జూడుఁడు—

చ. ధరణిపుఁ డుండె నంత బహుధాముని సన్నుహూయమానుఁడై
పరమ సమృద్ధిఁ బర్వెడు విభావసునందను రూపకాంతి ని
ర్భరుఁ గొదలెల్ల దూరముగఁ బాయ సభాజన గౌరవానమ
త్పరు ఘను నొక్కలిం బ్రమదగౌరవ మొప్పగఁ గాంచి సన్నిధిన్.

శ్లేషకవిత్వముతో బయలుదేఱిన కావ్యములలో రెండవకుసుమము
హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానము. దీనిని రచియించినది వసుచరితము వ్రాసిన రామ
రాజభూషణకవి. ఈతనికాలము 1560వ ప్రాంతము. తెనుఁగున శ్లేషకవిత్వమం
దుఁ బ్రసిద్ధిఁగన్నవియుఁ బ్రథమములైనవియు నీరెండే. వీనికిఁ దరువాత ఎలకూచి
బాలసరస్వతి యనునాతఁడు "రాఘవ యాదవ పాండవీయ"మను నొకకావ్య
మును వ్రాసెను. ఇయ్యది మూఁడుకథలతో నడుచుచుండును. కవియెవరో తెలి
యదు గాని తెనుఁగున "నల యాదవరాఘవపాండవీయ" మను మఱియొకశ్లే
షకావ్యమున్నట్లు వినియున్నాను. ఇయ్యది నలునికథ, యాదవునికథ, రాఘవు
నికథ, పాండవకథ, యనునాలుఁగుకథలతో నడుచును గాఁబోలు! ఎంత యసం
దర్భము! తెలుఁగుకవులు పద్యము లల్లునపుడు యతిప్రాసముల నిర్బంధమువల
ననే కొన్ని అసంగతములు, అపభ్రంశములు, అనర్థములు, నైన పదములు
పడుట తప్పదు. అట్టితఱి మూఁడు నాలుగర్థములతోఁ బద్యములు చెప్పఁ
దలఁచుకొనెడి వారి కవితయం దెన్ని యపభ్రంశములు అనర్థములు నైన పద
ములు పడునో వేఱే చెప్పవలయునా? ఇట్టి శ్లేషకవిత్వముతోఁ గూడుకొనిన
కావ్యము లాంధ్రవాఙ్మయమున కెక్కువ యుపయోగ్యములు కావని చెప్పుట
సాహసముగా దని నామతము. తెనుఁగుకవిత్వమందు శ్లేషకవిత్వ మనునది
యొకరస్తా, రెండవరస్తా అచ్చతెనుఁగు కవిత్వము.

అచ్చతెనుఁగు కవిత.

అచ్చతెనుఁగు కవితను గూర్చి చెప్పఁదలంచు కొన్నపు డచ్చతెనుఁగన నేమియో కొంత యోచింపవలయును. విన్నకోట పెద్దయకవి యీయచ్చతెనుఁగును గూర్చి యిట్లు చెప్పెను.

కం. ఈమూఁడు తెలుంగులలో
నేమిటనుం దొరలకున్న నెల్లజనులకున్
లో మిగులఁ దేటపడియెడు
నామాటల నచ్చతెలుఁగులననెగడొందున్.

చ. ఎనుములు గుఱ్ఱముల్ మొదవు లెద్దులు బండులు పండు లుప్పువ
ప్పనుములు కొల్లులాముదము లాకులు పోఁకలు నేయినూనె యే
పునఁ బెనుపొందు విశ్వవిభుపోల ననందగు విన్నవారికిన్
మనమునఁ దేటగాఁ దెలియు మాటల యచ్చతెనుంగునాఁ జనున్.

అని యీమూఁడనఁగా వెనుక తత్సమ, తద్భవ, దేశ్యముల, లక్షణములను జెప్పియున్నాఁడు. కనుక నామూఁటికి విభిన్నములయి నిత్యము మనగృహములలో వాడుకొను పదములేవియో యవియే యచ్చతెనుఁగుపదములనెను. అచ్చతెనుఁగులు దేశ్యములకంటె భిన్నములని యీతనిమతము. కేతన ఆంధ్రభాషాభూషణమున "ఆంధ్రదేశపుకస్థాయులైన సకల జనములకును మఱుంగుదేశంబు లేక తేటతెల్లమిగాఁ బల్కుమాటలెల్ల నవని శుద్ధాంధ్రదేశ్యంబులనఁగఁబడు" నని చెప్పియున్నాఁడు. కాని వీనికి విరుద్ధముగ సుమారు నూరు సంవత్సరముల క్రితమువాఁడగు చిన్నయసూరి బాలవ్యాకరణమున "సంస్కృతసమేతరమైన యీభాష యచ్చయనంబడు" నని సూత్రించి తత్సమేతరమైన దెల్ల అచ్చతెనుఁగనే చెప్పెను. అనఁగా వీరిమతమున "ఆకసము, చందురుఁడు, మొదలగు సంస్కృతభవశబ్దములును, అగ్గి, గారవము, మొదలగు ప్రాకృతసమములును, అచ్చెర, అచ్చెరువు, మొదలగు ప్రాకృతభవపదములును, ఊరు, పేరు, ఇల్లు, ముల్లు, మొదలగు దేశ్యపదములును, తవర, తీవి, తేవు, తావు, ఫాక, మొదలగు నన్యదేశ్యములును నచ్చతెనుఁగుభాషలోఁ జేరును." మనకు లభించిన యచ్చతెనుఁగు గ్రంథములలోఁగూడ నీసూరి మతముచొప్పుననే యచ్చతెనుఁగు భాషవాడఁబడినది. విన్నకోట పెద్దయకవి నాఁటికిఁ గేవలమచ్చతెనుఁగుతో వ్రాసిన గ్రంథములు లేవని కావ్యాలంకారచూడామణిలోని యీపద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.

తే. గీ. పరగసంస్కృతంబుపైఁ దెనుఁగు విభక్తు
లునుపఁబడి పొసంగి యుండె నేని
తత్సమంబు నాఁగఁదగు నంధ్రసుకవులు
తద్విహీనకావ్యతతియు లేదు.

ఈవలఁ నచ్చతెనుఁగు కవిత్త్వములేదనిగదా యీపద్యాన్త్యచరణము వలనఁ దెలియుచున్నది. ఈకవిత్త్వమునకు మొట్టమొదటివాఁడు పొన్నగంటి తెలగన్న. ఇక్కవి కేవలము శుద్ధాంధ్రదేశ్యభాషలో "యయాతిచరితము"ను వ్రాసెను. ఈతని కాలము 13 వ శతాబ్దమనియాంధ్రవాఙ్మయ చరితమున వంగూరిసుబ్బారావుగారు స్థిరపఱిచిరి. సుబ్బారావుగారి వ్రాఁతయే వాస్తవమైనచో 1350 వ ప్రాంతముఁడగు విన్నకోట పెద్దయకవి 13వ శతాబ్దమువాఁడగు తెలగన్న వ్రాసిన యయాతి చరితమును జూడక "తద్విహీనకావ్యతతియు లేదు." అనిచెప్పియుండెననియనవలయు. లేదా పొన్నగంటి తెలగన్నకాలము సుబ్బారావుగారు చెప్పినట్లుగాక 14వ శతాబ్దమనియైననిశ్చయించుకోవలె ఎట్లయిననేమి? అచ్చతెనుఁగు కావ్యము 13-14వ శతాబ్దములమధ్యబుట్టియుండవచ్చును. అచ్చతెనుఁగులోని రెండవకావ్యము "అచ్చతెలుఁగురామాయణము". ఇయ్యది కవిసార్వభౌముఁడు కూచిమంచి తిమ్మకవిది. ఏతత్కవిరచితములగు గ్రంథము లనేకములుగలవు. అందు 'నీలాసుందరీపరిణయము' "అచ్చతెనుఁగురామాయణము" అనునవి కేవలము శుద్ధాంధ్ర దేశ్యభాషతో వ్రాయఁబడ్డవి. ఈతిమ్మకవి 1715 వ ప్రాంతమువాఁడు. ఉత్తమకవులలో లెక్కింపకున్నను నీతఁడు భాషాస్వాతంత్ర్యముగలవాఁడనియే చెప్పవలయును. అచ్చతెనుఁగు బాస బాగుగా నెఱిఁగినవాఁ డగుటచేతనే యందు రెండుగ్రంథములను వ్రాయఁగలిగెను. వీని యందుఁ దత్సమపదము తెచ్చుటను వాడియుండలేదు. అట్టి నియమమును బెట్టుకొనినవాఁ డగుటచేతనే యిక్కవి కవిత్త్వముగూడఁ జెడిన దనకతీరదు. ఈతఁడు 'వాల్మీకి, శూర్పణఖ, అగస్త్యుఁడు, మొదలగు సంస్కృతనామములనుగూడ నచ్చ తెనుఁగుభాషలోనికి మార్చినాఁడు.

గాలిమేపరుల నట్టు పుట్టువమేటి తపసి= వాల్మీకి.
మఱుపకందుజోగి తెఱవాయిమెకము = అగస్త్యయోగిసింహము.
మంచి మెడకోనద్రిమ్మరిమన్నగాఁడు = సుగ్రీవుఁడు.
అని యిట్లు కొన్నిసంస్కృతనామముల కర్థముఁబోనీయక తెనుఁగులోని

కి మార్చెను. కొన్ని సంస్కృతనామముల ననర్థకములైన తెనుఁగు పదముల
లోనికి మార్చెను. శూర్పణఖను సుప్పనకయనెను. శూర్పణఖ యనఁగా చేట
గోళ్ళది యని యర్థమున్నదిగాని సుప్పనక, యనిననర్థమేది. కనుక శూర్పణఖ
తద్భవమగు "సుప్పనక" యనుపదమునకుఁగూడ నాయర్థ మున్నదని చెప్పు
కొనవలయును. శ్లేషకవిత్వమువలెఁ గేవల మచ్చతెనుఁగు కవిత్వమును నాం
ధ్రవాఙ్మయమున కంతగా నుపయుక్తము కాదనుకొనియెద. అచ్చతెనుఁగు
కావ్యములు పాఠకులమనముల కింపునింపవు. కాని యచ్చతెనుఁగు భాష
వ్యాప్తి నొందకుండుటకుఁ గారణములగును. ఈయచ్చతెనుఁగు భాషకు "ఆం
ధ్రనామ సంగ్రహము" మొదలైన నిఘంటువులుగూడఁగలవు.

వచనకావ్యములు.

కేవలము పద్యమువ్రాయుటయే కవిత్వముగాదు. అనన్వయములేక
నాలుగుమాటలు పొందికగా నొకచో వ్రాసినను కవిత్వమేయగును. కందము
వ్రాసినవాఁడే కవి. పందిని బొడిచినవాఁడే బంటను లోకోక్తినిబట్టి కవి
కిలక్షణము పద్యమువ్రాయుటేయని యనరాదు. నిర్వచనోత్తరరామాయణ
ము మొదలగు నేవియో కొన్నిగ్రంథములందప్ప మొదటినుండియు మన యాం
ధ్రవాఙ్మయమునఁ బద్యకావ్యములందు వచనము వచ్చుచునేయున్నది. కేవల
ము వచనముతో వ్రాయఁబడ్డ గ్రంథము 15 వ శతాబ్దములోఁ బుట్టెనని
యాంధ్రవాఙ్మయము చెప్పుచున్నది. 15 వ శతాబ్దమున "ఎల్లకవి నరసిం
హుఁడనువాఁడు భారతసావిత్రి" యను వచనగ్రంథము నొండు వ్రాసెనఁట. ఆ
తరువాతినుండి గద్య గ్రంథము లాంధ్రవాఙ్మయమునఁ బ్రబలినవి. రావుబహ
దూర్ కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుగారి కాలమునుండి యిప్పటివఱకుఁ
దఱచుగా బయలుదేఱుచున్న గ్రంథములు గద్యగ్రంథములే. నవలారూప
ములగు గ్రంథములెల్ల వచన గ్రంథములే గదా?

ద్విపదకావ్యములు.

వచనగ్రంథములవలె నంతయు ద్విపదలోఁ జెప్పిన గ్రంథములును మన
కు మొదటినుండియు నున్నట్లు తెలియరాదు. ద్విపదకావ్యములలో మొదటిది
బసవపురాణము. తరువాతరంగనాథరామాయణము, పల్నాటి వీరచరితమును
వెలువడినవి. వీఁపిమ్మట ననేకద్విపదకావ్యములను మన తెనుఁగుఁ దల్లి కనినది.
ప్రతివత్సరమునను దసరాయుత్సవదినములలో బడిపిల్లలు పాడుకొను "అయ్య

వారికిఁజాలు అయినను వరహాలు." మొదలగు పాటలుసయితము ద్విపదలతోనే వెలసియున్నవి.

దండకము.

వచనద్విపద గ్రంథములవలె నంతయు దండకముతో వ్రాయఁబడ్డ దండకగ్రంథము లేమియు నాంధ్రవాఙ్మయమున మొదట నుండినట్లగపడదు. కాని పురాణములు మొదలైనవానియం దీశ్వరుఁడు ప్రత్యక్షమైనపుడును కాళి ప్రసన్నమైనపుడును స్తుతిరూపమున నీదండకములు కవులు వ్రాయఁజొచ్చిరి. కాని ప్రస్తుతకాలమున "ఆంజనేయ దండకము, అశరమ్మదండకము" మొదలైనదండకగ్రంథము లనేకములు భూతవైద్యులదగ్గఱకు రాఁ జొచ్చినవి.

ఆశుధారాకవిత్వము మొదలైనవి.

తెనుఁగుకవిత్వమున నాశుధారాకవిత్వము, శతావధానము, అష్టావధానము, అని మఱికొన్నిభేదములు గలవు. ఆశుధారాకవిత్వమనునది యాది నుండియు వచ్చుచున్నది. శతావధానము, అష్టావధానము అనునవి యిటీవలవి. ఆశుధారాకవిత్వ మనాలోచితముగఁ జెప్పవలయునుగాన దీనియందు రసౌచిత్యము, కథౌచిత్యము, భావనాశక్తి, మొదలగు కారణములుండుటకుఁ గారణము గనుపట్టదు. శతావధానమందును నష్టావధానమందును గవి కనేకవిధములుగ మనస్సుండవలయును గాన నాపద్యములును నెక్కువరసవంతములు కావేమో ?

అట్లని యాశుధారాకవిత్వము మొదలగువానిని జెప్పఁగూడదనికాదు. అట్లుచెప్పినకవిత చప్పనైయుండుననియే నాయాశయము.

తే. ఆశుధారా కవిత్వంబులందు శయ్య
　　లుపమ లుత్ప్రేక్షలును లేక యుండుఁగాన
　　నెంతయోజించినను పద్య మంతసార
　　వంతమగుఁగాన నిలుకడ వలయుఁగృతికి.

అప్పకవి.

ఈకాలపు భావకవిత్వము.

ఇదమిత్థమని నిర్ణయించుటకు వీలుకాని దీకాలపు భావకవిత్వము, "భిన్నరుచిర్హిలోకః" అన్నట్లు ఒకరికవిత్వ మొకరికి నచ్చదు. ఒకరు భావకవిత్వమని తలంచినది వేఱొకరు పాడుకవిత్వముగా దలంతురు. కొందఱు నం

డూరి సుబ్బారావుగారి యెంకిపాటలలో భావమున్నదనిరి. మఱికొందఱు రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారి గీతములలో భావమున్నదనిరి. ఇంకొకరు విశ్వనాథ సత్యన్నారాయణగారి కిన్నెరసాని నడకలలో భావమున్నదనిరి. వేఱొకరు అర్థములేక భావము తెలియని కవిత్వమందే భావమున్నదనిరి. ఏది భావకవిత్వమైనను, యెవ్వరిది భావకవిత్వమైనను నీకాలమునందలి కవులలో "భావకవిత్వము, భావకవిత్వము" అని ఘోషలుమాత్రము బయలువెడలినవి. కనుక మన మనసునకు నచ్చి యెద్దానియందు భావనాశక్తియున్నదని మనకు స్పష్టమగునో యాకవిత్వమును భావకవిత్వమునుగాఁ దలఁపవలయును. అంతియగాని యియ్యదియు భావకవిత్వమని యందఱకుఁ జెప్పుట వెఱ్ఱిపనియని నాయూహ. ఈభావకవిత్వమును రెండువిధములుగా మనము విభజించుకొనవలయును. శుద్ధగ్రాంధికభాషలో వ్రాయునది యొకటి, శుద్ధగ్రామ్యభాషలో వ్రాయునది యొకటి. మొదటిదానికి రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారి గీతములుదాహరణములగును. రెండవదానికి "ఎంకిపాటలు" మొదలగునవి యుదాహరణములు కావచ్చును.

ఈరెండువిధములయిన భావకవిత్వముకన్న తిక్కనగారి భారతభాగమందె యెక్కువభావమున్నదని నాయాశయము. చదువగనే రసమును జిలుకరించుచు భావములను మనములకెక్కించి ప్రతిబింబములను గన్నులఁగట్టి ప్రపంచమును మఱపించునది భావకవిత్వము. ఇద్దానికే తిక్కనభారతభాగము పెట్టిన పేరు. ఇట్లని ఇప్పటివారి కవిత్వమందు బొత్తిగ భావములులేవనిగాదు. కొందఱికవితలున్నవి. అవ్వారి కవిత్వములందలి భావరసములు దృఢమనస్కుల గట్టిమనములను సయితము చిగురుపెట్టింపఁగల సామర్థ్యము గలవియే. కాని వారిని గొనియాడుట కిదిసమయముగాదు. ఇయ్యది చోటునుగాదు.

తెనుఁగుకవితయందలివిశేషము.

ఆంధ్రకవితయందు మఱియొకవిశేషము చెప్పవలసియున్నది. సంస్కృతభాషను తదితరభాషలను గూడ దీనియం దనుకరింపవచ్చును. మధ్యమధ్య సంస్కృతము ననుకరించిన తెనుఁగుపద్యములను మనము తఱచుగాఁ జదివి వినుచునే యున్నారము. పెద్దనకవి యీ తెనుఁగుపద్యమున హిందూస్తానీభాషను గూడ నెంత సొగసుగాఁ జొన్పెనో చూడుఁడు.

మ. సమరక్షోణిని గృష్ణరాయల భుజాశాతాసిచేఁ బడ్డను
ర్ధమదోద్ధండ బెడఁదకోట యవనవ్రాతమ్ము నస్త్రాశ్వ మా
గ్గమునం గాంచి "సెబాసహో హరిహరంగా ఖాబుకో డాకితే
తుము కీభాయిల భాయిదేములికి" యంచుర్వింటికిన్ బోవుచున్.

కవితాఫలము.

కవితాఫల మందఱినోటను నూడిపడునది గాదు. చేతిలో నదృష్టగీత లుండవలె ముఖమున బ్రహ్మ వ్రాయవలె. అట్లని కవిత్వముచేయుటకుఁ గడంగ కుండుటయు మంచిది కాదు. "యత్నే కృతే యది నసిధ్యతికోఽత్రదోషః" పూర్వవాసనలేక యున్నను యత్నించినట్లయినఁ గవిత్వము సిద్ధించున నియే దండికవి చెప్పియున్నాఁడు "నవిద్యతే యద్యపి పూర్వవాసనా గుణానుబంధి ప్రతిభానమద్భుతం, శ్రుతేనయత్నేనచ వాగుపాసితా ధ్రువంకరోత్యే వకమప్యనుగ్రహం" అని ప్రయత్నించి పెనగులాడి యెట్లో యతులకు జతపెట్టి చెప్పుకవిత్వమునకును, బ్రయత్నింపక స్వతస్సిద్ధముగాఁ బుట్టు కవిత్వమునకును భేద మున్నది. చెట్టుననే పండినపం డెంతరుచిగా నుండునో? పచ్చికాయకోసి మాగవేసినపం డెంతరుచిగా నుండునో? మనకెల్లఱకుఁ దెలిసిన విషయమే గదా! "వనితయుఁ గవితయుఁ దానై చనుదెంచుట గలుగునేని సరసంబగు" అని అప్పకవి. "నైసర్గికీచ ప్రతిభా శ్రుతంచ బహునిర్మలం అమందశ్చాపి యోఽగోఽస్యాః కారణం కావ్య సమ్పదః" అనిదండి.

కవులను వారికవిత్వమును గొనియాడుటకు సంస్కృతమున "సుకవితా యద్యస్తి రాజ్యేనకిమ్" అను మొదలగు లోకోక్తులును, దెనుఁగున "కవిగా నని చో రవిగానఁడే కదా" యను మొదలగు లోకోక్తులును, ననేకములు గలవు. వేయేల! భగవానుఁడగు కృష్ణుఁడు సయిత మర్జునునకు గీతలను బోధించు సందర్భమున "కవయోఽప్యత్రమోహితాః" అనినాఁడు. అనఁగాఁ గవులుఁ గూడ నీవిషయమునఁ బొరబడిరని గదా యీభగవానుని గీతాభిప్రాయము. దీనిచేఁ గవుల గొప్పతనము ఘనతకెక్కదా?

ఈపఱికే వ్యాసము చాల విరివియయినది. కాన నీశ్లోకముతో విరమించుచున్నాఁడను.

శ్లో. స్వస్థానవేషభాషాభిమతాస్సంతో రసప్రలబ్ధధియః
లోకే బహుమన్యన్తే వైకృతకావ్యాని చాస్యదపహాయ.

విభీషణశరణాగతి.

కరి నారాయణాచార్యులుగారు.

(ఆంధ్రగీర్వాణ సాహిత్యపరిషత్తు)

(విభీషణుఁడు సుగ్రీవునకుఁ దనవృత్తాంతముఁ దెల్పుట.)

మ. వినుమోయీ ప్లవగావతంస ! నను నావేదింపుమీ ప్రేమమీ
రనయజ్ఞుండగు రామచంద్రునకుఁ గ్రూరాచారుఁడౌ రావణుం
డను రక్షఃపతికేను దమ్ముఁడను మాహాత్ముండ నన్ను న్విభీ
షణుఁ డంచున్ సరి రక్కసుల్ పిలువ దోషాటుండనై యొప్పితిన్.

శా. ఆదుష్టుండగు రావణుండు జనకక్ష్మాధీశపుత్రిన్ సుమ
ర్యాదాతిక్రమమేవగింపకను భర్తంబాపి గొంపోయి పెం
పేదఁగ్రూరనిశాచరీపరివృతిన్ భీతిల్ల గోప్యంబుగా
సౌదామిన్యుపమాంగిలంక నిడి యేచన్ సాగెఁ గీశాధిపా.

కం. అదిగాంచినది మొదలుగా । మది నోర్వఁగలేకయుండి మసలక నేనా
పదితలలరక్కసింగని । పదిలముగా మాటలాడఁ బనిఁ బూనియటన్.

మ. ధరలో సంభవమొందు జీవతతికిన్ ధ్యాతవ్యుడుం దండ్రియా
మురజిద్దేవునికంటె వేయిమడుఁగుల్ పూజార్హయుం దల్లియా
ధరణీపుత్రినిగొన్న పాపమతితో దైతేయుతోఁ బల్కితిన్
వరసందర్భనహేతుసద్ధితములౌ వాక్యంబులీరీతిగన్.

శా. ఆకర్ణింపు దశాస్య ! మత్సుహితవాక్యంబుల్ మహాశ్రద్ధతో
సాకేతాధిపుపత్ని సితను మదిన్ సామాన్యబుద్ధిన్ మను
ష్యాకారంబుగఁ జూడఁబోకు రమయే సాక్షాత్తుగా రాముఁడున్
వైకుంఠుండయటంచు నిశ్చయముగా స్వాంతంబునన్ నమ్ముమీ !

ఉ. రాముని ధర్మపత్నిని జలంబులఁ బాపిన మీను కైవడిన్
రాముని బాపి తెచ్చితివి రావణ ! నీకిది న్యాయమే ? పరం
ధాముని సొమ్ముఁ గ్రమ్మఱఁ దదర్పణసేయుము పాపశాంతికై
రాముని రామచెంగటను బ్రార్థనఁ జేయుము భక్త్యుదారతన్.

ఉ. కాలికిమ్రొక్కు మద్ధిజనకప్రభునందనకున్ సుమాంగికిన్
బాలకురంగలోచనకు భాగవతోత్తమ హృత్సరోజ మ
త్తాలికి రామచంద్రపద తామరసాత్తమరందపాన మ
త్తాలికి నేలచూలికినటంచు వచించితి వానరోత్తమా!

ఉ పాదకుశేశయంబులకు భక్తిని వందనమాచరించి మ
ర్యాదను మాతరో! మదపరాధము లెల్ల క్షమించి కావుమీ
యాదటనంచు వేడుకొను మంటిని నాహితవాక్యరాశిలో
నాదరభావ మొక్కయణువంతయుఁ జూపకపోయెఁ గీశపా!

గీ. ఆదరముఁ జూపకున్నను నఖిలజీవ। కులు శ్రియఃపతికి శరీరభూతములు క
నుకదశాస్యుఁడు భగవంతుని కనుకూల। ముందవలెనని యుగ్గడనిట్లంటి వినుము.

మ. దనుజేంద్రా! రఘురామసన్నిధికి సీతన్ వేగఁగొంపోయి య
ర్పణభక్తిన్ శరణొందిచేసినయెడన్ రాముండు నీనేరముల్
వెనుకంబెట్టి త్వదర్పితక్షితిసుతన్ స్వీకారముంజేసి నిన్
'దనుజా! రక్షణఁజేతు భీతిలకుమన్ దథ్యంబహో కావునన్.

ఉ రాముని భక్తకిల్బిషవిరాముని భూతలనామణీసుతా
రాముని దుష్టదానవవిరాముని భాగవతోత్తమాళిహృ
ద్రాముని ముక్తిదాదిపురధాముని లోకతమోఘ్నతాకళా
సోముని భానువంశనదసోముని భక్తిని నాశ్రయించుమీ.

కం. అనినేనిటు వల్కఁగ రా। వణుఁ డవి యహితంబులనుచుఁ బలికి దురాత్మా
విను రాము నీమనీషిక। ఘనముగ నాయెదుటఁ బొగడఁ గడగకుమెపుడున్.

శా. ఓరీ! రాత్రిచరాధమా! యిటుల నీవుద్యన్నుతుల్ సేయుటల్
సారెన్ మానుము మాధవాబ్జభవహృజ్జాతారి జంభారులె
వ్వారు న్నాకెనగారు రాఘవుఁడనన్ వాఁడెంత? ఘోరాజికై
వే రానిమ్ము మదీయబాహుబలమున్ వీరత్వముం జూపెదన్.

ఉ. కింబహునా? మదీయకరకీలితకర్కశఖడ్గతీవ్రఘా
తంబున శత్రుసైన్యమును దాశరథిన్ బటుభీకణోద్ధయు
ద్ధంబున సంహరించెద వృథాకథనంబుల వేటికింక రో
లంబసమానకుంతల నిలాసుతఁ గ్రమ్మఱనీయనమ్ముమీ.

మ. అని యాకొండు కఠోరముల్వలుక నే నాలించి సామోక్తులం
దనుజుం డింతయు ధర్మముం గనఁడు కానన్ రాముఁ డాజంబునన్
దనుజవ్రాతముఁ గెల్చుటల్ నుడివి భీతస్వాంతుఁ గావింతు నీ
తనియుంచున్ మగుడన్ వచించితి మహాధైర్యాన నీరీతిగన్.

సీ. నరమాంసలౌల్యసంచరిత శృంగాటకన్ ఘనలలాటకఁ దాటకను వధించె
ఘోరమాయావేష ధారణదక్షునిన్ మారీచదనుజుని మన్నిగొనియె
బాహులసద్బల సాహసికుండౌ సుబాహు పలాశిని వధయొనర్చె
విపులబాహాదండ విజితగదాదండుఁ డగు విరాధు నిరూపమడఁగఁ జేసె

గీ. నట్టి యుద్ధపటిష్ఠులౌ జెట్టులెల్ల । నెందఱో తమబలముల నెల్లవీడి
రాముబాణాహతిని జచ్చి రంతకంబు నధికమా? నీదుదోర్బల మసురనాథ.

సీ గర్వవిక్రమ కళా ఖర్వశౌర్యాఖిలున్ ఖరరాక్షసాగ్రణిఁ గండడంచె
దూషితసత్త్వునిం దురితప్రసక్తునిం దూషణు దైతేయుఁ ద్రుళ్ళడంచెఁ
గఠినాట్టహాససంప్లుతిత వేధోండునిఁ ద్రిశిరునియసువులఁ దీసివైచెఁ
గందరసంకాశ కంధరుం డగు నాకబంధవలాంధునిన్ బట్టిచంపె

గీ. నిన్ను జంకఁబెట్టి నీరథులం దెల్ల । ముంచి యసమమించు కాంచనాంగు
వాలి నొక్క కోలఁ దూలనేసి చెలంగె । రాముమించు శౌర్యరాశి కలఁడె?

కం. ఈవిధముగ నేఁ జెప్పినఁ । దావికృతాకృతినిబూని దారుణతరకో
పావిలమానసుఁడై । పారావారధ్వనినిఁ బల్కె గ్రక్కున నిటులన్.

శా. ఛీ దుర్మార్గ! ఖలాగ్రణీ! తులువ! యక్షీణామరారాతివం
శోదన్వద్బడబాగ్ని! పుణ్యజనసంక్షోభక్రియాదక్ష! నీ
వాదోద్దేశదురూహముల్ దెలిసె సర్వంబున్ వెసన్ బొమ్మిఁకన్
గాదేని న్నినుదండ్యుఁ జేసి మఱి నీగర్వం బడంతుంజుమీ.

చం. అని యతఁ డట్లు దాసువలె నత్యవమానితు నన్ను జేయఁగాఁ
గని సహియింపలేక నిజకాంతను బుత్త్రులనెల్ల నా పురం
బునఁ ద్యజియించి రాము నెడఁ బూర్ణదృఢాధ్యవసాయబుద్ధితోఁ
డను శరణొందవచ్చితిని దాసునిఁ దెల్పుము కీశనాయకా!

చం. పురమును మిత్త్రులం ధనసమూహమును న్నిజదారసంతతిన్
వరరథపంక్తియుం దురగవర్గమునుం గరిసంతతిన్ లస

త్రరనిలయంబుఁగా విడిచి దాశరథిన్ శరణొందవచ్చితిం
గరమనుకంపతోడఁ బ్లవగాధిప! తెల్పుము నాదుదైన్యమున్.

(సుగ్రీవుఁడు విభీషణుని రాముని సన్నిధికిఁ దోడ్కొనిపోవుట)

ఉ. భీతిచెలంగ నిట్టుల విభీషుఁ డాత్మచరిత్రఁదెల్పఁదా
నాతనివల్కుల దలి యర్థార్థములన్ సువిమర్శఁజేసి సం
ప్రీతిగ నీయకొంచు వెస శ్రీరఘురామపదాబ్జరేణుసం
పూతునిగా నొనర్ప నల భూరమణోత్తమునిమ్రోలఁ జేర్చినన్.

(విభీషణుఁడు రాముని శరణుజొచ్చుట.)

మ. శరణార్తావన! రక్షకా! శరణు! శశ్వద్రక్షణాదక్షిణా!
శరణాదిత్య సమాన తేజ! శరణా శాధీశసంపూజితా!
శరణు జొచ్చితిఁ గావుమంచుఁ దనదౌచారిత్రమంతెల్పుచుం
జరణద్వంద్వమునంట భక్తునిమనస్తాపంబుఁ జల్లార్చుచున్.

(రాముఁడు విభీషణున కభయ మొసఁగుట.)

ఉ. రాముఁడు రాక్షసేశ్వర! మురాత్ములు నిన్ గనఁజాలరంచుఁ దా
బ్రేముడి రావణానుజుని బేరురమందునఁ జేర్చి నీకికన్
భాములు కల్గబో వమలభావమునందుము వేయిఁ కేల? సు
త్రాముని రీతిభోగములఁ దద్దయు నందెదవంచుఁ బల్కుచున్.

(విభీషణ పట్టాభిషేకము.)

శా. శ్రీరాముం డభయం బొసంగి యనుజున్ క్షీరాబ్ధిసత్తోయమున్
దేరంబాఱఁగ లక్ష్మణుండు వెసఁదత్తీర్థంబుఁ దేసంత లం
కారాజ్యంబు విభీషణాఖ్యునకు సంకల్పించి మోదానవి
ఖ్యారాధ్యాతి శుభంబుగా నొనరిచెం బట్టాభిషేకక్రియన్.

అలంకారవిషయము.

అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రులుగారు, కొవ్వూరు.

లక్ష్యప్రపంచము పలువిధముల వెలసి శాఖోపశాఖలతో విస్తరించుచుండుపట్టున దానియం దెక్కువయనుభవము గలపరిశీలకులచే లక్షణగ్రంథములు నిర్మింపఁబడుచుండును. లక్షణవిజ్ఞానము లక్ష్యప్రపంచానుభవము శీఘ్రముగను సుళువుగను గలిగించుటకు సుసాధనమై యుండును. చిరకాలము లక్ష్యపరిశీలనము చేసి యలవరించుకొను జ్ఞానమును లక్షణసూత్రముం గ్రహించినంతనే విద్యార్థి పడయఁగలఁడు.

ఛందోలక్షణములు, కావ్యనాటకలక్షణములు, అలంకారలక్షణములు నాయికానాయకలక్షణములు, రసభావాదులలక్షణములు, వాస్తులక్షణములు భాషాలక్షణములు (వ్యాకరణములు) మున్నగునవి పెక్కు. వీనియం దెల్ల యివి యిట్లు చేయవలె నని కొన్నిఁటిని విధించుటయుఁ గొన్నిఁటిని నిషేధించుటయుఁ గలిగియుండు.

మాటలు లయతోఁ బల్కఁబడుటలోని యందమును గమనించిన విమర్శకులాయందము నవిచ్ఛిన్నముగా భాషతోఁ బాదుకొల్ప నెంచి వృత్తములకు లక్షణములు గట్టిరి. వానిలో యతిప్రాసములు సంస్కృతములో లయకుమాత్రముపయోగించునవియై యుండిన వర్ణావృత్తిరామణీయకపక్షపాతవశీకృతమతులైనయాంధ్రకవులచే శబ్దాలంకారములలోనికిఁ దీసికొనఁబడి యక్షరనియమమునకుఁ దావులైనవి. కాని పద్యములుగనే వ్రాయవలె నని లాక్షణికులు పట్టుపట్టక గద్యకవనమునకుసైత మవకాశము ననుగ్రహించి యుండుటంబట్టి యీఛందోలక్షణములచే శృంఖలాబంధము కవులకుఁ దయారుచేయఁబడలేదు.

కావ్యములనుగూర్చి వేనవేలు లక్షణములు గలవు గాని యవి యన్నియుఁ గావ్యములయందమును గూర్చిన విభిన్నాభిప్రాయములను సూచించుచు సత్కవికి వెసిలికనిచ్చి వానిప్రజ్ఞ స్వైరవిహార మొనరించుటకుఁ గొంత యవకాశమును సృజించినవిగ నున్నవి గాని కవిమనోయాత్రకు దారిలోనిఱుకుఁ గలిగించునవిగ లేవు. ఇష్టార్థాలంకృతపదావళి కావ్య మన్నను, రమణీయార్థకశబ్దము కావ్యమనినను, నిర్దోషసగుణశబ్దార్థములు కావ్యమనినను, రసాత్మకవా

క్యము కావ్య మనినను వారియుచిభేదములను దెల్పెడినిగాని కవియాలోచనకుఁ గాని సరసదృష్టిప్రచారమునకుఁ గాని సంకోచము గల్గవలసిన యావశ్యకత గన్పట్టదు గదా.

నాటకలక్షణమును దశరూపకమున ధనంజయుఁడు విపులముగ వ్రాసెను. ధనికుఁడు దానికి వంతఁబాడి గ్రంథమును బెంచెను. అందు నాంది, ఆముఖ విశేషములతోఁ గూడి భారతీవృత్తి కాశ్రయమైనస్థాపన, విష్కంభాదులైన యర్థోపక్షేపకములు, అంకములలోని యసూచ్యకథావస్తువు, మున్నగువాని నెల్ల నొక్కదానినైన వదలకుండ నవయవశః విభజనము చేసి లక్షణశ్లోకము లేర్పఱుపఁబడినవి. కవి నాటకము వ్రాయువలె ననుకొని కలమును గాకితమును దీసికొని నాంది వ్రాయఁబోవుచున్నాఁ డనుకొనుఁడు. అప్పు డతఁడు నవనవోన్మేషశాలిని యగుప్రతిభతో నే దేని క్రొత్తరకమును గల్పనలతోనో మఱిదేనితోనో సృష్టించి విద్యార్థిలోకము కృతజ్ఞతకుఁ బాత్రుఁ డగుటకును, బూర్వచమత్కారనిర్మాత యగుటకును బ్రాప్తి లేదు.

అష్టపదనాందియా? ద్వాదశపదనాందియా? శంఖచక్రములు అబ్జములు చంద్రుఁడుం బద్యములో వచ్చిరా? యని తాతలనాఁటినుండియు వచ్చుచున్న సొగసులు సమకూర్పఁ బాటుపడవలెను. అట్లు నిర్మితమైననాంది ప్రాఁతరకములోఁ జేరక యపూర్వరచన యెట్లు కాఁగలదు. వాఙ్మయమునకుఁ గ్రొత్త వింత విలాసపుసొమ్ములును యెట్లు తయారు గాఁగలవు. నూతనప్రియులగులోకులహృదయముల నాకర్షించి యప్పటప్పటి కావశ్యకము లగుచుండు నూతనోద్బోధములను జేయుట యనువిధియం దెట్లునాటకములు కృతకృత్యములు కాఁగలవు. నాంది యైనపిమ్మట స్థాపకుఁడు ప్రవేశించి రంగప్రసాదనమునో రంగప్రసాధనమునో చేయవలె నని ధనంజయుఁడు విధించుచున్నాఁడు. శ్రుతి బాగుగ నున్నది. సంగీతము బాగుగ నున్నది. మద్దెల బాగుగ నున్నది. యని చెప్పుటయే యిది యనికొంద ఱుదాహరించుచున్నారు. ఏపద్యపుగణములలోనో వారుచెప్పినవి వెనుకటివానికన్న కొంచెము విలక్షణముగనో అట్లో వ్రాయుటయే కదా కవి పని. ఇఁక నీతనిప్రతిభకుఁ బ్రయోజన మేమి. అడ్డులు లేని నిరామయాకాశమునఁ గొంతసేపు దూరముగ దృష్టి నిగుడించి సృష్టిలో వస్తుప్రకృతులయందు నిగూఢములై యుండురహస్యముల నుద్ధరించి తనసోదరు లగులోకులకుఁ బంచిపెట్టెడిభాగ్య మెప్పుడు సమకూడును? భారతీవృత్తి నాశ్రయించుట యని స్థాపకుని పని యొకటి.

అనఁగా—సభ్యుల నిచ్చకఁపుమాటలతో నున్ముఖులను జేయుట, వీథ్యంగములను బ్రహసనాంగములను బ్రదర్శించుట, కథోద్ఘాతము ప్రవర్తకము ప్రయోగాతిశయము ననెడి యాముఖాంగములలో నొకదానిచేఁ బ్రదర్శింపఁబోయెడి కథను సూచించి విరమించుట. ఈస్థావనలోని యాముఖాంగము లనవి ధ్వనిప్రధానములుగను శ్లేషప్రధానములుగను నుండి యొక్కొకరీతి చమత్కారము నొసఁగునవిగనే యుండెడివి. కాని యట్టి పద్ధతులను జూపి కవి యిట్టి చమత్కారములను గ్రంథము కోలుపోకుండునట్లు జాగరూకుండు కావలె నని సలహానిచ్చుటలో లాక్షణికులు విరమించి యుండిరేని సత్కవి తనకాజన్మసిద్ధమగుసంస్కారము ననుసరించి యేదో క్రొత్తపోకడకుఁ బ్రాకులాడుట తటస్థించుచుండెడిది. అప్పుడు క్రొత్తక్రొత్తఫలములను గవితావృక్షశాఖలపై మనము గాంచఁగల్గెడివారము. అప్పుడే పాడినదే పాటగాఁ గవితాప్రణాళిక విసువు గల్గించుచుండెడిది.

కథకు మొదట బీజమును, చివర ఫలమును, ఎల్లలుగాఁ దీసికొని యీ లోపలికథ నైదుభాగములు చేసికొనవలె ననినారు. ఈఅయిదుభాగములకును ఐదుసంధు లనిపేరులు పెట్టినారు. మొదటిది ముఖము. రెండవది ప్రతిముఖము. మూఁడవది గర్భము. నాల్గవది విమర్శము. ఐదవది నిర్వహణము. వీనిలోఁ బర్యవసానమైనఫలమునకుఁ గారణము లయినయైదంశములను అర్థప్రకృతులని చెప్పి కథారంభమునుండియు ఫలసిద్ధి యెట్టియెట్టిపరిస్థితులతో సూచితమగుచున్నదో ఆపరిస్థితులను, అర్థావస్థలను గాఁ జెప్పిరి. ఒక్కొక్కయర్థప్రకృతి యొక్కొక్కయర్థావస్థతోఁ గలసిన నొక్కొక్క సంధియగు. అవాంతరప్రయోజనములను జూపించుచు నైదుసంధులను బూర్తి చేయుటచే నుపక్రమోపసంహారములు సూత్రంపట్టిన ట్లుండి శ్రోతలకు విశ్రాంతి గల్గుచు, ఆకాంక్షాపూర్తి యగుచుఁ బైకథపైఁ గుతూహలము గలుగుచుండునని లాక్షణికులబిగింపు. ఈరచనానైపుణి యిట్టినిబంధనములవలనఁ గవి కేర్పడునది గాదు. బహువిధలక్ష్యగ్రంథరామణీయకపరిశీలనమున కలవాటుపడినవానికి జన్మాంతరసంస్కారము గలిగి కావ్యజ్ఞశిక్షను బొందినసుకవి కుపక్రమోపసంహారముల నేకరేఖమీద నడపింపఁగల శక్తి యలవడును.

ఇంకను విచిత్రము కలదు. నాటకకథ నైదుభాగములుగ విభజింపఁబడినదాని నేఁబది చిఱుతున్నలుగా నఱికివేసినారు. అవిసంధ్యంగములు.

ఈపేలికలను సరిగ నంటించుకొనుచు సంధియను గంతను బూర్తిజేయుచుండు కవి నాటకమునఁ గావలసినయంశములను సూచ్యంబులును గోప్యము లగువానిని బ్రచ్ఛన్నములు సేయుటయుఁ బ్రకటన సేయఁదగువానిం బ్రకాశింపఁజేయుటయు రక్తియుఁ జమత్కారమును గథ పెరుఁగుటయు స్వాయముగ నెలకొనఁ గలవని చెప్పి మనకు మార్గదర్శులై లక్షణగ్రంథకర్తలు కృతజ్ఞతాపాత్రు లగుచున్నారు. కాని యిది మఱీంత యస్వాభావికముగా నున్నది. ఒకసంధిలో వీని వరుసను మన మనుసంధానము చేసితిమేని యిది తెల్ల మగు.

ముఖసంధిలో—బీజన్యాసము, బీజబాహుళ్యము, బీజనిష్పత్తి, గుణాఖ్యానము, ప్రయోజననిర్ధారణము, సుఖప్రాప్తి, బీజముమరలవచ్చుట, సుఖదుఃఖములు గల్గుపని, అద్భుతావేశము, గూఢమగువిషయమును బ్రకటించుట, ప్రకృతము మొదలిడుట యనునివి కవి కూర్పవలసిన సంధ్యంగములు. ఏద్రావిడప్రాణాయామములచేతనో వీని కాయాయిపుస్తకములలో ధనికుఁ డుదాహరణములు సూపియుండెను ఈపేర్ల కర్థములు గూడ బలాత్కారముగ లక్ష్యముల నన్వయింపఁ జేసికొనవలసినవే. ఏకాళిదాసాదులైన నీజాబితాను ముందుంచుకొని నాటకాదులు వ్రాసినవా రున్నారేమో యని చూతమన్న శాకుంతలాదులలో నెచ్చటను వరుసగా నీచిఱుతపేలికల కుట్లు కన్పట్టవు. ధనంజయుఁడు గారును గొన్ని రత్నావళిలో గొన్ని వేణీసంహారములో గొన్ని మఱొకచోటను అక్కడక్కడ నుదాహరించెను గాని యొక్కచోటఁ బ్రణాళికగాఁ జూపలేదు.

ఈసంధ్యంగములదాఁకఁ బోనేల? సంధులే సుప్రసిద్ధనాటకము లైన యుత్తరరామచరితాదులసరిగాఁ గన్పట్టవు. రామాయణకథలో సుగ్రీవకథయు విభీషణకథయు బతాకాప్రకరులక్రిందఁ గన్పట్టుచున్నట్లు ఏశాకుంతలములోఁ గన్పట్టుచున్నది? ముద్రారాక్షసమున రాక్షసవిరాధగుప్తసంభాషణము పతాక యని వ్యాఖ్యాతలు విఱిచినను ఏమిసరసముగా నున్నది? వేణీసంహారములోఁ గర్ణాశ్వత్థామలకలహముకన్న వృషసేనయుద్ధముకన్నను బతాక యనఁదగిన దేదికలదు ?

ఉత్తరరామచరితములో బీజకార్యములనుగా వేనిని నిర్ధారణ సేయవలనుపడెడిని? సీతాప్రాప్తి ప్రథమారంభమునుండియు నాయకునకు సిద్ధమైయుండు నది కార్య మగునా! దాని కొకబీజమును వెదకికొనవలెనా? రత్నా

వళిలోఁ సాగరికా రాగమును బీజమనియు యౌగంధరాయత్నమును బీజమ
నియు ధనికుఁడనును. బిందువు ప్రతిసంధినిం బ్రతియంకమున నన్వయించును.
ఇవియన్వయింపని తావుల రక్తికిని జమత్కృతికిని సహృదయహృదయాకర్షణము
నకును గొఱఁత యేమి వాటిల్లియున్నది. ఉత్తరరామచరితములో స్థాపనయందలి
స్థాపకుడే యయోధ్యలోనివాఁడైపోయి శ్రీరాములవారినగరున వైతాళికకృ
త్యములోనికిఁ దిగినాఁడు. వేణీసంహారములో స్థాపకుఁడున్నట్లేయుండి శ్రీకృష్ణు
లవారి హస్తినాపురాగమనోత్సవములో మేళగాండ్రలోఁ జేరుటకు విదురా
జ్ఞను దనవారితోఁ జెప్పుచుఁ గథలో వాఁడగుచున్నాఁడు. ఇవి యన్నియు
లాక్షణికులు గిరిగీచినట్లు నడచు కవుల చెయ్వులా? ఈనిబంధనములు మార్గ
దర్శనము కొఱకేర్పడిన వని గురుశిష్యసంప్రదాయములలో నుపదేశప్రణా
ళిక యవిచ్ఛిన్నముగా వచ్చియుండిన నవనవోన్మేషశాలికవిప్రతిభావిలాసము
లచే నింక నెన్నిప్రయోగాతిశయము లెన్నిచిత్రగతులతో నాటకసృష్టిలో
నేర్పడియుండునో యెన్నిరకముల కథోద్ఘాతము లుద్భవిల్లియుండునో మఱియు
నెన్నిక్రొత్తరచనలు వీనితాతలవంటివి కవికోకిలరుతములై యుండెడివో.

అలంకారలక్షణములు:—ఏయలంకారముల లక్షణము లెక్కడ నన్వ
యించునో ఆయలంకారము లచ్చటఁ గలవని చెప్పుకొనుచుఁ దృప్తిపడుట
మనవిద్యార్థుల కలవాటు. లక్షణములు సమన్వయించినంతమాత్రమున నలంకా
రము లెల్ల సమానములు కావు. అయ్యైకవుల కల్పనలలోని తారతమ్యములం
బట్టి యందము హెచ్చుతగ్గులఁ గాంచుచుండును. అట్టియందములు మనస్సుల
కెక్కినప్పుడే చదువరిచదువు సార్థక మగు. ఆచమత్కారము ననుసంధానము
చేయఁగలుగువాఁడే మరలఁ దనరచనలో నయ్యందము సప్రయత్నముగఁ
బడినదానిని గాంచఁగలఁడు. చమత్కారజనకత్వ మలంకారసామాన్యలక్షణ
మను నిరూపణమునకు ఫల మప్పుడే కలుగును. ఉపమాదులు కాళిదాసాదుల
సూక్తులలో నుండును. సాధారణకవులమాటలలోఁ గూడ నుండును. లక్షణ
ములు సమన్వయించును. అంతమాత్రమున నివియు సమము లగునా?

కొన్నియలంకారములు లోకోక్తిరూపములై యత్యంతహృద్యము లగు.
వానివలె నప్రసిద్ధము లైనవియు గ్రంథమాత్రదృష్టములు నైనవియు మంజుళ
ములు కావు.

హారిఁ జూడం బడసి లోచనము లమృతం బానినమా
ట్లై......నెట్టన నిట్టియట్ల మదిసల్పితి రక్తైనతాల్మిఁజి...
డిఁగట్టిన ట్లు } ఉత్ప్రేక్ష

కౌంతి యింతకుఁ బనుగయి పాలబోఁబడిన బల్లివిధం
బున నుండకుండునే? } ఉపమ

ఈయున్న రాజులందఱు । వాయుసుతున కొక్క మొత్తు
వాఁడలిగిన శూలాయుధుఁడు వడఁకు } అతిశయోక్తి

పాండు కుమారులు నీకోఁడిపొత్తు మనిమొదమునఁగా
శ్రీరామోకాలొడ్డిన వాఁడివిధము కాదె? } ఉపమ

ఇల్లలికినఁ బందు గఁనెదొంగ లాసల్ పొడిచినఁ
గోకల్ విడుతురె? } అప్రస్తుత ప్రశంస

వీఁడియందము వేఱు. "సింగం బాకటితో గుహాంతరముఁగం జేడ్పాటు
మైయుండి మాతంగస్ఫూర్జితయూధవర్ణనమహోత్సాహంబుతో వచ్చునోజం
గాంతారనివాసఖిన్నమతి నస్మత్సేనపై వీఁడె వచ్చెం గుంతీసుతమధ్యముండు"
హంసీవ కృష్ణ తేకీర్తిః స్వర్గంగా మవగాహతే.

అను నుపములవంటి యలంకారముల యందములు వేఱు. కావున నలం
కారవిశేషలక్షణములను సమన్వయింపఁజేయుట చేతనే విద్యార్థులపరిశ్రమము
సమాప్తినందక చమత్కారజనకత్వ మనుసామాన్యరూప మెచ్చట నేరీతిగ
భాషించుచున్నదో పరిశీలించి గ్రహించునంతకుం బ్రసరించినఁగాని కవితా
తారతమ్యనిర్ధారణమున స్నాతకావస్థనొంద ఫలము లేకపోవుదురేమో యని
భీతి. దీనికి లక్షణప్రపంచ మపేక్షితనిగానఁజేసే సంకోచముండవలసి యుం
డునేమో?

రసభావాదులలక్షణములు :— విభావానుభావసంచారిసంయోగము
వర్ణించినంతనే క్రౌంచపక్షిచావుచూచి కలంగిపోయిన వాల్మీకివలె నార్ద్రహృ
దయుఁడు గానివానిపలుకుల రసము పొసగనప్పుడు రసభావలక్షణములు
యోజనము లన్నదప్పేమి? రసనిరూపణము పట్టున శృంగారమునకుఁ బోలె
రసాంతరమునకుఁ బట్టాభిషేకముఁ జేసినట్లు గన్పట్టదు. మానవ మనుపదార్థ
మునొక్క మార్పులు మున్నగువానిని బాగుగఁ బరిశీలించి మానసవికారము
లనుఁ బట్టి కల్గెడి కాయికవాచికవికృతులను వివరించునది యీరసవిమర్శము.

కాని శృంగారములోని విశేషములను జెప్పినట్లు వీరాదులలోనిభేదములను మనలక్షణకర్తలు నిరూపింపరైరి. సంచారిభావముల ననుభావములను జెప్పి యుఁ బునరుక్తిం బోలునట్లు హావభావాదులు మున్నగువాని నెన్నిప్రణాళిక లతోడనో వివరింతురు. ముఖ్యముగ నిది గమనింపుఁడు. ధీర మున్నగునాయి కలు ఇతరనాయికలఁ బ్రేమించి సాపరాధు లగునాయకులమీఁద నెట్లు కోప పడుదురో రతికేళుల నెట్లుందురో అనువిషయముల నాలంకారికులు నాయికా నిరూపణమునఁ జెప్పుదురు.

ఖండితుల ననునయించుపట్ల నాయికానాయకుల చెయ్వులను బ్రపం చింతురు. వీనికన్న నాయికలకు లాఁతిసేఁత లేమియు నుండవా? అట్టిచేష్ట లెల్ల నాయికాస్వభావపరిశీలనమునట్టున నుపయోగింపవా? శృంగారావస్థ లలో మాత్రము నాయికానాయకులను తెగవర్ణించియుంట కేవఁభోగపరా యణు లగురాజుల యాస్థానములకు దాసులై యుండుట యనెడి కవులదుర్ద శను వారివిమర్శస్వాతంత్ర్యము నపహరించిన దానిని సూత్రకారులకాలములో వలె స్వతంత్రపరిశీలనగ్రంథముల నిర్మాణమును భరతఖండములోఁ గల్గకుండఁ జేసినదానిని సూచింపదా?

కం. వేఁడికొని కృపణులై కను, వోఁడిమి యదియేల? రాజపుత్త్రులు దమనై
వాఁడిమిఁ దప్పిన నిప్పాలు, వేఁడిమి సెడినట్లు జనులు విని యులుకుదురే.

గీ. కొడుకుఁగాంచు రాచకూఁతు రెద్దానికి, నట్టిపనికె నుచితమైన సమయ
మొదవెఁ దడయు టింక నెప్పదు జనములు, నట్లుగాని పురుషు లనరుమిమ్ము.

కం. భుజబలమున జీవించుట, నిజధర్మము మెత్తఁబడుట నింద్యము మాద్రీ
ప్రజలకుఁ జెప్పుము ద్రుపదా, త్మజఁగార్యంబునుగుమనుము తగనందలతోఁ.

అని కొడుకులకుఁ జెప్పింపుచోఁ గొంతి యేనాయికగా నుండెనో వివరింపవలదా? ఈక్రిందిచోట్ల ద్రౌపది మాట లేభావముల నెట్లు సూచిం చెడినో నిర్ధారణసేయవలదా.

"అంతనయూళులేవురకు నైదు సుయోధనుఁ డిచ్చునొక్కొ యీ
కంతకృపావిహీనమతి నాతఁడు నొంచునె? యన్నదమ్ములఁ."

చ. తనమునుపడ్డబన్నములు దమ్మునిపైఁ గలకూర్మిపేర్మి నీ
జనపతి సైఁపకున్నె యదినక్కున రాజ్యము పాలులేకతీ

ఱున కోడఁబాటు గల్గిన నెఱుంగమి వెట్టరె చాలరైరి వీ
రసరోళా నాసలేమి యని యాడరె లోకమువారు కేశవా!
“అచ్ఛోటన సంగరంబు లగుచోప్పుం పుట్టినసైనఁ బాండవుల్
పోటున కిచ్చగింతురో పోదురో కానలనుండ నచ్యుతా.”

చ. అరయమిఁ జేసి కోడలన కప్పుడు దాసిగఁ జేసె నమ్మహా
పురుషునిపాలికిం బతులు పోవఁగ వీరలతో న యేను జె
చ్చెరఁజని కోటకంబు దగఁ జేయుదునో యటుగాక పాడిమై
వరపుడ మోసి చేయుదునొ వారికి మాధవ! నిర్ణయింపుమా!

సత్యభామ నరకాసురయుద్ధములో నెట్లు మాఱెను. అయ్యవస్థ యెట్టి దని నాయికాలక్షణగ్రంథకర్తలు గ్రంథములు వ్రాయవలదా?

తెలుఁగులో సంస్కృతముం జూచి కావ్యరసభావనాయికానాయకాదుల లక్షణములు వ్రాయనమకట్టినవారిని విన్నకోట పెద్దనను మూర్తికవిని మనమెఱుంగుదుము. వీరు మఱింత యాస్థానదాసులు, రసముయొక్క సిద్ధించుటను గూర్చి సంస్కృతమున వేనవేలు విమర్శములు గన్పట్టుచుండఁ గావ్యాలంకారచూడమణిలోఁ గాని కావ్యాలంకారసంగ్రహమునఁ గాని తాదృశవిమర్శములు మందునకైనఁ గన్పట్టవు. వ్యంజనావృత్తి యావశ్యకమా? కాదా? యనుగాఢవిచారణ ధ్వని, ఆలోకము లోచనము కావ్యప్రకాశిక రసగంగాధరము సాహిత్యదర్పణము మున్నగు పొత్తములలో సంపూర్ణముగఁ గన్పట్టుచుండ వాని విచారణ లేశమైన నరసభూపాలీయ కావ్యాలంకారచూడామణులలోఁ గన్పట్టకుండుట మిక్కిలి శోచనీయము.

దశరూపక మీమధ్యకాలమున నాంధ్రీకృత మయ్యును ఏతాదృశదశకే పాత్రమైనది.

చతుర్థప్రకాశములో ‘విరుద్ధైరవిరుద్ధైర్వా’ అను శ్లోకమును స్థాయిభావలక్షణముగా ధనంజయుఁడు వ్రాసెను. ధనికుండు దనయవలోకమున విపులముగ విమర్శించి విరుద్ధభావసమావేశమునం దెట్లు బాధ్యబాధకభావనిర్వాహమునఁ గవి సమర్థింపవలెనో అవిరుద్ధములగు భావములు గలసినపు డంగాంగిభావముతో నెట్లు సంతరించుకోవలెనో సమానాలంబనవిభావవిరోధము ఆనంతర్యవిరోధము మున్నగునవి రసోసందర్భమున నెట్లు పొసఁగింపవలెనో తె

లిపినారు. ఈప్రశంసయే తెల్గుదశరూపకమునఁ గన్పట్టదు. మఱియు "వాచ్యాప్రకరణాదిభ్యోబుద్ధిస్థావా యథాక్రియా వాక్యార్థః కారకై ర్యుక్తా స్థాయిభావ స్తథేతరైః" అనురసవిచారణప్రస్తున కావ్యనాటకాదులలో రససిద్ధి వ్యంజనాధీనమా తాత్పర్యాధీనమా? ఏల కాదు? అనువిషయములు పూర్వపక్షసిద్ధాంతములతోఁ జక్కఁగా విమర్శింపఁబడినవి. చివర భావ్యభావకభావసంబంధము కావ్యరసముల కని మీమాంసతోడి నిర్ధారణతో విచారణ పూర్తి కావింపఁబడినది. ఇది యించుకయుఁ దెల్గుదశరూపకమునఁ గన్పట్టదు.

ఇట్లు విచారణావిహీనములై బంధక, లక్షణవిధానములచేత మాత్రమే పూర్తి యగుచున్న లక్షణగ్రంథములు తెలుఁగున నేర్పడుట మఱింత హానికరము. మూర్తికవి గాని విన్నకోట పెద్దనగాని కృతినాయకుల వర్ణనలయందుఁ దత్పరులైనట్లు కావ్యాలంకారలక్షణ నిర్మాణమున దత్తదృష్టులు కారు. కృతిభర్తలను వర్ణించుట యనుపనిపెట్టుకొని యప్రధానముగా నలంకారాదుల లక్షణములను బ్రతాపరుద్రీయమును జూచి చెప్పుటకుఁ బ్రారంభించినవారీకవులు. వీరి యస్పష్టలక్షణముల సమన్వయించుకొనుటయందలి క్లేశ ముపాధ్యాయలోకమున కవిదితముకాదు. ఇట్టిలోపములు తెల్గువాఙ్మయమునఁ గవులకుఁ గట్టుప్రాపుగ నుండక మార్గదర్శిత్వమున వికలములు గాని లక్షణగ్రంథము లేర్పడుటచే దీఱఁగలదు.

ప్రథమకల్పికులగు వారలకు (అభ్యాసావస్థలోనివారికి) లక్షణగ్రంథములు చేయూఁత. అట్టివారి కాగ్రంథముల యాశ్రయము గోల్పోఁదగినది కాదు. అభ్యాసావస్థను దాటినశబ్దబ్రహ్మవేత్తలు మహాకవు లనంబడుదురు. శబ్దబ్రహ్మవేత్తృత యనఁగా, ఏశబ్దము లేసందర్భమున నేయర్థములో నుపయోగింపఁబడి యెట్లు రసభావవ్యక్తిస్థానములు కాఁగలవో యెఱింగినవారు "యం బ్రహ్మాణ మియం దేవీ వాగ్వశ్యేవా న్వవర్తత" అని భవభూతియు "హతా దాకృష్టానాంకతిపయపదానాం రచయితా జనః స్పర్ధాళుశ్చే దహహ కవినా వశ్యవచసా." అని బాణుఁడును "యేన మాద్యంతి ధీమంతో మధునేవ మధువ్రతాః" అని దండియు, "శబ్దబ్రహ్మవిదః కవేః పరిణతాం" అని మురారియు "యత్సారస్వతవైభవం గురుకృపాపీయూషపాకోద్భవం తల్లభ్యం కవినైవ" అని మఱియొకరును బరిశీలించి చూచి చెప్పియుండిన యొకమహాకవిపీఠము కలదు.

దానినధిష్ఠించినవారే మహాకవులు. వేరే కవీశ్వరులు_ ఈశ్వరపదముం జూడుఁడు. కవులనేస్థానముననిల్పెడినో వీరివాక్కులే యౌచిత్యాదిసంపన్నములై లోకము నాకర్షింపఁగలవిగ నుండును. ఇట్టివారికి లక్షణము లాశ్రయణీయములు గావు. దేశకాలములనుబట్టి పరిష్కరణీయము లైనఁ గావచ్చును. ఇట్టిమహాకవు లెప్పుడును బుట్టుచుందురు. ప్రాచీనులలోనే మహాకవులుండి యిప్పటి వారిలో లేరనుకొనవలసిన పనిలేదు. "పురాణ మిత్యేవ నసాధు సర్వంనచాపి కావ్యం నవమి త్యవద్యం" అని కాళిదాసుఁ డనెను. కొందఱు మహాకవులకుఁ గూడ లక్షణబంధము లడ్డుకొనుచుండవలె నందురు. అట్టి సిద్ధాంతసంప్రదాయమును నవీనలోకము నిరసించుట దోసఁగు కాదు. సర్వసామాన్యముగా లక్షణనిరసనము కార్య మనుట హానికరము. లక్ష్యవిషయబాహుళ్యకూపమునఁ బ్రవేశము లక్షణములయూఁతలేక యొదవదని మనవిచేసియుంటిని. ఒక మహాకవి యిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు. "ప్రవేశఫలమ్ములు చిన్నిచిన్ని వ్యాకరణపుఁ బొత్తముల్ గొణిగి కయ్యము పెంచకుఁడయ్య వాగ్విదుల్."

కాలిలో విఱిగినముల్లుఁ దీసివేయుటకు మఱొకముల్లును జేకొనవలెను. ముల్లు పైకివచ్చిన పిమ్మట రెండుముండ్లను దూరముగఁ బాఱవేయవలెను. వేదాంతమునఁ జెప్పుచుండెడి యియ్యుదాహరణము ప్రకృతమునఁ గూడఁ బనికి వచ్చునట్లున్నది. లక్ష్యప్రపంచపరిచయము దార్ఢ్యము నందునంతకును లక్షణముల నుపాసించవలెను. లక్ష్యప్రవాహమున గాలాని నిల్వఁడఁ గాంచిన పిదప లక్షణప్రామాణ్యదృష్టి యనుబంధమును వదల్చుకొని స్వతంత్రుఁడై వాఙ్మయ స్రష్టయై కవిబ్రహ్మ యనిపించుకొనవలెను. వాఙ్మయమును బట్టి జీవలోకయాత్ర మాఱుచుండును. కాన వాఙ్మయస్రష్ట లోకస్రష్ట యగుచున్నాఁడు. కనుక కవిబ్రహ్మ యనఁబడెడి. అట్టిబ్రహ్మత్వము దేశకాల పరిజ్ఞాన పురస్సరముగానే కాలమున కెట్టివాఙ్మయ మెట్టిరీతులతో నవసరమో కని పెట్టి గ్రంథనిర్మాణకార్యభారమునఁ బాల్గొనినఁగాని సార్థకముకాదు కదా చూడుఁడు. మమ్మట భట్టుగారు వ్రాయుచున్నారు. "నియతికృత నియమరహితాం హ్లాదైకమయీ మనన్యపరతంత్రాం....................నిర్మితి మాదధతీ భారతీకవేర్జయతి.

సారాంశము:—ప్రాచీనలక్ష్యములలోని యందములను సంగ్రహముగను సులువుగను దెల్పుట కేర్పడినవి కాన లక్షణగ్రంథములు భావిలక్ష్యప్ర

పంచ నిర్మాతలగు కవుల స్వాతంత్ర్యము నపహరించునది గాక మార్గదర్శకమై యుండవలయును. ఔచిత్యవిదులగు బహుసద్గ్రంథకర్తలయు మహాకవులయు గొప్పపండితులయుఁ బోకడలు లక్షణ పరిష్కరణక్షమము లొకప్పుడు కావచ్చును. తెలుఁగున లక్షణగ్రంథములు తక్కువ. సంస్కృతప్రతాపరుద్రీయ సాహిత్యలక్షణగ్రంథములు, కావ్యాలంకారసంగ్రహము, కావ్యాలంకార చూడామణి, వేపను వేంకటరామశాస్త్రిగారి కావ్యాలంకారమును గలవు. కాని సంపూర్ణములు కావు. కాన సంస్కృతమునుండి యాంధ్రులు లక్షణగ్రంథములను దీసికొనవలసినవారై యున్నారు. ఇట్టియెడ సంస్కృత లక్షణములను దూచాపోకుండ నాంధ్రీకరించుకోవలసినదా? సంస్కృత లక్షణగ్రంథముల నవలంబనములుగఁ జేసికొని క్రొత్తపద్ధతులతోఁ దెల్గున లక్షణములు నిర్మించుకోవలెనా? అని పరిశీలనము చేయవలయును. కావున దశరూపకము మున్నగు నాటకలక్షణములలోనను గావ్యాలంకారాదుల లక్షణములం దెల్పెడి లాఁతిగ్రంథములయందును గొన్నిచేకొనవలసినవియుఁ గొన్ని వీడఁదగినవియుఁ గన్పట్టెడిని. వానిని బరిశీలించి విచారణలమీఁద నేదోపద్ధతిని నిర్ధారణ చేసికొని యాంధ్రవాఙ్మయమున సముచిత గ్రంథనిర్మాణమునకై కవులు గడంగవలయు ననుకొనుచున్నాను. నానేర్చుకొలఁది లక్షణ గ్రంథములలో స్వల్పముగఁ జేసినపరిశీలనమున హేయోపాదేయ విషయ విభాగము నాకుఁ దోఁచినట్లు మనవిచేసికొనుచున్నాఁడను. దీనిపర్యవసాన మేమనఁగా- ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయ సంస్థల ననుసరించి దేశభాషలలోఁ బరీక్షలును బాఠ్యగ్రంథములును నిర్ధారణ చేయవలసివచ్చినపుడు సాహిత్యలక్షణ స్థానమున నెల్లప్పుడును ముద్రణాదిలోపములవలనఁ దప్పులతడకలుగా నుండి లక్షణవిశదీకరణమునకై వ్రాయఁబడియుండని యేకావ్యాలంకార చూడామణినో యేనరసభూపాలీయమునో తేపతేపకును బెట్టి విద్యార్థులతోపాటుపాధ్యాయులనుగూడ విసికించెడి దుర్దశ మనకుఁ దొలగున ట్లాంధ్రకవులు లక్షణ నిర్మాణము చేయవలయును. అట్లు చేయునప్పుడు సంస్కృతములోనివానినెల్ల దెచ్చిపెట్టక ద్వీపాంతర సాంసర్గాదులచే బహువిధవిజ్ఞానముల కాటపట్టులైన మేధావుల కనుమతములగు సంస్కారములఁబడసి పురోభివృద్ధి కడ్డునదిగాక యుండు లక్షణసంస్కారములచే నాంధ్ర భాషాయోషకు సొగసుసేయుదురు గాత యాంధ్రలోకాభిమానులు అని-

---

గ్రంథస్వీకారము.

1. స్వప్నసందర్శనము—కర్త- కవిభూషణ కవిరాజ శ్రీరాజా వత్సవాయ వేంకటనీలాద్రిరాజుగారు, తుని.

వెల రు 0-2-0 చిన్నిపొత్తము. చక్కనిబోధ. మచ్చునకు రెండుపద్యములు.

చ. నిగమపథంబు సద్గతికి నిచ్చెన దానికి మెట్లు నాలుగై
తగుఁ; దగ మూఁడిట న్నడచి తత్త్వమసీత్యుపదేశవాక్యమై
మిగిలి తనర్చుచున్న తుది మెట్టుపయిం బదమూఁది యెన్నఁడున్
మగుడనిచోటు గానఁదగు మానవులై జనియించువారికిన్.

ఉ. వేయును మాటలేల? కలవిత్తము చిత్తము నప్పగించి నా
రాయణపాదపద్మ శరణాగతి సేయఁ దటన్న నంత కృ
ష్ణాయని పాఱు తెంచి గగనంబున కేగె విహంగరాజమ
త్త్వాయతసవ్యపక్షమున నల్లన వంగి పునఃపునంబునన్.

---

2. త్రిపురసుందరీస్తవము—కర్త- సత్యవోలు సుబ్బారావుగారు,
ప్రకాశకులు- కేసాప్రగడ సూర్యనారాయణగారు.

సుమారు 30 పద్యములుగల చిన్నిపొత్తము. మచ్చునకు రెండుపద్యములు.

చ. ఇల నినుఁగొల్చువారలకు నెప్పటికైనను నీదు సత్కృపం
గలుగక పోవునా సుగతి క్రన్నన నింతకు నీప్సితార్థముల్
నిలుచును మంచిచెడ్డలును నిల్చునె ధాత్రి ధనంబు మేను ల
జ్జలఁగను మమ్ము యోత్రిపురసుందరి శాంకరి యోమహేశ్వరీ.

ఉ. స్నానము సంధ్యయుం దపము సత్యము నిత్యము తీర్థయాత్రలుం
బూని యొనర్చు పుణ్యులకు మోక్షము నిత్తువుగాని యేలనీ
ధ్యాన మొకప్పుడున్ సలుపనట్టి జడాత్ముల కెందుకిత్తు వీ
క్షోణిని మోక్షమో త్రిపురసుందరి శాంకరి యోమహేశ్వరీ.

---

3. శ్రీవేంకటాద్రీశ్వరశతకము—కర్త- సత్యవోలు సుబ్బరాయకవిగారు,
ప్రకాశకులు- బుద్ధవరపు జగ్గరాజుగారు.

శార్దూలములు మత్తేభములుఁజేర ౧౦౫ పద్యములు. రెండుముచ్చుపద్యములు.

మ. స్థిరతం గీర్త్యుపకీర్తులేసఁలుచుఁ బృథ్విన్ దేవ యెవ్వానికిన్
మరి కర్మల్ నెరవేర్పఁగాఁదగిన జన్మ బిద్ది యద్దానికై
సిరియున్ సంతతి బంధుమిత్త్రులెపుడున్ జేరంగరా లేరు సు
స్థిరమౌ నీపదభక్తి, ముక్తి, నిడుమా శ్రీ వేంకటాద్రీశ్వరా. ౨౮

శా. ఈవే రాముఁడవౌ ధనుర్ధరులయం దీవేమృగేంద్రుండ వౌ
దీవే పావకుఁ డీవె పర్వతములం దీవే గనన్మేరువౌ
దీవే మత్స్యములందు మేల్మొసలివౌ దీవేగదామన్మథుం
డీవే వాసుకి బాఁడితుం బవనుడీవే వేంకటాద్రీశ్వరా.

రెండుపుస్తకములలో నచ్చు తప్పులు మెండుగఁ గలవు.
ఈపుస్తకములు కాకినాడలో కవిగారియొద్దనే దొరకును.

---

4. ఆంధ్రమేఘసందేశము—కర్త- వడ్డాది సుబ్బరాయకవిగారు, (1931 సం॥ బి. ఏ. పరీక్షకుఁ బఠనీయము.) ఇందు మొదట (1) కీ॥ శే॥ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రులుగారును (2) కీ॥ శే॥ సత్యవోలు సోమసుందరకవిగారును, (3) కీ॥ శే॥ పన్నాల సీతారామబ్రహ్మశాస్త్రిగారును నీపుస్తకముంగూర్చి వ్రాసిన సదభిప్రాయములుగలవు. మొదటిపద్యము.

మ. ఒకయక్షుండు ప్రమత్తుఁడౌటను నిజోద్యోగంబునం దద్విభుం
డొకయేఁ డింటినిబాసి యుండు మన, శాపోద్వృత్తిఁ బొపేది జా
నకి నీరాడిన పుణ్యవారి సురపున్నాగావనీజాళి దృ
ష్టికిఁ బాత్రం బగుచిత్రకూటమున నుండెం దద్వనివాటులన్.

వెల రు 0-8-0 కవిగారియొద్ద రాజమహేంద్రవరములో దొరకును.

---

5. అచ్చతెలుఁగు ఋతుసంహారము—కర్త చింతపల్లి రామకృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారు (ఈమని-గుంటూరుజిల్లా) దీని తరువాయిని వచ్చు 6, 7, పుస్తకములును నీకవిగారు రచించినవియే. ఇది సంస్కృతఋతుసంహారశ్లోకములకచ్చతెనుఁగుపద్యముల పుస్తకము—రెండుముచ్చుపద్యములు.

ఉ. విరిగయిసేఁతలన్ వలపుపెల్లు గుబుల్కొను కీలుగంటులన్
గరముఁ దనర్చు నల్పగరుగందము నెల్లెడఁ బూయుమేనులన్

బరఁగు మిటార్లు రే మొదల మాటికి మబ్బుల సద్దు లాలకిం
చురవడిఁ బెద్దవా రిరవుచుండి తొలంగిరి సెజ్జగీముకున్. వర్షర్తు-　　౪౦
చ. అదటున బద్దకంబుగల యల్లి మిటారపుఁదీఁగెఁ బోండ్లచేఁ
గుదురగు కౌరుగుబ్బలను గుంకుమపూవుఁ బ్రేంకణంబుచేఁ
బదనుగ వ్రాయిపన్నునను బన్నెదుపంబను మేలికస్తురిన్
గదిసిన మంచిగందముఁ దగన్ గులుకంబనుచుండె నంతయున్. వసంతర్తు-

విపులార్థసంస్కృతభావములను పరిమితశుద్ధాంధ్రపదములలోనికిఁ దెచ్చుట యిక్కాలమునఁ బొగడఁదగినవిషయము.　　వెల రు 0-8-0

---

6. ఆంధ్రస్తోత్రమణిత్రయి. ఇందు (1) శ్రీలక్ష్మీనృసింహస్తోత్రము. (2) గోవిందద్వాదశమంజరికాస్తోత్రము. (3) గోవిందచతుర్దశమంజరికాస్తోత్రము ననునవి మూఁడుగలవు. శ్రీలక్ష్మీనరసింహస్తోత్ర మంతయు నకారప్రాసయుతములగు 25 ఉత్పలములు. అందొక్కపద్యము.

ఉ. అఖిలేంద్రియాహ్వయ మహాబలచోరులచేత రాగసం
ధానత నంధుఁ డౌటను హృతప్రవివేకమహాధనుండ న
జ్ఞానదురంధసంతమసశక్తి మహావినిపాతితుండ ల
క్ష్మీనరసింహ నాకొసఁగుమీ మహనీయకరావలంబనున్.

తక్కినరెండును దేటగీతములతో నిండినవి. మచ్చునకు-

గీ. ఎవతెనీకాంతనీపుత్త్రుఁడెవఁడునీవు, నెవరు? యెటనుండివచ్చితియివియుమిగులఁ
జిత్రతరమైనసంసృతి చెడకశ్రద్ధ,తోన తత్త్వంబెఱుంగు భ్రాంతుఁడవు కాక
మరణకాలమురా డుకృఞ్కరణమింత, బ్రోవదచ్యుతుభజియింపు మూఢబుద్ధి!
(ద్వాదశమంజరి.)

గీ. అగ్నిరవులగ్రపృష్ఠంబులందుఁగలిగి, చుబుకయుతజానుఁడై రాత్రి నొక్కచున్నఁ
గరతలపుభిక్ష వాసంబు తరుతలమున, నైననాశామహాపాశ మతనివిడదు.

ఈపుస్తకము వెల రు 0-2-0　　సుబోధుఁడు.

---

7. ఆంధ్రబాలరామాయణము- కర్త-పైవారే- వాల్మీకిరామాయణములోని మొదటి యధ్యాయమునందలి సంక్షేపరామాయణమున కిది తెనుఁగు. అన్నియు గీతపద్యములలో నిమిడ్చిరి. మచ్చుచూడుఁడు.

గీ. యౌవరాజ్యాభిషేకత నలరఁజేయ, నిశ్చయించెను దశరథనృపతి ప్రీతి
నటు జరుగుచుంచి సతి దేవి యైనకైక, రామునభిషేకసంభారరాశిఁ జూచి
పూర్వపరిదత్తవరయాటఁబూనితాను, దశరథేశ్వరుఁగని యీవిధమునఁగోరెఁ
జనుట రాముఁడు వననివాసంబుసేయ, భరతునకు నభిషేకంబు జరుపుట" యని

పైమూఁడుపొత్తములును సంస్కృతశ్లోకములతోఁ గూడఁ బ్రకటించి యుండినచోఁ జదువుకొనువారికి భాషాంతరీకరణాంశములు సులభముగ బోధపడుచుండెడివి.

---

8. ఆత్మార్పణము—కర్త- తుమ్మల సీతారామమూర్తి చౌదరిగారు. కావూరు, గుంటూరుజిల్లా. ఇందలికథ భారతము శాంతిపర్వములోని లుబ్ధక కపోతచరిత్రము- ఇది యొకప్పుడు భారతీపత్త్రికలలోఁ బ్రకటింపఁబడినది. దానిని ప్రత్యేకముగాఁ బుస్తకరూపమునఁ బ్రకటించిరి. ఇదివఱలో నీకథ ననేకులనేకవిధములఁ బద్యరూపమున రచించిరి. వారిలో వీరి దొకత్రోవ. చక్కని కాగితములమీఁద మంచియచ్చున ముద్రింపఁబడినది గాని, పద్యములపేళ్ళు గాని, సంఖ్యగాని చూపఁబడకపోవుట కొంతపాఠకులకు శ్రమను గల్గించును. మాకుఁ బంపినప్రతిలో ముద్రణమునందు గొన్నిసవరణ లున్నవి. ముఖపత్త్రము లేదు. వెల లేదు. దీనింబట్టిచూడ నింకను బుస్తకములు ప్రచురింపఁబడ లేదని తోఁచుచున్నది. కవిత్వము ధారాళముగానున్నది. సాధ్యమైనంత నిర్దుష్టముగా నున్నది. ఒక్కపద్యము చూడుఁడు.

సీ. శబ్దార్థములభంగిఁ జంద్రికాచంద్రుల ట్లన్యోన్యమైత్రి నొప్పారుచున్న
మనకాఁపురంబుఁ గన్గొన మూలవిధి కెంత కన్నుగుట్టెనొ జగత్కంటకునకు
అడవి మేఁతల మేసి పడియనీళులఁ ద్రావి పరులసొమ్ముల కాసపడక యొరుల
కొకకీడుఁజేఁతయు నొనరింపక మెలంగు మనజీవితము దైవమున కదెంత
భార మయ్యెనొ పాపంబు పండెనిట్లు
విధివిధానంబు నెదిరించువిధము గలదె
కటకటా నేఁటి కెట్టిసంకటము వచ్చె
నెట్లు దీని భరింతు దిక్కెవ్వ రబల.

---

9. శ్రీవైష్ణవతిరుమాళిగ-కర్త- కీ॥ శే॥ ఎ. కూరత్తాళ్వారు అయ్యంగార్-(తిరిచినాపల్లి సెంజోసెఫ్ కాలేజి తెలుఁగుపండితుఁడు) "ఇదియొక భారత సంప్రదాయగ్రంథము. ఇందు యజమానుని దినచర్య, ఇంటియందలి వారలు తనయిష్టానువర్తిగ నడచునటులఁ జేయుట, విద్యాభివృద్ధి స్త్రీబాలవృద్ధవివక్షత లేక అందఱును సకాలక్రమముగ నధ్యయనముచేయుట మొదలగువిషయములచే మృదుమధురశైలియందు వ్రాయఁబడియున్నది. భారతవిలక్షణమును దెల్పును. ఇది భారతీయు లందఱుఁ జదువఁదగిన గ్రంథము. అందఱికి హక్కు గలదు" అని ప్రకాశకులు వ్రాసిరి దీనివెల రు 0—2—0 ఎ. కే. వకుళాభరణముగారు, 22 పచ్ఛయప్ప మొదలివీథి, కోమలేశ్వరముపేట, చెన్నపురిలో దొరకును.

---

10. పతివ్రతావిభవము- ఇదియును పైకూరత్తాళ్వార్ అయ్యంగారిచే రచియింపఁబడినదియే. వెల రు 0-6-0 "ఇది మహాపతివ్రతామహాత్మ్యము. ఇందు పతిభక్తిని ప్రధానముగా గొని ఆవ్రతమును విలోపములేక ఆముక్త్యంతము జరిపి స్త్రీపురుషుల కిరువురకును బ్రహ్మలోకపదవిని ప్రాపించిన యిరువదినాలుగు పతివ్రతలచరిత్రలను శబ్దకాఠిన్యము వదలించి అన్వయకాఠిన్యమును, కష్టము లగు సంధులను మాన్పి నవరసభరితము లగు శబ్దాలంకారములతోను ప్రసిద్ధలఘుసమాసములతోను దీర్ఘసమాసములను దప్పించి చదువువారికిని రుచికరముగాను మనోహరముగాను విరచింప యత్నించితిని...ఇందు శబ్దదోషములు సాధ్యమైనంతవఱకు రాకుండునట్లు సమర్థింపఁబడును... ఇందలి చరిత్రలు వేదవేదాంతభారతరామాయణపురాణగ్రంథములనుండి యేర్చికూర్చఁబడినవి" అని కవిగారు తెల్పిరి.

---

11. బ్రహ్మసూత్రసారసంగ్రహవిమర్శనము:—కీ॥ శే॥ ముట్నూరి గోపాలదాసుగారిచే రచియింపఁబడినది. దీని పీఠికలో గోపాలదాసుగారు "శ్రీవేదవ్యాసవిరచిత బ్రహ్మసూత్రములకు శ్రీశంకరయతీంద్రులవారును, రామానుజాచార్యులవారును భాష్యమును వ్రాసియున్నారు...వేదాంతతీర్థ వేదాంతవాచస్పతి...శ్రీమాన్ కందాడై శేషాచార్యులుగారును, రాయబహదర్ శ్రీముద్వల్లూరి జగన్నాథరావుగారును సరి అయిన ఆంధ్రవ్యాఖ్యానము వ్రాసియున్నారు. వాటిని నేను కొంతవరకు చూచినాను. అందు రామానుజాచార్యులవారు

వ్రాసిన వ్యాఖ్యానములో పదిసర్వోపనిషత్తులచేతను పరబ్రహ్మ మని ప్రతిపాదింపఁబడి అద్వైతులచేత కొనియాడబడుచు అనేక గ్రంథరాజములందు వ్రాయబడియున్న ప్రత్యగాత్మైకత్వమును చేతనుఁడైనను అనంతదుఃఖములకు పాత్రుఁడై దాదాపుగా ఒకమిరుగుడుపురుగువలె ఉపమాన మిచ్చి, ప్రత్యగాత్మైకత్వమునకు పరబ్రహ్మమునకును సంబంధములేదని వ్రాసినారు. జీవేశ్వరులకుగల భేదశ్రుతు లన్నియు యీప్రత్యగాత్మపరమాత్మలకు సమన్వయించి వ్రాసినారు. చాలావిపరీతము తోచబడి "నేను యీసూత్రములకు తగిన అర్థమును శ్రుతిస్మృతుల చేతను వ్రాసియున్నాను." అను మొదలైనవి లిఖించిరి. గోపాలదాసుగారు తమరు రచియించిన యీగ్రంథము ముద్రణములో నుండఁగనే కాలధర్మమునొందుటకు మేమెంతయు చింతిల్లుచున్నాము. కాకినాడ ముట్నూరి చిదంబరశాస్త్రిగారియొద్ద దొరకును. దీనివెల రు 0—8—0.

---

12 రామనిర్యాణము- నాటకము. గ్రంథకర్తలు బ్ర॥ రామకృష్ణసుబ్రహ్మణ్యకవులు. (గొరావఝ్ఝుల రామకృష్ణశాస్త్రిగారు, అక్కపెద్ది సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారును) వీరు తిరుపతి వేంకటేశ్వరకవుల శిష్యులఁట. వీరిలో సుబ్రహ్మణ్యకవిగారు సంగీతసాహిత్యములను, అవధానప్రజ్ఞను గడించినవారు, చిత్రపుకాగితపుబనులు, అర్మోనియములు, వేణుగానము, మొదలగునవి గురుశుశ్రూష చేయకయే నేర్చిరఁట.ఎంతటికఠినపద్యమైనను వినినంతనే మరలఁ జదువఁగలనేర్పుగల్గినవారఁట. ఇట్టి మేధాశాలి కీర్తిశేషులయినట్లు తెలియుచున్నది. ఈనాటకము 5 అంకములు గలది. ప్రత్యంకమున రంగవిభజనము చేయఁబడినది. కథ పేరువలననే తెలియవచ్చును. ఉత్తరరామాయణము. ఇంద్రాదిదేవతలు శివుఁడు మొదలగువారు రాముని వైకుంఠమునకుఁ గొనిపోవ యత్నించుట. యముఁడు మునివేషమున రామునికడకువచ్చి బ్రహ్మరహస్యమును జెప్పుట. ఆమాట లితరు లెవ్వరు వినఁగూడ దని ముని చెప్పుట. రాముఁడు—

చ. శరణని దేవదేవుపదసారసయుగ్మము నంటుగాక సా
గరమునఁ గ్రుంకుఁగాక సురకాండమె యుద్ధము వచ్చుఁగాక మే
మిరువుర మాడుమాటలు నొకించుక విన్నను గన్నవాని మ
త్కరనిశితాసిధారలను ఖండనఁ జేతు దయావిహీనతన్.

అని ప్రతిజ్ఞ చేసి లక్ష్మణుని ద్వారముకడ నెవ్వరును రాకుండఁ గాపుంచుట. అంతలో దుర్వాసముని వచ్చి రామునిఁ జూడఁగోరుట, లక్ష్మణుఁడు మునికోపమునకు వెఱచి రామునొద్దకు రహస్యసమయములో నేగుట మొదలుగాఁగల కథ యిందు వర్ణింపఁబడినది. సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు రచించిన సందర్భోచితములగు కీర్తనలు తుట్టతుదఁ జేర్చినారు. కవిత్వము సందర్భోచితముగ నున్నది. "పాటలాధరరంభఁ బాపఁగావలె నామెపడకకనుచు" రాక్షసుఁ డన్నను మోటుగానే కనఁబడుచున్నది. "తనవిడిదికి రంభ ననుపవైతి" అని కిగ్గాడియసుర చేత సూరన్నగారు గూఢముగాఁ బల్కించిరి. అభిప్రాయభేదము లుండవచ్చును. శ్రీరామనిర్యాణము విషాదాంతము కాకపోదు.

ఉ. తమ్ముఁడవైతి పుట్టుకను దాసుఁడవైతివి సేవచేతఁ గా
ర్యమ్మొనరించుపట్లఁ బరమాప్తుఁడవైతివి రాజనీతి వా
క్యమ్ముల నాలకించుతఱి నైతివిశిష్యుఁడ వట్టిసిదుకం
ఠమ్మును జేతులార నకటా వధియించి సుఖింపనేర్తునే.

ఇందుఁ గంఠమ్మును వధింబుంచి యనుటకంటె "తెగవ్రేసి" అనుట యుక్తమేమో.

మ. హరకోదండవిఖండనోద్భవజయశ్యామామనోహారిభా
స్వరహస్తగ్రహణోత్సుకాయ విభవే సద్భక్తహృద్వాసినే
ధరణీజాకుచకుంభలిప్తవిలసత్కస్తూరికాసౌరభో
త్కరసంవాసితవక్షసే నమ ఇదం కల్యాణసంధాయినే.

చ. వయసు గతించె నీధరణిభారముఁ దాల్పఁగశక్తిలేదు ని
ర్దయ నిదె మృత్యుదేవత కరాళము విప్పి గ్రసింపనుండెనా
ప్రియమగు తమ్ముఁడా మడసెఁ బెద్దలుగూడ నసించిరింకనో
నయవిదులార యేలఁదగున్యాయము దప్పక కోసలావనిన్.

మ. అదియే కోసలదేశభూషణ మయోధ్యాపట్టణోత్తంస మ
ల్లదియే రామనివాససౌధ మదె రథ్యల్ వారలే పౌరు ల
ల్లదె మత్తేభతురంగగోష్ఠ మదె క్రీడారామ మయ్యారె నా
కిది దర్శింపుటకన్న భాగ్యమిఁక వేరేదు లెక్కింపఁగన్.

"బలిమి ధన్వంత్రిని బాధించు" "పగను రాత్రిఁ బవళ్లు ప్రశంస సేతురు" ధన్వంతరి యనియు రాత్రిందివములు అనియు నుండినబాగని తోఁచుచున్నది. "కరాళముఁవిప్పి గ్రసింపనుండె" కరాళమును విశేషణముగాఁ జేయుట మాకిష్టము. "మత్తేభతురంగగోష్ఠము" మత్తేభములను దురంగములను గట్టునవి గోష్ఠములనుట ప్రాథమేమో కాని స్థలోచితముగానుండునా! "తారకతేరనబుద్ధుగాఁగ" ఇందుఁ బ్రమాదముండవచ్చును.

కవులు "మేమీపొత్తమును వ్రాసినవెంటనే యచ్చొత్తింపుట తటస్థించినది. దానిచే దీని నితరకవులకుఁ బండితులకుఁ జూపి లోపాలోపములను సవరించుకొను నవకాశము లేకపోయిన దనిరి. కావున మాకు సందేహములు గానున్న తావులు సూచించితిమి.

ఈగ్రంథము కావలసినవారు గుంటూరుజిల్లా, అనంతవరము, రామకృష్ణ సీతారామకవులకు వ్రాసి తెప్పించుకొనవచ్చును.

వెల 0—12—0.

విజ్ఞాపనము.

ఈసంచికతోఁ బాఠకులకు 18 వ సంపుటములో మూఁడుసంచికలందియుండును. దయచేసి తాము కంపవలసిన చందాలను వెంటనె పంపుదురని కోరుచున్నారము. అందఱునుగూడ నొక్కొక్క సంవత్సరముచందా తప్పక పంపినచోఁ దత్తాలమునఁగల యిక్కట్లుగొన్నిపాయును. పాఠకులభాషాభిమానమీసమయమున విశదము కావలయును.

ప॥ అ॥

ముసలముద్గరశూలములు మూన్నిచక్కను కీబందూఖులు ధరింపఁ బాటిసేయు
వరుస గీర్వాణము ల్వదలించి వేవేగఁ దురకమాటలు నేర్పు కలిగ మీఱ
మీరు దేవత్వము వహించి మీ(ఱలేరు)
*మీరలును నొంకు విధమున రాదు, భద్ర. ౫౮
సూకరరూపంబు సూచనవినిగదా విడిచిపెట్టిరి మిమ్ము వెరవెఱింగి
బలి బిచ్చమెత్తిన బాఁపండ వని కదా విడిచిపెట్టిరి మిమ్ము వెరవెఱింగి
ఢిల్లీశ్వరునకైన యల్లుండ వని కదా విడిచిపెట్టిరి మిమ్ము వెరవెఱింగి
పాఱిపోయెడివారిఁ బట్టరాదని కదా విడిచిపెట్టిరి మిమ్ము వెరవెఱింగి
కాకయుండినఁ దురకలఁ గడచిపోవ
గలరె మీవంటివారలు క్రమముతోడ, భద్ర. ౫౯
శేషావతారవిశేష మెక్కడఁబోయె లక్ష్మణార్యునకు సలక్షణముగ
శంఖచక్రాన్వయసంజ్ఞ యెచ్చటఁ జెల్లె భరతశత్రుఘ్నుల కరయ భువిని
లోకమాత్రాఖ్య యేలోకంబులకుఁ జేరె భూపుత్రికిని నెన్న భూమిలోన
నాదినారాయణాహ్వాయ మదెందుల కేగె రామాఖ్యగల మీకు రమణతోడఁ
దురకలెల్లను దోరవని నరకుగొనక
మండపాగారముల మట్టుమసలి రహహా, భద్ర. ౬౦
చెక్కులు నిమురక సీతోర్మిళాదులఁ గని యూరకుందురే మనసునిలిపి
పాఱిపోవఁగనైనఁ బట్టెలు నాకక విడుతురే వైష్ణవవితతినెల్ల
బందూకులు బుజాలపై నిల్పి కొనిపోక (యరుగ) నిత్తురె వసిష్ఠాదిమునుల
ముక్కులుగలవనీ మును మొనగట్టి పోనిత్తురే కపినాయకోత్తములను
మొగలు బచ్చాల కగపడఁదగదటంచుఁ
దాఁగిపోయితి రిఁక నేటిదొరతనంబు, భద్ర. ౬౧
పురలక్ష్మి నురవడిఁ జెఱవట్టి గిడులో వనలక్ష్మి కరపల్లవములు నులిమి
గంగను గదిసి వేగమె ధైర్యలక్ష్మిఁ జేకొని ధనలక్ష్మి చెట్టవట్టి
రాజ్యలక్ష్మిని సంగరమునఁ బెండిలియాడి ధాన్యలక్ష్మిని సరదార్ల కిచ్చి
ఘనగజాంతలక్ష్మిఁ గైకొని వేవేగఁ గీర్తికాంతకుఁ గులగిరులొసంగి
నట్టి "దంసాను" శిక్షింప నలవిగాక
యడుగుకొంటివి నృపతులఁ గడుపుకొఱకు, భద్ర. ౬౨

*మీరలను యొండ్లువిధమున ననరాదు—మూ.

హరువిల్లు విఱువక వరపుత్రి నియనన్న జనకరా జేమి విచారపడెనో
పరశురాముని భంగపఱుపఁగా నొచ్చిన దశరథుఁ డేరీతిఁ దల్లడిలెనో
మిముఁ గాపుచేసి యాగము పూర్తిచేసిన కౌశికుఁడేమివ్యగ్రతగొనియెనో
వనరాశిఁ గట్టి రావణుఁ ద్రుంచఁగనిన విభీషణుం డేరీతి వెగడుపడెనో
తురకబలకోటి(గాంచి) యాతురతఁ బోల
వరము వేంచేసినట్టిదుర్వార్త వినిన, భద్ర. ౬౩

పరునఁ గోడలి దురవస్థలు విన సారెఁ గౌసల్య యేగతి గాంచెనొక్కో
మీాశ్రమ మెల్ల సుమిత్ర యాలించి గాసిలి దుఃఖవారాశిఁ జేరెనొక్కో
కలకాల మీారీతిఁ గడపఁగాఁ గాలంబు విని విందు లేమని వెఱచిరొక్కో
గతకాలమునఁ బండ్లు కానుక లిచ్చిన శబరి యేగతిఁ జింత సలిపెనొక్కో
యహహ భద్రాద్రినుండి మీారరిగి పోల
వరము వేంచేసినట్టి దుర్వార్తవినియు, భద్ర. ౬౪

ఆదిభిక్షునిఁ బెండ్లియాడిన పార్వతి కన్నవస్త్రముల కేమాపదయ్యెఁ
గోరి బావనిఁ జేసికొన్న సరస్వతి కిడుములు వచ్చెనే యిల్లు లేక
కాళ్ళు లేనిఫణీంద్రుఁ గట్టికొనిన యుర్వి కూరు లేదాయెనే యుండుటకును
దనువు లేని వయారిఁ దగిలిన రతిదేవి సుఖపడ దాయెనే సురలు మెచ్చ
బళిరె మీావంటిప్రభుచెట్టపట్టి సీత
సకలవెతలకు లోనయ్యె సరవిలోన. భద్ర. ౬౫

పొరుగిండ్ల వెంబడిఁ దిరుగుచునుండులక్ష్మీదేవి కేమపకీర్తి వచ్చె
సభలలో నేప్రొద్దు సంచరించుచునుండు వాణి కేమపవాద వచ్చెజగతి
వేలార్లు మనువుల కాలయమైయున్న భూదేవి కేమితప్పులు ఘటిల్లె
శివునిఁ బాసి సముద్రుఁజెందిన పార్వతిసవతి కేమాడిక ల్సంభవించెఁ
దోడు నీడయి మీా వెంటఁ గూడియున్న
సీతదురవస్థ లేమని చెప్పఁదరము, భద్ర. ౬౬

జనకుఁ డిచ్చిన బన్నసర మటంచును జూపి తెల్పు సీతామహాదేవి యిష్ట
జనులతో నూర్మిళ తనతల్లియొసఁగిన పచ్చలతాళని పల్కుఁ బ్రాణ
సఖులతో మాళవి సరవిఁ గెంపులనత్తు గని మురియు, బంధు
వర్గంబులో జాళువావల్వ శ్రుతకీర్తి మేనమామయొసంగె మిథిలయందు
ననుచుఁ గొనియాడుఁ బుట్టినింటిఘనత మెఱయ
వారి నేరీతి నోదార్పవశము మీాకు, భద్ర. ౬౭

గుజరాతికెంపులకుంటెళ్లు చెవుల ధరించదామెఁ గదయ్యా వాంఛదీర
వరుణదేవుఁ డొసంగు వజ్రాలకమ్మలు పెట్టదామెఁ గదయ్యా ప్రేమదీఱ
నలకుబేరుఁడొసంగునద్దాలఱవికపైఁ దొడుగదామెఁ గదయ్యాయొడలునిండ
గట్న మింద్రుఁ డొసంగు గంటల మొలనూలుకట్టదామెఁ గదయ్యా కాంక్షదీఱ
వేడ్క దినముల నడవుల వెంట (మీారు)
త్రిప్పితిరి సీత నూరకె తప్పులేక, భద్ర. ౬౮

తెచ్చితికీర్తిఁ గీర్తివిశారదులగు నిక్ష్వాకువంశోద్భవఘనులకెల్ల
నేలితి వవనిలో నెలమి శంకరగిరి హాసనుబాదాలు మహాత్మ్యతముగఁ
దోలితి వరుల హద్దులు దప్పిరాకుండ భక్తకోటికి ముగ్ధభావ మలర
... ...
ఏమి వర్ణింతు మీ మాత్ర మే మనెంతు
లోకు లెఱుఁగంగ నీమహా. ముళోకములను, భద్ర. ౬౯

అలపాకశాసను నైనను యాచించి చేయించు ముత్యాలచేరుచుక్క
రమణితోడుత ధర్మరాజుకు దయపుట్ట నడిగి చేయించు ముత్యాలనత్తు
వరుణదేవునినైన వరుసతోఁ బ్రార్థించు కలకొద్దిఁ జేయించుఁ గమ్మజోడు
రాజరాజును (వేఁడు) తేజంబుతోడను నిప్పించు నవరపుఁగొప్పె మును
పేదపోకు లివిన్మైనఁ బెట్టుకున్నఁ
జూపరులకెల్ల నత్యంతచులకఁదనము, భద్ర. ౭౦

ఇల్లు నవ్వులగంప యిల్లాలు చలచిత్త పాన్పు నాగులపుట్ట వదినె జెట్ట
గొల్లపెంపుడుతల్లి కోడలుతాఁగ కూఁతురు పాలుఁబోతు నాతురుఁడు సఖుఁడు
మనుమఁడుతంత్రికామకుఁడుకుమారుండుకుయరోగిమఱఁదివంచకుఁడుతండ్రి
యన్న పానఘనుండు నరయునిష్టుఁడు పేఁడి వేసదారివి నీవు వేయునేల
యిన్నియును నాదునెమ్మది నెఱిఁగియుండి
కొలిచితిని మిమ్ము విశ్వాసగుణముదలఁచి, భద్ర. ౭౧

పన్నీరుసీసాలఁ బరఁగ నించినరీతి నెనయఁగప్రపుమా రెత్తుభాతి
వరుసముత్యాలకోవలు గ్రుచ్చినక్రమంబునమల్లెపూసరములుమలఁపుమాడ్కి
విరజాజిపై సుధావృష్టి దోఁగినగతిఁ గస్తూరి పీణెయల్గలుపుపోల్కి
పరఁగనవదాతు (?) గంపలు వంపినవిధంబు తేనె బానలు తెరల్డిసినట్లు

నీదు నామామృతంబె నానేర్చినంత
కొల్లలాడెద భక్తులు నుల్లసిల్ల, భద్ర. ౭౨

సర్వమొఖాసాలు చాలని మీ కిలఁ గట్టడి నేరీతిఁ గడచెనయ్యా
బహ్వావసరముల భక్షించు మీ రెట్టు లొక్కప్రార్థన కోర్చి యుంటిరయ్యా
సంగీతసాహిత్యసద్గోష్ఠిగలవార లొంటి మీ రెట్లోదిఁ గుంటిరయ్యా
తిరువీథు లెడపక తిరిగెడు మీ రెట్లు కడపదాఁటక ప్రొద్దుగడపితిరహా
వాహనంబులపై నుండువారి కకట
యోడపై నెక్కఁగా నెట్లు గూడెనయ్యా, భద్ర. ౭౩

పదియు రెండేఁడుల ప్రాయంబువాఁడవై మించుతాటకను శిక్షించు టెఱిఁగి
రణశూరు లగుదైత్యగణములఁ బరిమార్చి కౌశికు జన్నంబు గాచు టెఱిఁగి
తరములఁ బట్టి యెత్తఁగరాని హరువిల్లు చెఱకుకైవడి నట్లు విఱుచు టెఱిఁగి
సంగరరంగవిశారదుఁడైన భార్గవరాము నవలీలఁ గడపు టెఱిఁగి
దూఱితిని మిమ్ము రోషంబు దొట్టి రిపుల
మదమడంగించునట్టి సమ్మదమెలర్ప, భద్ర. ౭౪

ప్రారబ్ధ మనుభవింపనిభక్తజనముల యాతనల్ ద్రుంపఁగ మీ తరంబె
కారణహేతువికారము ల్తప్పించి యధికులఁ జేయ మీ కయ్యతరమె
మిముఁ దొల్లి పూజించి మీవరంబులు గొన్న ధంసాను గెల్వ మీ తాతతరమె
గతజన్మమునఁ బెట్టగతిలేక పుట్టిన దీనులఁ బ్రోవ మీ దేవుతరమె
యనుచు జనులెల్ల మిము నాడ వినఁగలేక
దూఱితిని నాదు నేరముల్ తొలఁగఁజేయు, భద్ర. ౭౫

ఈతనా ధంసాకు నెదిరి పోరఁగలేక పాఱిపోయిన రామపార్థివుండు
ఈతఁడా యరికి వెన్నిచ్చి పోలవరంబు దారిఁజూపిన సుమిత్రాతనూజుఁ
డీబిడా కలసొమ్ము లిచ్చి మ్లేచ్ఛుల బాధ పతికిఁ దప్పించిన పడఁతిమిన్న
యీతఁడా పగదళంబిదె వచ్చె నని చూపి భయముపుట్టించిన పావనియని
పల్లుదురుసామి మిముఁ జూచి ప్రజలు కార్య
వరుస యెఱుఁగక కోపింప వలదుతండ్రి, భద్ర. ౭౬

పిఱికివాఁ డంటిఁగా కఱకుదానవులను గర్వమడంచిన ఘనుఁడ నిన్ను
లోభివాఁ డంటిఁగా లోకంబు లెఱుఁగంగ లంకదానముసేయు రాజ నిన్ను
బలహీనుఁ డంటిఁగా బలిమి సముద్రుని బాణాగ్రమున నిల్పుజాణ నిన్ను

వెఱ్ఱివాఁ డంటేఁగా వెరవెఱుంగని క్రోఁతిగములచే వారిధి గట్టినట్టి
మిమ్ము లోకోపకారార్థ మెన్నఁబూని,
దూఱితిని గాక మీవంటి దొరగలండె, భద్ర. ౭౭

అలకుచేలుని చేరెఁ డటుకులు భక్షించి సంపద లొసఁగిన సరసగుణుఁడ
గజరాజు మొసలిచే గాసిలి మొఱవెట్టఁ గాచి రక్షించిన కమలనాథ
కలఁడన్నఁ బెన్నుక్కఁగంబంబులోనుండి వెడలి బాలుని గాచువీరవరుఁడ
తలఁచిన ద్రౌపదితలఁపు వెంబడి మానభంగంబు గాచిన ప్రభువరేణ్య
లోభివంటిని బగరకు లొఁగితంటిఁ
బిఱికి వంటిని నేరక యుఱికితంటి, భద్ర. ౭౮

వగతుఁడై బహుఫణార్భటిఁ జేర వచ్చిన కాళీయుదైత్యుని గావలేదె
సీతను జెఱగొన్న పాతకాగ్రేసరునను జుని శరణన్న మనుపలేదె
మీశరణార్థినై మెలఁగి కావు మటన్న కాకాసురునితప్పు గడపలేదె

* * * * * * *

పృథివి శరణాగతత్రాణ బిరుదుగలుగు
దొరవనుచు మిమ్ముఁ బలుమాఱు దూఱినాఁడ-భద్ర. ౭౯

పితృకార్యమునకునై పినతల్లి కోరికి వెఱవక తీర్చిన వేల్పు నిన్నుఁ
బదరేణువ నహల్య పాపంబులెడఁబాపి విభునిఁగూర్చిన సత్యవిభుఁడ నిన్ను
దగఁ గన్నఁ బగవానితమ్ముని లంకలోఁ బట్టంబు గట్టిన ప్రభుఁడ నిన్ను
ఘను సుబాహుని బట్టి ఖండించి కౌశికుసవముఁ గాచిన సర్వసముఁడ నిన్ను
భక్తలోకోపకారార్థపరుఁడనగుచు
దూఱితిని నాదు నేరంబుఁ దొలఁగఁజేయు-భద్ర. ౮౦

చిలుకకు మాటలు చెప్ప రామాయని చేడియ మోక్షంబు చెందలేదె
వరుస దారులుదోఁచి వాల్మీకియు మరమరాయని మీకృపఁ బ్రబలలేదె
పతిశాపగతినుండి పాదరేణువుసోఁకి పాషాణమింతియై పరఁగలేదె

* * * * * * *

పృథివి శరణాగతత్రాణబిరుదు నీదె
కాక యితరుల కెందైనఁ గలుగఁ గలదె-భద్ర. ౮౧

కందెనేమో నాదుకఠినచిత్తమునందు నిలిపిన నీపదనీరజములు
అంటెనేమో నాదునఘలేశ మాత్మలో సంచరింపఁగ మేనఁ జమటలూరి

సోఁకెనేమో నాదుచఱుకులోఁజూపులు చూచుచుండఁగముఖసుందరంబు
* * * * * * *
సామి యిఁక నేరములు నీరసంబు చేసి
కాచి రక్షించు నత్కృప గడలుకొనఁగ-భద్ర. ౮౨

కొల్లలాడితినని కోపింపఁ బోకుఁడీ యవని మీదివ్యనామామృతంబు
పీఁటి.బుచ్చితినని వింతగాఁగనకుఁడీ కృతులందు మీగుణకీర్తనములు
కాడుచేసితినని కంటకపడకుఁడీ మీాటి మీాదివ్యకథారసంబు
ఎఱుఁగఁబల్కితినని యెగ్గుగాఁ గనకుఁడీ మహిని మీామహత్కర్మంబులెల్లఁ
బంచి పెట్టితి నని కోప గించవద్దు
సరస మీాపద్యముల్ చెప్ప సంతతంబు-భద్ర. ౮౩

వేయికన్నులుగల్గు వేల్పుతేనికినైనఁ గనుఁగొనరాని శృంగారరూప
వేయినోరులుగల్గు పేరులకంటికైన వచింపరాని యనంతనామ
వేయిచేతులుగల్గు వేఁడివేల్పునకైనఁ (బోల్ప) రా నబ్బని పుణ్యమూర్తి
వేయిరీతులుగల్గు వేదంబులైనను బ్రస్తుతిసేయనేర్పడనిచరిత*
తగుదు నని వాదు మూఢచిత్తమున నిన్ను
నిల్ప శక్యంబె నావంటి యల్పునకును-భద్ర. ౮౪

పనిపెట్టితేనొక్క పవనసూఁడు చనుదెంచి యరిబలంబులను జక్కాడలేదె
సెలవిచ్చితే నొక్కబలిమిని నీలుఁడు నని విరోధులఁ దెగటార్పలేదె
యానతిచ్చిన నొక్కయంగదుఁ డెకురేఁగి పగతురయసువులు పాపలేదె
* * * * * * *
స్వామి సాత్త్వికరూప విచక్షణవరుల
†నోర్చితిరిగాన తురకల యెదుటదొంత-భద్ర. ౮౫

నలనీలకుముదసేనానాయకోత్తముల్ బలసి ముంగల బరాబరులు సేయ
హనుమయు జాంబవదంగదాదులు నిల్చి యంచలంచలను జోహారులిడఁగ
వరుస సుగ్రీవగవయగవాక్షాదులు నొరసి మిన్నంటి చామరలువీవఁ
బరమభాగవతఖేచరసిద్ధచారణుల్ జయజయశబ్ద...ములు నుడువ
సురలు విరులు గురియఁ బోలవరమునుండి
భద్రగిరి కేగు వేడ్కను బ్రస్తుతింప-భద్ర. ౮౬

* నాల్గవచరణము—నిప్పానుతిసేయరాని ప్రాజనువులనుతుకైనను నెర్పడనిచరిత్ర. అని.

† యోర్చితిరిగాక తుర్కులమొరుట్టికెల్ల-మూ

అంగ వంగ కళింగ బంగాళ నేపాళరాజుల కెల్ల శ్రీరాములాజ్ఞ
గూర్జరకర్ణాట కురుకరేంకణచోళరాజులకెల్ల శ్రీరాములాజ్ఞ
చోటసింధుసురాటలాటమత్స్యవిదర్భరాజులకెల్ల శ్రీరాములాజ్ఞ
పాంచాల సౌరాష్ట్ర బర్బరమగధాంధ్రరాజుల కెల్ల శ్రీరాములాజ్ఞ
దివ్య తిరునాళ్లకు సమస్తదేశవరులు
రావలయు నంచుఁ జాటింపఁగా వలయును. భద్ర. ౮౭

శ్రీరామచంద్రులు సీతాసమేతులై వచ్చిరి భద్రాద్రివాసమునకు
జయనామవత్సర చైత్రశుద్ధాష్టమి తరవాతిదినమందుఁ దగవివాహా
మరయమార్గమునందు నెరయసత్రములుబల్చలువపందిరులు వెచ్చనీజలములు
శీతోదకంబులు చిక్కని మజ్జిగల్ నిమ్మపండ్లరసంబు నీరుచల్ల
లాదిగాఁగల్గుద్రవ్యంబు లమరఁజేయ
వలయునని వేగఁబంపుఁడీ వాయుసుతుని, భద్ర. ౮౮

తిరిగి రాముఁడు భద్రగిరికేగువార్త లాలించెనా వజ్రితాళీలాసంగు
నవనిజాధిపుఁడు భద్రాద్రిఁ జేరుట వినఁగల్గెనా జముఁడు చౌకట్లొసంగు
దశరథాత్మజులు స్వస్థానంబు కరుగుట వినియెనా వరుణుండు మణులొసంగు
భరతాగ్రజులు నిజపురము కేతెంచుట లెఱిఁగెనా ధనదుధనేశుఁ డొసఁగు
ననుచు నలనీలజాంబవదాంగదాదు
లమరి యున్నారు శుభవార్తలరసిచెప్ప, భద్ర. ౮౯

కలిమిచే విబుధులఁ గాననేరనివారి వారించు గుణశాలి వదినెగారు
నెఱిఁ బేదనైనను నిల్చి చేపట్టియు ధీరునిఁ జేయుపత్నీలలామ
పతితాత్ముఁడైనను బావనుగాఁజేయు గుణవతి ముద్దులకూఁతు రరయ
నవివేకునైన విద్యావంతునిగఁ జేసి గురురూప మొనరించు కోడలెన్న
నిట్టిసంపత్తి గల మిమ్ము నెఱిఁగి భక్తిఁ
గొలిచితిని వేగ నాకేమి కొదవయిఁక, భద్ర. ౯౦

దయశాలితల్లి యుదారసాహసుఁ డప్ప భూభారకుఁడు శయ్య పుష్పబాణుఁ
డరయఁబుత్రుఁడు శీతకిరుఁడు మఱంది వాసవసూను డిష్టుఁ డైశ్వర్యయుతుఁడు
నెచ్చెలి దేవమానిని దలంప మనుమఁడు రత్నాకరం బిలు రమణనెన్న
రణశూరుఁ డన్న సారసనేత్రి యర్ధింప నవతారమూర్తి వీవవనిలోన
నిట్టి మిముఁగొల్చునామది కితరబుద్ధు
లమరనేర్చునె యెన్నిజన్మములనైన, భద్ర. ౯౧

వరుస విద్యలు చెప్ప వదిన సరస్వతి యాయువుదయసేయ నన్నయజుఁడు
ముదమీయ నక్షత్రములు మేనయత్తలు మాకిష్టమిడఁ జందమామమామ
యరసిపాపముఁ బాప నప్ప దివిజగంగ నైశ్వర్యమొసఁగ శ్రీహరుఁడు బావ
మాతల్లియుల్లోకమాత కల్మషదీనపోషకుఁడవు తండ్రి పొసఁగ నీవు
ఇన్నియును వింటఁ గలుగుట యెఱిఁగియుఁ దర
దైవములవేఁడనాకేల దైవరాయ, భద్ర. ౯౨

బలుసాకున్నాకి ద్రౌపదిచేత వనములోఁ బాండవావలిని గాపాడినట్లు
సరవిఁదెచ్చినపత్ర సారంబనుభవించి చెంచుముద్దియను రక్షించినట్లు
అడిగితెచ్చిన ముక్కుటుకులు భక్షించి చెలఁగి బాఁపని ధన్యుఁ జేసినట్లు
పెట్టఁగానని తొంటిరొట్టెకు బతిమాలి ముసలియవ్వకుఁ గీర్తి యొసఁగినట్లు
పూసపాటినృపాలురఁ బ్రోవఁదలఁచి
తెచ్చుకొంటిరో మీఖచ్చు వెచ్చములకు, భద్ర. ౯౩

గోత్రికులని పాలు కొట్టిపోలేక మీయంశభూతులటంచు నడిగినావో
పేకమోసినకట్న మారసికొంటివో శూరులనుచు నంపఁ జేరినావో
మీనాఖరులలోన మాకీమిప్పిటుఁదెచ్చెనని చూపివ్యయమున కలిగినావో
స్థలము వంశంబు మీ రాయనిపోలికెఁ బలుకష్టసుఖంబులఁ దెలిపినావో
యెట్టుదయచేసిరయ్య మీపట్టుమీకుఁ
బూసపాటికులోద్భవు బాసమెఱిఁగి, భద్ర. ౯౪

రవికులోత్తమ దశరథరాజనందన తాటకామదవిమర్దన మునీంద్ర
మఖపరిపాలన, మారీచహర, యహల్యాశాపమోచన, హరశరాస
నవిభంగజానకీనాయక భార్గవరామ గర్వాపహార సుగుణాఢ్య
పితృవాక్యపాల విపినశైలసంచారక కురంగభంగక కపిపాల
వాలిమదభేద వారిధిబంధన......
దశముఖకులవనదావ త్రిదశవంద్య, (?) భద్ర. ౯౫

సద్ధర్మచారిత్ర.............శ్రీధరపుణ్యగాత్ర సీతాకళత్ర
కరుణాలవాల శ్రీకరభక్తపాల సన్నుతమౌనిజాల యంచితసుశీల
పరమపవిత్రశుంభద్వైరిమిత్ర వాసరమాన్యగోత్ర విశాలనేత్ర
రఘుకులదీప నిర్గళితశంకరచాప సుందరరూప నిశ్చితప్రతాప
రణజయాలాప దైత్యమర్దనకలాప
మానిమానససారసమత్తమధుప- భద్ర. ౯౬

రణభీమ దైత్యమారణహోమ పుణ్యకారణనామ వినుతచారణలలామ
వనచార కలితపావనశూర మానిభావనపూర వీరరావణకుఠార
జనరక్ష కృతపుణ్యజనశిక్ష వరభక్తజనపక్ష సత్ప్రియోజననిరీక్ష
జితదోష మానిపూజితశేషశయన వారధిశోష పార్థసారథ్యవేష
సరసగుణధామ రవికులసార్వభౌమ
దశరథసుపుత్ర దేవ సీతాకళత్ర, భద్ర. ౯౭

వరరూపలావణ్య వైభవార్తశరణ్య దేవాగ్రగణ్య పార్థివవరేణ్య
ఘననీరదనిభాంగ ఖగనాయకతురంగ విజితహేమకురంగ వృజినభంగ
మానిమానసభృంగ మథితఘోరభుజంగ పరిపాలితప్లవంగ ప్రణుతగంగ
భక్తవనజమిత్ర పావనచారిత్ర శతముఖస్తోత్ర కౌసల్యపుత్ర
ధర్మగుణసాంద్ర రఘుకులతారకేంద్ర
సవనసంరక్ష యాశ్రితజనసుపక్ష, భద్ర. ౯౮

జలజాక్ష ఘనరాక్షసవిశిక్ష మునిపక్ష రణశూర వనచార రఘుకుమార
అరిశోష మునివేష సురపోష మృదుభాష రఘుపుంగవ భుజంగరాజభంగ
శరచాపధర పాపహర భూపకులదీప రతిరాజజయతేజ హితసమాజ
మురభీమ సురసోమ వరనామ గిరిధామ సురపుంగవశుభాంగ సుప్రసంగ
భక్తపరిపాల గుణజాల భవ్యలీల
దివ్యమంగళవిగ్రహ దీనరక్ష, భద్ర. ౯౯

శరణు త్రిలోకరక్షణ మానిసన్నుత శరణు సద్భక్తరంజనచరిత్ర
శరణు విశ్వామిత్ర సవనసంరక్షణ శరణు గౌతమపత్నీశాపహరణ
శరణు మారీచభంజన వార్ధిబంధన శరణు ప్లవంగపోషణముకుంద
శరణు వైకుంఠవాస విశాలలోచన శరణు ఇక్ష్వాకువంశజ మహాత్మ
శరణు వాసవనుత శేషశయన శరణు
శంఖచక్రగదాఖడ్గశార్ఙ్గహస్త, భద్ర. ౧౦౦

రామదాసాదుల రక్షించినట్టులు నెలమితోడఁ గుచేలు నేలినట్లు
ప్రహ్లాద నారద ప్రభృతిఁ బ్రోచినయట్లు సరవితో ముచికుందు సాఁకినట్లు
అలద్రౌపదికి వల్వలాదుకొన్నట్టులు గజరాజు నవనిలోఁ గాచినట్లు
శబరివిందుకు సంతసమ్ము నొందినయట్లు మహిని ఘంటాకర్ణు మనిచినట్లు

నన్ను దయనేలు నేరము లెన్నకవని
మూఢచిత్తుఁడ నవివేకములు హరించి, భద్ర. ౧౦౧

సర్వధారను పేరిసంవత్సరమునను ధంసాకు వెఱచి యిద్దరికి వచ్చి
పోలవరంబులోఁ బాలుపొంద నైదేఁడ్లు వనవాస మొనరించి వరుసతోడ
శాక్తేయమతయుతు సంహార మొనరించి మంత్రాంగశక్తి యిమ్మహిని వెలయఁ
దగఁ బూసపాటి సీతారామరాజు విజయరామరాజుల సరసముగను
విజయసంవత్సరంబున విజయముగను
భద్రగిరికేగి తౌనయ్యభద్రముగను, భద్ర. ౧౦౨

మొదలఁ గావ్యము లేశమును బఠింపఁగ లేదు శబ్దజాలముల వాసనయెఱుంగ
ధరవిభక్తిజ్ఞానసరణి యేమియు లేదు లక్షణశక్తి చాలదు తలంప
గ్రంథశోధకుఁడను గాను వ్యాకరణసూత్రము లవలేశమాత్రము నెఱుంగ
నవని నీదివ్యనామామృతాసక్తిచేఁ బూనితి నీకావ్యబూటకంబు
మున్ను నన్ను మరామరాయన్నఘనుని
పగిది దయఁ జూడవలయు నాపదలు ద్రోలి, భద్ర. ౧౦౩

నదులు మున్నీటికై యదనిచ్చి పాఱుచో నెదురేగు మీనము ల్గుదులుఁగూడి
వనవసంతాగమదినములఁ గోయిలల్ మొగమిచ్చి పల్కును వగలు గులుక
నరవి మేఘోత్పత్తిసమయంబున నెమిళ్ళు పురివిచ్చియాడు నంబరముగాంచి
సిరిగల్గువేళలఁ బరమదయాళులై పురిబంధుజనములు పూజచేతు
రితరకాలంబులను వార లెగ్గుసేతు
రేమి వివరింతు మాయల సామి నేఁడు, భద్ర. ౧౦౪

రమణతోడుత నిభరాహిముఖానుని నేల పుట్టించెనో యిలను బ్రహ్మ
పుట్టించెఁ గాక యీపుడమిలోపల నేల ఘాజిలు బేగని వల్లఁజేసెఁ
బల్లఁజేసినవాఁడు పదవిచాలయొసంగి లీల జాల్దుంగు పేరేల తెచ్చెఁ
దెచ్చినవాఁ డేల దృఢచిత్తుఁగాఁజేసి ధంసా యను కితాబు ధరణి నొసఁగ
నొసఁగి మిము గెల్చు సాహస మొనర నేల
చేసెనో యని మదిఁ జింతసేయవలదు, భద్ర. ౧౦౫

రమణఁ గౌండిన్యగోత్రపవిత్రుఁడను లింగనకుఁ బౌత్రుఁడను పెద్దనకును బుత్ర
వరుఁడఁ జేరయనామధరుఁడ భల్లావంశవార్ధిసోముఁడ బుధవర్గ మలర

వలసవేంచేసిన వరుస యాస్పదముగా మదిలోన భావించి ముదమెలర్ప
ఘనత వ్యాజస్తుతిగా నొనర్చితి నీనశతక మష్టోత్తరశతము గాఁగఁ
జిత్తగింపుము హంసంబు క్షీరములను
గ్రాహ్యమొనరించుచందంబు గడలుకొనఁగ, భద్ర. ౧౦౬

కేశవ మాధవ కృష్ణ హృషీకేశ నారాయణ ముకుంద నారదనుత
పద్మనాభాచ్యుత ప్రద్యుమ్న శ్రీధర వామన గోవింద వాసుదేవ
విష్ణోనిరుద్ధ త్రివిక్రమాధోక్షజ నారసింహ జనార్దన మధుసూద
న యుపేంద్ర సంకర్షణ పురుషోత్తమ హరే దామోదరానంత దానవాంత
యఖిలలోకైకనాథ దివ్యాంఘ్రిపద్మ
ములకుఁ బ్రణమిల్లెదను ముదములరనేలు
భద్రగిరివాస శ్రీరామభద్ర దాస
పోషబిరుదాంక రఘుకులాంబుధిశశాంక. ౧౦౭

జయ రఘుకులదీప జయ దశరథపుత్ర జయ భరతాగ్రజ జయ ముకుంద
జయ తాటకాంతక జయ మఖపరిపాల జయ యహల్యాపోష జయ యుపేంద్ర
జయ హరధనుఃఖండ జయ జానకీనాథ జయ భృగుసుతభంగ జయ కృపాబ్ధి
జయ వనసంచార జయ వాలిమర్దన జయ వార్ధిబంధన జయ మురారి
రావణాంతక సాకేతరమణ నీదు
వలన శతకము వినువారి వలన లుడుగు
భద్రగిరివాస శ్రీరామ భద్ర దాస
పోషబిరుదాంక రఘుకులాంబుధిశశాంక. ౧౦౮

శ్రీ

వరదరాజశతకము.

—॥ కృష్ణకవిప్రణీతము ॥—

రేఫప్రాసయుతచంపకమాలావృత్తములు.

సురనుత మంజుభాష వరసుందరవేష స్వభక్తపోష యా
సురమదశోష సర్వగుణశోభితభూష కృపావిశేష నే
శరణని వేఁడిన న్వినవు సాహసమా చలమా యిదేమి మం
దరధర కుందసుందరరదా వరదా మురదానవాంతకా. ౧

హరిహయుఁ డాదియౌ సురల కందనివాని విరించి మానులు
న్మొర లిడువాని దాసజనముఖ్యులు గొల్చెడువాని దీనులన్
సరగునఁ బ్రోచువాని నిను సన్నుతిసేతును నన్నుఁ బ్రోవు మం
దరధర కుందసుందరరదా వరదా మురదానవాంతకా. ౨

స్ఫురదరవిందనేత్ర యతిశోభనగాత్ర గిరీశమిత్ర సా
గరతనయాకళత్ర వరగర్వమదాసురజైత్ర భారతీ
వరనుతవక్త్ర యోగిజనవందితపాత్ర సువర్ణవస్త్ర మం
దరధర కుందసుందరరదా వరదా మురదానవాంతకా. ౩

గరుడతురంగ శత్రుజనగర్వవిభంగ రమాంతరంగ నే
మొరలనిడంగ నీ కదియు ముద్దా భుజంగశయాన నీకు నేఁ
బరుఁడనె మానిసంగ రిపుమత్తమతంగజ దోషహారి మం. ౪

నరసఖ దైత్యనిర్దళన నారదసన్నుత యప్రమేయ శ్రీ
ధర కరుణాపయోనిధి సుదర్శనసాయక వాసుదేవ సా
దరమతి నన్నుఁ బ్రోవఁగదె తాపసహృత్కమలాంతవాస మం. ౫

కరకరిఁ జూడ మేర యదిగాదు దయాపర నీదునామమే
నిరతము సంస్మరించెదను నిర్మలుఁ డంచని ప్రోవకుండినన్
వరదుఁడ వన్నమాట కదివైపగునే తగునే రమేశ మం. ౬

సరసిజనాభ వామన ప్రసన్న నిను స్మరణంబు వేఁడినం
బరమకృపాకటాక్షమునఁ బారఁగఁజూడ వదేమిచోద్యమో
హరిహరి నీదుమానసము హా శిల యాట మొఱుంగనైతి మం. ౭

కరముల నొగ్గి వేఁడి పదకంజము లే మది నమ్మియుండి యీ
చరితము లాలకించుచును శౌరి యటంచని పాటపాడుచుం
స్థిరమతిఁ గొల్చియున్న మదిచింతలు వాప వదేసి బాసు మం. ౮

సరిసరి చాలురా యిటులు సాహసమేలర నమ్మినానురా
విరసము మానరా యిఁకను వేఱుగ నెంచక ప్రోవవేమిరా
సురనుత రార నాయనవి సొంపుగ నింపుగ నాలకింపు మం. ౯

చిరమతినై భజింప నను జిక్కులఁ బెట్టియు సృక్కఁ జేసితౌ
స్థిరమతి నెవ్వరయ్య యిఁకఁ జేరిచి ప్రోచెడు వార లక్కటా
దొర వని నిన్ను నమ్మితిని దోసిలియొగ్గితి నేలుకొమ్ము మం. ౧౦

వరగుణసాంద్ర యోగిజనవందిత భోగసురేంద్ర నీపదాం
బురుహయుగంబు నమ్మినను బ్రోవక వంచన నెంచఁబోకు శ్రీ
హరిహరి నీకిదే యిడెద నంజలి చేకొను మేరుధీర మం. ౧౧

గురుఁడవు తల్లి దండ్రి పతి కూరిమిబంధుఁడు దేవుఁ డంచు నే
నిరతము నమ్మియున్న నిఁక నీ విటు సేయుట పాడియౌనె యో
వరద పరాత్పరా దురితవార్ధి మునుంగకయుండఁ బ్రోవు మం. ౧౨

పరసతులన్ హరించితిని బాత్రమెఱుంగక నిక్కి త్రుళ్లితిం
బరధనము న్వెసం గొనితి బ్రాహ్మణముఖ్యుల నిందచేసితిం
బరహిత మెంచలేని బహుపాపిని నెట్టులనైనఁ బ్రోవు మం. ౧౩

మురుగులు గొలుసులుం బతకము ల్మొలత్రాళ్లును నుంగరంబులు
న్సరిపెణలుం గిరీటములు సాలువు లుత్తరజన్నిదంబులు
న్నురుభుజకీర్తులే నడుగ నొక్కట నీపదభక్తి నిమ్ము మం. ౧౪

హరులను గోరలేదు బిరుదావళు లిమ్మని వేఁడలేదు నే
నరదము లిమ్మటంచు నిను నడ్డముగా నరికట్టలేదు నా
మొఱ విని ప్రోవుమంటి నిఁక మోసము చేయకుమీ యటంటి మం. ౧౫

మరణము నొందు నాసమయ మందునఁ గాలుని కింకరాళి నా
సరసను నిల్వ రోగములు చాలఁ బెనంగఁ గఫ ముగట్ట నే
స్మరణ యొనర్తునో పలువఁజాలనో యిప్పుడె చేతుఁ బ్రోవు మం. ౧౬

శిరము సుదర్శనాయుధుఁడు జిందము గేరు గళంబు నచ్యుతుం
డురము గదాధరుండు భుజయుగ్మము నాహరి నాభిఁ బంకజో
దరుఁడును బాదయుగ్మము ముదంబున శ్రీధరుఁ బ్రోవఁ జేయు మం. ౧౭

పురములు సంచరించునెడ భూములఁ గ్రుమ్మరువేళ గ్రామముల్
దిరిగెడువేళఁ బల్లెలను దీవ్రముగాఁ జనువేళ రోగముల్
గురుకొనఁగం బిశాచగణక్రూరమృగాదులఁ జేరనీకు మం. ౧౮
దురితవిదూరుఁ డంచు మది దుఃఖములెల్లను ద్రుంతువంచు న
న్గరుణను బ్రోతువంచు నిఁకఁ గష్టముఁ బెట్టవటంచు నమ్మితి
న్నితరము దాసువైనెపుడు నీకృపనుంచు బిరానఁ బ్రోవు మం. ౧౯
హరుఁ డసురారికి న్వరము నర్థినివేఁడ నొసంగి హస్తముల్
శిరమున నుంచిచూతునన శీఘ్రమె వర్వెడి దొండకాయలోఁ
జొరఁబడ దానవుం దునిమి శూలినిగాచిన రీతిఁ బ్రోవు మం. ౨౦
సరసిజగర్భుకై సకలసంపద లెల్లను మాని యంచవై
సరగున సృష్టికారణము సాహస మేర్పడ బోధసేయు నీ
చరితము లెన్నఁగాఁ దరమె శౌరి మురారి హరీయఘారి మం. ౨౧
పరమదయాకరుండవఁట భక్తజనావళిఁ బ్రోతువంట నీ
కరుణకు లోకము న్మనులఁ గాచుకయుండెదరంట వేదము
ల్వరుస నుతించునంట యిటువంటి మహాత్ముని జేరికొల్తు మం. ౨౨
మొర వినలేవొ నీచెవులు మూసుకయుందువొ లేక వింటివో
కరుణఁ దలంపవో దురితకర్ముఁడు పీఁడని యెంచుకొందువో
మఱపున నుందువో తనదుమర్మముగందువొ సాధ్యమార మం. ౨౩
సరగున రావదే నను ససంభ్రమ మొప్పఁగఁ జూడవే మదే
నిరతము వాదె నాపయిని నేర మదే జగదేకవీర దే
వరకును దాసుఁ డంటి గదె వైరమదే మదిరాదె ప్రోవ మం. ౨౪
దొరతనమా నమామి యని దోసిలి యొగ్గియు నిన్ను వేఁడినన్
గరువతనమ్మ ప్రోవఁ దఱి గాదని యుండు టిదేమి క్రోధమా
బిఱబిఱరమ్ము నాయెడల భేదము కౌస్తుభధామ రామ మం.
వరుఁడను గానురా యిఁక నెపం బిడఁగ న్నను గావవేమిరా
విరసము మానరా యిటులు వేడుక చూచుట పాడిగాదురా
సరసత నేలుకోర యిదె సాఁగిలి మ్రొక్కెదరా సుధీర మం. ౨౬
మఱుజనకా పరాక యిఁక మన్ననఁ జూడక రాక వేడుకా
విరసముకా సరేకదర వేఁచుటకా ననుఁ బ్రోవకుంటిగా
మఱచుటకా నిరంతరము మర్మము చూచుటకా చిరాక మం. ౨౭

త్వర నిటు రమ్ము నామనవి తత్క్షణమే కృపఁ గొమ్ము వింతగా
దురితము లెల్లఁ జిమ్ము నను దుష్టుఁడటం చనఁబోకుసుమ్ము నే
నరులను వేడ నమ్ము నిను నానకలం బరియుందు లెమ్ము మం. ౨౮
శరణని యంటి నెల్లపుడుఁ జక్కనిభక్తిని వేఁడుచుంటి నీ
కరుణకుఁ బాత్రుఁడంటి నిఁక గాసిని బెట్టకు మంటి నిన్ను నే
మఱిమఱిఁ బాడుచుంటి ననుమానము మానుమటంటిఁ బ్రోవు మం. ౨౯
పరుగున రా వదేమి నను బాధలఁ బెట్టు టిదేమి పిల్వఁగా
మొర విన వేమి ప్రోవక నను మోసము చేసెద వేమి శౌరి నా
సరసకు రా వదేమి నెఱసాహస మేమిర ప్రోవ వేమి మం. ౩౦
గరుడునిపై వసించి వరకౌస్తుభహారముఁ దాల్చి గట్టిబం
గరువలువల్ ధరించి సొబగైనకిరీటము నుంచి చక్రముల్
దరము నమర్చి దాసుని ముదంబునఁ బ్రోవఁగవచ్చి నిల్వు మం. ౩౧
త్వర ననుఁ బ్రోవకుండినను దార్క్ష్యుని యాన ఫణీంద్రు నాన నీ
పరమపదంబు నాన సిరిపంటవెలందులయాన యింక నీ
చరణములాన ద్వారకుల జంటలయాన నిజంబునమ్ము మం. ౩౨
కరుణను జూడరా బిరుదు గట్టితి వల్లది కల్లగాదురా
యరమర మానరా కలుషహారివి నాదురితంబు మాన్పరా
నిరతము నమ్మినార నను నేరము లెన్నకురా సుధీర మం. ౩౩
మఱవకు నన్ను సద్గుణుఁడ మ్మకృని ద్రోహిని నీచకృత్యుఁడం
బరధనదారలంగొనెడు పాపిని గోపిని నీపదాబ్జమే
యిర వని నమ్మినాఁడ మది నిష్టముచేసుక ప్రోవుమయ్య మం. ౩౪
వరమునిగేయ సర్వసురవందితకాయ సునామధేయ నీ
పరమరసేయ నెవ్వరిఁక హా నను జేరఁగఁ దీతురయ్య నా
మొర వినదాయెనా యిటులు మోనము చేయకు భాగధేయ మం. ౩౫
హరునిఁ గృతార్థుఁ జేసితివి యుబ్జజునిం ఘనుఁ జేసి తౌర యా
హరిహయు కోర్కెఁ దీర్చితివి యందఱికన్నను నన్నుఁ నొక్క క
న్నరసియుఁ బ్రోవవయ్య బిరు దప్పుడు చెల్లును దేవరాయ మం. ౩౬
*గురుతర మీన మై జలధి గొబ్బునఁ జొచ్చియు సోమకాసురుం

* ఇక్కడనుండి దశావతారవర్ణనము.

బరువడి వ్రచ్చి వేదము లపారకృపామతిఁ దెచ్చి ధాతకున్
సురలు నుతింప నిచ్చిన యశోనిధి నిన్ను నుతింపనేర మం. ౩౭

సుర లసురుల్ మహానగము సొంపుగఁ దెచ్చి సుధాబ్ధినుంచి వే
సరకను ద్రచ్చుచుండ నది సంద్రము నందు మునుంగఁ గూర్మమై
సరగున నద్రి వీఁపున వెసన్ ధరియించి సురాళిఁ బ్రోచు మం ౩౮

వరబలమత్తత న్విబుధవర్గము భీతిలుచుండఁ గ్రూరుఁడై
ధరణిని ముచ్చిలించుకొని ధైర్యముతోఁ జను హేమనేత్రునిం
ద్వరను వరాహరూపమున దైత్యునిద్రుంచి విధాతఁ బ్రోచు మం. ౩౯

కరుణ యొకింత లేక సుతుఁ గాసిలఁ జేయుచు నున్న దానవున్
ధరనిఁక నుంచరా దని ముదంబునఁ గంబము నందు శ్రీనృకే
సరివయి పుట్టి రక్కసునిఁ జంపియు బాలుని గాచినట్టిమం. ౪౦

సురపతి రాజ్యసంపదలఁ జూఱగఁ గొన్న బలీంద్రుచెంతకు
న్సరగున నేగి వామనుని చందము తోడఁ బదత్రయంబు వే
సరకను వేఁడి కైకొని రసాతలమందున వానిఁ ద్రొక్కు మం. ౪౧

పరశుధరించి సర్వజనపాలుర నెల్లను భీకరంబుగా
నిరువదియొక్కమాఱు వధియించి పితాళ్లకుఁ బ్రీతిసేయు నీ
వరబలమెంతు నే భువనవందిత భార్గవవంశరామ మం. ౪౨

ఖరకరవంశజాతుఁ డయి కౌశికుయాగము గాచహల్య శా
పరహితఁ జేసి రుద్రువిలు భగ్నమొనర్చియు సీతనలి యా
సుసులను రావణుం దునిమి సొంపుగ రాజ్యము నేలు రామ మం. ౪౩

కరకమలంబునన్ హలముఁ గ్రక్కునఁ బూనియు దానవావలిం
బొరిగొని హస్తినాపురము బోర్లఁ బడంగను బెల్లగించు నీ
వరబల మెన్న నాతరమె వారిజనేత్ర ప్రలంబహంత మం. ౪౪

సరసిజనాభ యోగిజనసన్నుత యాదవవంశమందు నీ
వరమర లేక పుట్టి స్వకులాంగనల న్రమియించి దుష్టులం
బొరిగొని కంసుసం దునిమి పుణ్యులఁ బ్రోచిన ముద్దుకృష్ణ మం. ౪౫

సరగునఁ బూతనం గెడపి చక్రముఁ దన్ని తృణాసురు న్వడిం
బొరిగొని ధేనుకాసురుని పొంక మడంచి ప్రలంబుఁ డాదియా
సురులవధించి గోపకుఁ సుందరుల న్రమియించినట్టి మం. ౪౬

బుచెలువున నున్న ద్రప్రాణికంబై యత్యద్భుతం బగు నొక్క కాళిందీతీరకాంతా
రంబు ప్రవేశించి. ౧౭

—శ్రీకృష్ణుఁడు వేఁట సలుపుట—

క. నలుదెసలఁ గాపు లునిచెన్, బలియుల మృగయులను వీరబలశాసనుఁ డా
జలజాతపత్రనయనుఁడు, బలశాసనతనయుఁ బనిచి పటువేగమునన్. ౧౮

గీ. అతులచాతుర్య మొదవంగ నమ్మహాత్ముఁ
డమర ఘటియించె నపుడు పూర్వాదులందు
సంభవత్తత్త్వమయసంజ్ఞ* నరగఁ జేసి
సకలవిబుధులు వినుతింప సద్వ్య(వ)స్థ. ౧౯

క. దిక్కులఁ గ్రమ్మి భటుల్ రొదలొక్కుమ్మడిఁ జేయ మృగము లురవడి బెగడన్
మిక్కుటపుసుకవివాక్కులఁ, బెక్కండ్రవినీతకవులు బెదరెడుమాడ్కిన్. ౨౦

క. జలజాక్షునకుం దమ్ములు, బలుమృగముల వెదకి వెదకి పడఁజేసిరి దో
ర్బల మలర శాబ్దికోత్తము, లలయపశబ్దముల నెమకి హరియించుక్రియన్.

గీ. అలసనత్త్వంబులనసత్త్వములఁ గ్రియా†ప
రాశ్రయముల స్వరాదుల నవ్యయములఁ
దా నిపాతంబులుగఁ జేసి ధరఁ దదంత
సంగ్రహాయత్తమతి యైనసాధుమౌళి. ౨౨

గీ. మాన్యుఁ డైనట్టి యాధ్వనిమార్గవేది, లక్ష్యమూలంపుధ్వని నవలంబనంబు
చేసి హరియించె మిక్కిలి వాసిగాంచు, తనకృతిత్వము మర్మవేత్తలు నుతింప.

క. కరమరుదు కృష్ణమేఘం, బురుతరశరవర్షవైభవోదగ్రముగా
ఖరవైశ్వానరకీలలు, విరళతలే కన్నియెడల వే కననయ్యెన్. ౨౪

గీ. అవ్యయప్రకాశ మ‡విభక్తికోజ్జ్వలం, బగళితోరుసత్త్వ మంతకార్య
కరము నౌచు మెలఁగె సురుచిరతద్ధిత, కృద్గణంబు దహనకీలితంబు. ౨౫

వ. ఇటు మృగయావిహారంబు కొంతప్రొద్దు గడపి చాలించి యమ్మించుమాయ
లాఁడు రాజార్హంబు లగు నామిషంబులతోఁ బరివారంబు హరిప్రస్థంబున
కుఁ బోవఁ బంచి విశ్రాంతివ్యాజంబున నర్జునానుచరుం డై కమలాసనవర
మహంసనీలకంఠసంసేవితం బై శుకముఖసుకవినికరసముపభోగయోగ్యం బై
తనుభవశ్రాంతిసర్వస్వాపహరణప్రవణం బై శరద్రాకాశశాంకాకలంకచ్ఛా

*లలరజేసి-మూ. †పరాశ్రియములు-మూ. ‡విభక్తిమోజ్జ్వలం-మూ.

యాచోరప్రభాభరంబై తెలిదీవివైఖరిం బరిహాసించు నొక్కకాళిందీనదీ
సుందరపులినతలంబున విశ్రమించి. ౨౬

క. కనియెం బద్మదళాక్షుఁడు, కననివిననిమేలుసుషమఁగల ప్రియురాలిం
గనికనఁగరాని చంచలఁ, దనులత యచలంపుఁ గోచిఁ దల మనుదానిన్ ౨౭

—శ్రీకృష్ణుండు కాళిందిని జూచుట—

క. ఉపమానభావమును దన, కపకారముగాఁగఁ దలఁచు నపఘన మగుచుం
దపముఁ బలు *కాఁకఁ దనకై, తపియింపుచునుండునట్టి తపనతనూజన్.

క. కనికని నిరతిశయానం, దనిధిత్వ(ము) గాంచియేని కమలదళాక్షుం
డెనలేనిముదముఁ గొనుచున్, మనమునఁ గాళిందిరూపమహిమను బొగడున్.

గీ. ఏతదవఘనసంగతి నెట్టిముదము, †విషయివర్గంబుఁ గైకొని వెలసె దానిఁ
గాంచుఁబున రేతదంగసంఘటనగలుగు, భాగ్యమెన్నఁటికబ్బునప్పటికి మగుడ.

చ. సరసిరుహాసనంబుఁ గొని సన్ముఖసీమ గృహీతవాచమైఁ
బరఁగఁగ శ్రోత్రియత్వమునఁ బాటిలి పూర్ణతపంబుసేయఁగా
సరసిజగర్భ! యీయువిదచక్కఁదనం బొనగూర్చునేర్పు నీ
కరుదు ఘటిల్లెఁ గా కరయ నల్పతపంబున నిట్టి దబ్బునే. ౩౧

ఉ. సారసగంధిమధ్యమము సంఘటియింపఁగ యోగ్యవస్తుసం
భారము లేమినో యిది యభావముచేసితె పద్మజాత నీ
నేరుపు నెట్టు లెన్నుకొన నేరఁగనయ్యెద దానిమీఁదటం
జేరి వసింపఁజేసితివి సిబ్బెపుగుబ్బలు గొప్ప‡క్రమ్ముడిన్. ౩౨

గీ. ప్రస్ఫురద్వ్యక్తిసంబంధబలముకలిమి, నుల్లసించె నలంకృతు లెల్లఁ గాన
లలనయుత్తమకావ్యంపులక్ష్మి యనుచు, నవనిరసికులు గొనియాడుటరుదు గాదు.

గీ. అమథనావిలసింధుమధ్యప్రభూత, పద్మవాసిని యాశరత్పద్మనయన
వ్యక్తిసుందర§తాన్యకృతాఖిలోరు, భూషణత ముఖ్యకృతిలక్ష్మిఁ బోలునింతి.

సీ. ఇది మన్మథోన్నత్యహేతు వౌటఁ దలంప మదికిం పులొనరించు మరుని దంతి
దంతిగా దిది మృదుత్వంబు చాలఁ జెలంగ మరునిచేతమెలంగు విరులబంతి
బంతిగా దిది కందుపట్టుగా మిం చెఱుంగు సోఁకలేనెడు మేలుసోగమెఱపు
మెఱపుగా దిది నిల్కడోఱుపుమైఁ దనరారమానసప్రియభావ మానుసంచ

---

*కాంతి-మూ. †విషయ-మూ. ‡కొమ్ముడిన్-మూ. §తాన్యకృతా-

యంచగా దిది ఘనరుచినందికొనఁగ, మధురనాదానువృత్తిచే నాన్యపికము
పికముగా దిది తెలికంటిబెళుకు లెనయు, నతులసౌందర్యదివ్యరత్నాకరంబు.

వ. మఱియుఁ గబరీజలధరమాలికయు నలికచంద్రరేఖయు నిరీక్షణచంచరీకావ
ళియు భ్రూమనోరమయుఁ గపోలశోభావతియు నాసికాకనకమాలయుఁ
గర్ణశ్రీకలితయు నధరమధుసుతియు హాసకౌముదియు సుముఖశాలినియుఁ
గంధరామత్తకోకిలయు వాగమృతధారయు దంతమౌక్తికమాలయు బాహాకు
సుమితలతయు హస్తాంబురుహయుఁ గుచబంధురయుఁ దనుమధ్యాంచితయు
రోమాళిభుజంగవిజృంభితయు నాభీవిపులయు జఘనతటాభిరామయు నూ
రుదండకమండితయు జంఘాప్రభోపరంజితయుఁ బాదలలితయు నంగలతా
చపలయు గుణమణినికరయు నగుచు వృత్తరత్నాకరకృతి నగుచున్న ది
క్కొమ్మ యెమ్మె, యేముద్దుగుమ్మకైన నసమ్మగా *నమ్మమ్మ యని మనమ్మున
ఘనంబుగాఁ గొనియాడుచు నక్కితవయాదవుండు దండనుండు నాఖండల
నందను వీక్షించి యిచ్చంచలాక్షి యుదంతం బాద్యంతమ్ముఁ దెలిసి రమ్మా
పొమ్మా యని వినోదంబున ముదంబుగాఁ బలిచిన. ౩౬

—శ్రీకృష్ణుండు కాళిందికడ కర్జునుని బంపుట—

క. సిరికి నలవడనిశోభా, భర మీయింతికి నెసంగుఁ బద్మాక్షునకే
తరుణి యిది గృహిణి గాఁ దగు, నగు నా శిరమెక్కి యుండు టబ్బు ఘటిల్లన్.

గీ. ఇట్టిసౌందర్య మొనరించునట్టిధాత
కమరు సత్కీర్తి యీయింతి హరికిఁ గూర్చ
మిక్కుటంబుగ జగములో మెఱయుఁ గాని
యన్యునకుఁ గూర్చ నయశోబ్ధి నది యడంగు. ౩౭

క. ఈగతి నద్భుతరసనం, యోగిహృదంతరములోన నువిదఁ బొగడుచున్
†భోగిశతల్పుపనుపున, నాగుణధుర్యుండు వేగ నరుగుచు నచటన్. ౩౮

సీ. సభయందుఁ బాడితనుస్స్మృతవాణి కైవడి మహాసరసిలోపలను హంసి
వలె నభఃస్థలమున జిలుగుఁజందురుసోగవడుపున నవమేఘపటలి మెఱపు
చెన్నున నాలయసీమఁ బ్రదీపంపుఁ గళికవైఖరి బోదె నలరుతీవె
చెలువునఁ దనువున ఫలశాఖపోలికఁ, ‡బరమకావ్యంబున వ్యక్తిమాడ్కిఁ

---

* దమ్మున-మూ. † భోగిపర్యంకుపనుపున-మూ. భోగిపరి యంకు అని కవిభావమేమో. అది యసాధువు. ‡ బరము-మూ.

పులినతలమున మెలఁగెడుపొలఁతిఁ జేరి, తరళలోచనవలనిసత్కార మంది
తుందిలానందమునఁ బొందిసుందరదన, వదనమీక్షించి మాధుర్య మొదవఁ బలికె.

క. కలికి నీనామ మెయ్యది, జలజానన కన్నవారిస-జ్జను లెవ్వ
ర్కలు హేతు వేమి నీ వీ, పులినంబునఁ దపము సేయఁ బూనెదు మతికిన్. ౪౧

గీ. తేఁటియుంటనికుసుమంబు తేట దోఁచు
నీదురూపంబు గనుఁగొన్న నిర్మలాంగి
యర్హవరకాంక్ష దేవతాప్రార్థనంబు
సేయుచుండెద వని నాదుచిత్త మొదవె. ౪౨

గీ. తన్వి యిచ్చుటఁ బరమసాధనతఁ గాంచుఁ
దనువిలాసంబె యితరసాధనము లేల
యరసి చూడుము పండితురాలవైన
ఘనఫలావాప్తి *బోధనకన్నఁ గలదె. ౪౩

క. నా విని తమ్ములనేలెడు, దేవునిగా దాపుఁబట్టి తేటమొగమునన్
శ్రీవిమనునగవుసిగ్గులు, తావుకొని మెలంగ నింద్రతనయుని కనియెన్. ౪౪

గీ. †జ్ఞాతృతాధర్మమున కధిష్ఠాన మరయ
నీమరూపంబు ‡గాకున్న మేదినీశ
యాభిరూప్యప్రసిద్ధమాహాత్మ్యమునకు
నధికరణ మాట మాననీయత వహించు. ౪౫

ఉ. కావున నాయుదాత్త మవికారగుణాకర చిత్తగింపు మే
దేవుఁడు సాయగేస్తుఁడయి తెల్వి జగంబుల కెల్ల §నీను న
ద్దేవుఁడు నన్నుఁ గన్నతఁడు దీనునిపాలిరమాధినాథుఁ డా
దేవునిఁగా వరించుకొను ధీ కొని యిట్లు వ్రతంబు నల్పెదన్. ౪౬

గీ. అసితరుచి యగునీనది కధిప నేను, జన్మదైశైకతనె సహజన్మఁగాను
నామధేయంబుచే నేని నరవరేణ్య, తత్సహోదరిఁగా నన్నుఁ దలఁపవయ్య.

గీ. సర్వమిత్త్రదయాంభోధి నీరజాక్షుఁ, డనఁగ నెఱసమ్మి మదిలోన నతని నునిచి
నాయథాశక్తిఁ గొల్చుచున్నాను నేను, భాగ్యమెట్లున్నదో కానిపార్థివేంద్ర.

క. ఎన్నఁడు పద్మాక్షుండు ప్ర, సన్నుండయ్యెడునొ కోర్కె సఫలతఁ గొను టిం
కెన్నఁటికో తెలియదు నిన్, గన్నారం గంటిఁ గంటిఁ గన్నా సుఖముల్.

* జోదన-మూ. †జ్ఞాతతా-మూ. ‡గావున్న-మూ. §నీను.

గీ. అనుచుఁ గన్నీరునించుచు నాననంబు, మిగుల వాంచిన యాతీవె మెఱుపుఁబోఁడిఁ
జూచి తలయూఁచి యానందవీచిఁ దేలి, ప్రాణదారబిడ్డ యా*చైత్రగోచి కనియె.

గీ. నిరతిశయ మైననీమేని నెఱిమెఱుంగు, నిర్మలంబైన నీభక్తినిష్ఠఁ గూడి
రయము మిగాఱఁగ దక్షరగ్రహముఁ గూర్పఁ, దక్షరగ్రహముల వశునక్షత్రపులకు.

క. అని పల్కి కలికియానుమతి, గని తూరుపువాఁటి వేల్పుఁగనినయుదారుం
డనితరలబ్ధామోదం, బని తలయూఁచుచును వేగహరిఁ గనవచ్చెన్. ౧౨

క. †వచ్చిన నచ్చెలు వచటికి, వచ్చి(న)కార్యంబు రూపవైఖరి మదిలోఁ
బొచ్చెంబులేనిభక్తియు, ముచ్చటపడి యెడుగ సకలమును వినుపించెన్.

చ. చెలికలవార్త యిట్లతఁడు చెప్పినఁ దప్పక యాలకించి యా
జలరుహపత్రలోచనుఁడు చక్కఁగ లేనగుఁబువ్వుసిటిచే
నలఁతఁ దొలంగుప్రేమమున నాననపద్మము కన్నుదోయి మే
లొలయఁగ నింతిఁజూడ మది కొప్పగునం బొగి నేగి యచ్చటన్. ౧౪

—శ్రీకృష్ణుడు కాళిందిం గొనిపోవుట—

క. శృంగారైకాశ్రయమగు, నంగననెమ్మోము చూచి హరి నవరసపా
రంగత ‡మగునను భూతిచె, లంగఁ గఁ దా మెలఁగె నబ్బురంబు దలంపన్.

సీ. నీలాభ్రమునఁజాలు నెఱికప్పుజిగిజాలు మేలు నవ్వఁగఁజాలు మేనివానిఁ
జలతలేక లసించుతొలివాఁటిబయిమించు నొప్పు నేరము లెంచునొల్లెవానిఁ
దొలుతవేళ నెసంగు జలజాతములఁగ్రుంగు గలకన్నులబెడంగు గనెడువాని
నమృతధారలు చిల్కు నట్టిచందురుఁ గుల్కు, నగెడునవ్వులతళ్కు మొగమువాని
లచ్చి పే రాదిగల పేరుమచ్చవానిఁ, గౌస్తుభకిరీటముఖపరిష్కరణవాని
సుడికి నీడగునొకవాలు వడయువానిఁ, బిందుకన్నానఁ గన్నెగోవిందుఁ గనియె.

గీ. కనియు §వనితరహృద్ధ్యానఘటితసర్గ, దేశసంతతదివ్యత్తదీయదివ్య
రూపజాలంబులోనఁ దద్రూపమపుడు, మిళితముగఁ గొంత సేపింతి మిన్నకుండె.

క. అంతటఁ గాంతకు లక్ష్మీ, కాంతుని నిజరూపగరిమ గనవయ్యెఁ దదే
కాంతి(క)దృష్టిప్రభావత, పొంతఁ బురందరునికట్టి పొసఁగుటచేతన్. ౧౭

చ. హరినిజరూపమాత్మ ముదమారఁగఁ గాంచిన కాంచనాంగికిం
బరిచితిఁ జెందవయ్యె నభివాదనవార్తలు సంస్తవక్రియల్

---

*చిత్రగోచి. †వచ్చి యచ్చెలువ యచటికి ‡ మగుననుభూతి §వనీరతహృ-మూ.

కరము మనంబులోపల నఖండితభక్తి కుదిర్ణ లజ్జకున్
హరిహరి యూఱటం గనని చుట్టికచాకచి సంఘటిల్లఁగన్. ౫౯

గీ. వెలఁది "యభ్యాగతః స్వయం విష్ణు"రితి వి
చారసాంగత్య మొనరఁగఁ జలదసాంగ
వీక్షణాంభోజమాలి కావిసరములను
బూజ యొనరించె నాజగత్పూజితునకు. ౬౦

గీ. కృష్ణఘనరుచి దనచెంతఁ గీలుకొనఁగఁ
జాముఖచంద్రుఁ డప్రకాశత వహించె
నిడుదక్రేఁగంటిచూపులు నీలవేణి
రుచివిలాసంబు దన్మైత్రి రుచి గొనంగ. ౬౧

గీ. అంబుజాననదనుఁజకోరాక్షి యనుట, నిజముగాఁ జేయఁదలఁచి యోసిరజాక్షు
వదనచంద్రుని భాయ కవ్వారిగాఁగ, బారుకొనఁజేసెఁ దనదృక్చకోరకముల.

చ. అపుడు ముకుందుఁ డింతిఁ గని యంబుజమిత్రతనూజ నీవు ని
త్తపము ఫలించె రమ్మనుచుఁ దబ్బుల లేనగుమోము గ్రమ్మఁగాఁ
* దవనతనూభవం జెనుట తద్దయుఁ గ్రమ్మ రథంబుమీఁదఁ దాఁ
గృపవిడుకొంచు ధర్మజుని కేళిపురంబున కేఁగె నెమ్మిగన్. ౬౩

క. అచ్చట నారాజున కమ్ముచ్చట దెలియంగఁజేసి భూపతిమదిలో
ముచ్చట దీరఁగఁ గొన్నాళ్ళచ్చపుఁ బ్రేమమున నిలిచి యనుమతియంతన్.

క. పురమున కేగుతలంపున,నరవరునానతి గ్రహించి నలువారఁగ న
న్నరుఁ దోడ్తొని చనువేడ్కల్, పురణింపఁగ డాయఁజేరి భూపతిఁ బలికెన్

గీ. అనఘకృతి యపార్థ మగు నేని వండిత
హృదయమునకుఁ బోలె హితము గాదు
నాదుమదికి నెపుడు నరుఁ బాపు మటుగాన
నన్నుఁ బంపి రాఁగ నరవరేణ్య. ౬౬

వ. ఇట్లు బావయగు తోవకొమ్మతోలంగుడు బావబిడ్డబిడ్డనిచే †సోమాసుల
వెట్టుంజెట్టుపట్టి తనవెనుకటిరాకకు నానతివడసి యతండు రా ‡నయ్యోడ్డ
కేడ్తొరబిడ్డ ప్రామిచ్చుసొమ్ముబరణి గన్నకన్నెఁ గొని నిజపరివారపరివృ
తుండై కదలి సంద్రంపుటగడిత పడయు బెడంగుప్రోలుమేలుబంతికిం జని

* తవనతనూజభవత్ జబు బ-సూ. † సోమాసుల ‡ నయ్యోడకేడ్తొరబిడ్డ

యెంతయు సంతోషంబార నయ్యుదంతంబు నిజాంతరంగులకు నెఱింగించి తదనుమతి రిక్షసుదువులఁ దెలియం బ్రోడతొలిపుట్టువుజన్నిదంపువారలఁ బాఱల రావించి నిరస్తదోషతిమిరంబును సుగుణవర్తియు సుగ్రహాస్నేహంబు నగు నొక్కసుప్రకాశ వివాహముహూర్తం బేర *ద్వ్యాసరభాసురం బని నిశ్చయింపించి సర్వజనులం దత్సవంబునకు రా నియమించి మీఁదటి †శక్రచక్రవర్తిం బిలిపించి తత్ప్రాలంకారంబునకు నియోగించిన. ౬౭

గీ. అన్నివింతల కాస్పదం బగుపురంబు, నందు నేవింత ఘటియింప నతఁడు నేర్చె
నయిన నత్తఱిఁ బొనరుక్త్యం బొనర్చె, నతులచాతురిఁ గొన్నిపదార్థములకు.

వ. అంత. ౬౮

సీ. వేవెలుంగులు గల్గు విన్నాణి వేలుపు మునిఁగుములు నిల్చు గొప్పగద్దె
ముత్తోంటిపలుకులు మొనయు వేసము వాఁడు తమ్ములనగియించుతక్షుఁ జేఁడు
సుడివాలు పేరింటిపులుఁగు నేదునొయూరి చంద్రెండురూపులబలిమి కాఁడు
కడలియిల్లటపల్లు బెడఁగుబల్లిడికన్ను పగలుగావించు నేర్పరుల మేటి
లెక్కపేరింటిగుజ్జుంబుదక్షుజోదు, చుట్ట మంతటి కనఁ దగుదిట్టసామి
చాయకైవడి వెన్వెంటఁ జాయ రాఁగ, గూఁతు పెండ్లికిఁ జనుదెంచెఁ గూర్మి మిగులఁ.

గీ. పెండ్లి యఖిలప్రమోదంబుఁ బెనుచు జగతి, నఖిలజగములతండ్రి పెద్దానసనఁగఁ
బిలువకున్ననుఁ బిలిచిన నెలమి రాక, యుండువారు జగంబుల నుండు టరిది.

క. పంకజలోచనునప్పురి, సంకోచాభావ మొనర సర్వజనంబుల్
పొంకము మీఱి మెలంగఁగఁ, బంకజనాభోదరంబు భాతిం గనియెన్. ౬౯

సీ. చతురాగమానూనసారస్వతస్ఫూర్తి లోకచోట నానంద మొదవఁజేయఁ
‡జతురాతికతినదర్శనఘోషవైఖరు లొక్కచో మోదంబు నిక్కఁజేయఁ
జతురుదాత్తకవిత్వసాధునిస్వానంబు వీనుల కొక్కెడ వింత యొసఁగఁ
జతురభినయసమంచన్నేదురధ్వను లొకవంక సంతసం బొప్పఁజేయఁ
జతురనల్పమహావాద్యవితతనాద, మంజిమం బొక్కదిక్కున మదికి నర్ప
నద్దిరద్దిర యోహోహొ హెయారభళిర, యనుమనాదాత్మకబ్రహ్మమయ్యెఁ బురము.

క. అతుకవ్యక్తుల కైవడి, నకృతాఖిలదోషయోగ మయి సుగుణాం బై
కుకవులవాక్కులం దమిడె, సకలజనులకిచట బ్రహ్మసదనత నేమో. ౭౦

---

*ద్వ్యాసర- †శక్రచక్రవర్తికి. ‡జతురతికతినదర్శనఘోష—మూ.

ఉ. సందడి జాలి భూ(ప)వరసంతతభూషణపద్మరాగముల్
పొందగునందుఁ గుఁజివురుబోఁదె లటంచు గజంబు లూని యీ
సొందుచు మీఁదికిం బఱుప నూర్ధ్వతలంబున నిల్చె నవ్వి రా
సంకులులేక తద్రుచులు సోఁకును రక్తవితానరోచులన్. ౭౬

సీ. వితతవజ్రోపలావిరళకీలితములు నున్న వీథులు పంకమునకుఁ జొరవు
బహుళమహోదారభద్రేభదానవారాపగాపూర్ణంబు లయ్యె నిపుడు
బహుళమహోదారభద్రేభదానవారాపగల్ పయిఁగ్రమ్మ సమితన్నృపతి
సంబాధహేతుకసంఘర్షణచ్యుతచారుసౌవర్ణభూషణరజంబు
తెనయ నవి పంక్తినై *నేరెత్తఁబోలఁ, దత్క్షణంబునఁ దద్వృత్తిఁ దాల్చె వీథు
లంతటనపంకతవహించె సమిత †జన్మి, బహుళసమ్మర్దజనితోష్మబలముకతన.

గీ. లక్షణాఢ్యగుణస్థూలలక్షులందుఁ, దనరె స్వసమర్పణము పరార్థంబుగాఁగ
నఖిలకృశలక్షణులయందు నధివసించెఁ, జెన్నుగ స్వసిద్ధికై పరాక్షేప మచట.

క. చిత్రవ్యక్తుల నట వా, క్చిత్రాభి‡వ్యక్తు లేమి చిత్రం బగునే
చిత్రవ్యక్తులఁ జిత్రము, చిత్రధ్వనిమయత సర్వచిత్రత మెఱయన్. ౭౮

— శ్రీకృష్ణుని మంగళస్నానము. —

ఉ. అంతట గర్గముఖ్యు లగునట్టి మహీసురు లెల్ల వచ్చి శ్రీ
కాంత సమీపవర్తి యయి కానఁగనయ్యె ముహూర్తవేళ మీ
రింతట జాగు మానఁ దగు నిచ్చ శుభార్థపుమజ్జనంబుపై
నింత వసింపఁ జేయు మన నీహిత మొప్పఁగ మాధవుం డొగిన్. ౭౯

క. అంజనగిరితుల్యుండు ని, రంజనుఁడు జగంబులెల్ల నంజలు లిడఁగాఁ
గుంజరగతి వచ్చుచు న, భ్యంజనమున కతులపీఠి నాసీనుఁడుగాన్. ౮౦

ఉ. వన్నెలుమీఱు గొన్న చెలువం గొని పొంగుచు నస్మదాదులం
గన్నయనాదిపూరుష యఖండమహోదయ యిట్టిపెండ్లి నీ
కెన్నఁగఁ దన్మహామహిమనే కద గాన భరింపు మామె నం
చన్నలినోద్భవాదిసుర లచ్యుతునౌఁదలఁ బెట్టి రక్షతల్. ౮౧

చ. దరము దరంబు నిచ్చు రొదఁ దాల్చును దా సరిగాదు వీణ వ
ల్లరియుఁగ మేళవింప నగు నస్ఫురితాక్షర మద్ది సాటియే
సురుచిరవర్ణసన్మధురసూక్తిగళంబుల కంచు నెంచ న
ప్సరమునిచెంత నంగనలు పాటలు పాడిరి నేర్పుమీఱఁగన్. ౮౨

* నెరెటిగ్లమోల. † జ. త్ర. ‡ వ్యక్తిలేమి,

విషయసూచిక.

పరిషత్ప్రయోజనములు.

తెనుఁగుభాషను, వాఙ్మయమును, అభివృద్ధి నొందించుటయు, ఆవిషయమునఁ బరిశ్రమ చేయువారలకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుటయు నీపరిషత్తుయొక్క ప్రయోజనములు. ఈపనిని నెఱవేర్చుటకై యవలంబింపఁదగు మార్గములలోఁ గొన్ని యీక్రిందఁ బొందుపఱుపఁబడు చున్నవి :—

i తెలుఁగుభాషలోని పదములకు వ్యుత్పత్తి మొదలగువానిని నిరూపించుచు లక్ష్యసహితముగ నర్థమును వివరించు సర్వాంకష మగునిఘంటు వొకటి రచించి ప్రచురించుట;

ii తెలుఁగుభాషకు సజాతీయేతరభాషలతోఁ గలసాదృశ్యములను సాకల్యముగ నిరూపించుచు నొకవ్యాకరణము రచించి ప్రచురించుట;

iii ఆధునికశాస్త్ర గ్రంథరచనయందుఁ బ్రయోగించుటకునై పారిభాషికపదములను నిర్ణయించి వివరించు నొకశబ్దకోశమును సిద్ధముచేయుట;

iv ఆంధ్రదేశప్రాచీనచరిత్రాంశపరిశీలనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుటయు, లభ్యములైన వానిలో మిక్కిలి విశ్వసనీయములైన యాధారముల సాహాయ్యమున సవిస్తరముగాఁ దెలుఁగు దేశముయొక్కయుఁ బ్రజలయొక్కయుఁ జరిత్ర మొకటి రచించి ప్రచురించుటయు;

v సర్వవిషయములనుగుఱించి చేయఁదగు గ్రంథరచనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుట;

vi ఆంధ్రభాషలోని మంచిగ్రంథములఁ బండితపరిష్కారము చేయించి నిర్దుష్టముగఁ బ్రచురించుట;

vii తెలుఁగుభాషకును వాఙ్మయమునకును సంబంధించిన విషయములను జర్చించు నొక పత్రికను బ్రకటించుట;

viii తెలుఁగువాఙ్మయమునకు సంబంధించిన విషయములను గుఱించి చర్చించుటకుఁగాను సాంవత్సరికసభల నేర్పాటుచేయుట;

ix తెలుఁగు సాహిత్యవిషయమునఁ బరీక్షలఁ గావించి పారితోషికములను, సాహిత్య పట్టములను, యోగ్యతాపత్రికలను నొసంగుట;

x ఒక పుస్తకభాండాగారమును స్థాపించి సాగించుట ఇందు ప్రధానముగాఁ దెలుఁగు గ్రంథము లుండవలయును; వ్రాఁతప్రతులుగూడ నుండవలయును;

xi తెలుఁగుభాషయొక్కయు వాఙ్మయముయొక్కయు నభివృద్ధికి నుపచరించు నన్ని కార్యములను జేయుట.

మాదన్న మంత్రి.

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

సంపుటము ౧౮. { శుక్లనామసంవత్సరము ఆశ్వయుజకార్తికమాసములు. } సంచిక ౪.

అక్కన్న మాదన్నలు.

— జయంతి రామయ్యపంతులుగారు, బి. ఏ., బి. యల్. —

అక్కన్నమాదన్నగార్లపేళ్లు తెలియనివారు తెలుఁగుదేశములో లే రని యే చెప్పవచ్చును. ఎవరయిన నిద్దఱు కలసి మెలసి స్నేహముగా నున్నయెడల వా రక్కన్నమాదన్నగార్లవలె నున్నా రని చెప్పుదురు. కాని యీ యక్కన్నమాదన్న లెవ్వరో చక్కగాఁ దెలిసినవా రరుదు. వారిసమకాలికుఁడైనట్టియు వారిని స్వయముగా నెఱిఁగినట్టియు "హ్యావర్టు" (Havart) అను డచ్చిదేశస్థుఁడు, తనపేరటఁ బ్రకటించుచుండిన "హ్యావర్టు" అనుపత్రికలో నీసోదరులవృత్తాంతము కొంత వారిప్రతిబింబములతోఁ గూడఁ బ్రకటించెను. దాని సారాంశము రాజకీయశాసనాధికారిగారు 1914-15 వ సంవత్సరపుఁ గార్యనివేదనములోఁ బ్రకటించిరి. దీని యాంధ్రానువాదము తెలుఁగువారికిఁ దెలియుటకై యీక్రింద నుదాహరించుచున్నాఁడను.

హ్యావర్టుగారు చెప్పిన దేమనఁగా:—

అక్కన్న మాదన్న లన్నదమ్ములు. తొలుత మిక్కిలి బీదవారలు. గోలుకొండనవాబు అబ్దుల్లాకుతుబ్‌షా అను నతఁడు రాజ్యము చేయుచున్నప్పుడు, వీరిరువురును నవాబుగారి మంత్రియు, మీరుజుమ్లా యను సుప్రసిద్ధబిరుదము గలవాఁడును నగు సయ్యదు ముస్తఫా యనునతనియొద్ద క్రీ. 1666 వ సంవత్సరములో నెలకుఁ బది "గిల్డర్లు" (Gilders) జీతముమీఁద "షరాబులు"గాఁ బ్రవేశించి క్రమక్రమముగా వృద్ధిలోనికి వచ్చిరి. మాదన్నకు సూర్యప్రకా

శరా యను నామాంతర ముండెను. ఈతఁడు తెలివిగలవాఁడు. అక్కన్న యశక్తదుర్జనుఁడు. వీ రుచ్చస్థితికి వచ్చినకాలములో వీరియజమానుఁ డయిన మీరు జుమ్లా పదభ్రష్టుఁ డయ్యెను. దీని కీయక్కన్నమాదన్నగార్లే కారకు లేమో యని కొంద అనుకొనిరి. మాదన్న క్రమముగా నవాబుగారియొద్ద సన్నిధానవర్తియు సర్వకార్యధురంధరుఁడు నయ్యెను. నవాబుగారు రాజ్యభారమంతయు మాదన్నయం దుంచి తాను జీవనార్థము 75000 డోలర్లధనము తీసికొనుచుండెను. మాదన్నకు హిందూస్థానీ పారసీకభాషలయందును దేశభాషలయందును పాండిత్య ముండెను. ఆయన రాజవైభవ మనుభవించుచుండెడువాఁడు. ఆయన బంగారు పల్లకి యెక్కి వీథులవెంట వెళ్ళునప్పుడు జను లెక్కడివారక్కడ నిలిచి యాయనను గౌరవించుచుండెడివారు. ఆయనకు దచ్చివారియం దధికాదర ముండెడిది.

అబ్దుల్లాకుతుబ్‌షా (క్రీ 1611-22) యనంతరము అబుల్‌హాసన్ అనునతఁడు రాజయ్యెను. ఈతనికి తానీషాయను బిరుదము గలదు. ఈతనియొద్దఁ గూడ నీయక్కన్నమాదన్నలు గొప్పయుద్యోగములలోనే యుండిరి. క్రీ 1685 వ సంవత్సరములో ఢిల్లీచక్రవర్తియైన ఔరంగజేబు గోలకొండపైకి దండెత్తి వచ్చి ముందుగా మాదన్నయిల్లు చూఱగొనియెను. పట్టణములోని ప్రజయంతయు భయభ్రాంత మయ్యెను. మాదన్న రాజద్రోహము చేసి ఔరంగజేబునకు తోడ్పడె నని ప్రవాదము కలిగెను. కొందఱు జనులు రాజానుమతిని బొంది యంతదనుక రాజుగారి యంతరంగమిత్త్రులుగా నుండిన యక్కన్నమాదన్నలను వీథులవెంట నీడ్చికొనిపోయి పరిభవించి చంపిరి. వారి తలలు నఱికి మాదన్న తలను ఔరంగజేబునకుఁ బంపి, అక్కన్నతలను, ఏనుఁగుకాలిక్రిందఁ బెట్టి త్రొక్కించిరి. ఢిల్లీసేన గోలకొండపట్నము క్రీ 1685 వ సంవత్సరము అక్టోబరు నెల ది 29 తేదీని ప్రవేశించెను. అక్కన్నమాదన్నగార్లహత్య యాదినముననో లేక యానెల 30-31 తేదీలలోనో జరగియుండును. 1687 వ సంవత్సరములో తానీషానుపట్టుకొని దౌలతాబాదుకోటలోఁ జెఱలో నుంచిరి.

ఇంతవఱకు హ్యేవర్టుగారు చెప్పినవృత్తాంతము. అక్కన్నమాదన్నలు తెలుఁగువా రనియు, రామదాసుచరిత్ర కథానాయకుఁడును రామదా సనునపరనామముగలవాఁడు నగు కంచెర్ల గోపన్నకు మేనమామ లనియు నొకవదంతి తెలుఁగుదేశమునఁ గలదు. కాని, దీనికిఁ దగిన యాధారములు కనఁబడ

లేదు. గోలకొండదేశములోని వరంగలుపట్టణము (ఏకశిలానగరము) లో, పింగళి నరసింహారావు పింగళి అక్కన్న అను మహారాష్ట్రులు గలరు. వీరికి "దేశముఖు" లను బిరుదము గలదు. వీరు అక్కన్నమాదన్నల వంశమువా రని ప్రతీతి గలదు.

౧౩౪౦ వ శకసంవత్సర ప్రాంతమందు, కర్ణాటరాజ్యమును పాలించిన దేవరాయల మంత్రులు- లక్కన్నమాదన్న లనువారిద్ద ఱుండెడివారు. వారును అన్నదమ్ములే. వొమ్మాయమ్మ యనునామె కొడుకులు. విష్ణువర్ధనగోత్రులు. వారికి గన్నడమందు "హెగ్గడెదేవగళు" (ప్రెగ్గడదేవులు) అను బిరు దుండెడిది. వీరు వేఱు, గోలకొండమంత్రు లైన అక్కన్నమాదన్నలు వేఱు నని వేఱే చెప్ప నక్కఱలేదుకదా.

(ఈ మాదన్నగారి ప్రతిబింబమును మాకు ఆంధ్రపత్రికాధిపతు లొసంగిరి. అక్కన్నగారి ప్రతిబింబము ముందు లభించినపుడు ప్రచురించెదము.)

త్రిలింగము-తెలుఁగు-తెనుఁగు.

ప్రతివాదవిమర్శనము.

సాహిత్యవిద్యాప్రవీణ- బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు, విజయనగరము.

క్రిందటి యాంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రికాసంచికయందు శ్రీవిక్రమదేవవర్మగారు నా "త్రిలింగము- తెలుఁగు- తెనుఁగు" అనువ్యాసమునకుఁ బ్రతివాదమును బ్రకటించిరి. శ్రీవిక్రమదేవవర్మగారు పెద్దలు. సుప్రసిద్ధాంధ్రపండితులు. బహుగ్రంథద్రష్టలు. అట్టివారికి బాలుఁడ నగు నేను దిరిగి సమాధాన మిచ్చుట సాహసమే యగును. కాన శ్రీవిక్రమదేవవర్మగారు క్షమించి నాయీ సమాధానమును బరికింతురుగాక !

నేను నావ్యాసమున "మఱికొందఱు...............తలకళింగమునుండి తెలుఁగు పుట్టిన దని చెప్పుచున్నా" రని వ్రాసితి ననియుఁ, దలకళింగమునుండి తెలుఁగు పుట్టిన దని చెప్పినవారు "మఱికొందఱు" కాక శ్రీవిక్రమదేవవర్మగారే యనియు వారి ప్రతివాదమునఁ గలదు. నేను "శ్రీవిక్రమదేవవర్మగారిట్లనుచున్నా" రని వ్రాయకుండుట తప్పే యగును. కాని వారు సాహిత్యపరిషత్పత్రిక 16 వ సంపుటము 2 వ సంచికలో వ్రాసిన "కళింగదేశవృత్తాంత" మనువ్యాసమునందలి "ఉత్కళింగమే యుత్కళముగాను, తలకళింగమే తెలుఁగుగాను మాఱిన దని కొందఱియభిప్రాయము. అట్టియభిప్రాయ మగ్రాహ్యము కాదు." అనువాక్యద్వయముం బట్టి నాత ప్పంతగా లేదేమో యని యనుకొనుచున్నాను. ఇప్పటి శ్రీవిక్రమదేవవర్మగారి వ్రాఁతలంబట్టి యట్టియభిప్రాయము కలవారు వారొక్కరే యని తేలుచున్నది.

నేను బ్రతిపాదించిన విషయమునఁ గొంత ప్రాచీనమును గొంత నవీనము నుండవచ్చును. గంజాముమండలమునఁ గొంతభాగము తెలుఁగుదేశ మనుటచే శ్రీవిక్రమదేవవర్మగారికిఁ గోపము కలిగి యుండవచ్చును. కాని నాయూహ కేవలము నిరాధారము కాదని నాశక్తికొలఁది నొసంగిన ప్రమాణములు చెప్పగలవు. తమకుఁ బ్రతికూలము లగుప్రమాణము లన్నియుఁ బ్రక్షిప్తము లనియు నసందర్భము లనియుఁ బలికినచో నికఁ బ్రమాణముల నీయవలసిన యావసరమే లేదు.

ఒక్కలింగమును, ఒక్కపర్వతమును గలమాత్రమున నయ్యది తెలుఁగుదేశపుసరిహద్దు కాఁగల దని మాత్రము నాయాశయము కాదు. త్రిలింగము

నుండి తెలుఁగు పుట్టిన దని యామూఁడులింగములను నిర్ణయించిన మనప్రాచీనాంధ్రలాక్షణికులయందును శ్రీవిక్రమదేవవర్మగారి యాక్షేపణ కవకాశ ముండును. అపుడును గాళేశు లన రామలింగేశు లని యనుకొనవలసియుండును. అయ్యది సముచితయుక్తియా ?

నేను ద్రాక్షారామభీమేశునకును, మహేంద్రగిరిపైనున్న గోకర్ణేశ్వరునకును నభేద మొనర్పలేదు. నామతమున ద్రాక్షారామము నొకయెల్లయే కాదు. నే నాయెల్ల నంగీకరించినపుడు గదా యభేదతా సమర్థనపర్యంతానుధావనము సంభవించుటకు- నావ్యాసమునందలి యేవాక్యము భీమేశగోకర్ణేశుల కభేదము చెప్పుచున్న దని శ్రీ విక్రమదేవవర్మగారు నుడివిరో తెలియకున్నది. మఱియు వారు "విద్యాప్రవీణుఁడుగారు గోదావరిమండలస్థిత భీమేశలింగమునకును గంజాముమండలమందలి మహేంద్రగిరికిని ముడిపెట్టి యెల్ల నేర్పఱుచుట" అని లిఖించిరి. కాని నావ్యాసమును బాగుగఁ దిలకించినచో నేను ముడిపెట్టినది మంథనకాళేశ్వరమునందలి భీమేశ్వరునకును, గోకర్ణేశ్వరునకును గాని, వా రనుకొనినట్లు కాదని తెలియకపోదు.

మహేంద్రగిరి కలదేశము కళింగదేశము కావచ్చును. అంతమాత్రమున మన కేమియు విరోధము లేదు. తారానాథుఁ డనుబౌద్ధగ్రంథకర్త యాంధ్రదేశమునకుఁ ద్రిలింగ మనునామాంతరము కల దనియుఁ, గళింగము త్రిలింగములోని యొకభాగ మనియుఁ జెప్పియున్నాఁ డనునానుడిని శ్రీ విక్రమదేవవర్మగారు క్రిందటివ్యాసముననే తిలకింపఁగలరు.

శ్రీ వర్మగారువ్రాసిన "కళింగదేశవృత్తాంతము" నందుఁ గూడఁ దద్దేశపరిమితివిషయమై పెక్కు భిన్నాభిప్రాయములు కల వని వారే నిరూపించిరి. అయ్యవి పరస్పరవిరుద్ధములై కూడనున్నయవి. అనఁగా- కొన్నిమతములంబట్టి యుత్కళమును,- మఱికొన్నిమతములంబట్టి యాంధ్రమును లోపించుచున్నవి.

"ఏతే కళింగాః కౌన్తేయ! యత్ర వైతరణీ నదీ"

అనునీమహాభారతవచనము ప్రస్తుతకాలమున నుత్కళదేశముగ వ్యవహరింపఁబడుచున్న వైతరణీనదీపరిసరభాగము కళింగ మని నిరూపించుచున్నది. ఈవైతరణీనది కటకమహానగరమునకు నావలఁ జాలదూరముగఁ గలదుకదా !

"ససాగరం సమాసాద్య గంగాయాః సంగమే నృప
నదీశతానాం పంచానాం కృత్వా చక్రే సమాప్లవమ్॥
తత స్సముద్రతీరేణ జగామ వసుధాధిపః
భ్రాతృభి స్సహితో వీరః కళింగాన్ప్రతి భారత."

అను మహాభారతారణ్యపర్వమునందలి శ్లోకద్వయమువలన గంగాసాగరసంగమమునఁ గేవల సముద్రతీరమునఁ గళింగదేశ మున్నట్లు సూచిత మగునని శ్రీవిక్రమదేవవర్మగారే నుడివిరి. ఈయుపరినిరూపిత ప్రమాణద్వయముం బట్టి యుత్కళదేశము లోపించి వంగదేశానంతరము కళింగదేశమే యని తెలియుచున్నదిగదా!

"జగన్నాథా త్పూర్వభాగా త్కృష్ణాతీరాంతరం శివే
కళింగదేశ స్సంప్రోక్తో వామమార్గపరాయణః"

అను నర్వాచీనతంత్రగ్రంథములలోని దగు శక్తిసంగమతంత్రమందలి శ్లోకమువలన జగన్నాథక్షేత్రముయొక్క పూర్వభాగము మొదలు కృష్ణానదీతీరమువఱకుఁ గళింగదేశ మయినట్లు తెలియు ననియుచు, కళింగదేశముయొక్క దక్షిణసీమ ద్రావిడదేశ మని కొంద ఱాదు రనియును, శ్రీవిక్రమదేవవర్మగారి వ్యాసమునందే చూడనగును. ఈప్రమాణద్వయముంబట్టి యాంధ్రదేశమే లోపించినదిగదా!

ప్రతాపరుద్రదేవగజపతికిఁ బ్రతినిధిగ రాజమహేంద్రవరమున రామరాయానందుఁ డుండి పాలించుచుండినట్లు చైతన్యచరితామృతమునఁ జెప్పఁబడి యుండుటవలనను "గంగాగోదావర్యో ర్మధ్యే కళింగదేశే" అని యుత్కళులు సంకల్పసమయమున నుచ్చరించుచుండుటవలనను గంగానది మొదలు గోదావరివఱకును గళింగదేశ మైనట్లు కొందఱభిప్రాయ మని శ్రీవిక్రమదేవవర్మగారు వ్రాసిరి. ఈమతమున నుత్కళమునకే కాక విహారము మొదలగు భాగాంతరములకును లోపము సంభవింపవచ్చును. ఈవిధమున వింతవింత లగునభిప్రాయముల కాలవాల మగు కళింగదేశముయొక్క పరిమాణము నిదమిత్థమ్మని నిర్ణయించుట దుర్ఘటముకదా!

తారానాథవచనముంబట్టియు సుప్రసిద్ధు లగు శ్రీశేషాద్రిరమణకవులు "నిజాంరాష్ట్రాంధ్రప్రశస్తి*" యం దిచ్చిన "జగన్నాథా దూర్ధ్వభాగం.........తావదంధ్రాభిధో దేశః" ఈ మొద లగు ప్రమాణములంబట్టియు నిది యంతయుఁ దెలుఁగుదేశమే యనియుఁ, గళింగ మాంధ్రమునందలి యొకభాగ మనియుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కానఁ బ్రమాణములకొఱకే వరుగులిడినచో ననేకరీతుల ప్రమాణములు లభింపఁగలవు. అవ్యవస్థిత మగుకళింగదేశపరిమాణముం బట్టి "కళింగదేశమునందలి మహేంద్రగిరిని దెలుఁగుదేశాంతర్గతము చేయుట యతి

*హైదరాబాదు శ్రీకృష్ణదేవరాయాంధ్రభాషానిలయరజతోత్సవమున వెలువడిన రజతోత్సవసంచిక (నెం.2.) యందీవ్యాసము చూడనగును.

విచిత్రో మనివ్రాయుట సాహసము. ఒకవేళ మహేంద్రగిరి కళింగదేశస్థమే యైనను ఆంధ్రము-కళింగాంధ్రము—అనువ్యవహారములు నేఁటికిని బ్రసిద్ధములగుట నది కళింగాంధ్రముయొక్క యెల్ల యైనం గావచ్చును. ఆంధ్రము వేఱు రాజ్యము కావచ్చును. కళింగము వేఱు కావచ్చును. కాని త్రిలింగమునకును గళింగమునకును వైరుధ్యము లేదు. కళింగదేశమునంగూడఁ గొంతవఱ కాంధ్రభాష మాటలాడుచుండుటంబట్టి యైనను మహేంద్రగిరినిసరిహద్దుగా నేర్పఱుచుట (త్రిలింగమునకు) తప్పిదము కానేరదు.

లింగమును, నగమును గల ప్రతిచోటు నెల్ల యని నే ననలేదు. అట్లుండి—యీదేశమునఁ దెలుఁగుబాస వ్యవహారమున నుండవలెను. కాననే నేను తెలుఁగువారు వసించుతా వనియుఁ దలఁపలేదు. తెలుఁగువారు వసించుతావే యైనచో ఖరగపురాదివిహారవంగప్రదేశములందు మనవారు నివసించుచుండుట నయ్యావియుఁ ద్రిలింగాంతర్భూతములు కావలసివచ్చును. కాఁగా శ్రీవిక్రమదేవవర్మగారు "లింగయుక్తనగము నెల్లగా గ్రహించినచో సేతుహిమాద్రులకు ముడిపెట్టవీలగు"నని యాధిక్షేపింప నక్కఱలేదు.

బ్రహ్మాండపురాణమునఁ గల "శ్రీశైలభీమకాళేశ—

అనుశ్లోకమునందలి శ్రీశైలభీమకాళేశమహేంద్రగిరులకూరుపే దానిని బ్రక్షిప్తముగాఁ జెప్పక చెప్పుచున్న దని శ్రీవిక్రమదేవవర్మగారు వ్రాసియున్నారు. కాని యెట్లు ప్రక్షిప్త మని నిరూపించునో యించుకంతయు నాకు బోధపడకున్నది. దూరదూరమున నున్నవానికూరుపు ప్రక్షిప్తమూలమైనచో నెల్లలను నిరూపించునన్నియుఁ బ్రక్షిప్తము లనియు, నసందర్భము లనియు ననవలసివచ్చును.

తలకళింగమునుండి తెలుఁగు పుట్టిన దని వాదించుశ్రీవర్మగారు తలకళింగపుటెల్లలను గాని, తద్విషయమును మఱి దేనినిగాని చెప్పియుండలేదు. శ్రీవర్మగారు త్రిలింగమునుండి తెలుఁగుపుట్టిన దనుటకంటెఁ దలకళింగమునుండియే పుట్టిన దనుట యధికతరయుక్తియుక్త మని వ్రాసిరి. అందులకు వారు నిరూపించిన కారణములఁ గనుఁడు. "చెప్పఁబడిన మూఁడులింగములును సృష్ట్యాదిసంభవములు గాని, యేకకాలప్రతిష్ఠితములు గాని కావనుట నిశ్చయము. ఆలింగముల ప్రతిష్ఠకు మునుపు తన్మధ్యదేశము నామశూన్యముగ నుండెననుట యసమంజసము." అని వారియూహము. కాని యిది యుక్తము కాదు. ఆమూఁడులింగములు సృష్ట్యాదిసంభవములో కావో మనము నిరూపింపఁజాలము.

అట్లే యయ్యవి యేకకాలప్రతిష్ఠితములు కావనుటలోఁ గూడ యుక్తి లేదు. ఒకవేళ నవి యేకకాలప్రతిష్ఠితములు కాకపోయినను, మూఁడులింగములును దయారయిన యనంతరమే యీత్రిలింగవ్యవహారము వచ్చి యుండవచ్చును. ఆలింగములు లేకపూర్వ మీదేశము నామశూన్యమై యుండనక్కఱ లేదు. వ్యవహారాంతరము కల దనినచో నష్టమును లేదు. ఆవ్యవహారముతో మనకుఁ బ్రసక్తియును లేదు.

తలకళింగోద్భవమే యైనచోఁ దెలుఁగుదేశము బళ్ళారిమండలమువఱకును బ్రాఁకిపోవుట యుచితమా? కళింగాధినాథాదులను బెక్కండ్ర నోడించి యంధ్రమహాసామ్రాజ్యాధిష్ఠాపకుఁడును, ఆంధ్రభోజుండును, "దేశభాషలందుఁ దెలుఁగు లెస్స" యను సూక్తి నెలకొల్పినవాఁడును నగు కృష్ణదేవరాయసార్వభౌముఁడు వాడిన దీతలకళింగమునుండి యుత్పన్నమైన తెలుఁగేనా? కాఁగా కృష్ణదేవరాయలు తెలుఁగు(తలకళింగము)రాయలా?

వీరిమతముచొప్పున నీరీతినే యుత్కళింగమునుండి యుత్కళ మేర్పడినచోఁ గ్రీస్తుశకము ౧౨౩౧—౬౪ నడుమఁ బరిపాలించిన నరసింహదేవునకుఁ గల "ఉత్కలకళింగసామ్రా"ట్టను బిరుదమున కౌచితి పొసఁగు టెట్లు? కాక యది యనాలోచితముగ నొసంగఁబడిన బిరుదమని శ్రీవర్మగారు తలంతురా?

"తెలుఁగుదేశమున నెన్నఁడును సంస్కృతము వ్యావహారికభాషగా నుండమిఁ దద్దేశము సంస్కృతసమాసయుక్త మగు త్రిలింగదేశ మని కాని, త్రినగదేశ మని కాని వ్యవహరింపఁబడియుండక తెలుఁగునాఁ డని వాడఁబడుచుండె ననుటయె యుక్తియుక్తము. కనుకఁ ద్రిలింగత్రినగపదములను బ్రకృతులనుట యనుచితము.................. త్రిలింగత్రినగములను రెండుపదములర్వాచీనాంధ్రపండితులు కల్పించిన వికృతు లనియె యెఱుంగఁ దగు" నను శ్రీవిక్రమదేవవర్మగారు తాము తలకళింగమునుండి తెలుఁగు పుట్టిన దని వాదించునపుడు మాత్రము తెలుఁగుదేశమున సంస్కృతభాష వ్యావహారికభాషగా నుండె నని వాదింతురు కాఁబోలు? తలకళింగపద మపు డర్వాచీనపండితకల్పిత మగువికృతి కాదు కాఁబోలును.

తాఁ జేసినపని యెట్టిదైనను దానియందు నమ్మకము పోఁజాలదు. కావుననే నేను మఱల నీవ్యాసము వ్రాయసమకట్టితిని. కాన శ్రీవర్మగారు తమవ్యాసము చివఱవ్రాసినశ్లోకమే నేనును వ్రాయవలసివచ్చును. కాని యంతటి సాహసము నాకు లేదు. ఇఁకవిరమింతును.

పద్యాంధ్రవ్యాకరణము.

—(పరవస్తు చిన్నయసూరి)—

ఉ. శ్రీమహిముఖ్యదివ్యమహిషీనయనోత్పలచారుదీధితి
స్తోమ మనారతం బగుచుఁ జొప్పునఁ బర్వుట నాఁగ మేచక
శ్రీమెయిఁ దోఁప నొప్పలరు శేషధరాగ్రనికేతనుండు భ
క్తామరపాదపోత్తమ ముదారఫలప్రతిపాదిగావుత౯. ౧

గీ. ఆద్యభాషను నేఁబది యక్షరములు, ప్రకృతికవి పది కొఱవడి వఱలు నిందు
ముప్పదాఱగు నవియన్యములు నశబ్ద, యోగవశమునఁ బెఱుసాచ్చునుద ధిక యన
ఆదులు పదాఱు స్వరములు కాదికములు, ముప్పదియు నాల్గు వ్యంజనంబులనఁ దనరు
బిందువు విసర్జనీయంబు వెలయ వ్యంజ,నములు నన నాద్యభాషఁ బన్నగనగేశ.

క. ఋముఖములు నాల్గు వక్రత,ముములు జఞశషాక్షరములు మానిన నవశి
ష్టములగు నలువదివర్ణము, లమరు ద్వితీయప్రకృతికి నగధరనిలయా. ౪

గీ. అత్వ మాత్వ మిత్వం బీత్వ ముత్వ మూత్వ
మెత్వ మేత్వ మొత్వం బోత్వ మైత్వ మౌత్వ
మర్ధపూర్ణబిందువు లచ్చు లయ్యె వికృతి
కంజనాహార్యమందిర కంజనాభ. ౫

గీ. అమరుఁ దెనుఁగునకును వ్యంజనములు కగచ
జయుగటడణతదనపబమయరలవస
హళము లిరువదిరెండు మంగాంగనాహృ
దంబురుహమిత్ర జలదవిడంబగాత్ర. ౬

గీ. తక్కుఁగలయట్టివర్ణము ల్తత్సమాన్య, దేశజగ్రామ్యశబ్దయుక్తినిఁ బొసంగుఁ
గాన నలుదెఱఁగగు భాష గానవచ్చు, నక్షరములెల్ల నేఁబదే నబ్జనాభ. ౭

క. ఋముఖచతుష్టయము విసర్గమును జఞథకారములును గణుతింపఁగఁ ద
త్సమభాషయంద కనఁబడుఁ,గమలాహితమిత్రనయన కమలాకమనా. ౮

గీ. హ్రస్వవక్రము ల్దంత్యచజాక్షరములు, ఖండబిందువు సాంస్కృతికములు గావు
తత్సమముల నొకానొక తావునందు,దంత్యచజలర్ధబిందువు దనరు శౌరి. ౯

క. అమరు ననుస్వారము సి,ద్ధము సాధ్యము ననఁగ నిరువిధంబులచే సి
ద్ధము నానగు సహజము సా,ధ్యము నా లాక్షణిక మంజనాద్రినిశాంతా.

గీ. అట్టిఖిందువు లోకఁ డొక్కటఁ డర్ధమనఁగఁ
బూర్ణమన రెండు దెఱఁగులఁ బొలుచునండ్రు
వర్గములఁ దొలిమూఁడవవర్ణములకు
దాపటన బొట్టు వికృతిని దనరు శౌరి. ౧౧

గీ. సిద్ధసాధ్యవిభేదసంసిద్ధములగు, నర్ధబిందులు నుడితొలిహ్రస్వమునకుఁ
గలుగ వొక్కెడ మును వ్రాయి పొలిసెనేని, నెలయు నందర్ధబిందువు నీలవర్ణ.

గీ. అఁట యను కిలార్థశబ్దంబునం దిఁక నిఁగ, నను నితఃపరార్థములగు నట్టిపదము
లందుఁ దొలికుఱుచకుమీఁద నర్ధబిందు, వార్యసమ్మత మండ్రు దేవాదిదేవ.

గీ. హ్రస్వమునకుఁ బరంబగునట్టిఖండ, మునకుఁ బూర్ణంబునగుదీర్ఘమునకు మీఁదఁ
గలుగునేనియా బిందువుఖండమయిని, యెఱుఁగఁదగు నంజనాభూమిభృన్నిశాంత.

క. వరికింతు రార్యు లిరువగ, యరలవవర్ణములు లఘువులలఘువులును నా
దౌరకొను లాఁతులు పెఱవ్యా, కరణంబుల నిందు రేఫ క్రాలు నిరువఁగ.

గీ. యశ్రుతియకారమును బ్రథమాంతమునకుఁ
బయివకారమునకు వచ్చు వత్వము నిట
లఘువు లండ్రు మనీషులు లాఁతి యవల
అలఘువు లటండ్రు శేషశైలాధివాస. ౧౬

గీ. రలడలకు బహువచనపరంబులకును, వచ్చెడుళవర్ణ మలఘువువరము లఘువు
రార్ణభేదంబు తత్కృతినరయవలయు, నయినఁ గొండొక దెలిపెద నబ్జనాభ.

గీ. ప్రథమభాషను బ్రాకృతభాషయందు, శకటరేఫంబు లేమిఁ దత్సమములందుఁ
దద్భవములందు నెందును దద్ఱవర్ణ, మిరవుకొనదండ్రుబుధులహీధరనిశాంత.

గీ. కొఱకువర్ణక మొకఁడు దక్కవగ వఱలు, ప్రకృతివికృతిసాధారణవర్ణకముల
నెనఁగునట్టి రవర్ణంబులెల్ల లఘువు, లండ్రు విబుధులు మంగామనోజ్ఞమిత్ర.

గీ. సంఖ్యఁ దెలుపునట్టి శబ్దంబులకు మహా, దర్థమందువచ్చునట్టి ప్రత్య
యములరాలు లఘువు లగు నిద్ద అనుశబ్ద, మందు రేఫ ద్రిక్క నహీధరేశ.

గీ. క్రియలతుదలనున్నరిరువర్ణకంబులు, వారు వీరు మీరు తారులోను
గాఁ గలట్టినుడులఁ గలుగురేఫంబులు, లఘువు లిందిరాకళత్ర శౌరి. ౨౧

గీ. ఆంగాగమస్థదారార్థపరతము, త్వర్థకాదివర్ణకాన్వితములు
యుష్మదర్థమగుచు నొప్పు రువర్ణంబు, పరఁగు లఘువు లగుచు ధరనిశాంత.

గీ. ధాతుశబ్దములకుఁ దనరు నాదేశంబు, లందు రాలు లఘువు లండ్రుబుధులు
కలినశిక్రియార్థభాజులౌ నాదేశ, ములను లఘువుగాదు జలజనేత్ర. ౨౩

గీ. కాఱు కొలఁకు టీకం బనఁగాఁ దనర్చు, వర్ణకములందు గుణించినా వఱలు దాన
నందటెంద తెందఱు కొందఱందొఱనఁగఁ, గానుపమునవియలఘువుల్ కంజనేత్ర.

క. ఆదిగతయవర్ణము భూ, తాదిద్యోతియగు నట్టియత్వంబును నిం
దేదంతము గొందఱు బుధు, లాదియకారంబు గలుగ దండ్రు రమేశా. ౨౫

గీ. బృహతిడోలావిభూషణాభిఖ్యలందుఁ, గలుగుమధ్యయత్వంబు ద్రిక్షంగ నెందు
గలుగ నేరదు మధ్యయకారమునకు, వాదివక్రంబు శేషధరాధివాస. ౨౬

గీ. ఉత్వయుక్త మోత్వయుక్తంబు నుడితొలి, వత్వమునకుఁ గానఁబడవు వోష్ఠ్య
ముఖ్యశబ్దములను బొలుచుఁ గొన్నింటఁద, త్సచుములందు శేషధరనివాస.

గీ. అచ్చుమీఁదనున్న యచ్చు యశ్రుతియగు, నద్దిలఘు యకారమండ్రు బుధులు
లఘ్వలఘువులయిన లాఁతులు వైధర్మ్య, మొందవెపుడు రేఫ లొందు శౌరి.

క. ద్వివిధము లగు రేఫములకుఁ, దవులు మిగుల దోషమగుటఁ దలఁపక యెవ్వం
డు వచించుఁ గలియ నట్టిఁడ, భువి దుష్టవియండ్రు బుధులు భూభృన్నిలయా.

గీ. ప్రాతిపదికంబు నామంబు ప్రత్యయంబు, వర్ణకంబు ధాతువు క్రియ స్వరములెల్లఁ
బ్రాణములు పదపడి యేఋజువక్రమైచ్చు, వక్రతము నానగు రమాప్రాణనాథ.

గీ. అత్వ మాత్వ ముత్వం బూత్వ మొత్వ మోత్వ
మాత్వ మెనసినచజలు దంత్యములు వెఱలు
తాలుజము లగుఁ దొలియచ్చు దాఁగొనంగ
బహుళముగఁ బూర్వవృత్తంబు పడయు శౌరి. ౩౧

గీ. అగు ననుస్వార బిందువు వ్యంజనంబు, లన్ని ప్రాణులు కచటతపాక్షరంబు
లాఱుపరుషము ల్గజడదబాక్షరంబు, లాఱు సరళంబు లంజనాహార్యగేహ.

గీ. వెలయు స్థిరములనఁగ వింత లిర్వదినాల్గు, నార్ణమునకు ద్రుతసమాఖ్య యొప్పఁ
బడయు బుత్వ 'మిట రివత్వము' ప్రాసాది, కములబహుళముగను గాంచు శౌరి.

క. గలలగములో లిహావసం, జ్ఞలఁ జొప్పడు హాసలు సూర్యసంజ్ఞానంబుల్
నలనగసలభరతలు భా, సిలు నింద్రాఖ్యంబు లగుచు క్షితిభృన్నిలయా.

క. ద్విలఘుముఖవర్ణపంచక, ములు గముఖాక్షరచతుష్కములు చంద్రాఖ్యం
బులు మగము ద్రిక్షఁగా నగుఁ, గలశపయోరాశికన్యకాహృదయేశా. ౩౫

గీ. పాదమందు మొదలివర్ణంబు వళియయ్యె, నవలి ప్రాయి ప్రాస మనఁగ నొప్పఁ
బ్రాస మొక్కఁ డన్ని పాదంబులను వళి, స్వస్వపాదనియతి వఱలు శౌరి. ౩౬

క. వళియోగ్యస్థానంబుల, వళిమిత్రము లనుపఁజెల్లుఁ బ్రాసస్థానం
బుల మఱఁటనొకఁడు నొక్కట, నిలుపం దగుఁ దత్సఖంబు నీరదవర్ణా. ౩౭

క. అత్వము వృద్ధియు మిత్రము, లుత్వయుగళ మొత్వ మౌత్వ మొందుసఖత్వం
బత్వ మవశిష్టములు మి, త్రత్వము వాదించు శేషధరవరనిలయా. ౩౮

గీ. హాయల సత్వవద్భావంబు నందునెపుడుఁ
దద్వ్యతవ్యంజనములు ఋత్వంబుఁ గూడ
వ్యంజనములు ససత్వవద్భావ మొందు
వలసినప్పుడు వళివిధి వార్ధిశయన. ౩౯

గీ. వక్రమునకు వకారంబుపరముగాఁగ, బూర్వపరముల నాదేశముగ నెసంగు
వక్రమునకు నత్వము మిత్రభావమందు, నబ్జనిభగాత్ర దురితతమోబ్జమిత్ర.

గీ. అత్వమున కేచ్చుపరముగా నంతమునకు, నాదికిని నెలకొనియెడునట్టి వృద్ధి
వక్రవద్భావమును వికల్పంబుగాఁగ, గాంచునంజనాహార్య నికాయ్యశౌరి.

గీ. నిడుదయుక్తపరము నెఱసున్నగలది వి, సర్జనీయయుతము స్వరము లేని
హల్లుకంటెఁ బూర్వమందున్న యాదియును, గురువులాఁ తిలఘువు పరమపురుష.

గీ. వికృతిపదచరమార్ణంబు ద్విత్వయుక్త, వర్ణము కతంబునను గురుత్వంబు గాంచు
నద్రుచు విద్రుచునా మొదలగునట్టి శబ్ద, ములగురుత్వ మాదికి లేదు జలజనయన.

గీ. గణముగాఁగ మూఁడచ్చులు గలుగునట్టి
యక్షరవ్యూహమందు రయ్యాది మయరస
తజభనాహ్వయంబుల నష్టధావిభక్త
మగుచు నొప్పారునం ద్రంజనాద్రిగేహ. ౪౪

గీ. అవ్యయములు సుప్తిజంతముల్ క్త్వాతుము, న్నంతములును గలుగ నవికృతంబు
లనుకరణమునందు నగునువాక్యంబును, బరమపురుష వృషభధరనివాస

గీ. అనుకరణవిహీనమయ్యునసంకీర్ణ, వాక్యమిందుఁ గూర్పవచ్చునండ్రు
కొందఱార్యు లిట్లు గూర్పనౌ నవికృతి, పదము నత్ర్పయుక్తివలన శౌరి. ౪౬

క. వలసినచోఁ గడద్రుతములు, దలసూపనిపదములెల్లఁ దగుఁ గళలన లాఁ
తులు దనరు ద్రుతప్రకృతిక, ములునా మంగామనోజ్ఞపూషసువేషా. ౪౭

సీ. బహువచనక్రియాపదములు మధ్యమపురుషక్రియాపదములును జాది
వర్ణకాంతక్రియాపదములు యొక్కష ష్ఠీవిభక్తియుఁ బ్రథమావిభక్తి
కర్మప్రవచనీయకంబులు కయివట్టి యనువిభక్తులు కించిదర్థకములు
నంతావచిత్రప్రశంసాయదాతదాకర్హ్యాధునార్థప్రకాశకములు
కిలకిమేవతూష్ణీక్త్వార్థములు మొదలగు, నట్టిశబ్దంబులెల్లఁ గళాహ్వయంబు
లన్యములుద్రుతప్రకృతులటండ్రుబుధులు, విమలకరుణారసావేశ వేంకటేశ. ౪౮

(ఇంతవఱకే లభించినవి – ఎవ్వరియొద్దనేనున్నఁ బంపినచో నంతయుఁ
జేర్చిముద్రించెదము. ర. అ.)

ఊరుభంగము.

—:పిలకా గణపతిగారు. విజయనగరము.:—

ఇది యొకప్రాచీననాటకము. సంస్కృతనాటకకవు లందఱికంటెను బ్రాచీనుఁడని యెంచఁబడుచున్న భాసమహాకవి యీకృతికిఁ గర్త. ఈతఁడు క్రీ. పూ. నాలుగవశతాబ్దిలోనివాఁడని భాసనాటకచక్రోద్ధారకు లగు త. గణపతి శాస్త్రిగారు నిర్ణయించిరి. భాసకృతి యగు 'ప్రతిజ్ఞాయౌగంధరాయణ' మందలి కథాసంవిధానమును క్రైస్తవశకప్రారంభమున నొకశతాబ్దము పూర్వమున నున్న భామహుఁడు విమర్శించుటచేతను నీతనినాటకములలోని ప్రయోగము లపాణినీయములు నార్షసమములు నగుటచేతను, నీతని ప్రతిజ్ఞాయౌగంధరాయణమందలి యొకశ్లోకమును క్రీ. పూ. నాలుగవశతాబ్దమున నున్న చాణక్యుఁడు తనయర్థశాస్త్రమున లిఖించుటచేతను, నీమహాకవి క్రీ. పూ. నాలుగవశతాబ్దములోనివాఁడయియుండవచ్చు నని త. గణపతిశాస్త్రిగారు వ్రాసిరి.

భాసమహాకవి 13 నాటకములను వ్రాసెను. వానిలో నీయూరుభంగ మొకటి. ఇది యేకాంకనాటకము. భీమదుర్యోధనులయుద్ధమును భీముఁడు దుర్యోధనునియూరుభంగ మొనర్చుటయు నిందలి వస్తువు. ఇది దుఃఖాంతనాటకము. ఈనాటక మి ట్లంత మగుచున్నది. దీనిని బట్టి పాఠకు లిది దుఃఖాంత మగునో కాదో నిర్ణయింపఁగలరు.

రాజా—(దుర్యోధనుఁడు)—పరిత్యజన్తి మే ప్రాణాః ఇమే త్రభవన్తశ్శాన్తనుప్రభృతయో మే పితృప్రపితామహాః। ఏతత్కర్ణ మగ్రతః కృత్వా సముత్థితం భ్రాతృశతమ్। అయ మప్యైరావతశిరోవషక్తః కాకపక్షధరః క్రుద్ధోభిభావతే మా మభిమన్యుః। ఇమా ఊర్వశ్యాదయోఽప్సరసో మామభిగతాః। ఇమే మూర్తిమంతో మహార్ణవాః। ఏతా గంగాప్రభృతయో మహానద్యః। ఏష సహస్రహంసప్రయుక్తో మాం మా నేతుం వీరవాహీవిమానః కాలేన ప్రేషితః అయమహ మాగచ్ఛామి (స్వర్గం గతః).

ధృతరాష్ట్రః—యా మ్యేష సజ్జనధనాని తపోవనాని

పుత్రప్రణాశవిఫలం హి ధిగస్తు రాజ్యమ్.

అశ్వత్థామా—యాతోద్య సౌప్తికవధోద్యతబాణపాణిః। గ్గాం పాతునో నరపతిః శమితారిపక్షః। "దీనినిబట్టి యిది దుఃఖాంతనాటక మని చెప్పకతప్పదు.

ఇట్లీవిలక్షణ మగుదుఃఖాంతనాటకము సంస్కృతములోని కెట్లు వచ్చినదో యూహింప శక్యము గాకున్నది. ఈనాటకమునకుఁ బీఠిక వ్రాయుచు త. గణపతిశాస్త్రిగారు పీఠికలో "ఊరుభంగే దుఃఖాంతత్వం విశేషః" అని వ్రాసిరి. దీనినిబట్టి యాయనకూడ దీనిని దుఃఖాంతమనియే నమ్మెను. కాని పైవిషయ మేమియుఁ జర్చింపలేదు. కారణము తెలియదు. ఈవిషయమును బండితాగ్రగణ్యులు చర్చించి సత్యమును వెల్లడింతురుగాక !

ఈనాటకమును గొన్నితావుల వేణీసంహారకర్త యగుభట్టనారాయణుఁ డనుకరించిన ట్లగపడుచున్నది. వేణీసంహారమందలి దుర్యోధనుని స్వభావమును, నూరుభంగమందలి దుర్యోధనుని స్వభావమును నొక్కపోలిక నున్నవి. మఱియు నూరుభంగమందలి—

"భీష్మద్రోణతటాం జయద్రథజలాం గాంధారరాజహ్రదాం
కర్ణద్రౌణికృపోర్మినక్రమకరాం దుర్యోధనస్రోతసమ్
తీర్ణః శత్రునదీం శరానసికతాం యేన ప్లవేనార్జునః
శత్రూణాం తరణేషు వః సభగవా నస్తు ప్లవః కేశవః"

అను నీశ్లోకమును,

"ప్రతిజ్ఞావసితే భీమే గతే భ్రాతృశతే దివమ్,
మయిచైవం గతే రామ విగ్రహః కింకరిష్యతి"

అను నీశ్లోకమును భట్టనారాయణుఁడు వేణీసంహారమున,

"తీర్ణే భీష్మమహోదధౌ కథమపి ద్రోణానలే నిర్వృతే
కర్ణాశీవిషభోగిని ప్రశమితే శల్యేచ యాతే దివమ్
భీమేనప్రియసాహసేన రభసా త్స్వల్పావశేషేజయే
సర్వే జీవితసంశయం వయ మమీ వాచా సమారోపితాః"

అను నీశ్లోకమునను,

"హతే భీష్మే గతే ద్రోణే కర్ణే చ వినిపాతితే
ఆశా బలవతీ రాజన్ శల్యో జేష్యతి పాండవాన్"

అనునీశ్లోకమునను గ్రమముగా ననుకరించిన ట్లగపడుచున్నది.

ఈమహాకవి కవిత్వము మృదుమధురమై యుండును. వికటాన్వయములు గాని కటుపదములు గాని యిం దగపడవు. ఈతని పాత్రపోషణసామర్థ్యము నిరుపమానము.

మొదట విష్కంభకమున మువ్వురు యుద్ధభటులు ప్రవేశించి యుద్ధ వర్ణన మొనరింతురు. అం దొకభటుఁడు—

"శ్లో. వీర్యాలయో వివిధరత్నవిచిత్రమాళి
ర్వ్యక్తోఽభిమానవినయద్యుతిసాహసైశ్చ,
వాక్యం వద త్యవహాస న్నతుభీను, దీనం
వీరో నిహన్తి సమరేషు భయం త్యజేతి"

అని దుర్యోధనుని వర్ణించును. దీనిని బట్టి దుర్యోధనుని ధార్మికత్వ మును వీర్యాతిశయమును మనకు స్పష్టమగుచున్నవి మఱియు దుర్యోధనుఁడు భగ్నోరుభాగుఁడై—

"పూర్వం నజానామి గదాభిఘాతరుజా మిదానీంతు సమర్థయామి
య న్మేప్రకాశీకృతమూర్ధజాని రణం ప్రవిష్టాన్యవరోధనాని"

అని చెప్పును. దీనిబట్టి యాతఁ డభిమాని యని మన మూహింప వచ్చును. మఱియుఁ దనభార్య తన్నుంజూచి విలపించుచుండ నామెతో—

శ్లో. భిన్నా మే భ్రుకుటీ గదానిపతితై ర్వ్యాయుద్ధకాలోత్థితై
ర్వక్షు స్యుత్పతితైః ప్రహారరుధిరై ర్హారావకాశోహృతః
పశ్యే మా వ్రణకాంచనాంగదధరౌ పర్యాప్తశోభౌ భుజౌ
భర్తా తేనపరాఙ్ముఖో యుధి హతః కిం క్షత్రియే రోదిషి"

అని చెప్పును. దీనినిబట్టి యాతనియభిమానిత్వము కవిచే సంపూర్ణ ముగఁ బోషింపఁబడిన దని మన మనుకొనవచ్చును. అశ్వత్థామ యాతనితోఁ బాండవులం జంపెదనని చెప్పును. దుర్యోధనుఁడు వలదనును. అప్పుడశ్వత్థామ—

"సంయోగే పాండుపుత్రాణాం గదాపాతకచగ్రహే
సమమూరుద్వయే నాద్య దర్పోఽపి భవతోహృతః?"

అని ప్రశ్నించును. అప్పుడు దుర్యోధనుఁడు—

మామైవం, మానశరీరా రాజానః, మానార్థమేవ మయానిగ్ర

అని ప్రత్యుత్తరమిచ్చును. పూర్వోక్తవాక్యముచే నాతనియున్నతభావ మెట్లు కవి సువ్యక్తము చేసినాఁడో తెలియఁగలదు.

ఈకవి రసపోషణమునను గథాసంధానమందును మిక్కిలి నేర్పరి. దుర్యోధనునిఁ జూచుటకు రాణులును బుత్రుఁ డగుదుర్జయుఁడును రణరంగము నకు వత్తురు. అప్పుడు వారియుభయసంభాషణ మీక్రిందివిధమున నుండును.

రాజా—పుత్త్ర, కిమర్థమాగతః ?

దుర్జయః—తువం చిరయసి త్తి(త్వం చిరయసీతి.)

రాజా—అహో, అస్యా మవస్థాయాం పుత్త్రస్నేహో మాం దహతి.

దుర్జయః—అహంపి ఖు దే అంకే ఉవవిశామి (అహమపి ఖలు తేంకే ఉపవిశామి.) (అంక మారోహతి)

రాజా—(నివార్య) దుర్జయ, దుర్జయ, భోః కష్టం—

> "హృదయప్రీతిజననో యో మే నేత్రోత్సవః పురా
> సోయం కాలవిపర్యాసా చ్చంద్రో వహ్నిత్వ మాగతః.

దుర్జయః—అంకే ఉపవేశనం కిం నిమిత్తం వారయసి ?

రాజా—"త్యక్త్వా పరిచితం వత్స యత్ర తత్ర త్వయాస్యతాం
> అద్యప్రభృతి నాస్తీదం పూర్వభుక్తం తవాసనమ్.

దుర్జయః—కుత్ర ను ఖలు మహారాజో గమిష్యతి.

రాజా—భ్రాతృశత మనుగచ్ఛామి.

దుర్జయః—మామపి తత్రనయ.

రాజా—గచ్ఛ వృకోదరం బ్రూహి

ఇట్లు కవి బాలుని మౌగ్ధ్యమును దుర్యోధనుని యవస్థను జాల సుందరముగాఁ జిత్రించెను.

ఈకవి సామర్థ్యమును బ్రకటించునట్టి సందర్భము లింకను గొన్నిగలవు. వాని నిట విస్తరభీతిచే విడుచుచున్నాను.

ఈనాటకమున నచ్చటచ్చటఁ గొన్ని పునరుక్తములు గలవు—

> "ఏతద్రణాహతగజాశ్వనరేన్ద్రయోధం
> సంకీర్ణలేఖ్య మివ చిత్రపటం ప్రవిద్ధమ్
> యుద్ధే వృకోదరసుయోధనయోః ప్రవృత్తే
> యోధా నరేన్ద్రనిధనైకగృహం ప్రవిష్టాః.

అను నీశ్లోకమందలి "సంకీర్ణలేఖ్య మివ చిత్రపటం" అనువాక్యము కవి మాటల రెండుమూఁడుమా ర్లుపయోగించెను. ఆశ్లోకముల నిట విస్తరభీతిచే విడుచుచున్నాను. మఱియు

> "హృతం మే భీమసేనేన గదాపాతకచగ్రహే,
> సమ మూరుద్వయే నాద్య గురోః పాదాభివందనమ్".

అను నీశ్లోకమందలి "హృతం మే భీమసేనేన గదాపాతకచగ్రహే" అనువాక్యమును మఱియొకచోఁ బునరుక్త మొనరించెను.

ఇట్లచ్చటచ్చట నల్పమైన దోషము లున్నను నీకవికవిత చాల సొంపుగా నుండును. మచ్చునకు రెండు శ్లోకముల నుదాహరించి యింతటితో విరమించెదను.

"మాల్యై ర్ధ్వజాగ్రపతితైః కృతముండమాలం
రక్తైకసాయకధరం రథినం విపన్నమ్-
జామాతరం ప్రవహణాదివ బంధునార్యో
హృష్టాః శివా రథముఖాదవతారయంతి.
"ఉద్యత్ప్రాంజలయో రథద్విపగతా శ్చాపద్వితీయైః కరై
ర్యస్యైకాదశవాహినీనృపతయ స్తిష్ఠన్తి వాక్యోన్ముఖాః
భీష్మో రామశరావలీఢకవచ స్తాతశ్చ యోద్ధా రణే
వ్యక్తం నిర్జితఏవ సోప్యతిరథః కాలేన దుర్యోధనః"

నైషధరచనాతత్త్వము.

—(ఇవటూరి సుందరయ్యగారు—అమలాపురము)—

శ్రీమత్పరమేశ్వర లీలావిలాసజనితం బగు నీసకలచరాచర భూతకోటి యందును మానవజన్మము దుర్లభము. ఆహారాదిధర్మములందు మానవుఁడు పశుతుల్యుఁడే యైనను నాతనికి యుక్తాయుక్తవివేకద మగుబుద్ధి యొం డధికము. ఆబుద్ధిని వినియోగించుకొని మానవుఁ డీజన్మమందే జన్మరాహిత్యము కలిగించుకొనవలసియున్నది. దానికి జ్ఞాన మావశ్యకము. ఆజ్ఞానము రెండు తెఱఁగులు. ఐహికము, నాముష్మికము. అన్యోన్యవిరుద్ధవస్తువులతో నిండియున్న యీదృశ్య మాతనికి వెఱఁగు కలిగించినది దీనియాథార్థ్యమునే గ్రహింపకనిచో దీని కాధార మగుతేజోరూపము నాతఁ డెట్లు తెలిసికొనఁగలఁడు ? ఈద్వివిధజ్ఞానమునకు నుపదేశమే శరణము. అట్టి జ్ఞానోపదేశమునకు భగవంతుఁడు వేదముల నేర్పఱిచి గురురూపమున నవతరించి యుపదేశ మొనరించినాఁడు. కాలవైపరీత్యముచే మానవునకు విషయలోలుపత్వ మధిక మైనది. భగవదంశాసంభూతు లగునుపదేష్ట లాయవతారములఁ జాలించినారు. వేదోపదేశము మానవునకు భయజనక మైనది. అంగరూపమున శాస్త్రము లుత్పన్నము లైనవి. పురాణరూపమున బోధ ప్రారంభ మైనది. మనుష్యమానస మాయుపదేశమును లక్ష్యపెట్టలేదు. విషయభోగలీలావిలాసాభిలాష మెం డైనది. అంగనాజనవిలాసాలాపలీలాసముప్రాదుర్భావము లగుకావ్యాలాపముల మూలముననే యుపదేశ మొనర్పవలసిన యావసరము తటస్థించినది. విద్యానాథుఁడీయంశమునే యీక్రిందిశ్లోకమున సూచించినాఁడు.

శ్లో. యద్వేదా త్ప్రభుసమ్మితా దధిగతం శబ్దప్రధానా చ్చిరం
యచ్చార్థప్రవణా త్పురాణవచనా దిష్టం సుహృత్సమ్మితా
త్కాంతాసమ్మితయా యయా సరసతా మాపాద్య కావ్యశ్రియా
కర్తవ్యే కుతుకీ బుధో విరచిత స్తస్యై స్పృహాం కుర్మహే॥ దీనికిఁ దెలుఁగు.

శా. వేదంబుల్ నృపశాసనంబులు సుహృద్విజ్ఞాపనంబుల్ పురా
ణాదిగ్రంథము లంగనాజనవిలాసాలాపలీలాసము
ప్రాదుర్భావము లౌర కావ్యములు కర్తవ్యోపదేశక్రియా
వాదప్రక్రియ నెన్నఁ గావ్యమహిమల్ వర్ణింపఁగా శక్యమే. భట్టుమూర్తి.

అల్పబుద్ధులకుఁ జతుర్వర్గఫలప్రాప్తి కావ్యములమూలమునఁ దప్ప వేఱొంట దుర్లభమైనది.

శ్లో. చతుర్వర్గఫలప్రాప్తి స్సుఖా దల్పధియా మపి
　కావ్యాదేవ యతస్తేన తత్స్వరూపం నిరూప్యతే.
　వేదశాస్త్రేభ్యో నీరసతయా దుఃఖాదేవ పరిణతబుద్ధీనా మేవ జాయతే
　పరమానందసందోహతయా సుఖాదేవ సుకుమారబుద్ధీనా మపి పునఃకా
　వ్యాదేవ ఇత్యాది-

సదుపదేశ మొనర్చి మానవమానసము నావరించుకొని యున్నతమస్సును నివర్తింపఁజేయుటకు, రోగికి రోగనివారణమునకై యీవలసిన కటుకౌషధమును సితశర్కరానుపాన మొనర్చి ప్రయోగించునట్లు లలితసుకుమారభావోపేతరసపుష్టములగు కావ్యాలాపములమూలమున వేదశాస్త్రములం దున్నధర్మముల బోధింపనెంచి యనేకవిధప్రపంచవ్యాజేంద్రజాలవిధిసాధకపింఛికారూపసర్గక్రియాదక్షుం డగునప్పు భోజసూతి వాల్మీకిముఖమున ఛందోరూపయగు భారతిని నిర్గమింపఁజేసినాఁడు. తదాధారమున నాతఁడు కావ్యకల్పన మొనర్చి ధర్మబోధన మొనరించినాఁడు. వ్యాసుఁడును వాల్మీకి ననుసరించి తనకావ్యమున వాల్మీకికంటె విశేషముగఁ జతుర్వర్గఫల సాధనధర్మములను జొన్పి భారతమును రచించినాఁడు. అయ్యది మానవచిత్తాకర్షకమును, విషయోపభోగలీలావిలాసభాసురము ను గాకుండుటయు, విస్తృత మగుట యుఁ జూచి కాళిదాసాదిమహాకవు లెట్లో కేవల కాంతాసమ్మితము లగుకావ్యముల నెన్నిటినో రచించి ధర్మోపదేశ మొనర్పఁజూచిరి. ఒకరిని జూచి యొకరు కావ్యముల రచింపఁబూనిరి. అందుఁ గొన్ని కేవలశబ్దచిత్రప్రధానమాత్రములు రసహీనములు ధర్మవిహీనములు కాఁజొచ్చెను. "కావ్యాలాపాంశ్చ వర్జయేత్" అని పెద్దలాక్రోశ మొనర్పఁదొడఁగిరి.

పిమ్మట సూత్రప్రాయముగ నున్నకావ్యలక్షణములను జర్చింప సాగిరి. కావ్యమునకును స్వరూప మిట్లు చెప్పఁబడినది. "శబ్దార్థౌ శరీరం, రసాదిశ్చాత్మా, గుణాః శౌర్యాదివత్, దోషాః కాణత్వాదివత్, రీతయో అవయవసంస్థానవిశేషవత్, అలంకారాః కటకకుండలాదివత్"—ఇత్యాది కావ్యస్వరూపనిర్ణయ మైనపిమ్మట వానికుత్తమమధ్యమాధమత్వములు గూడ నేర్పడినవి. ధ్వనిప్రధాన మైనదే యుత్తమకావ్యముగా నిర్ణయింపఁబడినది. కావ్యమున కాత్మ

రూప మైనరసముపై నిజర్చ ప్రారంభ మైనది. భావవిశేషాదులచే నేర్పడు కావ్యరస మానందసందోహజనక మగుటచే నావిషయము మనమం దుంచుకొని కవు లెందఱో యలంకారశాస్త్రానుసారముగ సరసవ్యంజకభావోపేతముగ "పరివర్ధతే విజ్ఞానం సంభావ్యతే యశో విసర్పంతి గుణాః । శ్రూయతే సుపురుషచరితం కిం తద్యేన నహరంతి కావ్యాలాపాః" అను న్యాయ్యము ననుసరించి మహాపురుషచరిత్రాత్మకముగఁ గావ్యనిర్మాణ మొనర్చిరి.

పవిత్రవాహినీతీరముల నాశ్రమముల నిర్మించుకొని నిసర్గమనోజ్ఞము లగుతపోవనసీమలఁ దపోనిష్ఠాగరిష్ఠులై నిత్యాగ్నిహోత్రసత్కర్మకలాపులై సకలకలాపరిపూర్ణులై నివసించుచుఁ దమజ్ఞానతేజఃప్రకాశమున శిష్యగణములం దరింపఁజేయు మహర్షిసత్తములతోడను, పారలౌకికసుఖాభిలాషులై ధర్మబద్ధులై పుణ్యశ్లోకులై న్యాయపరిపాలన మొనర్చు రాజర్షిసత్తములతోడను విరాజిల్లు తపోయుగము కాలగర్భమున నిమగ్నమైనది. పుణ్యాశ్రమసౌభాగ్యము కంటెఁ బట్టణసౌభాగ్యమే శోభావహ మనుకొనుకాల మేర్పడినది. సౌధములు, ఉద్యానములు, స్వర్ణాభరణములు, చీనిచీనాంబరములు కృతకపరిమళములు, మనుజుల కింపులైనవి. రానురాను నాముష్మికచింతకంటె నైహికభోగవిచార మధిక మైనది. భోగలాలసత్వముచే దేశము నిర్వీర్య మైనది. తపస్సత్యశమదమాదు లడుగంటినవి. విద్యావైశద్యము కూడ క్షీణదశకు వచ్చినది.

కావ్యములందుఁ గ్వాచితముగఁ గానంబడు శాస్త్రవిషయములు తన్మాలమునను మానవహృదయమునఁ జొరలేకపోయినవి ఇది యంతయుఁ జూచి చింతామణీమంత్రసిద్ధుండు, షట్తర్కమర్మైకచక్రవర్తి, ఖండనగ్రంథసగ్రంథకర్కశబుద్ధి, కవికులాధృష్టాధ్వగమనాధ్వనీనుండు, సర్వజ్ఞుండు, శ్రీహీరకులకలశాబ్ధిశశిరకరుఁడు నగుభట్టహర్షుండు ప్రౌఢవాక్పాటవమున నాలంకారికశాసన మతిక్రమింపకుండఁ బురాతనపుణ్యశ్లోకరాజర్షిచరిత్రాత్మకంబుగఁ గీర్త్యాది లాభజనకంబుగఁ జతుర్వర్గఫలప్రాప్తిహేతుభూతంబుగ, "సంసారవిషవృక్షస్య ద్వేఫలే, అమృతోపమే, కావ్యామృతరసాస్వాదః, సల్లాప స్సజ్జనైస్సహ" అను న్యాయానుసారమున సంసారబాధానివారకమును సజ్జనసల్లాపమనోహరంబును నగునట్లుగ నామస్మరణమాత్రఁ గలికల్మషహరం బగు నలమహారాజదివ్యచరిత్రంబు నైషధం బనుపేర మానసోల్లాసిరసభాసురం బగుమహాకావ్యముగ నిర్మించినాఁడు. ఈకావ్య మీతఁడు రచించుటలో శాస్త్రవిషయము నుపదేశించుటయే ముఖ్యోద్దేశ మైన ట్లీక్రిందిశ్లోకముల సూచించినాఁడు.

శ్లో. అధీతిబోధాచరణప్రచారణై ర్దశాశ్చతస్రః ప్రణయ న్నుపాధిభిః
చతుర్దశత్వం కృతవాన్ కుతస్స్వయం నవేద్మివిద్యాసు చతుర్దశత్వమ్
రేఖాభిరాస్యే గణనాదివాస్య ద్వాత్రింశతాదంతమయీభి రంతః
చతుర్దశాష్టాదశ చాత్రవిద్యా ద్వేధాపి సంతీతి శశంస వేధాః.

ఇందుఁ బహువాఱుగా నెన్నఁబడు విద్యలందున్న విషయము దాను గూర్పఁ దలఁచినట్లును, నాయావిద్యలం దధీతిబోధాచరణప్రచారణసామర్థ్య మీ కావ్యపఠనముమూలమునఁ బాఠకునికిఁ గలుగవచ్చుననియు సూచించుటయే గాక "అంగాని వేదాశ్చత్వారో మీమాంసా న్యాయవిస్తరః। పురాణం ధర్మ శాస్త్రంచ విద్యా హ్యేతా శ్చతుర్దశ। ఆయుర్వేదో ధనుర్వేదో గాంధర్వశ్చే త్యనుక్రమాత్" అని చెప్పఁబడు 18 విద్యలందే గాక యితిహాసాది చతుష్షష్టిగా నేర్పడిన కళలందుఁ గూడఁ బ్రావీణ్యము పాఠకుని కలవడఁగల దనునంశము కూడ సూచించినాఁడు. ఆతఁడు చొప్పించిన శాస్త్రవిషయములు.

శ్లో. అజస్ర మభ్యాస ముపేయుషా సమం ముదైవ దేవః కవినా బుధేనచ
దధౌ పటీయా న్సమయ న్నయన్నయం దినేశ్వరశ్రీ రుదయం దినేదినే.
ఇందుజ్యోతిశ్శాస్త్రవిషయము సూచితము.

శ్లో. పరిఖావలయచ్ఛలేన యా నపరేషాం గ్రహణస్య గోచరా
ఫణిభాషితభాష్యఫక్కికా విషమా కుండలనా మవాపితా

శ్లో. క్రియేత చే త్సాధు విభక్తిచింతా వ్యక్తి స్తదా సా ప్రథమాభిధేయా
యాస్వౌజసాం సాధయితుం విలాసై స్తావత్క్షమా నామపదం బహుస్యాత్.
ఇందు వ్యాకరణశాస్త్రవిషయము సూచితము.

శ్లో. స్వర్గాపగాహేమమృణాళినీనాం నాళామృణాళాగ్రభుజో భజామః...
యశో యదస్యాజని సంయుగేషు కందూలభావం భజతా భుజేన...
కలశే నిజహేతుదండజః కిము చక్రభ్రమకారితాగుణః
స తదుచ్చకుచౌ భవన్ ప్రభాఝరచక్రభ్రమ మాతనోతి యత్"—
తర్క మిందు సూచితము.

అన్యోన్యసంగమవశాదధునా విభాతాం తస్యాపి తేపి మనసీ వికసద్విలాసే...
అధోవిధానా త్కమలప్రవాళయోః.........
నతులా విషయే తవాకృతి ర్నవచో వర్త్మని తే సుశీలతా...
ఇందు సాముద్రికము సూచితము.

శ్లో. శశాక నిహ్నోతు మ యేతి తత్ప్రియా మయం బభాషే యదలీకవీక్షితామ్
సమాజయే వాలపితాసు వైణికై ర్ద్యమూర్ఛయ త్పంచమమూర్ఛనాస్వపి
ఇందు సంగీతశాస్త్రవిషయము సూచితము.

శ్లో. మృషావిషాదాభినయా దయం క్వచి జ్జుగోప నిశ్వాసతతిం వియోగజామ్
విలేపనస్యాధికచంద్రభాగతా విభావనా చ్చాపలలాపపాండుతామ్.
(కర్పూరస్యాతిశైత్యా త్తదాధిక్యే శరీరరక్తం శుష్కీభవతి)
స్మారం జ్వరం ఘోర మపత్రపిష్ణోః సిద్ధాగదంకారచయే చికిత్సా
నిదానమౌనా దవిశ ద్విశాలా సాంక్రామికీ తస్య రుజేవ లజ్జా - వైద్యవిషయము

శ్లో. ప్రియాసు బాలాసు రతిక్షమాసు చ ద్విపత్రితం పల్లవితంచ బిభ్రతం
స్మరార్జితం రాగమహీరుహాంకురం........ వృక్షశాస్త్రవిషయము.

శ్లో. అథాంతరే నావటుగామినా ధ్వనా నిశీథినాథ స్సహమా స్సహోదరైః
నిగాళగా ద్దేవమణే రివోత్థితై ర్విరాజితం కేసరకేశరశ్మిభిః - అశ్వశాస్త్రము.

ఇట్టి పెక్కు శాస్త్రవిషయములను నిందుఁ జొప్పించియున్నాఁడు. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నుదాహరింపలేదు. సాధారణముగాఁ బ్రతిపద్యమందును నేదో శాస్త్రప్రశంస యుండియే యుండును. కాని కావ్యమున నీశాస్త్రవిషయములఁ జొప్పియుత్ప్రేక్షలతో నింపినాఁడు గాని స్వభావమనోహర మగు కావ్యసౌందర్యమును దిలకించినవాఁడు కాఁ డందురేమో. శాస్త్రవిషయములఁ జెప్పుటకే యీకావ్యమును రచింపనెంచినను స్వభావమనోహర మగువర్ణనములు భావములు లేకపోలేదు. మఱియుఁ గేవలము నుత్ప్రేక్షకొఱకు చెప్పినశాస్త్రవిషయ మొందున్నను వంతమాత్రముచే శాస్త్రవిషయోపదేశ మెట్లు పూర్తి కాఁగల దందురు కాఁబోలు. ఒకవిషయము ధ్వనిగా నుండునట్లు చెప్పినపిమ్మట నావిషయమునకు సంబంధించిన సంగతు లన్నియుఁ దెలిసికొనక తప్పదు గదా, అందుచే నేశాస్త్రవిషయము వచ్చినప్పుడు దానిపూర్వాపరసందర్భములతో నావిషయ మంతయుఁ బాఠకుఁడు గ్రహింపఁగలఁడు. కేవలము ప్రతివిషయము విరివిగాఁ జెప్పనవసరము లేదు. కేవలశాస్త్రవిషయములఁ దెల్పుటకే కావ్యము రచించియున్నను గావ్యలక్షణములను గావ్యమునకుఁ బ్రాణభూతమగురసమును వీడియుండలేదు.

ఇంకఁ గావ్యమునకుఁ బ్రాణభూతమైనరసము విభావాదిభావములచేఁ బోషింపఁబడునుగదా! ఆరసము శృంగారాది తొమ్మిదిభేదములతో నొప్పుచుం

డును. చతుర్వర్గములయందు సర్వప్రాణిసులభ మగుతృతీయపురుషార్థమునకు హృదయంగమమైన దగుటచే శృంగారము మొదటఁ జెప్పఁబడినది. మిగిలిన వితరవర్గపోషకములు. శాంతము చతుర్థపురుషార్థసాధక మగుటచేఁ జివరఁ జెప్పఁబడినది. సర్వజనహృదయంగమ మగుటచే శృంగారరసముఁ బ్రధానముగాఁ గైకొని సమస్తపురుషార్థసాధకము లగువిషయముల నాయారసమిళితములఁ జేసి కావ్యరచన మొనర్పవలెను. మనశ్రీహర్షుఁ డట్లే చేయఁబూనినవాఁడు. శృంగారము విప్రలంభ మనియు సంభోగ మనియు రెండుతెఱఁగులు. అందు మొదటిది మరల రెండువిధములు. అయోగము, విప్రయోగము. అయోగము వివాహాత్పూర్వము (వినుకలిచేత) కలిగెడు పరస్పరప్రేమవశంగత మైనది. దీని కభిలాషాదింతాదులు లక్షణములు. మనకవి యీకావ్యమునఁ దొలుదొల్త నీయయోగశృంగారమునే కనుపఱిచినాఁడు. విభావాదులచే నేర్పడు రసమున కాలంబనము నాయకుఁడు. అట్టినాయకుఁడు ధీరోదాత్తుఁడై యుండవలెను. ఆతనిగుణములు శోభాదులు. శాస్త్రజాతములకుఁ గూడ సత్పురుషాశ్రయత్వముచేతనే మిక్కుటమైనలోకాదరము కలిగినది. అందుచేతఁ బ్రబంధములకు మహాపురుషవర్ణనము బంగారమునకుఁ దావి యబ్బినట్లగును. ఆచార్యదండ్యాదు లిట్లే వచించినారు. శ్లో. ఆదిరాజయశోబింబ మాదర్శం ప్రాప్య వాఙ్మయం తేషా మసన్నిధానేపి నస్వయం పశ్య నశ్యతి" భోజమహారాజును నిట్లుచెప్పినాఁడు. శ్లో. కవేరల్పాపివాగ్వృత్తి ర్విద్వత్కర్ణావతంసతి నాయకో యది వర్ణ్యేత లోకోత్తరగుణోత్తరః" అందుచేతఁ దాను రచింపఁబూనిన మహాప్రబంధమునకు శ్రీహర్షకవీంద్రుఁడు లోకోత్తరగుణోత్తరుఁ డగు నలుని నాయకునిగాఁ జేసినాఁడు. నలునియం దీమహాకవికిఁ గేవలము నీశ్వరత్వబుద్ధియే యున్నట్లు తోఁచుచున్నది.

మొదట దేవతానమస్కారరూప మంగళమును నెలకొల్పి పిమ్మటఁ బట్టణాదుల వర్ణించుట మొదలగునవి వాడుకయై యుండఁగా నీతఁడామంగళమును నాయకవిభూతిమంగళమును జెప్పుటచేతనే నెఱవేర్చినాఁడు. ఇతఁడుతొల్త.

శ్లో. నిపీయ యస్యక్షితిరక్షిణః కథా స్తదాద్రియంతే నబుధా స్సుధా మపి...
పవిత్రమత్రాతను తే........దిగీశబృందాంశ...............

ఇందు "క్షితిరక్షిణ, బుధ, సుధ, మహాసాంమహోజ్వల" ఇత్యాది శబ్దములచే సలక్ష్మరణము విష్ణువుయొక్కయు, దేవతలయొక్కయుఁ బ్రసాదముచే

సమ్మృతత్వము లభింపఁజేసి, కీర్తిప్రకాశముతో వర్ధిల్లఁజేయు ననియు, వ్యాపన శీలమును, జ్ఞానస్వరూపమును, అమృతస్వరూపమును, తేజోమయమును, నగు పరబ్రహ్మస్వరూపమును సాక్షాత్కరింపఁజేయు ననియు నైహికాముష్మికసుఖప్రాప్తిని సూచించినాఁడు. ఇది గ్రంథమునకు మొదటిశ్లోకము. ౩ వశ్లోకమున స్మరణమాత్రముచేతనే లోకములను బవిత్రీకరించునపు డతనిచరిత్రము కావ్యరూపమున సేవించునపుడు సమస్తపాపములను బోఁగొట్టి నిరామయ శాశ్వతానందసౌఖ్యము లొసంగుట కేమి వింతయని తనయీకావ్యనిర్మాణ ఫలమునుసూచించినాఁడు. "ఏకోదేవస్సర్వభూతేషుగూఢః...అణోరణీయాన్మహ మేవతద్వ...ఏక యేవయతోలోకాన్ విసృజామి...... పరిత్రాణాయ సాధూనాం......ఇత్యాది సూక్తులననుసరించి ధర్మసంస్థాపన మొనర్చి లోకపాలనముచేయుటకు రాజుగాఁ బుట్టినను నలుఁడు కామాదివికారముల వీడి దేవతారాధనాదులచే జ్ఞానమును సంపాదించినవారికి సచ్చిదానందసంధాయకుఁ డగుపరమేశ్వరస్వరూపుఁడే యనియుఁ బైని వ్రాసినయొకశ్లోకమునఁగూడ సూచించినాఁడు. మఱియు రాజుగానున్న నలుఁడు-

శ్లో. దధతో బహుశైవలక్ష్మతాం ధృతరుద్రాక్షమధువ్రతం ఖగః
స నలస్య యయౌ కరం పునః సరసః కోకనదభ్రమాదివ.

బహుశైవలక్షణములు గలిగి రుద్రాక్షమాలాలంకృతము లైన యువయవసంస్థానవిశేషములు గలమహాశైవుఁ డని యు సూచించి యున్నాఁడు. మఱియు
శ్లో. పురోహితాక్షిప్తతుషారపాండర......అంతఃపురాంతస్స్వవిలోక్యబాలాం.
దోర్మూలమాలోక్య............నేక్షేతాఙ్గం ననగ్నాం స్త్రీం.........
అనువార్యోక్తి ననుసరించినవాఁడును, పరస్త్రీపరాఙ్ముఖుఁడును గా సూచించినాఁడు. రాజాసయజ్వా...దారిద్ర్యదారిద్రవిణౌఘవర్షే...అర్థినామహృషితాఖిలలోమా......తానుయజ్వయై శ్రోత్రియుల పాలుచేసిన సంపద గలయీమహామహుఁడు, అధ్వరాజ్యోపమముగా రాజ్యమును విబుధప్రజాధీనముగానించి దేవతల నారాధించిన కర్మఠచక్రవర్తి యనియు, అర్థులకెల్లను దారిద్ర్యవిదారక మగు ద్రవిణవర్షము వర్షించుటలో నమోఘమేఘవ్రతదీక్ష వహించి, యర్థి యని విన్నంతమాత్రమున రోమాంచము వహించెడు మహాదాత యనియు "నాభ్యయాయి భవతేదం రోహిణీరమణవంశభవేన" ఇత్యాది, సత్యశీలుఁ డనియు, అభారి వక్షేషు తదఙ్ఘ్రిణా గణాః కృతచ్ఛయచ్ఛాయలవోపివల్లవే.........

సంస్కృతదూతకావ్యోత్పత్తివికాసములు.

(పూర్వపత్రికావశేషము.)

—: యీ. వేఙ్కటవీరరాఘవాచార్యులుగారు. :—

[అధ్యక్షుడు-'ఆన్ధ్రగీర్వాణసాహిత్యపరిషత్తు'-విజయనగరము.]

XXV. మనోదూతః—18. విష్ణుదాసవిరచితము. ఇతఁడు వంగదేశీయుఁడును, వైష్ణవమతసంస్థాపకుఁడగు శ్రీచైతన్యస్వామికి మేనమామ(?) ఇందు 101 మాలినీవృత్తములు గలవు. ఇతఁడు తాను "విష్ణుదాసకవీన్ద్రుఁడ" నని వ్రాసికొనెను. తనభక్తివిశేషముం దెలుప నితఁడు తనమనస్సును శ్రీమహావిష్ణుసవిధమునకుఁ బంపుట యీకావ్యమునందలి వస్తువు.

ఈకావ్యమునుండి కొన్నిశ్లోకములు ప్రదర్శించెద.

1. శ్లో. నిర్వర్ణ్యతాని రహసి స్వయ మర్జితాని
భూయస్తరాణి దురితాని సుహఃసహాని

మహామహోపాధ్యాయహరప్రసాదశాస్త్రి 'పూర్వోద్ధృతగ్రంథభూమిక' పుట 4; "భావవిలాస" కారుఁడును, "భ్రమరదూత" కారుఁడు నొకఁడే యని-ఆచార్యసతీశచన్ద్రవిద్యాభూషణుఁడు "హైందవన్యాయశాస్త్రచరిత్రములో" (పుటలు476—77) వ్రాసియున్నాఁడు.

18. "Catalogue of Skt. MSS. in the Indian office Library" Vol.VII Nos.౩౮౬7—౩౮౪౪. ప్రారంభశ్లోకము, గద్యముకూడఁ గవినామాంకితములు. కలకత్తా "సంస్కృత సాహిత్యపరిషత్తు"లోని వ్రాఁతప్రతులలో నీకావ్యముయొక్క యసమగ్రప్రతి యొకటి గలదు. రాజేన్ద్రలాలమైత్రపండితుఁడు "Notices of Sanskrit MSS." (Vol. II, No. 613) లోఁ బేర్కొనిన "మనోదూత"యు, విష్ణుదాసకృత "మనోదూత"యు నొకటియే యని తోఁచెడి. ఏలన రాజేన్ద్రలాల్ మైత్రుఁ డుటంకించిన కావ్యాంతిమశ్లోకమును, విష్ణుదాసుని కావ్యములోనితుదిశ్లోకమును "వసన్తతిలకా" వృత్తములే కాని మొదటికావ్యముయొక్క గద్యము కవినామాన్వితము. దీనిప్రథమలిఖితప్రతి—మాతృక—లోపించుటచే నాద్యశ్లోకము కవినామాన్వితమో కాదో తెలియదయ్యె.

* విష్ణుదాసుని "మనోదూత" శ్రీచిన్తాహారణచక్రవర్తి (M. A.) మహోదయునిచేఁ బ్రకృతము కలకత్తా "సంస్కృతసాహిత్యపరిషత్" పత్రికలోఁ బ్రచురింపఁబడుచున్నది.

(a) "సంస్కృతసాహిత్యపరిషత్తు" XII సంపుటము 3 సంచిక. జూలై 1929; 105—112 పుటలు; భూమిక; 1—27 శ్లోకములు.

(b) "సం. సా. ప." XII సం. 4 సం. అగస్టు 1929; 28-62 శ్లో.

(c) "సం. సా. ప." XII సం. 6 సం. అక్టోబర్ 1929. 63—88 శ్లో.

శ్రుత్వా చ కాలవిహితాన్యవశేన్ద్రియాణాం
దుఃఖా న్యచిన్తయత వశ్చ్యవిష్ణుదాసః. 1

2 శ్లో. ఇష్టోర్థనైః శమదమాదిభిరేవ యోగః
జ్ఞాన్త్వా తపో బహువిధం భ్రమతశ్చ తీర్థమ్
తత్కిం కరోమి వికలోఽహ మితః క్వయామి
త్వేయం విలప్య శరణం హరి మాలులోచే. 2

3. శ్లో. యత్పాదతామరసలాలసమానసాస్తే
భ్రాన్త్వాపి కర్ణపదవీం నసయన్తి సన్తః
బృన్దారకప్రకరమౌలికిరీటకోటి
రత్నాంశురఞ్జితపదం పదమామరేన్ద్రమ్. 3

4. శ్లో. ఏకం త్వమిన్ద్రియగణస్య మనోవరీయః
పారస్తథా జగదుపైతి తవప్రశక్త్యా
ఇత్యర్థయే ప్రణతిపూర్వక మానుకూల్యం
నోచేత్కరోషి మమతాదృశమేవ కర్మ. 8

5. శ్లో. సర్వానపాస్య విషయాన్ క్షణమేవతావ
చ్చేతోఽవధేహి కరుణాకణికాం విధేహి
ఆర్తస్తతః కతిపయాని నివేదయామి
నోచే దరణ్యరుదితం కిమిదం కరోమి. 9

6. శ్లో. జాతః స ఏవ సుకృతీ సఫలం జగత్యాం
తేనైవ రత్నజననీ జగతీజనేన
ఏతద్వ్యవహి నభఃకుసుమోపమేయం
గేయం కుధీభి రవధార్యపరం పశేతి. 13

7. శ్లో. నవ్యాహతః క్వచన తే విషయస్త్రిలోక్యా
మధ్యానమాబ్ధికముపైషి నిమేషతోఽపి
జానాసి మద్వ్యవసితాని మనోవినాత్వా
మాత్రేన కః కథయ మాతవదేనియోజ్యః. 15

8. శ్లో. ప్రాయఃక్షమాతిశయమానవతీ సరూఢ
ప్రేమాప్రయాతి పునరస్థిరతాం సహోఢా

తస్మాద్విధేయమిదమేవ మనః ప్రయత్నా
ద్విశ్లేషలేశమపి నేయముపైతి యస్మాత్. 　　24

9. శ్లో. కింవర్ణ మస్య చరణం శ్రవణం శరీరం
నేత్రం మనోఽపి చిరతాజ్జగదేకచిత్రాత్
పఙ్కేనిమగ్నమివ జీర్ణమనేకకంకే
యత్నాన్మనాగపి సముద్ధృతిమానయన్తు. 　　37

10. శ్లో. కృష్ణం తమాలతరుకజ్జలభాసి యస్యాః
స్మేరామ్బుజే వయసి సంహృతమమ్బుజాక్షమ్
గోప్యశ్చిరేణ పరితః పరిలోభయన్త్యః
స్పర్శాదుజాతపులకై రయమిత్యవేయుః. 　　49

11. శ్లో. కర్పూరకోమలదళోపరిజృమ్భమాణ
మల్లీశిరీషపరికల్పితచారుతల్పే
ఉద్బుద్ధముగ్ధకుసుమావలిమాకరన్ద
గన్ధభ్రమద్భ్రమరఝఙ్కృతిసంభృతేఽపి. 　　64

12 శ్లో. లీలాశ్రమామ్బుచయచుమ్బిత కృష్ణగౌర
తన్వీస్తయోరభిముఖం హరిగోపవధ్వోః
అన్యోఽన్యదేహరుచిరప్రతిబిమ్బయోగా
ద్గౌరో హరిః కిమపి గోపవధూశ్చ కృష్ణా. 　　66

13. శ్లో. యాసాంకరేషు కర మీక్షణ మీక్షణేషు
గణ్డేషు గణ్డ మధరేషు తథాధరఞ్చ
వక్షస్తటేషు హృదయాభినిలీనవక్షః
సమ్మానయన్మనసిజం విజహార కృష్ణః. 　　70

14. శ్లో. ఈహామహే నహి మహేన్ద్రపదం ముకున్ద
స్వీకుర్మహే చరణదైన్యముపాగతం వా
ఆశాం పునస్తవపదాబ్జకృతాధివాసామ్
ఆశాస్మహే చిరమియం నకృశా యథా స్యాత్. 　　82

XXVI మనోదూతః—19. తైలిఙ్గవ్రజనాథునిచే విక్రమశకము 1814 (క్రీ. శ. 1758) లో రచియింపఁబడెను. ఈకావ్యమునకు "సహృదయ

19. "కావ్యమాల xiii గుచ్ఛము; సంఖ్య 8; (పుటలు 84—187)

హృదయాహ్లాదన"మని నామాన్తరము గలదు. దుర్యోధనాస్థానమునకుఁ గేశాకృష్టయై లాగికొనిపోఁబడునట్టి యనన్యశరణ యగు ద్రౌపది తనమనస్సును శ్రీకృష్ణునియొద్దకు దూతగాఁ బంపుట యిందలి వర్ణితవిషయము.

* శ్రీమాన్ కృష్ణమాచార్యులవారు తమ "సంస్కృతసారస్వతచరితము"న నిట్లు వ్రాసియున్నారు. (పుట 128)

"Vrajanatha was the son of Ramakrishna. He was a Tailinga Brahman of the N. W. Provinces. He wrote his 'Manodutikavya' in A. D. 1758 at Brindatavi. It describes the devout reflections of Draupadi on Krishna during the scene of her outrage at Duryodhana's court. The poem closes with the description of the endless expansion of Draupadi's apparel and the consequent disgrace to the Kaurava princes. The plan of the poem was undoubtedly suggested by the Meghaduta, but it is no bare imitation of Kalidasa's work, nor is it written in the same metre. The ideas are fanciful and appealing, but the style is not so amusing as Kalidasa's."

ఈకావ్యమున 202 శిఖరిణీవృత్తములు గలవు. వ్రజనాథుడే యీకావ్యమునకు "మఞ్జుభాషిణి" యను నొకటీకను వ్రాసికొనెను. ఈవ్యాఖ్యాపీఠికాశ్లోకము లీరెండును ప్రకృతోపయోగములు.

"శ్లో. స్వయంకృతే మనోదూతకావ్యే భవ్యేనమానతః
వ్యాఖ్యా బాలావబోధాయ క్రియతే మఞ్జుభాషిణీ.

శ్లో. భూయోభూయః ప్రణమ్యాహం యాచే బద్ధాఞ్జలి ర్బుధాన్
బాలభాషిత మిత్యేవ క్షమధ్వం చాపలం మమ."

వ్యాఖ్యారంభము:—అథ 'కావ్యం యశసేఽర్థకృతే వ్యవహారవిదే శివేతరక్షతయే। సద్యఃపరనిర్వృతయే కాన్తాసంమితతయోపదేశయుజే' ఇత్యాద్యుక్తం కావ్యఫలం ప్రశ్నన్ సహృదయహృదయాహ్లాదకై రద్భుతకరుణశాన్తరసప్రధానైః సహృదయానాం భగవద్భక్తిరసికానాం మనసి సద్యః సహజానన్దసముల్లాసప్రవణం మనోదూతాఖ్యం కావ్యం చికీర్షు స్తస్య నిర్విఘ్నసమాప్తయే శిష్టాచారపరిప్రాప్తం స్వేష్టదేవతాస్మరణగర్భం వస్తునిర్దేశాత్మక మాశీర్వాదాత్మకం చ మఙ్గల ముపనిబధ్నాతి:—

1. "శ్లో. దధ ద్వాసః పీతం సజలజలదశ్యామలరుచి
ర్ముదా పూర్ణాం కుర్వ న్నధరసుధయా సన్మురలికామ్
సమన్తా దాభీరీజనపరివృతో భానుతనయా
తటాన్తఃసంచారీ మమ హరతు హారీ హరి రఘమ్.

2. మీమాంసాప్రమేయమాహ:—

శ్లో॥ శ్రుతిం లిఙ్గం వాక్యం ప్రకరణ మథస్థానక మపాం
సమాఖ్యాం జానన్తః కలితపరదౌర్బల్యవిధయః
లిఙర్థం ధాత్వర్థం త్రివిధవిధిమాదంచ నిగమా
నరూపం మన్వానాః క్రతుసదసి మీమాంసకవరాః. 59

3. వ్యాకరణస్వరూపమాహ: —

శ్లో॥ సముద్భూతం యత్ర జగదుపకృతౌ పాణినిమునే
ర్ముఖామ్భోజాత్తాత్ర్యాయనకృతవిశేషార్థకలనమ్
భుజఙ్గేన్ద్రాధీశోద్భవగహనసద్భాష్యవివృతి
ప్రకర్షాఢ్యం శాస్త్రం సదసి కథయన్తోఽతిసుధియః 60

4 అథతర్కశాస్త్రనిపుణమాహ-

శ్లో॥ వితణ్డా జల్పాఖ్యై ర్వరహితసువాదోద్ధురగిరః
ప్రమాణైః ప్రత్యక్షాదిభి రపిచ మేయక్రమవిదః
అభావాఢ్యవ్యాప్తి స్ఫుటలసితహేత్వాభ్యవిలస
న్మతిప్రౌఢా వైశేషికమతవిశేషప్రణయినః 63

5. తదానీ మనన్యశరణా(ద్రౌపదీ)సా భగవత్ స్మరణం కృతవతీతి కథయితుం కవి ర్మనసో దూతత్వం పరికల్పయ్య కథాం రచయతి.

శ్లో॥ విచారం చాకార్షీ దహహ నపితా నాపి దయితా
నపుత్రా నభ్రాతా శరణ మిహ మేఽద్యాస్తి నగురుః
ఋతే భక్తాధీనా ద్యదుకులవతంసా దపర ఇ
త్యథో స్మారం స్మారం మురరిపుమహం యామి శరణమ్ 133

6. అథ (శ్రీ)కృష్ణం వర్ణయతి:—

శ్లో॥ దుకూలం హేమాభం నిజకటితటేఽసౌ పరిదధ
త్సుకాఞ్చ్యా రత్నానాం నిబిడ ముపనద్ధం యదుపతిః
దధానః (శ్రీ)వత్సం హృది సువిలస త్కౌస్తుభమణి
ర్మహానన్దామ్భోధి ర్నయనకథమాయాస్యతి సతే. 158

7. భగవచ్చరణచిహ్నాన్యాహ:—

శ్లో॥ ధ్వజచ్ఛత్రామ్భోజాఙ్కుశకులిశసత్కుంభసుధను
ర్గదాశఙ్ఖజమ్బూస్థితయవసుచక్రాదిలసితౌ

సఖేన్దుజ్యోత్స్నాభి ర్విధుత నిబిడధ్వాన్తనిచయే
హృది ధ్యాతో భక్తై ర్హృదయచరణో ద్రక్ష్యసి హరేః. 159

8. న కేవలం కథామాత్ర మిదమ్. ఉపదేశోఽప్యయం సర్వేషా మిత్యాహ-

శ్లో. ఇతి స్మారం స్మారం తవగుణగణా న్యాదరవతే
మనోదూతం యోఽన్య స్త్వయి నిజకృతే ప్రేషయతి చేత్
న మఞ్జుస్త్వేనం తత్ప్రణయరసనాశ్రుక్షలితహృ
ద్విభో భక్తాధీనః శ్రుతిశిఖరమృగ్యోఽపి భగవన్. 195

9 అథగ్రన్థే గుణాలంకారరసాద్యభావేఽపి భక్తానాం రుచి ర్భగవద్గుణవర్ణనాసక్తానాం సహృదయానాం భవిష్యత్యే వేత్యాహ—

శ్లో. నసందర్భ ప్రౌఢి ర్నచగుణసమూహో నకవితా
పరీపాకః కశ్చిత్పదసుఘటనాప్యత్ర నతథా
తథాపి శ్రీకాన్తప్రగుణకథనేనాత్ర సుధియాం
భవే చ్చిత్తాసక్తి ర్యది ఫలవతీ స్యా త్కృతి రియమ్. 200

10 భగవత్పరాయణై స్తచ్చరితామృతశ్రవణలుబ్ధై రిద మవశ్య మాదరణీయమేవేతి ప్రార్థయతే:—

శ్లో. యది శ్రీమన్నన్దాత్మజచరణరాజీవమధుపః
సమాస్వాదాసక్తో భవతి భవతాం చిత్తమధుపః
కథాయాం వా తుచ్ఛీకృతసురసుధాయాం మధురిపో
ర్మనోదూతం కావ్యం శృణుత సరసం భక్తిరసికాః. 201

11. భక్త్యన్తరేణ కావ్యోత్పత్తి మాహ:—

శ్లో. స్థితా ద్బృన్దారణ్యే తరణితనయాతీరలహరీ
పరీరమ్భాదభ్యః పృషతయుజి వంశీవటతలే
నకాన్తా చ్ఛ్రీకాన్తా దధిగతవతీ సంగ మనఘా
మతిర్మే ప్రాసూత ధ్రువ మిహ మనోదూతతనయమ్. 202

12. ఉపసంహారశ్లోకములలో మొదటిది ప్రకృతోపయోగము—

శ్లో. వేదేన్దువసుశీతాంసు (1814) మితేఽబ్దే మార్గశీర్షకే
సితాష్టమ్యా మిదం కావ్య మర్పితం హరిపాదయోః."

ఇతి శ్రీమత్తైలజాన్వయ శ్రీభూధరభట్టాత్మజ శ్రీరామకృష్ణతనయ పఞ్చనదాన్వయవ్రజనాథవిరచితం మనోదూతాభిధం, సహృదయహృదయాహ్లాదనాపరనామధేయం కావ్యం స్వకృతమఞ్జుభాషిణ్యా టీకయా సమేతం సమాప్తమ్.

XXVII. మనోదూత:—20. కృత్యాదిశ్లోకములవలనను గద్యమువలనను. నీకవినామము రామరామకవి యనియు, నితఁడు చైతన్యుని మేనమామయగువిష్ణుదాసవంశీయుఁ డనియుఁ దెలియుచున్నది. ఇతివృత్తము తుల్యమైనను నిది విష్ణుదాసకృత "మనోదూత" కంటె భిన్న మని తెలియుచున్నది. ఇందు మొదటిరెండుశ్లోకములు మాత్రము శార్దూలవృత్తములు, తక్కిన వన్నియు శిఖరిణీవృత్తములు.

XXVIII. మనోదూతికాకావ్యము:—21. ఇందు దూతకావ్యవ్యాజమున జీవాత్మపరమాత్మలసంబంధము వర్ణింపఁబడినది.

XXIX. మనోదూత:—22. ఇది జైనకావ్యమని తోఁచెడిని. అందుచే నామసామ్యము గలపూర్వోల్లిఖితకావ్యము లన్నిటికంటె నీకావ్యము విలక్షణమైన దని యూహింపనగు.

XXX. మయూరసన్దేశము:—23 రంగాచార్యరచితము.

* XXXI మయూరసన్దేశము:— కవిపేరుమృగ్యము. ఇందుఁ బ్రియుఁడు తనప్రాణప్రియకు మయూరముచే మదనసందేశము నంపుట వర్ణితము. పూర్వోక్తరంగాచార్యనిర్మిత 'మయూరసన్దేశము' కంటె నిది విలక్షణమాయను విషయము విమర్శనీయము. మద్రపుర ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయపట్టిక (A Triennial Catalogue of Manuscripts' collected during 1919–'20 to 1921—1922 for the Govt. Oriental MSS. Library, Madras. Vol. No. IV. Part I. Skt. A., Page 4298; R.No. 2963.) లో నుట్టంకింపఁబడిన 'మయూరసన్దేశము' లోని శ్లోకముల నుదాహరించెద.

కావ్యారంభము:—

'శ్లో. అవిరతమదధారాధారణాప................
నదమధుకరమాలాకూజితోద్ఘోషితాశమ్
మమమనసిసమిద్ధాం (న్ధాం) సిన్ధురేన్ద్రాననంత
త్రిమపి కనకశైలప్రస్థసచ్ఛాయమోజః.

---

20. 'వంగీయ సాహిత్యపరిషత్తు'—కలకత్తా. "Sanskrit Manuscripts No. 1282

21. "Catalogue of Skt. MSS. in the Raghunatha Temple Library of His Highness the Maharajah of Kashmir"—M. A. Stein- p. 70; 287; Introduction, page xxv.

22. "జైనగ్రంథావళి" (జైనశ్వేతాంబరపమ్మేళనము,' బొంబాయి.)

23. "A Preliminary List of Sanskrit and Prakrit Manuscripts in the Adyar Library"—Madras, p. 130.

శ్లో. శ్రీకణ్ఠోర్వీపతిబహుమతం మారచేమన్తి కాఖ్యం
మారసత్యస్త్రం మహిత మధికృత్యాధునా సాధుబద్ధమ్
హృద్యమ్లానస్ఖలితమధురమధుష్యన్దిసన్దేశకావ్యం
నవ్యం విద్వత్ప్రియః పదామస్తు కర్ణాతిథేయమ్.

శ్లో. స్వర్గారామద్రుమనవలతాసూనసౌరభ్యలాభ
గ్రామం (మే) పుష్పన్ధయకలకలధ్వానవాచాలితాశే
సౌధే సాధీయసి (ప)రిలసచ్చన్ద్రపాదాభిరామే
రేమే వ్యోమస్పృశిమధితయా లాలితః కో౽పి కా(మీ)

శ్లో. కుర్వన్నిచ్ఛావిహృతి ముమయాసజ్జకేః స్ఫాటికాద్రా
వాస్తే౽ల్లీచలనకణికాక్లప్త..............స్థః (?)
శ్రీకణ్ఠో౽యం స్వయమితిధృతభ్రాన్తిరేకం కదాచిత్
ప్రక్రాన్తో...............తిముఖః ఖేచరౌఘ స్సిషేవే

శ్లో. హాహాన్తాసౌ హతవిధివిపర్యాసితాత్మా తదీయం
దృష్ట్వా జాడ్యం ముహురపిమిల ద్ధస్తతాలం జహాస
సేయ న్ద్రాక్భవదసుసమో మానమాసేతి రస్మై
శాపం ప్రాదాన్మహ(ద)వమతిః కస్యనా ర్తిం ప్రసూతే.

శ్లో. తేనావాసో మమమధుజిత స్సన్నిధౌ క్వాపిపుణ్యే
క్షేత్రేస్యాదిత్యధనవినయం ప్రార్థ్యమానస్తథేతి
ప్రాప్యప్రాయాదయమపి సమైత్రిష్టసద్య స్సుదూరే
స్యానన్దూరే విగతదయితా దీన(మా)త్మానమేవ.

శ్లో. దైత్యారాతిం దలితశతమన్యూపలోదారశోభం
పశ్యన్నేనం భుజగశయనే కల్పితస్వాపసౌఖ్యమ్
తాపోద్రేకన్దధదపిముహుః ప్రేయసీవిప్రయోగా
దచ్ఛశ్వాస క్షణమివ శనైరేష సఞ్జాతసంజ్ఞః.

శ్లో. సో౽యంకాన్తావిరహజలధౌ వీతపారే నిమగ్నః
స్వం వృత్తాన్తం నసిజదృశో హన్త సన్దేష్టుకామః
విద్యుద్వల్లీ కవచితనవామ్భోదసీరన్ధ్రితాశే
కాలే కాన్తం కమపిశిఖినం సమ్భ్రతన్తం దదర్శ.

* * * * *

మల్కాపురశాసనము.

— జయంతి రామయ్యపంతులుగారు, బి. ఏ., బి. ఎల్. —

ఈశాసనము గుంటూరుమండలములో గుంటూరుతాలూకాలోఁ జేరిన మల్కాపుర మనుగ్రామము పొలములో నొక పాడుదేవాలయము నెదుట నున్న రాతిస్తంభము మీఁదఁ జెక్కఁబడి యున్నది. ఈ స్తంభము 14 అడుగుల 7 అంగుళముల యెత్తును 2 అడుగుల 10 అంగుళముల వెడల్పును 2 అడుగుల 8 అంగుళముల దళసరియుఁ గలది. అశోకశాసనస్తంభములుగాక యింత పెద్ద శాసన స్తంభము నే నెక్కడను జూచియుండ లేదు. 1915 వ సంవత్సరములో నేను జూచినప్పు డీస్తంభము నిలువఁబడియుండక నేలపైఁబడియున్నది. పిదప రాజకీయాధికారులు దానిని నిలువఁబెట్టి పీఠము కట్టించినారు.

స్తంభము మూఁడుప్రక్కల శాసన మున్నది. తొలిప్రక్కను 90 పంక్తులును రెండవప్రక్కను 79 పంక్తులును మూఁడవప్రక్కను 31 పంక్తులును వెరసి 200 పంక్తు లున్నవి. మొదటివైపు 72 పంక్తులు మాత్రమే మొట్టుశాసనములోనివి. తక్కిన 18 పంక్తులు పెద్దశాసనమునకు సంబంధించినవే యయినను శాసనభాగములు కావు. అవి పెద్దశాసనము చెక్కినపిదపఁ జెక్కఁబడినట్లు కనఁబడుచున్నది. మూఁడవప్రక్కను పెద్దశాసనముక్రింద నిటీవలఁ జెక్కఁబడిన మఱికొన్ని తెలుఁగుశాసనములు గలవు.

గ్రామసీమావివరణము తెలుఁగులో నున్నది. తక్కినశాసన మంతయు సంస్కృతపద్యరూపముగా నున్నది. లిపి యాకాలపు తెలుఁగులిపి. అక్షరములు పెద్దవిగాను స్పష్టముగాను నున్నవి. వ్రాఁతతప్పులు కొంచె మున్నవి. భగవాను (I-7) సనుపాలయతు (I-30) ప్రక్రీడతు (I-37) ఇత్యాది శబ్దములయందుఁ దుదిహల్లున ఉకారము చేర్పఁబడినది. ఇది పొరపాటు. తెలుఁగు భాగములోఁ దప్పు లెక్కువగా నున్నవి.

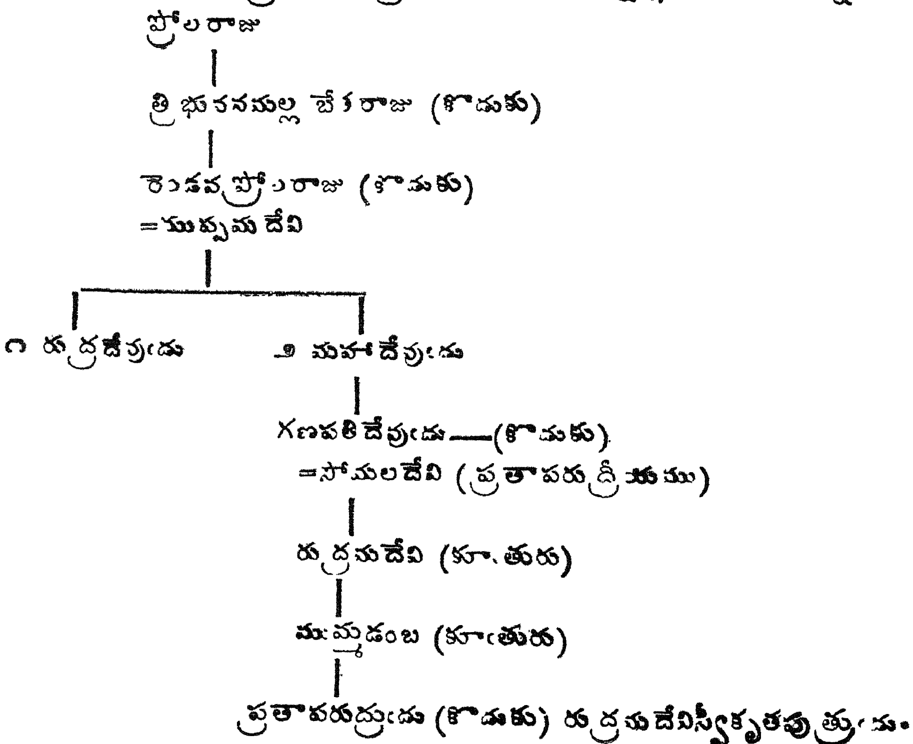
1183వ శకసంవత్సరమునకు సరియైన దుర్మతిసంవత్సర చైత్రబహుళాష్టమీశుక్రవారమునాఁడు కాకతిగణపతిదేవమహారాజు మందరమనుగ్రామమును, ఆదినమందే గణపతిదేవునికూఁతు రగురుద్రమదేవి వెలఁగపూఁడి యనుగ్రామమును విశ్వేశ్వరశంభు వనుశైవాచార్యున కిచ్చిరనియు, విశ్వేశ్వరశివుఁ డీ రెండు గ్రామములం జేర్చి విశ్వేశ్వరగోళకి యనుపేర నొకయగ్రహారమును బ్రతిష్ఠించి యందు విశ్వేశ్వరశివాలయము, మఠము, సత్రము మొదలగునవి

నిలిపె ననియుఁ జెప్పుట యీశాసనముఖ్యోద్దేశము. కాకతీయరాజచరిత్రము, గోళకీశైవమతసంప్రదాయము, పూర్వగ్రామనిర్మాణపద్ధతి యను నీమూఁడువిషయములకును సంబంధించిన విశేషాంశములు పెక్కు లీశాసనమువలన విశదమగుచున్నవి. వాని నీక్రింద సంగ్రహముగాఁ దెలిపెదను.

— కాకతీయరాజచరిత్రము. —

ఈశాసనమందు కాకతీయవంశము సూర్యవంశములో నొకశాఖ యైనట్లు వర్ణింపఁబడినది. కాకతీయులు క్షత్రియులే కారని నామతము. ఈవిషయమును గుఱించిన వాదప్రతివాదములు పరిషత్పత్రిక పదియవ సంపుటమునఁ జూడఁదగును. అందలి నావ్యాసములో గణపతిదేవుని యనంతరము పుట్టినశాసనములలో నెక్కడను కాకతీయులు సూర్యవంశపురాజు లైనట్లు లేదని యున్నది. ప్రస్తుతశాసనము గణపతిదేవుని కాలమందుఁ బుట్టినట్లే యూహింపవలసి యున్నది. దీని కుపపత్తి ముందుఁ దెలిపెదను.

గణపతిదేవుని పితామహుఁ డగుప్రోలరాజు వంశకర్తగా నీశాసనమందు వర్ణింపఁబడినాఁడు. ఇతరశాసనములను బట్టియుఁ బ్రతాపరుద్రీయమును బట్టియు, కాకతీయవంశక్రమ మీక్రిందివిధముగా నున్నట్లు గనఁబడుచున్నది.

రుద్రమదేవి గణపతిదేవుని భార్య యను నొకవాద మున్నది. కాని ప్రతాపరుద్రీయమందును, ఇదివఱలోఁ బ్రకటింపఁబడిన కొన్ని శాసనములందును నామె గణపతిదేవునిపుత్రిక యనియే యున్నది. ప్రస్తుతశాసన మీవాదమునే స్థిరపఱుచుచున్నది. కావున రుద్రమదేవి గణపతిదేవునిభార్య యనువాద మింకఁ శాంతించునుగాక.

ప్రస్తుతశాసనమందు "యస్యాః కాకతివంశవార్త్తికమణేః శ్రీరుద్రదేవస్సుత స్తస్యాః కిం కథయామ వైభవ మతః శ్రీరుద్రదేవ్యాః పరం" అని యుండుటచేత, ప్రతాపరుద్రుఁడు రుద్రమదేవికొడుకే గాని దౌహిత్రుఁడు గాఁడని కొందఱూహించుచున్నారు. కాని, యీయూహ సరియైనది కాదు. ప్రతాపరుద్రీయనాటకప్రకరణమందు స్వయంభూదేవుఁడు రుద్రమదేవితో "స్వీకృతే పుత్రభావేన దౌహిత్రే ప్రాజ్ఞమాజ్ఞయా। అస్మిన్నిధేహి ధారేయే గుర్వీ ముర్వీధురాం" (పూర్వము నాయాజ్ఞచే నీవు పుత్రభావముతో స్వీకరించిన దౌహిత్రుఁడును, ధురంధరుఁడు నగు నీతనియందు బరువైన యీమహీభారము నుంచుము.) అన్నట్లున్నది. దీనినిబట్టి ప్రతాపరుద్రుఁడు రుద్రమదేవికి దౌహిత్రుఁ డనియుఁ బుత్రుఁడుగా నామెచే స్వీకరింపఁబడె ననియు స్పష్టపడుచున్నది శాసనములోని సుతశబ్దమునకు స్వీకృతపుత్రుఁ డని యర్థము చెప్పికొనుట కభ్యంతర మేమియు లేదు.

ఈశాసనమువలన విశేషాంశ మొక్కటి తేలుచున్నది. గణపతిదేవుఁడును రుద్రమదేవియు నేకకాలమందే దానములు చేసినారు. ఆకాలమందు రుద్రమదేవి రాజ్యము చేయుచుండెను. (చూ. మొదటివైపు 42_48 పంక్తులు) శాసనాంతరమువలనఁ గూడ గణపతిదేవుఁడు శ. స 1120 మొదలుకొని 1182 వఱకు నఱువదిరెండేండ్లు రాజ్యపాలనము చేసినట్లును శ. 1182 సంవత్సరమునందే రుద్రమదేవి రాజ్యమునకు వచ్చినట్లును గనఁబడుచున్నది. కావున దానకాలమందు రుద్రమదేవియే రాజ్యము చేయుచుండె ననుమాట తథ్యము. అట్లయినచో గణపతిదేవుఁ డాసమయమున దానము చేయుట యెట్లు పొసఁగె ననుసంశయము పొడముచున్నది. దీనికి సమాధానము గణపతిదేవుఁడు చిరకాలము రాజ్యముచేసి యవసానకాలమందు రుద్రమదేవికిఁ బట్టాభిషేక మొనర్చి తాను బైనుండి యామెపేర వ్యవహారించుచుండె నని చెప్పవలసినటు తోఁచుచున్నది. రుద్రమదేవి స్త్రీయగుటచేఁ దనయనంతర

మాపై రాజ్యాధికారమునకు శత్రువులవలన భంగము కలుగునేమో యనుభయము గణపతిదేవున కుండినట్లు కనఁబడుచున్నది. కావుననే కాఁబోలు నామెను కొడుకుఁగాఁ గొంతకాల మాతఁడు భావించి వ్యవహరించెను. "ఏవం మానుషశంభునా గణపతిమహారాజేనాభ్యంతర స్యానుభవమహిమ్నః సదృశమత్ర పుత్ర ఇతి వ్యవహారః కృతః । తదనుగుణాచ రుద్ర ఇత్యాఖ్యా" మానుషశంభుఁడైనగణపతిమహారాజుచేత తనపుత్రికయొక్క భావికాల మాహాత్మ్యమును దెలిసికొను తనయంతఃకరణప్రవృత్తికిఁ దగినట్లు పుత్త్రుఁడని వ్యవహారము చేయఁబడినది. తదనుగుణముగా రుద్రుఁడని పేరుకూడఁ బెట్టఁబడినది. అని ప్రతాపరుద్రీయము. దీని కనుగుణముగా రుద్రమదేవి రాజ్యారంభమునఁ గొంతకాలమువఱకు రాజుపేరు రుద్రదేవుఁ డనియే కనఁబడుచున్నది. గణపతిదేవుని యనంతరము తనరాజ్యమును నిలుపుకొనుటకై రుద్రమదేవి యత్యధికప్రయత్నము చేసికొనవలసి యుండినట్లు "వెలుగోటివారి వంశావళి" యను వ్రాఁతపుస్తకములోని యీ క్రిందిభాగమును బట్టి స్ఫురించుచున్నది.

"నారికి నాత్మవల్లభుని నారియుగా నొనరింప బ్రహ్మయున్ ।
"నేరఁడు రుద్రమాంబ ధరణీసతికిన్ బతిగా నొనర్చె ము ।
"ర్వారవిరోధిమండలిని గర్వ మడంచితి వార మేటివై ।
"వీరప్రసాదనాంక యరివిక్రమ నీకొరులీడె చూడఁగన్ ॥

"అప్రసాదిత్యంకు కాకతిగణపతిదేవరాయలు చనితే అతనికొమార్తె "రుద్రమదేవిని పట్టముగట్టి కాకితరాజ రాజ్యస్థాపనాచార్యబిరుదున్ను రాయ "పితామహాంక బిరుదున్ను డబ్బెయెద్దును నాయంకుల గా నొనరించి భైరవ "వరప్రసాదలబ్ధం బగువచ్చుధరించి నెగడె మహిని."

ఈ హేతువు లన్నింటినిబట్టి గణపతిదేవుఁడు తాను జీవించియుండఁగానే రుద్రమదేవికిఁ బట్టాభిషేకము చేసినట్లు కనుపట్టుచున్నది. గణపతిదేవుఁడు జీవించియుండఁగానే ప్రతాపరుద్రదేవుఁడు యౌవనారంభదశలోనికి వచ్చినట్లు కూడ నీశాసనము తెలుపుచున్నది.

—: గోళకీశైవమతప్రశంస :—

ఈమతము గంగ నర్మదానదీ మధ్యమం దున్న దహాలమండలమందు సద్భావశంభు వను శైవాచార్యునిచేఁ బ్రతిష్ఠింపఁబడినది. ఈయాచార్యునకు యువరాజదేవుఁ డను కలచురిరాజు మూఁడులక్షలగ్రామములు గలదేశము

భిక్షుగా నొసంగఁగా నీయన యాభిక్షను గోళకీమఠమున కర్పణము చేసెను. సద్భావశంభుశిష్యుఁడు సోమశంభువు. ఈయన సోమశంభుపద్ధతి యను శైవాగమగ్రంథము రచించెను. ఈయనశిష్యుఁడు వామశంభువు. ఈయనశిష్యప్రశిష్యులు కొందఱు కడచినపిదప శక్తిశంభువువచ్చెను. ఆయనశిష్యుఁడు కీర్తిశంభువు. ఆయనశిష్యుఁడు కేరళదేశజాతుఁ డైనవిమలశివుఁడు. ఆయనశిష్యుఁడు ధర్మశివుఁడు. ఆయనశిష్యుఁడు గౌడరాఢాదేశమందలి పూర్వగ్రామనివాసి యగు విశ్వేశ్వరశివుఁడు ఈతఁడు కాకతీయగణపతిదేవుని దీక్షాగురుఁడును బ్రకృతశాసనములోఁ జెప్పఁబడిన దానప్రతిగ్రహీతయు. దహాలమండల మనునది చేదిదేశమున కపరనామధేయము. దీనికి రాజధాని యైన ప్రస్తుతము తివారి యనువ్యావహారికనామము గల త్రిపురాంతకపట్టనమందుఁ బూర్వము గోళకీమఠ ముండెడి దఁట. గోళకగిరి యనుకొండమీఁదఁ గట్టఁబడుటచే దానికాపేరువచ్చిన ట్లగపడుచున్నది. ఒక్క కాకతీయరాజే గాక యీయనకుఁ జోళరాజు, మాళవరాజుఁ గూడ శిష్యులుగా నుండిరి. గణపతిదేవుని యాస్థానమం దీతనికిఁ బలుకుబడి యధికముగా నుండినట్లు కనఁబడుచున్నది. గణపతిదేవునకు శివదేవయ్య యనుమంత్రి యున్నట్లు సోమదేవరాజీయమువలనను బ్రతాపచరిత్రము*వలనను గనఁబడుచున్నది. విశ్వేశ్వరశివుఁడును శివదేవయ్యయును నొక్కరే యైన ట్లూహింపఁదగియున్నది. ఈయనను గుఱించి తిక్కన సోమయాజి గణపతిదేవునితో "వసుమతినాథ యీతఁ డీశ్వరుఁడు గాని । మనుజమాత్రుండు గాఁడు కల్లాఱు నితని । యనుమతంబున నీవు రాజ్యంబు నెమ్మి । నేలు" మని చెప్పినట్లు సోమదేవరాజీయమం దున్నది. ఈతఁడు చేసినదానములు గూడ గణపతిదేవుఁ డీతనికి వశవర్తి యై యున్నట్లు సూచించుచున్నవి.

—: పూర్వకాలపుగ్రామనిర్మాణపద్ధతి :—

తనకు దానముగా నొసంగఁబడిన మందర, వెలంగపూఁడిగ్రామములు రెంటిని జేర్చి విశ్వేశ్వరగోళకి యనుపేరుతో నొకయగ్రహారమును, అందు విశ్వేశ్వరాలయమును, సత్రము మొదలగునవియు విశ్వేశ్వరశివుఁడు ప్రతిష్ఠించెను. అఱువదిమంది ద్రావిడబ్రాహ్మణుల రప్పించి యీగ్రామమందు నిలిపి వారి కొక్కరికి రెండేసిపుట్లవంతున భూమి యిచ్చి మిగిలినభూమి మూఁడుభాగములు చేసి యందొకభాగము విశ్వేశ్వరునకును, నూతనముగా స్థాపింపఁబడిన

*. చూ. ఆం. సా. ప. ౪ సంపుటము.

శుద్ధశైవమతమునకును విద్యార్థులకును గలిపి యొకభాగమును మూఁడవభాగము "ప్రసూత్యారోగ్యశాలలకు"ను సత్రమునకు నిచ్చెను. క్రొత్తగాఁ బిలిపింపఁబడిన ద్రావిడబ్రాహ్మణులు వీరశైవమతావలంబు లనియు నామతము వారాంధ్రులలో లేకపోవుటచేత ద్రావిడులు రప్పింపఁబడి రనియుఁ దోఁచుచున్నది. ప్రసూత్యారోగ్యశాలలు రెంటిలో నారోగ్యశాల యనఁగా సామాన్యరోగులకుఁ జికిత్సచేయుశాల ప్రసూతిశాల యనఁగా గర్భవతు లగు స్త్రీలు సుఖప్రసవ మగుటకుఁ గా నేర్పడినశాల. ఈరెంటికి నిప్పు డాంగ్లేయభాషలో General Hospitl, Maternity Home అని పేరులు. ఇట్టియారోగ్యశాల లాకాలమందుఁ గూడఁ గల వని యిప్పటి నవీననాగరకు లెఱుంగుదురుగాక! అన్నసత్రములో బ్రాహ్మణులు మొదలుకొని చండాలురపర్యంతము వచ్చినవారందఱకు నన్నము పెట్టునియమ ముండినది. నేఁటినిమ్నజాత్యుద్ధారకు లీవిషయము గ్రహింతురుగాక! పైని స్థూలముగా సూచింపఁబడిన దానముల వివర మీక్రిందఁ జూపఁబడుచున్నది.

ఋగ్యజుస్సామవేదాధ్యాపకులు ముగ్గురు; పదవాక్యప్రమాణసాహిత్యాగమవ్యాఖ్యాత లయిదుగురు; వైద్యుఁ డొకఁడు; కరణ మొకఁడు; ఈపదిమందికి నొక్కొక్కనికి రెండుపుట్లు చొప్పున నిరువదిపుట్లభూమి. దేవాలయములో నాట్యముచేయు వేశ్యలు పదిమంది; మద్దెల మొదలగువాద్యములు వాయించువా రెనమండ్రు; ఈపదునెనిమిదిమందికి 1 కి పుట్టిపండుము ప్రకార మిరువదియేనుపుట్లభూమి. ఈపదునెనిమిదిమందపేళ్లును శాసనస్తంభము మొదటిప్రక్కయందు గనవ్రాయఁబడియున్నది. ఈక్రిందఁ జేర్పఁబడిన:—1 కాశ్మీరదేశీయుఁడు, 14 పాటకత్తెలు, 6 జేగంటలు (కరిడలు) వాయించువారు, 2 వంటబ్రాహ్మణులు, 4 పరిచారకబ్రాహ్మణులు, 6 మఠసత్రములం దుండు నితరబ్రాహ్మణులు, 10 వీరభద్రు లనుగ్రామరక్షకులు, 20 వీరముష్టు లనుభటులు, 4 బంగారు, రాగి, పాషాణము, వెదురు, ఇనుము వీనితోఁ బనిచేయువారు. 1 కమ్మరి, 1 స్థపతి, 1 కాసె (కారుఁడు) 1 మంగలి, 1 శిల్పి యనుడెబ్బదిముగ్గురకు డెబ్బదిమూఁడుపుట్లభూమి.

తోఁటనిమిత్తము నివర్తనముభూమి లొసఁగఁబడిన దవవంతు. గ్రామాయవ్యయములు లెక్కించుటకై నియమింపఁబడిన విశ్వేశ్వరశివుని స్వగ్రామమగుపూర్వగ్రామనివాసులును, సామవేదులును శ్రీవత్సగోత్రులు నగు బ్రాహ్మ

ణులకు ముప్పదిపుట్లభూమి కూడ నీయఁబడినది. ఈభూమియుంతయుఁ జేరి 150 పుట్లయినది. ద్రావిడబ్రాహ్మణుల కిచ్చిన 120 పుట్లను, తోఁట కిచ్చినభూమియుఁ జేరి గ్రామముగుడికట్టు 270 పుట్లు పైచిలుకైనది.

పైనుదాహరింపఁబడిన గ్రామరక్షకు లగు "వీరభద్రులు" బీజచ్ఛేద శిరచ్ఛేద శక్తిచ్ఛేదాది కర్మలు చేయువా రనియున్నది. వీరశైవులలోఁ గొందఱు పుణ్యము వచ్చునని తమతమయవయవముల ఛేదించుకొనునాచారము పూర్వముండినదఁట అంతసాహసము చేయువారు కావుననే గ్రామరక్షణమునకు సమర్థు లని యూహింపవలయునా కాక యాగ్రామరక్షకులు గ్రామములోఁ దప్పుచేసినవారికి రాజుచే విధింపఁబడిన శిరచ్ఛేదాదిదండనకార్యముల నిర్వహించువా రని తలంపవలయునా? ఈవిషయ మింకను విచారింపవలసి యున్నది.

ఈప్రకారము వృత్తులను బొందినవా రందఱును దమతమనియతకార్యముల యథావిధిగా నొనర్చుచుఁ దమతమవృత్తుల శాశ్వతముగా ననుభవింపవలయును. పురుషులు లేనప్పుడు స్త్రీలు తమకార్యముల నితరులచేతఁ జేయించుచు వృత్తుల ననుభవించునది. ఈయేర్పాటు నంతను బరిపాలించుటకై సంవత్సరమునకు నూఱునిష్కములజీతము (ఆచార్యభోగము) మీఁద నొకస్థానాచార్యుఁడు నియమింపఁబడెను. ఈతఁడు తనపని సరిగాఁ జేయని మొదల స్థానపతులు వేఱొకని నాపదవికి నియమింపవలయు నని యున్నది. ఇచ్చటనే కాక యనేకములైన యితరస్థలములందుఁ గూడ విశ్వేశ్వరశివుడు శివాలయములు సత్రములు ప్రతిష్ఠించినట్లు శాసనము చెప్పుచున్నది.

మల్కాపురశాసనము.

— మూలము. —

మొదటివైపు.

౧ స్వస్తి(శ్రీః) వితరతు భగవా నసౌ శ్రియం వః కరివ
౨ దనో హరినీలభాసి యస్య। ద్యుతి వరసరసిస్ఫురత్త
౩ రఙ్గ శ్రియ మధికా మళివం క్తయో వహన్తి॥ జయ
౪ తీన్దోః కలా ఖేలతు గఙ్గాంభఃకణవత్తురైః। కరైః కరోతి యాశ
౫ మ్భో మూర్ద్ధ్ని ముక్తావలిశ్రియం॥ హరిరవతు కిరితను ర్వో
౬ (భు) వ ముద్వోఢుం గతస్య వరుణపురిం। యస్యాఖిలజలధిజ
౭ లం పాద్యాయాభూ దవగ్ఘ్యాయ॥ జయతి భగవాను స్వయ
౮ మ్భూ ర్గణపతినృపతే ర్మూర్ద్ధి స్థిత స్సకతం। యద్ధారుణ్యాకటా
౯ క్షై వృద్ధిం ప్రాప్తాంధ్రదేశ(శ్రీః)॥ అస్తి స్వస్తిమతీశతు ర్భగవతో
౧౦ దేవస్య తస్యాస్ఫురన్నాభిపఙ్కజసమ్భవస్య భుజతో భూవల్లభాజ
౧౧ జ్ఞిరే। తేషాం తిగ్మరుచి సంతతిభువో యే దుర్జయాః క్షత్రియా స్తేషా
౧౨ మస్తి కులం కలఙ్కరహితం (శ్రీ)కాకతీభూభుజాం॥ వీర స్తస్మా ద
౧౩ జని రజనీనాథవద్దుగ్ధసిన్ధోః కీర్త్తిజ్యోత్స్నాధవళితభువనః ప్రోలభూపాల
౧౪ నామా। రాజ స్వస్మి న్నమపి నృపతిం రాజశబ్దాభిధేయ న్నైవాస్రా
౧౫ క్షం త్రిజగతి వినా యామినీకామినీశం। కీర్త్తి ర్యస్య హిమేందు
కుందవిశ
౧౬. దామూర్త్తి ర్జనానందినీ దానం విశ్వజనార్త్తిహారి చరితం గాంభీర్యమః
౧౭ పావనం। చిత్తం శంభుపదారవిందయుగళధ్యానామృతక్షాళితం శౌ
౧౮ ర్యం విశ్వగరాతి దుర్మదహరం ధామాపి ధామశ్రియః॥ రుద్ర
౧౯ దేవ స్తతో జాతో యత్కీర్త్త్యా భూ రలంకృతా। ప్రతిపక్షమహీపా
౨౦ లయశోనిర్మాల్యముజ్ఝతి॥ రాజానః కతివా నసన్తి సుభటాస్స
౨౧ ఙ్క్రాన్తవిక్రాన్తయ స్తేష్వేకం తు తమేకమేవ శృణుమ శ్శూరేషు రుద్ర
౨౨ న్నృపం। యస్యాసీ దసిధారితారినృపతిశ్రేణీశిరః కన్దుకక్రీడాం ప్రేష
౨౩ తవిక్రమాయ ధి జయశ్రీః ప్రేయసీ శ్రేయసీ॥ వికవపథసుర్వీరో రుద్రదేవోప

౨౪ హీభుజాం। సురేశ్వరాణాం సర్వ్వేషాం పినాకీవ ధనుష్మతాం ॥ అథానుజ
౨౫ స్తస్య మహీశశాస ధీరో మహాదేవనృపో మహారాజః। ప్రతాపదీపః
౨౬ ప్రతిపక్షభాజాం శామ్యంతి యత్కార్య్యకథానిలేన॥ కుందేందుచందన
౨౭ సఖః కుముదస్య మిత్రం స్వస్సింధుసింధురతురంగరుచాం సనాభిః।
౨౮ కర్పూరహారహరహాసపయఃపయోధిబంధుర్వ్విభాతి యదుదార
౨౯ యశోవిలాసః॥ తస్యాయం తస (త్ర్య)యీమయతనోర్ద్దేవాద్భవా
నీవ తేజ

౩౦ (బః) క్ష్మాం సమపాలయతు గణపతిః క్ష్మాపాలచూడామణిః। యస్మి
౩౧ న్విస్మయకారి విక్రమకథా ధారాముచి శ్రీఘనే పృథ్వీదుష్టదురీశదావదహ
౩౨ నప్రాప్తాం రుజం ముంచతి॥ దర్ప్పో ధన్వని మత్సరో రణజయే ధార్మ్యాం
ద్విషారో

౩౩ హణే। క్రౌర్య్యంశౌర్య్యవిదా తురంగదమనే చాపల్య మాశాయుధి।
క్రోధోదుష్ట

౩౪ జనే భయం ద్విజధనాలోభశ్చ ధర్మ్మార్జ్జనే పూజాకర్మ్మణి శాం
కరే గణపతిక్షోణీ

౩౫ పతే రాగ్రహః॥ కోదండోచ్చండవేగవ్యథితకరిహయవ్రాత పృథ్వీశసైన్యం
కింబ్రూమ

౩౬ శ్చండిమానం గణపతినృపతే ర్బ్బాహుదండద్వయస్య। అద్యాప్యుద్దామ
దర్ప్ప దుపర

౩౭ తపృతనాకోటికంకాలకూటప్రక్రీడత్ప్రేతయూథవ్యతికరవిషమభూ
౩౮ మయో భీషయంతే॥ కతికతి నసంతి భూపాః కతికతి గుణగణాఢ
౩౯ రణాః। గణపతినృపతిస్త్వేకో నరపతికులపోషకః క్షోణ్యాం॥ నిస్సాణరవ
౪౦ సంత్రస్తాః కుణాద్గణపతే నృపాః॥ అపిత్యజంతి దుర్గ్గాణి సదారా
నేవ కేవ

౪౧ లం॥ రుద్రదేవీసముదభూత్చరణ్యా త్సర్వ్వభూభృతాం। గంభీరాన్మహత
౪౨ సస్మాల్లక్ష్మీరత్నాకరా దివ॥ సర్వోర్వ్వీశకిరీటకుట్టిమతటీవిన్యస్తపాదాం
బుజాశా

౪౩ స్త్యైషా చతురంబురాశిరశనాం (శ్రీ)రుద్రదేవీ భువం। యస్యాజనమ
హోత్సవో

౪౪ గణపతేః క్ష్మాపాలచూడామణే ర్విష్వక్స్ఫూర్జ త్కలికాలకల్మష(ధా)ధ్వాం
 తౌఘ

౪౫ తేజోనిధేః॥ సాంభ్రాజ్యే ఖలసర్జితం విరచితే శ్రీరుద్రదేవ్యాస్స్వయం
 చాతుర్వ

౪౬ ర్ణ్యనిజస్థితి ర్విజయతే విద్రాతికాలః కలిః * ధర్మస్సా భగవా న్వి
 భాతి దురితం

౪౭ దూరే ద్విజానాం ద్విష స్తన్నామగ్రహభీషితా నిజపురా న్నిర్యాంతి
 పర్యాకు

౪౮ లాః॥ ఆక్రామంతి తర త్తరంగవిగళద్దుగ్ధాబ్ధి ఫేనావలీ రాచామంతి శరత్ఛ

౪౯ శాంకవి సద్జ్యోత్స్నప్రవాహామృతం । ఆకర్షంతి సురేంద్రదంతిదశన

౫౦ ప్రాగ్భారలగ్నాం శ్రియం మ్ముక్తాహారలతాయితాః ప్రతిదిశం రుద్రాంబికా

౫౧ కీర్తయః॥ శ్రీవిశ్వేశ్వరదేశికేంద్ర శివహస్త*సిద్ధోర్వి క్రమ త్త్రిక్షోణీశ

౫౨ జగద్భిః ప్రతిబలప్రధ్వంసి జన్మోత్సవః । యస్యాః కాకతివంశహా కక

౫౩ మణే శ్రీరుద్రదేవస్సుత స్తస్యాః కింకథయామ వైభవ మతః శ్రీరుద్రదేవ్యా

౫౪ ఃపరం॥ అస్తి విశ్వంభరాసారః కమలాకులమందిరం। భాగీరథీ నర్మద

౫౫ యో ర్మధ్యం దహాలమండలం॥ ఉగ్రం తత్ర తపశ్చర న్నియమయ

౫౬ న్బాహ్యేంద్రియక్రీడనం। సాంద్రానందమయే సమాధిసమయే

౫౭ చిత్తేన లీనశ్శివే। నీత్వా కాల మనంత మంతకజయీ సద్భావశంభు

౫౮ ర్గురు ర్దుర్వాసోన్వయసంభవ స్సుచరితః ప్రాబుద్ధపుణ్యా న్నృణాం॥
 శైవానా

౫౯ ం ప్రథమాయ శంకరపదధ్యానామృతాంభోనిధి క్రీడాంబ్రేడనకర్మనిర్మ

౬౦ లతరస్వాంతాయ శాంతాత్మనే। తస్మై నిస్పృహచేతసే గళచురిక్ష్మాపాళచూ

౬౧ డామణిర్గ్రామం కొంయువరాజదేవనృపతిర్భుర్తౌంత్రిలక్ష్మీందదౌ॥ కృత్వా

౬౨ సశైవముని రద్భుతశీలమూర్తి శ్రీగోళకీమఠముదార ముదాత్తచిత్తః

౬౩ (తి) న్యాకరస్స్వృజదశేకమార్తికానాం వృత్తిం చకార సకలామపి తాం
 త్రిలక్షీం

౬౪ ॥ప్రాచీనపుణ్యపరిపాకవశాత్ప్రజానా మావిర్బభూవ భగవా నిహ సో

౬౫ మశంభుః। నామ్నా నిజేన సకలాగమసింధుసేతుం యః పద్ధతిం కరుణ

---

*శివహస్తాని యన్నచో నొకగుర్వక్షరము లోపించినది.

౬౬ యా ప్రతిమాం బబంధ॥ అథనృపశేఖరమాలా లాలితపాదోత్ర వామశ
౬౭ ంభురభూత్। అద్యాపి కలచురీశా యచ్చరణారాధకాః ప్రశస్యంతే। లబ్ధ
౬౮ దేశికపదా మనోహరా భూరిదానపరితోషితార్థినః। యత్రమత్తకరి
౬౯ ణోపి కుర్వతే పాశభేద మిహ భద్రజాతయః। తస్మిన్మతే తస్యగురో
ర్బభూవు
౭౦ శ్శిష్యాః ప్రశిష్యాశ్చ వరస్సహస్రాః। విగ్రహీతుం సమనుగ్రహీతుం క్షోణీ
౭౧ శ్వరా న్సక్షకటాక్షపాత్రైః॥ ఇత్థం కాలే యాతిసత్సంప్రదాయే సంతానేస్మిన్న
౭౨ ర్థిసంతానకల్పశ్శంభోర్దేశ్శక్తిశంభో రుదారాచ్ఛిష్య(శ్రీ)మాన్కీర్తి
శంభు ర్బభూవ॥
౭౩ చిల్ప ఆచార్యులు శాంతోజు కొడుకు గుణ్ణోజునకు ఖ౨ అక్షాలబైయ్య
౭౪ పోజు కొమకు ప్రోలోజునకు ఖ౧ (శ్రీ)మతు రాచగురుదేవార ఆనతిక్రమ
మున (శ్రీ)మ
౭౫ తు కాశీశ్వరశివా అయ్యంగరు సాని ప్రిత్తులు పెట్టిన వైయినము॥ ప్రో
లాండి సెట్టికుం త్తులు కామ్మల అక్క
౭౬ సానికి ఖ౧ తు౧౦। నల్లదేవిసెట్టి కుంత్తులు నలమరాసనికిఖ౧తు౧౦। సమ
యమంత్రికుంత్తు
౭౭ లు విశ్వేశ్వరమణిభ్యానకు ఖ౧తు౧౦। ఆడరికుంత్తులు గోళగిరిమణిభ్యా
నకు ఖ౧ తు౧౦।
౭౮ వీరభద్రవైయుగగి ఆండరికి ఖ౧తు౧౦। సంకు(వె)న్నజీయకుమలెకు తు౧౯।
వేమన
౭౯ జీయనికుంతులు కొమసనికి ఖ(౧) తు౧౦। ప్రోలెబోయకుంతులు కొమసా
నికి ఖ౧ తు౧౦। త్రుట్టు
౮౦ (పా)ము కొమ్ముసానికి ఖ౧ తు౧౦। త్రుట్టపాము గుడ్డసానికి ఖ ౧
తు౧౦। (వెన్న) సానికూంతు
౮౧ ఉత్తల్లసానికి ప్రిత్తి ఖ౧ న౧౦। నడపల్లె మల(న) మనుమలులు పాత్రట
సాని
౮౨ కి ఖ౧ న౧౦। సూర్యదేవని కూంతులు తిరుముత్తసానికి ఖ౧ న౧౦।
వెలంకహాండి

౮౩ శ్రీసోమనాథదేవరకు ఖ౨ ఆస్తనపచిత్రిపుర। ౨యుపిల్లప్రదిండిచిన గణేశ్వ
 రునికి న ౩

౮౪ శ్రీవిశ్వనాథదేవర గుడిపనిచేసి కా

౮౫ సె ఆ(సో) జునకు ఖ౧ నన్నపోజు

౮౬ నకు ఖ౧ పొన్నోజునకు ఖ౧

౮౭ ......౦డికూంత్రులు మోదలమకు గోకనోం

౮౮ ......కన నరిం శ్రీవిశ్వనాథదేవర

౮౯ ......మాండికి కేసరి ఖ ౧ విరిగా

౯౦ ......నికి కేసరి ఖ౧ లోకో

— । రెండవవైపు । —

౧ ప్రణామవ్యాలోలత్కులచరిమహీపాలవరిమత్కిరీటప్రక్రీడత్కిరణకలికాలా
౨ లితపదాః। యశః పూరస్స్మేర స్తబకితదిశః కేరలభవా స్తటః పద్మావాసా
 విమ
౩ శశిపాదా స్సుభవ॥ నిర్వ్యాజం ముఖ్యానాం కలికాలమధ్యే స్థాతుం
 పదాభ్యా(ం)
౪ కుతుకీవ ధర్మః॥ శిష్యః కృపాకందలితాంతరాత్మా తేషా ముభూ ర్ధర్మ
 శివో మునీ
౫ ంద్రః॥ యం కృపానిధి ముదారవైభవం ధర్మశంభు మఖిలార్తిభంజ
 నం। ఏకప
౬ త్రకమలం సదాశివం సంకాథాసుకృతినః ప్రచంతతే॥ అధ్యేతా నిగ
 మస్య ధర్మతన
౭ య శ్రీగౌడరాఢోల్లస త్పూర్వగ్రామశిఖామణి ర్గణపతిక్ష్మాపాల
 దీక్షాగురుః
౮ క్షీరాబ్ధేరివ చంద్రమాః శ్శశికలామాలే ర్యథా షణ్ముఖః శ్రీవిశ్వే
 శ్వరశంభుసు
౯ గ్రతవస్త్రైకధర్మశంభోరభూత్॥ చిరంపృథ్వీపాలావలీమకుటఘృష్టాంఘ్రి
 కమలద్వయో
౧౦ విద్యావల్లీవలయకలనాకల్పకతరుః। సదా ధ్వాంత స్వాంత స్థిరతరోల్లస
 ద్ధూర్జటీ

౧౧ మహాశాంతః కాంతోజయతి భువి విశ్వేశ్వరశివః। శ్రీచోళేశ్వరమాళవ
౧౨ క్షితిపతీ రాజన్యచూడామణీ యచ్ఛిష్యౌకిముతః పరంగణపతిక్షోణీపతి ర్యస్య
౧౩ త్పుత్రః నస్యాత్కస్య ముదే సదేశికవర శ్శైవాగమాంభోనిధి శ్రీవిశ్వేశ్వర
దేశికః కల

౧౪ చురిక్ష్మాపాలదీక్షాగురుః॥ గాఢాః పూర్ణమనోరథాః కతికతి ప్రాప్తశ్రియ
౧౫ స్తాపసాః స్సంతుష్టాః కవిపుంగవాః కతికతి ప్రధ్వస్తపాశా నృపాః
యేతస్మిన్

౧౬ గణపత్యధీశగురుతాసింహాసనాధ్యాసిని శ్రీవిశ్వేశ్వరదేశికే శివపురీ విశ్రా
౧౭ ణశ్లాఘి॥ త్వంగత్తుంగజటాకిరీట ముదయస్మేరారవిందాననం ముక్తా
కుండల

౧౮ తాడితాంసశిఖరం హారైర్మ్మనోహారిణం। విద్యామండపవర్తినం గణప
౧౯ తిక్ష్మాపాలదీక్షాగురుం। శ్రీవిశ్వేశ్వరశంభు మీక్షితవతాం తే చక్షుషీ
చక్షుషీ

౨౦ లోహః కోయం శకస్యాబ్దే ధుర్మ్మతౌ వత్సరే శుభే। చైత్రే సితేతరాష్ట
మ్యాం వా

౨౧ రేశుక్రాభిధానకే। విషయే వెలినాడాఖ్యే కంద్రవాట్యాం విశేషతః। యత్రోత్త
౨౨ రేణ వహతి కృష్ణవేణీ మహానదీ। శ్రీవిశ్వేశ్వరశంభవే గణపతిక్షోణీ
శ్వరేణా

౨౩ దరాద్గ్రామం మ్మందరనామధేయమఖిలైస్సార్ద్ధ త్రమాయైస్సమం। తత్పు
౨౪ త్రీ తదనుజ్ఞయా పశుపతేః శ్రీరుద్రదేవీప్రభుః ప్రాదాద్గ్రామవెలంగపూండిస
౨౫ హితం సీమాష్టకేనావృతం॥ అష్టస్వామ్యేన సహితం ధారాపూర్వంసక
ర్ణకం కృ

౨౬ ష్ణవేణీనదీమధ్యగతయా లంకయా సహ॥ తస్యగ్రామస్య సీమానః కథ్యం
౨౭ తే పూర్వతః క్రమాత్। పరిజ్ఞానాయ సర్వేషాం భాషయాంధ్రయా
స్ఫుటార్థం

౨౮ యా। పూర్వస్యాం। పెరుంబాక దిక్కు మొదవియుపు గాల్వ పొలమెర। ఆ
౨౯ గ్నేయ్యాం। తాండికుండి వచ్చిన మద్దిమడ్డు కాల్వ పొలమెర। దక్షిణస్యా

24, 25 పంక్తులలో ప్రాదాద్గ్రామ అనునది ప్రాదాద్గ్రామం అని యుండవలయును. వెలంగపూండిసహితం అనగా వెలుగుపూండి నామసహితం అని యర్థమైనట్లు తోచుచున్నది.

౩౦ ంl కట్టుంగొమ్మకాల్వ పొలమెర। నైరుత్యాం। ఉప్పలపాటిచెఱ్వు పడుమ
౩౧ టికొమ్ము రావిపూండి వెలంగపూండి పొలమునందు పొలమెర। పశ్చి
౩౨ మాయాం। మందరానకూను వెలంగపూండికిని పడుమటిరావి
౩౩ పూండి పొలములోని నల్లంమ్మ ఉత్తరము పెఱుంబడిను పొలము
౩౪ నందు పొలమెర। వాయవ్యాం। పెరకమ్మనుండి వెళ్లిన ఇమ్ముంగాలి కాల్వ
౩౫ తలపొలమెర।అది మొదలు ఈశానపర్యంతము కృష్ణవేణియేపొలమెర।
౩౬ అయిశాన్యాం। కృష్ణవేణినుండి పెనుంబాకరడ్డి త్రవ్వించిన కాల్వతలపొ
లమెర।

౩౭ రావిపూండికి ఐశాన్యము। మందరానుకూను వెలపూండికిన్ని వాయవ్య
౩౮ ము పెరకమ్మనుండి వచ్చినపాయేటి తలపడుమటి సీమగాను మందర
౩౯ పులంక॥ శ్రీవిశ్వేశ్వరదేవ మింనుకలికాచూషం మఠం శాశ్వతం సత్త్రంవి
౪౦ శ్వజవాగ్రహారసహితం సుస్థాప్యనిర్వ్యాజితం। శ్రీవిశ్వేశ్వరగోళకీత్యభిధ
౪౧ యా తంగ్రామ మత్యాదరాత్ శ్రీవిశ్వేశ్వర స్వమముజ త్కిగాడచూ
౪౨ డామణిః॥ నానాగోత్ర సముద్భూతా ద్రావిడా యేద్విజోత్తమాః। పరస్ప
౪౩ రం ప్రకుర్వాణాః క్రయవిక్రయ మాదికం॥ షష్టిసంఖ్యావిశిష్టేభ్యః ప్ర
త్యేకం

౪౪ పుట్టికాద్వయం। పెఱుంబాకప్రసిద్ధేన మానదండేన సమ్మితం స్థిత్యుపాధిను
౪౫ దాత్తేభ్య శ్రీవిశ్వేశ్వరదేశికః॥ ఏతత్తుక్షేత్రంతు పుట్టినాం వింశత్యా
భ్యధికంశ

౪౬ తం। వెలంగపూండిసహితం దత్తం మందరనామని॥ త్రిధా విభజ్య తత్స్వి
౪౭ ష్ట మేకం భాగం పినాకినే। విద్యార్థిభ్యో వరం భాగం శుద్ధశైవమఠాయ
౪౮ చ। ప్రమూత్యారోగ్యశాలాభ్యాం విప్రసత్త్రాయ చేతరం। ప్రాదాద్విశ్వే
శ్వరశి

౪౯ వ శ్శైవసిద్ధాంతపారగః॥ ఋగ్యజుస్సామవేదానాం సమ్యగధ్యాపకాస్త్ర
౫౦ యః పదవాక్యప్రమణానాం సాహిత్యస్యాగమస్యచ॥ పంచవ్యాఖ్యాకృ
౫౧ తో వైద్యకాయస్థా ద్వా విచక్షణా। దశానామపి చైతేషాం ప్రత్యేకం
పుట్టికా

౫౨ ద్వయం॥ శ్రీవిశ్వేశ్వరదేవస్య నర్తక్యో దశసంఖ్యయా। మఃఖరీద్వయ
పంయుక్తా

౫౩ అష్టౌ మద్దలవాదకాః॥ అష్టాదశానా మేతేషాం ప్రత్యేకం సార్ధ పుట్టికా। ఏ

౫౪ కః కాశ్మీరదేశీయో గాయినశ్చ చతుర్దశ॥ కరడావాదనాద్యేషు కృత్యే
షు రస

౫౫ సంఖ్యయా। పాచకౌ ద్వౌ ద్విజన్మానౌ చత్వారః పరిచారకాః॥ తత్రైవ
పట్టసూ

౫౬ ఖ్యాతా బ్రాహ్మణా పరసత్రయోః। చాతుర్వర్ణ్య సముద్భూతా
జటిలాశ్చోడదే

౫౭ శజాః॥ బీజచ్ఛేద శిరచ్ఛేద కుక్షిచ్ఛేదాదికర్మభిః। వీరభద్రసమాఖ్యా
తా దశ గ్రా

౫౮ మస్య రక్షకాః॥ భటాస్యు రపరే భక్తా వింశతి ర్వీరముష్టయః। సువ
ర్ణతామ్ర

౫౯ పాషాణ వంశాయస్స్తంభకారకాః॥ ఏతే స్థపతి సంయుక్తాః కారునాపిత

౬౦ శిల్పినః। దశ స్వకృత్యం కుర్వాణా భటాస్యు ర్వీరముష్టిభిః॥ త్రిసప్త
తి ర్మనుష్యా

౬౧ ణాం కల్పితా త్వేకపుట్టికా। ప్రత్యేకం పూర్వముక్తానా మారామా
ర్థం చ సర్వ

౬౨ తః॥ ప్రాదాత్ షోడశకం భాగ న్నివర్తన మితక్షితేః। గాడకక్షిణారా
ఢీ సుపూ

౬౩ ర్వగ్రామ సముద్భవాః॥ శ్రీవత్సగోత్రిణో యేస్యు బ్రాహ్మణా స్సామ
వేదినః

౬౪ ఏతేభ్య స్త్రింశతం పుట్టి రదా ద్రాజగురు స్తథా॥ ఏతా ఏతే ప్రభుంజానా

౬౫ గ్రామస్యాయవ్యయాదికం। అనుసందధతాం సర్వం సమ్య గ్లేఖనపూ

౬౬ ర్వకం॥ ఇత్యాహత్య శతం సార్ధం పుట్టికానాం ప్రకల్పితం। తిష్ఠతా
మేవస

౬౭ ర్వేషాం స్వే స్వేః కర్మాణి వృత్తయః॥ భవం త్వాచంద్రతారార్క మన్య
థా నభవంతి వా

౬౮ పుత్రాభావే స్త్రియో ప్యేషాం కులాచారసమన్వితాః। కారయంత్వ
స్వకర్మాణి షే

౬౯ త్ర్యారామాది భుంజతాం॥ క్షేత్రాణి శిష్టాన్యఖిలాని దేవదేవాంగభోగాలయ
౭౦ ముఃఖ్యశ్శ్రేయే । ఉపేయుషాం శైవతపోధనానాం కాళాననానాం శివశాసనానా
౭౧ ౦॥ విద్యార్థినాం పాశుపతవ్రతానా మప్యన్నవస్త్రాదిసమర్పణాయ॥ ఆ
౭౨ రభ్య విప్రాననివారితానాం చండాలపర్యంతముపాగతానాం॥ అన్న
౭౩ ప్రదానాయచ సర్వకాల మకల్పయ ద్రాజగురు ర్మహాత్మా । దేవస్య సత్ర
౭౪ స్య మఠస్య తస్య గ్రామస్య సర్వస్యచ సోధికారీ॥ యోగ్యః శకీవంశ్య కృతాభిషే
౭౫ కశ్శాంత శ్శుచి శ్శైవరహస్యవేదీ । శైవాగమానా మపి పారగామీ సంతాన
౭౬ పాల స్సకులోష్టహేతూః॥ సర్వాణి భూతాన్యనుకంపమానస్సమస్తవిద్యా
౭౭ సుకృతావగాహః॥ మహీసురశ్శీలవతాం పురోగో భవత్తరాం నైష్ఠికదేశి
౭౮ కేంద్రః॥ విశ్వేశ్వరశివాచార్య్యో ధీమా న్రాజగురుస్స్వయం । ఏనమా జ్ఞాప
౭౯ యద్ధీర శ్శైవాచార్య్యే శ్తైవృతః॥ ఆంధ్రేషు స్థానపతయః షట్త్రిం శ్శాణ స్తపోధనాః

—మూడవవైపు—

౧ సాంతానికాశ్చ సర్వేత్ర సాక్షిభూతా భవంతు తే॥ శ్రీవిశ్వేశ్వర గోళక్యా
౨ మాచార్య్యత్వే ప్రతిష్ఠితః।ఏతత్సర్వం సదాచారః పరిపాల్యోర్జితం
౩ సదా॥ నిష్ఠానాం శత మాచార్య్యభోగం భుంజీత దేశికః॥ ఉపే
౪ క్షకే స్మిన్ దుర్వృత్తే ప్రజ్ఞా * * భ క్త * క్తు * * స్తం పరిత్యజ్యసా
౫ ంతానిక మథాపరం । ద * * * త * * తా * * హాయారక్షకా
౬ స్తథా॥ సర్వతీర్థఫలం సర్వజపహోమఫలం తథా । సర్వదేవా ర్చన
౭ నఫలం ప్రాప్నువం త్యత్ర మానవాః॥ విరుద్ధా విఘ్నకర్తారః క్షేత్రద్ర
౮ వ్యాపహారిణః॥ త్రిసప్తకులజై స్సార్థ మన్నపానాద్యభావతః॥ దరి

౯ ద్రాః ప్రేత్య రాద్రిశ్చ ప్రాప్యాష్టాదశదిగ్గతీః । దుఃఖాన్యనుభవిష్యంతి
౧౦ మహాంతీతి మహాతపాః॥ విశ్వేశ్వరశివాచార్య స్సదాచారై స్తపోధ
౧౧ నైః।బ్రాహ్మణై రభ్యసంఖ్యైర్మో గ్రస్తై స్వభార్యానునారవా। కృష్ణవేణ్యామ్మ
౧౨ హానద్యాం స్నాత్వా చయ్యవిధానతః । ఏవం పాపకృతాం శాపం ప్రాదా
త్పుణ్యకృతా
౧౩ ం వరం॥ కృత్వా కాళీశ్వరాఖ్యే పురే ఉపలమఠం పొన్నగామాగ్రహారం
క్రీత్వా
౧४ విశ్వేశ్వరశివ ఉరుధీర్దత్తవాన్ సర్వపాత్రే । నిమ్మాయస్స్వాఖ్యలింగ
మ్మఠ మపి
౧౫ నగరే మంద్రకూటాభిధానే మానేకలూర్వట్టువల్లిద్వయ మదదత సద్దేవస
౧౬ త్రద్వయాయ॥ నామ్నా స్వేన సచంద్రవల్లినగరే లింగం ప్రతిష్ఠాప్యసఙ్
కంచం
౧౭ కల్లితటాక సేతుమధికం కృత్వార్థ మస్మా అదాత్। కృత్వానందపదే స్వ
నామనగ
౧౮ రం ప్రతిష్ఠాప్య చాప్యానందం ముసికూటుమఖ్యథపురం దేవస్య భుక్త్యై
౧౯ అదాత్॥ కొమ్మూగ్రామే స్వాఖ్యలింగప్రతిష్ఠాం కృత్వా త్రింశత్ఖారి
మానాం మ
౨౦ హీం సః। నిమ్నక్షేత్రం పంచఖారీ మితంచ ప్రాదా ద్దేవా యోంగరం
గోపభు
౨౧ క్త్యై శ్రీశైలేశాన్యే లీశ్వరపురినమఠం చ షోడశావరకం। అకరో త్తచ్ఛ
ష్యో దాద్గా
౨౨ మం గణపతి రవానిసత్రాయ॥ విషయే పల్లినాడాఖ్యే కంద్రకోటాభిధాన
౨౩ కం। ఆచార్య దక్షిణారూపం తస్మైభక్త్యా సమార్పయత్॥ లింగ
స్నివృత్తౌ ని
౨४ మ్మాయ తద్వెల్లాలాంతరస్థలిం। దుద్యాలగ్రామవన్యాంశం పూసూరుగ్రామ
౨౫ మప్యదాత్। ఉత్తరసోమశిలాయాం లింగం వైశ్వేశ్వరం ప్రతిష్ఠాప్య
ఐతప్రోల్నా

౨౬ మానం గ్రామం ప్రదా త్సదేశిక[శ్రేష్ఠః॥ సామాన్యోయం ధర్మసేతు
నృపాణా

౨౭ ౧ కాలే కాలే పాలనీయో భవద్భిః। సర్వానేతా న్భావినః పార్థి
వేంద్రా న్భూ

౨౮ యోభూయో యాచతే రామచంద్రః॥ స్వదత్తాం పరదత్తాం వాయోహ

౨౯ రేత వసుంధరాం। షష్టిం వర్షసహస్రాణి విష్ఠాయాం జాయతే క్రిమి

3౦ ః॥ అస్య సర్వస్య ధర్మస్య పాలకస్య కవద్వయం। విశ్వేశ్వరశివాచా
ర్యోర్యవహ త్యసౌ

3౧ ౦ సహాత్యలం॥ మంగళమహా శ్రీశ్రీ.

---

(41) రసమంజరి—గ్రం. థ. సం 165.

గుడిపాటి కోదండకవి రచించినది. మూఁడుగుచ్ఛములు మాత్రము గలవు. నడుమనడుమ కొన్నిపత్రములు లేవు. ప్రతిగుచ్ఛమునను బ్రథమ కుసుమము ద్వితీయకుసుమము అష్టాదశపద్యదళంబుల తృతీయకుసుమము నని భాగము లున్నవి.

సీ. శ్రీకరనందవరీకాగ్రగణ్యుండు పహిమీఱు గుడిపాటివంశభవుఁడు
 బిరుదుగా నవఘంటసురధాణి పేరంది మహితుఁడౌ వెంగళమంత్రిపౌత్రుఁ
 డతులితుం డగురంగయామాత్యతనయుండు వీరమాంబానందవృద్ధికరుఁడు
 సింగనవెంగళశ్రీనిధు లనుజులై భాసిల్లు కోదండపతి ఘనుండు
 సరసకవితాచమత్కారసార్వభౌముఁ, డవని శ్రీరంగధామదయాశ్రితుండు
 ఎలమిరసమంజరినిరచియించె నందుఁ, బ్రథమగుచ్ఛంబు మాధ్వీకఫణితినమరు.

ఈవంశావళి వివరముగా మొదట నిచ్చియున్నాఁడు, గాని, పూర్తిగా లేదు. అక్కడక్కడఁ గొన్నివిషయములు:—

స్వాధీనపతిక:—అష్టవిధనాయికలయందు స్వాధీనపతిక యనునది యెల్లప్పుడును దనయింగిత మెఱింగి తనయాజ్ఞకు లోనుగా నడిచెడు పతిగలయది. ఈస్వాధీనపతికకు వనవిహారాదులు మదనమహోత్సవములు మదాహంకారములు మనోరథావాప్తులను జేష్టలుగాఁ గలిగియుండు- లక్షణము.

చ. గరిమ కుచంబులం గ్రసిమ కౌనునఁ గాంతిమ యంగకంబులం
 బిఱుఁదుల మిక్కిలిం బ్రథిమ స్ఫీతిమ నవ్వుల వాక్పటుత్వముః
 వరనటన స్మహఃప్రతిమ వక్రిమ చూపుల మందయానముః
 మొరవడి లేకయున్న సతి మిక్కిలి చూడ ని దేమి చిత్రమో.

2. అభిసారిక:—తాను నాయకుని గూర్చి యభిసరించునదైన నాయకుని నభిసరింపఁ జేయునదైన నభిసారిక యనందగు, నీనాయకకిచేష్టలు సమయోచితమైన భూషణములు ధరియించునదియు, శంకయు, బుద్ధినిపుణతయుఁ గపటము, సాహసమును లక్షణములు, స్వీయాభిసారికా పరకీయాభిసారికలకుఁ బ్రకృత మొక్కటే యుండును.

ఇందు ముగ్ధాభిసారిక, మధ్యాభిసారిక, ప్రౌఢాభిసారిక, జ్యోత్స్నాభిసారిక, దివసాభిసారిక, స్వీయాభిసారిక, సామాన్యాభిసారిక లనుభేదములు గలవు. అందు స్వీయాభిసారికాలక్షణము.

చ. కులుకుచుఁ దారహారములు గుబ్బల పెన్నెలగాయ సందియల్
ఘులుఘులుఘల్లుమం చనఁగఁ గాంచి ఝళంఝళ లుప్పతిల్లఁగా
సొలయఁగ ధక్కప్రౌఢ యభిసారికవైతి మతేల తెల్పుమా
సొలయుచు మిక్కిలిన్ బెదరి చూచెద వెంతటిమూఢురాలవే.

3. సకలనాయకులయందును సమమైన సహజానురాగము గలవాఁడు దక్షిణనాయకుఁడు.

ఉ. ముందఱ నున్నవారు పరిముగ్ధవిలోచన లెందఱైన నే
నిందఱియందు నక్షియుగ మేక్రియ నిల్పెద నంచు నెంచి తా
నందము మీఱ మీలితదృగంచలుఁడై మధుసూదనుండు నిం
పొందఁగ మేనఁ గ్రొంబులక లూరఁగ నిల్చె దరస్మితుండునై.

ఈరసమంజరి కరయారిలో శ్రీపతికుల సుధాకరులైన గానవిద్యాపారంగతులైన కోనుకోలు వేంకట్రాయలవారి తనుజునికొఱకు తిరుమలస్వామి వ్రాసి యిచ్చినది.

ఈపుస్తకములోనె మొదట (మువ్వగోపాలపదములు) క్షేత్రయపదములు గలవు. దానికి మొదటఁ బదములపట్టిక యీయఁబడినది. ఇందు 184 పదములున్నవి.

కొంత సాహిత్యలక్షణము గలదు. గణలక్షణములు సాహిత్యరత్నాకరము, సాహిత్యచంద్రోదయము, అలంకారచూడామణినుండి కొన్నిశ్లోకము లిచ్చియున్నాఁడు. పంచమస్థానమందు కకారవిషమాక్షరం యేలూరి శేషయ్యయుంచి చెప్పినకవిత—

చ. మునుపొకకేల రావణుఁడు మోదముసన్ రజతాద్రి నెత్తినం
తనె హరుఁ డప్పుడే తనపదంబునఁ ద్రొక్కి మదం బడంచెఁ గా
మనమయగారి తుక్కసచివా నెలశ్రీగిరి గడ్డపాఱలం
గనలుచుఁ ద్రవ్వి సర్వమును గైకొన నీకును నాతఁ డోపఁడే.

కొన్నిపత్రములు, సంగీతరత్నాకర మని సంస్కృతముగలదు.

శ్లో. సప్తాధ్యాయాత్మకం గ్రంథం శార్ఙ్గసూరిస్వమాతనోత్
శిశుర్వేత్తి పశుర్వేత్తి వేత్తి గీతరసం ఫణి
అజ్ఞాతవిషయా గోపాల మురళీశబ్దశ్రవణాత్ దూరరూఢగోచరాత్। ఆగత్య
పరితో గావః పిబన్తి సుషిరామృతమ్। వ్యాళగ్రాహికగానేన స్థితా అహి,

కార్వదండవత్ । నిర్భిద్య రోభగముద్ధృత్య పిబన్తిస్మ స్వరామృతమ్
అస్తిస్వస్తి గ్రహం వంశే శ్రీమత్కౌశికసంభవమ్
యజ్వభిర్దక్షభిర్ధుర్యైః వేదసాగరపారగైః
తత్రాభూద్భాస్కరః ప్రఖ్యో భాస్కర స్తేజసాంనిధి
అలంకర్తుర్దక్షిణాశాం యశ్చక్రే దక్షిణాయనమ్.
తస్యాభూత్తనయః ప్రభూతవినయః శ్రీపొడ్డళః ప్రౌఢధీః
యేన శ్రీకరణప్రవృద్ధవిభవాభూవల్ల......
ఇట్లసంపూర్ణముగానే దాకులుగలవు.

(42)గజారణ్యమాహాత్మ్యము. గ్రం. న. 167.

ఇది యొక వచనకావ్యము. కవి పేరు తెలియదు. గ్రంథము పూర్తిగాలేదు. చిట్టచివర కవిపేరు వేసికొనియుండును. ఇదియును దక్షిణదేశప్రతియే దాక్షిణాత్యులందఱును సంస్కృతపద్ధతినే యధ్యాయములుగా రచించి కొన్ని యధ్యాయముల కొక్కయాశ్వాసముగాఁ దెనుఁగురీతి ననుసరించువారు. వచనము చక్కనిది. పద్మపురాణంబున మధ్యమఖండంబున ఉమామహేశ్వరసంవాదంబున నూటముప్పదిరెండవ యధ్యాయమునుండి ప్రారంభింపఁబడినది. 142 వ యధ్యాయము దాఁకఁ గలదు. కొంతశైలికై చూడుఁడు. 139 అధ్యాయములో-

"తదనంతరంబ లోకపితామహుండైన సురజ్యేష్ఠుండు ఫాలాక్షునికిం బ్రత్యక్షంబుగావించి నమస్కరించి బహువిధంబులం గొనియాడిన భగవంతుండైన యమృతేశ్వరుండు విరించి స్తోత్రంబునకు సంతసించి కమలగర్భా నీతపంబునకు మెచ్చితి వలయువరమ్ము లొసంగెద వేఁడు మనుటయుఁ జతుర్ముఖుండు పంచముఖుం జూచి దేవా నీవీసరోవరంబున నావిర్భవించితి వానరస్సు బ్రహ్మపుష్కరిణి యనం బ్రసిద్ధిఁ గాంచవలయు బ్రహ్మపుష్కరిణి తోయంబున మునింగిన మనుజులు దురితవిముక్తులై భవదీయసాయుజ్యంబు నందవలయు- దేవా! ధ్వజారోహణంబు సేయించి నేఁటిమొదలు నీకు నుత్సవంబు సేయించెద నీయుత్సవం బాచంద్రార్కంబుగాఁ బ్రతిసంవత్సరంబు నడువవలయు, నానక్షత్రంబైనరోహిణియందు రథారూఢుండవైన నిన్ను సేవించి నీతోడంగూడ నవభృథస్నానంబు సేసిన నరులకు సాయుజ్యంబు గలుగవలయు ననిన"... అమృతేశ్వరుండు నలువపలుకు లాలించి...మాఘమాసంబున మృగశిరానక్షత్రం

బున నుత్సవంబునకు నారంభించి ఫాల్గునమాసంబున రోహిణియం దవభృథ స్నానంబు...ఈ యిరువదియేడుదినంబులును నాగమోక్తవిధానంబున శైవాచారసమన్వితుండవై—సేవింపు మని యానతిచ్చిన..."

దీనికిఁ బ్రారంభ మెట్లుండునో తెలియదు. ఉన్నదాని మొదటనే "అంకితంబుగా నాయొనర్పంబూనిన గజారణ్యమాహాత్మ్యంబునకుఁ గథాక్రమం బెట్టిదనిన" యని మొదలిడినాఁడు. ఈపుస్తకము గరిమెల సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారిచ్చినది.

(43) ఆంధ్రరసమంజరి—గ్రం. సం. 148.

ఈగ్రంథమును పుదుక్కోట గరిమెల సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారొసఁగినదియే. ఇందు మొదట శ్రీభానుదత్తమిశ్రవిరచిత మైనసంస్కృతరసమంజరి కలదు. అది రాక్షసనామసంవత్సర వర్షఋతు శ్రావణబహుళత్రయోదశిస్థిరవారం-వచ్చిమిరియం ఆదిప్పయ్యగారి మనుమఁడైన వీణెకుప్పణ్ణయ్యగారి కుమారుఁడు వీణసుబ్బయ్య వ్రాసినది. 20 పత్రముల గ్రంథము పూర్తిగాఁ గలదు. తరువాత నాంధ్రరసమంజరి కలదు. ఈరసమంజరి పుదుక్కోటసంస్థానప్రభు వగు తొండమాన్ రాజగోపాలభూపవిజయరఘునాథవసుమతీవిభుని సభలోని నారాయణయ్యంగారు రచించినది. సమగ్రము. ప్రారంభము—

క. శ్రీరంగస్థలవక్షః, స్ఫార శ్రీవత్సకౌస్తుభప్రభ[illegible]
స్సారులఁ గేయ స్త్రీకర, శ్రీరంగస్థలపతిని భజింతును భక్తిన్

ఉ. వల్లభు నుల్లమందుఁ గృతవాస యగుం దనదివ్యదేహము
త్ఫుల్లసితద్యుతి న్వెలికిఁ దోఁచె ననం దదురస్థలంబునం
జెల్లువడి న్నిరంతరము చేరి వసించు సరోజపాణియు
త్తల్లి యభీష్టసిద్ధి సతతంబు నొసంగ నొసంగు నెంతయున్.

క. వినతియొనరింతు మలయాల్లునికి నటనచలితమకుటలుఠదమరధునీ
ఘనతరతరంగబింబిత, వనజారికలాసహస్రవల్గనగతికిన్.

క. కేవలకాంచనకటకవి, భావిభ్రమ్మతియుతులు కాళిదాసాదికవుల్
భావింప రత్నకటకమ, హావిభవులు నన్నయాదు లాంధ్రకవీంద్రుల్......అని

వ. ఎద్దియేని యొకసరసకృతి చమత్కృతి కృతసమున్నతిగ రచియింప మతిఁ బూనియున్న సమయంబున,

సీ. కోటివంశాంభోధిసోమ దినీరమణుండు కువలయానందైకగుణగణుండు...
కలితనిజ నామబోధిత కాంతివిభవ, సమరసాహసనత్యవాక్రమసమాన
శీలపురుషుఁడు రాజగోపాలభూప, విజయరఘునాథవసుమతీవిభుఁడుమహిని,

మ. ప్రసరచ్ఛాత్రుని నప్పయార్యవరసత్పౌత్రుఁ ద్విషన్నీరద
శ్వసనస్ఫూర్తిని జిష్ణు వేంకటమహాచార్యాత్మజుఁ విశ్వవి
శ్వసనీయు స్మరగోపయోగికరుణాసంప్రాప్తపారస్వత
స్వసనాథుఁ ద్వయపూర్వవాక్యముఖమద్వర్ణప్రసిద్ధాహ్వయున్.

మ. ...ప్రతిభోపాచితకావ్యకల్పను భరద్వాజీయగోత్రుఁ జగ
న్నుతచారిత్రుని నన్నుఁ జూచి పలికెన్...............

మ. సుకవీంద్రుండవు మద్గురుండవు జనస్తుత్యుండ వత్యాదరుం
డకళంకాత్ముఁడ వాంధ్రసంస్కృతకవిత్వాశ్యాంతవిఖ్యాతుఁ డౌ
నకలోర్వీనుతరీతి నీవొక కృతిన్ సంతుష్టుఁడై చేసి వే
డుకఁ గావింపు మిల న్మదంకితము ప్రౌఢోక్తిన్ సుధీంద్రాగ్రణీ.

క. శీలితబుధమానసమధు, పాళి రసాసంగహేతువై యలరఁగ వా
క్కేళిని నేరసమంజరి, ఖాళిఁ బ్రకాశింపఁజేసె భానుఁడు జగతిన్.

క. ......ఆరసమంజరి తెలుఁగొనర్పు రసికులు పొగడన్

వ. అని రాజుపలుకఁగా నీకవి యాంధ్రీకరించెను. కృతిపతివంశావలి విశే
షముగ వర్ణించియున్నాఁడు. నాలుగాశ్వాసములు- ప్రత్యాశ్వాసాంతము
నను గద్యము, పద్యరూపమున రచించెను. చిట్టచివర-

శా. వన్నెల్మీఱఁగ నుల్లసిల్లిన భరద్వాజీయగోత్రార్ణవో
త్పన్నశ్రీఁగొనుసూరిచంద్రుఁడు దలిర్ప న్వేంకటాచార్య శ్రీ
మన్నారాయణసత్కవీంద్రుఁ డొనరింప న్రమ్యమై యాంధ్రమై
యెన్న న్నారసమంజరీకృతిఁ జతుర్థాశ్వాస మొప్పిందగున్.

వ. అనియున్నది. "నవసాలపురమునను౦డే వడమటినగరుధారపై యంకితము
గా శ్రీమన్నారాయణయ్యంగారు జేసిన రసమంజరి యనుగ్రంథము-"
దీనినిగూడ వీణె సుబ్బయ్యయే రాతునవాము సం॥ శ్రావణశు॥ షష్ఠికిఁ
బూర్తిగ వ్రాసెను. దీనితరువాతను సంగీతరత్నాకర మను సంస్కృతగ్రంథ
ము కొంత కలదు.

"భరతాఖ్యసుధాసింధుసంభూత ఇవ కౌస్తుభః
రఘువీరపదాంభోజమిళిందశుచిచేతసా
గోవిందనామ్నా సంగీతశాస్త్రః స క్షేపతోచ్యతే" ఇట్లు —

28 పత్రములుగలవు. కడపట- ద్విసప్తతితమే భేదే రసికప్రియనామకమ్ తజ్జాతం రసమంజర్యా రాగద్వయ మితీరితం ద్విసప్తతితమే వాక్ప్రజాతం రాగః ప్రకీర్తితాః" శ్రీరామజయం అనియున్నది.

(44) హాలాస్యమాహాత్మ్యము. గ్రం. సం 170.

ఇది యొకవచనకావ్యము దక్షిణమధురాక్షేత్రమాహాత్మ్యము. 71 యధ్యాయము. 8 ఆశ్వాసములుగ రచియింపఁబడినది. అధ్యాయాంతంబుల "ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే హాలాస్యమాహాత్మ్యే... అధ్యాయః" అనియున్నది. ఆంధ్రీకరించినకవి- శ్రీపతి రామభద్రకవి- అతఁడు తనగద్యము నీక్రిందివిధమున వ్రాసికొనియెను.

ఇతి శ్రీమీనాక్షీసుందరేశ్వరసాంద్రకృపారసఁబ్ధ కవితామాధురీధురీణ కాశ్యపగోత్రాశ్వలాయనసూత్ర శ్రీపతికులపవిత్రచరిత్ర శ్రీగిరియమాంబాసత్పుత్ర సూరయామాత్యపుత్ర కవిరామభద్ర ప్రణీతంబైన హాలాస్యమాహాత్మ్యంబునందు వచనకావ్యంబున... ఆశ్వాసము."

కవి దక్షిణదేశస్థుఁడు. పుస్తకమును దక్షిణదేశమునుండి వచ్చినదియె- వచనము సంస్కృతజటిలముగ నున్నది. వ్రాఁతపొరపాటులు గలవు. ఉభయభాషలయందును యమకములు తఱుచుగాఁ గనఁబడును. కొన్ని పంక్తు లుదాహరణమునకై చూపఁబడును.

"అశ్వినీదేవతలు చూచి యిది యపరిహార్యం బగిన నిరుద్యోగులై జాగులైరి. తద్రోగపరిహారార్థంబుగా నొక్కయుపాయంబు దేవరానతీయవలయు ననిన వరుణముఖావలోకనంబుచేసి వానవుండు విను మోనంబు లే దనిసుధాసారసమానవచనంబులు పలికినపుడు- ఏమహావ్యాధిపీడితులై పాపకృత్యులై యపమృత్యుపీడితులై కాలమృత్యువశులైనవారెవ్వరో వారందఱు సుందరమూర్తి సందర్శనంబునఁబునీతు లగుదురు గావున మనోవాక్కాయపరిశుద్ధుఁడై యాయభిషేకపాండ్యరాజాగ్రణి భక్తిప్రభావంబును, ఆదేవుని మహిమాతిశయంబును నీవు లెస్సఁగఁ బరీక్షించి తెలిసి తల్లింగార్చనంబు గావించితివా యెనా నీరోగంబు తొలఁగు నిందుకు సందియంబులేదు. అనిన శక్రుని వాక్యంబులు విని

వరుణుండు చొక్కమని యాచొక్కనాథుని శోధింపఁ దలఁచి గ్రక్కున లేచి యతనికి మ్రొక్కి మక్కువతోడ మిక్కిలి యెక్కువైన హర్షభరవశుఁడై చక్కగఁ దనపురంబునకుఁ జను యంత నొక్కనాఁడు- ఆరాజును సుందరరాజును జక్కన శోధింపఁదలంచి వరుణుఁడు సముద్రుని బిలిచి సముద్రగ నిద్ర లేచి నీయందుఁ గలజలచరపరివృతుఁడవై యనేకతుంగతరంగావృతంబుగ నామధురానగరంబుఁగబళింపు మనిన-"

పరిషత్పుస్తకభాండాగారములో వంజరాజకృత మైనహాలాస్యమాహాత్మ్యవచనముఁ గూడ నున్నది.

ఈరామభద్రకవిగ్రంథము "గర్భపురీక్షేత్రనిత్యనివాసులగు బ్ర|| శ్రీ లక్ష్మీనృసింహాసూరినప్తృండును శ్రీలక్ష్మీనృసింహార్యపౌత్రుండును శ్రీరామార్యవర్యుల పుత్రుండు నగు నెందవగోత్రాశ్వలాయనసూత్రుండు నగు శ్రీసీతారామయ్యది." అని మొదలఁగలదు. వ్రాఁతచక్కనిది. మంచిస్థితిలోనున్నది.

(45) హరివంశము. గ్రం. సం. 4534.

ఎఱ్ఱాప్రెగడరచించిన పూర్వోత్తరభాగములతోఁగూడిన యొకతాళపత్రగ్రంథము. ఇం దుత్తరభాగమున, చతుర్థాశ్వాసము తరువాత 5, 6, 7 ఆశ్వాసములు నేమానిభైరవికవి రచియించినవిగలవు. ముద్రితప్రతులలో నివిలేదు. 8 వ యాశ్వాసము, ఎఱ్ఱాప్రెగడ పంచమాశ్వాసముక్రిందను లెక్కింపఁబడుచున్నది. ౨౦౯ పత్రము మొదలు పంచమాశ్వాసము ప్రారంభమున- ఈ మీఁదట నేమానిభైరవాపభాల్లకవిత్వము" అనికలదు. ౨౬౬ లో నాల్గవపంక్తిలో "యీమీఁదట యఱ్ఱయకవిత్వము" అనియున్నది. ప్రారంభము-

ఉ. శ్రీరమణీయకౌస్తుభశుచిప్రభలందున బింబితాంగియై
శ్రీరమణీలలామ తనచెక్కిటఁ జెన్నుఘటింపఁగాంచి యు
త్తోరపుటల్కఁ దీర్చుతఱిఁ దొయ్యలిపాదములంటి యంటి వే
మాఱును మారుకేళి బతిమాలెడువెన్నుడుఁ మమ్ముఁబ్రోవుతన్.

చ. వరగుణశాలి కోటగిరివంశభవుం డగు శ్రీనివాసభూ
వరుఁ డతిభక్తితోడ హరివంశకథాశ్రవణైకచిత్తుఁడై
యరయుచుఁ బారిజాతహరణాదికథావళి లేకయున్నచో
సురుచిరదృష్టిచేత ననుఁజూచి దయామతితోడ నిట్లనున్.

గీ. ఎఱ్ఱనార్యుండు తెలిఁగింపఁడేలనొక్కొ, తెలుఁగుఁ జేసినవిదవను దొలఁగనొక్కొ
యీకథలునీవు దెలిఁగింపుమింపుమీఱఁ, బ్రకటనేమానిభైరవసుకవిచంద్ర.

క. వేంకటభర్తకు నీకృతి, సంకితముగ సేయునేతయగు నాతని హే
మాంకితరుచిదేదీప్య, త్కంకణగత మైనకెంపుకరణిం బొలుచున్.

వ. అనిపలికి, తాంబూలాంబరజాంబూనదాగ్రహారాదిప్రదానంబుల నాదరించినఁ బ్రహృష్టాంతరంగుండనై షష్ఠ్యంతములం జెప్పెద-

అని షష్ఠ్యంతంబులు రచించెను. పైదానింబట్టిచూడ నీకవి పారిజాతాపహరణాదికథలింకఁ జెప్పి చేర్చియున్నట్లు తేలుచున్నది. భైరవకవి తనమూఁడవయాశ్వాసము పూర్తిచేయలేదు. చివర-

క. "హరిగరుడారూఢుండై, సురనగరీతులితభద్రశోభాంకితమై
మెఱసిన తద్ద్వారవతీ, పురమంతటఁ జూచె నపుడు భూపతితిలకా."

ఇట్టి భైరవకవికడపటిపద్యమును,

వ "అట్లుగాంచి భగవంతుండైన హరి మణిపర్వతయంత్రంబులను క్రీడాగృహంబులును-" ఇత్యాది యెఱ్ఱాప్రెగడ వచనముతో సంబంధము కలిపెను. శైలికై రెండుపద్యములు-

ఉ. ఆతతకీర్తి కాశ్యపవరాన్వయజాతములౌట మీరు మ
ద్యాతలు దేవపుణ్యజనభాసురదివ్యవిమానవాహవి
ఖ్యాతము లైతి రేకద సురాళికి శత్రువ కార్యసాధనం
బీతఱిఁ జేయఁగావలయుఁ జేయుఁడు కూడదు మంత్రభేదముల్.

మ. హరిపై చేర్ దివిజారినాథుఁడయి గోపాటోపమేపాఱఁగా
నిరవద్యామితకాంతిదర్పనదశాంధీభూతభూచక్రముల్
శరణార్థీంద్రముఖామరావనలసత్సౌలభ్యనిర్వక్రముల్
వరధారాహతఘోరరాక్షసవిభాస్వన్నక్రముం జక్రముల్.

ఇక్కవి గద్యము. ఇది శ్రీమత్కల్యాణగౌరీచరణసరసిజషట్పదాయమానమానసోభయకవితాసార్వభౌమబిరుదాంక వేంకటభట్టారకపౌత్ర సూర్యనారాయణ సోమయాజిసత్పుత్ర నితుందినసగోత్రపవిత్ర నేమానిభైరవావధాని ప్రణీతంబైన హరివంశంబునందు......ఆశ్వాసము.

" ప్రమోదూతనామసంవత్సర శ్రావణబహుళ ౧౦ శుక్రవారము వరకు రాజశ్రీ రావు రామయ్యగారికుమాళ్లు వెంకయ్యగారు వారివంశము యిరవై మూడాశ్వాసాలు రాజశ్రీ కోటగిరి శ్రీనివాసరాయంగారి ప్రతిసంపూర్ణంగాను వ్రాయించిరి-" ఈపుస్తకమును, పెండ్యాల వెంకటసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారొసంగిరి.

పరువున నేగి యొక్కచెలి పయ్యెదఁబట్టి వదల్చినంతలో
సరసములాడుచుం గురుకుచంబుల రెంటిని గేలఁదోయిచే
సరగునఁబట్టి మోవిగొని సాహసమేర్పడఁ గ్రోలినట్టి మం. ౪౭

కర మనురక్తి నొక్కసతి కాంచన రమ్యఘటంబు మచ్చితోఁ
పెరుఁగు మథించుచుండఁ గని పెచ్చిన నేగి పిఱుందఁజేగవే
కరములు చాచి చన్నుఁగవ గట్టిగఁ బట్టఁదలంచినట్టి మం. ౪౮

పురుషుఁడు నిద్రవోవుతఱిఁ బోయి పెస న్నురగంబువానిపై
న్నురమునఁ బెట్టి వాఁడదరి హాయని పాఱఁగ నందు చిక్కనం
చురవడి వానితోయ్యాలిని నొప్పగ మన్మథకేళిఁ గూడు మం. ౪౯

సరసిజపత్రనేత్ర యొకసందున జల్లములాడుచుండఁగా
బిఱబిఱ నేగి పిల్లలను బింకముగఁ గూర్చుక గేలిచేయుచుం
గరములఁ దట్టుచు న్సతిని గన్నులుమూసి యుఁ గౌఁగిలించు మం. ౫౦

తరుణి యొకర్తు పెన్నకడఁ దద్దయుఁ జేయుచు వంగియుండఁగా
సరసతు నేగి పన్నగము సాహస * *

* * * *

సరసిరుహాక్షి యొక్కతె పెస

* * * *

నిరతము నిట్లు చేయఁ గని నీరజగంధులు పల్వు రత్తెజ్
వరుసఁగఁ గూడి వాఁడిటకు వచ్చిన బట్టుద మంచు నుండఁగా
నరమర లేకపోయి యట నందఱసిగ్గులఁ గొల్లలాడు మం. ౫౩

వెఱచినవాని కైవడిని వేఱొకగోపికపుత్రు వేణికిన్
మఱియొకబాలు పెన్నిగకు మర్మముగా ముడిపెట్టియంత బా
లుర గుమిగూడి నవ్వుచు నులూఖలమెక్కుక నృత్యమాడు మం. ౫౪

త్వర నొకగోపభామిని ముదంబునఁ బాడుచుఁ జల్లచేయఁగాఁ
బరువులుపాట్లుగా నరిగి బాన కెగంబడి జుఱ్ఱుకోఁగనా
తరుణి యదల్ప నాకరము దానిముఖాబ్జమునందు రాయు మం. ౫౫

సరసిని నాటకుం జని పెసన్ జలకంబుల నాడుచుండఁగాఁ
బరువడిఁ బోయి చేలములుఁబట్టి జరీయుత కంచుకంబులుం
దరుణు లెఱుంగకుండఁ గొని తత్క్షణమే సురపొన్న నెక్కు మం. ౫౬

కరిగమన ల్జలంబుల విరాసమనంబులఁ గోలిసల్పి వే
    గిరమున గట్టుఁ జేరి యిటు కృష్ణుఁడు వచ్చునటంచుఁ జేలముల్
    బిఱబిఱఁ జూడ లేమి గని బెగ్గలమొందఁగ వేణువూఁదు మం. ౫౭

కరముల నెత్తి మ్రొక్కు లిడఁ గంచుక చేలము లెల్ల మీకు నేఁ
    గరుణ నొసంగు వాఁడనని గట్టిగఁ బల్కిన వారలట్లని
    స్మరణ మటంచు మ్రొక్కిన వెసం గృపఁ జేలము లిచ్చినట్టి మం. ౫౮

మురియుచు నొక్క గోపసతి ముద్దులుగుల్కఁగఁ బాటపాడుచు
    న్సరసుఁడు రాఁ డటంచు మదిఁ జాల విరాళిని బొందుచుండఁగాఁ
    బరువడి నేగి యాచెలినుపాయముతోడ వరించినట్టి మం. ౫౮

మఱచియు నిద్రపోవుతఱి......

వరసఖశైశవక్రియల నందఱు మెచ్చఁగఁ గ్రీడసల్పుచున్ ౫౯
    నిరతము గోపికామణుల నెయ్యముఁ దీర్చి కుచాగ్రసీమపైఁ
    బొరలుచు మోహియానుచును బొందుగ నుండెడి నిన్ను నెంతు మం. ౬౦

*   *   *   *

సురవరపద్మసంభవత్రిశూలులు మెచ్చి నుతింప నప్పుడ
    ప్పురత్రితయాంగనామణుల బొంకఁగఁ జేయను బుద్ధరూపమై
    తరుణుల మానము ల్గొనిన తండ్రివి నీకు జోహారు ప్రోవు మం. ౬౧

ధరఁ గలిరాక్షసాదుల వధం బొనరింపను కల్కిరూపమై
    కరముల ఖడ్గఖేటకముఖాయుధముల్ ధరియించి నట్టి శ్రీ
    హరియిదె నీదు దాసుఁడను నంజలి చేసెద నప్రమేయ మం. ౬౨

*ధరఁ జనియించు వెల్లఁ బరదారధనంబులఁ గోరునందు కా
    తెరువునఁ బోవువారలను దేఱి కనుంగొని మోహమందనా
    విరసములాడి పెద్దలను వృద్ధుల గొట్టుట కాసుతుండు మం. ౬౩

పరుసగ తేసిదంతములుం; వాదులు మెచ్చనికల్లు సున్నముల్
    మఱచెడువాని విద్య; పలుమాఱును దెప్పెడు వానివిందు బల్
    మురుసుల నాడు సోదరుఁడు; ద్రోహిసఖుం డిలఁ గూడదండ్రు మం. ౬౪

* ఇక్కడనుండి నీతిమార్గపద్యములు.

తరుణిని బాలు వశ్యమును దాసుని దండనసేయకుండినం
బారుగులకేగు వ్యాజ్యములు బోరనఁ దెచ్చునుఁ గ్రిందఁద్రోయుఁ జేఁ
పురునటనుండి తెమ్మను నపోహముగాదు నిజం బిదెల్లను. ౬౯

గురగురలాడునోరు, పతికోపము చేయ నెదిర్చి మిక్కిలి
స్వైరసములాడు భార్య, సుకవీంద్రులు మెచ్చని యాకవిత్వముం
బాసుగున నవ్వుఁ గుత్సితులపొం దతిహీనత గూడదండ్రు మం ౭౦

నిరతము ధర్మహీనులకు నీతియొకప్పుడు గల్గి పెద్దలన్
గురులఁ గవీంద్రుల న్నరసి కొంచెము గొప్పయొనర్తరించునే
మరణము నొందు సదీనమయుముందుననే మఱి గవ్వ లివ్వను. ౭౧

సరసుఁడు మెచ్చనట్టి సతి, సంభ్రమచేష్టలు, విత్తహీనుల
న్నరగినవేశ్య, ద్రోహియగునమ్మిని నుంచినరాజు, పుత్రుపైఁ
గరుణయు లేని తల్లి తుదిఁ గష్టముఁ దెచ్చును వెట్టవచ్చు మం. ౭౨

వరకవికివ్వనట్టి ధనవంతుని సంపద యేటియొడ్డునం
బెరిగిన మ్రాను నోడయున పెద్దతటాకమునందునీరు నీ
ధరనిలువంగఁబోదు కరిదా భుజియించు కపిత్థమట్లు మం. ౭౩

దురితము చేయరాదు సతితోఁ గలహింపఁగరాదు పెద్దల
స్వైరసము లాడరాదు పరవిత్తములన్ గ్రహియింపరాదు మీఁ
దరయక త్రుళ్లరాదు భువి నల్పులసఖ్యము చేయరాదు మం. ౭౪

నరపతి లేనివాఁడు హరినామము చింతన లేని పీను తా
నరయునికోడు పాదమున కబ్బనిజోడు భుజించుమాత్రనే
ధర మ్రుతిఁ బొందు కూకుచు యథార్థముకూడదు కీడటండ్రు మం ౭౫

హరిగుడి లేని పేట జనులందఱు కాల్నడ లేనిబాటఁ గ
మ్మరియిలులేని పేట మతిమంతునిపాలన లేని కోటఁ నే
విరులును లేని తోఁట నభివృద్ధికిరా వట నుండరాదు మం. ౭౬

తరుణుల నమ్మరాదు తనుదాన మహాత్ముఁ డనంగరాదు తాఁ
బరిపరిత్రోవలం దిరిగి బాధల నొంది కృశింపరాదు నే
మఱి కనుమూయరా దడవి మధ్యను జాలము సేయరాదు మం ౭౭

తిరిపము వెత్తువారిఁ గని దిగ్గున లేచి పటంబుఁ గట్టి తా
నరగున వచ్చి దంతములు సారెకు గీటుచుఁ గంట నిప్పులం
గురియుచు హుమ్మటంచు నిటఁ గూయుకు పొమ్మను దుష్టుఁ జంపు మం ౭౮

సిరి యిదె చాలునంచు భ్రమ సింధుర మత్తులు క్రొవ్వి యెత్తులం
గరుణను జూడక న్నిగుల గర్వము నొంది తిరస్కరించునా
దురితులు ముక్తిహీనులయి తూలుదురా నరకంబునందు మ॥ ౭౯

హరిని మహానుభావుఁ డని యచ్యుతుఁ డవ్యయుఁ డప్రమేయుఁ డీ
శ్వరుఁ డని పాటపాడుచును శాంతము నొంది ధరాతలంబుపైఁ
దిరుగుచునున్న సజ్జనులఁ దిట్టెడు దుష్టులఁ గొట్టుమయ్య మ॥ ౮౦

హరిభజన ల్సహింపక యహర్నిశముల్ ధనకాంక్షచేసి యే
వెరవుననైనఁగాని యిల విత్తము నార్జనచేసి ధర్మము
న్మఱచు దురాత్ములంగలయు మందుఁడు చేరఁడు మోక్షమందు మ॥ ౮౧

దొరలతో చాడిచెప్పుచును దుష్టచరిత్రము చాలఁ జేయుచు
న్నరులకుఁ గానివాఁ డగుచు నైజగుణంబులు మానకుండఁగా
విరసములాడు మానవుల వెంగలిబుద్ధులు మాన్పరయ్య మ॥ ౮౨

నిరతము నిన్ను నెన్నకయు నీపదభక్తులఁ జేరకుండఁగం
బరువడి దానధర్మము లపారదయామతిఁ జేయకుండఁగం
బరులకుఁ గీడుసేయుచు నెపంబిడుదుష్టుల రట్టుసేయు మ॥ ౮౩

కురకురలాడి భక్తజన కోటుల దూఱి హసించువానినీ
చరణయుగంబు నమ్మి నుతిసల్పుచు నుండెడు వారి కావఁదల్
త్వర సమకూర్చునట్టి పతితాత్ముని త్రుళ్ళఁగింపుమయ్య మ॥ ౮౪

పురుషుఁడు క్షత్రియుం డగుచు భూమినయున్నతి పుట్టగావలెన్
ధరను మహాత్ముపాదములు తద్దయు భక్తిని బట్టఁగావలెన్
దురమున శూరుఁడై రిపులఁద్రుంచి యశంబును బొంద మేలు మ॥ ౮౫

గురువులఁ దల్లిదండ్రులను గోవులఁ బూజయొనర్పఁగావలెం
బరహితము న్మది న్నిలిపి భక్తిని బెద్దల కన్నమిచ్చి తా
వరుసభుజించి పుణ్యుఁ డనువార్త వహించుట మేలుగాదె మ॥ ౮౬

* నిరతము నిన్నుఁ గాంచుటకు నేరక సద్గురుఁ గానఁబోక యే
తెరువుఁగనంగలేక తనదేహము సుస్థిరమంచునమ్మి యీ
ధరనటియించువారలకుఁ దారకయోగమదేల నయ్య మ॥ ౮౭

* ఇంతటినుండి జ్ఞానమార్గము.

పరమగురూత్తముం గదిసి పాదయుగంబును బట్టి భక్తినా
పురుషుఁడు చూపుమార్గమును బొల్లక లోనిప్రపంచమెల్లసా
పరముగఁ జూచువారలకు దబ్బిలియీ దెలిగాధశేల మం. ౮౮

స్థిరమతితో రహస్యముగ సిద్ధప్రదేశమునందుఁ జేరి స
ద్గురువరు నాజ్ఞచొప్పునను గూరిమితోఁడుత న్నొక్కపాదము
న్సరగునవంచి యాముడముఁ జక్కఁగ మూలముఁ జేర్చమేలు మం. ౮౯

అరమర లేక వాయువును నంతట స్తంభన చేసి తిన్నగా
నెఱుకను దొల్త నందు గిరి నెక్కిగజాననుఁ గాంచునట్టి యా
పురుషుఁడు పుణ్యుఁడౌ నతనిఁ బోలరు మానవు లంటివయ్య మం. ౯౦

సరగున దాని దాఁటి తన సాహసమేర్పడ స్వాధిష్ఠానము
న్గిరి నివసించి యచ్చటను కేవలభక్తిని దమ్మిచూలిని
న్వరుసనుగాంచి మ్రొక్కు బుధవర్యుఁడు శ్రేష్ఠుఁ డటంటివయ్య మం. ౯౧

మఱి మణిపూరకాఖ్యముల మారుతవేగముతోడ నెక్కి యా
గిరినివసించు నచ్యుతుని కేవలభక్తినిగాంచిమ్రొక్కి శ్రీ
ధరజయ మొందినట్టి సుకృతాత్ములు పెద్దలటంటివయ్య మం. ౯౨

వరునగ దాని కావలను వాసి యనాహతకొండఁ జేరి యా
హరునటఁ గాంచి మ్రొక్కి వినయంబున నంజలిచేయువారలే
పరమకృతార్థులౌదురని పంకజలోచన తెల్పితౌర మం. ౯౩

పరువడి నావిశుద్ధమను పర్వతమెక్కి మహేశుఁగాంచి యా
పురుషునకుం బ్రదక్షిణముఁ బాటిగఁ జేసి నమస్కరించు నా
నరసులు ముక్తులౌదురని చాటుచుఁ బల్కవె దేవదేవ మం. ౯౪

త్వర నదిదాఁటి యాజ్ఞ యను దొడ్డగిరీంద్రము నెక్కి యచ్చట
న్వరునగ నావదీత్రయము వాంఛను గాంచి నలక్ష్యమార్గులై
పరువడిషణ్ముఖుం గనిన భవ్యులు నావలె నంటివయ్య మం. ౯౫

వరగుణశాలివై సకలవాంఛల నెల్లను మాని ముందు స
ద్గురుకృప వేయిశృంగముల కొండను జేరి ప్రచండమూర్తివై
హరి నినుఁ గాంచువాఁడె ఘనుఁడౌ గురుఁడౌనని పల్కలేద మం. ౯౬

సరగున షణ్ముఖాంజనము సాహస మొప్పఁగఁ గంటఁబెట్టిలోఁ
గురుతులు చూడ మార్గములఁ గొండలుఁ బల్లెలు దండిగ్రామముల్
చెఱువు లరణ్యము ల్గనిన సిద్ధుఁ డనన్గనునంటివయ్య మం. ౯౭

విరివిగ శాంభవాంజనము విక్రమలీల ధరించి యంతట
స్సరసిజమిత్రమండలముఁ జందురు మండల మగ్నిమండలాం
తరములఁ జూడవచ్చునని తద్దయుఁ బల్కెవె ముగ్ధలయ్యె మం. ౯౮

సరసతఖేచరాంజనము సాహస మొప్ప ధరించి చూడఁగా
పరమర లేక ముక్తి నిలయంబు న నుండెడు శోభనాంగి పే
రురమునఁ జేరవచ్చు నని యుద్ధతిఁ బల్కెవె చిద్విలాసమం ౯౯

సురనుత భూచరాంజనము సొంపుగఁ దాల్చిన నెల్ల వేడుకల్
సొరిదిఁగనంగవచ్చు ఘటశోధకుఁడై వెలుఁగంగవచ్చు నే
మరక ప్రపంచము స్సకల మర్మములం గన నౌనటంటి మం. ౧౦౦

ఉరుగుణశాలులై వడిగ నుత్తరశాంభవిముద్రతోడ భా
సురముగ సర్వజంతు సముశోభితుహృత్కమలంబునందు నా
హరిహరు లబ్జగర్భ సురలాది పరాత్పరుఁ గాంతురందు రు. ౧౦౧

వరమతి నై మనోవిజయ వైభవుఁడై కరణక్రియంబులం
గఱకఱఁ గ్రోధవాసనలఁ గాలిచి శత్రుల గెల్చునంత నీ
చరణసరోజము ల్గనుట సత్యము సిద్ధ మటంటి వయ్యె మం. ౧౦౨

అరుదుగఁ జిమ్మచీఁకటిని నబ్బరపాటును బొందకుండఁగా
మెఱుపులకుం బ్రకాశవడిని మెండగు దివ్వె వెలుంగు నందు నీ
వరరుచిరప్రమూర్తిఁ గనువారలు నిత్యులు ముక్తులందురు మం
దరధర కుందసుందరరదా వరదా మురదానవాంతకా. ౧౦౩

వరగుణశాలి బాలయకు వారిజలోచనలక్ష్మమాంబకే
వరతనయుండఁ గృష్ణ కవి వైభవ మొప్పఁగ వృత్తపద్యము
ల్సరవి రచించితి న్సుకవిసంఘము మెచ్చఁగఁ బ్రోవు నన్ను మం
దరధర కుందసుందరరదా వరదా మురదానవాంతకా. ౧౦౪

ప్రభవనామసంవత్సరమార్గశిరశు ౧౧ తరిమెల అప్పలాచార్యులవారి కుమా
రుఁడు రంగాచార్యులు వ్రాసిన ప్రతినిబట్టి.

పరశురామశతకద్వయము.

పరశురామపంతుల రామమూర్తి.

—॥ ఆటవెలఁది-గీతపద్యములు ॥—

శ్రీశు నీశు భారతీశు భజించి వి, ఘ్నేశుఁ గొలిచి కవుల నెంచి యొక్క
గీతపద్యశతము గీర్తింతు వినుమురా, పటుగుణాభిరామ పరశురామ. ౧

హరిహరాత్ములగు మహాదేవగురులింగ, మూర్తిపాదకమలములకు మ్రొక్కి
తన్మయుంగుయుక్తి తగ నెఱిఁగింతురా, పటుగుణాభిరామ పరశురామ. ౨

ధరణి లోకశాస్త్రతనువాసనాబద్ధుఁ, డగుచు విహితకర్మ మాచరించు
సద్ద్విజుండ ననెడి జనుఁడు మూఢుండురా, పటుగుణాభిరామ పరశురామ.

కాయ వాఙ్మనములు గలిపి సాత్త్వికవృత్తి, నీశ్వరార్పితముగ నెల్ల క్రియలు
సలుపునిర్మముండు సాధువిప్రుండురా, పటుగుణాభిరామ పరశురామ. ౪

విష్ణుమూర్తిరతుఁడు విష్ణుకథార్చన, ధ్యానకీర్తనామృతాతురుండు
పరమ విష్ణుభక్తివరుఁ డుపాసకుఁడురా, పటుగుణాభిరామ పరశురామ. ౫

గురుల నాశ్రయించి కోరిస్థానాంగభా, వాత్మసేవ లార్తి నాచరించి
పావనాత్ముఁ డతఁడు పరమభక్తుండురా, పటు. ౬

భక్తిగలుగ సకలపాపంబు లణఁగును, పాప మణఁగఁ గలుగు భావశుద్ధి
భావశుద్ధిగలుగఁ బరమార్థ మబ్బురా, పటు. ౭

బహుప్రపంచకాంతు పరిహార మొనరించి, పారమార్థికేచ్ఛ ప్రబలమైన
ధీరుఁ డాగురూపదేశయోగ్యుండురాఁ పటు. ౮

మంత్రమర్మ మెఱిఁగి మంత్రోపదేశతం, త్రం బెఱిఁగి శిష్యధర్మ మెఱిఁగి
తదుపదేశ మిచ్చు ధన్యుఁడే గురుఁడురాఁ పటు. ౯

తన్నుఁ దా నెఱిఁగి తనరూప మొకరికిఁ, దెలియఁజెప్పనేర్పు దెలిసి కరుణ
బోధసేయువాఁడె పో సద్గురుండురాఁ పటు. ౧౦

తనువు నిజముగాదు తా నిజంబని మది, నెఱిఁగి పారమార్థ మిచ్ఛయించు
సజ్జనాశ్రయుండు శ్రవణాధికారిరాఁ పటు. ౧౧

ఇహసుఖంబు లిచ్ఛయింపక వర్జించి, పరసుఖంబు లాసపడక మించు
సజ్జనాశ్రయుండు శ్రవణాధికారిరాఁ పటు. ౧౨

కరణమతుల గెలిచి కర్మంబువరమించి, యోర్పుశ్రద్ధ గలిగి యుక్తిఁ దగిలి
సజ్జనాశ్రయుండు శ్రవణాధికారిరా, పటు. ౧౩

అన్యపదవు లొంద నభిలాషసేయక, యమృతపదవి నొందనాసపడెడి
సజ్జనాశ్రయుండు శ్రవణాధికారిరా, పటు ౧౪

సద్గురుండు నిట్టు సచ్ఛిష్యవరునకు, బోధసేయు తత్త్వబోధ నీకు
నెఱుఁగ వరుసతోడ నెఱిఁగింతు వినుమురా, పటు. ౧౫

మును యమాదియోగములు సాధ్యములుగావు, సాధ్యమైనమహిమ సంభవించు
మహిమలబ్బ ముక్తిమార్గంబు దప్పురా, పటు. ౧౬

తనకుఁ బరున కెద్దితాదాత్మ్య మొందించు, నదియె రాజయోగ మదియుఁ ద్రివిధ
మయ్యె సాంఖ్యతారకామనస్కము లనఁ, బటు. ౧౭

చిత్తచలన ముడుగఁ జిత్కళా నాదసం, ధాన మందఁ జేయుఁ దారకంబు
పొనఁగ సాంఖ్యమునకుఁ బూర్వాంగ మదియురా, పటు. ౧౮

స్వానుభవము గలుగ సంసారదుఃఖోప, శాంతి నొందఁ జేయు నదమనస్క
యుక్తి సాంఖ్యమునకు నుత్తరాంగంబురా, పటు. ౧౯

అట్లుగానఁ దారకామనస్కములకు, ముఖ్య మతిశయంబు మోక్షదంబు
సాంఖ్య మదియు మొదల సాధింపవలయురా, పటు. ౨౦

పుడమి నొక్కజనుఁడుఁ బుట్టక మునుమున్నఁ, బొడము జనము సమసిపోవు
దుదిని దిక్కుమాలి యొక్కదేవుఁడే యుండెరా, పటు. ౨౧

అతఁ డేకమనెడి యాగమార్థంబుపై, వెలసిసృష్టి మొదట వేదుఁ డయ్యె
శాస్త్రమున నఖండ సత్యాదిరూపుఁడై, పటు. ౨౨

ఏక మయ్యె సముఁడు లేకుంట సేవకా, రార్థమయ్యె విషముఁ డబ్బకుంట
నద్వితీయుఁ డయ్యె నగుణుఁడై యుండుట, బటు. ౨౩

ఇదియు నదియు నట్టి దిట్టి దింతింతని, పలికి చెప్పఁ జూపఁ దలఁపరాని
బ్రహ్మమగుచుఁ దానె పరిపూర్ణుఁ డగునురా, పటు. ౨౪

దేశకాలములకుఁ దెగక వస్తువులగు, భూతభౌతికముల పొలుపులేక
నిండియుంటఁ దానఖండరూపుండురా, పటు. ౨౫

ప్రకృతిభూతములును బ్రహ్మాదిసురులును, జనమృగాదులెల్ల సమసిపోవ
సమయకుంటఁ దానె సత్యరూపుండురా, పటు. ౨౬

సీ. రమణీయనాయకరత్నంబు నంటంగ హేమవల్లికి వేళ యిదె యటంచుఁ
జంద్రరేఖకు నబ్బ సాంద్రాంధకారాభచికురముల్ దెరలించు చేగ యంచుఁ
గృష్ణమేఘముచెంతఁ గీల్గొని మెలఁగంగ విద్యుల్లతకుఁ జాలువెర వటంచు
సిదె సర్వమంగళాస్పదనాందలంటంగ మందాకినియె నేర్పుఁ జెందు నంచు
విధుని సేవింపఁగ నుదార వి త్త యనుచు, నీలవేణియె గోవిందు నెలవటంచు
నంబుజాక్షులు నర్మోక్తులాడుకొనుచుఁ, గడుముదంబొప్పమధువైరిఁ గ్రమ్ముకొనఁగ
సీ. స్నిగ్ధంబులై మించి చెంతలచూపులు రమణ నీలాబ్జతోరణము లనుప
*సేదనీరొగిఁ గ్రమ్మి చెన్నారు నెమ్మోము సమరందపంకజచ్ఛాయఁ బూన
ననవిల్తువల్లెఁ బోలినపీఁపుపై వాలు చందమొందుచుఁ గీలుజడ చెలంగ
బిగువుకంచుక(ము)లో బెడఁగుదిట్టమెఱుంగుఁ జన్నుమిట్టలు కొంత చలన మొంద
హారములు దూఁగఁ గా నసియాడఁ దొడఁగ
వలచునూర్పులు పెంపెక్క వళులు నిక్కఁ
గంకణధ్వను లలతాళగతుల నెనయ
శౌరితల యంటె నొక †మహోదారజఘన. ౮౪

వ. ఇట్లు యదుకుంజరుండు సాభ్యంజనుండై యొక్కకుంజరయాన కైదండ
యొసంగఁ గ్రొమ్మెఱుంగు నండగొను ఘనాఘనంబునువుఁ ధరాధరశృం
గోన్నతం బగు నవగాహనగేహంబుఁ బ్రవేశించి యొక్కమించుఁబోఁడి వల
పులు నించు మంచిగంధంబు‡టటకలిం బెన్నెరుల నూనియ నిగ్గు§దగ్గఁ
జేయ మఱియొక్కకొమ్మ కమ్మతావు లూరు జలంబుల జలకం బార్ప నొ
క్కరంగులాఁడి బంగరురంగుల తెఱంగుల మరుంగువడఁజేయు దువ్వలువ లొ
సంగ నుత్తరాధరాంగంబుల ధరియించి కొందఱు మందయానలమం
దానందంబున నెడనెడ మంగళారాత్రికంబు లొసంగ వాసంతికకుసుమ
విచిత్రాస్పదంబును జంపకమాలోత్పలమాలికాభ్రమరవిలసితలసితంబును
మంజుభాషోర్వశీసుముఖీమనోహారంబును నానాపదార్థసమృద్ధంబును బ్రస
న్నంబు నతిమధురధ్వనిసమాలింగితంబు నస్పృష్టదోషలేశంబు ననుగతాఖి
లాలంకారంబు నగుచు మహాకావ్యంబుతో నెక్కసక్కెంబులాడు వివాహ
వేదిం దా నాయకరత్నం బగుట నధివసించి కొంద ఱిందువదనలు కురుల
తడియార్చి సంస్కారధూపంబు దీర్చి జలార్ద్రానిలంబులం దేర్చి సురభిళకు

*సేదనిరొని-మూ. † మోహాదార-మూ. ‡ టలకంబున- § దంగంజేయు-మూ.

సుమమాల్యంబులం జేర్చి యంతరేకాంతపరిపూర్ణతా బహిరుదీర్ణసత్త్వ
గుణవైభవభ్రమంబు నవగమించు దివ్యచందనలేపనం బమర్చి యమూల్య
రత్నకలాపంబులు తత్తదుచితస్థానంబులం గుదిర్చి యా కాళిందీముఖారవింద
* దర్శనాదర్శనం బీయాదర్శనంబు దర్శింపు మనుచు మనోభవప్రతీతదర్శన
ప్రదర్శితబింబప్రతిబింబైక్యంబె తద్దర్శనసశ్చితంబు సేయం దగు ననుచునో
యొక ముకురకపోల యొకనిద్దంపు నిలువుటద్దంబుం దెచ్చి ముందట నిడ
నయ్యవసరంబున నచ్చంపునెలదాల్చు నబ్బాచులయొకిమీసికిం బ్రాతిభ
ట్యంబు వాటించి యఖండచండకిరణమండలంబు దాల్చెనో యన నలరారు
మణికిరీటంబుగల శిరంబును గచప్రచయసజలజలదపరిగళన్ముక్తాఫలజాలం
బు పోలిక వెలుంగు తెలిమ్రానిపువ్వులబాసికంబును దద్గంధాస్వాదనలోలు
ప బంభరడింభంబులవిడంబించు నలకంబులు గలయలికంబును దావితామర
పువ్వును మదిఁగదురం బఱతెంచి కదలకనిల్చు తేఁటికూనలేమనఁబొలుచు
కమ్మకస్తురిచుక్కబొట్టుఁగల నెమ్మొగంబును నిజాంతేవాసులం బ్రోవ మనవి
సేతెంచి కర్ణాంతికంబుల నిలుచు వేలుపుతొలువేల్పుజగ్జలనుజ్జగించు నాణి
సుపాణిముత్తియంబుటొంటులు గలకర్ణద్వయంబును సకలంకాపూర్వశశాం
కశకలశంక నంకురింపఁజేయు వివాహనేపథ్యోచితకజ్జలబిందువు పొందుఁ
గాను కపోలతలంబును గంధరాభిధానబంధురకంబునిరర్గళనిర్గతమౌక్తికమణి
రాజరాజులో యనఁ బురణించునుదంచన్ముక్తాహారభేదంబులు నంతరనవకాశ
బహిఃప్రకాశద్ర(వ్య)విషయకానురాగంబు పెంపుఁదలపించు కౌస్తుభనామ
మణిసార్వభౌమంబును గలశ్రీవత్సవనమాలికామనోహరవిశాలదోరంత
రంబునునవికలమణికీలితబలభిదుపలస్తంభజృంభణసంభావితంబులగుచిరత్న
రత్నకీలితకేయూరాంగదవిలసితభుజాద్వయంబును మణిబంధప్రభావలయం
బన నలరారు మణివలయంబుల నలరుకరంబులును నిజోదరాంతరావసదనం
తవనజజాండభాండస్థైర్యకార్యార్థంబనా నిబద్ధమణిమేఖలం బగు కటిప్రదే
శంబులును జెలిసీటియేటి†తమ్మియెమ్మె నా మగరాల తేటసీటు లఁఘ్ఘా
టించు కటకంబులు గలపదద్వయంబును గలిగి లక్ష్యాలక్ష్యపదార్థజీవితం
బగునమ్మహాపురుషునకు నిట్టియలంకారత యబ్రమే యనుచు నార్యులెన్న
వెలుంగుచుండె నప్పుడు.

* దర్పణంబియాదర్శనంబు. † లెమ్మె.

గీ. కంజనేత్రుండు బహుపరిష్కారయుక్తిఁ, ద్రిగుణసంబంధభవ్యతఁ దేజరిల్లు
నపుడు సస్ప్రీతితో మైత్రి నందికొనియె, నొకయపోషతత్త్వమై యుండెఁగాని.

కం. మును హరుపికంటిసెకలం, జెవసిన యొకమదనుఁ గనియె శ్రీకాంతుఁడు దాఁ
గన వింతపెండ్లికొడుకై, మరుచు ననంఖ్యాకసుతనుమదనులఁ గనియెన్.

వ. అంత. ౭౮

ఉ. ఐనువరాంత్రు హంసతనయామణి క్షీరపయోధివీచికా
వాదరదానదక్షిణత నల్లగు మేఁజికంపురాలబ
త్వేదిక నిల్పి నెన్నుదుటఁ బెట్టిరి కెంజిగిమించు నక్షతల్
వాదనలేని పీణెంనఁ బాటలనీటుల *కుల్కు లొప్పఁగన్. ౭౯

కం. ఊనుగ వెలిపెల్లి దేవకి, కొడుకిప్పుడు నీకుఁ బెండ్లికొడుకై యమరెం
గొడుకగుట నీకు మనవడు, నునుగన లందఱును మునుఁ గనిరా వింటే.

గీ. అనుచుఁ జెలియలు మధుగోష్ఠులాడుచున్నఁ
బడఁతి యొక్కర్తు మిగుల నేర్పరి సుగంధ
తైలమున వింతితల యంటి తార్చి తీర్చి
నూనెముడి సంఘటించెను నూనెముడికి. ౮౧

గీ. కులుకుముడిగూడనిద్దంపుఁగురులసొంపు, గుంపుగనుపట్టనవ్వేళఁగుందరదనఁ
దాళతళ్యంబుమీఱంగఁ దైలరసము, వలిపిదిద్దినముకురనిక్రపాణియనఁగ.

గీ మచ్చెకంటులు మోదంబుహెచ్చివచ్చి, పసుపునలుఁగార్చినప్పుడప్పుడఁతిమేను
దీవయొప్పారెఁ గాఁకలుదేరి †మెఱుఁగు, జోకఁ గైకొన్నపైఁడికళలాకయనఁగ.

చ. అలకలఁ గొప్ప మీఱుకుటిలాలకయొక్కతె దివ్యచందనా
మలకము నూనె నిగ్గునడిమానఁగఁ బెట్టెను మేలుతావులం
జిలుకునవాంబుపూరములఁ జెల్వ మతొక్కతె చెన్నుమిన్నఁగా
జలక మొనర్చె నొక్కచెలి చక్కఁగ మైతడి యొత్తుచుండఁగన్. ౮౪

గీ. వనిత యొక్కర్తు మేలుమువ్వలువఁదెచ్చి, సొందిఁ గట్టంగనప్పుడు సూర్యజాత
నప్రసాదశరజ్జాతజలదపటల, ‡రేజితాకార యగుచంద్రరేఖఁ బోలె. ౮౫

కం. చెలియొకతె చెలువయూఁదలఁ, గలతడియుడిగింప నొక్కకలికి సుగంధో
జ్జ్వలధూపధూమ మొసఁగెన్, జలముద్గాములు జన్యజనకము లనియో.

---

*కొల్కు-మూ. †మెలఁగు-పా. ‡దేజితా-మూ.

—॥ కాళిందిని జెలు లలంకరించుట ॥—

ఉ. ముచ్చటగాఁగ నొక్కచెలి మోహనగాత్రికిఁ గొప్పు దిద్దఁగాఁ
బొచ్చెములేని మేల్వలపుఁబువ్వులదండల గొప్పకొప్పునన్
మెచ్చుగ నిల్పె నొక్కచెలమీనవిలోచన సాటి గైకొన
న్వచ్చు నరాతులం బఱప వచ్చిన కీర్తులమూర్తులో యనన్. ౯౭

చ. కుటిలములైన ముంగురులఁగూడి మెలంగెడుకామినీమణీ
నిటలమునందుఁ గస్తురిని నెచ్చెలియొక్కతె బొట్టుఁబెట్టెఁ దాఁ
గుటిలతమాన ఫాలమయి కోమలచంద్రుఁడు వంకపూనుచుం
జటిలకలంకముం గుటిలసంగతి మిక్కిలిఁ గాంచెనో యనన్. ౯౮

క. పంకజముఖి కొకనెచ్చెలి, పాంకపుసీమంతపీథిఁ బొందుగ నిలిపెం
గుంకుమచూర్ణం బహో తా, తంకముగాఁ గబరి పీకతం దాల్చెనన్. ౯౯

చ. నడుమ మహేంద్రనీలమణినాయకమా మగరాల బొట్టుచేఁ
గడునలరారు ముత్యపుఁజొకాటపు బొట్టు నెలంత కొప్పెడున్
విడువక వీఁక నెచ్చెలులు వెంబడి జాల్గొనరా మహాభయం
బడి ముఖచంద్రుఁ గొల్చుటకు వచ్చిననింతుశశాంకుఁ బోలుచున్. ౧౦౦

గీ. కంటఁ *గాటుకఁదీర్చెనుగలికి యొకర్తు, సరసిజాక్షికిఁగనుదోయి †సామ్యరక్షి
దళన మొనరింపఁగోరినఁ దాదృగీక్ష, గల్గుసిద్ధాంజనముఁ బెట్టుకరణితోఁప.

గీ. ముద్దులాఁడికి నొకబోటి ముత్తియంపు, మేలునుంగర ముక్కున ‡మెఱపనొప్పె
నధరమాధుర్యమాసింప నవతరించి, చెంత మెలఁగెడునమృతంపుఁజిలుకనంగ.

క. శ్రీకారసామ్య మాకృతి, నేకా దర్శప్రకాశ నేనియుఁ గలదీ
జోక(ను)వీనుల(న)తులా, ౕకపునవరత్నకుండలములు దైవారెన్. ౧౦౩

క. అంజనరుచితీవ్రాసిత, మంజులతరవలదపాంగమంజరి మిగులం
గంజాక్షి గండతలమున, నంజన §రుచిరంపుబిందు వందముఁ జెందెన్. ౧౦౪

క. అరుణాధరయరుణద్యుతి, శరణాధరసీమఘటితసమ్యగలక్తా
స్ఫురణంబుఁ గనక యొకచెలి, తిరుగన్ ఘటి(యి)ంపఁదలఁచి తెలివిన్వానెన్

గీ. తొలఁగకుండుసువర్ణబింబములఁజెంది, మధురబంధంబు గాంచినమ్మదమునించి
సాధువాగ్రీతిఁ గైకొన్న చారుకంచు, కంబులోఁ జన్నుఁగవ వ్యంగ్యగతిఁ జెలంగె

* కాటిక- † సామ్యసాక్షి-మూ. ‡ మేరనొప్పె-మూ. § రుతంపుబిందు-మూ.

చ. ఉరుకరిరాజకుంభములయుద్ధతి మానిది తజ్జయార్జిత
స్ఫురితయశస్సితం బగుచు శోభిలు దానికిఁ దద్వినిస్సర
ద్గురుతరమౌక్తికావళులఁ గూడుట యబ్రమె యంచు నెన్న న
త్తరళమృగాక్షి చన్నుఁగవ దాలిచె గంధపుఁబూఁత హారముల్. ౧౦౭

ఉ. నీలపురాలకాంచికయునిందితరోచులు క్రిందఁ బర్వచున్
మేలగురోమరాజియది *మేఁగుచు(ముంచుట)నాభినామకా
వాలముతో మెలఁగెను నవారితనీలరసంబునించి యా
ద్వేలముగాఁ దనుచ్ఛ్వసితధీ నిరువంకలఁ జేయు నింతికిన్. ౧౦౮

క. చారుకరపల్లవాంకిత, మై రాజిలు బాహులతిక నతివకు నమరెన్
హీరమయకంకణాదులు, సారలతాంతములమేలిచాయం గనుచున్ ౧౦౯

క. మదదంతిగామినీమణి, పదపంకేరుహములందుఁ బాయక నిలిచెన్
మృదుమధురనినాదంబులు, †పొదలఁగఁ హంసకములతులపూర్ణద్యుతులన్

గీ. ‡సహావసత్పతికరత నే సవతి గాదు, కంకఁజావాస కేశరత్నద్వయమున
నిరుపమావేలసౌందర్యనిత్యపదత, నేని యల్లక్ష్మి సవతియయ్యెందు వదన ౧౧౧

చ. ముకు(కుఁ)దనంబు(వ)క్రతయు మోయుటకూని ససూక్ష్మవృత్తితన్
వదలుచు దృశ్యతం గొనుచు వాసిపహించినఁ జిత్రరేఖ దాఁ
బొదలుచుఁ §గాత్రికతుణదఁ బూని మెలంగిన యద్ది సాటిగా
మది మదమావహిల్లుఁ జెలిమండితపేశలదేహయష్టికిన్. ౧౧౨

గీ. కమలలోచనపాణిసంగ్రహణకారి, నిరతిశయభాగ్యవర్ణాళిసీటుఁ గాంచి
సలలితాకృతి ఫాలదేశంబునందు, భామ కలరారె ముత్యాలబాసికంబున్.

—। వివాహవర్ణనము ।—

క. అప్పుడు మహీసురోత్తము, లిప్పుడె సుముహూర్తవేళ యొడలే దనఁగా
రప్పించిరి తెరమఱుఁగున, కొప్పులకుప్పను మదంబు లొప్పలు గుప్పన్.

చ. వలితెలిపచ్చడంపుఁదెర పర్విన నెచ్చెలిమోము దాఁగ నెన్
హరిసయిదోడు శారదఘనాంతరపూర్ణనిశాకరుంబలెం
గలికివరాననాంబుజము గన్గొనఁగాఁ దమకించియుం దదా
కలన భరింపదయ్యెఁ బయిగ్రమ్మెడు దట్టపుసిగ్గుబత్తెరన్. ౧౧౫

---

*మీఁగు-మూ †పాదలకహంసకలము-మూ ‡సహావసత్ప్రతికర-మూ §కాత్రికతుణతపూన-మూ

క. మధుపధ్వాన్యవచారము, లధిగతవరమూర్తిత్వోఁడగుచు నొనర్చెన్
మధువైరి కల్గుఁ దతఁడుగఁ, బ్రథితమహాభాగ్య మొనరుబలువేలు పౌగఁ.

చ. జలరుహరాగనీలమణిసంగతహీరమయంపుఁబాత్రిఁగో
జలరుహనాభపాదజలంబులు భక్తిఁ బసిద్ధి వారిధా
(ర)లఁగడిగెన్ దివాకరుఁడు రాణి యొసంగఁగఁ దన్మణిప్రభా
కలనఁ ద్రివేణికాజలము కైవడి పాత్రజలంబు కైవడిన్. ౧౧౮

గీ సాత్త్వికస్వేదమకరందసహితముఖ, హారికాబ్జంబు ధారోదకాతిసిక్త
మగుచు నాస్తకరస్పర్శ నతిశయిల్లె, నాతి రవియిచ్చు బ్రహ్మార్పణమ్మటంచు.

ఉ. చేతనమాత్ర *విజ్ఞగతి (శ్రీ)పతికా మదిఁజిల్పి యాస్తనం
జాత నొసంగువాఁడు నిజజాతిసముల్లసనప్రదాయి నా
నీతటి నాదిదేవునకె యింతినొసంగినయార్యముండు వి
ఖ్యాతిగ లోకదీపకత గాంచెఁడె యంచు నుతించి రుత్తముల్. ౧౧౯

క. తెర దొలఁగ వరుఁడు చెలి వా, తెరసొగసులు గనఁగ మెలఁగఁదీవ్రపుమరువా
తెరగలుగు(?) తెలిన సిగ్గుల, తెర తమిబిగులంగ మదిని దెరలన్ సాగెన్.

గీ. శుభగుణాస్పద మైనయీసుదతికంఠ, మునకుఁ దన్మత్తనెవ్వాడు గనినకంబు
వెల్లు సరియగునమరీతి నింతి† కాలికి, విభుఁడు పొందుగఘటియించె శుభగుణంబు

చ. చిఱునగుతేటలన్ ద్విగుల (శ్రీ)విరువొందినముత్తియంబులా
నెఱవొర యింతియాఁదలను నిల్పిన నావృతివైరమూని యు
క్కఱిమొగులంచు వచ్చి పయిఁ గ్రమ్మిన మించులనా మెలంగెనై
రొఱపుల‡ తీఁగమై మెలఁగి యొప్పుచు మొగ్గలనిగ్గు నిగ్గుచున్. ౧౨౨

క. వరమాణమధ్య (శ్రీ)హరి, శిరమున ముత్యాలప్రాలు చేదోయి నిడెన్
హరి(తను)వు తళ్కితంబై, కరమరుదుగ నవుడు పుష్పఘనమై యొప్పెన్ ౧౨౩

సీ. సరబకీవారిహెచ్చరికెమాటలు తేటమాటలాడుముల§ తేటనీటుపాట
లఖిలానవద్యవాద్యారావములు సామముఖవేదరవములు భూరిశాస్త్ర
నినదముల్ దచ్చననేర్పుఁబల్కులు హాసమధురధ్వనుల్ వస్త్రసుస్వరములు
స్ఫీతభూషాకణాలింజితంబులు వందిబద్ధముల్ మాగధస్వానములును
సకలసురమానిమనుజసంస్తవయుక్త
జయజయధ్వానములు నొక్కసమయమునను

---

*వజ్జగతి- మూ. †కాలికి-కంఠము? ‡తీగమై- మూ. §తేటలనీటు-మూ.

గలసికొన నైన యవ్వింతకలకలంబు
చాల దీపించె దోయింటి ప్రాలవేళ. ౧౨౪

క. పువ్వులదోయిటికయ్యం, బవ్వనితావరుల నలరెఁ *నందించెఁ గడుం
బువ్వులరువ్వులకయ్యము, పువ్విలుతునినదము నలరెఁ బొందింపంగన్. ౧౨౫

వ. అంత. ౧౨౬

ఉ. వెలిమివేళయందు సరవిందదళాయతలోచనామణుల్
వెలిమిపాట రాగములు వింతలువింతలుగాఁగఁ బాడ సం
దోలి నడంగె నారదము ఖోర్జితకర్జరగాయనప్రవే
కాళికరాజ్ఞసంవసకుదంచితమంజువిపంచికార్భటుల్. ౧౨౭

గీ. ఇంతిహృదయావసచ్చిరమేఘమూన, మదనదావానలజ్వాలమద మణఁగె
బహిరవిరహితవైనావాహవవనమిత్ర,ధూమకీలలు మిగుల నుద్దామములుగ.

క. ఇద్దఱు వెలిమివేది, స్నిద్ధపువజిరంపుఁబీఠి నెజేఁగదియంగా
సిద్దఱికిఁ గూర్చువాఁడై, యిద్దఱినంమన మరుండు సిజికి వసించెన్. ౧౨౯

చ. పొగ సొగయంగ ముద్దుచెలిపొందికకాటుకకంటికొనలన్
దిగివెమునశ్రుబిందువులు దీర్ఘరుచుల్ దలపించు నీలపుల్
జిగిబిగిఁగాంచు ముత్తియపుఁజిప్పలలోపలనుండివచ్చు హే
తుగుణముసై(న)ముత్యముల దూకొనుకప్పుమెఱుంగుపొంగుఁన్. ౧౩౦

క. పొగ నెపమున నొకవంకకు, సొగసులనెమ్మోముసిలిపి చూచెను నవలా
పొగరుకటిచాయచూపుల, మగని తెలుపుటొంట్లు నీలమణులై తనరన్.

ఉ. కమ్మలవచ్చు రావయిఁడి కాంతులు చూపుల తెల్పుకప్పు లో
క్షుమ్మడిఁ బాదపల్లవమహోజ్జ్వలకాంతులఁ గూడి పంచవ
ర్ణమ్ములమ్రుగ్గుసేడ(దన)నాథుని వెంటఁ బ్రదక్షిణమ్ము చొ
క్కమ్ముగఁ జేసెఁ బద్మహితుగాదిలికూఁతురు నీటిచూలికిన్. ౧౩౨

మ. సనిక్ల్రోకెకు వేళఁ బద్మముఖ యంచత్పాద మాద్యత్తరం
బునఁ బట్టింపఁగఁ గృష్ణమానసమునన్ మోదాతిరేకంబునం
గనకాంగీమణి కబ్బుసౌఖ్యమహిమం గంజాస్త్రవీర్యాగ్రణీ
కనదేకాంతవిభుత్వవైఖరులు లెక్కల్ సేయఁగా శక్యమే. ౧౩౩

*బొందించె- మూ.

క. నీలవణిమయపుసనిక, ల్బాలామణి ద్రాక్కె శౌరిపరతంత్ర(త)చే
జాలఁ గొనునదుగురుచులను, నీలోత్పల వజ్రరాగనింద యొనర్పన్. ౧౩౪

ఉ. మోదముతో సుభద్ర చెలిమద్దులగండతలంబునందు సా
మోదనిశాకకర్దమము పొందుగ నించెను నవ్వులాటకై
నీదుకపోలభాగమున నిండి తొలంకెడు తేటమిన్న యో
కా దిపు డేనొసంగునిశకాంతులు మేలె యటన్నకైవడిన్. ౧౩౫

చ. హరినును జెక్కుటద్దమున నర్యమనందన సత్యభామినీ
విరచితసంజ్ఞ పూర్వకృతిపిశ్రుతమైత్రియు హెచ్చరింపఁగా
స్ఫురదరుణంపుఁ గుంకుమము పూసినఁ దచ్ఛవి యొప్పెఁ దేటి (దే)
హరుచిఁ గనంగ మోము గను నద్భుతరాగము నీడయో యనన్. ౧౩౬

చ. ముసిముసినవ్వు తేటలను ముత్యపుఁ బావట చేరుచాయలుం
బసగలముక్కుముత్తియపు బల్జిగియున్ గుమిఁగూడి ధారయై
మసలుచుఁ బోయి మింటికొన మంచిరుచిం దనరన్ వసిష్ఠుతోఁ
బొసగెను నైదువం గనియెఁ బుణ్యచరిత్ర యొసంగ మ్రొక్కుచున్. ౧౩౭

గీ. పురుషతల్లజు పెండ్లి నివ్వాడుభుజించు
మధురచతురాన్నములు మీఁద మనము నబ్బుఁ
జేర్చెఁ గృష్ణుని కింకొక్క పెండ్లియైన
దిరుగ నతెంచుపుణ్యంబు దీరదేని. ౧౩౮

క. అని యెన్నుచు రుచులానుచుఁ, గొనకొనెనసమయంబు లెన్నగొనుఁడా యనుచుం
దినఁదినఁగ వింత లనుచున్, జనత తదన్నానుభూతిఁ జాలం దనిసెన్. ౧౩౯

సీ. మంచిభోజన మబ్బె మాఁగధక్షితిపాలసలలితపరిణయోత్సవమునందు
నవి చెప్పనేటికి నంతకంటెను మేలు వెలయు కాశీశేశు పెండ్లిబంతి
యాబంతికి తయేమి యంతకు(మి)క్కిలి బంగాళపతి పెండ్లిబంతికూడు
అకూటివస యేమి యంతకంటెను బాగు వంగేశు పెండ్లిలో వంటకంబు
అవివచింపంగ నహ్యమా యంతకంటె, నెక్కుడై చక్కనై నాల్కసాక్కఁ జేసెఁ
* బోల్కి తేసదివారి పెండ్లిబోనమనుచు, జనులు మృష్టాన్నములఁ దృప్తిఁ గొనిరిచాల.

గీ. ప్రోలుసొరఁబడి వెడలుచుఁ బురుషచంద్రుఁ
డురుతరోజ్జ్వలమణిసంయుతోత్తమాంగ
మభినవలతాంతవిశదంబు నగు(టఁ)బాఁప
పాన్పునగియెడు పెడిలిపాను పెక్కె. ౧౪౦

* పోల్క—చెనిడి—మూ,

విషయసూచిక.

పరిషత్ప్రయోజనములు.

తెనుఁగుభాషను, వాఙ్మయమును, అభివృద్ధి నొందించుటయు, ఆవిషయమునఁ బరిశ్రమ చేయువారలకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుటయు నీపరిషత్తుయొక్క ప్రయోజనములు. ఈపనిని నెఱవేర్చుటకై యవలంబింపఁదగు మార్గములలోఁ గొన్ని యీక్రిందఁ బొందుపఱుపఁబడు చున్నవి :—

i తెలుఁగుభాషలోని పదములకు వ్యుత్పత్తి మొదలగువానిని నిరూపించుచు లక్ష్యసహితముగ నర్థమును వివరించు సర్వంకష మగునిఘంటు వొకటి రచించి ప్రచురించుట;

ii తెలుఁగుభాషకు సజాతీయేతరభాషలతోఁ గలసాదృశ్యములను సాకల్యముగ నిరూపించుచు నొకవ్యాకరణము రచించి ప్రచురించుట;

iii ఆధునికశాస్త్ర గ్రంథరచనయందుఁ బ్రయోగించుటకునై పారిభాషికపదములను నిర్ణయించి వివరించు నొకశబ్దకోశమును సిద్ధముచేయుట;

iv ఆంధ్రదేశప్రాచీనచరిత్రాంశపరిశీలనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుటయు, లభ్యములైన వానిలో మిక్కిలి విశ్వసనీయములైన యాధారముల సాహాయ్యమున సవిస్తరముగాఁ దెలుఁగు దేశముయొక్కయుఁ బ్రజలయొక్కయుఁ జరిత్ర మొకటి రచించి ప్రచురించుటయు;

v సర్వవిషయములనుగుఱించి చేయఁదగు గ్రంథరచనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుట;

vi ఆంధ్రభాషలోని మంచిగ్రంథములఁ బండితపరిష్కారము చేయించి నిర్దుష్టముగఁ బ్రచురించుట;

vii తెలుఁగుభాషకును వాఙ్మయమునకును సంబంధించిన విషయములను జర్చించు నొక పత్రికను బ్రకటించుట;

viii తెలుఁగువాఙ్మయమునకు సంబంధించిన విషయములను గుఱించి చర్చించుటకుఁగాను సాంవత్సరికసభల నేర్పాటుచేయుట;

ix తెలుఁగు సాహిత్యవిషయమునఁ బరీక్షలఁ గావించి పారితోషికములను, సాహిత్య పట్టములను, యోగ్యతాపత్రికలను నొసంగుట;

x ఒక పుస్తకభాండాగారమును స్థాపించి సాగించుట- ఇందు ప్రధానముగాఁ దెలుఁగు గ్రంథము లుండవలయును; వ్రాఁతప్రతులుగూడ నుండవలయును;

xi తెలుఁగుభాషయొక్కయు వాఙ్మయముయొక్కయు నభివృద్ధికి నుపచరించు నన్ని కార్యములను జేయుట.

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్త్రిక.

సంపుటము ౧౮. { శుక్ల నామసంవత్సరము మార్గశీర్ష-ఫాల్గునమాసములు. } సంచిక ౫-౬.

త్రిలింగము-తెలుఁగు-తెనుఁగు.

ప్రతివాదవిమర్శనమును గూర్చి కొన్నిపంక్తులు.

—(శ్రీవిక్రమదేవవర్మగారు-విశాఖపట్టనము)—

అనావశ్యకవాదప్రతివాదములను బెంచుట నాస్వభావము గాకపోయి నను, నా ప్రతివాదమును ఆం॥ సాహిత్యపరిషత్పత్త్రిక ౧౮ వ సంపుటము ౪ వ సంచికయందు సాహిత్యవిద్యాప్రవీణ-శ్రీబులుసు వేంకటరమణయ్యాగారను చితముగా విమర్శించి యుండుటవలన నాప్రతివాదమండనముగాఁ గొన్నిపంక్తులను మాత్రము వ్రాయవలసి వచ్చినందులకుఁ జింతించువాఁడను.

"గంజాముమండలమునఁ గొంతభాగము తెలుఁగుదేశ మనుటచే శ్రీవిక్రమదేవవర్మగారికిఁ గోపము కలిగియుండవచ్చును." అని సాహిత్యవిద్యాప్రవీణుఁడుగారికిఁ దోఁచెను. కొంతభాగమును మాత్రమే కాక, సమగ్రమగుగంజాముమండలమును దెలుఁగుదేశ మనినను, నా కించుకంతయుఁ గోపము లేదనియు నాకోపము నాయుపన్యాసమునకును బ్రతివాదమునకును గారణము గాదనియు నిశ్చయముగా నుడువువాఁడను. గంజాముమండలమును దెలుఁగుదేశముగా నిరూపించుటకె సాహిత్యవిద్యాప్రవీణుఁడుగారు నిజవ్యాసమును వ్రాసియుందురు కాఁబోలు!

త్రిలింగమధ్యదేశము "తెలుఁ" గనియుఁ ద్రినగమధ్యదేశము "తెనుఁ" గనియు సాహిత్యవిద్యాప్రవీణుఁడుగారినిబోలుపండితులు సెలవిచ్చుచుండుటవలనను, త్రిలింగదేశముయొక్క యుత్తరపుమేర భీమేశ్వరలింగముగాను ద్రినగదేశ

ముయొక్క యుత్తరపుమేర మహేంద్రగిరిగా నేర్పడుటవలనను, మంథనకాళేశ్వరమునందలిలింగము భీమేశ్వరాఖ్యతోఁ గాక కాళేశ్వరాఖ్యతో డనే యొప్పుచుండుటవలనను, "తెలుఁగు" "తెనుఁగు" అను రెండును బర్యాయపదము లగుటవలనను నా ప్రతివాదసందను "విద్యాప్రవీణులుగారు గోదావరీమండలస్థిత భీమేశలింగమునకును గంజాముమండలమందలి మహేంద్రగిరికిని మధ్యప్రదేశ మెల్ల నేర్పడు చుట......" అని యుండుటకును, "శ్రీశైలభీమకాళేశమహేంద్రగిరుల కూరుపే దానిని (బ్రహ్మాండపురాణస్థ మని చూపఁబడినశ్లోకమును) ప్రక్షిప్త మని చెప్పక చెప్పుచున్నది." అని యుండుటకును గారణము రెండుదేశములును భేదరహితము లగునపుడు వాని పొలిమేరలును భేదరహితము లయి యుండవలదా ? "త్రిలింగకలితదేశము త్రిలింగదేశ" మని యెవరయిన నిప్పుడు చెప్పవచ్చును. కాని యుపర్యుక్తపండితులు "త్రిలింగమధ్యదేశము తెలుఁ" గని నిరూపించుచుండుటవలనను బ్రహ్మాండపురాణమందలి దని యుదాహరింపఁబడిన శ్లోకము మఖలింగేశగోకర్ణేశాదిముఖ్యము లగు పెక్కులింగములను బేర్కొనక లింగత్రితయమునే పేర్కొనుటవలనను "త్రిలింగమధ్యదేశము తెలుఁ" గనునర్థమే సమంజస మని సహృదయు లనక మానరు. ఆమూఁడులింగములును సృష్ట్యాదిసంభవము లని కాని, యేకకాలప్రతిష్ఠితము లని కాని నవుఁబోలు నజ్ఞులు నమ్మరు; సాహిత్యవిద్యాప్రవీణుఁడుగారిని బోలుపండితులు నమ్మిన నమ్ముదురుగాక. తెలుఁగుదేశపుజనులను బట్టియె భాషకుఁ దెలుఁ గనుపేరు గలిగె ననుట నిర్వివాదవిషయము.

తారానాథుఁ డనుబౌద్ధగ్రంథకర్త కళింగము త్రిలింగాంతర్గత మనెనో త్రిలింగము కళింగాంతర్గత మనెనో యావిషయ మారయుటకుఁ బాళీభాష రాని నే నసమర్థుఁడను. కాని, కళింగదేశమునుగూర్చి నే నిచ్చియున్నప్రమాణవచనములను దారానాథునికంటెఁ బ్రాచీనులు నుడివియుండుటవలన వానిని గౌరవించి స్తోక మగు "త్రిలింగ" మె సువిశాల మయినకళింగములోని యొక భాగ మని నమ్ముదును.

సుబలపాలకులనుబట్టి దేశము వృద్ధి గాంచుచుండుటయు దుర్బలపాలకులనుబట్టి దేశము క్షీణించుచుండుటయు సువిదితవిషయ మగుటవలనఁ గళింగదేశముయొక్క యెల్ల లెప్పుడు నొకరీతి నుండక మాఱుచుండె నని భావించిన చో నాయుదాహృతవచనములకు విరోధ ముండదు. త్రికళింగశబ్దవ్యవహార

మువలనను, క్రీ॥ శ॥ ద్వితీయశతాబ్దమునందు రోమకయాత్రికుఁ డయిన ప్లీని "ముడోకళింగ" లేక "మహాకళింగ" యని వాడి యుండుటవలనను, క్రీ॥ శ॥ పంచమశతాబ్దమునం దుండిన భవదేవగుప్తునకు "త్రికళింగాధిపతి" యను బిరుద ముండుటవలనను మదుదాహృతప్రమాణచయకథిత మయినట్లు గంగానది మొదలు కృష్ణానదివఱకును వ్యాపించిన కళింగదేశము కాలవశమున మూఁడుభాగము లయ్యెను. కాళిదాసమహాకవికాలమునకు ముందె మహానదికుత్తరమున నున్న యుత్కళింగభాగము "ఉత్కలము" గాను, గోదావరీకృష్ణానదులకు నడుమనున్న తలకళింగభాగము "తెలుఁగు" గాను మాఱియుండుటవలన నడిమిభాగము "మధ్యకళింగ" మని వాడఁబడు నక్కఱ లేక "కళింగ" మనియె వాడఁబడుచుండినట్లు మదుదాహృతరఘువంశశ్లోకములవలనఁ దెల్లమయ్యెడిని. మధ్యకళింగము కళింగాఖ్య నొందినపిమ్మట క్రమక్రమముగా క్షీణించి యిప్పటి గంజాము విశాఖపట్టణము జిల్లాల పరిమితి మాత్రము గలదయ్యెను అందలిజనులు జ్ఞానశూన్యు లయిరి. అట్లు కొంతకాలము గడచినతరువాత నుత్తరమునుండి యుత్కలులును దక్షిణమునుండి తెలుఁగువారును దన్మండలద్వయమున కేగి తన్నివాసు లయిరి. కళింగాంధ్రపదప్రయోగము కేవలాధునికము. మధ్యకళింగమునకు దక్షిణమునఁ దెలుఁగుదేశమును బశ్చిమమున నాంధ్రదేశము నుండెను. "జగన్నాథాదూర్ధ్వభాగం......తావదాంధ్రాభిధో దేశః" అని సాహిత్యవిద్యాప్రవీణుఁడుగా నుదాహరించిన శ్లోకచరణద్వయ మాంధ్రదేశము మధ్యకళింగమునకుఁ బశ్చిమమునుండినట్లు స్థిరపఱచుచున్నది. బంగాళాఖాతముయొక్క యొడ్డున నున్న జగన్నాథమునకు మీఁదిభాగము పశ్చిమదిశ గాక మ ఱొకదిశ గాదు కదా. ఆంధ్రులరాజధాని నాసికకడ నుండె నని యూహింపఁబడుచున్నది. వారిశాసనము లన్నియుఁ బ్రాకృతభాషలోనె యుండుటవలన వారిభాష ప్రాకృతమే యని తెలియందగును ఆంధ్రులు గొంతకాలము పశ్చిమోత్తరరాష్ట్రాధిపత్యము నలిపిరి. వారిలోని కొందఱు తెలుఁగుదేశమందలి యాదిమవాసులను నిగ్గించి తద్దేశవాసు లయిరి. ఆంధ్రసాంగత్యమువలననే తెలుఁగుభాష తత్సమతద్భవశబ్దభూయిష్ఠ మగుచు వృద్ధి నొందుటయే కాక, దానికిఁ బర్యాయవాచకము సైత మయ్యెను. జేనేఁడు నింగ్లాండునందలి యాంగ్లేయు లమెరికాఖండమందు నాస్ట్రేలియాఖండమందును గ్రిక్కిఱిసి "ఫీజీ" మొదలగు ద్వీపములందు వ్యాపించి యుండఁగా నాంధ్రులు లేక తెలుఁగువారు

వత్తమండలములందు వ్యాపించి యుండు టొకవింత గాదు.

సాహిత్యవిద్యాప్రవీణుఁడుగారు పేర్కొనిన నరసింహదేవుఁడు కళింగోత్కలదేశములను జయించి "ఉత్కలకళింగసామ్రా" ట్టను బిరుదమును గ్రహించి యుండెనేని యాబిరుదము సార్థకమే యగును. సమగ్రముగా జయింపక దానిని గ్రహించియుండెనేని యది నేతిబీరకాయ వంటిదియే. అతని బిరుదముతోడను కృష్ణదేవరాయలు "తెలుఁగురాయలా ? కర్ణాటకపురాయలా ?" అను చర్చతోడను మన కిక్కడఁ బ్రసక్తి లేదు.

నిష్పక్షపాతబుద్ధితో నీపంక్తులను జదువునపుడు సాహిత్యవిద్యాప్రవీణుఁడుగారి "ప్రతివాదవిమర్శనము"ను గూడఁ జదువఁ బాఠకమహాశయులను బ్రార్థించుచు నీమీమాంస నింతటితోఁ గట్టిపెట్టువాఁడను.

(ఈవ్యాసముపై వాదప్రతివాదము లింకమీఁదఁ బరిషత్పత్త్రికలోఁ బ్రకటింపఁజాలము - ప॥ అ॥)

నైషధరచనాతత్త్వము.

ఇవటూరి సుందరయ్యగారు—అమలాపురము.

(గతసంచికావశేషము.)

ఔజ్జ్వల్యయుతుఁ డనియు "అముష్యవిద్యారసనాగ్రనర్తకీ...ఇత్యాది" మహాభాగ్యవంతుఁ డనియు, "తదోజస స్తద్యశస స్థితావిమౌ" ఇత్యాది తేజస్వి యనియు, "అధీతిబోధాచరణప్రచారణైః...ఇత్యాది, వైదగ్ధ్యము కలవాఁ డనియు, మొదలగునంశములచే ధీరోదాత్తుఁడగు లోకోత్తరనాయకుఁడనియు, సూచించియున్నాఁడు.

ఇట్టిలోకోత్తరగుణోత్తరుని నాయకునిగాఁ జేసి తొలుత, "అయోగశృంగారమును నెలకొల్పినాఁడు. ఇట్టినాయకగుణములు వందిజనులవలన విని దమయంతి నలునియందు బద్ధానురాగయై-

శ్లో. అహో అహోభిర్మహిమా హిమాగమే ।
వ్యతిప్రపేదే ప్రతితాం స్మరార్థితా.........

ఇట్లు చింతాజాగరావస్థను బొందినది. నలునివంటి లోకోత్తర గుణోత్తరనాయకుఁడు మెచ్చుకోఁదగిన గుణసంపదయు దమయంతియం దున్నది. కనుకనే యాతఁడు- "స్వకాంతికీర్తివ్రజమౌక్తికస్రజః..." దమయంతిగుణముల విని యిట్లుప్రేమమూనినవాఁడు.

శ్లో. అపహ్నువానస్యజనాయయన్నిజామధీరతామస్యకృతంమనోభువా—

ఇట్లు ప్రేమమూనినయతనికి ఘటిల్లినవిరహవ్యథచేఁ గలిగిన యధీరతను జాగరదుఃఖసాక్షు లగునిశయు శయ్యయుఁ దప్ప నితరు లెఱుఁగకుండ నపహ్నువించుకొనినాఁ డఁట—ఇట్లుభయుల నుత్తముల నేరి యయోగశృంగారమును బ్రారంభమునఁ బ్రదర్శించుచుఁ "నగరార్ణవశైలర్తుచంద్రార్కోదయ వర్ణనమ్" ఇత్యాదిగా మహాకావ్యలక్షణములుగా నిర్ణయించిన యాలంకారికశాసనమతిక్రమించకుండఁ గొన్నివర్ణనములతోఁ గావ్యరచన మొనర్చినాఁడు. ఇంకను గలగుణములఁ దెల్పఁబూనినచో గ్రంథవిస్తర మగు నని విరమించినాఁడను.

కాని యితనికి వాల్మీకికాళిదాసాదుల నిర్మలకవితాధర్మములు పట్టలే దనియు వారు వియోగశృంగారమును సరసముగ వర్ణించినా రనియు నీతఁ డట్లు

చేయక సంభోగశృంగారమును మాత్రమే వర్ణించి యూరకున్నాఁ డని యు విశేషించి శాస్త్రప్రశంసలు నుత్ప్రేక్షలు పెక్కు కావ్యమునందుఁ జొప్పించినాఁ డనియు దేశము యవనాక్రాంత మైనది మొదలు జనులకు రాజులకు భోగాపేక్ష హెచ్చుచుండుటచే వారిని సంతోషపెట్టుటకై యిట్లు సంభోగశృంగారమును మాత్రము వర్ణించి యూరకుండె ననియు నానాభోగవర్ణనము కూడఁ బచ్చిపచ్చిగఁ జేసి పూజ్యనాయకులగు నలదమయంతుల నధఃపతితులఁ జేసినాఁడనియుఁ బతివ్రత యగుదమయంతి శయనాగారమున జారత్వద్యోతకము లగు తారాశశాంకుల చిత్తరువులు మొదలగునవి యున్నట్లు వర్ణించినాఁ డనియు, బువ్వపుబంతి యనుపేరుపెట్టి యసభ్యము లగు సల్లాపములు జరిగినట్లు వర్ణించినాఁ డనియు దీని కంతకునుఁ గారణము దేశ మన్యాక్రాంత మై యుండుటచే దారిద్ర్య మనుభవించు నీకవి యప్పటిరాజులు సంతసించునట్లు కావ్యరచన చేసి వారిదయకుఁ బాత్రుఁ డగుట కిట్లొనర్చినాఁ డనియు సువర్ణము కలుగుటచే దానిమీఁది భ్రాంతిచేతనే హంసమును "సువర్ణమయీ తనుః" "సువర్ణశైలా దవతీర్య" యని వర్ణించినాఁ డని యు, నదియును గాక ధనాశ కలవాఁ డగుటచేతనే "తాంబూలద్వయ మాసనం చ లభతే యః కాన్యకుబ్జేశ్వరాత్" అని రాజు చేయుసత్కారములపాలు లిచ్చినందులకును, గూర్చుండు మనుటకును సంతసించి గొప్ప చెప్పుకొన్నాఁ డని యు నారాజు సువర్ణహస్తములనుండి జారినతృణము మహామేరువుగా భావించినాఁ డని యుఁ గాళిదాసు తనరఘువంశకావ్యమం దగ్నివర్ణకథాసందర్భమున శృంగారము పచ్చిపచ్చిగా వర్ణించినాఁడు కాని తుద కగ్నివర్ణుని నధఃపతితుని జేసి యావర్ణనాదోషము సర్దుకొన్నాఁ డనియుఁ గుమారసంభవాష్టమసర్గమందు సంభోగశృంగారము వర్ణింపఁబడి యున్నది, గాని, యది కాళిదాసు రచించినది గా దనియు మొదలగునాక్షేపములఁ జేయుచుఁ గొందఱు విద్యాశేఖరు లీనైషధకావ్య మధమకావ్య మని నిరూపించుచు దీనిని దెనిఁగించిన శ్రీనాథకవీంద్రుఁడుగూడ మూలముకంటె మఱింత గ్రామ్యము స్ఫుట మొనరించి తన బులుపు తీర్చుకొన్నాఁ డనియు వ్రాసియున్నారు.

వారు వ్రాసిన ట్లీకావ్యమునందు శాస్త్రప్రశంసలు మెండుగా నున్నమాట వాస్తవమే కాని యాకవి యీగ్రంథ మసలు శాస్త్రవిషయములు బోధించు నుద్దేశముతోనే రచించియున్నాఁ డని యిదివఱకే నిరూపించియున్నాను.

కావున వేదశాస్త్రభక్తుల బోధించుటకు రచించిన యీగ్రంథముపై వారు చేసినయీయాక్షేపమునకు సమాధాన మనవసరము. శాస్త్రప్రశంస కావ్యములందుఁ బ్రవేశింపఁజేయ మొదలిడినతర్వాతనే నిర్మలకవితారూపము నశించినది. షట్ఛాస్త్రములందును బ్రవీణులైనవారు కవిత్వమునకుఁ గడఁగిరి. కాళిదాసభవభూతుల నిర్మలకవితారూపము వీరికి బొడకట్టలే దని యాక్షేపము. కాళిదాసుఁడును భవభూతియుఁ గూడ షట్ఛాస్త్రపండితులే. వారికావ్యములందును శాస్త్రప్రశంసలు లేకపోలేదు. ఉత్ప్రేక్షలు మొదలగువిషయములును లేకపోలేదు స్వభావవర్ణనములు సలుపఁదగినచోట్ల శ్రీహర్షుఁడును స్వభావసిద్ధముగా నుండునట్లే రచించినాఁడు. వాల్మీకి, కాళిదాసు మొదలగువారు చొప్పించినశాస్త్రవిషయములు నుత్ప్రేక్షలు చూడనివా రుండరు గనుక గ్రంథవిస్తర మగు నని నే నుదాహరింపలేదు.

ఇఁక నీకవి సంభోగశృంగారమును మాత్రమే వర్ణించి యూరకున్నాఁడనుకొనుటకు వీలులేదు. తొలుత సంయోగశృంగారము వర్ణిత మని యిదివఱకే చెప్పియున్నాను. వియోగశృంగారమును గూడ శ్రీహర్షుఁడు చెప్పియే యుండును. ఆతఁడు తనగ్రంథమునకు "నైషధ" మని కదా పేరు పెట్టినాఁడు. అట్టిపేరిడినవాఁడు నలునిచరిత్ర మంతయుఁ జెప్పకవివాహమువఱకే చెప్పి యూరకుండఁడు వివాహమువఱకే చెప్పఁదలంచినచో "నలపరిణయ" మని కాని "దమయంతీస్వయంవర" మని కాని పేరుపెట్టి యుండును. మఱియు నీ దమయంతీవివాహముతో సంబంధింపని కలిని దెచ్చిపెట్టఁడు. కలిని దే నవసరమును లేదు. వివాహమైనతరువాతఁ గలి వచ్చి చింతించి యీదంపతుల నెట్లయిన నెడఁబాపక మాన నని ప్రతిజ్ఞ చేసి నలుని యుద్యానమున నొక విభీతకవృక్షము నాశ్రయించి యీనలదమయంతుల నెడఁబాపుటకు రంధ్రాన్వేషణము చేయుచున్నట్లు చెప్పియున్నాఁడు. తరువాత నందు దొరకినప్పుడు వారి నెడఁబాపినాఁ డని వారివియోగమును జెప్పియే యుండును. అట్లు చెప్పఁదలఁచుకొనిచోఁ గలిని దీసికొనియే రాఁడు. కాని మన కావియోగమును వర్ణించినభాగము లభించియుండకపోవచ్చును. కావున నప్పటిరాజులను సంతోషపఱుచుటకు సంభోగశృంగారమును జెప్పి వదిలివేసినాఁ డన్నయాక్షేపము నీరసము.

ధనాశచే నీకవి పీడింపఁబడుచు నెవ్వరి తనయాశకుఁ దగినట్లే హంసమును "సువర్ణమయా తను:" "సువర్ణశైలా దవతీర్య" అని వర్ణించినాఁ డని యాక్షేపము. అట్లు వర్ణించుట యర్థలుబ్ధుఁడై కాదు. సువర్ణమయ మైనదనఁగా మనోహర మైన దని యర్థము. లోకములో నుత్కృష్టతకు బంగారును వాడుట యాచారము. "నాబంగారు తండ్రి, వానిగుణములు మేలిబంగారువంటివి" ఇత్యాది ప్రయోగములఁ దిలకింపుఁడు. వ్యాసుఁడు ఱెక్కలుమాత్రము సువర్ణమయములు లని చెప్పినాఁడు. అప్పటికే దారిద్ర్యము వచ్చియుండుటచే, ఱెక్కలుమాత్రము సువర్ణమయములు లని చెప్పినాఁ డందురు. అందుచే నతఁడర్ధార్థలుబ్ధుఁడు. శ్రీహర్షుఁడు పూర్ణార్థలుబ్ధుఁడు. "ప్రాసాదై రత్నవికృతై" "చిత్రామష్టాపదాకారాంవిమానగృహశోభితాం" "కాంచనప్రతిమైకాగ్రం మణివిద్రుమతోరణం మేరుశృంగసమం సూతో రామవేశ్మ దదర్శహ" అని రాజప్రాసాదములను సువర్ణమయములుగాఁ జెప్పుటయు సీతకుఁ గనిపించిన లేడి రత్నశృంగములు, రత్నఖురములు సువర్ణమయశరీరమును గలిగియున్నట్లు వర్ణించుటయు జరిగించినవాల్మీకి యెట్టిలుబ్ధుఁ డగునో? "తాంబూలద్వయ మాసనంచ దదతే యః కాన్యకుబ్జేశ్వరాత్" అని చెప్పుకొని ప్రభువులసువర్ణహస్తముల నుండి జాతిసత్తృణము మహామేరువుగాఁ దలపోసిన యాతఁ డర్థలుబ్ధుఁడేలకాఁడు ? రాజు కూర్చుండు మన్నందులకును రెండుతములపాకు లిచ్చినందులకు గొప్ప చెప్పుకొన్నాఁ డందురేమో ! అట్లు రాజు తన్నుఁ గూర్చుండు మన్నందులకును రెండుతములపాకు లిచ్చినందులకు నుబ్బి కాదు. కాలమహిమచే ధర్మ మడుగంటి ప్రక్ఛందనతాంబూలాదిప్రదానమునకు లీలావతులు మాత్రమే యర్హ లనుకొను నీకాలమునఁ గూడ విద్వాంసులఁ బూజించు రాజసత్తము లున్నారని సూచించుటకుఁ గాఁ జెప్పినాఁడు. ఇతఁడు కేవలము నిరంకుశుఁడు. నిర్లక్ష్యమును గలవాఁ డందురు. అది యును గాక పైశ్లోకములోనే "యః స్సాక్షాత్కురుతే సమాధిషు పరం బ్రహ్మప్రమోదార్ణవం" అని చెప్పికొని యున్నాఁడు. అనఁగా సమాధిస్థితుఁడై పరబ్రహ్మానందసముద్రమును సాక్షాత్కరింపజేసికొన్నాఁడు; అనఁగా "బ్రహ్మానందసముద్రమున నోలలాడువాఁడు" అని కదా భావము. ఇట్లు బ్రహ్మానంద మనుభవించుసమాధినిష్ఠుఁడగునీతనియెడ దోషారోపణము సమంజసమా! బ్రహ్మానందసాగరమున నోలలాడుసమాధినిష్ఠ గల తాను రాజసన్మానమున నుబ్బుచున్నట్లు చెప్పికొన్న

చో లోకము నవ్వ నసియైనను దోఁపదా ? కావున నట్లతఁడు తములపాకు లిచ్చుట చెప్పికొనుట యుబ్బి కా దని తేలుచున్నది. మఱియు నిరంకుశుఁడు, నిర్లక్ష్యుఁడు నన్నందుల కితఁడు తండ్రిని జయించినప్రతిపక్షిని జయించె నని చెప్పుకథలే తార్కాణము.

బువ్వపుబంతియం దసభ్యోక్తుల నింపినాఁ డని యాక్షేపము. ఆబువ్వపుబంతిలో నలుఁడు గాని, దమయంతి గాని, అట్టియుత్తములు గాని యున్నట్లు కానరాదు. పెండ్లికై వచ్చినకొందఱు యువకులభోజనపుబంతి, చేటికలు వడ్డించుచున్నారు, బందుగు లగు (కందారాజులు) యువకులు, షరాబులు, సేనాపతులు మొదలగువారు భుజించుచున్నారు. అచ్చట వారికి జరుగుసంభాషణములు హాస్యరసయుక్తములు; వారిహాస్యరససంభాషణములఁ దెలుపుట కాతఁ డట్లు చెప్పియుండును. విటపీఠమర్దాదినాయకు లీతెగలోనివారు. అందుచేతనే చేటికాదులతో వారి కాసల్లాపములు వర్ణింపఁబడియుండును.

దమయంతీకేళికాగారమునందుఁ దారాశశాంకుల ప్రేమబంధమును దెలుపునట్టియు నహల్యాసంక్రందనవిలాసమును దెలుపునట్టియు, ఋషు లప్సరస్త్రీలఁ బ్రేమించినప్పటిస్థితినిఁ దెలుపునట్టియుఁ జిత్తరువులు, శుకశారికలు కామశాస్త్రపారాయణము చేయుచుండుట మొదలగు కామోద్దీపకవర్ణనములు వర్ణితము లన్నమాట వాస్తవమే. అది కేళికాగారము గాని దేవతార్చనాగృహము కాదు గదా! అచ్చట శుకశారికలు కామశాస్త్రపారాయణము చేయక వేదాంతశాస్త్రపారాయణము చేయుట సరసమా! పుణ్యాశ్రమములందలిశుకాదులు వేదాంతాదిశాస్త్రపారాయణము చేయునట్లే సంభోగాగారమందలి యవి కామశాస్త్రపారాయణము చేయుచుండుట సరసము. ఇఁక నాచిత్తరువులు జారులవి గదా యట్టి వుండవచ్చునా యందు రేమో! అవి గాఢ మగుప్రేమను సూచించుటకును సుందరమిథునసందర్శనమునకును నేర్పడినవి గాని వారిజారత్వ మచ్చుటఁ బ్రధానము కాదు. అట్లయిన సీతారామాదిమిథునచిత్రముల నునుపరాదా యందురేమో! వారిప్రేమము బహిర్గతము గాదు. ఇచ్చటఁ బ్రేమ బహిర్గత మగుచుఁ జిత్తరువునఁ దోఁచుచుండవలెను.

సంభోగశృంగారము పచ్చిపచ్చిగా వర్ణించుచుఁ గేవలము దంపతుల కాయికసురతము గూడ వర్ణించి యుత్తము లగునలదమయంతుల నధఃపతితులఁ జేసినాఁ డనియు నిట్టివర్ణనము లుండఁగూడ దని కొందఱాలంకారికులు

శాసించినారనియు నీతఁడు దానిని మీఱినాఁ డనియు నాక్షేపము. కాళిదాసు "జగతః పితరౌ" అని చెప్పి యట్టిజగత్పితల సంభోగశృంగారమును వర్ణించియే యున్నాఁడు. రఘువంశమం దగ్నివర్ణునికథపట్టునను వర్ణించియే యున్నాఁడు. కాని అగ్నివర్ణునికథపట్టున నట్లువర్ణించియున్నను దుద కాతని నష్ట పతితుని జేసినాఁడు కావున నచ్చట నది యుచితమే యనియుఁ గుమారసంభవాష్టమసర్గమున వర్ణించిన వర్ణన మాతనిది కాక ప్రక్షిప్త మనియుఁ జెప్పెదరు. కాళిదాసు "కుమారసంభవ" మని కదా తనకావ్యమునకుఁ బేరు పెట్టినాఁడు. కుమారసంభవ మగుటకు సంభోగము లేనిదే యెట్లు వీలుండును? అయిన నాతఁడు కాయికసురతమును వర్ణింపక మృదువుగా వర్ణించియున్నాఁడు. కాయికసురతవర్ణన మొనర్చుశ్లోకము లాతనివి కావందురేమో! ఆ సర్గ చూచినచో నట్లు ప్రక్షిప్తముల క్రిందఁ గొన్నిశ్లోకములు తీసివేయుటకు వలనుపడలేదు. అందుచేత నన్నిశ్లోకములును నాతనివే. అతఁడును గామశాస్త్రప్రశంస తెలియుటకై యట్లు వర్ణించియుండును. శ్రీహర్షుఁడు-

శ్లో. "జాతిస్వభావగుణదేశజ ధర్మచేష్టా
భావేంగితేషు వికలో రతితంత్రమూఢః
రతిశాస్త్రపరిజ్ఞానవిహీనా యే నరాధమాః
తేషాం రతిః శ్వానవత్స్యా న్నరతే సుఖ మశ్నుతే
రతే స్సుఖస్య జ్ఞానార్థం కామశాస్త్రం సమభ్యసేత్
జ్ఞాత్వా కర్మణి కుర్వీత తత్రానందో భవేద్ధ్రువం
అన్యథా పశువత్తేషాం రతికర్మ సు.ష్ఫలం
నచానన్దో నచసుఖం దుఃఖస్యైవతు కారణం
సంసారే సురతం సారం సర్వలోకసుఖప్రదం
తన్నకుర్వంతి యేమూఢా స్తేనరాః పశవస్స్మృతాః"

అను నట్లు పురుషుఁడు, జాతిస్వభావగుణచేష్టాను లెఱింగి కామశాస్త్రోక్తరీతిని కుతాదులతో బాహ్యమునను బంధనాదులతో నాంతరమునను కృతార్థుఁడైనచో స్త్రీపురుషులకుఁ బ్రేమము వీడరాని దగు ననియు సత్సంతానప్రద మగు ననియు నీవిషయానందము సంసారమున సారమే యనియుఁ గామశాస్త్రపరిజ్ఞానహీనుఁడై భోగించువాఁడే పశుతుల్యుఁ డని తచ్ఛాస్త్రమునఁ జెప్పఁబడి యుండుటచేతను, సర్వేంద్రియసమష్టిగాఁ గలుగునీవిషయానం

దమునే బ్రహ్మానందమునకు దార్ష్టాంతికముగ వేదాంతశాస్త్రవేత్తలు వచిం
చుచుండుటచేతను, దద్బోధకమై యాతఁ డావిషయముల నంతవివరముగా వర్ణిం
చియుండుచు. అయినను నతఁ డాపట్టుల గంభీరపదజాల ముపయోగించి సూక్ష్మ
ముగ నుండునట్లు వర్ణించినాఁడు. కాని యాక్షేపకు లావిషయమును గ్రామ్య
భాషతో వాడి బొత్తిగా నీచముగాఁ దోఁచునట్లు చెప్పుచున్నారు. సురత
వర్ణమిట్టిది-

శ్లో॥ అస్తి వామ్యభర మస్తి కౌతుకం । సాస్తి ఘర్మజల మస్తి వేపథు
అస్తి భీతిరత మస్తి వాంఛితం । ప్రాపదస్తి సుఖమస్తి పీడనమ్.

అని యెంతగంభీరముగఁ జెప్పినాఁడో చూడుఁడు.

మఱియు వాల్మీకియుఁ గొన్నిపట్టుల నాయకులఘనతకుఁ దగనిపదముల
వాడియున్నాఁడు. "కదాను చారుబింబోష్ఠం తస్యాః పద్మమివాననం ఈష
దున్నమ్య పాస్యామి రసాయనమి వాతురః। తస్యాస్తు సంహితౌ పీనా స్తనా
తాళఫలోపమా। కదానుఖలు సోత్కంపౌ శ్లిష్యత్యౌమాం భజిష్యథ॥-ఈమా
టలే గ్రామ్యభాషలోఁ జెప్పిన నెంతయసహ్యముగా నుండునో యాలోచింపుఁడు.
ఇట్లే మన శ్రీహర్షుఁడును కుచాదివర్ణనములఁ జేసియున్నాఁడు. వెయ్యేల
యెచ్చట నీలాటివిషయము చెప్పవలసి వచ్చినను గంభీరపదజాలముతోనే
చెప్పియున్నాఁడు. సీతావిషయమున రాముఁ డన్నట్లే దమయంతియవయవవిష
యమున నలుఁడే పలికినాఁడు. మఱియు వాల్మీకి "దర్శయంతి శరన్నద్యః పులి
నాని శనైశ్శనైః నవసంగమసవ్రీడా జఘనానీవ యోషితః" ఇత్యాదిగా వర్ణిం
చినాఁడు కాఁడా! "న్యస్య మంత్రిషు స రాజ్య మాదరా। దారరాధ మదనం
ప్రియాసఖః" అనియు "దివానిశమ్" అనియుఁ బలికినాఁడు. నలునివంటి
యుత్తమనాయకుఁడు పగలు రాత్రి లేకుండఁ దృతీయపురుషార్థమున మునిఁగి
క్రీడాలంపటుఁడై రాజ్య మిందుకొఱకు మంత్రుల కొప్పగించినాఁ డని వర్ణించి
నాఁ డని యాక్షేపము. అందు లంపటత్వ మేమున్నది. ఆయుత్సవదినములలో
రాజకార్యములకు వ్యవహారపరిష్కరణభంగము వాటిల్లకుండ మంత్రుల కప్ప
గించి తాను గామోత్సవ వసంతోత్సవాదు లొనర్చుచు దమయంతితో నుచిత
కాలముల నానందమునం దేలుచుండె నని భావము కాని మఱియొకటి యెట్లు
గును? అట్లయినచోఁ గాల్యకృత్యములు తీర్చి మధ్యాహ్నము శివపూజయు,
విష్ణ్వారాధనము సుస్తోత్రమును జరిగించినాఁ డన్నవిషయములకు గతియేమి?

"యజ్ఞే భార్యాం శ్రీమేధాశ్రీలింగాలింగి వరాంగతాం । దృష్ట్వాచష్ట సకస్తారం శ్రుతే ర్బాంధ సుపంశితః।" అనువిషయము కావ్యమునందు వర్ణించి నాఁడు. ఇట్టివర్ణనము నెంతని ర్లజ్జుఁడు కాకపోయినఁ జేయునా యని యాక్షే పము. ఈవిషయము శ్రౌతవిషయము దీనిని జూచి నీచు లనుకల్యాను లాక్షే పించినారు, కాని, యిది యాక్షేపణవిషయము కాదని చెప్పుటకై చెప్పినాఁడు. ఇట్టిది వాల్మీకియుఁ గౌసల్యయొడల గంభీరముగాఁ జెప్పియే యున్నాఁడు. కావున నది యొకదోష మని యెంచుట భావ్యము కాదని నాయభిప్రాయము. ఇంకను గొన్ని విషయములు సాముద్రికశాస్త్రవిషయములు వర్ణించియున్నాఁడు. ఆవిష యము- సీతాంగము తాళఫలసదృశ మని రాముఁడు పలికినట్లే నలుఁడే పలికి నాఁడు కాని కవి చెప్పినట్లు చెప్పలేదు. కాఁబట్టి వేదశాస్త్రార్థములఁ దెలు పుట కాతఁ డీవిధముగఁ గావ్య మొనర్చినాఁడు.

సంభోగశృంగారము వర్ణించి యున్నను, కరుణరసాదు లంగాంగికము లుగా నందందుఁ బొందుపర్చియే యున్నాఁడు.

శ్లో. మదేకపుత్త్రా జననీ జరాతురా। నవప్రసూతి ర్వరటా తపస్వినీ
గతి స్తయో రేష జన స్తమర్దయ। న్నహో విధే త్వాం కరుణా రుణద్ధినో
ముహూర్తమాత్రం భవనిందయా దయా। సఖాస్సఖాయ స్స్రవదశ్రవో మమ
నివృత్తి మేష్యంతి పరం దురుత్తర। స్త్వయైవ మాత స్సుతశోకసాగరః
మదర్థసందేశమృణాలమంథరః। ప్రియః కియద్దూర ఇతి త్వయోదితే
విలోకయంత్యా రుదతో థ పక్షిణః। ప్రియే స కీదృగ్భవితా తవక్షణః
కథం విధాత ర్మయి పాణిపంకజా। త్తవప్రియా శైత్యమృదుత్వశిల్పినః
వియోక్ష్యసే వల్లభయేతి నిర్గతా। లిపి ర్లలాటంతపనిష్ఠురాక్షరా
అపిస్వయూథ్యై రశనిక్షతోపమం। మమాద్యవృత్తాంత మిమం బతోదితా
ముఖాని లోలాక్షి దిశా మసంశయం। దశాపి శూన్యాని విలోకయిష్యసి
మమైవ శోకేన విదీర్ణవక్షసా। త్వయా విచిత్రాంగి విపద్యతే యది
తదస్మి దైవేన హతోపి హాహత। స్స్ఫుటం యతస్తే శిశవః పరాసవః
తవాపి హాహా విరహాత్క్షుధాకులాః। కులాయకూలేషు విలుఠ్య తేషు తే
చిరేణ లబ్ధా బహుభి ర్మనోరథై। ర్గతాక్షణే నాస్ఫుటితేక్షణా మమ
సుతాః కమాహూయ చిరాయ చుంకృతై। ర్విధాయ కంప్రాణి ముఖాని కంప్రతి
కథాసు శిష్యధ్వ మితిప్రమీల్యస। స్స్రుతస్య సేకాద్బుబుధే నృపాశ్రుణః.

దీనికిఁ దెలుఁగు నాచప్పిడిమాటలతో వ్రాయుటకంటెఁ గవిసార్వభౌముని యాంధ్రీకరణపద్యములఁ బొందుపఱిచినఁ బాఠకుల కాహ్లాదముగా నుండు నని వాని నీక్రింద వ్రాయుచున్నాను.

సీ. తల్లి మదేకపుత్త్రిక పెద్ద కన్నులు గాన విప్రుఁడు మూఁడుకాళ్ళ ముసలి
ఇల్లాలు కడుసాధ్వి, యేమియు నెఱుఁగదు పరమపాతివ్రత్యభవ్యచరిత
వెనుకముందర లేరు నెవరైన చుట్టాలు లేవడి యొంటేని జీవనంబు
గానక కన్నసంతానంబు శిశువులు జీవనస్థితి కేన తావలంబు
కృపఁ దలంపఁగదయ్య! యో నృపవరేణ్య!
యభయ మీవయ్య! యో తుహినాంశువంశ!
కావఁగదవయ్య! యర్థికల్పశాఖి!
నిగ్రహింపకు మయ్య! యో నిషధరాజ!

వ. అక్కటా! దైవంబ! నీకంటికిం జేఁగిఁజయుం బెద్దయయ్యెనే! జననీ! ముదిసి ముప్పుఁగాలంబున సుతశోకసాగరం బెట్లు గీఁదఁగలదానవు? ప్రాణేశ్వరీ! యేచందంబున మద్విరహవేదనావానలంబునం దరికొనియె దవు? సఖులార! యేప్రకారంబునం బుటపాకప్రతీకాశంబైన కరుణారసం బునఁ బురపురం బొక్కెదరు? బిడ్డలార! యేలాగున నతితుచ్ఛపాపాకులం బులై కులాయకూలంబులం గులగులం గూసెదరు? అని విలాపంబు సేయుచు దృగ్గోళకంబుల వేఁడికన్నీరు వెడల గోలుగోలున నేడ్చినం గృపాళుండై యాభూపాలుండు హస్తపల్లవంబులు వదలి రాజహంసంబ! పొమ్ము సుఖంబుండు మని విడిచి పుచ్చె ననంతరంబు"—

ఈవిధమున మానవహృదయమును ద్రవింపఁజేయుచు విన్నంతమాత్రమునఁ గన్నుల నీరు వచ్చునట్లు కరుణారసమును నెలకొల్పిన ప్రతిభాశాలి. ఉత్తరరామచరిత్రమున భవభూతి నెలకొల్పిన దానిని గూడ మించియున్నది.

స్వభావవర్ణనము.

శ్లో. అధునీత ఖగ స్సనైకధా తను ముత్ఫుల్లతనూరుహీకృతామ్
కరయంత్రణదంతురాంతరే వ్యలిఖచ్చంచుపుటేన పక్షతీ.
అయ మేకత మేవ.....స్ఖలనక్షణ యేవ......పగరుద్గవహూర్ణఘూర్ణిరాః...
నును దేతనుకంపుక డితః...... అయమేత్యకటాకనీడజై......తేవడీ యుకవై
కృతాత్కారగ్రహాద్దన్యవికస్వరస్వరైః.

సీ. చిక్కించికొని యున్న చెక్కుమొత్తముతోడి రెక్కలుజాడించి నెవ్వడివిదుర్చుఁ
జేదోయి యొత్తునఁ జేసి నెత్తురు లైనయవయవంబుల నోర నవరఁ జేయుఁ
కుటిలచంచూపుటకోటికుట్టనములఁ దనుకీటములవిరోధంబు మాన్పుఁ
దోడకు జుంజుఱుమేనిదుర్వికారంబునఁ బులుఁగుఁజుట్టాలఁ బిట్టలియఁ జేయు
నూర్మిపంక్తుల నుయ్యాల లూగియాడుఁ
దివుటఁ దియ్యని తమ్మిపూఁదేనెఁ గ్రోలుఁ
బ్రమదమున వాచుఁదీఁగెజొంపములఁ దూఱు
నరుగుఁ గేళికులాయశుద్ధాంతములకు.

శ్లో. అథావలంబ్య క్షణ మేకపాదికాం। తదా నిదద్రా వుపపల్వలం ఖగః
స తిర్యగావర్జితకంధర శ్శిరః। పిధాయ పక్షేణ రతిక్లమాలసః
సనాళ మాత్మాననిర్జితప్రభం। హ్రియా నతం కాంచనమంబుజన్మ కిమ్
అబుద్ధ తం విద్రుమదండమండితం। సపీత మంభః ప్రభుచామరంచ కిమ్.

సీ. విలుళితజంబాలపులినభాగమున నుద్దండపద్మాతపత్రంబునీడఁ
గమలకాండకఠోరకంటకాంకురపంక్తి నొయ్యనఁ గంధరం బొరసికొనుచు
నొంటికాలను నిల్చి యూర్మిమారుతములఁ జిగురుటెక్కలతేకు లెగయుచుండ
విరళమై పక్షతిద్వితయంబు వెడజాఱఁ జంచు లోకించు కాకుంచితముగ
వరుణరాజున కిడినచామరము వోలె, బొడవు మిగిలిన పొందమ్మిపువ్వువోలె
నిబిడముద్రాభిముద్రితనేత్ర మైన, రాజహంసంబుఁ గాంచె నారాజసుతుఁడు.

ఇంకను గలిపురుషభటాదిరూపవర్ణనాదులు స్వాభావికవర్ణనములు. రస విశేషములు మున్నగుగుణము లెన్నియేనిఁ గలవు.

చతుష్షష్టికళాభిజ్ఞుఁడైనంగాని సర్వజ్ఞుఁడు గాఁడు. అందుకనియే శంకరుని వంటి సన్న్యాసికూడఁ గామశాస్త్రమును నేర్చుకొన నని ప్రతీతి యున్నది. ఈకవియే కళాభిజ్ఞుఁ డనిపించుకొనుటకు మామిడితాంద్రకొనో పోఁకపొత్తుల తోనో చెప్పులు కుట్టినాఁ డందురు. అందుకనియే కామశాస్త్రవిషయములు కూడ వివరముగాఁ జెప్పియుండును.

శ్రీనాథమహాకవీంద్రుఁడు దీని నాంధ్రీకరించుటలో "ఔచిత్యం బాదరించియు ననౌచిత్యంబు పరిహరించియు మాతృకానుసారంబునఁ జెప్పఁబడినది" అని వచించి యున్నాఁడు. అందుచే నచ్చటచ్చట ననివార్యముగ నొందు రెండనౌచిత్యము లున్న వనియే యెంచవలసియున్నది. కవిసార్వభౌముఁ డిట్లు

ప్రతిజ్ఞ చేసినను "యజ్వాభార్యా" అనుచోటఁ దెలిఁగించుటలో వికస్వరత్వా
దులు చేర్చి తనబుఱుపు తీర్చికొన్నాఁ డని యాక్షేపించినారు అది శ్రోతవిష
యము. వాల్మీకి రామాయణమునందును శ్రీహర్షుఁ డిచ్చటను జేర్చియున్నా
రు. అందుచే దానిని సార్వభౌముఁడును నాంధ్రీకరించినాఁడు. ఆయాంధ్రీకరిం
చుటలోఁ దేటమాటలతోఁ గాక గంభీరముగఁ జెప్పినాఁడు అనౌచిత్యము
లైన వానిని బరిహరించియే యున్నాఁడు చూడుఁడు.

"ప్రియాసు బాలాసు రతక్షమాసు చ । ద్వికత్రితం పల్లవితం చ బిభ్రతం
స్మరార్జితం రాగమహీరుహాంకురం । మిషేణ చంచ్వో శ్చరణద్వయస్య."

(ఆసన్నయౌవనలు ను, యువతులు ను నైనప్రియురాండ్ర విషయమున
మన్మథుఁడు సంపాదించిన రాగమహీరుహాంకురము, ద్వికత్రితమును బల్లవిత
ము నైనవిధమును జంచువును జరణద్వయమును ననుమిషచే ధరించిన రాజ
హంసమును నాతఁడు చూచెను.) దీనిని శ్రీనాథుఁడు తెనిఁగింపలేదు.

దీనియందు ధ్వనితమైన విషయమును నింతకంటె విపులముగాఁ దనవి
క్రమోర్వశీయ మందుఁ గాళిదాసు వర్ణించియున్నాఁడు.

శ్లో. అగ్రే స్త్రీనఖపాటలం కురవకం శ్యామం ద్వయోర్భాగయోః
రక్తాశోక ముపోఢరాగసుభగం భేదోన్ముఖం తిష్ఠతి
ఈషద్బద్ధరజఃకణాగ్రకపిశా చూతే నవా మంజరీ
ముగ్ధత్వస్య చ యౌవనస్య చ సఖే! మధ్యే మధుశ్రీ స్థితా.

ఉ. క్రేవలఁ జామనై నడుమ స్త్రీనఖపాటలమయ్యె గోరటల్
కావి మెలర్ప నున్ముఖవికాసము లయ్యె నశోకముల్ రజో
ల్లావరణంబునం గపిశమయ్యె సమంజసచూతమంజరుల్
గావున బాలయుం బసుచుగా కలరుణ్ మధులక్ష్మి నెచ్చెలీ. వ. సు.

శ్లో. శృణ్వన్ సదార స్తదుదారభావం హృష్య న్ముహుర్లోమపులోమజాయాః
పుణ్యేన నాలోకత నాకపాలః ప్రమోదనే త్రావృతనేత్రమాలః
సా పీశ్వరే శృణ్వతి తద్గుణౌఘాన్ ప్రసహ్యచేతో హరతోర్ధశంభుః
అభూ దపర్ణాంగుళిరుద్ధకర్ణా । కదా నకండూయన కైతవేన
అలం నజన్ ధర్మవిధౌ విధాతా । రుణద్ధి మౌనస్య మిషేణ వాణీం
తత్కంఠ మాలింగ్య రసస్య తృప్తాం । నవేదతాం వేదజడస్స వక్త్రాం
ప్రియా స్తదాలింగనభూ ర్నభూతా । వలక్షుతిః కాపి పతివ్రతాయాః

సమస్తభూతాత్మతయా నభూత్తం । తద్భర్తు రీర్ష్యా కలుషాణునాపి
సంజ్ఞాప్యశ స్వధ్వజభృత్యవర్గా । ద్దైత్యారి రత్యజ్ఞకలాస్యసుతైః
తత్సంతుచ స్నాభిసరోజపీతా । ద్ధాతుర్వ్యాజం రమతే రమాయాం"

(ఇంద్రుఁడు శచీదేవితోఁ గూడియున్నప్పుడు నలునియుదారభావమును విని యానందబాష్పావృతనేత్రసమూహము కలవాఁడై సకలమున నలగుణశ్రవణముచేతనే రోమాంచము నొందిన శచిని నామెభాగ్యవశమునఁ జూడలేదఁట. మనోహరమైన నలగుణపరంపరను శివుఁడు వినుచుండఁగా, నర్ధాంగియైన యుమ వర్ణకండూత్యనోదనమిషమునఁ గర్ణములు మూసికొన్నదఁట. బ్రహ్మదేవుఁడు ధర్మాసక్తుఁడై స్వభార్యయు వర్ణాత్మికయు నగువాణిని మౌనవ్రతమిషచే నిరోధించినాఁడు కాని వేదజడుఁడైనయతఁడు నలునికంఠము నాలింగనము చేసికొని రసతృప్త యగుటను దెలిసికోలేదఁట—విష్ణువు తనధ్వజమైనగరుఁడునకు భృత్యులమైన (హంసలు) మమ్ము నలునిముఖపద్మవినుతికై వినియోగించి (మేమాతనిముఖసరోజమును నుతించుటచే లోకములోని కమలము లన్నియు మోము ముడుచుకొన్నవి.) తననాభికమలము ముడుచుకొని పోఁగా బ్రహ్మ దానియందుఁ దిరోహితుఁడైనాఁడని (సందుచూచుకొని) అతనిసమక్షమునందే సిగ్గును వీడి లక్ష్మితోఁ గ్రీడించినాఁడఁట) పైశ్లోకములభావ మిది.

ఈశ్లోకములు కవిసార్వభౌముఁ డాంధ్రీకరింపలేదు. మూలములోని సొబగును దెచ్చిపెట్టినాఁడన్నసంగతి నేనిదివఱకుదాహరించిన హంసవిలాపాదిపద్యములఁ జూడనగును. తాను శపథముచేసినట్లే యౌచిత్యమును గ్రహించి యనౌచిత్యమును బరిహరించియే యున్నాఁడు. కాని తనబులుపు తీర్చుకొనుటకుఁ గ్రొత్తయసభ్యవర్ణనములఁ జేర్చియుండలేదు. శ్రీనాథుఁ డన్నఁ బ్రతిమానవునకును లోకువ. లోకములో నెవ్వరేయసభ్యపదములతోఁ బద్యమల్లినను శ్రీనాథుని కంటఁగట్టుటకును, శ్రీనాథుఁడు జారుఁ డనియనుకొనుటకును వెనుదీయరు. మఱియు నెవ్వరెట్టియసభ్యవర్ణనములు తమగ్రంథములలోఁ జొన్పినను వారిని జారు లనరు కాని యెక్కడనో యెవ్వరో చెప్పిన చాటువు లాతనికంటఁగట్టి యాతని శీలమును నిందింతురు. చూడుఁడు:- శ్రీహర్షుఁ డసభ్యవర్ణనములఁ జొన్పి వ్రాసినాఁడనువారు వానిచే నాతనిశీలమునకు లోపము చెప్పరు కాని యాతనిమూలమునే తెనిఁగించిన శ్రీనాథుఁడు మాత్ర మీవిషయమున బులుపు గలవాఁడఁట. దీని కేమి, దాని

కాతనిభక్తిరసప్రధానము లగుగ్రంథము లే తార్కాణము. మఱియు నెవ్వ
రేమనుకొన్నను నాతఁ డెప్పుడు వినఁడు. విని జవాబు చెప్పువాఁడు లే నప్పు
డెవ్వ రేమనుకొన్నను జెల్లును.

ఇంతకును గొన్నిలోపము లుండు ననుతలంపుతోనే దోషశాంతికై
కాఁబోలు, ప్రాయశ్చిత్తముగా శ్రీహర్షుఁ డీవిధమునఁ జెప్పియున్నాఁడు.

శ్లో. పవిత్ర మత్రాతనుతే జగద్యుగే । స్మృతా రసక్షాళనయేవ యత్కథా
కథం న సా మద్గిర మావిలా మపి । స్వసేవినీ మేవ పవిత్రయిష్యతి.

ఇం "దావిలా మపి" అనుపదముచేత నదేదోషము కలుగు ననియే
యతఁడు శంకించియుండును. అటులు శంకించుటచేతనే యిట్లు చెప్పికొని
యుండును.

"నైషధం విద్వదౌషధమ్" అను నార్యోక్తి యూరక బయలుదేఱ
దు. ఇది యనేకశాస్త్రవిషయములను బోధించి విద్వాంసులకుఁ గూడ నప్ప
టప్పటికిఁ గలుగుమనోవ్యాధి (అజ్ఞానరూపమును) నిఁ దొలఁగించుటకుఁ గేవలము
మందువంటిదే. మహానుభావు లగువిద్వత్తములభావముల రహస్యము సాధార
ణముగా నాబోటియల్పబుద్ధులకు గోచరము కాకపోవచ్చును. తెలియనప్పు
డు గుణము దోషముగాను దోషము గుణముగాను గనఁబడును. లవణంబును
గర్పూరంబును నొకేయాకారమం దున్నప్పుడు తెలిసినవారు తెలుపనప్పుడు
తాను రుచిచూడలేనప్పు డేది లవణమో యేది కర్పూరమో తెలియక తాఱు
మాఱుగ భావింప నగును. ఒకవేళ విశేషగుణరాశిలో నొకదోష మున్న
ను దెలిసిన విజ్ఞులైనవారు దాని నభిధాపూర్వకముగాఁ జెప్పరు. అటుగాక
మనవా రసహ్యమును గలిగించు గ్రామ్యపదములతో నాయాసందర్భముల
నాక్షేపించియున్నారు.

ఇంక నెన్నియో గుణరత్నము లీప్రబంధమునం దున్నవి. వాని నెల్లఁ
బరీక్షించి ప్రకాశింపఁజేయుటకు నాకు వ్యవధియు శక్తియుం జాలవు. నే నొకప్పు
డొకమాసము సెలవుమీఁద నున్నప్పుడు స్థాలీపులాకన్యాయముగా దీనిని జది
వియున్నాను. అప్పు డీప్రబంధమే నాకుఁ గాలక్షేపము చేసినది. అప్పుడు —

మ. కలివిధ్వంసనకారణంబు విలసత్కల్యాణసంధాయి సౌ
ఖ్యలతాదోహద మైననైషధమహాకావ్యంబు వాదోడుగాఁ

దలిమంబందు శయించి రేవగలఁ నిద్రాహైన్యముం బొంది యుం
దలఁపఁ డు ర్మదనీచపాలకకృతాత్యంతావమానక్రియల్.

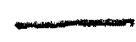
అను పద్యమును గూడ రచించియున్నాఁడు. అప్పు డీనైషధమహాకావ్య రచనాతఁ డిదిగదా యని యూహించినాఁడను. నాయూహ సరి కాకపోవచ్చును. నాకుఁ దోఁచినయభిప్రాయము చప్పిడిమాటలతోఁ జెప్పినాఁడను. రుచిలేని మాటలతో సరియైనవి గానియూహలతో నిండిన యీవ్యర్థోపన్యాసముచే మమ్ములను విసిగింపనేల యని శ్రోతాగ్నులను పశపర్చుకొన్నట్లు మూఁడుభాషలను గరతలామలకము గావించుకొనియున్న త్రిమూర్త్యాత్మకు లగు విద్వత్ప్రకాండులు నాయందుఁ గినుకవహింపకుందురుగాక యని ప్రార్థించుచున్నాఁడను. వాఙ్మయవృత్తమునకుఁ బట్టినగ్రామ్యపుఁజీడను దులిపి సంకోచము నొందిన శబ్దపత్రముల నుల్లసిల్లునట్లొనర్చుటకు విశ్వప్రయత్న మొనర్చిన శ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులుగారిమూలముననే గదా యీవిద్వద్ద్విజబృంద మావృక్షచ్ఛాయకుఁ జేరఁగలిగె నని సంతసించుచు నాయనకు సర్వేశ్వరుఁడు నిరామయాయుర్దాయ మొసఁగి రక్షించునుగాతమని ప్రార్థించుచు నింతటితో విరమించుచున్నాఁడను.

గ్రంథస్వీకారము.

(1) కొండపల్లిముట్టడి:—శ్రీ శేషాద్రిరమణకవులు రచియించిన చరిత్రాత్మకమగు నవల. ఏలూరు, వేంకటరామ్ అండుకో వారు ప్రకటించిరి వెల 0-8-0. మ॥ రా॥ మద్దిరాల రామారావు బి. ఏ., యల్. టి., గారు దీనికి పీఠికవ్రాసిరి. ఇందు పీఠికాకారులు "చరిత్రాధారములను జరిత్రదృష్టితో సమన్వయించి కథాకాలమునాటి పరిస్థితుల గమనించి జాతీయతాసూచకముగ వ్రాయబడిన యాఖ్యాయికలలో నీకొండపల్లిముట్టడి యొకటి. విజయనగరసామ్రాజ్య నిర్మాణమున త్యాగధనులగు రాయలు తిమ్మరుసు మాధవవర్మ లోనగు చారిత్రకపురుషులే కాక రామభద్రుండు లోనగు కవిరాజు లేవిధముగ సేవ జేసినదియు గృహకార్యపరతంత్రలగు సుందరి మున్నగు విద్యాసుందరు లెట్లు పాటుపడినదియు నీపాత్రమున సమంజసముగా నభివర్ణింపఁబడియున్నది." అనియును,

"పదునాఱవశతాబ్దమున స్వతంత్రము యేతెఱగున రక్షింపఁబడినదియు త్యాగమూర్తులు రాజ్యశుభార్థులై యుండుటకు యేవిధముగ నంతస్థితమైనది యీపాత్రమున మనోహరముగ వర్ణింపఁబడినది.........గ్రంథకర్తలు స్వయముగఁ బరిశోధనఁ గావించి కథాస్థానములు స్వయముగా దర్శించినవారు నగుటచే నీపాత్రమునందలి కథాస్థానములు దృశ్యగ్రంథములందలి రంగస్థలములవలె హృదయరంజకముగానున్నవి" యనియు వ్రాసిరి. ఈమాటలచేతనే గ్రంథవిషయము స్పష్టమగుచున్నది.

(2) కలగూరగంప:—శతావధానులు తిరుపతి వేంకటేశ్వరకవులపుడపుడు సందర్భానుసారముగా రచియించిన పద్యములు "నానారాజసందర్శనము" వలెనే యొక్కచోఁ జేర్చి పుస్తకరూపమున, కాత్యాయనీగ్రంథమాల చతుర్థపుష్పముగా కాకినాడలో శ్రీయుత దివాకర్ల వేంకటావధానిగారును, తంగిరాల జగన్నాథశాస్త్రిగారును సంపాదించిరి. వెల చందాదారులకు రు 0-12 ఇతరులకు రు. 0-14 ఇందు ఆదిశంకరులు, వివేకానందస్వామి, రవీంద్రనాథఠాకూరు, జర్మనీయుద్ధము, దాదాభాయినౌరోజీ, హంటరుదొర ప్రిన్సిపాలు, మల్లాదిసత్యలింగము, జిల్లాకుదొర-మూనాము. మొదలగువారి

మీఁదఁ జెప్పఁబడిన పద్యములు, రసాభాసప్రహసనము, ఆంధ్రభక్తపులు, అశ్వత్థస్తోత్రము మున్నగునవి గలవు.

ఈ క్రింది యాఱు పుస్తకములు శ్రీకాకుళనివాసులు, హైస్కూలు తెలుఁగుపండితులు, శ్రీవైద్యశాస్త్రి ఈశ్వర సత్యనారాయణశర్మగారిచే రచియింపఁబడి వారిచేతనే పంపఁబడినవి.

1. శ్రీకూర్మక్షేత్రమాహాత్మ్యము, కూర్మనాయకాష్టకమును. వెల రు 0-1-6. శ్రీకూర్మక్షేత్రమాహాత్మ్యము పద్యగద్యాత్మకమగు చిన్నిపుస్తకము. అష్టకములోనిదియొక్క పద్యము:—

ఉ. పాపములూపుమాపి, యమపఙ్క్తము చేకుటుదారిఁ జూపి, సం
తాపము లెల్లఁ జోపి కుజనంబుల సంగతి దూలనాపి, నీ
రూపముఁ జిత్తనామక సరోరుహమందున దాఁపి, ప్రేమనీ
పాపిని నన్నుఁ గావుము కృపారసవారిధి! కూర్మనాయకా.

ఇది శ్రీకాకుళము సి. యం. బి. స్కూలు హెడ్మాస్టరు మ. రా. ఎ. కవికయ్యనాయుఁడుగారివలన పారమార్థికోద్దేశముతోఁ బ్రకటింపఁబడినది.

2 శ్రీ అరసవిల్లిక్షేత్రమాహాత్మ్యము:—50 పుటల పద్యకావ్యము. ఈక్షేత్రమాహాత్మ్యము శ్రీబలరామక్షేత్రమాహాత్మ్యములోఁ గలదు. గంజాము మండలములోని శ్రీకాకుళసమీపమునంగల అర్కపురి, హర్షవల్లి, అరసవెల్లి, అరసవల్లి యను నామాంతరముల నొప్పుగ్రామములో వెలసిన సూర్యభగవానుని, ఆక్షేత్రమును గూర్చిన చరిత్రమిందుఁ గలదు. చాలఁ బురాతనక్షేత్రము. ఇందుఁ బంచప్రతిష్ఠలు గలవు. భాస్కరపత్రమాల గలదు. ఒక్కపద్యము శైలికై—

మ. అనుడుం గోపపరీతుఁడై మఘవుఁ డుద్యద్వజ్ర సంధానముం
బొనరింపం గని మించి వచ్చెనని సంభూతక్రుధ న్నందియుం
గనుమీ వజ్రము గిజ్ర మెవ్వరికి లక్ష్యంబల్ల జాల్నేకృనో
యనుచుఁ హుంకృతి సల్పుచుం బొడిచె వృత్రారి న్వడిం జెబ్బపై.

3. శిశువ్యాధులు:—(బిడ్డల అనారోగములు) వెల రు 1-0-0. ఇందు శిశువులకుఁ గలుగు సమస్తరోగములకుఁ జికిత్సలు జెప్పఁబడినవి. త్రివిధబాలురు, స్తన్యాభావమందు మేకపాలు, ఆవుపాలు, దుష్టస్తన్యలక్షణములు, శిశు

వేదన నెటులగు నుపాయములు, దంతోత్పత్తికాలజములగు రోగములు, బాల్యగండలు, నాభివ్రణము, దానికిఁ జికిత్స, గ్రహచిత్సలు, శాంతులు మున్నగునవి విపులముగ వ్రాయఁబడినవి.

4 పుత్రవతీహితోపదేశము:—100 గీతములు. పిల్లలతల్లులకు హితోపదేశము. పిల్లల నెట్లుపోషింపవలయునో చక్కఁగఁ దెల్పఁబడినది. ఈ చిన్న పుస్తకమును గోరువారి కుచితముగఁ బంపెదరు. మచ్చునకుఁగొన్ని—

ఉష్ణదేశస్థులముగాన నురశ్రాంతి। పొంది దేశాంతరాచారము లకులో। గి
చెడకు నీబిడ్డఁ జెఱుపకు శ్లేష్మమరసి। చెప్పవారెట్లువత్తురు చిన్నతల్లి!
నీకుబిడ్డకుఁ గాఫి తేనీళ్ళు మప్పి। బుద్ధిపూర్వకముగ రోగములనఁ దెచ్చి
పెట్టకుము! యింతయేలయే వేఁడివస్తు। వైనవిచ్చుట యారోగ్యహానితల్లి
రొట్టెలుఁ బిస్కత్తులారోగ్య మొసఁగు। ననుట భ్రమసుమ్ము కుక్షిజీర్ణాశయమ్ము
శేఁగఁగాఁ జేసి జాఠరరోగములను। గలుగఁజేయును జంటిబిడ్డలకు దల్లి.
పెద్దలకె జీర్ణకోశమ్మురద్దుచేయు ఇత్యాది.

5. వందుగకల్యాణము- సుభద్ర- వెల 0—4—0 ఇది సోంపేటనివాసి
మునసబుగానుండిన కీ. శే వేపా కృష్ణమూర్తిపంతులుగారి "హాంగిల్ గిపు" అను నింగ్లీషుకథకుఁ దెనుఁగు- గీతపద్యములు. మచ్చునకు-

ధనముగల్గుటే సౌఖ్యమా ధనముగాదఁ, మనకుఁగల విత్తమేచాలుమఁ సుభద్ర
కెల్లసుగములఁ గూర్పఁగా నింతె కాక, శ్రీధరుఁడుమనయల్లుఁడై దె ఁగినేని
జీవ మెట్లగు? ననినంతఁ బెల్లుకినుక, తన్నుఁ రేఁకుఁగ నిది తమతప్పగాదు
కుడువఁగూడుకు నుండఁగాఁ గొంపలేని, మేనయల్లునికత్తుంబు నూఁకలుక
నెత్తుచిక్కనగాదొకో నీటికంబె, ననుచుఁ గడప్రేటు పతివేయఁగనెయతండు
నెంతమాటాడినదియని చింతనొందె, యే మొనసనుండె

6. ఆంధ్రీకృతశార్ఙ్గధరత్రిశతి:—౩౫౦ పద్యములు- రు 0—10—0

దేవరాజసూనుఁ డగుశార్ఙ్గధరుఁ డను వైద్యపండితుఁడు సంస్కృతమున రచించినాఁడు. దానికిది యాంధ్రీకరణము. తెనుఁగింపఁబడిన యీత్రిశతిని దమతండ్రిగారగు సీతారామశాస్త్రిగారి కంకితము చేసిరి. ఈపనిచేయుటకై వీరిని మొదట భిషగ్రాజ పండిత మండలీక వేంకటేశ్వరరావుగారు ప్రోత్సహించిరఁట. పద్యములు నిరర్గళధారతో నొప్పుచున్నవి. వ్యర్థపదములులేవు. సంస్కృతపరిచయము లేని తెనుఁగువైద్యులిట్టి గ్రంథముల యాధారముంగొన్నచో

జాలలో కొంత కారము చేయఁగలదు. మచ్చునకై కొన్నిభాగములు చూపఁబడును.

సీ. అభ్యసించితిని వైద్యాగమంబునఁ గల్గుకంపుసల్ నా తండ్రిగారికడను
ద్రిదశభాషను నేర్చితిని సద్గుణై భళ్ళమూడి శ్రీదక్షిణామూర్తి చెంతఁ
గవితారహస్యము ల్గంటితిని జయంతి భావనారాయణపండితుకడ
(స్వవిషయము)

క. కన్నబుడతగతి బట్టజ గన్నాథునిఁ గాంచి విద్యగఱపి యీ వోవి
ద్వన్నుత! మాకుం బోలిని, న్నెన్నికదా పిదప దేవుఁ డెన్నుట...
(తండ్రిగారి వాత్సల్యము)

గీ. పలికెఁ జయ్యయు లోపల వేఁడి తెప్పు, గనఁ శ్వాసయు, దేహంబు గాల్చివట్టు
నొంటయును నానవాళ్ళకో సమరియుండు, సదిగడించు నంతర్దాహమనెడు సంజ్ఞ
(అంతర్దాహసన్నిపాతలక్షణము.)

చ. అసిశము వెల్లయుల్లి గొని యావులు నేతనో నూనెతోడనో
యిరఁ దదయించు వేళ భుజియించినచో విషమజ్వరంబు సే
ఘనతరవాతదగ్దగలఁ గ్రక్కున బాపి నరుండు బలిష్ఠుఁగా
మనసిజరూపుగాఁ జను పుమాన్యరసాయనమాత్ర దానికే.
లశునప్రయోగము.

ఇందనేకములు జ్వరాదులకు ప్రార్థనలు, దానములు, ప్రదక్షిణములు, అభిషేకములుం జెప్పఁబడినవి.

---

(౮) మాతృపూజ.- (ప్రథమభాగము) రాజోలు బోర్డు హైస్కూలులోని యుపాధ్యాయులు శ్రీయుత గార్లంక వీరవేంకటసత్యనారాయణ బి. ఏ. ఎల్ టి గారిచే రచియింపఁబడినది. ఇందు "న మాతుః పరదైవతమ్" అను వార్యోక్తి ననుసరించి పదాఱుప్రమాణములతో మాతృపూజ గావింపఁబడినది. మృదుమధుర గీతపద్యముల నీపూజ యిమిడినది. మచ్చునకై రెండు మూఁడు పద్యములు.

పూజనీయులలో నెల్ల పూజనీయుఁ, డెవరనియసంగ భగవంతు నెన్నితొలుతఁ
బిదపఁ దలిదండ్రులను గాదె పేర్కొనంగ, వలయును గృతజ్ఞతగలట్టి వారికిలను
తల్లిదండ్రులజంటలోఁ దల్లిహెచ్చొ, తండ్రి హెచ్చో యటన్నను దలి మొకద
"జనకునకు మాత దశగుణ"మని వచించు, స్మృతులవాక్యమ్ము సాక్ష్యపద్ధతిదలంప
ప్రకటముగఁ దసయుత్తరరామచరిత, నాటకమున జాతూకర్ణి నాతిమిన్నఁ
దల్లినొక్కామెనె స్మరించి తనరినట్టి, కవివరుని భావమిది గాకకలదె యొండు.

(4) ధర్మపాలుఁడు—రెండుభాగములు. పిఠాపురము, ఆంధ్రప్రచారిణీ గ్రంథమాల ౭౦–౭౧ పుష్పములు. రాఖాలదాస బంధోపాధ్యాయవిరచిత వంగభాషానవలనుండి సాహితీసమితిసభ్యులు శతావధానులు వేమల సత్యనారాయణకవిగారిచే నాంధ్రీకరింపఁబడినవి వెల భాగకు 1 కి రు 1—8—0

(5) సంగీతపార్వతీపరిణయము;— సకలానందగ్రంథమాలిక 10 వ పుష్పము. బాణకవిసంస్కృతనాటకమునకు, శ్రీయుత సత్యవోలు రాధామాధవరావుగారు కావించిన తెనుఁగు. ఇందక్కడక్కడఁ గొన్నివృత్తములు రాగతాళయుక్తముగఁ బాడుట కుపయోగించునట్లు సంగీతస్వరములను గల్పించి చేర్చియుండుటచేతనే దీనికి సంగీత పార్వతీపరిణయ మనుపేరు పెట్టఁబడినది. భాషాంతరీకరణము ధారాళముగానున్నది.

ఉ. ఆదిని ప్రేమచేత నెరయై హరునింగన లోలయై మదో
న్మాదభరాతి ఘూర్ణితమునై పొగయున్నిష మీలితంబునై
పాదృశతన్ బతీక్షణలసద్గతి సంభ్రమమై శుభాప్తిమే
లీదగు పార్వతీపరిణయేక్షణ మెయ్యెడ మమ్ముఁబ్రోవుతన్.

ఉ. ముందుగ దక్షభూపతికి పుత్రికయై జనియించి యివ్విధిం
బొందఁగ శైలరాజునకుఁ బుట్టెను గౌరియనంగ నామె నా
నందముగా మహాతప మొనర్చుచునుండు మహేశుఁగూర్పఁగా
నందుల కేగుచుంటి దివిజావళికోర్కె ఫలింపఁజేయఁగన్.

(ఇది తెనుఁగుకూర్పు.)

శ్లో. జననితావక నామ వదామ్యహం, సతతసేవకరక్షణతత్పరే
భవతి తే చరణం సతతం భజే,నిరుపమాన సుఖంకురు పార్వతి.

(సంస్కృతముకూర్పు.)

ఉత్సాహవృత్తము—హంసధ్వని.

భూరిలోకరక్షకులుగఁ బొల్చుమీకు నెప్పుడీ,
తీరుగా పరస్పరంబు దివ్యరక్తి వెలయుతన్
గాగపాపనీనినినప గారిసాసినీపపా,
సానిపాగ పాపనీనిపాపగారి గాగసా
తారకాసురున్ హరింపదగిన శక్తియుక్తుఁడై,
మీరఁగలకుమారవాళి మీకుఁ గల్గుఁగావుతన్.

(ఇది సంగీతముకూర్పు.)

దీనివెల రు 0-8-0 కావలసినవారికి, కవిగారియొద్ద, కొత్తపల్లిలో, (పిఠాపురం డివిజన్) దొరకును.

(౮) ఆంధ్రవీరశైవరు — ఇదియొక చిన్నకన్నడవ్యాసము. హైద్రాబాదు నివాసులు ప్రస్తుతము శ్రీకాశిలోనున్న పండిత చిదిరెమఠము వీరభద్రశర్మగారు వ్రాసినది. ఇం దాంధ్రములలోఁగల వీరశైవులనుగుఱించి విశేషముగ వ్రాయఁబడినది. జనాంగస్వరూపము, జంగములు, బలిజలు, శీలవంతులు, ఆరాధ్యులు, గానుగలవారు, స్థలపతిజంగములు, దేవాంగులు, కర్ణిభక్తులు, వీరముష్టులు, మాలజంగాలు, పండితులు, కవులు, మహాత్ములు, సంఘసంస్కారులు, మఠములు, కొలనుపాక, విశేషములు, ఉపసంహారమునను శీర్షికలక్రిఁద వారివారి విషయము చాలవ్రాయఁబడినది. వారివారి నివాసస్థలములు, వృత్తి, ఆచారవ్యవహారములు నిరూపింపఁబడినవి. "ఉన్నతిం బొందుచున్న కన్నడ వీరశైవుల మైన మనము యోగ్యకర్తవ్యమును నిర్ణయించికొని గాఢనిద్రయందున్న సోదరాంధ్ర వీరశైవులును హెచ్చరించుకార్యమును నిశ్చయముగఁ గైకొందు మని నమ్ముచున్నాను... పాఠకమహాశయులారా! నేను అనుభవముగలమట్టుకు సామాన్యముగ ఆంధ్రవీరశైవులను దిగ్దర్శనముగఁ జూపియున్నాఁడను. పరిసరములలోని తక్కినవారినిగూర్చి వ్రాయలేదు." ఇత్యాదిగా నాంధ్రవీరశైవులంగూర్చి వ్రాసినారు. ఆంధ్రవీరశైవులంగూర్చి చాలవిమర్శనతో వ్రాసినారని చెప్పఁగలము. పూర్వాచారములు నవీనాచారములుం దెల్పిరి. దేవాంగులనుగూర్చి వ్రాయుచు, శైవ వైష్ణవ స్మార్తభేదములుగలవా రున్నా రని తెల్పుచు వారిలో విద్వాంసు లున్నారు, దేవాంగజ్యోతియను పత్త్రికయొక్కటి కొన్నినాళ్ళు ప్రకటింపఁబడినది, గంజాం,గోదావరి,కృష్ణా గుంటూరుమండలములలో వీరుముఖ్యనివాసముగా నున్నారనియు వీరివృత్తి నేఁతయనియు జెప్పిరి. కాని, "సంగీతసరస్వతి యనఁదగిన శ్రీత్యాగరాజు దేవాంగజాతికిఁ జేరినవారని ప్రతీతి. వీరి తెనుఁగుకృతులు, పదములు, దక్షిణభారతదేశమునందలి సంగీతవిద్వాంసులందఱు నవశ్యము నభ్యసించుచున్నారు." అని వ్రాసిరి. ఇది పొరపాటు. త్యాగరాజుగారు తంజావూరు సమీపమునఁగల పంచనదములో నుండెడు ములికినాటి స్మార్తబ్రాహ్మణుఁడు. ఈయన యన్నగారి మనుమ లిపుడున్నారు. ఆ ప్రతీతి వీరెక్కడ వినిరో తెలియదు.

శ్రీగస్తు.

శ్రీనాథుఁడు—శివరాత్రిమాహాత్మ్యము.

విద్వాన్- కత్తి సాంబమూర్తిశాస్త్రిగారు, నరసన్నపేట.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్కార్యాలయమున నే నుద్యోగిగా నున్నపుడు శ్రీనాథకవిసార్వభౌమవిరచిత మగుశివరాత్రిమాహాత్మ్యమును బరిషత్పత్రికలోఁ దొలుతఁ బ్రకటించితిని. శిథిలాతిశిథిల మగునొక తాళపత్రప్రతియు, దానిని జూచియే బ్ర. శ్రీ మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రి గారు వ్రాసిన వ్రాఁతకాగితపుఁ బ్రతియు నాధారముగాఁ గొని నేను బ్రతివ్రాసితిని. లెక్కలెక్కువగా నున్నగ్రంథపాతముల నెల్ల శాణకాదంబరీసాహాయ్యమునఁ బూరించితిని. తరువాతఁ జాలకాలమునకు దానిని బుస్తకరూపమునఁ బ్రకటించినపుడు చిన్నపీఠిక నొకదానిని గూడఁ బ్రకటించితిని నాపీఠిక వెలువడకముందు గ్రంథావతరణిక ననుసరించి యాగ్రంథము శ్రీనాథునిబాల్యకృతియని బ్ర. శ్రీ. నాగపూడి కుప్పుస్వామయ్యగారును దుదికవిత్వ మని శ్రీ. రా. బ. కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుగారును భిన్నాభిప్రాయములఁ బ్రకటించిరి. అవతారికాభాగమందు దోషము లధికముగా నుండుటయుఁ గవిసార్వభౌముఁ డనునామ ముండుటయు నే వారియభిప్రాయభేదముల కాధారము. మహోద్దండపండితులు భిన్నాభిప్రాయములు ప్రకటించుటచే నించుక సంశయ ముదయించి బాగుగ నాలోచించి నాపీఠికయందు నే నొకభిన్నమార్గముం ద్రొక్కితిని. శ్రీనాథుఁ డాగ్రంథము నవసానకాలమున రచించి యేరికిని గృతియొసంగకయే పరమపదము నందె ననియుఁ దర్వాత శాంతయ యవతారికాభాగమును రచింపించె ననియు నాయవతారికాకర్త యప్రౌఢకవి యనియు నామతము. దానిని దొలుత వివరించినపండితు లిరువురును బరిషత్సభ్యు లగు ననేకపండితమూర్ధన్యులును గూడఁ దిలకించియే యుండిరి. కాని యెవ్వరు నామతమును శంకింపలేదు. వారాక్షేపింపమికి హేతువు పరమేశ్వరునకే యెఱుక. ఇట్లుండ నాపీఠిక ప్రకటింపఁబడిన బహుకాలమునకు శ్రీయుతులు బండారు తమ్మయ్యగారు నాయభిప్రాయముల ఖండించుచు నాంధ్రపత్రికాయుగాదిసంచికలో నొకవ్యాసముం బ్రకటించిరి. మఱుచటియుగాదిసంచికలో నేను మఱల దానికి

బదులు వ్రాసితిని. శ్రీతమ్మయ్యగారింకను దృపిచ్చపక విభవ సం॥ మార్గశీర్షపు ష్యముల పరిషత్పత్త్రికలో నొకవిపులమైనఖండనమును బ్రకటించిరి. తొలు దొల్త మతిగోచరములయినవిషయములతోఁ బీఠికవ్రాసి ఖండనవ్యాసము ప్రకటింపఁబడినయనంతరము దానిని దగినప్రమాణములతో సమాధానకలుప విశేషాంశములను జేర్చితిని నేను. తొలుతనే తమకుఁదోఁచినయాక్షేపముల నెల్లఁ బ్రకటించి నాసమాధానము చూచినపిదపఁ బూర్వోక్తులతోడనే మరల నవతరించినవారు శ్రీతమ్మయ్యగారు, కాఁబట్టి వారియీవ్రాఁతలకు సమాధానము వ్రాయ నక్కఱయే లేదు. కాని నాసేకరించిన కొన్నివాస్తవాంశముల ను బ్రకటించుటకును నింతతో నీవాదోపవాదముల ముగించుటకునే నా యీప్రస్తుతప్రయత్న మని సహృదయులు గ్రహింతురుగాక.

విమర్శకున కాధారములు స్వల్పముగానే లభించును. వాని నూఁతగాఁ గొని తనమనీషాబలమున నాతఁ డొకయపూర్వసిద్ధాంతమును బ్రకటించును. ఆధారములు బహుళముగా లభించునపుడు విమర్శనాపేక్ష లేక వాస్తవమే యెల్లరకు గోచరించునుగదా? విమర్శన మొకప్పుడు తప్పుత్రోవఁబడుటయు వేఱొకపుడు మంచిత్రోవను సాఁగుటయు విదితమే కదా? సుప్రసిద్ధ విమర్శకులగు కీ. శే. గురుజాడ శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారి కవిజీవితము లనెల్ల రా. బ. కీ. శే. కం. వీరేశలింగముపంతులుగారు ఖండించిరికదా? శ్రీ వీరేశలింగముపంతులుగారిసిద్ధాంతముల నిప్పుడెందఱెన్నివిధముల ఖండించుచుండలేదు? నాచనసోమునివిషయమై శ్రీనడకుదుటి వీరరాజుపంతులుగారును శ్రీరాళ్లపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారు నెట్లు భిన్నభిన్నమార్గములఁ ద్రొక్కుచున్నారో చూచితిరికదా? ఎవ్వఁడైనను దమతమమనీషావిశేషమునం జేసి విశేషాంశముల సాధించుట మాత్రమే విమర్శకుని పని గాని నిరాధారమైన ను దనవాదమే నెగ్గవలె నని పెనఁగులాడుట యాతనికి సరికాదు. అభిమానగ్రస్థులు మాత్ర మట్లు పెనఁగులాడకమానరు. శ్రీ తమ్మయ్యగారభిమానగ్రస్తులనుట వారివ్రాఁతలే సూచించుచున్నవి. అవతారికాభాగమునందలి యప్రౌఢపదబంధమును నత్యధికదోషములను జూచి బ్ర. శ్రీ. కుప్పుస్వామయ్యగారు బాల్యకవిత యనిరి. అందుఁ గవిసార్వభౌమబిరుదము పేర్కొనఁబడుటచే నవీనకవితయే యని శ్రీవీరేశలింగముపంతులుగారనిరి. మొదటివారు కవిసార్వభౌమబిరుదమును రెండవవారు దోషాధిక్యమును గణింపలే దనియూ

లేక గ్రహింపలే దనియో చెప్పక తప్పదుగదా? సుప్రసిద్ధులగు వీరి యిరువుర ప్రమాదములను సవరింపఁదగినది నేను సూచించిన మాఁడవమార్గము దక్క వేఱు గానరాదు. కావుననే నేను మాఁడవమార్గమును బ్రకటించితిని. పైని జెప్పినయిరువురు గాక శ్రీ. వెం. లక్ష్మణరావుగారు, జయంతి రామయ్య పంతులుగారు మొదలగు పండితు లనేకులు నాపీఠికను జూచియుండిరి. ఎవ్వరును నావాదము నాక్షేపింపలేదు. నావాద మప్రమాణమే యైనచో నిందఱు మహాపండితు లుపేక్షింతురా? యని నేను సంశయించుచున్నాఁడను. వాస్తవము పరమేశ్వరున కెఱుక.

ఇంతవఱ కీయవతారికాభాగము నాధారముగాఁ గొన్నవా రైదుగురుమాత్రమే. మొదటి శ్రీ కుప్పుస్వామయ్య వీరేశలింగము పంతులుగార్ల వాదము సుందోపసుందన్యాయమున నిరుపయోగమై నామార్గమునకు బలము చేకూర్చినది. మూఁడవవా రగునడకుదుటి వీరరాజు పంతులుగా రేదో యొకప్రయోగమునకై దీనిని బ్రమాణముగా గ్రహించిరి. వారి కాప్రయోగప్రామాణ్యమే కావలసినది కాని యది శ్రీనాథరచిత మైనను గాకున్నను వారికిఁ బనిలేదు. కావున వా రది శ్రీనాథరచితమే యని సమ్మట కాధారము లేదు. నాల్గవవా రగు బ్రం. శ్రీ. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు ప్రస్తావము శ్రీనాథప్రణీతమే యని వ్రాసిరి. కాని వా రీవాదోపవాదములవిషయమై యేమియు నభిప్రాయ మీయలేదు. వా రొకకార్యమునకే దీనిని గ్రహించిరి. ఇది శ్రీనాథరచితము గాకున్నను వారివ్రాఁతలకు హానిలేదు. కావున వారు దీనిని బరమప్రమాణముగా నంగీకరించి రన వీలులేదు. ఐదవవారు పరిశేషన్యాయమున శ్రీబండారు తమ్మయ్యగారు మాత్రమే. వారే యిది సర్వథా శ్రీనాథకృతి యని వాదించువారు. వా రొక్కరే నావాదము నాక్షేపించుచున్నట్లు విదితము. శ్రీ తమ్మయ్యగారికి నాకు నేకాభిప్రాయము దుర్ఘటము. “స్థితస్య గతి శ్చింతనీయా” యనున్యాయమున నున్నతప్పులతడికనే యాఁతగొనువారు వారు. మహాపండితు లిరువురభిన్నాభిప్రాయముల నాఁతగాఁగొని నూతనమార్గమునఁ బోయినవాఁడను నేను. శ్రీతమ్మయ్యగారు తగినప్రమాణములఁ జూపిన నాయభిప్రాయము మార్చుకొనుటకు సిద్ధముగా నున్నవాఁడను నేను; నేనేమివ్రాసినను నేప్రమాణములఁ జూపినను దమపట్టు వీడనివారు శ్రీతమ్మయ్యగారు. కృతిపతిశాంతయ విషయమున నాకు ద్వేష లేశ

మేని లేదని పలుసారులు నేను బ్రకటించి యుంటిని. ఇపుడు నట్లే మనవిచే యుచున్నాను. నాకు నాతనియెడ ద్వేష ముండుటకు హేతు విసుమంతయుఁ గానరాదు. కాన నావ్రాఁతలు ద్వేషపూరితము లన వలనులేదు. శ్రీతమ్మయ్య గా రన్ననో వీరశైవులు. శాంతయ్య వీరశైవమతాధిపతిశిష్యుఁడు దానం జేసి వారి కాతనియెడ నభిమానము దుర్నివారము. అభిమానము లేదని వ్రా యుట సుకరమే కాని యట్లు నిరభిమానత్వమును బ్రకటించుట దుష్కరమే కదా ? శ్రీనాథునకు లింగధారణాది శైవదీక్ష నొసంగుటకు శ్రీ తమ్మయ్యగా రు పడినయాయాసమే వారియభిమానమును వ్యక్తపఱుపఁజాలును. ఇట్టిమ తాభిమాన ముండఁగూడ దని నాయభిమతముగాదు, గాని, యభిమానముచే నిట్లు లోకమును బ్రతారింపఁజూచుట తగదని నామనవి.

శ్రీ తమ్మయ్యగారు వివాదాస్పద మయినయవతారికాభాగము నాలం బించి తమకు గ్రంథాధారమే కలదనియు నేనే యితరాధారములఁ జూపవల సియున్న దనియు వ్రాయుట హాస్యవాదధోరణిం జూపుచున్నది. పలువురకు భ్ర మ ప్రమాదాదులఁ గల్పించిన వివాదాస్పద మగుతడికను సమర్థింప నదియే ప్రమాణ మగుట యీవాదమందుఁ దక్కనెక్కడను గనము. ఇది శాస్త్రీయ వాదపద్ధతి కానేరదు. తమ్మయ్యగారి హితబోధ చాలఁజిత్రము. "స్థితస్య గతి శ్చింతనీయా" పెద్దలను గీర్తిశేషులను దూషింపరాదు" అనునది. ఎవరు పెద్ద లను దూషించిరి? లేఖకులు వీరిమతమునఁ బెద్దలును గీర్తిశేషులును గారా ? వారికిమాత్ర మీహితవ్యాల నెట్లంటఁగట్టెదరు? నేనొక్కనివిషయమునఁ జేసినదని నే వీరనేకులవిషయమునఁ జేయుచు నిందమాత్రము నాపైనే వేయుచున్నారు.

బ్రహ్మాండమంత నూతనాధారము నొకదాని నిప్పుడు చూపినారు శ్రీతమ్మయ్యగారు- భారతి మొదటిసంపుటము మూఁడవసంచిక ముప్పదియవ పుటలోని శాంతలింగమువిషయమును నే నుదాహరించితిని. నే నుదాహ రించినది నాఁడు నేఁడు నట్లే భారతియం దున్నది. అది యెట్టివిపరిణామము నొందలేదు. పలసినవారు చూడనగును. దానిని స్వవాదసమర్థనమున కవ కర్షించిన తమ్మయ్యగారివింతచర్య నించుక గమనింపఁదగును. శాంతలింగము విషయ మెఱుంగఁగోరి వారు శ్రీ మ॥ సోమశేఖరశర్మగారికి వ్రాసినారంట. కాన నప్రతిష్ఠాత శాంతయ్యకొడుకు లింగయ్య కాని శాంతయ్య కాఁడని వారుత్త

రించిరంట. కులక్రమము పరిశీలింప లేదంట. నకలు సంపాదించి పంపెదమని యింతవఱకుఁ బంపనే లేదంట. ఇంతవఱకుఁ గార్యాంతరప్రసక్తియే నంట. ఇది చిత్రము గాదా? ఇత్యాది వాస్తవము గాదని నే ననఁజాలను. అయినను స్పష్టమైన సంగతులనే ప్రకటించినఁ గొంత బాగుండు నని మనవి. శాంతయ్య కొడుకు లింగయ్య యనుశాస్త్రిగారి యప్రకటవాక్యమునకును ముద్రితమై ప్రకటితమైన శాంతలింగ మనుమాటకును బలాబలములు పాఠకులే నిర్ణయింతురుగాక.

సహృదయులు ముఖ్యముగా గమనింపవలసిన వీక్రింది మూఁడుమాటలు:- శ్రీనాథుఁడు గ్రంథము నవసానకాలమున రచించి యేరికిని గృతి యొసంగకుండనే పరమపద మొందఁగా జనకహీన యగుకృతికన్యక నప్రౌఢకవిచే నవతారికారచనపూర్వకముగాఁ దన కంటఁగట్టించుకొన్నాఁడు శాంతయ్య యని నా వాదము. శ్రీనాథుఁడు శాంతయకుఁ గృతి యిచ్చినపిదపనే శివసాన్నిధ్య మొందె ననియుఁ దర్వాతఁ గొంతకాలమున కాయవతారికాభాగము గొంతకొంత నష్టముగాఁగా శాంతయ్యవంశములోనివారో వారి శిష్యకోటిలోనివారో దానిని బూరించిరో పూరింపించిరో యుందు రనియు నాపూరించినవా రించుక యప్రౌఢు లనియుఁ బైఁగా నిప్పటివఱకుఁ బ్రతులువ్రాసికొన్న లేఖకులవలనఁ దప్పు లధికముగాఁ దూఱిన వనియు శ్రీశమ్మయ్యగారి వాదము. నా వాదము నిరాధార మనియు వారివాదము ప్రబలాధారవిశిష్ట మనియుఁ గూడఁ దమ్మయ్యగారివ్రాఁత. సహృదయు లేది మంచి దని తోఁచిన దానినే గ్రహింతురుగాక. నావాదమునకు బాధకము లగు ప్రమాణము లధికముగ దొరకినపుడు నాయభిప్రాయమును వెంటనే మార్చుకొందు నని నామనవి.

ఈకథకు మూల మేదియనునది వారివ్యాసమునందలి రెండవభాగము. నేను గాశీఖండమందలి గుణనిధి చరిత్రమే యంటిని. శంకరసంహితలో నీకథ యానుపూర్వికముగానే కలదని వారివాదము. నావాదమును నేను సమర్థించియే వ్రాసితిని. వారూహాగానము చేయుచున్నారు. శంకరసంహితను నేను జూచితిని. నాకీకథ యెందు నగపడలేదు. వాస్తవముగ నందీకథ లేనే లేదు. శంకరసంహితలో నీకథ యున్నదన్నవా రెందున్నదో యెట్లున్నదో చూపుట విధిగదా? ఏది, యట్లు చూపరేల? వారికడ శంకరసంహిత లేదా? దానిని వారు పరిశీలింపలేదా? అందీకథ లేదా? ఇందేది లేదో, యన్నియు లేవో

వారుస్పష్టముగఁ జెప్పినఁ జిక్కొకి-తదీయము. మహాశైవులై శంకరసంహితలో నీ విషయము గలదని వాదించుటఁ గూడ నావిషయమునఁగూడ నీతడికనే ప్రమాణముగాఁ జూపుట పాడియగునా? వీరు లెక్కలమీఁద లెక్కల గుణించి నావాదమును ద్రోసిపుచ్చుటకుఁ "దానవసార్వభౌము"లను నొకపద్యముదాహరించిరి. ఆపద్యమువలన నావాదమునకు బాధ యేమియు లేదు. దానిశైలి యప్రౌఢమై యశ్రీనాథీయమే యని రుజువు చేసికొనుచున్నది. అందలి "సదా" అవ్యయమా? శివునకు విశేషణమా? శివరాత్రి యనుప్రసిద్ధి గన్నపర్వమునకు సదాశివరాత్రి యని వ్యవహారమెం దేని కలదా? "దోషాపహృతిక్రమంబు" ఏసమాసము? అర్థమేమి? శ్రీతమ్మయ్యగారు దేనికైనను నిందే ప్రమాణములఁ జూపుట నేనవి యెల్లఁగాదనుట పరిపాటియైనది. అవతారికయం దీశానసంహితయని యుండ నిందు శంకరసంహిత యని కలదు. ఈశానశంకరపదములు పర్యాయవాచకములే యైనను సుప్రసిద్ధమగు శంకరసంహితయు దీకథ లేమింజేసి యీపద్య మనర్థకముగా నున్నది.

మూఁడవభాగ ముపలబ్ధగ్రంథసమగ్రతాసమగ్రతలం గూర్చినది. తొలుదొల్త నీగ్రంథము పరిషత్పత్త్రికలోఁ బ్రకటింపఁబడునపుడు గ్రంథ మసమగ్ర మనియు నొక్కయాశ్వాసగ్రంథ ముండవలయు ననియు నేనే పత్త్రికాముఖమునఁ బ్రకటించియుంటిని. ఎంతకాలమునకు నావిషయ మించుకయు నుపలబ్ధము గాకుండుటచే నాయభిప్రాయమును బీఠికారచనావసరమున మార్చుకొంటిని. మార్చుకొనుటకుఁ దగినహేతువు లుండుటచేతనే మార్చుకొంటిని. ఆహేతువులను బ్రకటించియే యుంటిని. శ్రీతమ్మయ్యగారీపట్టునఁ గూడ నూహాగానమునే యాలాపించుచున్నారు, గాని, ప్రమాణములఁ జూపఁజాలకున్నారు. ఆశ్వాసాంతపద్యములే శ్రీనాథునివి కావనుచున్నపుడు వానితరువాతిగద్యములు శ్రీనాథునివని నన్ను నమ్మించుట సరసమే నా? కావున నీ విషయమునఁగూడఁ దమ్మయ్యగారు చరితార్థులు కాలేదని మనవి

విమర్శకులు గావింపవలసినది యుపలబ్ధములగు నాధారములతోఁ దమకు నమ్మిక గలిగిన మార్గమును లోకమున కెఱుకసేయుట గాని పరమత ఖండనమును బరదూషణమును మాత్రమే కాదు. పరమతమునందు దోషములుండి వానిని ఖండింపఁదగిన ప్రమాణములు దనకు లభించినపుడావని నుం

చిడే. ఏయాధారములు లేక గగనారవిందమున కాశింపఁదగదు. కేవలమాత శత వాదములకే పూనినచో నెవ్వరును వెనుదీయుదురు? ఒకవేళఁ దనవాదము దప్పైయైనచోఁ బ్రబలప్రమాణముల కాతఁడు బద్ధుఁడైయున్నను సత్యము గోచరించినప్పుడు దనవాదమును మార్చుకొనుట యాతనికి విధియే యగును. శ్రీ తమ్మయ్యగారి వలనఁ గావించిన విమర్శనమున నాయభిప్రాయము మార్చుకొనఁదగిన హేతువు లేవియు సూచించి యుండలేదు. ఈవిషయమై యింక వారితో నేవిధమగు వాదమును జేయఁజాలను. నాకుఁ గావలసినది సత్యనిర్ధారణము. దానికై నాకిపుడు లభించిన ప్రమాణముల నిక్రింద నుదాహరించెదను. నాసేకరించిన ప్రమాణములవలన నావాదము ప్రమాణమును శ్రీ తమ్మయ్యగారి వాద మప్రమాణమును నైనది. అయినను శ్రీ తమ్మయ్యగారు కేవల నిరాధారముగ వ్యక్తీకరించలకును స్వసిద్ధాంత ప్రకటనమునకును గడంగుటచే వారి యుక్తుల ఖండించుటకు మాత్రమే యింత వ్రాయవలసి వచ్చినది.

ఈగ్రంథమునకు మూలము శంకరసంహిత కాదు. ఈశానసంహితయే. ఆనామముతోడనే యది యిపు డుపలబ్ధమయినది. దానియందీ కథామూలము నూఱుశ్లోకములు మాత్రమే కలవు. దిఙ్మాత్రముగ నున్నకథను విపులముగాఁ బెంచి వ్రాసినాఁడు. వర్ణనాంశముల నవేలముగాఁ గాదంబరినుండి యాంధ్రీకరించినాఁడు. ఇంక నొక్కయాశ్వాసము గ్రంథ ముండవలసినట్లే మూలమువలనఁ గూడఁ దోఁచుచున్నది ప్రకృతగ్రంథమువలన నట్లు దోఁచుటచే నేను దొలుత నసమగ్రమనియే ప్రకటించియు బహుకాలమువఱకు నావిషయ మించుకయుఁ దెలియరాకుండుటయు సమగ్రమే యనుటకు నూహలు ప్రేరించుటయుఁ గారణములుగ నాపూర్వాభిప్రాయమును మార్చికొంటిని. ఇపుడు సత్యము గోచరించుటచేఁ బూర్వాభిప్రాయమునకే తిరిగి వచ్చినందులకు సహృదయులు మన్నింప వేఁడెదను. మూలము నాలోచించిన నొక్కయాశ్వాస ముండవలయు నని తెలియుచున్నది. ఇంతవఱకును నీగ్రంథమునకుఁ బ్రత్యంతరము గాని లుప్తమగు నాశ్వాసము గాని లభింపలేదు. ఎవ్వారికిఁ గోచరము గాలేదు. ఆచివరిభాగము నాతఁడు రచింపకయే కాలగతి నొందెనో రచించినను నాభాగమే కాలగర్భమున లీనమయ్యెనో నిర్ణయింప నసువుగాదు. అచిరకాలమున నాగ్రంథముగూడ లభించి యాంధ్రమహాజనుల నానంద

పిదికలం దేల్చుఁగాక యనిపరమేశ్వరు వేఁడుచున్నాఁడను. మద్గురువర్యులగు బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు చెన్నపురినుండి ది 15-2-28 తేదీని నా లేఖవిషయమై యుత్తరము వ్రాయుచు నందీవిషయమై యిట్లు వ్రాసిరి. "శివరాత్రిమాహాత్మ్యమును సంస్కృత ఈశానసంహితాంతర్గతమును చదివితిని. 100 శ్లోకముల గ్రంథము నిప్పు డుపలబ్ధ మయినంత గ్రంథముగా నెంచినాఁడు. ఇంక నొక్కయాశ్వాసము గ్రంథ ముండవలెను. మీఁద శివరాత్రిమాహాత్మ్యప్రతిపాదకవిషయములు ప్రధానముగా నున్నవి. తెలుఁగుపుస్తకమును సంస్కృతముతో జతకూర్చి చదివి నోట్సు వ్రాసినాను. మీ రీతూరి వచ్చినపుడు చూపెదను."

సహృదయపాఠకులారా! ఈశివరాత్రిమాహాత్మ్యమును గూర్చి యిది వఱకుఁ బెద్దపెద్ద చర్చలు సాగినవి. కాని వానివలన నిసుమంత యు వాస్తవము గోచరింపక కాలహరణమే ఫలమైనది ఇప్పటి నావ్రాఁతవలన నించుక ఫల ముండునేమో యని యాశించుచున్నాఁడను. *ఏమైనను మంచి ప్రమాణములు లభించినఁ దక్క నింక నీవిషయమై యెవ్వరును వ్యర్థకాలయాపనమును గావింప రని నమ్ముచు నీవిషయమున కింతటితో స్వస్తి చెప్పుచున్నాఁడను.

---

* ఈవాక్యమునే మేమును మరలఁ బలుకుచున్నాము.— సం అ.

సంస్కృతదూతకావ్యోత్పత్తివికాసములు.

ఈయూణ్ని వేంకటవీరరాఘవాచార్యులుగారు,
ఆంధ్రగీర్వాణసాహిత్యపరిషత్తు-విజయనగరము.

(గతసంచికావశేషము.)

శ్లో. ఆశ్చర్యాణా మతిశయవతాం జన్మభూమి స్త్రిలోక్యాం
ఖ్యాతః శ్వేతచ్ఛదతటగిరా సౌమ్య తే గమ్యదేశః
కామ స్యాత్మాభిమతఘటనాసాహసత్యక్తమూర్తేః
ప్రీత్యా నిత్యం నివసతి పురే యత్ర శైలేన్ద్రకన్యా.

ఉపసంహారశ్లోకము:—

శ్లో. విశ్లేషార్తాం మమసహచరీ మిత్థమాశ్వాస్య యుక్త్యా
పశ్చా దచ్ఛాశయ పరివత భ్రాతరాశా మభీష్టామ్
స్మర్తవ్యోఽహం ప్రియసఖపున స్తత్ర తత్రాన్తరే తే
మాభూ త్తాన్తావిరహఘటనా కిఞ్చ జన్మాన్తరేఽపి.*

* XXXII మానససందేశము—: 25. స్వర్గీయ శ్రీమ ద్వింజమూరి వీరరాఘవాచార్యరచితము. ఆంధ్రగీర్వాణముల నీయన ప్రచండకవికోవిదులు; బహుగ్రంథనిర్మాతలు 'భరతాభ్యుదయ' ప్రబన్ధనిర్మాతలు, నాంధ్రగీర్వాణ పండితకవిచక్రచూడామణులు, విద్వా నభినవపండితరాయబిరుదభూషితులు నగుస్వర్గీయ శ్రీమన్మాడభూషి వేంకటాచార్యులవారును వీరును గలసి విద్యా వినోదములఁ బాల్గొనుచుండెడివారఁట. వీరరాఘవాచార్యులవారి యితర గ్రన్థములలో నాకుఁ బ్రస్తుతము జ్ఞాపకమున్నవి. 1. భ్రమరగీతాతత్త్వసారము. 2. శ్రీమద్వేదాంతదేశికచరిత్ర.

'మానససందేశము,' రాయబహదూరు, ఆనరబుల్, విద్యావినోద బిరుదవిరాజితు లగుశ్రీమత్పనప్పాకం అనంతాచార్యుల (C. I. E.) వారి యాజ్ఞచే రచింపఁబడినట్టులు ముద్రితగ్రన్థమునఁ గలదు. ఈకావ్యము మన్దాక్రాన్తావృత్తమయము. ఇందు రెండుసర్గలు గలవు. అందు I సర్గలో 51 ను II సర్గలో 58 శ్లోకములు గలవు. ఇందలి యితివృత్తముంగూర్చి కవియే 'గ్రన్థారంభము'న నిట్టులు నుడివియున్నాఁడు:—

శ్లో. జ్ఞానీ జడభరతాఖ్యో భగవద్భా నాత్రికాం స్తుతిం హ్యకరోత్
క్రియతే మయాద్య 'మానససన్దేశా'ఖ్యే కావ్యరూపేణ.

---

25. చెన్నపురీ 'వైజయంతీముద్రాక్షరశాలా' ముద్రితము. 1902.

జ్ఞాని యగు జడభరతకృత మగు ఛద్ధ్యానాత్మిక మగు స్తుతియే యీ కావ్యబీజము. ఇందలి శ్లోకరత్నములు కొన్ని విమర్శనికషోపలపట్టికపైఁ బరీక్షింపఁబడుఁగాక.

1. శ్లో. కశ్చిద్యోగా ద్ధరిణశిశునా పోషితే నాంబుమధ్యా
దానీతేన ప్రచలితమనా లాలితే నాంకమధ్యే
భూతశ్చక్రే పులహమునినా ధిష్ఠితేషు స్వవాసం
యోగీశేన ప్రథితతపసా పావనే ష్వాశ్రమేషు. I స. 1 శ్లో.

2. శ్లో. తస్మిన్ స్థానే సమృగకలినా భ్రామ్యమాణో మహాన్తం
భ్రష్టః కాలం విషయరుచినా మానసే నాత్మయోగాత్
నీత్వా ధృత్వా పతితసులభం జన్మ సారంగయోనౌ
పశ్చా దార్తో భవ దతితరాం జ్ఞానయోగప్రణాశాత్. ౨

3. శ్లో. జాతం వంశే విధివిరచితే వేదనేత్రాత్మకానాం
తత్త్వానాం త్వాం ప్రథమగణితం వేద్మి సర్వేంద్రియాణాం
తేనార్థిత్వాం త్వయివిధివశా న్నష్టభక్తి ర్గతో౽హం
యాచ్ఞా మోఘా నభవతి సతా మగ్రతోహి ప్రభూణాం. ౬

4. శ్లో. జ్యోతిష్మంతం నిబిడరుచయో నిర్మలం నిత్యశోభాః
భక్త్యాస్మేమం నిరతభజనాః కాంచనం కాంచనాఢ్యాః
చిత్రీభూతం నవమణిచితా భాస్వరం భాస్వరాభాః
ప్రాసాదాస్త్వాం గుణసమితయా మిత్ర మానన్దయన్తి. II. స. 1. శ్లో.

ఫలశ్రుతిః.

8. శ్లో. యోగో భక్తి ర్ద్వయ మపి ముదా దర్శితం యః పఠే న్వా
సాక్షాద్భూతం భరతమునినా మానసప్రేషణేన
విష్ణౌ భక్తిః పరమపరమే శాశ్వతీ సన్నిధత్తే
జన్మారణ్యక్షతి రపి భవే న్నిర్భరానన్దహేతుః II స. 58 శ్లో.

శ్లో. ప్లవసంవత్సరే శాకే వేదనేత్రగజేన్దుకే
కృతం కావ్య మిదం దివ్యం వీరరాఘవసూరిణా.

"శ్రీమ త్కౌశికగోత్రపవిత్ర శ్రీ శ్రీనివాసాచార్యవర్యపుత్ర శ్రీమ ద్రామానుజాచార్యగురువర్యపదాంబుజాసక్తచిత్త సచ్ఛాత్ర వింజమూరి వీరరాఘవాచార్యరచిత మగు 'మానససన్దేశము' సమాప్తము."

చమత్కృతియుతమునునుప్రచురము నగు మనోవిమయకశ్లోకరత్నము స్మృతిపథమున లభించుచున్నది.

"శ్లో. నపుంసక మితి జ్ఞాత్వా ప్రియాయై ప్రేషితం మనః
తత్తు తత్రైవరమతే హతాః పాణినినావయమ్ "

మనస్సు నపుంసక(నపుంసకలింగ)మని పాణిన్యాచార్యులు చెప్పుటచే దానిని నాప్రియురాలికొఱకుఁ బంపితిని. ఆమనస్సు అక్కడనే రమించుచున్నది, పాణిని మూలముంజతీసి నదిభావము.*

*XXXIII మానసనన్దేశము:—26 (దీనికి గురుస్తవ మనియు నామాన్తరము.) స్వర్గీయ మహామహోపాధ్యాయ యమ్. లక్ష్మణసూరికృతము' వీరు బహుగ్రన్థనిర్మాతలు వీరిజీవితమును గుఱించియుఁ, దన్నిర్మితగ్రన్థముల గూర్చియు ముమ్ముందు వివరింపఁబోవు "విప్రసన్దేశ"మను వ్యాసభాగమునఁ జూడనగు. 'మానసనందేశము'న నితివృత్తము శ్రీశంకరాచార్యులవారి శ్రీకాలివాటీపురయాత్రోత్సవవర్ణనము. "పరమహంసపరివ్రాజకాచార్యజగద్గురుశృఙ్గగిరిమఠాధీశ్వర శ్రీసుదభినవసచ్చిదానన్దనృసింహభారతీంద్రాభిధాన శ్రీశఙ్కరాచార్యస్వామినా శ్రీకాలివాటీపురం ప్రతి యాత్రోత్సవవర్ణనమ్ *

*XXXIV మారుతనందేశము:—27 కవినామము మృగ్యము. ప్రియుఁడు ప్రియురాలికి మారుతమును దూతగాఁ బంపుట యిట నువవర్ణింపఁబడియున్నది.

చెన్నపురిప్రాచ్యలిఖితగ్రంథాలయపట్టిక ('A Triennial Catalogue of Manuscripts' collected during 1919—'22. Vol. iv. part i. Skt, Page 4300; R. N. 2964)లో నుల్లేఖింపఁబడిన 'మారుతసందేశ' శ్లోకముల నిట నుట్టంకించెద.

1. "శ్లో. అనన్దార్ద్రా సహదయితయా కోఽపి ఖేలద్విలాసీ
హర్మ్యే రమ్యే సురభిసమయే మన్మథాజ్ఞానువర్తీ
ఈర్ష్యావేగా దివ కుచతటా త్తూర్ణ మాకృష్య తస్యాః
నిస్యే దూరం కనకకటకం నామ శైలం నియత్యా.　　౧

---

26. Catalogue of Sanskrit works of M. Lakshmanasuri. (attached to his 'Bhishmavijaya')

27. 'A Triennial Catalogue of Mss'—1919-22. Vol. iv. part i. Skt. R. No. 2964.

2. శ్లో. తత్పూర్వాంత ఝ్ఝటితివిరహాః కాన్తయా సమ్ప్రయాత
స్తస్మి న్వాసన్తికతరువృతే సఞ్చర న్నద్రిశృఙ్గే
భూయస్స్నా సా కబలితధృతి శ్చిన్తయా క్లాన్తచేతాః
మన్దం వాన్తం మలయమరుతం చైత్రమిత్రం దదర్శ. ౨

6. శ్లో. గన్తవ్యా నో వసతి రముతో మన్నియోగం వినా తే
కార్యాత్తైవ స్థితి రపి సఖే యావ దేష్యా మ్యహం త్వామ్
తుభ్యం భద్రం భవతు కృతి నే మాత్ర తే ద్యాపరోఽభూ
దిత్యాభాష్య త్రిదివవసతి ర్యాం దివఞ్చోత్పపాత. ౬

7. శ్లో. యాతవ్యా తే పునరిహ పురీ కామదత్తాభిధానా
సాదత్తానాం భువనవిదితా వాసభూమి ర్నృపాణాం
యస్యాం ప్రీత్యా హిమగిరిసుతాపూర్ణవామాఙ్గభాగో
నిత్యం దేవ స్త్రిపురవిజయీ విశ్వనాథాఖ్యయాస్తే. ౭

కావ్యోపసంహారము:—

8. శ్లో. ఆనన్దో త్థా నథ కబలయన్ శీతలా నశ్రుబిన్దూ
న్నన్దస్మిత్యా సురభిలతనుః స్మేరపద్మాననాయాః
తామాపృచ్ఛ్య త్వమపి విచర స్వేచ్ఛయా దేవలోకాన్
భూయ శ్చాయుం జన మనుగృహాణ త్తసౌభాగ్యలక్ష్మ్యాః. ౮

XXXV మేఘదూత :—28. కాళిదాసకవికులగురుకృతము.

సకలదూతకావ్యనిర్మాతలకు నుపజీవ్య మైన కాళిదాసకవిచక్రచూడామణికృత 'మేఘదూత' మన్నిదూతకావ్యములయందుఁ బ్రాచీనతమ మనుట

28 ఐరోపాఖండమునను, భారతవర్షమున నీకావ్యము బహువారము విద్వద్వతంసులచేఁ బ్రచురింపఁబడెను. ముద్రితపరిశ్కృతప్రతులలో నీక్రిందిప్రతులను త్తమములు (i) కె. బి. పాఠకసంపాదితప్రతి. ('Oriental Book Supplying, Ageney, Poona. 1916.) (ii) హుల్ట్ష్‌పండితునిప్రతి. (Dr. Hultzsch; 'Royal Asiatic Society,' London, 1911.) (iii) మోరేశ్వరరామచంద్రకాలేపండితుని ప్రతి. (M. R. Kale, B. A., 2nd edition, 1926; Published by P. S. Rege, Esq., at Khanderao Buliding Khota's Wadi, Girgaum, Bombay.) (iv) స్వర్గీయమహామహోపాధ్యాయ, కళాప్రపూర్ణ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి మహోదయులు 1902 లో సర్వోత్కృష్టాంధ్రటీకా వ్యాఖ్యాపదప్రయోజనాన్వితముగఁ గలారత్నాకర ముద్రణాలయమునుండి ప్రచురించినప్రతి, చెన్నపురిం జైనిఖిలలోకము సానందాశ్చర్యమున శ్లోలాయమానముగా వించిన యీసర్వోత్కృష్టకావ్యమున

సుస్ఫుటము. కాళిదాసనిర్మిత మగు 'మేఘదూత'మను దివ్యభవనము మీఁదనే తక్కిన దూతకావ్యకవిశిల్పులు వివిధకవిత్వచిత్రముల రచించిరి. మేఘదూత మూలమునఁ గాళిదాసప్రసాదిత మగుకవితాకనకముతోడనే తక్కినదూతకావ్య కవిశిల్పులు తమతమయుపజ్ఞానుగుణముగ వివిధము లగుచిత్రవిచిత్రకావ్యాభరణముల రచించిరి. ప్రసన్నకవితాకౌశలముచేతను, భావభాషాసమావేశనైపుణ్యముచేత నీకావ్యరాజము సురభారతీకవితాసామ్రాజ్యమున కధీశ్వరత్వము వహించుచున్న దని ఘంటాఘోషమునఁ జెప్పవచ్చును.

ఒకానొకయక్షుఁడు స్వకార్యాకరణదోషముచే నొకవత్సరము నిజకాంతావిరహ మనుభవించునట్టులు శపింపఁబడి రామగిర్యాశ్రమమునఁ గాలయాపన మొనర్చుచుండెను. ఆషాఢప్రథమదివసమున నీతఁ డతిమాత్రకామాసక్తుఁడై చేతనాచేతనజ్ఞానవిహీనుఁడై యలకానగరిలోఁ బ్రియపునస్సమాగమలాభ మెన్నఁ డెన్నఁ డని దివసగణనాతత్పరుఁడై విరహవేదనం గుందుచున్న తనప్రాణప్రియసవిధమునకు దూతగా వెడలు మని యాచ్ఞాదైన్యమును వహించి మేఘు నభ్యర్థించెను. ఈయితివృత్తబీజమే కాళిదాసునికవితాదోహద

కేఁబడివ్యాఖ్య లున్నవని Aufrecht పండితుఁడు "Catalogus Catalogorum" అను "లిఖితగ్రంథప్రణాళిక" లో వ్రాసియున్నాఁడు. అందుఁ గొన్నిమాత్రమే ముద్రింపఁబడి యున్నవి. వల్లభదేవుని వ్యాఖ్య "హల్ట్జ్" ప్రచురించినప్రతిలో ముద్రితము. దక్షిణావర్తనాథుని "ప్రదీపము" అనంతశయనగీర్వాణగ్రంథావళిలో స్వర్గీయమహామహోపాధ్యాయ, మహామహోధ్యాపకగణపతిశాస్త్రి మహోదయునిచేఁ బ్రచురింపఁబడెను. పూర్ణసరస్వతికృత "విద్యుల్లత" స్వర్గత ఆర్. వి. కృష్ణమాచార్య విద్వద్వర్యునిచే "శ్రీవాణీవిలాసగ్రంథావళి" సం 15—శ్రీరంగము. 1909, లోఁ బ్రకాశితము. మల్లినాథుని "సంజీవిని" బహువిద్వజ్జనానుమోదమువడసిన దగుటచే ననేకప్రతులలోఁ బ్రకటింపఁబడినది. అందు కే. బి. పాఠక (Prof. K. B. Pathak) పండితుని ప్రతి ప్రశస్తము. "మేఘసందేశ" విమర్శగ్రంథములలో నిట రెంటిని పేర్కొనవలసియున్నది 1. నిశితధిషణాధురంధరుఁడును, ప్రౌఢపాండితీవల్లభుఁడు నగు "రావుబహదూర్" ప్రొఫెసర్ మాలూరు రంగాచార్యమహోదయుని "మేఘసందేశరసాస్వాదనము" (A critical Appreciation of Kalidasa's Meghasandesa P. 103 A Lecture delivered by Rao Bahadur Prof. M. Rangacharya, M. A., Prof. of Sanskrit and Comparative Philology, Presidency College, Madras. Printed at the Brahmavadin Press,- Madras for the 'Sanskrit Association' of the Presidency College, 5th December 1910) 2. ఆర్. వి. కృష్ణమాచార్యవర్యుని (M. A.,) "మేఘసందేశవిమర్శనము" (కావ్యవిమర్శినీగ్రన్థావళి) ఈవిమర్శము గీర్వాణభాషలో వ్రాయఁబడియున్నది. శ్రీవాణీవిలాసముద్రాలయము. శ్రీరంగము.

ప్రభావముచే ననదృశకావ్యకల్పకమై విరాజిల్లెను. జనానుమోదముపడసిన యన్నికావ్యములవలెనే "మేఘదూత"యుఁ బ్రక్షిప్తములచేఁ బుష్టినొందినది. వల్లభదేవుని వ్యాఖ్య ననుసరించి హుల్ట్‌ష్ (Dr. Hultzsch) పండితుఁడు 'మేఘదూత'లోఁ గాళిదాసనిర్మితశ్లోకములు 111 మాత్రమే యని నిర్ధారించెను. కె. బి. పాఠకపండితుఁడు "పార్శ్వాభ్యుదయము" ననుసరించి, కాళిదాసీయశ్లోకములు, 'మేఘదూత'లోనివి, 121 యని నిర్ణయించెను. దక్షిణావర్తనాథుని "ప్రదీపవ్యాఖ్య" వలన నిందలికాళిదాస శ్లోకములు 110 యనియు, మహామహోపాధ్యాయులును, వ్యాఖ్యాతృసార్వభౌముఁడు నగుమల్లినాథసూరి "సంజీవినీ" వ్యాఖ్యమువలన 118 శ్లోకములనియు, బూర్ణసరస్వతికృత "విద్యుల్లత" వలన 110 శ్లోకములనియుఁ దెలియుచున్నది.

* కాళిదాసునకును నితరకవులకును గలతారతమ్యము "శబ్దమందేమి యర్థమందేమి, రసమందేమి, త్రిభువనవిధాతృఘటనిర్మాతృతారతమ్యము వంటిదే * * * * * * కాళిదాసునికవనము ధ్వనిప్రధానము; బహిరన్తఃస్ఫురద్రసము, కవనమునకెల్ల, అందునుం బ్రధానముగా శృంగారకవనమునకు వరవడి. ఇతనికవనము నందనోద్యానముగా నుండిన, ప్రాయికముగా నితరులది సాధారణోద్యానంబుగా నుండును. ఈతనసూక్ష్మముగా సూచించినవిషయములను వానియవాంతరభేదముల నితరకవులు విస్తరింతురు. ఈతన వ్యంగ్యమర్యాదగాఁ జెప్పినవిషయములను ఇతరులు లక్ష్యవాచ్యభంగులం బ్రకటింతురు. ఈయన యుపమాప్రధానుండునుం గదా. "ఉపమాకాళిదాసస్య" అనుసూక్తి సార్వలౌకికము.

"ఉపమైకా శైలూషీ సంప్రాప్తా చిత్రభూమికాభేదాన్
రఞ్జయతి కావ్యరఙ్గే నృత్యన్తీ తద్విదాంచేతః."

...ఉపమా సైవోక్తభఙ్గీభేదే నానేకాలంకారభావం భజతే...తదిదం చిత్రం విశ్వం బ్రహ్మజ్ఞానాదివోపమాజ్ఞానాత్ జ్ఞాతం భవతీత్యాదా నిరూప్యతే నిఖిలభేదసహితాసా' అని "చిత్రమీమాంసా" కారుల యనుశాసనము. దానింబట్టి పరికింపఁ గాళిదాసుఁ డుపమయం దద్వితీయుం డగుట నలంకారమందెల్ల నట్టివాఁడే. దానం జేసి కవనమాత్రమందే యద్వితీయుఁ డని యేర్పడుచున్నది. ఇతని ప్రతిభావిశేషముచు, అలంకారములచేతను, అనన్యసామాన్యలోకస్వభావవ్యవహారాభిజ్ఞతచు, ఇతరకవిగాఢలభ్యవస్తుస్వభావవర్ణనలచేత

ను లోకోత్తరార్థాంతరన్యాసాదులచేతను, ఆత్మసంస్కారోత్కర్షను ఉదాత్తవస్తు రచనలచేతను వివేకు లెఱుంగుదురు... * * * * * అమోఘవర్షమహీనాథునిగురువు జైనమహాకవి జినసేనుఁడు మేఘసందేశము నావేష్టించి "పార్శ్వాభ్యుదయ" మను మహాకావ్యమును రచించినందునను, భవభూతి "(29)మాలతీమాధవము"లో నవమాంకములోఁ గతిపయశ్లోకములలో లఘువుగా "మేఘసందేశము" ననుకరించుటచేతను, బిల్హణకవి "విక్రమాఙ్కదేవచరితము"న XIII సర్గలో వర్షర్తువర్ణనలో కాళిదాస "మేఘసందేశము"ను తద్దయుఁ బఠితలతలంపునకుం దెచ్చుటచేతను, ఈవలివిద్వాంసులు పలువురు ఇంచుమించుగా మేఘానువాదముగా, అనేకులు వృత్తము సయితము మార్పక "ఉద్ధవసందేశము" "ఉద్ధవదూతము" "హంససం" హంసదూ" "పదాంకదూ" అను గ్రంథములను మేఘప్రకారముననే రచించుటచేతను, మేఘసందేశప్రభావము తెల్లమగుచున్నది. ఈతనిగ్రంథములపై విద్వాంసులచే వ్రాయఁబడిన వ్యాఖ్యల బహుత్వముచేతఁ గూడ వానియుత్కర్ష తెలియుచున్నది... ....కావ్యములలో "మేఘసందేశము" నకు సాటి రాఁగలవి "సౌందర్యలహరి (శంకరభగవత్పూజ్యపాదనిర్మితము,) "అమరుకము" ఇట్టివి, ఒకటిరెండు దక్క మఱి లేవు. "మేఘసందేశము" లోకములోని శృంగారప్రబన్ధసర్వస్వమునకుఁ బ్రభవమయిన యూటబుగ్గ యనంజెల్లును." (30.)

కాళిదాసుని "మేఘసన్దేశము" కవివృత్తాన్తాత్మక మని (Auto-biographical) కతిపయవిమర్శకచూడామణుల యాశయము. శ్రీయుత పండిత అఖిలచన్ద్రిచటర్జీ మహాశయులు స్వవిరచిత మగు "కాళిదాసకవితాశేముషీవిచారము"న నిట్లువ్రాసియున్నారు.

"According to Dr. Bhan Daji, the argument of the Meghaduta is nothing but a faithful picture of the poet's own feelings caused by separation from his dear wife and home. Dr. Bhan Daji, however, appears to have pushed the analogy too far. Like the Sonnets of Shakespeare, the poem may possibly have some auto-biographical significance, and may be taken 'to express the poet's own feelings in his own person.' In fact although the poet has tried his best to keep his own personality in the back-

29 "కచ్చిత్సౌమ్య"త్యాది; దైవాత్పశ్యేర్జగ"తీత్యాది.

30 శ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారి మేఘసందేశపీఠికనుండి ౬—9 పు.

ground, still he has at times unconsciously betrayed himself in the exuberance of his emotion; and the deep under-current of pathos, which runs through Yaksha's address to the cloud, seems to bear every mark of being the expression of a real sentiment."(31)

‘మేఘసందేశ’ మను నీకావ్యనామము గూడ విశేషవిషయస్ఫోరకమై విపులవ్యాఖ్యార్హమై విరాజిల్లుచున్నది. కాళీదాసునకు స్వనామమే యీకావ్యనామమును స్ఫురింపఁజేసియుండు నని యఖిలచంద్రచటర్జీపండితుని యభిప్రాయము. ఏలనఁ, ‘గాళీ’శబ్దమునకు మేఘమాల(నవాంబుదశ్రేణి)యను నర్థము నిఘంటుసిద్ధము. నైఘంటుకప్రమాణముం జూపెద:—‘శ్లో. కాళీ నవాంబుదశ్రేణ్యాం భవానీమాతృభేదయోః’ —నానార్థరత్నమాల. II కాం. 407 శ్లో. 84 పు. ఈపదము నీయర్థమునఁ ‘గాళీ’దాసుఁడు ప్రయోగించియున్నాఁ డనిచటర్జీపండితుఁ డీశ్లోకము నుల్లేఖించెను.

శ్లో. తాసాంచ పశ్చాత్కనకప్రభాణాం ‘కాళీ’కపాలాభరణా చకాసే
బలాకినీనీలపయోదరాజీ దూరం పురః క్షిప్తశతహ్రదేవ.’ కుమా VII

కాని యీవిషయములు విమర్శనీయములు. కాళిదాసుని మేఘదూతనామాలచూడము రచించిన నీకావ్యము కవివృత్తాంతాత్మకమనియు యక్షుఁడు కాళీదాసుఁడనియుఁ దత్పత్ని కాళీదాసప్రాణప్రియ యనియుఁ దప్పక తోఁచును.

“శ్లో. కాళిదాసగిరాం సారం కాళిదాస స్సరస్వతీ
చతుర్ముఖోఽథవా సాక్షా ద్విదు ర్నాన్యేవ మాదృశః.”

అని పదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణ, మహామహోపాధ్యాయ, వ్యాఖ్యాతృసార్వభౌమమల్లినాథసూరి కాళిదాసకవితాకౌశలముం గూర్చి పల్కియుండ, ‘మాఘే మేఘే గతం వయః’ అను లిదీయసూక్తి చొప్పున నాతని వయస్సు నెల్ల నాక్రమించిన యీమేఘసందేశరసాస్వాదనావసరమునఁ గించిజ్జ్ఞపరమాణువు లగునస్మదాదు లేమి వ్రాయవలయునో యెఱుఁగను.

31. From Prof. Akhil Chandra Chatterji's (M. A., B. L.,) 'Kalidasa, His Poetry and Mind.' pp. 6—237. Printed by Nrisimha Prasad Bose at the 'Kohinoor Printing Works,' 154, Cornwalli's St., Calcutta and published by S. K. Lahiri & Co., 54, College St., Calcutta. 1910.

కాళిదాసుని 'కున్తలేశ్వరదౌత్యము'ంగూర్చి మున్ముందు వ్రాసెదను. దీనిం గూర్చి "భారతి" [Vol. VII. No. i; జనవరి 1930]లో నేను వ్రాసిన వ్యాసముం జూచునది.

ఆంధ్రీకృతమేఘసందేశములు.

మేఘసందేశాంధ్రీకర్తల నామముల నుదాహరించెదం బ్రకృతము స్ఫురించినవానిలోఁ,(i) గొటికలపూడి వేంకటకృష్ణసోమయాజి,[32] (క్రీ. శ. 1790) కృతాంధ్రీకరణము ప్రాచీనతమము. (ii) స్వర్గత మహామహోపాధ్యాయక కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రిగారు గూడ దీని నాంధ్రీకరించిరి. (iii) వసురాయకవీంద్రులు గూడ దీని (క్రీ. శ. 1884) నాంధ్రీకరించిరి. (iv) కవిరాజు వత్సవాయి నీలాద్రిరాజుగారు కూడ దీనిం దెనిఁగించిరి. (v) లోకనాథకవి యనునాతఁడు గూడఁ దీని నాంధ్రీకరించెను. [పైగ్రంథములలో ii—v వఱకు రాజమహేంద్రవరమునందలి 'గౌతమీగ్రంథాలయము'నఁ గలవు.] ఇంకను (vi) త్రిపురాన సూర్యప్రసాదరాయకవి సీసపద్యాత్మకముగా దీనిం దెనిఁగించె నని విని యున్నాను. (vii) మామిత్రు లగువఝ్ఝల జగన్నాథకవి (B. A.) గూడ నీసడుమ నీకావ్యము నాంధ్రీకరించె నని వింటిని. (viii) నెల్లూరు 'వేంకటగిరి రాజావారి కళాశాలాంగ్లేయోపన్యాసకు లగు శ్రీగుఱ్ఱము వేంకటసుబ్బరామయ్యగారు కూడ దీని నాంధ్రీకరించి ప్రచురించినట్టులు "భారతి'లోఁ [7 సం. 2 సం. ఫిబ్రేవరి 1930; 347 పు.] జూచియున్నాను. ఇంకను మాస్మృతిపథగతములుగాని యాంధ్రీకృతులు పెక్కులు గల వనియే మా నమ్మకము. వీని నన్నిటిం గూర్చి కాలాంతరమున విపులముగ మనవిచేసికొందును.*

మేఘదూతయందలి శ్లోకరత్నములు రసికనికషోపలమునఁ బరీక్షింపఁబడినవియే గానఁ జూపలేదు.

XXXVI మేఘదూతః—[33] మన్త్రివిక్రమనిర్మితము.

XXXVII మేఘదూతసమస్యాలేఖః—[34] మేఘవిజయవిరచితము.

ఇతఁడు కావ్యవ్యాకరణన్యాయజ్యోతిషగ్రంథము లనేకములు రచించెను. ఇతని "హైమకౌముదీ"యే భట్టోజీదీక్షితుని "సిద్ధాంతకౌముదీ"కి

---

32 "ఆంధ్రకవులచరిత్రము" III భాగము, 214 పు—1911.

33. "జైనగ్రంథమాల." (జైనశ్వేతాంబరసమితి, బొంబాయి, 382 పు.)

34. 'ఆత్మానందగ్రంథమాల' 24వసంఖ్య; ప్రకాశకుఁడు, వల్లభదాసత్రిభువనదాసగాంధీ, జైనాత్మానందసభ, భావనగరము; 1914.

నాదర్శగ్రంథ మని కొందఱు పండితుల యభిప్రాయము. (35) "హైమకౌముదీ" రచనము, వి. శ. 1725 (క్రీ. శ. 1669)లోఁ బూర్తియైనది. "మేఘదూతసమస్యాలేఖ"లోఁ గవి తనమతాచార్యుఁ డగువిజయప్రభసూరియొద్దకు మేఘుని దూతగాఁ బంపుట వర్ణితము. ఈకావ్యము, వి. శ. 1727 (క్రీ. శ. 1671) సంవత్సరమునఁ బూర్తిచేయఁబడెను. ఇది విజయదేవగురుస్తోత్రాత్మకము. (36) కాళిదాసీయ 'మేఘదూత' యందలి తురీయపాదములను సమస్యగాఁ దీసికొని యీకావ్యము రచింపఁబడిన దని తన్నామమే తెలుపుచున్నది. ఈకృతి చమత్కృతి జినసేనుని "పార్శ్వాభ్యుదయము"లోను, పూర్వోల్లిఖితము లగు (XIII) చేతోదూత, (XVI) నేమిదూతలయందును, మున్ముం దుదాహరింపఁబోవు 'శీలదూత' యందును జూపఁబడినది.

XXXVIII. *యక్షోల్లాసము:—37. శ్రీశిష్టుకృష్ణమూర్తిశాస్త్రికృతము. 'అభినవకాళిదాసబిరుదసముజ్జ్వలస్ఫూర్తి' యగునీకృష్ణమూర్తికవి వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; 'ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; వాసిష్ఠగోత్రుఁడు; ఈయనతండ్రి సర్వశాస్త్రి, తల్లి లక్ష్మీదేవి. ఈశేమ పీసిఁధువు క్రీ. శ. 1790—1800 సం॥ ప్రాంతముల నవతరించె నని శ్రీవీరేశలింగముపంతులుగారు వ్రాసియున్నారు. ('ఆంధ్రకవులచరిత్ర' III భా. 229 పు; 1911 క్రీ. శ.) ఆంధ్రగీర్వాణములయందుఁ గూలంకషవైదుష్యము, దీనికి ననురూపముగ జితజాహ్నవీఝరియగుకవితాధార, దీనినిమించిన సంగీతసంపద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రివర్యునకుఁ బెట్టనిభూషణములు. ఈయన క్రీ. శ. 1870 ప్రాంతములఁ గథాశేషుఁ డయ్యెను. సంస్కృతమున నీయన, 1. యక్షోల్లాసమనుకావ్యమును, 2. 'వల్లవీవల్లవోల్లాసము,' 3. 'మదనాభ్యుదయ(38)ము'నను భాణములను, 4 రామాయణకథను జెప్పు 'కంకణబంధమును', 5. 'హరికారికల'ను, 6. 'నీలశైలనాథీయము'ను, ఆంధ్రమున, 1. 'సర్వకామదాపరిణయము'ను, 2. వేంకటాచలమాహాత్మ్యమును, 3. పీఠారణ్యమాహాత్మ్యమును, 4. పంచతంత్రమును, 5. వసుచరిత్రవ్యాఖ్యానమును రచించెను.

---

(35) Dr. Belvelkar's "Systems of Sanskrit Grammar."—P. 79.
(36) 'మేఘదూత సమస్యాలేఖ" V. స 131 శ్లో.

37. "A Triennial catalogue of Manuscripts" collected for the Madras Oriental M. S. S. Library, during 1913—14, to 1915—'16, Vol. II Part I, Skt. C. Page 2066; R. No. 1466 (b).

యక్షోల్లాసము కాళిదాసమేఘదూతకుఁ బ్రతిధ్వనివంటిది. ఈకావ్యము సర్గద్వయాత్మకము. విరహవిధురుఁ డగునొకానొకరసికుఁడు తన ప్రాణప్రియకు మేఘునిద్వారమునఁ బ్రణయసందేశము నంపుట యిందలి యితివృత్తము. చెన్నపురప్రాచ్యలిఖితగ్రంథాలయపట్టికనుండి యీకావ్యశ్లోకముల నుల్లేఖించెద.

శ్లో. యక్షస్త్వేవం విరహవివరం యాచతో వాచమస్య
శ్రావంశ్రావం శ్రమహృతిమతి ర్దైవతో దేవతాత్మా
సానుక్రోశ స్సపది సఘన స్సమ్యగాలోచ్య కార్యం
నిర్యాయాగా న్నిజపథగతో మారుత ప్రేరితోఽగాత్.

2 శ్లో. స్వాఙ్గాసఙ్గ క్షణపరిచితభ్రమ్యుదీరాగ్ర నేమిః
స్థానే స్వర్ణధ్వజయుజి దివిష్యోమయానప్రతానే
సద్యః ప్రోద్యత్స్తనితముఖరో విద్యుదుద్యోతితక్షో
దుర్లక్షోఽభూ దపినిపుణధీ స్సర్గిణాం స్వర్గిణాం సః.

*　　　*　　　*　　　*

3. శ్లో. విద్యుత్వాన వ్యనుచరమరుత్ప్రేర్యమాణోఽర్యమాధ్వ
ప్రత్యాఖ్యాన ప్రథిమభవనీభూతభూజాగ్రకూటమ్
స్వశ్రీపీతోత్క్షణనినయిషాస్పన్దన స్పన్దఘోటం
క్రీడక్షేత్రం పునరపి కృతీప్రాప తం చిత్రకూటమ్.

4. శ్లో. కాలీదత్తాధికతమధియః కాలిదాసస్య వాక్యే
శ్లాఘాపాత్రే సకలవిదుషాం మేఘసన్దేశకావ్యే
కర్తుః స్ఫూర్తే స్సరసవచసః కృష్ణమూర్తే రిహాభూత్
యక్షోల్లాసాహ్వయయుజికృతా వాదిమ స్సర్గఏషః.

గద్యము:—ఇతి శ్రీమద్వాసిష్ఠగోత్రస్య శిష్టకులపవిత్రస్య సర్వశాస్త్రిపుత్రస్య సకలకవికులమిత్రస్య శ్రీమదభినవకాళిదాసబిరుదసముజ్జ్వలత్ స్ఫూర్తేః కృష్ణమూర్తేః కృతౌ యక్షోల్లాసే మహాకావ్యే ప్రథమస్సర్గః సంపూర్ణః.

ఉపసంహారము:—

5. శ్లో. ఏవం దైవా త్పునరధిగతా మీప్సితార్థాఽపి(భ)పూర్ణాం
పూర్వాతీతప్రచురవిభవాభోగినీం భోగలక్ష్మీమ్

వధ్వాసాకం చిరమనుభవన్ యా(వా)సవ(శ్రీ)స్తథాసః
ప్రాసాదం స్వం సురగిరిసదృగ్వ్యాసమాసాద్య రేజే.

XXXIX. రథాఙ్గదూతః—39. కోరాడ రామచంద్రకవికృత మగు నాంధ్రవచనకావ్యము 'రథాంగదూత' యొకటి కలదు.

XL. * రామసన్దేశము:—40 శ్రీ రాజరాజేశ్వరపూజ్యచరణరచితము.

XLI. లక్ష్మీకటాక్షదూతః—41

XLII. వాతదూతః—42 కృష్ణనాథన్యాయపఞ్చాననప్రణీతము. ఈ యుత్తమకావ్యావతంసమున లంకాలంకారభూత యగుజానకి శ్రీరామునియొద్దకు 'వాయువు'ను దూతగాఁ బంపుట వర్ణింపఁబడెను. ఇది శతశ్లోకాత్మకము. కవితామాధురీధురీణం బగునీకావ్యమందారమునందలి రెండుమూఁడు శ్లోకామృతబిందువులు రసికరసనాతర్పణము నొనర్చుఁగాక.

1. శ్లో. సీతా భీతా సుచిరవిరహోఙ్గచ్ఛశోకేఽరణ్యభూమిం
భర్తుః సాధ్వీ వ్రతమనుసృతా వఞ్చవట్యాం వసన్తీ
జహ్రే లఙ్కాం ప్రకృతిసుభగా రావణేనాత్మభూమిం
చేతో యస్యాస్త్రసతి నితరాం హాతదే వాతతే ౽ద్య. 1

2 శ్లో. త్వయ్యాసన్నే ప్రణయిని వనే స్విఙ్గదీస్నేహవద్భి
ర్వ్యాధమ్మిల్లే తనురపి గురా నిర్మితే కేశపాశైః
నోపైక్షిష్ట స్రగుపరచనాం నామ సైవాధునాల్పామ్
వేణీమేకాం కలయతి సదా శైలవద్భారభూతామ్. 76

టీకానిర్మాణకాలము:—"సప్తాఙ్కసప్తశుభ్రాంశుప్రమాణే శకహాయనే
ఆషాఢశుక్లః సప్తమ్యాం టీకేయం పూర్ణతాం గతా."

39. 'జైనమేఘదూత' పీఠిక. 10 పు.

40. శ్రీకృష్ణముద్రణాలయమున ముద్రింపఁబడి, పవనజీగురురావుగారిచే శ్రీమధ్వసిద్ధాన్తగ్రన్థాలయపత్త్రమున, ఉడిపిలోఁ బ్రకటింపఁబడెను. 1917.

41. సంస్కృతసాహిత్యపరిషత్ పత్త్రిక, VIII సంపుటము, 10 సం॥ 380 పు.

42. కలకత్తాలోని "నూతనవాల్మీకిముద్రణాలయము"న శ్రీకన్దర్పచరణపాలునిచే ముద్రింపఁబడి శ్రీభువనచంద్రబసక్ పండితునిచేఁ బ్రచురింపఁబడెను. 1886 సం॥ 2+8+70 పుటలు. టీకాసాకము.

XLIII విప్రసందేశము 43 :—* మ. మ. యమ్. లక్ష్మణసూరి నిర్మితము. ఈకవికోవిదుని జీవితము సంగ్రహముగ, ఛాయాచిత్రాన్వితముగ భారతి [v సంపుటము, 6 వ సంచిక- 994 వ పుట; జూన్ 1928] లోఁ బ్రచురింపఁబడినది. ఈవిద్వత్త్వవి తిరునల్వేలిజిల్లాలోని 'పూనల్ వేలి' గ్రామములో క్రీ. శ. 1859 వ సంవత్సరమున నవతరించెను. వీరు 1896 లో, తంజావూరు కళాశాలయందు గీర్వాణాచార్యులుగ నుండి, తరువాత 1907—20, వఱకు మద్రాసునందలి పచ్చయప్పకళాశాలలోఁ బండితులుగ నుండిరి. వీరు బహుగ్రంథనిర్మాతలు. 1906 లోఁ బ్రకటింపఁబడిన శ్రీభీష్మవిజయ మనువీరిగద్యకావ్యము చివరఁ దన్నిర్మితగ్రంథపట్టిక యొసఁగఁబడినది. అందు నప్పటికిఁ దద్రచితము లగుగ్రంథములు 39 అని యు నందులో 21 ముద్రితము లనియు వ్రాయఁబడియె. వీరిగ్రంథములలోఁ గొన్ని విదేశభాషలలోనికి ననూదితములైన వఁట. వీరికి 1911 సం॥ లో 'దర్బార్ సర్టిఫికేట్ ఆఫ్ ఆనర్స్'ను, 1917 లో 'మహామహోపాధ్యాయ' బిరుదము నొసఁగఁబడినవి. వీరిగ్రంథములలో ముఖ్యములైనవానిం బేర్కొనియెద.

i. 'అద్వైతదర్శనగ్రంథావళి' లోని 'మాండుక్యోపనిషత్కారిక.'

ii. 'పద్యకావ్యావళి' లోని 'విప్రసందేశము,' 'మానససందేశము,' 'శ్రీకృష్ణలీలామృత' మను మహాకావ్యము.

iii. 'గద్యకావ్యావళి'లో 'భారతసంగ్రహము,' 'శ్రీభీష్మవిజయము' 'విదురచరితము'

iv. 'వ్యాఖ్యాగ్రంథావళిలో' (a) 'ఆకరము'ను 'అనర్ఘరాఘవ' వ్యాఖ్య.

(b) 'సరళ'యను 'నుత్తరరామచరిత'వ్యాఖ్య.

(c) 'ఉజ్జ్వల'మను 'మహావీరచరిత'వ్యాఖ్య.

(d) 'చూడామణి' యను 'వేణీసంహార'వ్యాఖ్య

(e) 'తత్త్వాలోకము'ను 'బాలరామాయణ' నాటకవ్యాఖ్య

(f) 'పరిమళ' మను (మదననిర్మిత) 'పారిజాతమంజరీ'వ్యాఖ్య

ఈనవీనమల్లినాథుఁడు 1928 సం॥లోఁ గీర్తిశేషుఁడయ్యెను. రుక్మిణి తన్నను గ్రహింపు మని (పరిగ్రహింపు మని) తనహృదయేశ్వరుఁ డగు శ్రీకృష్ణుని సన్నిధికి నొకవృద్ధవిప్రుని సందేశహరునిగాఁ బంపుట 'విప్రసందేశము' నందలి

43. తంజావూరు 'పూర్ణచంద్రోదయ'ముద్రాశాలలో ముద్రితము 20 పుటలు; 1906 సం॥

కథాబీజము. ఈకథ భాగవతములోఁ గూడ [10 స్కం. 52 అ.] నభివర్ణింపఁ బడియున్నది. ఈకావ్యము, పూర్వభాగము (53శ్లో.) ఉత్తరభాగము (55 శ్లో) అని విభజింపఁబడినది. ఈకావ్య మతిమాత్రకవితాసౌరభసంపన్నము. ఇందలి శ్లోకములఁ గొన్నిటి నుదాహరించెద. అంబికాపతిరాజను నొకవిమర్శకుఁడు కొలంబోనుండి యీకావ్యముంగూర్చి యిట్టుల వ్రాసియున్నాఁడు.

"In the poem "There are many touches of literary beauty, and the poem from beginning to end, is enlivining and delighting to the mind." (1906)

1. శ్లో. కాన్తారీతీ రసికహృదయగ్రాహి రీతీ యదీయే
తానావాప్త్నిస్స్వప్రకృతితిలకో భీష్మకాఖ్యో విదర్భాన్
ప్రాప్యోదన్వాన్ వివసురతరూన్ కశ్చపుత్రాన్ సలేభే
కన్యారత్నం గుణిషు పురుషే షూత్తమే నోపభోగ్యమ్. I. 1.

2. శ్లో. వేద్యో వేద్యైః శ్రుతిషు కుశలం సత్యవాం స్తథ్యవాచం
ధర్మత్రాతా విపులచరితం శీలవన్తః సుశీలః
వర్షీయాంసం గురుషు వినతః శాన్తమూర్త్యస్తసౌమ్య
ప్రత్యుత్థాయప్రభురభిముఖం మానదో మానయేత్త్వామ్. II 1.

3. శ్లో. మైత్ర్యాద్యాభి శ్చతసృభి రపి ప్రోజ్జ్వలే దీపికాభి
ర్దివ్యాం పూజాం భజతి నవధా భిన్నయా సుష్ఠుభక్త్యా
శ్రద్ధాభద్రాసనపరిగతౌ చారుకల్యాణవేషౌ
చేతోరఙ్గే మమవిహరతాం రుక్మిణీ వాసుదేవౌ. II. 55. *

XLIV. శీలదూతః—44 చారిత్రసుస్దరగణికృతము.

ఇతఁడు "మహీపాలచరిత్ర," "కుమారపాలమహాకావ్యము," "ఆచారాదర్శము" మొదలగుగ్రంథముల రచించెను. 'శీలదూత'కు దూతకావ్యమని పేరున్నను నిజముగా నిది దూతకావ్యము కాదు, ఏలన, నిందు దూతప్రసక్తియే లేదు. ఇందు 181 శ్లోకములు గలవు. అందు మొదటి 125 శ్లోకములలోని తురీయపాదములు కాళిదాసీయ 'మేఘసందేశ తురీయపాదములు నొకటియే. ఈసమస్యాపూరణము చేతనే యీకావ్యమునకు దూతకావ్యమను పేరువచ్చియుండును. ఈకృతిచమత్కృతి పూర్వోల్లిఖితములగు జినసేనుని

44. "శ్రీయశోవిజయజైనగ్రంథమాల" 14 సం; ధర్మాభ్యుదయముద్రణాలయము కాశీ; వీరసంవత్సరము 2439 (క్రీ. శ. 1915)

'పార్శ్వాభ్యుదయము' నందును, 'చేతోదూత' (xiii) యందును, విక్రమకవి కృత 'నేమిదూత' యందును, (xvi) మేఘవిజయుని 'మేఘదూతసమస్యాలేఖ'యందును జూడఁబడినది. స్థూలభద్రుఁ డనునొక జైనమహారాజకుమారుఁడు, పితురనంతర మైహికచిన్తాత్యాగ మొనర్చి, భద్రబాహు వనునొక జైనమహర్షియొక్క యంతేవాసి యగుట గుర్వనుసార మాతఁడు నిజనగరమునకు వెడలుట, యాతని సంసారచింతాసక్తునిగను బరమార్థచింతావిముఖునిగను జేయఁ బ్రయత్నించిన యాతనిరాణి యగుకోశాదేవియొక్క నయుక్తికము లగుప్రలోభవాక్యముల కీతఁ డతీతుఁడై నిశ్చలముగ నుండుట, తుదకుఁ దననిష్కళంకచరిత్రప్రభావముచే నాతఁ డామెను గూడ సన్న్యాసినిగా నొనరించుటయు నిందలి కథ. 'శీలదూత' ఘూర్జరదేశములోని ఖాభాంతపుర (Khabhant) ప్రభుప్రోత్సాహమున, వి. శ. 1487 (క్రి. శ. 1431) వ సంవత్సరమున రచింపఁబడెను. 45.

XLV శుకదూత:—46 యాదవచంద్ర విద్యారత్నరచితము. ఈకావ్యము శా. శ. 1786 లో రచింపఁబడెను.

XLVI శుకసందేశము:—47 లక్ష్మీదాసవిరచితము.

ఒకానొకరసికుఁడు స్వప్నములో సతీవియోగముం జెంది యామెయొద్దకు నొకశుకము (చిలుక)ను దూతగాఁ బంపుట యిట వర్ణింపఁబడియెను. రామేశ్వరమున్నకు గుణపురమునకు [ఈగుణపురము 'క్రంగనూరు' Cranganore గ్రామమున కనతిదూరమున నున్న త్రిక్కణపుర (Trikkanapuram) మని తోఁచెడిని.] మధ్యమున నున్నదేశవర్ణన మనేకభౌగోళికవిషయద్యోతకముగ నున్నది. ఈకావ్యమునఁ బూర్వసందేశము (74 శ్లో) ఉత్తరసందేశము (89శ్లో) అని రెండుభాగములు గలవు.

* చెన్నపురప్రాచ్యలిఖితగ్రంథాలయపట్టికలో (45) నీకావ్యము ద్వాదశ ప్రకరణాత్మక మనియు నందు మొదటిమూఁడుప్రకరణములును బూర్వసందేశ మనియుఁ, దక్కినతొమ్మిదిప్రకరణములు నుత్తరసందేశ మనియు వ్రాయఁబడి

---

45 శీలదూత, 181 శ్లో.

46. Published from the Ryot's Friend Press by Brajanath Dutt.

47. J. R. A. S. 1884 pp. 404—448.

(45.) D. C. S. M. S. S. Vol. XX Kavyas; Page 7964; R. No. 11900.

యున్నది. మఱియు మానవేదప్రభునిర్మిత మగు "విలాసిని" యను వ్యాఖ్య కూడఁ గలదనియు, నీవ్యాఖ్యాత బహుశః "కాలికట్టు" ప్రభువై యుండనోపు ననియు వ్రాయఁబడెను. లక్ష్మీదాసుఁ డని యీకవికి నామాంతర మని తెలియు చున్నది. 'భండార్కర్ ప్రాచ్యపరిశోధక'పత్త్రిక (46) లో నుండి ప్రకృతముల గువాక్యముల నుదాహరించెద.

Saktibhadra does not seem to be the real name of the author. Either it is a pseudonymn, as in the case of Lakshmidasa, the author of the 'Sukasandesam,' who, it is now more or less known, was a member of the Karingampalli Namputiri illom (house) in the Cochin State.

1. "శ్లో. లక్ష్మ్యారఙ్గే శరది శశినః సౌధశృఙ్గైకయోశ్చిత్
ప్రేమ్ణాయూనో సహపిహరతోః పేశలాభిః కలాభిః
ద్వారాక్వ(సే)ధః క్వను పాతపిధే ర్ధూరసీతః న తస్యాః
శ్రాంతః స్వప్నే శుకమితి గిరా శ్రావ్యయా సన్దిదేశ.

2. శ్లో. ఆయాత్యస్తం వి[ర]హిషు నిజం తాప మాసాద్యమానా
వ్యాఘోల్లాసం ప్రవిశగుణకామూహశాలీ విశాలామ్
అగ్రామ్యాఙ్కురణహసితాలాపలీలావిశేషై
ర్మానోద్రేకం మనసిగుణితం కుర్వతీ మంగరోనేః.

ఉపసంహారము:—

3. శ్లో. మూలేషూలే ముకులితధృతి ర్మూర్ఛనా మభ్యుపైతి
మధ్యేఘాలం ఘడితిఘల[య]త్యేషవామం హి దైవమ్
కల్లోలిన్యః కలుషకలుషం కుర్వతే మానసం మే
ప్రాణాత్ప్రాణేశ్వరి నవిరహే నహ్యహం ధారయామి."*

XLVII శుకసందేశము:—47. కరింగిపల్లి నంబూద్రి నిర్మితము.

XLVIII శుకసందేశము:—48. రంగాచార్యరచితము. మయూర సందేశకారుఁడు నితఁడు నొకఁడో భిన్నులో తెలియుటలేదు.

(46.) "Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute"— Poona. Vol. VIII. No. 4; pp. 431—32—1927.

47. "List of Sanskrit Manuscripts in the Private Libraries of Southern India." Oppert. No. 2721; 6241.

48. "Catalogue of Sanskrit Mss. in Mysore and Coorg." Rice. No. 2250.

XLIX *శుకసందేశము:— 49. మహాదేవకవి. 'తంజావూరుమహారాష్ట్ర— మరాఠా— రాజచరితము'నుండి ప్రకృతము లగువాక్యముల ననువదించెదను.

'సిద్ధాన్తసిద్ధాంజన' మనువేదాంతగ్రంథమునకు 'రత్నతూలికా' వ్యాఖ్యానమును రచించిన భాస్కరదీక్షితుఁడు 'జీవనంద విద్యాపరిణయ' నాటకముల రచించి తనపోషకుఁ డగు నానందరాయమఖికి నారోపించిన వేదకవియు, 'శుకసందేశాద్భుతదర్పణము'లను కావ్యనాటకముల రచించిన మహాదేవకవియు (క్రీ. శ. 17 వ శతాబ్ది), శ్రీధర వేంకటేశకవియు, 'శృంగారమంజరీ షాహాజీయ' రచనమునకు, షాహాజీసభాలంకారభూతు లగు నవరత్నములచేఁ బ్రశస్తిఁగన్న పెరియప్పకవి మొద లగుకవికోవిదులు తిరవళ్ళల్లూరున రాజసత్కారముం బడసిన తేజఃపుంజములు.

L శుకసందేశము*:—కవి, దేవులపల్లి నరసింహశాస్త్రిగారు-తూర్పు గోదావరిమండలములోని మండపేట గ్రామములో నివసించుచున్నారు. ఈక్రిందివిషయము శ్రీకొత్తపల్లి సూర్యరావుగారివలనఁ దెలిసినది. శుకసందేశము రెండుసర్గలు. 179 శ్లోకములు. కథ:- సింహాచలమునుండి యొకరాజపత్ని చెన్నపురికోర్టులో నున్న న్యాయవాదికడకుఁ జిలుకను బంపుట. మెచ్చుశ్లోకములు.

కాచి న్మోచాతరుసురుచిరే సింహశైలస్యకూటే
ప్రాజ్ఞా రాజ్ఞీ వసతిమకరో ద్దూరదేశప్రచారమ్
రూపాజీవారచితకుటిలద్యూతపీతస్వరాజ్యం
కాంతం చింతాకలుషహృదయా చింతయంతీ నితాంతమ్. 1.1

_తే లీలావరమృగవతేః కుత్రచిత్త్రసానా
పాంసుక్రీడాప్రవణవయసం పుత్ర మంకే వహంతీ
తత్తన్మాయావచనరచనోపక్రమైః ఖేలయంతీ
కీరం స్వైరం స్వయ ముపగతం రాజపత్నీ దదర్శ. 12

---

49. "The Maratha Rajas of Tanjore" by Prof. K. Subramanian, M.A., of the Maharaja's College, Vizianagaram. 1928; 4 Chapter. P. 32.

తత్రైవ *ప్రాగ్జలనిధితటప్రాంతభాగాయసాధ్వ
భ్రామ్యద్ధూమ్యాశకటపటలీ ... స్థానకూటః
తంత్రీవార్తాసదనసదనస్తోమవిశ్రామసీమే
తత్తద్వ్యాప్రాకలననిలయా దృష్టిరమ్యా విభాంతి. 1.38

ఘీంకారోద్యన్మదకరిఘటాకిన్ను భీతిప్రదాత్రి
స్ఫూర్జద్గర్జానినదకలితా నీలకాదమ్బినీ వా
హ్రాదైర్వాద్యై రసుగతవతీ జంగమా సౌధమాలా
కిం వేత్యుచ్చై ర్జవనశకటో దృశ్యతే దూరతోహి.

LI సిద్ధదూతః—50. అవధూతరామరచితము.

LII సుభగసందేశము:—51. నారాయణనిర్మితము.

ఇందు 130 శ్లోకములు గలవు. సుభగుఁ డనఁగా స్నాతకుఁడైనసందేశహారుఁడు(?). ఇతఁడు కన్యాకుమార్యగ్రము (Cape Comorin)నుండి వృషపురీ పొజ్గపిపురములకుఁ బంపఁబడుట యిందలి యితివృత్తము.

LIII. హంసదూతః—52 శ్రీరూపగోస్వామికృతము (53) ఈతని పరిపూతజీవనముచే 16 వ శతాబ్దము ధన్యమయ్యెను. (చూ III ఉద్ధవసన్దేశము.) మధురానగరమున (54) నున్న శ్రీకృష్ణునిసన్నిధికి బృందారణ్యమునందలి

---

* ఈట్టుకోట్టురైల్వే.

50. "Report of a Search for Skt. MSS." A. V. Kathavate No. 596.

51. J. R. A. S. 1884, p. 449.

52. (i) Haeberlin's "Sanskrit Anthology" pp. 323 ff.

ii. హరిచన్ద్రహీరచన్దుని "కావ్యకలాపము," బొంబాయి, 1864. 35 వ పుటనుండి.

iii. భువనచంద్రబసక్ సంపాదిత "కావ్యసంగ్రహము II భా. 169 వ పుటనుండి; కలకత్తా; 1874.

iv. శ్రీమత్పండితజీవానన్దవిద్యాసాగర భట్టాచార్య సంపాదిత "కావ్యసంగ్రహము" I భాగము 441—507 పు.

v. మఱియుఁ బ్రత్యేకముగా బంగాళాక్షరములతో, వంగభాషానువాదాన్వితముగ 'వసుమతీస్టీమునుద్రణాలయము'న ముద్రితము. (Basumati Steam Machine Press, Calcutta.)

(53) కొన్ని వ్రాఁతప్రతులలోని కావ్యము రూపగోస్వామిభాగినేయుఁ డగుజీవగోస్వామికి నారోపింపఁబడినది. (cf. 'Descriptive catalogue of Sanskrit Manuscripts in the Govt. Skt. College' M. S. No. 162.)

(54.) మహామహోపాధ్యాయ, విద్యావాచస్పతి ప్రొఫేసర్, యస్. కుప్పుస్వామిశాస్త్రి.

గోపికలు హంసను దూతగాఁ బంపుట యీకావ్యకథాబీజము. ఇది శిఖరిణీ వృత్తాత్మకము. శ్లోకసంఖ్య ముద్రితప్రతులయందును, లిఖితప్రతులయందుఁ గూడ వ్యత్యాసముగాఁ గానవచ్చుచున్నది. ఈకావ్యమున జీవానన్దుని 'కావ్యసంగ్రహము'ం బట్టి 142 శ్లోకములు.

1. శ్లో. దుకూలం బిభ్రాణో దలితహరితాలద్యుతిహరం
జవాపుష్పశ్రేణీరుచిరుచిరపాదామ్బుజతలః
తమాలశ్యామాఙ్గో దరహసితలీలాంచితముఖః
పరానన్దాభోగః స్ఫురతు హృది మేఽకోఽపి పురుషః

2. శ్లో. మిలద్భృఙ్గీహంసీరమణవనమాలాం ప్రథమతో
ముదా క్షేమం పృచ్ఛన్నిదమనుపహారేథా మనువచః
చిరం కంసారాతే రురసి సహవాసప్రణయినీం
కిమేనా మేణాక్షీం గుణవతి విసస్మార భవతి.   116

3. శ్లో. రసానామాధారై రపరిచితదోషః సహృదయై
స్స్మరారాతిక్రీడాబిభవఘటనాయావసహితః
ప్రబన్ధోఽయం బద్ధో రఘుజగతాం తస్య సరసాం
ప్రభోరన్తః సాన్ద్రాం ప్రమదలహరీం పల్లవయతు   142

హీరచంద్ సంపాదిత "కావ్యకలాపము"ం బట్టి 143 శ్లోకములు. వసుమతీముద్రణాలయప్రతిం బట్టి 101, శ్లో. సంస్కృతకళాశాలలోని లిఖితప్రతిం బట్టి 131 శ్లోకములు నున్నట్టులు తెలియుచున్నది.

LIV. హంససన్దేశము:—55 కవితార్కికసింహ వేదాన్తదేశికకృతము. (56) వీరుసర్వతంత్రస్వతంత్రులు; విరంతుశకవికోవిదులు. వీరికి వేదాంతాచార్యులనియు, వేంకటేశకవియనియు నామాంతరములు. క్రీస్తుశకము 13 వ శతాబ్దిలో నుత్తరార్ధమున, 14 వ శతాబ్దిలోఁ బూర్వార్ధమున విలసిల్లియుండిరి. వివిధ

---

౫౫. i. మైసూరు రాజకీయప్రాచ్యగ్రంథాలయమునుండి వ్యాఖ్యాసహితముగఁ బ్రకటితము. (ii) శ్రీమదుభయవేదాన్తప్రవర్తకులును వాత్స్యవంశావతంసులును మహామహోపాధ్యాయులు నగు శ్రీనడాదూరు శ్రీరంగరాజాచార్యులవారి 'ప్రకాశా'ఖ్యవ్యాఖ్యాన్వితముగ, సాంగ్లపీఠిక, ఆంగ్లటీక, ఆంగ్లపద్యానువాదసహితముగ స్వర్గతవిద్యావినోది పనప్పాకం అనందా(అనంతా)చార్యులవారిచే, వైజయన్తీముద్రాలయమున—(చెన్నపురి) సముద్రింపఁబడి ప్రకటింపఁబడెను. ఆగస్టు 1908. (iii) వ్యాఖ్యాన్వితముగ నాంధ్రాక్షరములలో వావిళ్ళవారిచేఁ బ్రకటింపఁబడిన ప్రతి.

(౫౬.) వీరిజీవితచరితమునకుఁ దద్రచితగ్రంథావళివిమర్శనమునకు నీక్రిందియాంగ్లగ్రంథములముఖ్యముగఁ జూచునది., మున్ముందుఁ దద్విషయక మగువిపులగ్రంథముఁ బ్రకటింపఁగలము.

విషయముల వీరు రచించిన గ్రంథములు పరశ్శతములు. అందు 122 ముఖ్యములు. ఇవి వివిధవిషయాత్మకము లగునద్వితీయ గ్రంథరాజములు. ఇందుఁ గొన్నియతి విపులముగా నున్నవి. ఉపలబ్ధము లగువీరి గ్రంథములలో 32 స్తోత్రములు; 8 కావ్యములు; 24 శాస్త్రీయవిషయములు; 33 మతవిషయకములు(Theological works;) ఈసంస్కృతగ్రంథములు గాక వీరు ద్రావిడమున 24 గ్రంథములు నిర్మించిరి. (చూ. 'హంససందేశ' పీఠిక VI పుట మైసూరుప్రతి.) వీరు బహు భాషానిష్ణాతులు; సామాన్యముగా నిన్నియుగ్రంథముల రచించినవారు బహు విరళముగా నుందురు. అప్పయదీక్షితులవంటి పండితమత్తదంతావళము వేదాంతదేశికుల "యాదవాభ్యుదయము"నకు వ్యాఖ్యవ్రాయుచుఁ గొన్నియెడలఁ గవిహృదయము గానక "పిళ్ళః కవిరహం విద్వాన్" ('పిళ్ళ'యనఁ 'దూప్పిల్ పిళ్ళ' యనునామాంతరము గలవేదాంతదేశికులు) అని యనియుండ, వేదాంతదేశిక కవితాసాగరగాంభీర్యముం గూర్చి కించిజ్జ్ఞపరమాణువు లగునస్మాదులు చెప్పవలసిన దేమున్నది? వీరి గ్రంథరాజములలో నొంటిరెంటిం జేర్కొనియెద; (i) యాదవాభ్యుదయము, (ii) సుభాషితనీవి, (iii) సంకల్పసూర్యోదయము, (iv) శతదూషణి, (v) పాదుకాసహస్రము, (vi) దశదీపకనిఘంటువు (ఆర్షముద్రణాలయమున ముద్రితము; విశాఖపట్టణము.)

'హంససందేశము'న లంకాద్వీపమున నున్నజానకియొద్దకు శ్రీరాముఁడు హంసను దూతనుగాఁ బంపుట యభివర్ణింపఁబడియున్నది. I ఆశ్వాసమున 60 శ్లోకములును, II ఆశ్వాసమున 50 శ్లోకములును గలవు. వీరికవిత్వమునఁ గొన్నియెడలఁ గాళిదాసమేఘదూతకంటె మెఱుఁగులు చూపట్టెడిని.

"i. Journal of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society', 1915—16. (Vol. XXIV No. 2) 'The Life & Times of Sri Vedanta Desika' by V. Rangachari, M. A., P. 277—312.

ii. "Vedanta Dasika, His Life and Leterary Writings" by Pandit M. K. Tatacharya, B. A., Published by T. S. Ramaswami Aiyangar, Talugu Pandit, B. S. School, Kuppam. 1922.

iii. Preface in 35 pages to the 'Hamsasandesa' printed in the Vaijayanti Press.

iv. Preface to Vols. I and III of 'Yadavabhyudaya' of Vedanta Desika, Vani Vilas Press, Srirangam.

v. Preface to Vedanta Desika's "Subhashita Nivi" (Vani Vilas Press.)

జనపదవధూవర్ణనమునఁ గాళిదాసుఁడు "భ్రూవిలాసానభిజ్ఞైః" (1 స.16) అనివర్ణింప, వేదాంతదేశికులు "అభ్రూభంగే వ్యధికరుచిరైః" (సుభగైః) (1 స. 19) అని దానికి మెఱుఁగు పెట్టియున్నారు. కాళిదాసుఁడు "కాన్తోదన్తః సుహృదుపనతః సంగమాత్కించిదూనః" అని యనఁగా 'కిం న స్త్రీణాం జనయతి ముదం కాన్తవార్తాగమోఽపి? II- 30 అని యు వేదాన్తదేశికులు "కాన్తాశ్లేషాదధికసుభగః కామినాం దూతలాభః (1-4) అని చమత్కరించియున్నారు.

వేదాన్తదేశికులు ప్రౌఢకవికోవిదచూడామణులైనను సార్వలౌకికసారస్వతదృష్టిం బరిశీలించినచో వీరికవిత యితివృత్తవైశిష్ట్యమునఁ గాని, రచనావిధానమునఁగాని కవ్యుపజ్ఞోద్ద్యోతకము కాఁజాలదని యానందాచార్యులవారి యభిమతము.

కాళిదాసుని 'మేఘసందేశము'కంటె వేదాంతదేశికుల 'హంససందేశము'విశిష్ట మని యానందాచార్యవారిట్టులువ్రాసియున్నారు.

"Hamsasandesa is a short poem closely following Meghaduta in plan and method; the author perhaps surpassing his model both in the choice of the subject and in the machinery of the poem: for to the vague story of a Yaksha, he presents to us the story of Sri Rama, and as against the improbability of making a cloud a love-messenger, he introduces a bird that has life and sensibility. The poet is fully concious of his own advantage when he says.

'విశ్లేషేణ క్షుభితమనసాం మేఘశైలద్రుమాద్యా
యాఞ్చాదైన్యం భవతి కిముత క్వాపి సంవేదనార్హే.'

Anandachary,s Intro.

ఇతివృత్తప్రాశస్త్యముం బట్టి కావ్యరచనావిధానమునకు నతిలోకోత్కృష్ట్యమావహిల్లును. కావ్యరచయిత, యనిపుణాధిమణుఁడైనప్పటికి. వస్తువైశిష్ట్యము రచనాప్రాశస్త్యమున కత్యంతముఁ దోడ్పడును. ప్రకృత'హంససందేశము' నందలి యితివృత్తమా, శ్రీరామచంద్రకథాసుధారసపరిషిక్తము; తత్ప్రణేతయా, ప్రపన్నచూడామణియు, నిరంకుశకవికోవిదులు నప్రతిమప్రతిభాభాసులు నగు వేదాంతదేశికులు. ఇట్టులు ప్రతిపాద్యవస్తువైశిష్ట్యము వక్తృవైశిష్ట్యములతోఁ గూడిన 'హంససందేశ' ప్రాశస్త్యముఁ గూర్చి చెప్పవలెనా?

ఈకావ్యమునఁ బదమునందుఁ గాని, రసమునందుఁ గాని యనౌచిత్యము నందున నైనను గానరాదు. మానవజీవితము కవితయందుఁ బ్రతిబింబింపవలెననియుఁ, గవిత మానవజీవితవిమర్శాత్మకముగా నుండవలె ననియు ననునిట్టి పాశ్చాత్యవిమర్శవిధానముం బట్టి సమాలోచనముం జేయుచో హంససందేశమునఁ దల్లక్షణలోపము గానఁబడియెడిని. కాని ప్రాచ్యవిమర్శసూత్రములం బట్టి పరిశీలించినచో నీకావ్యము సంస్కృతిసారస్వతమున నత్యున్నతపదము నలంకరించుననుటకు సందియము లేదు. ప్రతిశ్లోకము ననర్ఘరత్నము; కావ్యమంతయు లోకోత్తరరత్నావళి.*

1. శ్లో. వంశే జాత స్సవితు రఘో మానయ న్మానుషత్వం
దేవః శ్రీమా న్జనకతనయా న్వేషణే జాగరూకః
ప్రత్యాయాతే పవనతనయే నిశ్చితార్థ స్సకామీ
కల్పాకారాం కథమపి నిశా మావిభాతం విషేహే. I స. 1 శ్లో.

4. శ్లో. సామే దృష్టి శ్శఫరనయనా సన్నతభ్రూస్సుకేశీ
తన్వీతజ్జ స్తనభరనతా తప్తజాంబూనదాభా
బాలా యుష్మ త్ప్రతిమగమనా వేదిమధ్యా వరాంగీ
శృంగారాఖ్యం నిధిమధిగతా శ్రేయసీ దేవతేవ. II స. 10 శ్లో.

5. శ్లో. విద్యాశిల్పప్రగుణమనసా వేంకటేశేన క్లుప్తం
చింతాశాణోల్లిఖితమసకృ చ్ఛ్రేయసాం ప్రాప్తిహేతుం
సీతాహంసవ్యతికరసఖం రామసందేశరత్నం
పశ్యం త్వంతశ్శ్రవణమసకుం చక్షురుజ్జీవ్యసంతః." II. 50.

LV. *హంససందేశము:—57. (ప్రాకృతభాషాత్మకము.):- వారణాసిధర్మసూరి. (58) ఈవిద్వత్కవిమద్ధర్మసీపారదృశ్వుఁడు; మహామహోపాధ్యాయబిరుదాభిరాముఁడు; ఆలంకారికచూడామణి; శ్రీరామచంద్రచరణసారసచంచరీకుఁడు. ఇతఁడు నరాంకితముగఁ బ్రతాపరుద్రీయమును రచించిన విద్యానాథమహాకవిని నిరసించి, శ్రీరామచంద్రయశోఘనసారసురభీకృత మగు i. 'సాహిత్యరత్నా

57. ధర్మసూరినిర్మిత "సాహిత్యరత్నాకరో"ద్ధృతము.

(58.) ధర్మసూరిని,దన్నిర్మితగ్రంథములం గూర్చి,తు.యువసంవత్సరాంధ్రపత్త్రికా సంవత్సరాది సంచికలోని శ్రీరంగము సోమేశ్వరశాస్త్రిగారి "సాహిత్యరత్నాకర"మను వ్యాసము, "ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక" [XVII సం. 6 సంచిక] లోని మదీయ "సాహిత్యరత్నాకర-నాకామన్దర" విమర్శవ్యాసముం జూచునది.

కరమైన(59)నలంకారగ్రంథమునురచించిధన్యుఁడయ్యెను. ఇతని గ్రంథములలో ii. 'నరకాసురవిజయవ్యాయోగము' ముద్రింపఁబడెను. iii. బాలభాగవతము (కావ్యము) iv. కంసవధ. v. కృష్ణాస్తుతి. vi. రవిశతకము. vii. హంససందేశము. ఈగ్రంథములైదును గాలగర్భమున నంతరించినవి. కాని వీనియందలి శ్లోకములు గొన్ని 'సాహిత్యరత్నాకరమున నుదాహరింపఁబడినవి. 'హంససందేశము' నుండి యొక్క శ్లోకము మాత్ర ముదాహరింపఁబడెను.

“జాగరో యథావా, మమైవ ప్రాకృతవిరచితే హంససందేశే.”

శ్లో. జాఅం సీఆణఅణజుఅళం లోహిఅం జాఅరాఅ
కిం వాతమ్మం మఅణదహణజ్జాలాహిదావా
చిత్తారద్ధేసురఅవిహవే చుంబణాణం పభేఏ
రత్తం కిం వా రహువఇముహే వీడిఆరాఅజోఆ.

ఛాయ:-శ్లో. జాతం సీతానయనయుగలం లోహితం జాగరాద్వా
కింవా తామ్రం మదనదహనజ్వాలజ్వాలాభితాపాత్
చిత్తారబ్ధే సురతవిభవే చుంబనానాం ప్రభేదే
కింవా రక్తం రఘుపతిముఖే వీటికారాగయోగాత్.

[X రసతరంగము. 16 శ్లో. 346 పు. తెలుఁగు ప్రతి; 353 పు. బమ్రాలోఁ బ్రకటితమైన నాగరీప్రతి.]*

LVI హంససందేశము:—60. భట్టవామనకృతము.

శప్తుఁ డగునొకయక్షుఁడు తనప్రియురాలియొద్దకు హంసను దూతగాఁ బంపుటయిందలియితివృత్తము. ఇది కాళిదాసమేఘసందేశమునకుఁ బ్రతిబింబము.

*ఈహంససందేశప్రణేత గద్యకవిసార్వభౌముఁ డగువామనభట్టబాణుఁ డనియు, నీక్రిందివి తత్ప్రణీతకృతు లనియు 'శృంగారశ్రీనాథము' న శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు (78-79 పు.) వ్రాసియుండిరి.

i. వేమభూపాలచరిత మనునాఖ్యాయిక.
ii. రఘునాథాభ్యుదయము. [కావ్యము]
iii. నలాభ్యుదయము.

59. సరస్వతి తిరువేంగడాచార్యులవారిచేఁ, చెన్నపురి సరస్వతీనిలయముద్రాశాలలో ముద్రితము. 1871.

60. “D. C. S. MSS.” Volume XX, R. No. 11912. Page 7972.

iv. శబ్దరత్నాకరము. } నిఘంటువులు.
v. శబ్దచంద్రిక.
vi. పార్వతీపరిణయము. } రూపకములు.
vii. శృంగారభూషణము.
viii. హంససందేశము : ఖండకావ్యము.

నలాభ్యుదయగద్యము "ఇతి వామనభట్టబాణకృతౌ నలాభ్యుదయే" అనియున్నది. హంససందేశమునందలి గద్యము "ఇతి శ్రీభట్టవామనస్యకృతిః పూర్వో హంససందేశః సమాప్తః" అనియున్నది. 'శృంగారశ్రీనాథము'న వామనభట్టబాణ భట్టవామనుల యైక్యముగాని భిన్నత్వముగాని చర్చింపఁబడదయ్యె. చర్చించినతరువాతఁగాని వీరు భిన్నులా, కాదా యనుప్రశ్నము సమాధేయము కాఁజాలదు. హంససందేశకావ్యరత్నమునందలి కొన్నిమయూఖములఁ బ్రదర్శించెద:—కావ్యారంభము:—

1. శ్లో. సోఽహం యక్షో నియతవసతిః సౌమ్య కైలాసశైలే
నామ్నా దక్షో నలిననయనా సాచ కన్దర్పలేఖా
ఆజ్ఞాభఙ్గాత్ కుపితమనసా దత్తశాపోఽస్మి రాజ్ఞా
కామీ వర్షం కమపి వనితా విప్రయుక్తో వసేతి.

2. శ్లో. కాలే నస్యాన్నియతమియతా సాపునః కాతరాక్షీ
మ్లానచ్ఛాయా వనగజకరోపద్రుతా వల్లరీవ
ప్రత్యాశ్వస్తాం విరచయ సఖే తాం వచోభిర్మదీయైః
ధారై[రా]సారై రివ జలధరశ్చాతకీం తప్యమానామ్.

4. శ్లో. పూర్వం వాచాకలమధురయా శశ్వదామన్త్ర్య బంధూన్
పాథేయంచ ప్రకృతిమృదులం కల్పయిత్వా మృణాలీమ్
ధ్యాత్వా హంసం తవకులగురుం(తం)విరిఞ్చస్య వాహ్యం
శైలాదస్మాద్గగనపదవీ ముచ్ఛ్రితో రఞ్జిహీథాః.

కావ్యోపసంహారము:—

౬. శ్లో. సేయం దీర్ఘా విరహరజనీ హన్త కించిద్విభాతా
శాపస్యాంతః సకదిభవితా వాసరైః కైశ్చిదేవ
మాసా వేతా(గమయ)లదను ప్రాశ్య మోక్ష్యావహే తాన్
భోగా నిష్టాన్ రజఃషుపరం ప్రోషచ ద్రాతపాసు.

ధాతుమాల.

ఈయాంధ్రధాతుమాలకు మూలమగు వ్రాతకాగితపుఁబ్రతి శ్రీసూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటుకార్యాలయమునఁ గల చిన్నయసూరిగారి లిఖితగ్రంథసముదయములో దొరకినది. ఇది చిన్నయసూరికృతమగునో కాదో సిద్ధాంతము చేయుటకుఁ దగిన ప్రబలాధారములు దొరకలేదు. మేమువినినంతవఱకు సూరిగారిచే రచియింపఁబడిన వీక్రిందిగ్రంథములై యున్నవి.

1. ఆంధ్రశబ్దశాసనము.
2 ఇంగ్లీషు లాచట్టముల భాషాంతరీకరణము.
3. చాటుపద్యములు.
4. రాణిగారిపట్టాభిషేకమునకు రచించినపద్యములు.
5. సంస్కృతబాలబోధ.
6. సంస్కృతసూత్రాంధ్రవ్యాకరణము (చిన్నయసూరీయము.)
7. ఆంధ్రశబ్దచింతామణివ్యాఖ్య.
8. బాలవ్యాకరణము.
9. నీతిచంద్రిక.
10. శబ్దలక్షణసంగ్రహము.
11. అక్షరగుచ్ఛము.
12. పద్యాంధ్రవ్యాకరణము.
13. విభక్తిబోధిని.
14. అకారాదినిఘంటువు.
15. విశ్వనిఘంటువు.
16. సుజనరంజనీపత్రిక.
17. ఆదిపర్వవచనము.
18. పచ్చయ్యప్పగారిపైఁబద్యములు.

ఈగ్రంథమందు గ్రామ్యరూపములు పెక్కులు కానఁబడుచున్నవి దీనినిబట్టి యిది చిన్నయసూరికృతము కాదేమో యనిసంశయించుట కవకాశము గలదు. ఎట్లయినను దెనుఁగులో ధాతుపాఠ మింతదనుక లేదు కావున దీనిని బ్రకటించితిమి. ఇందలిగుణదోషములు విచారించుభారము పండితులదియై యున్నది.

దీనిపై విద్వాన్ కట్టి సాంబమూర్తి శాస్త్రిగారి యభిప్రాయము వెనుకవైపునఁ బ్రకటింపఁబడినది.

వ. అ.

శ్రీసరస్వతీపరదేవతాయైనమః

ధాతుమాల-పీఠిక.

ఈయాంధ్రధాతుమాలను లోకమునఁ బ్రకటించి యాంధ్రసాహిత్యపరి
షత్తు తనముఖ్యవిధి నొకదానిని నిర్వర్తించినది. సాధారణముగా గ్రంథనిబద్ధ
ములగుభాషల కెల్ల వ్యాకరణ ముండితీరును. ఏకాలమునం దేయేపదము
లు వాక్యములు నెట్టిపరిణామమును బొందినవో తెలుపుటయును బహుశిష్ట
జనవ్యవహారారూఢపదములు మాత్రమే ప్రయోగార్హము లని శాసించుటయే
వ్యాకరణముల ప్రయోజనము. ఎల్లబాసలందును దొలుదొల్తఁ బరిమితము
లగుక్రియాపదములు మాత్రమే యుండి యవసరముల ననుసరించి కాల
క్రమమున నితరపదములకూడికచే నపరిమితము లగు నని కొందఱు పండితు
లందురు. సంస్కృతభాషయందలి పదము లన్నియు ధాతుజన్యములే యని
పాణినీయవ్యాకరణమునందలి వ్యుత్పత్తిపక్షము దెల్పుచున్నది. తెనుఁగుభా
షయందలి కాలు చేయి కన్ను ముక్కు మొదలగుపదము లన్నియు ధాతుజన్య
ములే యని పలువురు పండితు లనుచున్నారు. కాని ధాతురూపములు నా
మములుగాఁ బరిణమించినవో నామములనుండి ధాతువులు జనించినవో నిర్ణ
యించుటమాత్ర మలవికానిపని. ఈసంశయ మాంధ్రభాషావిషయమున నత్య
ధికముగానే కలదు. నేను మేము నీవు మీరు వాఁడు వారు అను ద్వ్యక్షర
సర్వనామములందలి ద్వితీయావయవములే ప్రకృతక్రియావిభక్తులుగా నగపడు
చున్నవి. తొలుదొల్త ధాతువులకు విభక్తిప్రత్యయములు లేవనియు సర్వ
నామపదములే తత్తదర్థానుసారముగ ననుప్రయోగింపఁబడియెడి వనియుఁ
గాలక్రమమున నయ్యవి వర్ణలోపాదివికారములఁ బొంది విభక్తులుగా మాఱి
న వనియు నూహింప నగును. అయినను ధాతురూపములు మాత్ర మనాది
సిద్ధములై స్వతంత్రముగానే యున్నవి.

ఏభాషయం దైనను పాండిత్యమునకు ధాతురూపపరిజ్ఞానము పరమ
సాధనముగా నున్నది. అనేకశబ్దము లుపసర్గసాహచర్యమునను బ్రకరణవశ
మునను భిన్నార్థద్యోతకము లైనను రూపసాదృశ్యముంబట్టి యేకధాతుజన్య
ము లని నిర్ణయించుచున్నాము. ప్రహారాహారసంహారవిహారపరిహారము లిట్టి
వి. ధాతురూపపరిజ్ఞానము లేనిభాషాజ్ఞానము నేత్రహీన మగుశరీరముం

బోలి నిరర్థక మగుచున్నది. పరిమిత మగు [illegible] ధాతుకతిపయముతో నపరి
మితము నావశ్యకము నగుపదజాలమును సృష్టించికొనుట వ్యవహారసౌకర్య
ము గూర్చును. కావుననే ప్రాచీనపండితులు ధాతుమాలల రచించి యుం
డిరి. సంస్కృతమునకు ధాతుదళగణితలంగ [illegible] వర్ణింప నలవి కానిది
గదా! కర్ణాటభాషకు సైతము ధాతుపారాయణము గలదు. ఆంధ్రభాషకు లక్ష
ణముల రచించినవారు ప్రాచీనకవులు లనేకు లున్నను నీకీటుగా ధాతువుల నెల్ల
నేకసూత్రమున గుదిగ్రుచ్చి లోకమున కర్పించినయట్టి సుగృహీతనామధేయు
లగు శ్రీపరవస్తు చిన్నయసూరిగారు మాత్రమే. శ్రీసూరిగారిచే రచితగ్రంథము
లగునవి యాంధ్రు లెల్లరజిహ్వాగ్రములందు దాండవించుచునే యున్నవి. ప్రమా
ణమే కావిం దప్రమాణమే కాని యు బాలవ్యాకరణమునం బోలెం బటుతర మగు
నాంధ్రవ్యాకరణ మాంధ్రావనియం దింకొక్కటి కలదా? చిన్నపొత్తమే యైన
ను నీతిచంద్రికం బోలుప్రౌఢవచనకావ్యము వేఱొకటి లేదుగదా? ఈరెండు
గ్రంథములును శ్రీసూరిగారి కీర్తిలతికకు శాఖాద్వయమై యాంధ్రదేశ కాయ
మానమున నలముకొని యనశ్వరజ్ఞానఫలము నందించుచున్న వనుట యతిశ
యోక్తి కానేరదు. శ్రీసూరిగారిజీవితచరిత్ర మిదివఱ కీపరిషత్పత్రికయందే ప్ర
కటింపఁబడినది. అచ్చుపడిన నీతిచంద్రికాబాలవ్యాకరణములు కాక యము
ద్రిత మగునొకగొప్ప తెలుఁగునిఘంటువు సూరిగారు రచించినది శ్రీపీఠికాపుర
సంస్థానమునఁ గలదు. శబ్దరత్నాకరముకంటె నిది మిగులఁ బెద్దది. శబ్ద
రత్నాకరమున కిది మూలప్రాయ మైనదికూడను. శబ్దలక్షణసంగ్రహ మను
నొకముద్రితాంధ్రవ్యాకరణము సూరిగారు రచించినట్లు ప్రకటింపఁబడియున్నది
కాని యది వారిచే రచింపఁబడినది కాదని నేను కణుకుపరిషత్సభలో సిద్ధాం
తీకరించియున్నాఁడను. ఇట్లుండ నిపు డీధాతుమాల యొకటి సూరిగారిపేరు
మోసికొని లోకమున కవతరించినది. కావున దీనిఁ గలరూపించుక విమర్శింప
వలసియున్నది.

శ్రీసూరిగారు ధాతుమాల నొకదానిని రచించిన ట్లనేకు లెఱుంగరు.
ఈగ్రంథమునం దెక్కడను సూరిగారిపేరు లేదు. శ్రీసూరిగారిమతమునకు
విరుద్ధ మగు ననేక విషయము లిందుఁ గలవు. అలాక్షణికత్వమును నిరసించు
వారిలో సూరిగా రగ్రగణ్యు లనుట నిర్వివాదముగదా? అట్టిసూరిగారు గ్రా
మ్య రూపముల నుదాహరింతురా? ఒక వేళ స్వస్ప్రతిపత్తికై గ్రామ్యపద

ములతో నర్థనిరూపణము గావించినఁ గావింపవచ్చును గాని ధాతువులకే గ్రామ్యరూపముల నుదాహరించుట వానియర్థమును సంస్కృతమున నాంధ్రమున ను దెల్పుటయును శ్రీసూరిగారివంటి యభినివిష్టు లాచరింతురా? "ధాత్వాదులకు ధాత్వాదు లనుప్రయుక్తంబు లై విలక్షణార్థాభిధాయకంబు లగు నయ్యవి శబ్దపల్లవంబులు నాఁబడును." అని సూత్రించి సూరిగారు ఏగుదెంచు, చనుదెంచు, మేలుకొను, అందిమ్ము, చొత్తెంచు మొదలగురూపములను సాధించిరి. వీనియందవయవద్వయము వేర్వేఱ స్వతంత్రప్రయోగము గలదియే. ఈ గ్రంథమునందు అగపడు మొదలగురూపములను సమానధాతువులుగాఁ జేర్కొని అగపడులో అగకు వ్యస్తప్రయోగము లేదనుట సూరిగారిమతమునకు విరుద్ధముగాదా? సమానధాతుసంజ్ఞ సూరిగారిగ్రంథమునం దెక్కడ నగపడదు. సమానధాతువు లను సంజ్ఞాకరణమే దుష్టము. ప్రయోగారూఢము లగుదేశ్యధాతువులకు మాత్ర మర్థనిరూపణము రూపనిష్పత్తియుఁ గావించుట గ్రంథోద్దేశమయి యుండఁగా నిందు వ్యావహారికములఁగూడ నుదాహరించి యందుఁ గొన్నింటికి మాత్రము గ్రామ్యము లని "గ్రా" సంజ్ఞతో సూచన గావింపఁబడినది. సూచనావిరహితము లయ్యు గ్రామ్యము లనేకములు గలవు. మఱియు ననేకవిధము లగుదోషము లీగ్రంథమునం దగపడుచున్నవి. వాని నీషన్మాత్రముగ నీసారిది నుదాహరింతును.

అగపడు, అగుపడు- ఆమతించు, ఆమెతించు- ఎదగు, ఎదుగు- ఎదిర్చు, ఎదిఱ్చు, ఎదిఱించు, ఎదుఱ్కొను- ఓదార్చు, ఓదర్చు- తడవు,తడువు, తవుడు- తవుడుకాడు, మొద లగురూపాంతరము లడుగడుగునఁ జూపఁబడినవి. కాని యిందలిరూపాంతరములును శకటరేఫసంయోగములును గ్రంథములం దెక్కడను గానరావు, కొన్ని వ్యవహారమందును మృగ్యములే. ఓటించు-ఓట్రించు; కతకు-కతుకు, కదకు-కదుకు, తవుడు-తవుడుకాడు, మట్టగించు, మద్దటిలు-మద్దటిలు, లోటు, లోదు అను రూపాంతరములే ప్రదేశమం దేవి వ్యవహారసిద్ధములో నాయెఱుఁగినంతవఱకుఁ దెలియరాలేదు.

అర్థనిర్ణయమునందు ననేకదోషము లున్నవి. ఆమెతించు-సత్కారపూర్వకముగాఁ బిలుచుట, విందుచేయుట యగునేమో! క్రుచ్=కాంక్షించుట.(చుట్టుకొనుట శ ర) అవు మొదలగునవి పొడుచుట క్రుమ్ము కాని కుమ్ముకాదు. దుయ్యానకు బాణము దూసిపాఱుట కాని పిడికిలినుండి జాఱుట కాదు. ఒకవేళ

పిడికిటనుండి విడుచుట యగునేమో? కతకు మొదలగు నాల్గురూపములకు
భోజనసామాన్యమే యర్థమైనను శునకాస్వాదనమే యని నియమించుట సరి
కాదు. రాపాడు దోషమారోపించి తెల్పుటంట? వంచివేయుటకు కట్టివంచు
ట ప్రసిద్ధము. ద్రవపదార్థ మొలికించుట గ్రామ్యము. ప్రకృతిప్రత్యయ నిరూ
పణమందును దోషము లగపడుచున్నవి. అడు-అటచేతితోఁ గొట్టుట యను
చు వర్తమానార్థకప్రత్యయము నని తెలుపుట తప్పుగాదా? ఔడుగఅచుతో
ఔడుగఅ ధాతువంట, చు వర్తమానార్థకప్రత్యయ మంట. ఇంతటి వైపరీత్య
మెందైనఁ గలదా?

వ్రాఁతప్రతియందు ధాతువు, సంస్కృతార్థము, ఆంధ్రార్థము, వర్తమాన
భూతభావికాలికప్రత్యయములు, విశేషములు నని యేడువిభాగములు ప్రదర్శిం
పఁబడినను, ముద్రణమున ధాతుధాత్వర్థములు మాత్రమే ప్రకటింపఁబడినవి.
అన్నిధాతువులకు వర్తమానమున చువర్ణకమును భూతమున ఇత్-ఇన్వర్ణక
ములును, భావిని ఎద్, ద్వర్ణకములును దెలుపఁబడినవి. విశేషములందు
సమానధాతువులు, శాస్త్రీయములు, అస్వతంత్రములు మొదలగువిషయము
లు పేర్కొనఁబడినవి. అన్నింటికిని జివర డుప్రత్యయముతో నర్థము నిరూ
పింపఁబడినది.

వైయంశము లన్నింటి నాలోచించినచో బరిషత్తువారు ప్రకటించినది
చిన్నయసూరికృతమేనా యనుసంశయము గలుగుట సహజము. చిన్నయ
సూరివంటి లాక్షణికశిరోమణిగ్రంథమం దిట్టిదోసఁగులు పొసంగునా యను
శంక దుర్నివారమే యైనను గొంచె మాలోచింపఁదగును. శ్రీమత్సూరిగారు
ధాతుమాల నొకదానిని రచించి రనుటలో నెట్టిసంశయమును లేదు. చెన్న
పురిప్రాచ్యలిఖితపుస్తకాగారమున నొకధాతుమాల చిన్నయసూరివిరచిత మగు
నది యుండెడిది. ఆపుస్తకము నెవ్వరో యపహరించినను దానివరుససంఖ్య
యుఁ బేరును నిప్పటికిని గలదు. పరిషత్తునకు లభించినప్రతి శ్రీసూరిగారి స్వ
హస్తలిఖితము కాదు. వారిప్రతికిఁ బుత్రికయో పౌత్రియో యింకనువ్యవహిత
సంతతియో తెలియదు. ప్రతులఁజూచి పుత్రికల వ్రాసికొన్నవారు తప్పుల
దొరలించుట వింత కాదుగదా! శ్రీసూరిగారిగ్రంథములు చాల నీనడుమఁ బరి
షత్తువారికి లభించినవి. వానినెల్లఁ జూచిన నీవిషయము సత్యమే యని తే
లును. లోకములో వ్రాఁతతప్పులు పడుట నైజమే కాని ప్రక్షిప్తము లధికము

గాఁ దూఱుట శ్రీసూరిగారి గ్రంథములకు సంభవించిన మహోపద్రవము. వారియందు గౌరవాతిశయమునఁ దమ రేమీ సాధించితి మనుతలంపున మంచిచెడ్డలారయక యడ్డమైనగడ్డి నెల్ల గ్రంథమందుఁ జొప్పించుట శ్రీసూరిగారి గ్రంథములం దధికముగా నగపడును. అట్టిచీకాకులు లేకున్న సీధాతుమాల యెంతటిగౌరవము నొందెడిదో ? ఇదియే కాక శ్రీసూరిగారి గ్రంథము లముద్రితము లేవియైనను మనకు నిర్దుష్టముగ లభించుట దుష్కరమే. ఎట్లయినను నేను బ్రారంభమునఁ జేర్కొన్నంత యుపయోగ మిప్పటియీ గ్రంథమునకు లేకున్నను దీనియవసరము గలదనియే నావిశ్వాసము. గ్రామ్యములో గ్రాంథికములో యగుధాతువుల నొక్కచోఁ జేర్చి వానియర్థము నిరూపించుట వ్యుత్పిత్సువుల కత్యంతోపకారకముగదా ? అందును గ్రామ్యరూపముల వలన భిన్నదేశవ్యవహారము సుగమ మగును. కావున సీధాతుమాలను బ్రకటించి యాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు మహోపకార మొనరించె ననుట కావంతయు సందేహము లేదు.

వరపన్నపెట, గంజాము.
20-1-1930

కత్తి సాంబమూర్తిశాస్త్రి.

ఉ. పాటలగంధితోఁడ హరి పానుపునందు వసించునత్తఱిం
బాటలగంధు లింపడరఁ బాడఁగఁ బాటలు నవ్వులాటలన్
మాటికిఁ గేలుదప్ప కెడమం గుడి రువ్వెడుమారునంపపూ
ఝాటపునీటు లెన్న నెకసక్కెపుమాటలు మీఱెఁ గార్శ్యమున్. ౧౪౩

— శ్రీకృష్ణునకుఁ దాంబూల మిచ్చుట —

క. ఆయెడఁ బదినూఱులబలు, చాయలుగలవేల్పుజేఁడు సన్నయొసంగం
జాయకొమరుండు దమ్ముల, మాయదుభర్తకు నొసంగునభిరతి వచ్చెన్ ..
ఉ. వేయగుపాదముల్ గలిగి విశ్రుతధీమహిమంబు గాంచఁగా
చాయపొలంతిజేఁ డతనిసంతతివై తగునీకు నెవ్వఁడుం
బాయవు మాంద్యపంగుతలు భావజతండ్రికి పీక్ష్య మిచ్చె డే
చాయ నొసంగెదంచు హలిసాత్యకిముఖ్యులు నవ్వుచుండఁగన్. ౧౪౪
గీ. మాంద్యపంగుతలన్నచో మానుఁజార్థ, సమసనంబచ్చుటనుమష్ఠిజానుమీఱు
ననుచునవ్వుచునుత్తరంబాడికొనుచు, హరికి నసితుండు వీడియంబమరనిచ్చెఁ
ఉ. తెలివి దలిర్ప నా కబలిఁదీరఁగఁ గృష్ణుఁడు దివ్యరత్నముం
దెలిబలుమ్రాను మోముకతితేటలుగల్గిన గిడ్డి నీగికి
న్వాలయఁగఁ బంచి తద్ఘ(టి)తశ్రుతసద్వయథేష్టవస్తునం
కలన సమస్తలోకముల గారవ మొప్పఁగఁ దన్పి పంపుడున్. ౧౪౬

— అప్పగింతలు —

క. అంతట నంతటిచుట్టం, బంతఃకరణం బపారగానందపయో
ధ్యంతరముననోలాడఁగ, నంతికచరుఁడౌచుఁ గూర్మిసల్లునిఁబలికెన్. ౧౪౭
ఉ. ఎల్లజగంబు లేలుపరమేశ్వర భక్తజనావనార్థమై
యిల్లలితంపుమానవసమీహితచేష్టలు గాంచుసామి నీ
వల్లుఁడవైతి గానఁ జరమాద్రికి నవ్వలఁ జిమ్మచీఁకటుల్
ద్రోల్లఁగఁ జేయునట్టిడిపటుత్వము గాంచు ప్రభల్ భరించితిన్. ౧౪౮
గీ. ఎంతకాలంబునుండియో యెడయకుండు
పటుతమోగ్రస్తత హరింపఁ బాలుపడితి
నస్తమయశూన్యమైనట్టి యభ్యుదయముఁ
జెందఁగాంచితి నయ్య ముకుంద నేను. ౧౪౯

గీ. హారణ మొసఁగుట మాకు నర్హమిచట, నఖిలకర్తకు నీఁదగునట్టి దెద్ది
యయిన సర్వస్వసందర్శనానుకూల, దక్షిణాశోకభర మిచ్చుతలఁపు నాది.

క. హరిదశ్వుఁడు హరి నీగతి, సరసచతురవచనరచన సమ్మోదితుఁగాఁ
గర మొనరింపుచు నానతి, వరమపురుషుచేతఁ గొనుచుఁ బలికెం గూఁతున్.

ఉ. ఓమదగణ్యపుణ్యవిభవోదయపూర్ణఫలస్వరూపపు
శ్రీమణి నీకతంబున గరిష్ఠగుణాంబుధి కృష్ణుఁ డల్లుఁడై
నామదిపూర్ణకామత ననంతసుఖం బగునట్లు సేసె నిం
కేమివిచార మీహిత మహీనతఁ జేకుఱె నీకు సుందరీ. ౧౫౨

గీ. భాగ్యసౌందర్యశీలాసపత్నివైన, చాన నీకు సపత్నులు చాలఁ గలరు
వారిమదిలోనవిక్రియోత్పత్తిగగన, కుసుమసాదృశ్య మొందింపఁగోరవమ్మ.

గీ. అంబుజాతాక్షి సర్వకార్యంబులందు, ననుసరింపుము హరిజాయ ననుసరించి
హరికథానుగతిస్ఫూర్తి నలరనీకుఁ, దల్లియగుచాయఁ బోలంగఁ దల్లి మేలు

గీ. వగలుగావించి మాయమ్మ వగలుసేయు, వానిబిడ్డన నడచుట వాసిగాదు
మాకు వన్నెగ నంతటమైత్రిపూని, భువనబాంధవసుత యనబుద్ధిగనుము. ౧౫౩

శా. అమ్మా మమ్మెడఁబాసితంచు మదిలో నావంత యైన న్విచా
ర మ్మానం బనిలేదు కాంతలకు నబ్రహ్మే యదెన్నంగనై
న మ్మానక్ భవదీయసన్నిధి జగన్నాథుండు నన్నుం గృపన్
సమ్మానింపుచుఁ బాయఁ డెప్పుడు నిజస్ఫారాక్షిగాఁ జూచుచున్. ౧౫౪

చ. సిరికి నివాసమైన హరిచెట్ట గ్రహించిననీకు లక్ష్యమే
హారణముగాఁగ నే నొసఁగునర్థము లైనను దండ్రిపట్టికిన్
హారణ మొసంగు టిజ్జగము లాగమముల్ దగఁ దెల్పు నింతె కా
దరయ బితృస్వకాంతు ధృఢమై మదిఁబుట్టెడు నెట్టిబోటికిన్. ౧౫౫

ఉ. కావున సర్వవస్తువులు గల్గుటకై సకలోపచారస
ద్భావముకై ద్యులోకతరుబంధురధేనుచిరత్నరత్నముల్
భావము పొంగ నిత్తుఁ గొను భాగ్యవతీతిలకంబ వాని నీ
భావములో స్మరింపఁ గనుపట్టి ఘటింపఁగ నానతిచ్చెదన్. ౧౫౬

క. అని చాయతోడఁ గూరిమి, తనయామణి గారవించి తరళేక్షణచే
వనజాప్తు డోకవిధంబున, ననుమతి గైకొనుచు నొందె నాత్మాలయమున్.

క. మహానారాజకుమారక, మహనీయగుణాభిరామ మైథిలకన్యా
పహరణపరఖరదూషణ, సహజాపైయాపృకరణ సత్యాభరణా. ౧౬౦

గద్యము.

ఇది శ్రీరామచంద్రచరణారవిందమిళిందాంతఃకరణ పోలూరి మాధవయజ్వ
సముజ్జ్వలత్కృపోక్షిత కటాక్షాసాదిత పాండిత్యాభరణ ప్రభంజనపం
శాబ్ధిరాకాశశాంక నిరంతరారాధితవిచక్షణశశాంక అభినవ
నన్నయభట్టారక అహోబలపత్యాహ్వాయకవిమహో
పాధ్యాయభట్టారకప్రణీతం బైనకాళిందీకన్యా
పరిణయం బనుమహాప్రబంధమునందుఁ
బంచమాశ్వాసము.

శ్రీరస్తు.

కాళిందీకన్యాపరిణయము.

—॥ షష్ఠాశ్వాసము ॥—

క. శ్రీమత్పద్మజభవహృ, త్తామరసస్ఫారభృంగ దశముఖభంగా
శ్రీమహిత హితజనాంబుజ, ధామనిధి ప్రముదితాత్మ దశరథరామా. ౧

వ. దేవా దివ్యచిత్తంబున నవధరింపుము. ౨

క. చారుశ్రీజవికరమై, హీరోపలకాంతిపూరహృదయము గమనై
సారసుధానిలయంబై, పారావారంబుభాతి భాసిలు మఱియున్. ౩

క. అర్థసమృద్ధంబై శ్రీ, వర్ధనచతురాస్యహర్షవర్ధనపరమై
వర్థిల్లుగీత మన గృహ, మర్థాధిపసౌధసదృశ మగ్గేహమునన్. ౪

గీ. ప్రాప్తమండప మచ్యుతప్రాప్తిపదము, సుప్రసన్నమునం పూర్ణ సులలితమును
పీఠసాదృశ్య మలరారి వేడ్క నెఱపి, యచ్యుతంబాయుజిత్రము నలరుశయ్య.

క. చారుమహాభోగంబై, భూరిశిరోరత్నకాంతిపూరావృతమై
తోరంపు శేషశయ్యా, గేరెడుసుకుమారపుష్పకేలిశయ్యన్. ౬

క. వసియించె వాసుదేవుఁడు, ముసిముసినగుమోముఁదమ్మి మొనయప్రసాదం
బసదృశకాంతావిషయ, ప్రసక్తప్రేమానుబంధపటిమం దెలుపన్. ౭

చ. అతికఠినంబులౌ జగతి హాటకరత్నము లంగయష్టి నీ
దతిమృదు వెట్లు పొందెనఁగు నైన సమంబటులేని భూషణా
వృతి కిది వేళ యౌ నటంచు *వేగసమాసవిభూషణావళుల్
సతి ఘటియించు మంచు రవిజాత విభూషితఁ జేసి రంగనల్. ౮

శా. సారోదాత్తవిశేషచిత్రకవిభూషాకీర్తి సమ్యగ్† గుణో
దారవ్యక్తి ‡సువృత్తి దోషరహితన్ ధన్యోల్లసత్ §న్యాయకన్
నీరేజేక్షణఁ గావ్యలక్ష్మిబలె (1)మున్నిద్రాశ్రితాస్యామ్నాడై
మారుం డప్పుడు చూచి రోసి పదలేమన్నింపు శాస్త్రాస్త్రముల్. ౯

క. (స)తియంగంబులఁ బొంగడెము, నతులప్రాజ్ఞావళీసమంచిత వాచా
గతుల ద్వితీయతృతీయ, ప్రతిభటరహితప్రటలంక(ర)ణయుగ(2)మొనసెన్.

---

* వేగసమాసమభూషణా † గుణాహారా- ‡సువృత్తి- § న్యాయకిన్
(1) మున్నిద్రా-, (2) మొనసెన్.

చ. చెలులకు నతిప్రయత్నమె(గ)జిమ్మఁచుఁ గమ్మవిలింటివానిపూ
ములుకుల *క్రొ వ్వడంపుఁచు(ను) ముప్పిరిఁగొన్న నురాగగర్వమున్
నిలువ(న)దల్చుచుం జెలువ నిల్పెను నొక్కఁడుగెక్కకుండ విం
తలు భళిరా భళీర మదిఁ దార్కొను సిగ్గువటుత్వవైఖరుల్. ౧౧

సీ. మదనుఁ డను కర్ణధారుండు గదియు నేని, వెలిమయుడి యను నావ శోభిల్లు నేని
వేకరంబులనారదారబిడ్డయేని, చెలువ దాఁటంగ లేదయ్యె సిగ్గుకడలి. ౧౨

చ. వెనుకకు సిగ్గులాగఁ దమివేగము ముందఱ కిగ్గ నవ్యథం
జనుస సహింప †భామము యుసంధిలు మధ్య మభావ మైగచో
ఘనకుచ‡భారధారణము గాఁ జన దంచు వచింపవచ్చునే
ఘనపదమాశ్రయించి కలకాలము §చుండెడివాని గానమే. ౧౩

క. వెడవింటిజోదు విరివి, ల్గుమసుమడం జేయఁ జేయ గుబకుచ శొక్కా
క్కడు గాఁడకుం గడచినఁ, గడుదూరం బయ్యె లజ్జగరిమం బెంతో. ౧౪

చ. అలపలరాజు వైదలి రమాధిపు(కజ్జకు) వేగఁ (1)జేర్పఁగా
వలనొదలిర్ప నూఱటలఁ బాయుచు గుప్పెడుఁ బువ్వుబాణముల్
చలనము లేనికూర్మి నవసం బయి మించినలజ్జ జాయగాఁ
గలఁగుచు మోము వాంచెఁ గడుఁ గ్రమ్మెడుసిగ్గున సిగ్గులాఁడి (2)తాన్ ౧౫

చ. చెలి తలవాంచి తెల్పె బలుచెల్వపుఁగ్రొమ్ముడిఁ జిమ్మచీఁకటిం
గలసి మెలంగు పావటచొకాటపుఁ జెంద్రపురేఖచే మనో
మిళదనురాగవైభవము మించఁగఁజాలదు లజ్జ నెమ్మెయిం
గలుగఁగ నేర్చు సత్వరితగామిత యంఘ్రుల కెన్నఁ జోగిన్. ౧౬

వ. అప్పు డొక్కచెలికలువకంటి యక్కలికి నుద్దేశించి (యి ట్లనియె.) ౧౭

ఉ. క్రొత్తగఁ బ్రాణనాయకునిఁ గూడఁగ నేగెడు వన్నెలాఁడికిం
గ్రొత్తయె లజ్జ లోఁగొనుట కూర్మి చెలుల్ గడితేర్ప తేనికిం
జిత్తము రంజిలంగఁ దగఁ జేయుట యిట్టి విచిత్రలజ్జ మే
మెత్తఱినైన విన్నయది యే కను డక్కడి మాట యుగ్మలీ. ౧౮

వ. మఱియు నొక్కయింతి యక్కాంత కి ట్లనియె. ౧౯

క. ఇటువంటి ముద్దరాండ్రే, కటుతరకుచకుంభవజ్రకంజరసీమన్
ఘటియింతురు నిజలీలల, నిటునటుఁ జనసీక జీవితేశ్వరశుకముల్. ౨౦

(*) ద్రొవ్వ- † భావము- ‡ భావధారణ- § నందెడి. (1) చెప్పగా- (2) తోఁక

వ. వెండియు నొక్కతె టచక్కులాఁడి యచ్చక్కనికొమ్మ కిట్లనియె ౨౧

క. నను వైనపూలపాన్పున, మనసూరుచు నున్నవాఁడు మాధవుఁ డయ్యో
తనువునఁ గల్గుమృదుత్వము, మనమున నీ కెల్లలేదు మంజులవాణీ. ౨౨

వ. పిదప నొక్కబింబాధర యయ్యిందుబింబాస్య కిట్లనియె. ౨౩

క. హరిఁ గూడక తుణ మైనం, భరియింపఁగరాదు మేనఁ బ్రాణము లనుచున్
విరిసెజ్జఁ బొరలు నక్కాంత, దరియ(నక) యిట్టిలజ్జ దానిఁ సెటు ననునో. ౨౪

వ. మఱియు నొక్కప్రౌఢ యచ్చేడియకంటి కిట్లనియె ౨౫

ఉ. అప్పరో నీవు నీమగని(యందపు)నొమ్మున లచ్చిరీతి నీ
వొప్పులఁ గుప్పుచుం దదధరోష్ఠసుధారస మానుచున్నఁ గం
పొప్పు డు నీకు మోవి దశనోదితరాగ మతండు సేయఁగాఁ
దప్పితి వంచు మాటికి నదల్పఁగ సిగ్గది యెంతఁ బోవునో. ౨౬

వ. అంత నొక్కనిక్కులాఁడి యచ్చక్కఁదనాలకుప్ప కిట్లనియె. ౨౭

మ. ఈరులజ్జాభర*గవ్హారంబునను రాగోద్వృత్తి కీవేల దా
పరముం జేసెదు మర్మముం దెలియు మాపజ్జ వృథా గాదె యె
వ్వరికైనం గనఁ జేటఁ జెందు మదిలోఁ బాటిల్లురాగంబు శ్రీ
కరవక్త్రాంబుజరాగనామకమహాకర్ణేజపం బంచుటల్. ౨౮

వ. అనంతరంబ యొక్కపృథునితంబ యాకాదంబగమన కిట్లనియె. ౨౯

ఉ. ఇంతచలంబు సేయ ఫల మేమని చెప్పినఁ గాక సేసి దో
కాంతరొ గట్టివాయి యని కాంతుని నెమ్మదిఁ దోఁచునమ్మ శ్రీ
కాంతుని కెందఱో కలరు కాంతలు వారలకెల్ల మిన్నవై
కాంతమనోనురంజనముగా సుగుణంబుల వన్నెకెక్కవే. ౩౦

వ. తరువాత నొక్కయుగ్మలి యక్కోమలి కిట్లనియె. ౩౧

క. అతినిబిడలజ్జ గాదిది, పతికి న్మదిలోన నువిద సంగమవేళం
గృతములకుఁ బ్రతికృతంబుల, నితరవ్యాపార మెడసి యెన్నఁగఁ జొచ్చెన్.

ఉ. అత్తఱి నీలవేణి నగ †వాఁగుచు నెచ్చెలులట్ల నడించి యో
చిత్తజుఁ కుల్కి కల్కి వికచిత్తము నిల్పుచు నాదువిన్నవం
బిత్తఱి నాలసింపవల దెంతయుఁ బ్రొద్దు సనంగఁ జొచ్చె న
య్యుత్తమనాయకుం గదియ నొప్పుగఁ నెంతయు నంచుఁ బల్కఁగన్.

---

* గహ్వరము=నెపము. †వాసుచు.

మ. లలనామన్మథ*మూత్నదృష్టి విలసద్రాగావగావేగసం
†కలనాదీవ్యదపత్రపాధుని నెదుర్గా ‡సీఁ దితభ్రాంతిచేఁ
బలెఁ గ్రొంజెమ్మట గ్రమ్మ మెల్లన రమాప్రాణేశశయ్యాంతిక
స్థలజాగ్రద్ద్విజాధినాయకమణిస్తంభంబు నండం గొనున్. ౩౪

క. కేళీవేళల శ్రీహరి, నీలాగునఁ గౌఁగిలింతు నే ననుక్రియ న
బ్బాలిక కౌఁగిటఁ జేర్చెను, నీలస్తంభంబు సిగ్గు నెరయఁ గ్రమ్మఁగ. ౩౫

వ. అంత నక్కాంతం గడచి సఖీజనంబు సవినయభక్తిపూర్వకంబుగా మ్రొక్కి ముందఱ నిలిచిన నీలవేణీనీలవేణి నీక్షించి జలజాక్షుండు నికటస్థలవిలసదుగ్రకరనందనాసుందరేందురేఖావిలాసన ముల్లాసబలప్రబ(ల)విభవదంతరామోదజలధిఫేనాయమానం బగుమందస్మితంబు ముఖాంబుజంబు నలంకరింప నిట్లనియె. ౩౬

క. చెలి వార్తలేమి? దేవర, గలిగినభాగ్యమున మనసు కడురంజిల్లన్
జలజాతనయన మిముఁ గన, వలయుచు వచ్చుటయకాని వార్తలు గలవే.

క. అలికుంతల క్షణదాముఖ, మలులితతిమిరంబు గ్రమ్మె నదియేమి? హరీ
తెలివిఁ గొను కృష్ణపక్షము, వలగొను నీక్షణదముఖము వదలు నెలమమున్.

వ. ఇట్లు సాభిప్రాయంబుగాఁ దనచతురోక్తికిం దగినయుత్తరం బొసంగు నాతిరంగనయనప్రౌఢిమకు ముదంబుఁ జెంది నందకపాణి పాణివలయాదిభూషణపూర్వకంబుగా నభినవాంబరతాంబూలంబు లందఱకు నిడి వెడలి చను సంజ్ఞ నవతరింపం జేయఁ జాయకట్టికి నీచెట్టఁ బట్టినదారి వంపు వెట్టినవనులకుం జని మొదమ్మురో తిరిగి వచ్చెద మిచ్చట నుండుమని మురుంగుగాఁ బల్కి యచ్చిలుకలకొలుకు లొక్కింత వెడల ననంతరంబ— ౩౯

మ. చతురోక్తిప్రవిలాసవైఖరుల నంచద్భ్రూభలు నర్తిల్ల ల
జ్జితసంవిస్మితకాంతమఃఖ్యలలితశ్రీవీక్షణాళీసితా
సితపంకేరుహమాలికన్ మదనకాంక్షేయప్రభాపాళికన్
సితనీరేజదళాక్షి తేని కొనఁగెన్ సేవార్హమా కానుకన్. ౪౦

ఉ. కామిత మేమియు న్మనసు గాంచనియట్టియవాప్తకాముఁ డ
క్కామునితండ్రిఁ గామునిచోకాటపుబాణము భామ చూచు చుం

---

* యత్న † కలనందిర్వ్యపదత్రపా ‡ నిందితభ్రాంతి.

తే మదిఁబుట్టువీరునియు దీర్ఘపరాక్రమ మెచ్చ నిచ్చెఁ బో
రామికి సూనుచెంగటఁ బరాజయ మొందుట నీతియే కదా. ౮౧

క. హృదయగ్రంథి(వి)భేదము, మొదలంటఁగఁ జేయుబోధమూర్తికి నపుడా
మదవతిహస్తగ్రంథిన్, వదలించు టతిప్రయాస వాసిత మయ్యెన్. ౮౨

చ. కరమణికంకణధ్వనులు కామధనుర్గుణనిక్వణంబుతోఁ
గరము ఘటిల్లఁ గెల్చుడి నొకానొకయత్నమున న్వదల్చి శ్రీ
హరి హరిమధ్య నంకతల మందు నొనర్పఁగఁ గాంత రాజిలెన్
హరిమణినీలవేదిఁ దొలఁకారెడు పుత్తడిబొమ్మయో యనన్. ౮౩

క. చెలికీలుగంట మెలగెడు, నలినాక్షునిమృదులపాణినఖరుచిరాజుల్
కిలకిలనవ్వఁ దొడంగెం, బొలుపూరెడు మేల్మిపయిఁడిపువ్వులసరులన్. ౮౪

వ. అప్పు డప్పురుషోత్తముండు మదనలీలారహస్యప్రతిపాదకకృతు లగుకృతుల
నిరర్థకతాదోషంబు నిజానుష్ఠానమహిమంబున నపనయింప నవధరించి
యమ్మించుఁబోఁడి కిట్లనియె. ౮౫

ఉ. కన్నది కన్నొకండు మఱి కన్నొకఁ డందపునీదుమోముచె
న్నెన్నఁగఁ గొన్న దీదృశదృగీహితవై యలరారు టబ్రమే
సన్నుతగాత్రి నిన్న ఖిలసద్గుణసంపద ముజ్జగంబులో
నన్నులమిన్న యంచు విబుధాళి ముదంబున నోలలాడఁగన్. ౮౬

గీ. మానవతి నీవు శృంగారమయత రసిక, చిత్తమెంతయు నలరఁజేసెదవు గాన
నీకలంకార్యత ఘటింప నేర దెట్లు, భాసురైకావళీముఖాభరణగణము.

గీ. భూషణంబంగితభరించెభూష్యమగుట, భూషణతఁగాంచియంగతభూషనగునె
అర్థములు భావశబలతాద్యములు వాని, కాంతరచియింప వేయలంకారములుగ.

ఉ. నేరుపు మీఱఁ గన్నఁగవ నీటగు కొప్పునఁ గప్పు పూని శృం
గారము నీదురూపుగొని గారవ మొప్పఁగ న న్భజింపఁగాఁ
జేరఁగవచ్చెనో తనదుసేవకభావము నాదుసేవ్యతన్
ధారుణి సుప్రసిద్ధముగఁ దా నొనరింపఁదలంచి నెచ్చెలీ. ౮౭

గీ. ఉవిద తావకసుగుణాదియోగమహిమ, వాసనాత్మక మగురతిభావమిపుడు
రసతఁ గైకొనె నీకు నీక్రమము కాన, వ్యక్తికత్వంబ మనకు సిద్ధాంత మరయ.

ఉ. నేత్రము పర్వసంతతన నిమ్మి యొసంగెడు సౌష్ఠవంబుగా
సూత్రితరీతి నంగములు చొప్పడు పాత్రత నీకుఁ గల్గదే

పాత్రత నీకుఁ గల్గినను భామిని నిశ్చలవృత్తి నుండఁగాఁ
జిత్రము మాకుఁ దోఁచె నః చెల్వఁ దొనర్చెను మందహాసముల్. ౫౧

మ. రసకృత్సద్గుణ మై యలంకృతిభరప్రస్ఫూర్జితవ్యక్తి నొ
పసియించుల్ సుకవిప్రబంధములఁ ద్వదీయం బైన బల్కొప్పు దా
వెసఁ దూలించును గర్భకంబునకుఁ(?) దెల్విం గైకొను న్వాంతగా
రసవిస్ఫూర్తి నొనర్చు గర్భకము సంగ్రాహ్యంబుగాఁ జిత్రమే. ౫౨

చ. చెలి తలవాంచి చూపెద(వొ) చెల్వపుఁగొప్పిది సాటి దీనికిం
గలుగునొ కల్గదో యనుచుఁ గల్గమి సిద్ధ *మనర్ఘగత్న సం
కలితపుఁగుప్పె చామరముగాఁ జటయే గణింపఁడే యించు న
బ్బలువగలాఁడు దా †నిమిరెఁ బంకజలోచన కేశపాశముల్. ౫౩

ఉ. కన్నులఁ ‡గప్పకొఁ దమముఁ గాదనఁ దేనియతీపిచూపఁగా
నెన్నదు కల్వఁ బల్కు లొకయింపునఁ బల్కిన బర్హిబర్హముం
§బెన్నరితేటలం గొనదు వింతలుగా మెఱుపుల్ ఘటించు న
బ్బన్నను రోయు నీకబరి యబ్బునె యాకుటిలాత్మ(1)సఖ్యముల్. ౫౪

చ. కువలయజేత నీవలుఁదక్రొమ్ముడి నెయ్యపుఁగొమ్మ (2)యిచ్చటన్
సవిధములై ప్రమాణములు సంగతమయ్యెను జూచి తెల్పఁగన్
నవరనిపాతటం గలుగు చక్కసికుంకుమపేటివిక్రమం
బవుల ఘటిల్లుమౌక్తికసరాకృతి గాంచినశుద్ధకీర్తియున్. ౫౫

చ. స్ఫురితగుణానుగాత్మరసముజ్జ్వలమౌక్తికరాజి సద్రసా
కర మతిచిత్రబంధ మధికస్ఫుటచారువిభూషణంబు నై
వరఁగెడుఁ గ్రొమ్ము డుత్తమనిబంధనరీతి విచిత్ర మొక్కచే
తరళమృగాక్షి కేవలము దాఁ గుటిలత్వము మానదయ్యెడున్. ౫౬

క. బిత్తరి మధురగుణంబున, నుత్తమకావ్యంబుఁ బోలు నురుభూషణ మై
హత్తున్ ధృతి యక్కావ్యము, నొత్తు స్ఫుటవ్యక్తికిఁ బరి యొగిమధ్యమమున్.

గీ. మగువ ముక్తాళి యిది శిరోమార్గతమము,(?)పరివ్యాప్తా...షంబు నిరతశుద్ధ
మౌక్తసద్గుణ మమలవంశాభిజాత, మెట్టు లస్మన్మహానంద మొనయదిచట.

సీ. నెలఁత నీవేనలి నీరదపాళిగాఁ గనుము విద్యుల్లతాఘటనఁ జెందెఁ
గలికి నీతురుము చొక్కపుఁగల్వకంపు . . జాఁకించు పువహించెఁ జంద్రరుచుల

---

* మనర్ఘ్యశ్రీ † నెమరి ‡ గొప్పకొంద § వెన్నెలతేట (1) సౌఖ్యము. (2) యిచ్చలన్

మగువ నీకబరి మన్మథు రాయుధముగా జాళువాజలపోఁతజాను గాంచె
భామ నీక్రొమ్ముడి బర్హిబర్హంబుగాఁ జంద్రు సంబంధచారు పర్యోఁ
జెలువ చిత్రాళిపాళిగాఁ జికురభరము, సరసతభరించెఁ జంపకచ్ఛాయఁడాయ
ననుచునఖరోచులంటటనలరుచుండ, గొప్పనుప్పెన గోవిందుఁ డొప్పనీఁటి

చ. కలికిరో మోము వాంఛుటకుఁ గారణ మేమి కలంకిచంద్రుబిం
దులఘుటియింపఁగాఁ గలుగు దుష్టుల పల్కుల సైఁపలేకనో
తెలివి(ని)దప్పి పామరు లతిత్వర సామ్యము పల్కినంతనే
కలుఁగునె సాటి లాఘవము గాఁ బనియేమి మృగీవిలోచనా. ౬౦

ఉ. ఎక్కడివింత మాచలి .... తోఁకట సాటి ప్రొద్దు రా
మిక్కిలి మారుపంకజము మిన్నక పండితమాన్యులీమృషా
వాక్కుల కేల జిహ్వ యులపర్చిరి పంకజవైరి చంద్రునే
నక్కడఁగించుమోమో .... యసందగునే పయోజముల్. ౬౧

ఉ. పంకజనీలపంకరుహభావము దాలుచు కన్నుదోయి మే
ల్పొంకము సైఁచునీ ముఖపూర్ణనిశాకరుఁ జూచి చూచి యీ
పంక(జబృంద మెల్లఁ దల) వంపులకుం దగుఁగాక యుష్మమే
పంకజ*నేత్ర నీకుఁ దలవంపు లహేతుకలజ్జ మెత్తురే. ౬౨

గీ. వనితరో మోముచందురు వాంఛెదేల, కుటిలకుంతలతిమిరంబుకొర...
...నో యనుశంకనో వచ్చునెట్లు, సటలపాదేందు సేమించ నేరదెద్ది. ౬౩

సీ. చెలువ (జ్జను మోము వాంచితి వటన్న
నవధరించితో నీవు ముఖార్ధహాతిగ
వినుము .... హాతి దాన నెనయు నెట్టు
లడియు నొకచోట దోషత నంద దరయు. ౬౪

చ. మృగమదచిత్రకాకృతిని మీఱుకలంకము దానిఁజేసి యీ
మృగ†ధరుఁ డేతదా(కృతివహిం)చు నటంచును మోము వాంఛుటో
మృగ మసుగంధ మప్రియము సమృష్ట మశృంగము దాఁ గలంకమే
మృగమదచిత్రకం బది సమృద్ధగుణాన్వితమా కలంకమే. ౬౫

చ. మృగమదచిత్రకానుగతి మే లగుఫాలము పిల్లతేఁటికిం
దగు-లగు కేతకీదళము దా నగునం చొగి నెంచి కొప్పపే

* నేత్రి † మదు డేత దా

రగవడు తేఁటిగుం పెడసి యాడెడునందపుఁదేఁటిపిల్లల
న్నగు నగుగాదు ముంగురులు నవ్యవమోరుహాపత్రలోచనా. ౬౬

గీ. ద్విత్వరహితంపుటాకృతిఁ దేజరిల్లి, ప్రాకృతాఖ్యాకభాషనా భావితద్వి
రేఫవైఖరి గలిగి త్రిలింగదేశ, సూక్తియన నొప్పుఁ గస్తూరిచుక్కబొట్టు.

ఉ. పిన్నఁదనంబు వక్రతకె పేరువడం దగెఁ గాని లక్షణం
బన్న నెఱుంగనవ్వె నని యయ్యరచందురమోము సోగనీ
నెన్నుదు రైరజనించి కడునేర్పునఁ గైకొనిమెన్ వ్యృగీమదా
ఖిన్నతమాలపత్రరుచిఁ గీల్కొనుఁ జక్షుణ మోమ్మృగేక్షణా. ౬౭

చ. లలితపుబొట్టు ఫాలముఁ గలంకి నొనర్పఁగ నర్ధచంద్రుతోఁ
దులఁ గన దన్నమాట మదిఁ దోఁచిన వాంచితె మోముఁదమ్మి యా
యలికమునందు నందమగు *నట్టిది బొట్టిది దోషకారియే
యిల వ్యతిరేకభూష వచియింపఁగ హేతువుగాక కోమలీ ౬౮

గీ. చవుతి చందురుఁడలికంబుచక్కఁజూడ, మోము పాలంభమగుననిమాటుకొని తె
యది యుపాలంభవిషయతనందకున్న, నదిఘటిల్లుటవ్యతిరేకమగునుభూష.

చ. రసవదమై మృ(దు)త్వమున రాజిలి లక్షణలక్షితంబు నై
హాసన మొనర్చు సాధుకృతి నందపునీనిటలంబు దుష్కృతిం
గనరఁగఁజూచు సామియయిగాంచిన చందురమోమ నిక్కమీ
యసదృశగాత్రి లక్షణము నందినయందముఁ బొంకుఁ జెందమిన్. ౭౧

చ. మొయి లెడఁబాయుపూర్ణశశిముద్దులునించు(చు) రాణించునో
పయిపయిఁ గ్రమ్ముమం చెడయుపద్మము రీతి మెలంగ నేర్చునో
దయిత యపత్రపాభరము తారఁగ నీమువనోజ్జ్వలశ్రీ మే
మొయివిలసిల్లు సంశయము మేకొను నిచ్చుట దానిఁ దీర్పవే. ౭౨

చ. వదన మపత్రపాతిమిరబంధతఁ గాంచినఁ జిమ్మచీఁకటిం
జిదిమెడుచందమామ నగుసేయక యుండునె తప్పఁబల్కితిన్
వదనము సిగ్గుటిర్లు పయిప్రాలఁగ నేనియు నెప్పుడున్ బలెం
బొదలఁగ నిర్లవేళ రుచిపూననిరిక్కలఱేఁడు నవ్వనే. ౭౩

గీ. కాంతిసం(ప)న్నవస్తువుల్ గణనసేయు, వేళనీమోముతరువాత వెలయుఁజంద్రుఁ
డట్టిచోట వికల్పంబు పెట్టరాక, నగసు లనుకల్ప మది యని చనువరాదు.

---

* నట్టిడి-

చ. నెల యిది హైన మన్నయనసీరజముల్ వికసిల్లునెట్లు దా
నెలయు రసా(ంబు)రాశి వడి నిక్కఁగఁ బంకరుహంబు గాని-చోఁ
గలిగదు నేగతిన్ భ్రమరకంబులసంగతి దమ్మిహైనచో
విలసన మెట్లు రేయి యిది వింతగు సంశయ మింతి తీర్పవే. ౭౫

ఉ. పీనులయం దం(లం)కృతిగఁ బెట్టినసీలపయోజపత్రముల్
భానుతనూజ నీయసితభవ్యకటాక్షవిలాసభూషణం
బూని వెలుంగ నీక్షణము లుత్పలకాంతి భరించు నన్నమా
టానఁగరా దొకించుకయు నానఁగవచ్చు విరుద్ధలక్షణన్. ౭౬

ఉ. తోయజవైరి హై మొగము దోఁచినవేళలఁ గన్ను లుత్పల
శ్రీయుతిఁ గాంచు వెన్నెలఁ బ్రసిద్ధిగఁ గ్రోలుచునుండు పుల్గులై
పాయకవిల్చు మోము నవపద్మముగాఁగ న దెట్టులౌచు నీ
యాయతనేత్రముల్ మెలఁగు నార ముఖాక్షివిచిత్రవైఖరుల్. ౭౭

క. వరవర్ణిని నీనయనము, లరమోడ్పన మోముఁజంద్రునందు మెలఁగుచున్
సురుచిరనీలపయోరుహ, సరసిరుహైకత్వజన్మసంగతిఁ దెలుపున్. ౭౮

సీ. శారదపూర్ణిమాచంద్రమోబింబంబు గర్వసర్వస్వంబు గాసిఁజెందఁ
దరుణార్కకిరణసంధానజాగ్రన్నవ్యపద్మలాలిత్యంబు పటిమదక్కఁ
జంద్రాతపాస్వాదసమ్మోదమాద్యచ్చకోరవిలాసంబు కొదవగాంచ
మకరందరసపానమత్తమధుప్రతపోతలావణ్యంబు పాలుపుఁదొలఁగ
నెరి మొగంబెత్తి చూడవే నీటులాఁడి, వెడఁదకన్నులు విప్పవే బెడఁగులాఁడి
సిగ్గుపడువేళ దప్పనే సిగ్గులాడి, యన్న మన్నింపుఁదలఁపవే వన్నెలాఁడి ౭౯

ఉ. ఓపరిపూర్ణచంద్రవిజయోజ్జ్వలవక్త్ర శశాంకబింబ నా
చూపులపేరుగొన్న పరిశుద్ధచకోరములానఁ గాంతి దా
లోపము గాంచునంచు నవలోచన వాంచెదె మోము నర్థిసం
తాపము వాప సంపదకుఁ దక్కువె చంద్రుఁడు కీర్తికెక్కఁడే. ౮౦

గీ. విమలముఖచంద్రుసన్నిధి*వేగుగాంచు,కన్నులకునిప్పుడుం డెడుకమలములకు
సాటిఁజెప్పంగనమరునేసాటియగును,నెలకునలరెడుజలజంబుగలిగెనేని. ౮౧

మ. అరమోడ్పనముఁ దొలఁకికన్న †నెఱియా నందంబు గైకొన్న నీ
వరనేత్రంబుల కెల్లపాటి యనఁగావచ్చున్ (న)సంకోచతన్

---

* వేను † నెరియానందంబు.

సరసత్వంబుఁ దొరంగి చూడ వెగటై సత్త్వాతికిన్ దూరమై
ధరలో నుండెడు వారిజోత్పలములం దన్వీ జగన్మోహినీ. ౧౨

క. విలసనమహిమం బెంతే, కలిగియుఁ దలచుట్టుఁదిరిగి కలయఁ జతురిమం
బలవడమి దూర్యశముక, జ్జలమై వైవాడు నీదుచక్షుర్యుగమున్. ౧౩

గీ. మగువ నీవు దృగుత్పలమాలయందు
మిాలనాలంకృ(తి)యొనర్ప మెఱుఁగు గాదు
రూపఫలహేతువులఁ జాల రుచికరంబు
మిగుల నుత్ప్రేక్షఁ-గావింపు సొగసులాఁడి. ౧౪

ఉ. అద్భుతరంగల *స్నిగుల నప్పుడుఁ దప్పదు కోవ మించు నీ
విప్పుడు చూపు చాలుకొనసీక పెనంగెడొ యట్టులైన నో
రొప్పులకుప్ప కొప్పుజిగియొప్పఁదనంబునఁ జాయ మాయఁగాఁ
దప్పక సేయు నప్పుడదిఁ దప్పనితోఁచు బెడంగవైతివే. ౧౫

చ. చెలువరొ సర్వలోకముల చేతుల మోద్పులు గంటిఁగాని నేఁ
గలనయినం గరాబ్జములు గట్టిగ మోద్పుబెడంగ నేరికిం
బలపలగ్నుఁ వేడలి(యఁ)బాయుము +నన్నుఁ గృతార్థుఁజేయు మం
చలికులవేణి సిగ్గువడు నంజలి సేసెనఁ జక్కఁజూడవే. ౧౬

ఉ. ఎట్టివిశిష్టదేశమున నీసుక యెంతటికాల మెట్టినో
మట్టిటుఁగా కొనర్చుచుఁ గృతార్థతఁ జెందెనొ నీదు మోవితోఁ
జుట్టఱికంబు సేయునతిసుందరపంజరశద్మరాగముం
గట్టిగ దొండపండచుచుఁ గ్రక్కున ముక్కున‡కొక్కుఁ జూచితే. ౧౭

ఉ. వీనులభూషణం బగునవీనమృదూత్పలముల్ కటాక్షదృ
గ్లీనము లయ్యె వాని కవిగీతము శ్రుత్యవతంసభావముల్
గానఁ దదంతరాయఘటకత్వ§మయుక్తము కన్నుదోయికిం
బూనిక తెప్పలెత్తి ననుఁ బొందుగఁ జూడుము సుందరీమణీ. ౧౮

ఉ. కన్నుల క్రేవఁ గన్గొనఁగఁ గారణ మేమి కటాక్షవీక్షణా
ఛన్నమహేంద్రనీలమణికీలితమాలికలన్ శ్రవఃపుటా
సన్నగభీరకూపములఁ జాలఁగ నించుచు వానిమీఁదుగాఁ
జెన్నుగ నేగి ముచ్చిలికిఁ జేరుటకై జతనంబు పూనెనో. ౧౯

---

* స్నిగులు † మన్ము ‡ నొక్కు § మయుక్తమ

గీ. వనితయరగన్నుఁ గైకొనిమ(వ)సుదెలియ, నాత్మ భావించెదో యట్టియాత్మ నీదు
తపము బల్మిని సాకారతను భరించి, చాతుమంబో కుచుండె నుఁజక్కఁగాఁగె ౯౦

గీ. నాతి ప్రకృతాత్తప్రధానత్వమునయ, నత్షివద్ధంబునకు వీక్షణాన్వయిత్వ
మేలదయసేయఁదలఁపవు హేతువేమి, గర్భసాదృశ్యమబ్బినకతననిటులొ. ౯౧

ఉ. చక్కెరకెమ్మువిల్లు లివి చక్కెర యోపినయంత మెక్కి యీ
చక్కి మఱొక్కమాట వినసంగతిగాని తెలుంగుగా రొదల్
మిక్కిలిఁ జేయుచున్నయవి మిన్నక యుండెడునట్లుగాఁగ నో
చక్కెరబొమ్మ చక్కెరకుఁ జక్కెరయామృదులోక్తిఁ బల్కవే. ౯౨

క. నెలయందురు తామరయని, పలుకుదు రీమోము బుధులు భవ్యామృతముం
చిలుకఁగరాదె మరందము, గులుకఁగవలదే బుధోక్తిఁ గుఱుచపఱచెదే ౯౩

క. చిక్కను నాదగుభావము, నిక్కముగా నరచితంపు నెఱివల్కులకుం
జక్కని చెలిరో యిప్పుడు, చిక్కెడునీమధురవచనశృంగారములన్. ౯౪

క. రాలుగరఁగించునేరుపు, చాలఁగ నాకబ్బునెడు చందురుగర్వం
*బేలాచెల్లింపఁదలఁతు, రాలెల్లం గరఁగఁ బాట రహింపఁగదే. ౯౫

క. రూపవతి మామకశ్రుతి, కూపంబుల నమృతవృష్టిఁ గురియఁగరాదే
రూపింప నీమువదనం, బేపారెడుపూర్ణచంద్రుఁడే నిజమయినన్. ౯౬

చ. పరుషము లౌచు నీరసతఁబట్టయి †చెక్కులఁ డంకరించి ని
ర్భరవహనక్లమాన్వితఁ బాటిలురత్నమయోరుకుండలా
భరణములేల వీనులకుఁ బంకజబంధునికూర్మిపట్టి నీ
సరసమృదూక్తిభూషణము చాలు నలంకృతిగాఁగ వీనులన్. ౯౭

క. శృంగారవతి కుచద్వయి, సంగతమగురీతిఁ బల్కు సంగతము దగున్
భృంగాలక నిలువెల్లను, బంగారం బైన మాట బంగారమఁటే ౯౮

గీ. అరిది మాధుర్యము త్తరోత్తరముగాఁగ, వస్తువులనెన్నఁ బంచమి ప్రథమలమరు
సార‡భూమకుఁదవ్వి మెచ్చుటను నీమ, మధురసూక్తికిఁ బయి నెన్నఁ బ్రథమసున్న.

క. ప్రకృతిన్వికృతిన్స్వాల, ప్రకృతి న్నీకవిత చిత్రపద మగు ననుచుం
బ్రకృతి న్వికృతి న్స్వాల, ప్రకృతి న్నిరసించువారు పలుకుదు రింతీ. ౧౦౦

గీ. వనజలోచన నామగాయనత కొప్పి, యమళవై పాటపాడెనో యబ్రమోదవఁ
దరుణి నాగాయనతసమ్మతంబుగాక, కొదవెఱుఁగ కయోగ వయ్యెదవా చెపుమ.

---

* బేలచలింపందలచెదు † చెక్కులలంకరించి ‡ భూమస్థ

క. చంచలనయనా చంచల, చంచల*వీణాధరించి చతురతచే వా
యించెదవో ధ్రువవీణ భ, రించెదవో తెలుపు మాదరించి కృశాంగీ. ౧౦౨

గీ. శ్రుతిపుటంబుల కమృతంపుసోన లానఁగ, మానసాంభోజ మభినవమాకరంద
మాధురులఁ దేల నీవేళ సాధురీతిఁ, దేటగీతి వచింపవే తేఁటికంటి. ౧౦౩

క. నాలుగువిధముల నభినయ, లీలలు నీకంటెఁ దెలిసి లే దన వశమా
యాలోలనయన యిప్పుడు, పోలినయభినయము దెలుపు†ప్రొద్దుచనుటకున్

గీ. కలువకంటుల‡కిన్నరకంఠిపదము, యోగరూఢత నీయందు నొనరఁబూను
ననుచు జనులాడుకొనవిందు నదిని జంబొ, కాదొ తెలియఁగనగుఁ బాటకతనమాకు.

మ. అతిరక్తాధరసన్నిధానమున నాసారూఢముక్తాఫలం
బతిశుద్ధం బతిరక్తమయ్యె నిది యన్యాయం బుపేక్షింప నీ
వతులజ్ఞాననిధానమూర్తివిగదా యబ్జాక్షి మందస్మిత
ద్యుతిమాత్రంబున దానిదోష మెడయం దోలం గటాక్షింపవే. ౧౦౬

గీ. ముదిత నీముక్కుముక్తాముత్యమునకు, నాత్మశుద్ధగుణప్రాప్తి నగునతద్గు
ణంబు రూపింప నన్యగుణంబుఁ గొనఁగఁ, దద్గుణంబు ఘటిల్లెఁ జిత్రంబు కంటె.

గీ. జ్ఞానదీపంబున నవిద్య సనఁగ శుద్ధ, మాత్మరూపంబు దీపించు ననువుదోఁప
వెలఁది నీనవ్వు ననఁ గెంపు విచ్చిపోవ, గానవగు ముత్తియము శుద్ధభానమగుచు.

గీ. వికసదంభోజపూర్ణేందువిధముఁ దెలుపు, ముద్దునిద్దంపునీనెఱిమోమునందుఁ
జిఱుతనవ్వైన నిఁక నేమిచెప్పవచ్చు, మధురసామృతవిభ్రాంతి మానదింతి.

మ. తెలియక మోము వాంఛకొని తేటలనవ్వులు దేరనీక యీ
వలనున నున్నఁ జంద్రముఁడు వారిజతుల్యముగాన మోము నే
వెలముగ వాంఛియుండెఁ దనవాసియ గల్గు మొగంబు వెన్నెలల్
‡సిలుకకయుండునే యని హసింతుఁ దలంపులు నిండఁగా చెలీ. ౧౧౦

క. ఈమూర్తిఁ బలికి యాదవ, సోముఁడు లేనవ్వు పూర్ణసోముని నవ్వన్
భామామణి నెఱిసొగసుల, మోమునఁ జెలువారఁ దనదుమోము ఘటించెన్.

క. నెల నెలయు(ను) వెన్నెల వెన్నెలయును నెత్తమ్మి తమ్మినీటునఁ గదియం
గలసొగసుఁ జూడఁ గలువల, ములుకులవిలుకానికపుడు ముచ్చట యయ్యెన్.

గీ. అజ్జగద్గురునుపదేశయత్నమహిమ, భావమున నించు ప్రేమానుబంధపటిమ
హరిణలోచన తాదృశాత్యంతలజ్జ, విప్పుచూపఁగ సాగె నవిద్య పోల్కి. ౧౧౩

---

* వీణెకా- † ప్రొద్దుచ్చుటకున్ ‡ కిన్నెరకంటి ‡ సిలుగక-

క. ఆపడఁతి కొంతలజ్జకు, గోరం బెనయుంగఁ బ్రేమలుప్పతిరసమై
దీపించ బడు లావణ్యంగ, న్యాపారము దక్కి కృతము వామోదించున్ ౧౧౪

సీ. సుకుమారవర్ణ సంఘటితస్వభావం బు లలిత ప్రసాదన లక్షితంబు
ద్రుతికరమాధుర్యధుర్యస్వభావంబు సవిశేషపరివృత్తితాంచితంబు
నతితిరస్కృతవాచ్యమవిహీనదోషసర్వస్వంబు రసికానురంజనంబు
నగుచు సత్కావ్యంబు నందంబు గొనియేరి నవిమ్మృష్టసద్విధేయాంశమగుచు
ప్రీకపదమై పునర్దీప్తి విస్తరిల్లి, భూషణస్ఫూర్తుల కనంగపోషణముల
కాటపట్టయియొకవింత తేటఁగొనియె, మోముసీదని వెన్నుండుమూరుకొనియె.

గీ. సాత్త్వికస్వేదజలసుధాశ్రయుతఁగాంచు, నలికచంద్రుఁడు విశదముక్తాళిపేరు
గన్నయాత్మీయపేశలకాంతిధార, ఘనపదంబునఁబర్వించెఁ గలికికంటె ౧౧౫

మ. *ఉపమానాన్వయరూపకస్ఫురితమై యొప్పారుచుం జిత్రకం
బవరక్లిష్టతఁ జెందెనేనియును †వక్రాభిజ్ఞమా భాగ్యవ
ర్ణపదత్వన్నిటలస్ఫురత్తనకపత్రంబంచుఁ బద్మేక్షణుం
డపరిచ్ఛిన్నరసాదృతాశయత ముద్దాడె న్నిటాలస్థలిన్. ౧౧౬

గీ. చాన మోము విశేషోక్తిఁబూనదిపుడు, సామ్యమందమిగుణహానిజాడఁజూరమి
నునయనాంజనకపులకుఁ జూడనమరు, భావరసదృష్టు లందుటఁ బద్మనయన.

చ. భ్రమరవిలాసముల్ సభరభవ్యతరోత్పలమాలికల్ కటా
క్షములనచేసి మాలఁ ‡వికస్వరతల్లలితంబుగాంచె నే
త్రములు భళీర వైదుషి యుదారతయుం చొగి నెన్నుచున్ రమా
రమణుఁడు చేసెఁ దన్నయనలక్ష్మికిఁ జుంబనలక్ష్మిఁ దోడుగన్. ౧౧౮

క. కంబుధరాధరసంగత, తాంబూలరసంబుసోఁకి తరుణోంబువిభా
చుంబితనీలాంబుజములు, చుంబించెను సూర్యజాతచొక్కపుఁగన్నుల్.

క. హరికృతచుంబితపరిచిత, సురుచిరతాంబూలరాగశోభితదతుల్
తరుణ(శశి)కిరణచర్వణ, నిరతచకోరములనీటు నెఱపఁ(గ)సాగెన్. ౧౨౧

గీ. మురవిభంజనుఁ డవ్వేళ ముద్దుగొనఁగ, రమ్యతదధరపీటికారసము నయన
పద్మములనత్త నుద్వేలబహుళరాగ, రసము వెలికుబ్బెనోయనరమణగాంచె.

---

* ఉపమానస్వయ † వక్రాభిజగ్య ‡ వికస్వరతల్ సిలతంపు.

క. పంకజముఖికను కాటుక, పంకజలోచనుని మోవిపయి నవ్వేళం
బొంకమయి కనఁగనొప్పెన్, మంకెనవిరిమీఁద మెలఁగు మధుప మనంగన్.

గీ. సాంజనాతిచతేక్షణాసంగమమున, నతులరాగాధరము కప్పునందె నపుడు
సాంజనాతిచతేక్షణాసంగమమున, నతులరాగాధరము కప్పు నందు టరుదె.

గీ అబ్జహితనందనామణి యనుభవింప, మరుఁడు మాధుర్యరసముంచి మషినిజాంక
ముద్ర యిడి నిల్పు రాజిల్లు విద్రుమంపు, నాళమననొప్పెఁ గాటుకనలుపుమోవి.

ఉ. కాటుకకప్పు మోవిజిగి గాదిలినవ్వుకు బొత్తుఁ గూడుచుం
గైటభదైత్యవైరిముఖకంజమునం దనరారెఁ జూడఁగా
*మూఁటికి సాటియైన రసముఖ్యము లాదిమశోణశుభ్రముల్
మేటిప్రబంధరాజమున మేళన మంది మెలంగుకైవడిన్. ౧౨౬

మ. తొలుత న్నందునియింటిలో మెలఁగి నీతోఁ బుట్టు కాళిందితీ
రలసత్కాననభూమి గోగణము సంరక్షించి తీమీఁద నీ
వలచుం జెక్కిటఁ గేళిపత్త్రమకరీవారంబు పాలించెదం
గలకాలంబును శౌరిపాల్యమె కనంగా నోఁచితిం గోమలీ. ౧౨౭

గీ భవ్యగండద్వయికిఁ గేళిపత్త్రములకుఁ, బొందుఁ గొనఁగూడదన్యోన్యభూషణంబు
పుట్టు మొదలుగ బలుగండములకు నోఁచు, నట్టియవిభూషణతకర్హ మనఁగనగునె.

గీ. అతులవాసన నచలభావానుభూతి, ననుమార్దవగుణమున నప్రతీత
తాళతళ్యంబుచేఁ గదా తరళనయన, గలిగె నీచెక్కులకుఁ జంద్రఖండసంజ్ఞ.

గీ. అసితపక్ష†లగత్తుహినాంశుఖండ, తుల యొసంగిన నమృతంబు దొలుకవలదె
కలిమిలేములు దెలియంగవలయు మాకు, ననుచుఁ జెక్కిలి నొక్కె శ్రీహరి ముదమున.

గీ. మించుటద్దంబు నీచెక్కు మించునంచు, నెంచుకొనవిందు నదినిజమంచు నెంతు
నిందుబింబాస్య నామొగంబిచట నిలువ, నమలినచ్ఛాయ ప్రతిబింబమబ్బె నేని.

గీ. ప్రకటదర్పణరుచిరేందుశకలములకు, నువిదనీచెక్కుల(కుఁ)బౌనరుక్త్యమనుచు
బుధులుపల్కు దురిటదోషబుద్ధి వలదు, శాస్త్రమరయంగ విస్మయస్థానమగుట.

చ. నిటలతటంబునన్ మెలఁగు నిద్దపుఁగస్తురిచుక్క‡బొట్టులోఁ
గటికికళంక మాననుచుఁ గ్రమ్మితిఁ జుంబనవాంఛ సంశయం
బటమటమే కలంకపద మంచితలక్షణమే వచింపఁగాఁ
గుటిలవినీలకేశి యని కూర్మి నొనర్చెను జుంబనం బటన్.

క. *పాయదు నంహస్ఫురణము, బాయద సంకాశరూపభావాస్పదతన్
†ఏయనువు మంగళమహా, శ్రీయసనత్యోక్తి యమరెఁ జెలి వీనులకున్.

ఉ. ఇంచుకయేని లీలఁ గొన దీకఁబు వీనన కేఁగుదెంచి నీ
యంచితనేత్రముల్ దఱుమ నంతికకర్ణమహాధుసన్నిధిం
బొంచెను భీతిఁ గూపములఁ బొందవు నేత్రము లంచు మీలస్ర
క్కించినవాని కట్టిభయకీర్తన మొక్కని కాచె నన్నృపన్. ౧౩౫

ఉ. కర్ణవతంసనామ మిటఁ గాంచెద దృక్ప్రభ నంచు విచ్చి య
భ్యర్ణము సేరెఁ గావలయు నద్దిర యాయసితోత్పలంబు దృ
గ్వర్ణపరంపరాంతరధిగానతఁ గైకొని లీన మయ్యె ని
క్కర్ణమునందు భూషణ(త) గైకొను నేకరణిం గృశోదరీ. ౧౩౬

గీ. కర్ణమునఁ గల్వ కనుచాయఁ గప్పుకొనఁగ, మీలితంబయ్యెఁ గంటివేలాలితాంగి
యింతిసామాన్య మిచ్చట నేలకలుగు, మహితధర్మవిశేషసంబంధ మెడయ.

గీ. బ్రహ్మమనఁ బోవు శ్రుత్యంతలక్ష్య మగుచుఁ, దనరు నిక్కల్వ శ్రుత్యవతంస మగుచు
నుపనిషద్రీతి నిది మన కొప్పఁ బలుకు, వేత్తృవేద్యంబులకు భేదవిదళనంబు.

గీ. తన్వి యీకల్వ శ్రుత్యవతంస మగుచు, నాత్మరూపంబు లక్షింప ననుచితంబు
ఇచట రూపంబు లక్ష్యత నెనయ దెట్లు, దృష్టివిక్షేపమున నది తేటపడదు.

చ. కలువలు వీనుల న్నెలఁగఁ గారణ మేమి విభూషణంబుగాఁ
బలుకఁగ సాహసంబు గద భావము నీయది యేమి తెల్పవే
తెలిసెను గల్వ కన్నులకుఁ జేటల సాటగునంచుఁ బల్కుచోఁ
దెలివికిఁ దప్పువారలకుఁ దెల్పఁగఁ జెంతల వాని నుంచితే. ౧౪౦

క. అతినిమ్నశ్రుతికూపం, బతిపూర్తిగ మెలఁగి పైకి నడరుశుచిరసం
బతితీవ్రత వెడలించిన, గతి నున్నది వీనులందుఁ గలు వోఁచెలువా. ౧౪౧

చ. సురుచిరహీరనీలముల సొంపగు కమ్మలకాంతిధార యే
కరణి వెలుంగుచున్నయదొ కంటివెఁ దామరకంటి శ్రోత్రకూ
పరమణమాధురీరసము పైకిఁ గడంగుచు జాలుసూపె జ
న్యరసముతో ననం దగియె నం చొగి నంటెను రెండువీనులన్. ౧౪౨

---

* బాయదునఘస్ఫురణము — † యొసయవు

గీ. మృదుతనవికలభావత మెఱసినట్లు, వాదులకు నెల్లఁ బ్రాపమై దగుచునుండు
నీదు కెమ్మోవి యధరాఖ్య లేదు ముఖ్య, వృత్తి విపరీతలక్షణ వెంచి యనిరి.

గీ. అతివ నీమోవి యపవర్గమగుట కేమి, కారణంబు గల్గెనది తేటగా వచింపు
మార్గ తెలివబ్బె నదిపరమామృతంబు, గాన నపవర్గభావంబు గలుగఁ దగదె.

గీ. గరిత బింబోష్ఠి యను పేరు గలదు నీకు, నచటనుపమావాచకం బంద్రుబి బ
శబ్ద మస్మాటసిద్ధాంతసరణి సారము, బింబమిది శేషమునకుఁ బ్రతిబింబముగను.

క. మృదుతన సత్కృతిరసనన్, వదతం దనరారి సత్రపబంధమ్మునఁ దాఁ
బొదలి యును హాసపదతన్, వదలదు చిత్రంబు నీదు వాతెఱ కంటే.

గీ. వెలఁది నీమోవి యపవర్గవృత్తిఁ గాంచుఁ, బల్లవచ్ఛాయ రాగసంపదలఁ బొదలి
హాస్యపద మగు నపవర్గ మబ్బుటరుదు, పల్లవాకృతి రాగసంపదలు పొదల.

ఉ. ఇంతిరో మోవి చంద్రుని మయూఖము సోఁకనియట్లుఁ గెంపుమో
వంత సుధారసం బనఁగ నధ్యవసాయ నహిష్ణుతాగుణా
క్రాంతము గాదొ తద్రసము కాదగునో యమృతంబుఁ గొంటిమ
న్నింతిది నిర్ణయింతు మని యింపుగఁ జేసిను జంబఃక్షతుల్. ౧౮౭

క. కెంపును మోవి లత్తుక, కెంపు ఘనం బమ్మెయి మిగులఁ గీల్కొని నెఱడా
లిం బగు విడెమున మిక్కిలి, సొంపెసఁగెను రాగమహిమ సురదక్షతులన్.

క. నగుచాయల ముఖముల్యము, జిగితోఁ బలుగంట్లు నిండి చెన్నలరారెం
దగుమోవి యిందువలనం, దిగజారుచునుండు మేలు దివ్యాన్న మనన్.

క. మృదుపదమై రసవాసన, లొదవి లసత్కావ్య మనఁగ నొప్పెను నధరం
బుదితరసోత్కర్షంబై, ముదమొనఁగెను వ్రణము గుణాతమొనయుం గాదో.

క. ఆమూలచుంబితంబై, లేమ రదచ్ఛదము పూర్వరీతి స్నిగులక
శ్రీ మెఱయుఁగ సంస్కార, వ్యామిశ్రితమంగళార్థ మన సంశయమే. ౧౯౨

క. చ్యుతసంస్కార మపాకృత, మత మనుకృత మగుట దోషమతి యనుచితమే
యతిచిత్రము మృదుపదమై, యతివకుఁ బలుఁదెర యా వాక్యమగుటఁ దలంపన్.

ఉ. మంకెనపువ్వుఁ దేనియలు మాటికిమాటికిఁ గ్రోలి సొక్కుచున్
శంక యొకింతయుం గొనక శాతరదక్షతముల్ ఘటింప న
వ్వంకకు డాయుఁ గృష్ణమధుపం బిదె చూచితె నాతి యన్న న
వ్వంకజగంధి మాటుకొనెఁ బంబినభీతిని మోవి కేలునన్. ౧౯౪

క. అలఘువిలాసత గానా, కలితాజరభాంచితత్వగమకతగా నే
వలనునఁ జంపకమాలా, లలితత్వము నీకు నాస లాగెం జెపుమా. ౧౮౮

గీ. సుఖదమరుదంచితస్పర్శశోభితంబు, సవ్యవహితస్ఫురద్రసం బపరమంబుఁ
గైశికీవృత్తి యన నాస గడు వెలుంగు, నొకసరంధ్రత వదలక యుండుఁగాని.

గీ. మధురిమంబున నీమోవి మధురిమంబు, శంకపడఁజేయు నాసికాచంపకమున
వెడలి మొకరించినిలిచినవిమలమాక, రందబిందువునాముత్యమంద మొందె.

క. బిత్తరి నీనేత్రంబులు, ముత్తియపుంజిప్ప లనఁగ ముద్దుగులుకు నీ
ముత్తెము జన్యము గాదా, హత్తినప్రేమమునఁ జూడ నర్హము గాదా.

చ. అని వనజాక్షుఁ డంచితముఖాంబుజహాసమరందపాళితో
మనమున రాగసంపద యమందతఁ జెందఁగఁ జిన్నసవ్వుతోఁ
బెనఁగొని ముత్తియంబు నొకవింతయొయారము దాల్ప నాసనా
ఖని యగు నాసపై వదనకంజముఁ జేర్చుచు మాటిమాటికిన్. ౧౮౯

గీ. ఈవిధ మద్భాహుసంవాసయోగ్య మగుటఁ
బ్రతిభటస్ఫూర్తి సైఁపనిప్రభలు గొనుట
వేడ్కఁ గంఠంబుఁ గనఁగ నివ్వేళ నాదు
పాంచజన్యంబు మదిలోనఁ బాదుకొనియె. ౧౯౦

క. సతి నీమకాలికి నుపమే, యత యర్హామె యొక్కభంగి నది యొప్పంగా
నతిమృదుతన్ సుస్వనతన్, వ్యతిరేకం బకుచుఁ బలుకు నది చిత్రంబే.

గీ. కలిగికలుగమఁ లగుఁగదా కంబువునకు, నాత్మరూపప్రబోధంబునందు నెపుడు
గాన జడమగునది యెట్లుగాంచుసాటి, యాత్మరూపప్రబోధంబునందు మెడకు.

గీ. అర్ధనిద్రాన్వితం బగు నారకంబు, పతివ నీకంధరకుఁ జాల నలికి యలికి
యట్టిదానికినుపమానతాస్వయంబు, గగనకుసుమంబుతో మైత్రి గాంచుసుమ్ము.

ఉ. చుంబితమై రొదల్ నెఱవఁజొచ్చినకంబువు*తోడిసాటి కం
ఠంబున కందఁజేసెదఁ గటా కట †మచ్చికయూని పల్కుచో
క్షంబుగఁ బల్లఁగాఁ దలఁపుఁగాంచి యకార్యము గాక కార్యమే
కంబువుసాటి కీర్తికరమే యది తీయగఁ బల్కనేర్చునే. ౧౯౧

గీ. సరసిజానన నీకంఠసరణిఁ దెలు(పు), ప్రస్ఫురద్వర్ణమాధుర్యవచనములకు
సాటియగు నెట్టు తతవాద్యజాతరవము, మధుగమేనియవర్ణతమానదెపుడు.

---

* తోటిసాటి † మచ్చినమూనిపల్కుచోకంబుగ

క. ఓసరసురాల నిజముగ, నీ *సరసపుఁగొలికి వెతలు నెఱివలుకులకున్
దోసము సరియున్న రసా, భాసాస్పదసుకవి కాదివత్షిన్వవముల్. ౧౬౬

గీ. తరుణి తలఁప ననర్థచేతనత నుండు, శుకము పికముఘనాగమస్ఫూర్తి నెసయు
మఱియుఁబికమొప్పు త్వద్ధ్వని నెఱి నెసంగు, నీకుఁ గళసూక్తి వలెనట్లుగింపుగాన్న.

ఉ. తావకకంఠనిస్సరదుదంచితభారతి సద్గుణత్వసం
భావితమైన దోషముల భాసిలు దోషగుణత్వదూరతన్
భావుకు లెన్నదోషముల కజ్జ మెలంగదు దోషహా గుణం
బేవిధిఁ బూన దిష్టగుణమే కొను నంచు వచింతు రుత్తముల్. ౧౬౭

క. నీరసములు గాన నలం, కారము లివి గావు నీమృకంఠంబునకున్
సా(ర)రసోత్కృష్ట గుణా, ధారము లగునీవచనములు తగుభూషణముల్.

క. పటుబాధస్ఫురితములు, త్కటబహుకరవస్తుసంవిధానక్షమముల్
†త్రుటితాసారా(?)రంధ్రము, లటు నీగుణములు విఘటిల్లునవి గాసామ్ముల్.

సీ. అనుకరణంబుచే ‡నగృహీతసంస్కారముఖనిత్యదోషసంస్ఫురణ మఱచి
శబ్దతత్త్వార్థవై శారద్యమున శ్రుతికట్వాదిదుష్టత కాకుసేసి
యంగాంగితాకథనాదిసాధనముల రసదోషనిచయంబు రాఁగుంచి
వ్యక్తవాచ్యార్థప్రబంధౌచితీగతి రచనాద్యవస్థాత రహిహసించి
రసికు లౌనన ద్విప్రకారత ఘటిల్లి, నాల్గువిధముల రచన మిన్నానసంబుఁ
గొంచు నీకంఠమున నిస్సరించునంచు, వినికి నాకగునది కొల్లి కనువుసామ్మ.

చ. అని వనితానురాగరసహర్షసముత్కటమానసంబుతో
వనజదళాక్షుఁ డయ్యతివబంధురపేశలకంఠనాళముం
దనముఖపద్మసంగతినిఁ దద్దయు ముద్దుఁదనంబు గుల్కఁగా
ఘనకరినాబ్జసంభరణకౌశలహస్తము మెచ్చెఁ దార్క్ష్యనున్. ౧౭౨

చ. కుచవదమండలంబున నకుంఠసజాతివిజాతిభూషణ
ప్రచయము క్షీరనీరనయభావముతోఁ దిలతండులక్రియా
ప్రచితము నొచు నద్రసము భాసిలఁ జేయుచు దోషవిక్రియా
వచనము దూరమై మెలఁగ వర్తిలుచున్నది కంటివే చెలీ! ౧౭౩

సీ. నిరుపమనానామణీచిత్రరుచిరాజిఁ దంబుమీఱిన రోహితంబుగాఁగ
భావనాతీతసల్లావణ్యపూరంబు సౌదామనీలతాచ్ఛాయగాఁగ

---

*సరసులకొలికి †త్రుటితనిస్సారరంధ్రియు- ‡నవిగృహీసంస్కా--

పత్యర్ఘ్యమౌక్తికవాఃకాళి సంతతధార వఱలొలింపఁ ధారగాఁగ
ముక్తాళిమధ్యగమోహనహీరముల్ లసమరువర్ణోపలములుగాఁగ
లలితరుచివక్త్రశశిమండలంబుదిగువ, దండిమీఱుపయోధరమండలంబు
మా(ము)కమనోరథచ్ఛలమహితసస్య,ఫలములెల్లనుమిగులనిష్పన్నములుగ.

క. ముక్తాహారము లివ్వి వి,విక్తచ్ఛాయలు ఘటిల్లి వెలయఁగఁ జేయున్.
ముక్తాపద (?) మన్యమణీ,రిక్తత గన నీసముద్ధరించినకృతులన్. ౧౭౫

గీ. పూర్వపూర్వవిశేషత పొసఁగ నుత్త,రోత్తరంబున కిది భూషణోత్తమంబు
నాతి యేకావళీభూషణంబు దీని,గన్నరసికులమది మోద మెన్నఁ దరమె.

గీ. రమణి! దీపకభూషణరత్న మిద్ది, మంజులైకావళీయోగమహిత ముకుట
మాలికాదీపకం బాచు మామకీన, మానసము నాత్మనిష్ణతఁ బూనఁజేసె.

క. *అరయ సరసత్వఘటకం, బురుతరలోజ్జీవితంబు నొప్పగుసుగుణ
స్ఫురణంబున నేకావళి, వరమాలంక్రియలలోనఁ బర్వేందుముఖీ ౧౭౮

చ. సురుచిరపద్మరాగపరిచుంబితనీలనిబద్ధహారని
ర్భరరుచిరాజి వింతకనుపండువు సేసెఁ ద్రివేణికైతవం
గర మనురక్తి నేతదవగాహన మొందె మదీయభావ మ
బ్బురమె నిరంతసౌఖ్యరమ పొందుట యిత్తఱిఁ గామినీమణీ. ౧౭౯

గీ. లేమ నెలచొత్తఁ దారావళికిఁ బ్రకాశ,మబ్బుటరుదనియెంచంగనగునెచూడఁ
దదురురోచుల నెనసి యుద్ధతపుఁజక్ర,వాకయుగళంబుజోడయిపఱలనరుదొ.

క. లాలితకుచపదమండల,మోలి నలంక్రియలు చాల నొప్పఁగఁ జేయున్
†బాల వీక్షింపు ముపమా,మాలనముల పొంకుఁగొనుట మెచ్చు తలంపన్

క. ఇక్కరణిఁ బలికి యనుపతి, చక్క నిరవణమునఁ జిక్కు సడలింపుచుఁ జన్
జొక్కపుఁబూఁగుత్తుల పై,నెక్కొనఁగాఁ జేసెఁ గన్నునెఱితుమ్మెదలన్.

క. మించి మహీధరగర్వ, మ్మడంచుట నిరమిత్రమౌ మిటారికుచంబుల్
కంచుకకవచం బేల ధ,రించెను గాళింది విస్తరించి తెలుపవే. ౧౮౩

ఉ. రంగు లెసంగుమేను మది రాణవహించుదృఢానురక్తిచేఁ
బొంగఁగఁ దద్బలంబునన పుట్టినతత్తనుకంటకంబు లె
క్కెం గడుదుర్బలం బగుచుఁ గాంచనకంచుక మిద్ది పక్కునన్
భంగముఁజెందెఁ గన్గొను మభంగురలోలకటాక్షవీక్షలన్. ౧౮౪

---

*అరస †బాలావీక్షిం-

గీ. చక్రవర్తిత గొని యరిచక్ర మణఁచి, కటుమహాభోగమున నురోభద్రపీఠి
రాణఁ జేకొను భూధరరాజమునకుఁ, గోకచాటున మెలఁగంగఁ గొదవగాదె.

క. ఎడకుడిగి కూడ ముఖశశి, నడఁచి జయింపంగఁ దలఁచు ననుచును జెలువా
కడుఁగందుకజాలములోఁ, బడనిడి కుచకోకములను బంధించితివో. ౧౮౬

శా. కాంతాపీనకుచంబు లాకృతిచమత్కారంపుగూఢధ్వనుల్
కాంతాసన్నిభశక్తినం చొగి నలంకారజ్ఞు లూహించు దృ
ష్టాంతవ్యాప్తి సార్థకంబుగ మదిం జాల న్విచారించి యో
కాంతారత్నమ కంచుకాకృతిఁ బహిష్కారించితే గుబ్బలన్. ౧౮౭

గీ. నడుమనెడుమిన్నపైఁ దన మెడయ కెనయ
ఘనఘనత్వంబు ఫలమయ్యెఁ గాని సూక్ష్మ
సూక్ష్మత ఘటిల్ల దని యెజ్జ సొగియు నవిక
చాటు కుచమందె నో యది నంది నరుదె. ౧౮౮

మ. అతిసూక్ష్మం బగుటన్ రహస్యతమమే యౌఁగా స్వరూపంబు మా
నితిగా దానిఘనాంగతం గొనుచు మన్నింపంగదా సౌఖ్యముల్
సతి నీగుబ్బలు గొప్పగొప్పలగుఁగా స్వాయత్తసంరక్తికై
యతిగోప్యాకృతి మాని యుండు టరుదా యాత్మ న్విచారింపుమా. ౧౮౯

మ. అలగూఢధ్వనికి న్నిదర్శనము దా నౌచుం జెలంగుంగదా
బలుచన్నుంగవ మున్నె నే నిపుడు తద్భావంబు సైఁప న్మను
జ్జ్వల*రీతిత్వము నీవు మెచ్చుకొన సంపాదించెద న్గంచుకా
కలనం బాఁపుచ గూఢమైనధ్వనితో గారాపుసాదృశ్యమున్. ౧౯౦

గీ. అనుచు హృద్గతతద్గ్రంథికపుకువికల, భావమొనగూర్చికంచుకావరణముడిపి
వరమకారణ మగువేల్పు బయలుపఱిచె, సత్కుచాత్మస్వరూపంబుచాలఁబ్రీతి.

క. కలికి చిననాఁడు చేతికి, బలుగుబ్బలి మేలుపూలబంతి యగుంగా
యలచేతి కిపుడు కుచమిది, బలుకొండై మేలపూలబంతియు నయ్యెన్.

గీ. మేలుబంతుల నెల్లను గెలిసేయుఁ
బ్రాయమొక్కినకొలఁది నీబలుకటికిత
నంబు గొను సూక్ష్మమొక్కగుణంబు సొరగ
నెనయు దపకాశసద్వృత్తమెట్లు కుచము. ౧౯౩

---

*రీతిత్వము

ఉ. కొండలనైన లేఁతవిరిగుత్తులకైవడి మీఁట రాజవే
దండముఁగండముల్ విరియఁ దాఁకఁగ దక్షతగల్గి మీఱి యొం
డొంటిని డాసి మా తెఱుఁగకొండెడు కోడెమిటారిగుబ్బలో
యండజయాన హస్తగత మయ్యెడుసూత్ర మదెద్ది తెల్పవే. ౧౯౭

క. పాలిండ్లు మరగి తిరిగి(తి,) హేలావతి(చి)న్నయప్పు డిప్పుడు నీమే
ల్పాలిండ్లు మరగి తిరుగఁగఁ, బాలయితిం గదవె కోర్కె ఫలియింపంగన్.

గీ. మగువ ! యేతత్పయోధరమండలంబు
బర్హాధరహర్మ్యత్వమోదంబు బలియఁజేసె,
మదిరనేత్ర పయోధరమండలంబు
బర్హిఃఖన్మోదహేతువై పరఁగు టరుదె. ౧౯౮

క. గురుశుశ్రూషణ మవనిం, బరమసుఖం బిచ్చు ననుచుఁ బలుకుదురు బుధుల్
గురు(ప)కుచరశుశ్రూషన్, నిరతిశయసుఖంబు మాకు నెలకొనదె చెలీ

గీ. అదరి ద్విజరాజచక్రంబు డాఁకఁ జేసి, కృష్ణమలతరసుమనఃపఙ్క్తు లోడఁగఁజేసి
మిగుల నుద్ధతిగొన్ననిమెఱుఁగుగుబ్బ, మగువ మర్దింపఁ గుచమాకు మానఁదగునె.

సీ. కుచములు గిరులన్న గొబ్బునఁ బరువత సాదృశ్యహేతువై చాలఁదోఁచుఁ
దోఁచిన మృదుతనూద్భూతకుచంబుల కదియైన వైషమ్య మనెడుశంక
బలుకుచంబులు పూలబంతులైన మృదుత్వముచ్చటఁ గారణం బనెడు తెలివి
వివరింపఁ దత్తల్పశయనతకవకాశ మంబరకుసుమంబ యనెడు మనసు
కేలఁగైకొని మదిఁ బరీక్షింపఁ దెలియుఁ
బరువభావమృదుత్వ*సద్వర్తులత్వ
పీనతౌన్నత్యములఁ గొన్ని భేదము లిటఁ
గరణములు మాటికని చన్నుఁగవ గ్రహించు. ౧౯౯

మ. బలుకొండొక్కటి యున్న నాకరమునన్ బాగైనపూబంతివా
విలసించుం గద మేల్కుచంబు లివి యీవేళం గరాయత్తత
స్వాలయ న్మార్దవమేని తత్సదృశత న్నిర్మింతు నక్కొండ క
స్తలఁబొల్పున్ జనియించె నంచు హరి మిన్నాగుబ్బ లొత్తుం గడున్. ౨౦౦

గీ. అతికఠినపీనవక్షోజహద్వయి యావి, మర్దనము చేసి చేసియు మఱియు మఱియుఁ
గాంక్షవడు నాడు హృత్కహాసరకంజమింతి, చిత్రమిది యనికుచపీడ సలుఁగఁజేయు.

---

*సద్వర్తులత్వ-

సీ. జోడువాయక కూడి జొబ్బిల్లెడు సుగంధభూరిపంకంబున బ్రుంగి బ్రుంగి
కమనీయకుసుమసంగ్రథితకందుకముల నలరులీలల వాడ నాడియాడి
గురుతరమత్తేభకుంభస్థలంబుల నెఱినాక్రమింపంగ నిక్కి నిక్కి
యతిఘనాత్యున్నతాహార్యరాజంబులఁ దడవు కత్యుద్ధతి దాఁటిదాఁటి
శ్రమజలం బూర నొక్కింత చక్కనిలుచు
కుచకిశోరంబులను జూచి కోర్కె మీఱ
ముద్దుగొన *మనసూట్టెడు ముదిత యనుచు
ముద్దుఁజనుదోయి శ్రీపతి ముద్దుఁగొనియె. ౨౦౨

గీ. చంద్రుఁ డొక్కఁడు బాధింపఁ జక్రయుగళి
యింతముఖ నీదుగుబ్బలై యెనసి యిపుడు
చూడు బహుచంద్రభూషణస్ఫురిత మయ్యె
ననుచుఁ గుచముల నఖరేఖ లంటఁజేసె ౨౦౩

క. నెల యొక్కఁ డేచ జక్కవ, లలికుంతల నీదుకుచములై జనియింపం
గలిగెఁ బహునఖచంద్రా, కలితశ్రుతిపీడ యని నఖంబులు నాటెన్. ౨౦౪

గీ. సర్వగురుచిహ్నములు గానిచన్నుదోయి
సర్వగురుభావ మెఱుఁగంగ శక్య మగునె
యనుచు గోవిందుఁ డానంద మతిశయింప
లీలఁ గుచముల బాలేందురేఖ లిడియె. ౨౦౫

క. హరినఖపదచిహ్నిత మౌ, సురుచిరకుచకుంభయుగళి చూడఁగ నొప్పెన్
వరశుకశితముఖదారిత, పరిపాకమనోజ్ఞలికుచఫలయుగ మనఁగన్. ౨౦౬

చ. గిరులకుఁ జిత్రపత్రలత గీల్కొను టబ్రమె కప్పురంబుచేఁ
గరము మెఱుంగులీనుమృగగంధ మలందఁగఁజేసి తెల్లడా
ల్గిరులకు సాటిఁదెచ్చి యటఁ గేళివసించు శివుండ నయ్యెదం
దరుణి యటంచు నించు హరి తత్కుచసీమ సుగంధపత్రముల్. ౨౦౭

చ. శుకము మహాగమాంతరతిఁ జొక్కికి నింపగు దాడిమీఫలం
బకట పునర్విదారణము నందెడునట్లు ప్రయత్నమూనె నా
మొకము సమందహాసమయ ముద్దులు గుల్కఁగఁ గొమ్మ పైఁడిడా
ల్చకచకలూరుపయ్యెదను జక్కఁగఁ గప్పెను బొమ్ముఁ గ్రక్కునన్. ౨౦౮

*మనసుపుట్టెడు.

క. అతిశయపోన్నతవృత్తిం, బ్రతిలేకుండియును మధురరసమేరీతిన్
సతి నీకుచపదమండల, మతిచిత్రము మధ్యవృత్తి యగుచుం జెలువున్.

క. గేయ మగు చేకగురుతో, న్నేయంబై సర్వవృత్తనిచయాద్యంబై
పాయని గా శ్రీవృత్త, శ్రీ యాపక్షోజయుగము శృంగారవతీ ౨౧౦

క. పరుషంబు లగుటఁ గుచకుటలు, సరళ బులు గాక యున్న సఖ చిత్రంబే
స్థిరము లగుచున్న వజ్రము, వరమాణుసమానమధ్య పరికింపంగన్. ౨౧౧

క. ఈకుచపదమండలమున, శ్రీకరభావమున పొలఁగు చెలువౌభావల్
శ్రీకర ముభయశ్లేష మొ, కోకస్తని చాలఁజాల గణుతుఁగఁ గంటే. ౨౧౨

చ. మదభిమత(ంపు)శయ్యయయి మానితభూషణ మై యదోష మై
ముద మొనరించుఁ గావ్య మన ముద్దుఁగుచద్వయి చిత్ర మొక్కఁడే
పదములగాత్రి సద్గుణము చాలఁగ సూక్ష్మతఁగాంచియేని దాఁ
గదిసి సొరంగ నంది యటఁ గానఁగ శక్యముగాదు చూడఁగన్. ౨౧౩

క. ఈరీతిఁ గుచము లెన్నుచు, వారిజలోచనుఁడు కాంతివారస్ఫురణా
ధారము లగుదోర్మూలా, కారావారములచాయఁ గనుమీా లడరన్.

చ. చెలి కరపల్లవస్ఫురణఁ జెందినదోర్లతికాలవాల మై
యలరెడుబాహుమూలముల కర్షము ఖాతము లేదె పూతచే
వెలయఁగ బాగుగా యనుచు వేడ్క నఖంబులు నాటెఁ గడున్
విలసదనూనబాహువుల వేమఱు గందపుఁబూఁత దానిడన్. ౨౧౪

క. అరుఁ గనుఁగొనియె శ్రీహరి,యారుచి ముద మొనరఁజేయ హారిరత్నపుమే
ల్చేరుల జలిచీమలబ, ల్బారుం గలహింపఁ బిలువఁబంపెడుదానిన్. ౨౧౫

గీ. విన్నకానునఁ బొక్కిటివేల్పుబావి, లేమ యాచెంత మధుకరాలీఢమగుచుఁ
గలదు పేశలరోమాళికల్పవల్లి, విబుధపదు లగుమాకొగి వేడ్కఁజేయ.

గీ. అతివ యున్నంతమేనికి నహివరేణ్యుఁ
డభిమతంబైన తల్పమై యలరఁజేసె
నిపుడు రోమాళిభుజగేంద్రుఁ డీకరాబ్జ
మునకె తాశయ్య యగుచుఁ బల్మిడ మొనర్చె. ౨౧౭

క. మాయానరేంద్ర మాత్రే, చ్ఛాయల రోమాళిభుజగచంద్రుఁడు మిగులం
జాయవహించెను జిత్రము, ఛాయాసుత నీకుఁ జూడఁ జనదే చెప్పుమా.

గీ. పరువ బంధమయం బోటఁ బరఁగు గాడ, రీతివోలెను జనుదోయి లేమ యట్లు
గానరో మాళి యను పేరు పూనుచీమ, బారు వయి కెక్కు నాభిగహ్వరము వెడలి.

ఉ. పొక్కిటి కోమ నుండి వలపుం గిరులం చుఁ గుచంబు లంటఁగా
గ్రక్కున నిక్కు నీలఫణి రా జోళ్ళా పొక్కిటి పాదు నుండి పెం
పెక్కఁగ నిక్కు చుణ్ బయట నెంతయు స్రుక్కుచు గబ్బిగుబ్బలన్
జొక్కపు కొండలం చడరి చొప్పడు తీవయొ యిద్ది దెల్పవే. ౨౨౧

గీ. రమణి మంజులరుచిరోమరాజి భుజగి, తరుణకృష్ణభుజా దంశద దశూక
రాజు తను గూడ నెంతే నిరమణఁ గాంచెఁ, జూచి తే ముద్దుఁ దెలితేట చూపులాఁడి.

క. ఆతల నీతల దేశము, లేతటి నైనన్ సమృద్ధి నెనయఁగ తూమా
పేర మగు మధ్యదేశము, ఖ్యాతిగ నిట నహిభయంబు కలుగుటకతనన్.

క. కాళిందిమధ్యగత మగు, కాలాహి న్నాదు పాదగతి మర్దింపం
జాలితిఁ గరమున నిపుడీ, కాళిందీమధ్యగాహిఁ గడఁగితిఁ బెనఁకన్. ౨౨౪

క. అండఁగొను వారి భూధర, మండలవతు లగుట మిగుల మహిమంబులచే
నుండుకొన మెండు లేమిడి, యండగు వారల*ను బీడయంటఁగ సాగెన్.

గీ. కన్నరో కంటివే నీమ చిన్న నడుము, మిన్ను ముట్టిన కలిమి చేకొన్న దేని
మొన్న నబ్బుర మిద్ది దానున్న దిక్కు, నెట్టి నెఱవాదులకు నేని యెఱుఁగనీదు.

ఉ. ఊరుకుచభూధరంబులకు నొప్పుగఁ బ్రాకులకాను వత్రముల్
కరము దలిర్పఁ బొక్కిటిచో కాటపు బొడ్డన బావిలోని యా
ద్యరసపు జాలనా మిగుల నందముఁ జెందెడు రోమరాజి యం
చరుదు ఘటిల్లఁగాఁ బొగడు నచ్యుతుఁ డా రొగిఁ గేల నంటుచున్. ౨౨౭

ఉ. విప్పగు నాభిదీర్ఘికను వెల్వడి మీఁదికి వేగఁ బాఱు మే
ల్పొప్పురసంపు జాలుగద గట్టిగఁ జొక్కపు రోమరాజి యం
దొప్పగు లేఁదరంగలర యొద్దతదంతుర రేఖలో కదే
యొప్పులకుప్ప యీవళు లవలో యని మాటికి నంటు మువ్వళిన్. ౨౨౮

గీ. కాదు భావంబు దృష్టికిఁ గానరామి, పటుకుచద్వయిఁ బూన నభావ మెట్లు
నాతియటు గానసుభ యభిన్నంబు కౌను, మత్స్వభావంబు గనుట చేనూకుముద్దు.

క. సర్వద్రష్టను నేనను, గర్వం బిఁక మూకుఁ గలదె కనుపట్టదుగా
సర్వేందువదన మధ్యము, సర్వపదార్థాంతరాళ సంగత మయ్యున్. ౨౩౦

*నవీడ కట్టుగ సాగెన్.

గీ. సత్త్వ మొనగూడకున్నను జాన నడుము, విష్ణుపదపదమయ్యెడువిధముపిదప
విష్ణుపదపదమయ్యెడు విధములేదు, సత్త్వ మొనగూడననినవ్వుఁ జక్రధరుఁడు.

క. ఘనజఘనకుచపదంబులు, కనకమ్మను గురువులగుచుఁ గమలదళాక్షీ
కన వింత మధ్యపద మిది, కనుపట్టెను లఘువిలాసఘటితం బగుచున్.

సీ. బలుకొప్పుకార్మొగుల్ బాగుగా ధరియించి తులకించువదనచంద్రుని భరించి
గంధిలనిశ్వాసగంధవాహముఁ బూని తనరారుకుచపర్వతంబు లూని
తన్మధ్యసంధానితనభంబు గైకొని పంచభూతమయప్రపంచ మూని
సూక్ష్మాతిసూక్ష్మ మై చూడ్కికిఁ గనఁగాక మాయాభిరామమై మహిమఁ గాంచి
తనమహాకాశపద మొప్పఁ దనరు నడుము
పరమసూక్ష్మత మను విష్ణుపదతఁ గాంచు
నిపుడు మద్దేహసంగతి నెనయు మిగుల
విష్ణుపదభావ మని కొనుఁ బిడికిలించు. ౨౩౩

గీ. వెలఁది తారుణ్యరసమహావేణియందు, బంధురావర్తమై స్వర్ణపద్మమయ్యె
నతిగభీరమహాహ్రదంబయ్యె మెలఁగు, వేడ్కఁ గనుఁగొంటివే నీదువెడఁదనాభి.

చ. కలితతనూలతం గలవికస్వరనాభినుమంబులోపలన్
మెలఁగుచునుండి మీఁదటను మేల్వలపుల్ గులుకం దదుద్భవో
జ్జ్వలకుచగుచ్ఛముల్ గొన నవారణమైఁ బయికెక్కెఁ బిల్లతేఁ
టులజిలిబారునా జిగిఁ గనుం దనరారెడు నారుఁ గంటివే. ౨౩౪

గీ. కాంత యేలోకమునవైన గగనకుసుమ
దర్శనము సేయ నొకఁడైన దక్షుఁ డగునె
యిప్పు డీమింటఁ గనుఁగొంటిఁ దప్పుగాదు
చారుభాస్వరవికసదంభోరుహాంబు. ౨౩౫

క. శృంగారరసం బిచ్చటఁ, బొంగదె మధురంపుగుణము పొలుపారఁగ నో
యంగన మధ్యమవృత్తి కె, సంగదె మాధుర్యగుణము సంశయ మేలా.

క. పునరుక్తివలెను నుడికిం, గనవమ్మను నాభి మించు గడురూపమునం
బునరుక్తపదాభాసం, బనఁగ నలంకృతుల నెఱుక నందుట లేదే. ౨౩౬

గీ. పంకజాతాక్షి యీకరపంకజమ్ము, చొరఁగఁ దలఁచెను దాఁబరసుఖముఁ గోరి
చెలువుమీఱెడు నిమ్మహాబిలబిలంబు, నన్యకార్యసమాసక్తి యంత వదలి.

మ. అలమింటన్ సురదీర్ఘికం దెలిగజా *బాత్మాయతాంచత్కరం
బెలమిం జాఁచుచుఁ గ్రీడసేయఁగద కృష్ణేభంబు కాన్మింట నీ
చెలువంపుంబలుడిగ్గియుం బ్రమదియై చేసాఁచి క్రీడింపఁగాఁ
దలఁచెం జూదితె యంచు నాభికడకుం దార్చెం గరాంభోజమున్. ౨౮౦

మ. హృదయగ్రంథి మహాదృఢం బవ్వఁగదా యిప్పాణ్యు నీక్షింపఁగా
వదల న్నె నొకలక్ష్యమా యతనికిన్ భావింపఁగా నంబరా
స్పదమా గ్రంథిత నాస్వభావ మనుచుం బాటిల్లుభీతిం గడుం
జెదరె న్నీవి మనోహరాంగి కనుచుం చిత్తంబులో నెన్నవన్. ౨౮౧

క. ముడితోడన వడిమీఱఁగఁ, గడుసాగెం గటి నెసంగుకనకాంబరమున్
సుడివాలుదాల్పుధైర్యపు, ముడి సాకల్యంబుగాఁగ ముద్దుగ జాఱెన్.

ఉ. అత్తఱిఁ జిత్తజుం గనినయట్టిమహాత్ముఁడు రత్నభూషణం
బొత్తు నటంచు నాత్మమృదులోజ్జ్వలచేలచెఱంగు మెత్తనా
మెత్తగఁ జేసి పందిటను మేలిమిబంగరుఁబోఁడిఁ జేర్పఁగాఁ
గుత్తుక పాంచజన్యమొనగూడినచాయ నొనర్చె నచ్చటన్. ౨౮౩

క. నవ్వుచుఁ బువ్వులతూపుల, నొవ్వుచుఁ బుష్పాయుధుండు గుప్పుచుఁ దిరుగన్
దువ్వుచుఁ గటిపై †జాపుఁజు, రువ్వుచు వెచ్చుండు తిగ్మరుచిసుతఁ గనియెన్.

సీ. వివిధరత్నప్రభావిస్ఫురన్మేఖలామాయావిచిత్రత మనుటకతన
సూక్ష్మాతిసూక్ష్మత శోభిల్లుకతమున బహుగుణాశ్రయతచేఁ బరఁగుకతన
వరిత(టం) దనురోచు లడరించుకతమున నర్హాజనంబున నబ్బుకతన
మాలిన్యలేశంబు మలయనికతమునఁ గటిసుప్రపంచంబు గ్రమ్ముకతనఁ
దరుణి మామిత్ర మీమహాంబరము గానఁ
దనకుఁ దా విడి మాకుఁ హితం బొనర్చె
మేము చేసినవని గాదు లేమ మాకు
నేర మించుకయును లేదు నీవు గినియ! ౨౮౪

గీ. భామ కర్ణావతంసాదిపదములందు, జఘనకాంచిసమానగజఘనపదము
గణితమై యున్నదో కాదొ కలిమి లేమి,నీ వలంకారవతివిగా నిశ్చయింపు.

క. విరసంబై కనుపట్టెను, సురధునిసికతామయంబు జో డనఁ దగు నే
వరమాద్భుతసుమమారస, మిరవొందఁగఁ గానన్నైరయియాకటితటికిన్.

---

* బాత్మాగతాంచ † మాపులు

గీ. అతివ కాంచి గుణస్థాన మగుటకతన, నేతదుజ్జ్వ పరదరాజేష్టవాస
మొట్లు గాకుండు నిటవసియించు మనట్టి, వరమపూరుషు డతనుతాపంబుగొను న
గీ. చామ యీకటిభూధరచంద్రమునకు, లీల భూచక్ర మంతయు నేలఁజాలు
భాగ్య మొనగూడ గిరిదుర్గపాలనంబు, పులినదేశంబు నేలుట యబ్బురముగాదు.
క. ఈ కాళిందినితంబము, జోకై మాక్రీడ నమరఁ జూపెను మదిలో
నా కాళిందిమనోజ్ఞత, రాకృతిపులినస్థలీవిహారము లెల్లన్. ౨౫౦
గీ. అపదసౌందర్యమై కటి యుపహసించుఁ
బ్రాకృతవ్యాకృతిని జిత్రరసముఁదోఁచు
నొక్కయెడ నద్ది పురుషమత్రయోజ్జ్వలంబు
ప్రథమపురుషైకసంస్పర్శభవ్య మిద్ది. ౨౫౧
గీ. కటిపదంబున *నర్థసంఘటిత మగుచు, జఘన మభిధకు సాటియౌ సన్నితంబ
మాత్తపశ్చాన్నిరూఢిమైయుందులత్, నాభికావ్యంబు రుచిగాంచి వ్యక్తిఁబోలు.
క. నిరుపమసంభ్రమ మొదవఁగఁ, గరిగామిని కుంచితంబు గావింతు నిటం
బరమాద్భుతరస మొదవఁగ, వెరవు దలిర్పంగ †నే వివృతమొనరింతుఁగా.
సీ. పొంగుచు నీకటిరంగస్థలంబున లేమ చక్రభ్రమరిం ఘటింతు
ననుమోదభరమున నంబుజలోచన లీల ఛత్రభ్రమరిం దనర్తుఁ
గువలయేక్షణకోర్కి కొనలుసాఁగుచు మీఱుచుద్వృత్తమునఁజాలనొఱపుగాంతు
నురుతరమై రాగ మొదవ నున్నతవేణి రథచక్రచారిత రమణనింతు
నతివ యిట్టు హరిక్రాంత మైయొనంగ, జతనపడుచును వైష్ణవస్థానమై ఈ
నంగ‡ వ్యావృతినొందచుఁ జతురవృత్తి, మెఱయు నీవేళ నీచేత మెప్పుగొందు.
క. ఈరీతి వచింపుచు హరి, చారుదతీపీనజఘనసంగమమోదా
కారపయోనిధి నీఁదఁగ, నేరీతి న్వెఱపులేక యెడమెలఁగంగన్. ౨౫౨
క. ఊరువులందుచుఁ దద్గత, చారువృత్తత్వంబుఁ గాంచి సరసకదళికా
కారంబు లధికకఠినవి, కారము లని మనసు సాక్షిగా నిట్లనియెన్. ౨౫౩
గీ. లలన(నీయూరు) యుగళిపేశలతవలనఁ, బరిభవముఁజెందఁ గదళి కాతరువనంగ
నయ్యె నచ్చట సమసనార్థాంతరంబు, లోకవిభ్రాంతిమూలంబు గాకయున్నె.
గీ. తరుణి యూరూత్తరపదోజ్వ్వధాయకత్వ
మొందు యోగంబునఁ ద్వదూరుయుగళపర్య

* ననిసంఘటిత † నేలిపృత్తమొనర్తుఁగా. ‡ వ్యావృతిగొందుఁజ

దానఁ గనఁడయ్యె ముని త్వరితంబుకతన
నబ్రమే వార్తికోక్తుల నతఁడు గొనెనె. ౨౫౮

క. అని యూహద్వయిపొందిక, కవితరసాధార(ణ)ంబు హర్షముగొనుచుం
గనకపుటాల్గి ను వేలుపు, కనకాంగిపదద్వయంబు గనుఁగొను చనియెన్.

గీ. ఆంతజ(ఘూ?)సద్వృత్తియై యులంగి, లలితవర్ణోయరీతుల లక్ష్య మగుచుఁ
దళుకులీనులలంకృతధ్వనులఁ దనరి, రమణి సొగసైన యీపదరచన వెలయు.

గీ. హారిఁ రస్పృశ్యసఁజాతహర్షవిభవ, యతులమృదురూపనీరజాతాధివాస
లక్ష్మి నీపాదములసేవ లాభుచున్న, దింతకన్నను భాగ్య మిం కేమి నీకు.

మ. అను చ(క్రి)స్వయదర్శనాగతమహాహర్షంబు లోకాళిక
ల్పనసత్యల్పవిలాసతం గొనునిజస్వాంతంబు నాత్మాశ్రయం
బన కెంతేవడి మీఁటి శ్రీధవుఁడు ప్రోయాలిం దగం గాఁగిటం
జెనయం జేసి కుచాంతరం బురము నాశ్లేషించెఁ జెన్నొందఁగన్. ౨౬౨

చ. అతినిశితంపుటగ్రముల నందెను బల్చను బొంగరంబు లు
న్నతి మిగులంగఁ దాఁక జిగిఁదప్పదురంబు నురంబు(దాఁ)కినన్
క్షతి యొకయింతలే కడరుచక్కనిగుబ్బలు రెంటిదార్ఢ్యముల్
ప్రతిఁగొన *నొక్కుఁడొక్కటికిఁ బాయనిసాక్షులు యుక్తయోగముల్.

గీ. ఘనలసద్వంశముల(ఁ)బుట్టి జనులొనర్చు, ఛిద్రముల కోర్చి శుద్ధనిర్ణిద్రవృత్తిఁ
జాలరాఁశిల్లు మేల్ముత్యసరులువిడుచు, సద్గుణంబుల నుద్ధతాశ్రయముకతన.

గీ. అంతరం బగుసార మావంత లేక
బయటఁ దెల్పులుఁగొన్న యాస్పదముగన్న
నొక్కతటి హాని యగు నని యొప్పఁబలుకు
చతులహా(రా)ళిసూత్రంబు లపుడు విరిసె. ౨౬౫

గీ. ఛిన్నసూత్రంపుముత్యముల్ చేయవేళ, నవ్యనక్షత్ర మౌవిన్ను నవ్వఁ గాదు
ముత్యములు నాభిసరసికి మొనయునపుడు, తలకు యోధర్దగళదుదస్రుకములయ్యెం.

ఉ. కంచుకనామసత్త్వచగర్భగతత్వ ముఖండసారభా
వాంచితులైనవారలకు నర్హముగా దని పీడనాడరే
కొంచెపుఁబూఁత లోడగున కూమనె కీర్తులు కార్యవేళ నం
చెంచి కుచంబుపూఁత నెడయించె ననం గడుపీడెఁ బూఁతయున్. ౨౬౭

*దొక్కుడొక్కటికి

క. బలయుతు లన్యోన్యంబును, బలవత్సంఘర్షసేయ బలమటి నడుమన్
మెలఁగెడునది చెడు ననుచుం, దెలుపుచుఁ గుచపత్రకాళి దెరలె న్నిగులన్.

మ. పతదుత్కర్షము ఖోరుదోషగుణసంబంధాభిజ్ఞత్వసం
గత మౌదార్యసుకాంతిముఖ్యగుణసాంగత్యాభిరామంబు నా
నతిచక్కదోయి యలంకృతాన్వయయుగన్ సత్కావ్యముం బోలి శ్రీ
పతిచిత్తాబ్జమునం బ్రమోదభర మాపాదించె నంతేసియున్. ౨౭౯

వ. అంత ననంతలీలాపరాయణుం డగు నారాయణుం డమ్మానవతీరత్నంబు నయ
త్నాయత్తాసాధారణాగణ్యాంగలావణ్యం బనిదంప్రథమపరిదృష్టం బయ్యు
నిదంప్రథమావలోకనసంపాదితానుపమానకుతుకంబు మనంబునకు *నా
పాదింపం దలంపులో నిబ్బరంపుటబ్బురం బాగుబ్బుకొన నొయ్యలినీలకబరీ
కబరీభారంబున నుదాత్తాలంకారంబును గలితాలికాలకంబున వక్రోక్త్యలం
కారంబును గమలాననంబున వికస్వరాలంకారంబును గన్నుదోయి నుత్ప్రే
క్షాలంకారంబును గలికానాసిక లలితాలంకారంబును గపోలయుగళిఁ జిత్రా
లంకారంబును గర్ణంబులఁ గుండలీబంధాలంకారంబును గన్నుబొమల
దృష్టాంతాలంకారంబును గమనీయాధరంబున రసవదలంకారంబును
గంబుకంఠంబున నత్యుక్త్యాలంకారంబును †గనకకుంభకుచంబుల ‡శ్లిష్ట
రూపకాలంకారంబును గనద్బాహుల మాలికాబంధాలంకారంబును గర
తలంబులఁ బద్మబంధాలంకారంబును గప్పునూగారున నాగబంధాలంకా
రంబును గనకచ్ఛాయంపువళుల విషమాలంకారంబును గౌనుదీఁగె సూ
క్ష్మాలంకారంబును గభీరనాభి నతిశయోక్త్యలంకారంబును గటితటుల
సారాలంకారంబును గరభోపమోరుల రూపకాతిశయోక్త్యలంకారంబును
గాదిలిజంఘల ననన్వయాలంకారంబును గలపదంబుల విరోధాభాసాలం
కారంబును సర్వాంగంబుల సమాలంకారంబును ధరించునింతిఁ బొడఁగవి
గావున నానాలంకారలీలామూలాస్పదంబ వయి వెలుంగెదవు గావున
ననుపమవేని సుకుమవగుటకు సంశయం బాశయంబున నుదయింప
నేర్పునే యనుచు నగుచు నవ్వరారోహ నిజకటాక్షవిశాలదొంతరారో
హం గావించి చాఁప్రొద్దు పుచ్చుకొన ననంతరంబ. ౨౮౦

* నాపాదింప † ఘనకుచంబుల ‡ శ్లిష్టోపమాలంకారంబు

ఉ. ఉత్తరశాయతాక్షి యనమాయఘపూర్వరణంబు శ్రీహృదా
యత్తునిచిత్తమాత్తకుతుకాతిశయంబునఁ జేసి వ్యక్తిగా
ధాత్తచమత్క్రియం బయి కరస్తసుశబ్దవిశేషవాచ్యమై
యుత్తమకావ్యముం బలె నదఃజ్జ్వలభావరసప్రధానమై. ౨౭౧

క. దయవడుటనో గురుజను లని, భయపడుటనో శ్రాంతి నేమొ బాణాసశరో
చ్చయమునులు గను వాడుటనో, కయి నిర్వ్యాపార మయ్యెఁ గందర్పునకున్.

చ. అలరులవిల్లు నీరసత నందఁగ నాఁకటిదివ్వె హెచ్చఁగా
*వలియుచు వీడివీకివడు బంభరపాళి ధనుర్గుణంబుచేఁ
గలుగదు కార్యసిద్ధి యని కంజశరాసనువీనుఁ డత్తఱిన్
విలు గొనకుండఁగా నిడియె వేళమ యూనతి కేయుఁదమ్మికిన్. ౨౭౩

సీ. సజలాంబుదంబున జతకూడి యెడయక మెఱయుచుండెడుకారుమెఱుపనంగ
హరిమణిస్తంభమునందునందము మీఱఁ బూన్చిన జెక్కినపైఁడిబొమ్మ యనఁగఁ
దనరారునహాకారతరు (వు)తోఁ బెనఁగొంచులలిమించుమాధవీలత యనంగఁ
బరమకారణమైనబ్రహ్మంబు ననువున సంగతం బగుచిత్రశక్తి యనఁగఁ
బొలిచెఁ గాళిందిసన్మేను భువనభయని
వారణాధారణాటోపవాసుదేవ
ఘనభుజాదండసంతతాక్రాంత మగుచు
మించునలయిక వోలయ నిద్రించువేళ. ౨౭౪

గీ. ఏకశయ్యావదప్రవేశైధమానమూర్తు లగుచును దంపతుల్ పొలిచి రపుడు
నేకశయ్యావదప్రవేశైధమానమూర్తు లైనయలంకారములసరణిగ. ౨౭౫

సీ. చక్రవాకీశోకచటులాంధకారంబు దొలుకకువ్వాతమంబుతోడ విచ్చె
సమరమూర్ధన్య†దిగ్రమణీయకాంతితో ఘూకోష్ణనిశ్వాసగుణము హెచ్చెఁ
బంకజామోదసంభవమతోఁ గలువలం దదభావసంభూతి గదియవచ్చెఁ
దరుగతపక్షిసంతతశబ్దములతోడఁ జోరనిశ్శబ్దత సాగియఁజొచ్చె
నఖిలలోకసదాలోకనాంజనంబు, సారథ్యప్రచారాదికారణంబు
జారసంచారదుర్గ్రహోచ్చాటమంత్ర, రాజమగుచు‡నుషర్వేళ తేజరిలఁగ.

గీ. సుప్రసాదత సుకవీంద్రసూక్తు లడర, బోధగైకొని వేగంబ పుర్వఁబోఁడి
సుప్రసాదత సుకవీంద్రసూక్తు లడర, బోధ వేగంబ చెందుట పోల్కిగాఁగ.

---

* బఱలుచు మూ-బడలుచు అనిలడపాఠసమా? † దిగ్రమణాకుగంబుతో‡నుషర్వేళ

సీ. చలిగాడ్పుచేఁ దీఁగెబలెఁ దేటనమ్మైన నలకలు జలజలంజలను రాలఁ
గొప్పి చక్కఁ గుదుర్చుకొనఁ గతి కాంతులు పొంత బంగరుజలపోఁత లీన
నిదుర చాలనియట్టి నళినలోచనంబులు తత్కాలజలజంబుఁ దప్పిగొనఁగ
మిగిలెడునసురక్తి మగుడిచూడఁగఁ జూచి మదనుండు కాలూన మనసుపడఁగ
హార్దరస ముప్పఁ గాల్యభయంబు నడుమ
నలనయానంబు పాదంబు లడుగు లిడఁగ
నంత యింత తనరాని యానయడఁగ
బెడఁగువగలాఁడి వధుకయి ల్వెడలి వచ్చె. ౨౭౯

క. అతిసూక్ష్మాంబరశోభ్యా, గతకృష్ణఘనాంగ మెఱసి కమలేక్షణ దా
నతిమందయానమున *రా, నతిభద్రతటిద్విలాస యగుచుం బొలిచెన్.

క. అనలంకృతయౌవను గొని, వనజాయతనయన యపుడు వఱలె ననంగాఁ
జనదే వస్తువ్యంగ్యం, బనలంకృత మైన మోద మచ్చుట లేదే. ౨౮౦

గీ. అతనుభూషణవిస్ఫూర్తి నందితొలుత, సుతనువు తనూమతల్లి కసాగనుప్పాతు
నతనుభూషణవిస్ఫూర్తి నందకున్న, నతనుభూషణవిస్ఫూర్తినలరె నపుడు.

గీ. సుప్రసాదత సద్వ్యక్తి సుభగ యగుచు
ఘనతరాలంకృతిస్ఫూర్తి గొనక మగువ
యుత్తమంపుఁగృతి న్నగు నొక్కవింత
యొక్కయెడ సంస్కృతిచ్యుతి నొప్పు మిగులం. ౨౮౧

సీ. సానవట్టినయట్టి జలజాతబాణుని చేతిమిన్నా హేతిఁ జెనకు దానిఁ
జారుపుంస్కోకిలాస్వాదితం బైనట్టి క్రొమ్మావినిం దప్పఁ గొనెడుదాని
సంతతరాజహంసక్రీడితం బైనకమలినికై బొమ్మగట్టుదాని
మలయానిలాక్రాంతమర్దనక్లాంత మా సుమశాఖఁ జులుకఁగాఁ జూచుదాని
దవనసుతఁ జాచి ద్వారంబు దాఁటువేళఁ, దోడినెచ్చెలికత్తెలతోడవచ్చి
బిగ్గఁ గౌఁగిటఁ జేర్చుచుఁ బ్రేమమిగుల, మేలుగాఁ బల్కె నొకవాణి నీలవేణి.

ఉ. కోరిక దీరఁగా మగనిఁ గూడి సుఖించిననిన్నుఁ జూచినన్
మేరకు మీఱుమోదమున మేను సుఖించె మనంబు చింత మా
కూఱడె నీవు సెజ్జకడనుండి కటాకట తోడులేక యీ
ద్వారము దాఁక నిట్లిటకు వచ్చితివమ్మ భయంబు దక్కుచున్. ౨౮౨

*దానవిభదని-

ఉ. అంతట నింతిరోయొత్తి నగ వాసన మూరుకొనంగ బల్కు నీ
యింతికిఁ దోసు గావలెనె యిక్కడ కక్కడనుండి రాఁగనా
వంత భయంబు లోఁగొనక యాత్మవిభుం డనుదంద నీనిశం
గంతుకురంబుఁ జేసి వలిగాయము లందిన మేటి గావునన్. ౨౮౫

ఉ. అప్పుడు నీలవేణి చెలియందపుఁ జేష్టలు చూడఁగోరి యో
యొప్పులకుప్ప నీవు మది నొవ్వగఁ జేఁ దలపూన్చెఁ బూనినే
తప్పక చెప్పు మన్న నగుఁ దాల్చుట సిగ్గున మోము వాంచుటం
జెప్పెను వాని యంతరము చిన్నెలు చెప్పఁగఁ జానరుక్తిగన్. ౨౮౬

వ. ఇట్లు కాళిందీమిళిందచికురం గరగ్రహణంబు చేసి యనంతరంబ మిత్రవిం
దాకుందరదనం బెండ్లియాడి నాగ్నజితీయానవతిం జెట్టవట్టి భద్రాభద్రే
భయానం గాలుఁద్రొక్కి మద్రరాజన్యకన్యక యైన లక్షణకుం బొట్టుగట్టి
యష్టమహిషీనయనచకోరకరద్రాకానిశాకరుండై యక్కటకటయానవన
రుండు పిదప నరకాసురుం ద్రుంచి [యింద్రలోకంబునకుం జని యదితిచేఁ
గుండలంబులు గొని పారిజాతనగంబు సంగ్రహించి నరకుం ద్రుంచి] తత్కా
రాగృహానీతషోడశసహస్రరాజకన్యకల నాత్మకరగ్రహణంబున ధన్యలం
గావించి తద్భావతనిరంతరప్రమోదాపాదనదక్షిణుం డగుచు దక్షిణుండై
ధీరలలితనాయకోత్తముం డనవెలయుచు మునులకుఁ దపఃఫలం బై యరి
నీకులకుఁ గృతాంతుం డై యర్థులకుం జింతారత్నంబై ధనుర్ధరులకు వీరా
గ్రసరుండై విద్యార్థులకుఁ బరమాచార్యుండై గాయకులకు వాగ్గేయకా
రశిరోరత్నంబై శరణాగతులకు వజ్రపంజరంబై విదగ్ధులకు (ర)సికావతంసం
బై మదవతులకు నభినవమదనుం డై సంఖ్యావంతులకు శాస్త్రవేత్త యై
నటులకు హాళీసకతల్లజుం డై కర్షకులకు ననుష్ఠాత్మప్రకాండుం డై తత్త్వవా
దులకుం బరమతత్త్వం బై యోగీంద్రులకు లక్ష్యం బై (రస)వాదులకు జగ
దేకరసంబై సుగుణవాదులకు నుపాస్యం బై భాసిల్లుచుండ నయ్యవ
సరంబున. ౨౮౭

సీ. *శాస్త్రంబు గతి ననుష్ఠాపకత్వవిలాసభాసురంబై చాల వాసిఁగాంచె
దా(హాకరో)దారదవకేలి వంధ్యాకుమారునితోఁ బొందు గోరకానిమొ

[ ] ఈ నడిమి వాక్యము సందర్భశుద్ధిగా లేదు *శాస్త్రంబులీల-

దారిద్ర్యఖేదసంధానంబు గగనమండలపుండరీకంబు చెలువు మీఱ
శశమృగంబు శిరంబు చక్క ద్రొక్కి మెఱుంగు కొమ్ము న(వద్ధ)ర్థ మిమ్ము చేసి
నవనినాథా! గోపాల మఖిలజనుల, నలువు మిగులంగ బ్రాపించెనవరసముల
నలప్రసాదంబు పొందెదమనుచుఁగాఁగ, నతులసౌఖ్యంబు చూపవలయుదు గనఁగ.

ఉ. మంగళ మంగజాతరిపుమంజులమానసమధ్యవర్తికిన్
మంగళ మబ్జ(జ)ప్రముఖమానితదైవతచక్రవర్తికిన్
మంగళ మానతార్తికృదమంగళభంగదసారకీర్తికిన్
మంగళ మాదిమూర్తికి ఘనప్రభమూర్తికి రామమూర్తికిన్. ౨౮౯

గద్యము.

ఇది శ్రీమద్రామచంద్రచరణారవిందమిళిందాంతఃకరణ పోలూరి మాధవ
యజ్వసముజ్జ్వలత్కృపోక్షితకటాక్షసాదితపాండిత్యాభరణ ప్రథం
జనవంశాబ్ధిరాకాశశాంక నిరంతరారాధిత విచక్షణ శశాంక
అభినవనన్నయభట్టారకా హోబల పత్యాహ్వయ
కవిమహోపాధ్యాయభట్టారక విరచితం
బైనకాళిందీకన్యాపరిణయం బను
మహాప్రబంధంబునందు
సర్వంబును షష్ఠాశ్వాసము.

ద్వితీయభాగము సంపూర్ణము.

అఖిలభూతచయము లణఁగి మాయనుజేరె, నదియు నా కనన్య యయ్యె ననెడి
   జ్ఞప్తికుంట తానె జ్ఞానరూపుండురా, పటు. ౨౭

నలినభవసురేంద్రనరతిర్యగాదుల, సుఖములును దదీయసుప్తిసుఖము
   లంత మగుటఁ దా ననంతరూపుండురా, పటు. ౨౮

అట్లు శ్రోత్రయుక్తికానుభూతులను స, త్యాదిలక్షణాత్ముఁడై ప్రమేయుఁ
   డగుచువాస్తవమున నప్రమేయుండురా, పటు. ౨౯

అప్రమేయుఁడైన యమ్మహాపురుషుండు, కలిగి లేని దొక్క కాంత నెనసి
   పుట్టి చచ్చుజనులఁ బుట్టించె వినుమురా, పటు. ౩౦

అయ్యమేయునం దనాదిగా నొకశక్తి, గలదు మున్నె త్రిగుణకలిత యగుచు
   దానిఁ బ్రకృతియనుచుఁ దత్త్వజ్ఞు లందురా, పటు. ౩౧

మట్టివిత్తునందు మట్టిచెట్టున్నట్లు, మంటిలోన ఘటము మలయునట్లు
   ఆత్మునందుఁ బ్రకృతి యలవడి యుండెరా, పటు. ౩౨

విపులయందుఁ బెక్కువిత్తనం బున్నట్లు, విత్తనున్న పెక్కు విత్తులట్లు
   ప్రకృతియందు జీవపటలంబు లుండురా, పటు. ౩౩

ఆపురాణపురుషుఁ డాజీవపటలమై, తోఁప మాయయగుచుఁ దోఁచెఁ బ్రకృతి
   అమలరూప యెద్ది యదియుపో మాయరా, పటు. ౩౪

ఇదియు నదియు నట్టి దిట్టి దింతింతని, యెఱుఁగరాక నదియు నిదియు నిట్టి
   దట్టి దంత యింత యనడిదే మాయరా, పటు. ౩౫

కారణమునఁ దోఁచు కార్య మాకారణ, మణఁచినట్టు లాత్మయందుఁ దోఁచి
   యాత్మ నణఁచు నెద్ది యదియె పో మాయరా, పటు. ౩౬

స్థాణువుననరుండు త్రాట భుజంగంబు, దొరసి మింట నలుపు దోఁచినట్టు
   లాత్మ నెద్ది తోఁచు నదియుపో మాయరా, పటు. ౩౭

యువతిగర్భమందు నుంచిన రేతంబు, అవయవాస్వితాంగ మైనయట్టు
   లఖిలజగము లెద్ది యగు నదే మాయరా, పటు. ౩౮

పృథివిలోనఁ గలయుబీజంబు లెల్లను, వృక్షలతిక లగుచు వెలసినట్టు
   లఖిలజీవు లెద్ది యగు నదే మాయరా, పటు. ౩౯

తన్నుఁగననివానిఁ దన్నుగాఁ గావించి, తన్నెఱుంగువానిఁ దప్పఁ జేసి
   యాశ్రయించు నెద్ది యదియుపో మాయరా, పటు. ౪౦

ఆత్మ నుండకున్న నాత్మ నెర్గకయున్న, నాత్మ నలరకున్న సజ్జనుల
   నావరించు నెద్ది యదియుపో మాయరా, పటు. ౪౧

తాను గలిగియున్నఁ దా నెఱుంగుచునున్నఁ, దాను మఱియుచున్నఁ దద్జ్ఞజనుల
నాక్రమించ దెద్ది యదియపో మాయరా, పటు. ౪౨

తనదుకలిమి లేనితనువునఁ దన తెల్వి, గాని మదిని దనసుఖంబు పోని
యాలిఁ జేర్చునద్ది యదియపో మాయరా, పటు. ౪౩

కల దనంగఁ దన్నుఁ గనఁబోవు లేదనఁ, గలదు సజ్జ్ఞదృష్టిఁ గలిగి లేని
దనఁగ రాదు దేని నదియపో మాయరా, పటు. ౪౪

ఆత్మదృష్టి నసృత మగు నవాచ్యము యుక్తి, దృష్టినగుచు లౌక్యదృష్టిచే న
నంత మయ్యె నెద్ది యదియపో మాయరా, పటు ౪౫

మాయకాత్మవశత మహదహంకారత, న్మాత్రభూతభువనగాత్రవితతు
లగుచుఁ దనకుఁ దనువు లై యుండె వినుమురా, పటు. ౪౬

మాయ యనెడి దొక్క మాఁని యది పరి, శుద్ధురాలు నపరిశుద్ధురాల
సంగ మించి యిరువిధాంగనలైరిరా, పటు. ౪౭

ఆపరాత్ముఁ డందు నాశుద్ధశక్తిని, నాశ్రయించి యీశుఁ డయ్యె నతఁడె
మలినశక్తి నెనసి మఱి జీవుఁ డయ్యెరా, పటు. ౪౮

ఘనత సుప్తిహేతుగతి నీశ్వరుఁడు స్వప్న, సూక్ష్మదేహగతిని సూత్రి జాగ్ర
దన్నగతి విరాజుఁ డై యీశుఁ డుండెరా, పటు. ౪౯

వ్యష్టి సుప్తి బీజదృష్టిఁ బ్రాజ్ఞుఁడు స్వప్న, సూక్ష్మదృష్టిఁ దైజసుండు జాగ
రాన్నదృష్టి విశ్వుఁ డై జీవుఁ డుండెరా, పటు. ౫౦

శుద్ధురాలు తన్నుఁ జూచి క్రీడించిన, వాని నీశు నింకఁ దాను మూఁడు
దెర్లఁ బఱుచు మూఁడు తివ్వలఁ బెట్టురా, పటు. ౫౧

రజము మదిఁ బెనంగ రాజసాంగన తన్ను, వలచియున్న బొమ్మ వాయిగట్టి
భువి సళించు జనులఁ బుట్టింపఁ జేసెరా, పటు. ౫౨

సత్త్వ మెదఁ బెనంగ సాత్త్వికాంగన తన్ను, నమ్మియున్న చక్రి బొమ్మ ద్రాక్కి
పుసమిఁ బొడను జనులఁ బోషింపఁ జేసెరా, పటు. ౫౩

కేవలాత్ముఁ డిట్లు జీవేశు లఃశక్తి, భేదకల్పనమున భిన్నుఁ డయ్యె
వాస్తవమున నాత్మవస్తువే యొకటిరా, పటు. ౫౪

తమము మతిని గతుకఁ దామసాంగన తన్ను, నొరయు హరుని సగము నొడలు చేసి
ధరణి మునియు జనుల దండింపఁ జేసెరా, పటు. ౫౫

ఉభయదేశకాలయుతమర్త్యు నొకనిఁగాం, చుండఁజూచుపగిది నుభయవాచ్య
లక్షణములఁ ద్రోయ లక్ష్యార్థ మొకటిరా, పటు. ౫౬

ఘటశరావములను ఘటమతంబులఁద్రోచి, మన్ను మిన్ను నొక్కటన్నపగిది
జీవభావరహితజీవేశు లొకటిరా, పటు. ౫౭

వాస్తవములు గాని వాచ్యార్థములు రెంటి, మఱచి చూడలక్ష్యమయములగుచుఁ
బరఁగు ప్రత్యగాత్మపరమాత్మ లొకటిరా, పటు. ౫౮

ఘనఘటోదకములఁ గడవఁ దశ్చలరహా, తార్థ మొక్కటైనయట్లు నుభయ
దేహాధీఫలవ్యతీతాత్మ లొకటిరా, పటు. ౫౯

తనువు గానితాను త్వంపదార్థము విశ్వ, తతులు గాని తాను తత్పదార్థ
మసిపదార్థ మావగాత్మైక్య మగునురా, పటు. ౬౦

మింటనలుపు దోఁచి మిను గన నలుపులే, నట్లు తాను జీవుఁడగుచుఁ దన్నుఁ
దెలియ జీవగతులు దొలఁగి తా నయ్యెరా, పటు. ౬౧

ఇట్లు సాత్మరూప మేను గా ననిత్రోసి, వెలసి తన్నుఁదెలియ వెరవు నీకు
విస్తరించి తెలియ వినిపింతు వినుమురా, పటు. ౬౨

ఆలు మగఁడుఁ దిన్నయన్నంబువలనను, సురతజనితరక్తశుక్లములును
గూడి మొదల నన్నకోశమై యుండురా, పటు. ౬౩

అన్నమయములోన నైదుప్రాణంబులుఁ, గరపదాదికర్మకరణములును
మమతఁ గూడి ప్రాణమయకోశ ముండురా, పటు. ౬౪

ప్రాణమయములోనఁ బ్రబలమై శ్రోత్రాది, జ్ఞానకరణచిత్తమానసముల
మలయుచున్నహృదయమయకోశ ముండురా, పటు. ౬౫

అమ్మనోమయాంతరమ్మున శ్రవణనే, త్రాదికరణబుద్ధ్యహంకృతులును
మహితమైన బుద్ధిమయకోశ ముండురా, పటు. ౬౬

మఱియు నాప్రబుద్ధిమయకోశమునఁ బ్రియా, ద్యఖిలవృత్తిసహితమై తమోమ
యాత్మకమున నుండు నానందమయమురా, పటు. ౬౭

ఆప్రియాదిసంయుతానందమయములో, నాత్మఁ డుండు వాని నరయ కాత్మ
కోశమయుఁ డటంచుఁ గొలుతు రెట్లన విను, పటు. ౬౮

పుట్టిపెరుఁగుచుండు బొంది తా నని కొంద, ఱందు రదియుఁ దెలియ కనుటగాక
తాను వెడలఁ గాల్చుతను వెట్టు లాత్మరా, పటు. ౬౯

బ్రదికి కుడువ మొదలు ప్రాణ మాత్మని కొంద, అందు రదియు నెఱుఁగకనటగాక

పట్టు వదలఁ బోవు ప్రాణ మె ట్లాత్మ గా, పటు. ౨౦

చేటుపాటుఁ దెలుపు చిత్త మాత్మని కొంద, అందు రదియుఁ గాన కనట గాక

చెప్పినట్లు వినని చిత్త మె ట్లాత్మరా, పటు. ౨౧

నేను నాయి దనుమనీష యాత్మని కొంద, అందు రదియుఁ జూడ కనట గాక

నిద్ర నణఁగఁగల మనీష మె ట్లాత్మరా, పటు ౨౨

సుప్తినెలవుగలుగు శూన్య మాత్మని కొంద, అందు రదియు నరయ కనటగాక

చూడ లేని సర్వశూన్య మె ట్లాత్మ గా, పటు. ౨౩

సుప్తి నందఁ బడెడు సుఖ మాత్మ యని కొంద, అందు రదియు నేర కనటగాక

తెఱుఁగరాని సౌఖ్య మె ట్లాత్మ యగునురా, పటు ౨౪

అణువు మధ్యమము మహాత్ముఁ డాత్మని కొంద, అందు రదియుఁ జెద కనటగాక

ఆత్మ నిర్వికారుఁ డదియుఁ దా నెట్లుగా, పటు. ౨౫

చిన్మయుండు మఱియుఁ జిన్మయుండును జీవ, చిన్మయుం డటంచుఁ జెప్పి కొంద

అందు రళుఁ డాత్ముఁ డదియుఁ దా నెట్లురా, పటు. ౨౬

పంచకోశములకుఁ బయిన కిట్లనోన్యన్య మేకవృత్తి యగుట నేర్పఱచి

లోన నున్న తను విలోకింపవలయురా, పటు. ౨౭

గృహగృహాంతరార్థకృత్యాద్యతీతుని, కరణి దేహదేహకలితమూరు

తాత్మనతితమోమయాతీతుఁ డాత్మ గా, పటు. ౨౮

గృహములోనివాఁడు గృహము తాఁ గానట్లు, తనువులోనివాఁడు తనువుగాక

తనువు నెఱుఁగుచుండు తా నని తెఱుఁగరా, పటు. ౨౯

కన్నులోనివాఁడు కన్ను తాఁ గానట్లు, గాలిలోనివాఁడు గాలిగాక

గాలి నెఱుఁగుచుండు ఘనుఁ డని తెలియరా, పటు. ౩౦

రథములోనివాఁడు రథము తాఁ గానట్లు, మనములోనివాఁడు మనము గాక

మనము నెఱుఁగు బోధమయుఁ డని తెలియరా, పటు. ౩౧

శయ్యలోనివాఁడు శయ్య తాఁ గానట్లు, ప్రజ్ఞలోనివాఁడు ప్రజ్ఞగాక

ప్రజ్ఞ నెఱుఁగుచుండు ప్రాజ్ఞుండె తానురా, పటు. ౩౨

కోటలోనివాఁడు కోట తాఁ గానట్లు, ప్రకృతిలోనివాఁడు ప్రకృతిగాక

ప్రకృతి నెఱుఁగుచుండు ప్రభుఁ డని తెఱుఁగరా, పటు. ౩౩

నాఘటంబు సాధనం బనువాఁ డని, యేమి గాని పగిది నాసనంబు
నాశరీర మనెడుఁ దాశేషభూతుండు, పటు. ౮౪

తనువు గాఁడు మారుతము గాఁడు కరణము, ల్గాఁడు హృదయమతులుఁ గాఁడు కాఁడు
కాఁడని యెడు వానిఁ గనువాఁడె తానురా, పటు ౮౫

తెలుపు నలుపుఁ బసుపు గలుపాపఁ బసరును, కొద్ది గొప్ప పొడవు కుఱుచ వాఁడు
గాఁడు వాని నెపుడుఁ గాంచెడివాఁడురా, పటు. ౮౬

వినెడువాఁడు స్పర్శ గొనువాఁడు రూపంబు, గనెడువాఁడు రుచులఁ గొనెడువాఁడు
తావి గొనెడువాఁడుఁ దా నని యెఱుఁగరా, పటుగు. ౮౭

పలుకులాడువాఁడుఁ బనులు చేసెడువాఁడు, నడచువాఁడు మలము విడచువాఁడు
తగ సుఖించువాఁడుఁ దా నని యెఱుఁగరా, పటు ౮౮

ఛిద్రఘటములోని వసించెడి దీపంబు, వెలిని గోడ వెల్గఁ దెలుపునట్లు
తనువులోననున్న తా నన్ని తెలియురా, పటు. ౮౯

తమ్ము నెఱుఁగ లేని తనుకరణాదులు, నాత్మ నెఱుఁగ నేర వటుట నిజము
వానిఁ దా నెఱుంగువాఁ డని తెలియురా, పటు ౯౦

కమలమిత్రుఛాయ గనిపెట్టి తమతమ, పనుల మొదలు నరులకగిదిఁ దన్ను
నాశ్రయించి హృదయచక్షువు ల్తెలఁగురా, పటు ౯౧

చుంబకంబునంటి సూదులాడినయట్లు, దారముకొలిచి భటులు దిరిగినట్లు
ఆత్మ నంటి యింద్రియంబులు దిరుగురా, పటు ౯౨

తప్తలోహమందు దహనుండు నున్నట్లు, లోపలిలోన జీవుఁ డుండి మెలఁగు
జీవునందు నిండి చిన్మయుం డుండురా, పటు. ౯౩

* యండమావు లుదకమైనట్లు తాజీవుఁ, డయ్యె నెండమావు లరయ జలము
గాని యట్లు తన్నుఁ గన జీవుఁ డేఁడిరా, పటు. ౯౪

ఘృతము గలిగియుంట క్షీరంబులును దీపి, గుడము కలిమిఁ జెఱకుగడలు తీపి
† తాఁ గలింగియుంటఁ దనువు భోగ్యంబురా, పటు ౯౫

కలశవికృతు లెల్లఁ గలశప్రకాశార్థుఁ, జేరనట్లు తనువికారములును
దనువులోననున్నత న్నంటకుండురా, పటు. ౯౬

శ్రుతులు లేక రవము శ్రుతము నొందెడువాఁడు, దనువు లేక స్పర్శ గొనెడువాఁడు
గనులు లేక రూపు గనువాఁడు తానురా, పటు. ౯౭

---

* యండమావులని యకారాదిగా వాడినాఁడు. † కలింగియని బిందుయుతముగా వాడెను.

రసనలేక రుచులు మెసఁగుచుండెడువాఁడు, నాసలేక తావి *మేసువాఁడు
మనములేక తలఁపు గొనువాఁడె తానురా, పటు. ౯౮

వినిన వినుము గనినఁ గను సోఁక సోఁకు మూ,ర్కొనిన మూరుకొనుము ననుభవింప
ననుభవించు నెవ్వఁ డతఁడె తా నయ్యెరా, పటు. ౯౯

పలుకఁ బలుకు మెలఁగ మెలఁగుఁ దొలంగినఁ, దొలఁగు నడువ నడుచు దలఁప దలఁచు
నరయ నరయు నెవ్వఁ డతఁడె తా నయ్యెరా, పటుగుణాభిరామ పరశురామ ౧౦౦

ఉండఁ జోటు లేక నునికియు భోగ్యవ, స్తువులు లేక తృప్తి సుదతిపొందు
గాక సుఖము దేనఁ గల దదే తానురా, పటుగుణాభిరామ పరశురామ ౧౦౧

కానరానివానిఁ గాంచెడివాఁడును, బలుకరానివానిఁ బలుకువాఁడుఁ
దలఁపరానివాఁడుఁ దానని తెలియురా, పటు. ౧౦౨

తెలియరానివానిఁ దెలిసెడివాఁడను, మఱవరానివాని మఱచువాఁడ
నెఱుఁగరానివాఁడ నేనని తెలియరా, పటు. ౧౦౩

వీనులను గలింగి వినియెడివానిని, వీనులను దొలంగి వినని వాని
నొకనిఁగా నెఱుంగు యోగంబె తానురా, పటు. ౧౦౪

తనువు నెనసి స్పర్శ గొనియెడివానిని, దనువు లేక ముట్టుకొనని వాని
నొకనిఁగా నెఱుంగు యుక్తియె తానురా, పటు. ౧౦౫

కనులఁ గూడి రూపుఁ గనుఁగొనువానిని, గనులు లేక యేమి గనని వాని
నొకనిఁగా నెఱుఁగు నూహయే తానురా, పటు. ౧౦౬

రసన నెనసి రుచుల మెసఁగెడివానిని, రసన లేక మెసఁగరాని వాని
నొకనిఁగా నెఱుంగు యుక్తంబె తానురా, పటు. ౧౦౭

నాస నలరి తావి వాసించువానిని, నాసలేక వాసనానివారి
నొకనిఁగా నెఱుంగు నుచితంబె తానురా, పటు. ౧౦౮

శ్రోతయగుచు ధ్వనుల శ్రుతము నొందినయట్లు, వినఁగఁ బోవఁ దాను వినఁగఁబడక
శ్రోతృభావరహితసూత్రంబె తానురా, పటు. ౧౦౯

స్ప్రష్టయగుచు స్పర్శ సంస్పృశించిన భంగి, సోఁకఁ బోవఁ దాను సోఁకఁబడక
స్ప్రష్టృభావరహితసారంబె తానురా, పటు. ౧౧౦

భోక్తయగుచు రుచులు భుజియించు రీతిని, మెసఁగఁ బోవఁ దాను మెసఁగఁబడక
భోక్తృభావరహితభోగంబె తానురా, పటు. ౧౧౧

*మేయునను మేసు.

ద్రష్టయగుచుఁ గళల దర్శించుకైవడిఁ, జూడఁబోవఁ దాను జూడఁబడక
ద్రష్టృభావరహితతత్త్వంబె తానురా, పటు. ౧౧౨

ఘ్రాతయగుచుఁ దావి గ్రహియించువగిది మఱి, ఘ్రాణినతాను మూరుకొనఁగఁబడక
ఘ్రాతృభావరహితగమ్యంబె తానురా, పటు. ౧౧౩

మంతయగుచుఁ దలఁపు మననంబుగొనుభాతిఁ, దలఁపఁబోవఁ దాను దలఁపఁబడక
మంతృభావరహితమననంబె తానురా, పటు. ౧౧౪

జ్ఞాతయగుచుఁ దెలివి జ్ఞప్తిగైకొన్నట్లు, తెలియఁబోవఁ దాను దెలియఁబడక
జ్ఞాతృభావరహితజ్ఞానంబె తానురా, పటు ౧౧౫

దృశ్యమర్థములును దృక్కులక్షుములవి, దృశ్యమైనమనము దృక్కుమనము
దృశ్యమైననాత్మదృక్కది తానురా, పటు. ౧౧౬

తెలియఁబడెడిదెల్ల దృశ్యంబు దానిని, దెలియుచుండువాఁడు దృక్కు వాని
దెలియుదృక్కుమీఁదఁ దెలియంగలేదురా, పటు. ౧౧౭

తన్నుఁ దెలియ దృక్కు లిదనాత్మయననది, తెలియ బనుచుఁ దన్నుఁ దెలియునెట్లు
దీపభాస్యఘటము దీపంబు నెఱుఁగునా, పటు. ౧౧౮

తన్నుఁ దెలియుదృక్కు తనకునుదక్కునై, తెలియ ననిన నదియుఁ దెలియునెట్లు
స్వల్పదీప మెఱిఁగి సవితృని దెల్పునా, పటు. ౧౧౯

తన్నుఁ దెలియు దృక్కు తనకు సమానమై, తెలియుననినశ్రుతులఁ గలుగ దదియు
దీప మాత్మసదృశదీపంబు నెఱుఁగునా, పటు. ౧౨౦

తన్నుఁ గాంచుదృక్కు తనకెక్కువై తను, గాంచుననిన దానిఁ గాంచు నొకటి
యనుచుఁ బెక్కు లగుట ననవస్థ వచ్చురా, పటు. ౧౨౧

కాన దృక్పరంపరానువృత్తులనెల్లఁ, దొలఁగఁద్రోసి వానిఁ దెలియు మొదలి
దృక్కు నే నటంచుఁ దెలియంగ వలయురా, పటు. ౧౨౨

ప్రకృతిభూతములును బ్రాణంబులును నింద్రియములు మనము బుద్ధ్యహంకృతులును
నాఁగ నిరువదియును నాలుగుక్షరములు, పటు. ౧౨౩

తుదిక్షరుండు తచ్చతుర్వింశకుండు క్షు, రుండు పంచవింశకుండు తత్ప
రాత్ముఁ డక్షరాక్షరవిలక్షణుండురా, పటు. ౧౨౪

సత్య మక్షరం బసత్యంబు క్షరమును, జిత్తు నక్షరం బచిత్తు క్షరము
సౌఖ్య మక్షరం బసౌఖ్యంబు క్షరమురా, పటు. ౧౨౫

ఆయసంజ్ఞఁ దాసుఖాత్మకత్వరము దా, గాక సత్యచిత్సుఖాత్మకాత్మ
రాత్మయుండ నేన యని కనవలయురా, పటు. ౧౨౬

అనిమేషమాది యుగలయాంతంబు గాఁ, గలుగు భూతభావికాల మరుగ
నరుగకుంటఁ దానె యగుసన్మయుండురా, పటు. ౧౨౭

కాయమనిలములును గరణంబులును మనో, మతు లవిద్య పెక్కుమసిపోవ
సమయకుంటఁ దానె సద్రూపకుండురా, పటు. ౧౨౮

ఇవి ఘటాదు లివి హ్యాది క్రియాదులివి, వృత్తు లనుచు నెఱిఁగి వెలిని లోనఁ
జెలఁగుచుంటఁ దానె చిద్రూపకుండురా, పటు. ౧౨౯

తెలియఁజేయ నక్ష్యధీచక్షువులు లేక, వెలుఁగఁజేయ నొంచు వెలుఁగు లేక
చెలఁగి వెలుఁగు తానె చిద్రూపకుండురా, పటు. ౧౩౦

సుఖముగలుగఁజేయు సుమగంధములు లేక, శయ్యనొరగి కూడ సతులు లేక
సుఖము గొనుట తానె సుఖరూపకుండురా, పటు. ౧౩౧

ఆలుబిడ్డ లర్థమాదిగాఁగల వెల్లఁ, బ్రియము లగుచుఁ దనదు ప్రియమువలనఁ
జూడఁబడుటఁ దానె సుఖరూపకుండురా, పటు. ౧౩౨

కంజభవుఁడు మొదలుగా స్తంబపర్యంత, మగుచరాచరములయందు నింగిఁ
బోలి నిండియుంటఁ బూర్ణుండు తానురా, పటు. ౧౩౩

అట్టి పూర్ణసచ్చిదానందమయుఁడ నే, నని యెఱుంగు పారమార్థికుండు
అమృతపదవి నొంద సమనస్కుఁ డయ్యెరా, పటు. ౧౩౪

విషయములఁ గదల్చి వివిధాత్మముల మల్చి, మనముతోడఁ గల్పి మదిమరల్చి
యాత్మ నిల్పి తానె యమనస్కుఁ డగునురా, పటు. ౧౩౫

మనమె దేహకరణమహదహంకృతులును, మనమె రాగరోషమత్సరములు
మనమె విషయములును మనమె కర్మములురా, పటు. ౧౩౬

మనమె జాగరంబు మనమె స్వప్నంబును, మనమె సుప్తియును సమాధి మనమె
మనమె మీరు మేము మన మనుతలఁపురా, పటు. ౧౩౭

మనమె జీవకృతసమస్త సంసారంబు, మనమె యీశకృతసమస్తజగము
మనమె యుభయకృతసమస్తధర్మములురా, పటు. ౧౩౮

ఇంతయేల మనమె యీశులు జీవులు, భువనభవనభాగ్యభోగ్యములును
పటఘటాదు లన్నపానముల్మనమురా, పటు. ౧౩౯

మనము గలియఁ గరణమండల మనిలసం, పత్తి విషయములకుఁ బరువువెట్టు
మనము గలియకున్న మతి సుప్తి నణఁగురా, పటు. ౧౪౦

మనమనంగ నల్పమయ మది సంకల్ప, మదియు లేదు హరిపదాబ్జ మట్లు
అట్టి మనము లేమి యమనస్క మగునురా, పటు. ౧౪౧

లేనిమనముచెలిమి తా నభిమానించి, వేఱె తలఁపుగొనుట వెఱ్ఱితనము
శుక్తిఁ దోఁచు వెండి సామ్యము నిలుచునా, పటు. ౧౪౨

ఉన్నరీతిఁ దన్నుఁ నుండఁగాఁజూచిన, లేనిమనముతోన లేకపోవుఁ
ద్రాడునెఱుఁగఁ బాము తథ్యమై నిలుచునా, పటు. ౧౪౩

తెలివియైనతన్నుఁ దెలివిగాఁ దెలిసినఁ, దెలివిగానిమనము తొలఁగిపోవుఁ
దపనుఁ డుదయమొందఁ దమము చూపట్టునా, పటు. ౧౪౪

సుఖమయైనతన్ను సుఖముగా నెఱిఁగిన, దుఃఖరూపమనము దోఁపకుండుఁ
దొడరి సుప్తియందు దుఃఖంబు గల్గునా, పటు. ౧౪౫

హరిపదాబ్జమునకు హరిపదంబునకును, దగుల మెన్నఁడేని దగనియట్లు
తనకు మనమునకును దాదాత్మ్యమున్నదా, పటు. ౧౪౬

కొఱడు నెఱుఁగనరుఁడు గుఱిపడకున్నట్లు, నింగినెఱుఁగ నలుపు నిలువనట్లు
తన్నెఱుంగ మనము సున్నగాకుండునా, పటు. ౧౪౭

ఎన్నలేనిమనము నున్నదన్నది సున్న, కన్నదెల్లఁగల్ల యెన్నఁడున్న
తన్ను విన్నఁ గన్న మన్న మేలెన్నరా, పటు. ౧౪౮

లేనిమనము నెపుడు లేకుండఁగనుదన్నుఁ, దానవికృతులెట్లు తగిలివచ్చుఁ
గలను గన్నపాము గఱవ నేమయ్యెరా, పటు. ౧౪౯

సుమరసంబుగ్రోలి సొక్కెడుభృంగంబు, చంపకంబు సోఁకనమయుభంగిఁ
దన్నుఁ గనిన మనము తనయందె నమయురా, పటు. ౧౫౦

పాలలోనఁ గలయు *పందార కైవడి, నుదకమందుఁ గలియు నుప్పురీతిఁ
దన్నుఁగనినమనము తా నయిపోవురా, పటు. ౧౫౧

ఇంధనములు లేనియింగలంబును తను, దా కృశించుకరణిఁ దన్నుఁ గన్న
వానిమనము తనకుఁ దాన కృశించురా, పటు. ౧౫౨

శిఖిని జూచి యణఁగు చిలువలకైవడి, హరిని జూచి మ్రగ్గుకరులయట్లు
లాత్మఁగని హృదింద్రియము లూరకుండురా, పటు. ౧౫౩

స్వానుభవవిచారసంపత్తి లేకున్న, మనసు మ్రగ్గ దదియు మ్రగ్గకున్న
స్వానుభవవిచారసంపత్తిలేమరా, పటు. ౧౫౪

---

* పంచదారయనుటకు "పందార"

కోరి సభమున నున్న గుండెదేటికొమ్మ్యూ, భాంతు లెసియట్లు పూర్ణుఁడైన
తనకు మనమున నున్న తాదాత్మ్య మందునా, పటు. ౧౫౫

ఉప్పు నీటఁ గలిపి యొకటి రెంటను మూటఁ, బగ్గిగురవేయ ప్రగ్గినట్టు
లాత్మ నెఱుఁగ మానసము [illegible], పటు. ౧౫౬

తత్త్వజ్ఞానివలె తారుబుద్ధి ముప్పుభంగి, స్వానుభూతి మగ్న శాంతిపరుని
మానసంబు తనకుఁ దాన కృశించురా, పటు. ౧౫౭

వెండి పైఁడి యినుము విఱుఁగఁ బత్తారలు, లంటఁగాఁచి మరల నదికినట్లు
మనసు విఱిగిపోవ మఱి యతుకఁగుండురా, పటు ౧౫౮

వేయుఁ జెప్పనేల విఱిగిన శాస్త్రంబు, మరల నంటుకొనని మాడ్కి మనసు
విఱిగిపోయెనేని మరలఁ దటకుండురా, పటుగుణాభిరామ పరశురామ(పా తాం)

ఆత్మ తానయైన యంతలోఁ దబుకున, మనసు విఱుగునట్లు మనసు విఱుగ
నది మహామనస్స మదియపోయుక్తిరా, పటు. ౧౫౯

అఖిలమునకు హేతువగు మది మదికిని, మాయ హేతు వగు నమాయ నెఱుఁగ
మాయతోడ మనము మాయమై పోవురా, పటు. ౧౬౦

మాయ మాయలాఁడి మాయకంటెను మది, అంకులాఁడి దాని బింకమణఁప
మంత్ర తంత్ర యోగ మహిమలు గావురా, పటు. ౧౬౧

మఱపు వెఱపుఁ జేయు మానసంబులు, నాత్మ నెఱుఁగునపుడె యణఁగు వేద
శాస్త్రసద్విధులు శక్తముల్గావురా, పటు. ౧౬౨

అయమేయుకాయుఁ దామునాతను లేని, మాయ మనము నేమి సేయఁగలదు
గొడ్డుబోడ్డిబిడ్డకొడుకేమి సేయురా, పటు. ౧౬౩

మానసంబు తను దానైన నస్సే, తత్త్వమున్నదేని గలదె పుడమి
మిత్ర తిమిరములకు మిత్రత్వముండునా, పటు. ౧౬౪

లేనిమనము తానిపోఁ దానిని నంటు, కొనఁగఁగలదె మేలుకొన్నవరుని
బొంచి కలనదోఁచుస్వలి మ్రిఁగవచ్చునా, పటు. ౧౬౫

తాఁ నఖండసచ్చిదానందరూపకుఁడైన, దనకు మనము గానఁబడదు
కానఁబడిన నదియుఁ దానయిపోవురా, పటు. ౧౬౬

అగ్గిఁ జేరు తూల మగ్గియైయున్నట్లు, నీటఁ గలియు గుడము నీరమట్లు
తనుఁ జేరు మనము తానయిపోవురా, పటు. ౧౬౭

పెక్కు సెప్పనేల ఫేనంబు జలము భూ, షణము స్వర్ణమైనసరణి మాన
సంబు తత్స్వతంబు స్వస్వరూపమ్మురా, పటుకరా. ౧౬౮

నీట వానచినుకు పాటున బుగ్గయై, నిలిచి నిజమనట్లు నిజముగానఁ
గలియుఁ దనకు మనము గలిసి లేకుండురా, పటు. (పాఠాంతరము)

అట్లు స్వస్వరూప మంది మనోలయ, మైనభవ్యుఁడే సదాసమస్త
పదవిగల సమాధిపరుఁ డని తెలియురా. పటు. ౧౬౯

వింటి వినను గనను గంటిఁ బల్కితిఁ బల్కి, నను పవనముకు నగజీవనములను
దెలియుచుంట బాహ్యదృశ్యసమాధిరా, పటు. ౧౭౦

అజుఁడ నవ్యయుఁడ ననాద్యంతుఁడ నఘుండఁ, ననిపయుండ నమల ననెడువృత్తి
సమితిఁ గనుట బాహ్యశబ్దసమాధిరా, పటు ౧౭౧

తలఁచితివి దలంపఁ దెలిసితిఁ దెలిపు నెఱుంగ నెఱుఁగు దని కలుగుమతులఁ
దెలియుచుంట లోనిదృశ్యసమాధిరా, పటు. ౧౭౨

ఆయసంజ్ఞఁ దా సుఖాతీతసచ్చిత్సు, ఖములఁ దెలిసి వానిఁ గాంచు తెలివి
సడలకుంట లోనిశబ్దసమాధిరా, పటు. ౧౭౩

సడలి బాహ్యదృశ్యశబ్దవృత్తుల నెల్లఁ, దొలఁగఁ ద్రోచి వానిఁ దెలియు తెలివి
నిలిచియుంట బాహ్యనిర్వికల్పంబురా, పటు. ౧౭౪

ఆయఖండవృత్తి నాంతరదృశ్యశ, బ్దానువృత్తు లణఁచి వానిఁ గాంచు
నిజము గనుట లోని నిర్వికల్పంబురా, పటు. ౧౭౫

తాను సర్వమునను దనయందు సర్వంబు, నరసి సర్వరూపుఁడై నెఱుంగు
జ్ఞప్తి గలిగియుంట జ్ఞాతసమాధిరా, పటు. ౧౭౬

బ్రహ్మవిదుఁడ ననెడిభావన గలుగక, బ్రహ్మమైతిననెడి భావ ముడుగఁ
దానె యుంట జ్ఞప్తిలేనిసమాధిరా, పటు. ౧౭౭

ఈసమాధు లెఱిఁగి యిందెద్దినొందినను, బాలుభంగి సుప్తుగతిని దన్నుఁ
దా నెఱుంగుచున్న ధన్యుండె ఘనుఁడురా, పటు ౧౭౮

అతఁడె బ్రహ్మవిష్ణుఁ డతఁడె జీవన్ముక్తుఁ, డతఁడె సాంబశివుఁడు నతఁడె విష్ణుఁ
డతఁడె గురుఁడు ధన్యుఁ డతఁడని యెఱుఁగురా, పటు ౧౭౯

ఎఱుకవానితోటి మెఱిఁగినకనుసూటి, నెలకనులు మీటి ఖిల్లుదాఁటి
చావులేనిచోటి సదివుండు భోగిరా, పటు ౧౮౦

తెలివివానిఁ జేరి తెలిసిన తనదారి, నింటివారి దాఁటి హితవు గోరి
మఱపుదాని మీఱి మను మహాత్ముండురా, పటు. ౧౮౧

అంటరానిదాని నంటి తోడగువాని, నంటమాని లోనికంటఁ బూని
యొంటిగానిఁ గూడి యుండు ధీరుండురా, పటు. ౧౮౨

దేహమమతలార్చి దేహాహంతయుఁదీర్చి, సోహమాత్మఁగూర్చి చూడనేర్చి
యూహలేనిపదవి నుండుముక్తుండురా, పటు. ౧౮౩

బ్రహ్మమును బఠించి బ్రహ్మమ్ము నెఱింగి, బ్రహ్మ మాచరించి బ్రహ్మ మెఱిఁగి
బ్రహ్మమైనవాఁడు బ్రాహ్మణోత్తముఁడురా, పటు. ౧౮౪

నీరిలోననుండి నీరంబునంటని, తామరాకుపగిదిఁ దత్త్వవిదుఁడు
సంచరించుకొనుచు సంగి గాకుండురా, పటు. ౧౮౫

అప్పు లిచ్చువాని కప్పులిచ్చినవొప్పు, నుప్పరంబు కరణి నున్నవానిఁ
గన్నవాఁడు నిర్వికారుఁడై యుండురా, పటు. ౧౮౬

ప్రత్యగాత్మరూపభావనాపరున కేర్పడకయుండు జీవభావమింత
వేషధారి నెఱుఁగ వేషంబు నిలుచునా, పటు. ౧౮౭

అఖిలమాత్మఁ డాత్మఁ డఖిలం బనియెఱుంగు, ఘనున కితర మేమి గానఁబడదు
దారువని యెఱుఁగఁ జోరుండు దోఁచునా, పటు. ౧౮౮

తాళగానగతులు దప్పక తలదొంతి, బూనఁజూచునటుని బోలి బుధుఁడు
ఎల్లపనులు గొనుచు నెఱుకతోనుండురా, పటు. ౧౮౯

పరసతీరతుండు బహులార్థియై దాని, పొందు గోరినట్లు బుధజనుండు
సకలవిధులుగొనుచు సాక్షినే చూచురా, పటు. ౧౯౦

స్వకృతచిత్రపుర మసన్మయం బని కాంచి, మాయికుండు నిలఁగుమాడ్కిఁదదజ్ఞుఁ
డాత్మకృత్య మనృత మని చూచి నడచురా, పటు. ౧౯౧

మంటనుండి మంటినంటనికుమ్మర, పురువుభంగిఁ దత్త్వపూర్ణుఁ డఖిల
గుణసమేతుఁడయ్యు గుణరహితుండురా, పటు. ౧౯౨

బ్రహ్మభావనుఁడు ప్రపంచంబు గొనుచుఁద, ప్పించుకొనితొలంగుఁ బెరుఁగుదరువ
నడలివచ్చువెన్న చల్లలోఁ గలియునా, పటు. ౧౯౩

నిఖిలమనుభవించి నిష్కల్మషుండైన, యనలునట్లు తదజ్ఞుఁ డఖిలవిషయ
కాముఁడయ్యు విగతకాముఁడై యుండురా, పటు. ౧౯౪

మోదఖేదవిషయమోహంబువర్జించి, శత్రుమిత్రులందు సమతగలిగి
సర్వపూర్ణుఁడైన జనుఁడు విజ్ఞానిరా, పటు. ౧౯౫

మేలు గలిగెనేని జాలిఁగా మురియక, కీడు గలిగెనేని గినుకపడక
సమత నుండువాఁడె సత్పురుషుఁడురా, పటు. ౧౯౬

సఖులు సంస్తుతింప సంతోషమందక, పరులు నిందచేయ బాధపడక
ఆత్మరతుఁడెపో మహానుభావుండురా, పటు. ౧౯౭

గురుకటాక్షదృష్టి గ్రోక్కి దీక్షను గ్రోక్కి, దీక్ష నేని మనసు దీక్ష మనసు
దీక్ష నేని తనువు దీక్షఁ దా మీఱురా, పటు. ౧౯౮

నిఖిలవిషయములను నిఖిలేంద్రియములచే, నెఱుఁగు నెఱుక నెపుడు నేనయనెడి
చిన్మయాత్మరతుఁడు జీవన్ముక్తుండు, పటు ౧౯౯

వెలయ మొదటితనువు విడిచినబోధజీ, వన్ముక్తి నడిమివపువు విడువఁ
గడశరీర ముడుగ గతదేహముక్తిరా, పటు. ౨౦౦

నిప్పు నీఁగలంటు నింగిని జెదలంటు, ననుట లేఁయట్లు నాత్మవిదుని
సుకృతదుష్కృతములు సుడియకయుండురా, పటు ౨౦౧

జ్ఞానవహ్నిఁ గాలు సంచితంబెల్ల నకర్త యగుట భావికర్మ ముడుగు
బ్రహ్మమైనయపుడె ప్రారబ్ధ ముడుగురా, పటు. ౨౦౨

ఆత్మదృష్టిలేని యారబ్ధ మన్యదృ, ష్టిని గలుఁగ నేమి సేయఁగలదు
అన్యదృష్టిఁ దోఁచు నహి త్రాడు మ్రాఁగునా, పటు. ౨౦౩

గురునిపదముఁబట్టి గురుకటాక్షమువట్టి, గురుపదమ్మునుట్టి గుఱుతువట్టి
గురుని గోనఁగలియు గురుఁడె కేవలుఁడురా, పటుగుణాభిరామ పరశురామ.

ఈద్విపద్యశతము నెవ్వఁడేనియు విను, వ్రాయఁ జదువఁ జెప్ప వాఁడు తాను
బ్రహ్మమగుచుఁ బరమపదమునం దుండురా, పటుగుణాభిరామ పరశురామ.

భూమినోదవి పరశురామపంతులరామ, మూర్తి బ్రహ్మతత్త్వమూర్తులకును
వెలియ రెండుశతకములఁ దేటపఱిచెరా, పటుగుణాభిరామ పరశురామ.

కన్నశతకము.

కందపద్యములు.

అబ్బురపు బాలపదముల, జొబ్బిల్లెడి రసముఁ గ్రోలఁ జోకవహింపన్
నిబ్బరపుఁ గవిత లబ్బుట, యబ్బురమా యెఱుకగన్న *యెఱుఁగుడికన్నా. ౧

ఎబ్బెట్టుమతము రోయుచు, నిబ్బరముగ బాలపాదనీరజరసమున్
ఉబ్బుచుఁ గ్రోలినయంతట, నబ్బంగిని గవితలన్న యెఱుఁగుడికన్నా. ౨

అంజనపుత్త్రుని కృపచే, రంజిల్లుచు శారదాంబ రసికత మెఱయన్
మంజుల వాక్యము లిచ్చెను, రంజిత బాలాప్రసన్న రవికులకన్నా. ౩

మాందర విజయుని కృపగని, యందుపయిన్ యోగివరుని యనువునఁ (గను)విం
పొందఁగ బుచ్చనగురుదయ, నిందిర నీకబ్బురన్న యెఱుఁగుడికన్నా. ౪

పిల్లలమఱి బుచ్చనగురు, చల్లనివాగమృతఘుటన సమరస మొక్కం
గల్ల ప్రపంచము రోసియు, నెల్లప్పుడు నెఱుకగన్న యెఱుఁగుడికన్నా. ౫

బుచ్చనగురుపదవనజము, లచ్చుగ నాహృదయమందు నమరినయపుడే
హెచ్చగు నానందం బిఁక, నచ్చటరా యెఱుకగన్న యెఱుఁగుడికన్నా. ౬

పిల్లలమఱి బుచ్చనగురుఁ, డుల్లము చల్లఁగను జేసియుంచిన యపుడే
తల్లియుఁ దండ్రియు వారలె, యెల్లప్పుడు నెఱుకగన్న యెఱుఁగుడికన్నా. ౭

బుచ్చనగురుఁడే బ్రహ్మము, నిచ్చలముగ వారిపాదనీరజములకున్
సచ్చరితులు పూజించుట, హెచ్చుటరా యెఱుకగన్న యెఱుఁగుడికన్నా. ౮

బుచ్చనగురుపదవనజము, లిచ్చమెయిం బూజసేయ నిహముం బరమున్
ముచ్చటగనుటవి నీకిఁక, హెచ్చుటరా యెఱుకగన్న యెఱుఁగుడికన్నా. ౯

సుబ్బయగురుకృపవల్లను, నబ్బెను బాలాంబకరుణ యానందముతో
గొబ్బునఁ గైకొని మనుమీ, యిబ్బంగిని నెఱుక గన్న యెఱుఁగుడికన్నా. ౧౦

ఇన్నిదినంబులు గురుపద, మెన్నుచు నీమనసుగోన మెలఁగినయంతన్
జిన్మయసహజానందము, నెన్నఁగ మదిఁ గంటివన్న యెఱుఁగుడికన్నా. ౧౧

ఉంటివి విశ్వము నేనని, కొంటివి గురుపాదవనజకోమలరసమున్
గంటివి చిద్రూపంబును, నింట స్మది యెఱుకగన్న యెఱుఁగుడికన్నా. ౧౨

---

* ఎఱుగుడియనునది, యఱుగుడియని సంజ్ఞావాచకముగాన వాడుచున్నాఁడు.

మనసున వృత్తులు నిలిపిన, నెనయంగాఁ దత్త్వగతిని నెఱుఁగఁగవచ్చుం
దను వలయించుట యేటికి, వినవన్నా యెఱుకగన్న విధమునఁ గన్నా. ౧౩
నేత్రము నాసాపుటములు, శ్రోత్రము నొకచోటఁగూడి సుస్థిరమైనం
బాత్ర మగు నాద మబ్బును, క్షేత్రంబున నెఱుకగన్న శివమగుకన్నా. ౧౪
కన్నులు మూసుక తగనే, తిన్నగఁ దల వంచి మీఁదఁ దిరముగఁ జూడన్
వెన్నెలపోలుపు కనంబడు, నెన్న స్వని నెఱుఁకగన్న యెఱుగుడికన్నా. ౧౫
నాసికము మొదలఁ జిత్తము, భాసిల్లఁగ నుంచి చాల భావము గురుపై
నాసక్తితోడ నిలుపుట, యాసుఖమే నీవటన్న యెఱుగుడికన్నా. ౧౬
నాసికము తుదను మొదలను, భాసిల్లుచు నందుమీఁదఁ బైపైఁజూడన్
ఆనచెడి బయలు కనఁబడు, నాసాబగే బ్రహ్మమన్న యెఱుగుడికన్నా. ౧౭
నాసికము రెండుదిక్కుల, మోసము లేకుండఁబట్టి మూసినయంతన్
గాసిని సుషుమ్న గనఁబడు, నాసరణిని నెఱుకగన్న యెఱుగుడికన్నా. ౧౮
కనుగ్రుడ్డు మధ్యబిందువు, పనుపడ నాచుట్టునున్న ప్రభయే పురుషుం
డనువుగ నీమది నుంచుక, యెనయుర మది యెఱుకగన్న యెఱుగుడికన్నా.
మనసే శక్తియు నిజముగఁ, గనుఁగొని యాశక్తియందుఁ గాలాంతకునిన్
ఎనయించి ముక్తిగనఁదగు, వినవన్నా యెఱుకగన్న విధమునఁ గన్నా. ౨౦
తనయందు ముక్తియుండఁగ, వినయంబుగ గంగ కేగు విధ మేమిటికో
కనవలె విశ్వము మనమని, యెనయఁగ మది నెఱుకగన్న యెఱుగుడికన్నా.
ఎన్నివిధంబుల నైనను, దన్నే తా నెఱుఁగవలయుఁ దలక్రిందైనన్
మిన్నైన మోక్ష మబ్బును, యెన్నఁగ మదియెఱుక గన్న యెఱుగుడికన్నా.
కన్నుల విడుచుట ముక్తియె, యెన్నఁగ మదిలోన నాన యేర్పడకుండం
దిన్నగ విడుచుట ఫల మది, యెన్నఁగ మది నెఱుకగన్న యెఱుగుడికన్నా.
ముక్తిని గనఁబడనిచ్చునె, యత్తుగ నీయందు నహము నానుకయుండన్
ఎత్తుగ దానిని విడువుమ, యిత్తటి నీ వెఱుకగన్న యెఱుగుడికన్నా. ౨౪
తత్తఱపాటులచే మని, మత్తిల్లుచు నుండఁగా సుమార్గము గనునా
చిత్తము నిలిచినఁ గనఁబడు, నెత్తుగ మది నెఱుకగన్న యినకులకన్నా. ౨౫
ఎత్తటి విశ్వము నా దని, పొత్తుగఁ గూడుండినపుడె పోనఁగదు చిత్తం
బొత్తుగ విడువుమ యంతయు, నిత్తటి మది నెఱుకగన్న యినకులకన్నా.

చిత్తము నే నని యుండకు, తత్తఱపడుదానిఁ గూడి తలఁపుడుగకుమీ
యుత్తమ శాంభవి గనుటది, యెత్తన్నా యెఱుకగన్న యెఱుగుడికన్నా.-౨౭
మత్తేభవృత్తి నుండెడి, చిత్తము గురువంకుసానఁ జిక్కినయపుడే
సత్తును గనఁబడు నంతట, నెత్తటె మది నెఱుకగన్న యెఱుగుడికన్నా.-౨౮
తత్తఱపడుటది వలదిఁకఁ, గుత్తుక మార్గంబు గాను గోమలిపదముల్
అత్తుగాన బ్రహ్మతత్త్వం, బెత్తుగ మది యెఱుకగన్న యెఱుగుడికన్నా.-౨౯
భ్రూమధ్యంబునఁ బ్రభ గని, యామీఁదను నెల్లచోట్ల నది భావింపన్
స్వామి గురుఁ డాత్మ తా నగు, నీమదిచే నెఱుకగన్న యెఱుగుడికన్నా.౩౦
నాసికము తుదను జూడఁగ, భాసిల్లును బ్రభయుఁ జాల ఫాలాగ్రమునన్
ఆసుఖమునొంది విశ్వము, నీసున దిగనాడవన్న యెఱుగుడికన్నా. ౩౧
నాదముపై బిందువు తగ, నాదరమున వాని మీఁద నాపోజ్యోతిన్
భేదము లేకను గనుటది, యాదిర కృప కెఱుక గన్నయెఱుగుడికన్నా ౩౨
ఒడ్డియాణపుబంధం, బుడ్డాడక నిలిచెనని నుపరతి గనురా
దొడ్డగు మోక్షం బంతట, నడ్డుగు న్నెఱుకగన్న యెఱుగుడికన్నా ౩౩
జాలంధరబంధమ్మును, జాలఁగ బంధించి తేసి సహజంబుగనా
మూలన యుండెడి యమృతముఁ, గ్రోలుదువుర యెఱుకగన్న గురునతకన్నా
బిందువు నేత్రము మధ్యను, బొందుగఁ గూడుండునట్టి పోఁడిమిగనియా
పొందునఁ జిత్తము నిల్పిన, నిందిర నీకబ్బురన్న యెఱుగుడికన్నా. ౩౫
నాదము వే అని చూడకు, మాదరమున నగ్నియందు నమరిన శిఖయే
కాదని నీవెంచిన నది, యేదిర మతియెఱుకగన్న యెఱుగుడికన్నా. ౩౬
నేత్రంబు కళయె పురుషుఁడు, సూత్రంబుగఁ జూచినంత సుస్థిరమతి యా
పాత్రము నీకబ్బినమది, చిత్రంబుగ నెఱుకగన్న శివ మగుకన్నా. ౩౭
చిత్తము నిలిచెడి దరుదని, పొత్తుగ నిహమందుఁ గూడి పొసఁగక నీవున్
ఉత్తమపురుషులఁ గలియుట, యెత్తుర మది యెఱుకగన్న యెఱుగుడికన్నా.
కాయము నిజ మని యెంచకు, మాయను విహరించి చాల మసలకు నీవుం
గోయుము యరిషడ్వర్గము, నీయనువున నెఱుకకన్న యెఱుగుడికన్నా. ౩౯
ఉంచుము చిత్తము గురుపై, నెంచుము ఓత్సౌఖ్యమందు నేర్పుడఁ దలఁపు
న్నించుము బ్రహ్మానందము, నెంచిన మది యెఱుకగన్న యెఱుగుడికన్నా.